

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ
ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

4 / 702

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΜΟΥ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ
Δεσ. ελσ. 3970/1965

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Γα 56 333

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τοῦ παρόντος βιβλίου, τὸ ὅποῖον ἐξεδόθη εἰς πρώτην ἔκδοσιν τὸ 1922 εἰς τὴν σειρὰν δημοσιευμάτων τοῦ ἀρτιστυτάτου τότε Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, τὰ ἐκτυπωθέντα ἀντίτυπα ἔχουν ἐξαντληθῇ ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 1935.

Ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἔπαυσε καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ τὴν πάροδον τόσου χρόνου ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεώς του, νὰ εἶναι χρήσιμον εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ γνωρίσουν τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν πολιτιστικὴν σημασίαν ἑνὸς μέρους τοῦ ἐκ παραδόσεως ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἦτοι τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας ἀρχαίας, οὐδὲν δ' ἕτερον ἔργον ἐξεδόθη ἔκτοτε πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ παλαιοῦ ἐκ τούτου σκόπιμον τὴν ἐπανέκδοσιν τοῦ ὑπὸ βασιλικῆν ἐπιτροπὴν.

Ἐπὶ τούτῳ (ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀρχαίας) εἰς τὸν συγγραφέα, ὅστις ἐδέχθη πρότασίν μου περὶ ἐπεξεργασίας τῆς ἀρχαίας τοῦ βιβλίου. Ἐπηκολούθησεν εἰτα ἡ σχετικὴ ἔγκρισις τῆς Ἀκαδημίας, μετὰ πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, καὶ ἡ ἀνάθεσις εἰς αὐτὸν κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1962 τῆς συμπληρώσεως καὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ βιβλίου. Ἐνεκα ὅμως ἄλλων ἐπιστημονικῶν του ἀπασχολήσεων ὁ συγγραφεὺς ἐπεβράδυνε τὴν σχετικὴν ἐπεξεργασίαν, τὴν ὅποιαν φαίνεται, ὅτι ἤρχισε μόλις κατὰ τὸ 1963. Μετ' ὀλίγον αὐτὸς ἠσθάνησεν, οὕτω δὲ δυστυχῶς δὲν ἐπέτυχε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀνασύνταξιν τοῦ ἔργου, ὡς ὑπελόγιζον καὶ εἶχον προτείνει εἰς αὐτόν. Ἡ ἐργασία του αὕτη περιωρίσθη κυρίως εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν δημῶδων ᾠμάτων. Τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια ἐπεθεώρησεν ὁ συγγραφεὺς ἀσθενὴς πλέον ἐπιτροχάδην, δὲν κατέστη δὲ δυστυχῶς δυνατὸν νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτοῦ εἰς συνεννοήσεις ἐπὶ ζητημάτων τῆς ἐκδόσεως πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐπελθόντος τὴν 18 Μαρτίου 1964.

Οὕτω τὸ βιβλίον ἐκδίδεται ὡς ὁ συγγραφεὺς τὸ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν μέ τινας παρ' ἡμῶν ἀναγκαίας βιβλιογραφικὰς εἰς αὐτὸ προσθήκας, αἱ ὅποιαι ἐτέθησαν ἐντὸς ἀγκυλῶν. Ἐλπίζομεν ὅτι τοῦτο θὰ εἶναι ὠφέλιμον εἰς ὅλους ὅσοι ἔχουν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

η'

ἐκ παραδόσεως πολιτισμὸν τοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ εἰς τοὺς σπουδαστάς τῆς φιλολογίας καὶ τοὺς διδασκάλους διὰ τοὺς ὁποίους ἐπίσης προορίζεται ἡ ἔκδοσις.

Ὁ συντ. κ. Δημ. Οἰκονομίδης, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐκτ. συντ. κ. Ἀγγ. Δευτεραίου, ἀνασυνέταξε τοὺς πίνακας τοπωνυμίων, ὀνομάτων, λέξεων καὶ πραγμάτων, ὃ δὲ συντ. κ. Στέφ. Ἡμελλος ἐβοήθησε κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν εἰς τὰς διορθώσεις τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων καὶ εἰς βιβλιογραφικὰς, ὥς ἄνω, συμπληρώσεις.

Καθηγ. ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ
Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ

Ὁ ἀναγνώστης ὅς μὴ περιμένη νὰ εὕρῃ εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τὴν λύσιν ὅλων τῶν λαογραφικῶν προβλημάτων, ὅσα γεννᾷ ἡ παρατήρησις τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ λαογραφία εἶναι νέα ἐπιστήμη, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα πλὴν τῶν συστηματικῶν, ἀλλ' εἰς ὀρισμένα μόνον θέματα ἀναφερομένων, ἐργασιῶν τοῦ Πολίτου ἐλάχισται ἄλλαι ἐργασίαι ἔγιναν, καὶ αὐταὶ πάντοτε μὲ ἄλλους σκοποὺς, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρχαιολογικούς. Ὅστις καὶ ἂν τὸ ἐπεθύμει ὁ συγγραφεὺς, θὰ τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναπτύξῃ καὶ ἐπιστημονικὸν ἐγχειρίδιον λαογραφίας τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀφοῦ λείπον αἱ ἀπαιτούμεναι προεργασίαι. Ὅσα εἰς τὸ βιβλίον εἶναι ἄλλας, ὅσα δὲ ἐκείνην καὶ ἡ ἐκδοὺς ἐκείνην ἔδωκεν, ὅσων περὶ τὴν λαογραφίαν καὶ τῶν θεμάτων τῆς καὶ νῦν διαφωτίσει καὶ καθοδηγήσῃ τοὺς λαογράφους συλλογεῖς καὶ συγγραφεῖς νὰ συνδράμουν τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχειον εἰς τὸ σὺνολικόν του ἔργον, νὰ προσελκύσῃ νέους φίλους διὰ τὸ λαογραφικὸν ἔργον καὶ νὰ δώσῃ μορφήν καὶ σύστημα εἰς τὰς συλλεκτικὰς ἐργασίας καὶ ἐρεῦνας. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἑλληνικά κατ' ἐξοχὴν πράγματα ἀποβλέπει, καὶ παραδείγματα καὶ κείμενα περιέχει κάπως περισσότερα, τὰ ὅποια εἰς ἐπιστημονικῶς ἀδυστηρότερον συντεταγμένον βιβλίον θὰ ἦσαν ἴσως περιττά, ἐνταῦθα ὅμως ἐθεωρήθησαν ἀναγκαῖα πρὸς πληρεστέραν καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διαφώτισιν τῶν συλλογέων. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς ξένα ἔργα καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοιούτων ἐκρίθησαν περιτταί. Τοιοῦτον εἶναι τὸ βιβλίον. Θὰ εἶναι δ' εὐτυχὴς ὁ συγγραφεὺς, ἐὰν ἐπέτυχῃ τοῦ σκοπομένου.

Σ. Π. Κ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΚΔΟΣΙΝ

Τὸ βιβλίον τοῦτο συνεγράφη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1922, ὅτε ἤμην ἀκόμη διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς δημοσιεύσεως ἐκτίθεται ἐν τῷ προλόγῳ τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Σκοπὸς του δὲν εἶναι νὰ λύσῃ ὅλα τὰ λαογραφικὰ προβλήματα, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ δώσῃ γενικὴν τινα ἰδέαν τῆς λαογραφίας καὶ τῶν θεμάτων της, διὰ νὰ διαφωτίσῃ καὶ καθοδηγήσῃ κυρίως τοὺς λαογράφους συλλογεῖς εἰς τὸ ἔργον των. Τὸ βιβλίον ἐπρόκειτο νὰ περιλάβῃ ὅλον τὸ πεδὸν τῆς λαογραφίας, δηλ. κατὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ ἀειμνήστου Δ. Ε. Παλίου καὶ τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου (Μέρος Α') καὶ τὰς μετὰ παραδόσεις πράξεις (Μέρος Β'). Ἀποστολὴς ἔνταυς ἔξ' Ἀθηνῶν ἐκτελεσθεὶς μοι ὁδὸν κατωτέρω νὰ συμπληρώσω αὐτὸ διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν Β' μέρους.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἐκδοσιν, μολονόνι δὲν θεωρῶ αὐτὴν ἐπιτύχησθαι ἢ μεταβολὴ αὐτῆς θὰ προὔκάλει πλήρη ἀνασύνταξιν τοῦ ὅλου ἔργου. Ποία ἡ διαίρεσις, τὴν ὁποίαν προτιμῶ, θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης κατωτέρω εἰς τὸ κείμενον, διευτυπώθη δὲ καὶ εἰς τὸ ἄρθρον μου «Λαϊκὴ ζωὴ», τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἑγκυκλοπαιδεῖαν (τόμ. Γ', σ. 811).

Τὴν δευτέραν ἐκδοσιν τοῦ Α' μέρους ἐπροκάλεσεν ἡ ὑπόδειξις τοῦ τωρινοῦ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, ὅστις, ἔχων ὑπ' ὄφιν τὴν ἐξάντλησιν τοῦ βιβλίου καὶ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ ὡς προχείρου βοηθήματος διὰ τοὺς λαογραφοῦντας, εἰσηγήθη εἰς τὴν διοικοῦσαν τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ἀκαδημαϊκὴν Ἐπιτροπὴν τὴν ἀνατύπωσιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἀρκεταὶ μεταβολαὶ ἐπῆλθον καὶ εἰς τὰς γενικωτέρας περὶ τῆς λαογραφίας ἀντιλήψεις μου, ἀλλὰ καὶ εἰς τινὰς λεπτομερείας, ἰνόμισα ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἀρκετὴ ἡ ἀπλὴ ἀνατύπωσις, ἀλλὰ θὰ ἔπρεπεν ὠρισμένα σημεῖα νὰ ἀναθεωρηθῶσιν ἢ συμπληρωθῶσι χωρὶς πάντοτε τὸ βιβλίον νὰ ἀλλάξῃ μορφήν καὶ σκοπόν, τὰ ὁποῖα καὶ εἰς τὴν Β' ἐκδοσιν παραμένουν τὰ ἴδια.

Ἰδίᾳ πλήρῃ ἀνασύνταξιν καὶ συμπλήρωσιν ἀπήρτει ἡ εἰσαγωγή ἔνεκα τῶν ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ ἑφεξῆς γενομένων ἐν Γερμανίᾳ κυρίως συζητήσεων περὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῶν σκοπῶν τῆς λαογραφίας, περὶ τῶν ὁποίων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ λόγος, διότι ἐξ αὐτῶν κινδυνεύει ἡ λαογραφία νὰ ἀλλάξῃ καθ' ὁλοκληρίαν θέμα καὶ σκοπόν.

Τὸν εἰσηγηθέντα τὴν Β' ταύτην ἔκδοσιν κ. Γεώργ. Κ. Σπυριδάκη καὶ τὰ μέλη τῆς ἀποφασισάσης αὐτὴν Ἐφορευτικῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Ἐπιτροπῆς, οἱ ὁποῖοι μοῦ ἔδωκαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ συγχρονίσω ὅπωςδῆποτε τὸ παλαιόν μου ἔργον, εὐχαριστῶ θερμῶς.

ΣΤΙΑΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

Λ. Α. = Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

P a s s o w = ARNOLDUS PASSOW, Τραγούδια Ρωμαίικα, Popularia carmina Graeciae recentioris, Ἀθῆναι 1860.

Λ α ο γ ρ . = περ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, τόμ. Α' - Κ', 1909 - 1962.

Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Παροιμίαι = Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παροιμίαι, τόμ. Α' - Δ', ἐν Ἀθήναις 1899 - 1902.

Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Παραδόσεις = > Παραδόσεις, τόμ. Α' - Β', ἐν Ἀθήναις 1904.

Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Ἐκλογαὶ Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1914.

Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Λ. Σ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Λ α ο γ ρ α φ ι κ ἄ Συμμεικτα, τόμ. Β, ἐν Ἀθήναις 1921, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931.

Η. Μ. Ε. = Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΝΝΟΙΑ, ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ¹

Ἡ λαογραφία, καθὼς καὶ ἡ λέξις δεικνύει², εἶναι ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων αὐτῆς τὸν λαὸν καὶ εἰδικώτερον τοὺς κατὰ παράδοσιν λόγους καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ. Καὶ ὡς παρατήρησις μὲν λαϊκῶν ᾠδῶν καὶ συνηθειῶν, ἐν Ἑλλάδι τοῦλάχιστον, εἶναι παλαιά, παλαιότερα μάλιστα. Ἐχουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἔμφυτον περιρρέουσα τὴν παρατηρητικότητα τῶν λαῶν, τῶν ὁποίων προσελήλυται τὴν ἐθνικὴν καὶ παρατηρητικὴν καὶ πνευματικὴν διεύρυνσιν καὶ τὸ σπινθηρὸν τῶν οὐρενόντροποι λόγων καὶ τὰ ξενότροπα ἦθη τῶν γειτονικῶν ἢ παλαιῶν οἰκούντων λαῶν, ἐμφανίζεται ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον, ὅπου θεωρεῖται, ἂν ὄχι λεπτομερῶς νὰ περιγράφη, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ μυηθῇ καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ τὰ ξένα ἦθη· καλλιεργεῖται κατόπιν ὑπὸ τῶν παλαιωτάτων λογοποιῶν, οἱ ὁποῖοι ἀκριβῶς εἰς τὰ ἔργα των προφορικὰς παραδόσεις συνεκέντρωσαν περὶ λαῶν καὶ πόλεων καὶ τόπων, καὶ ἦθη καὶ ἔθιμα περιέγραψαν, τελειοποιεῖται δὲ τέλος εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τὸν περιεργότατον τοῦτον ἐθνολόγον ἐρευνητὴν, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιωτάτην ἡμῶν

1) Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον μου «*Λαογραφία*» εἰς Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ., τόμ. 10, σ. 996, 997-999.

2) Τὴν λέξιν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἐσημαινεν ὅλως διόλου ἄλλο πρᾶγμα, τὸν κεφαλικὸν φόρον, εἰσήγαγε πρῶτος ὁ Ν. Γ. Πολίτης κατὰ τὸ 1884 ἀντὶ τῆς ἀγγλικῆς Folklore. Οἱ Γερμανοὶ πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης μεταχειρίζονται τὴν λέξιν Volkskunde (γνώσις τοῦ λαοῦ, λαογνωσία), οἱ Δανοὶ Folkeminder (ἀναμνήσεις τοῦ λαοῦ), οἱ Ἰταλοὶ, ὁσάκις δὲν θέλουν νὰ μεταχειρισθῶν τὸν ἀγγλικὸν ὄρον, μεταχειρίζονται τὴν περιφρασιν Tradizioni popolari (παραδόσεις τοῦ λαοῦ), οἱ δὲ Γάλλοι Traditions populaires, αἵτινες ὁμως δὲν δύνανται νὰ ἔχουν τὴν εὐρύτητα, τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ προσδώσων οἱ μεταχειριζόμενοι αὐτάς. Περὶ τούτων βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Λαογρ. Α' (1909) 3 κέ.

πηγήν διὰ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν¹.

Ἡ παρατήρησις τοῦ Ἡροδότου εἶναι συστηματική, καθ' ὅσον στρέφεται καὶ πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας καὶ πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὴν ἱστορίαν του, ἐξετάζουσα τὴν «ζόην» αὐτοῦ², δηλ. τὸν ὕλικόν του βίον, τοὺς νόμους³, δηλ. τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, τὰ τε κοινωνικά, ὅπως εἶναι ὁ γάμος, ἡ ἀνατροφή τῶν παίδων, τὰ συμπόσια κτλ., καὶ τὰ θρησκευτικά, ἥτοι τὰ περὶ τοὺς θεοὺς, θυσίας, μαντικὴν, ὄρκους, νεκροὺς κτλ. Ἀξίαι δὲ σημειώσεως εἶναι καὶ αἱ συγκριτικαὶ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας κάμνει, μεταξὺ τῶν ὁμοίων βαρβαρικῶν νομίμων, ὡς καὶ τῶν βαρβαρικῶν καὶ ἐλληνικῶν.

Ἡ ἐθνολογικὴ παρατήρησις προάγεται ἔτι μᾶλλον εἰς τὸ «Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων» σύγγραμμα, τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰπποκράτη, εἰς τὸ ὁποῖον καταβάλλεται προσπάθεια ὅπως εὐρεθῇ ἡ αἰτία τῶν διαφορῶν, τὰς ὁποίας παρουσιάζονται ἢ τε σωματικὴ διάπλασις καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ διαίτα καὶ ἡ φύσις τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ὁ συγγραφεὺς εὐρίσκει ὅτι τὰ «μεταβολὰς τῶν ὥρεων καὶ τῶν φθιμένων τῆς γῆς»⁴ καὶ τὴν διασπορὰν τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν γένων καὶ γεωγραφικῶν συνθηκῶν τῆς γῆς αὕτη ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐθνολογικὴν θεωρίαν, τῆς γὰρ τὸ κύριον ἐξακολουθεῖ ἐν τῷ συνόλῳ νὰ παραμένῃ ἀμείωτον.

Ἐν τούτοις ὅλη αὕτη ἡ παρατήρησις τῶν ξένων κυρίως λαῶν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ **λ α ο γ ρ α φ ι κ ή**, διότι στρέφεται πρὸς ξένους λαούς, τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ περιγράψῃ. Στροφή πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν γίνεται μόλις κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, πρῶτος δέ, ὁ ὁποῖος παρετήρησε καὶ περιέγραψε συστηματικῶς ἥθη ἐλληνικά, ὑπῆρξεν ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους **Κ ρ ι τ ί α ς**. Οὗτος εἰς τὰς ἐμέτρους Πολιτείας του, τῶν ὁποίων δυστυχῶς ἀποσπάσματα μόνον διεσώθησαν, προσεπάθησε νὰ δώσῃ τὴν εἰκόνα ὅχι μόνον τοῦ πολιτεύμα-

1) Πρὸβλ. K. TRÜDINGER, Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie, Basel 1918.

2) I, 157. *Ἀνδοὶ τὴν πᾶσαν διαίταν τῆς ζόης μετέβαλον.*

3) I, 173. *νόμοισι δὲ τὰ μὲν Κορινθιοῖσι, τὰ δὲ Καρικοῖσι χρεώνται.* I, 195. *νόμοι δὲ αὐτοῖσι ὥδε κατεστάσι.* II, 77. *τρόπῳ δὲ ζόης τοιῷδε δὴ χρεώνται.* I, 200 καὶ ἀλλαχοῦ. I, 202. *τούτων μὲν αὕτη λέγεται διαίτα εἶναι.* I, 215. *Μασσαίται δὲ ἐσθῆτά τε ὁμοίῃν τῇ Σαυθικῇ φορέουσι καὶ διαίταν ἔχουσι...*

4) *Εκδ. I. L. HEILBERG, σ. 68, 15.

τος, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου βίου τῶν πόλεων. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐθνογραφικὸν μᾶλλον παρὰ λαογραφικόν¹.

Λαογραφικὴ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ γίνεται ἡ παρατήρησις, ὅταν εἶχεν ἀρχίσει πλέον νὰ γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῶν πολλῶν, δηλ. αὐτῶν, τοὺς ὁποίους ὀνομάζομεν λαόν, καὶ τῶν ὀλίγων, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸν σύγχρονον ἢ ἀνώτερον λεγόμενον πολιτισμόν.

Ἡ διάκρισις αὕτη ἤρχισεν ἐν Ἑλλάδι μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφίας. Ἦδη οἱ Ἑλεάται Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης, οἱ Πυθαγόρειοι καὶ βραδύτερον οἱ σοφισταί, διέκρινον τὴν ἀόξαν τῶν πολλῶν, τὴν ὁποίαν ἀπέροιστον μετὰ περιφρονήσεως ὡς ψευδῇ, ἀπατηλῇ καὶ ἀναξίαν λόγου, ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἥτις εἶναι κτῆμα μόνον τῶν ὀλίγων, τῶν φιλοσόφων². Βραδύτερον ὁ Ἀριστοτέλης προσδιορίζει σαφῶς τὴν φύσιν τῆς δόξης ταύτης τῶν πολλῶν. Αὕτη κατ' αὐτὸν εἶναι πρῶτον ἀναπόδεικτος, οὐχὶ δηλ. προῖον λογικῆς ἐπεξεργασίας, ὅπως εἶναι ὁ ἀποδείξιμος προῖον ἀμέσου ἐντυπώσεως καὶ ἐμπειρίας³, δεύτερον ἀναπόδεικτος καὶ ἀρχαία καὶ παλαιὰ ἡγεμονία⁴. Πλὴν τὸν Ἀριστοτέλην ἀσπάζονται οἱ ἑξῆς: «καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ παλαιάν ἡγεμονίαν οἱ πολλοὶ οὐκ ἀποδέχονται τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ ἀναποδείκτου φάσεως καὶ δόξης οὐκ ἔχοντα ἀποδείξεως⁵». Οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης προηγήθη τοῦ Ed. Diels εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐπιβιώσεως στοιχείων παλαιότερων περιόδων πολιτισμοῦ εἰς τὰς νεωτέρας. Κατήρτισε δὲ καὶ συλλογὴν παροιμιῶν, διακρίνας αὐτὰς σαφῶς ἀπὸ τῶν γνῶμῶν⁶. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἀπορρίπτει

1) H. DIELS, *Fragmenta der Vorsokratiker*, 5^e Aufl. von NALTHER KRANZ, Berlin 1935, τόμ. II, σ. 378 κέ.

2) Παρμενίδης 1, 29.

3) 1143β, 11. *Ὅστις δὲ προσέχειν τῶν ἐμπειρῶν καὶ προσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις οὐκ ἔχοντα τῶν ἀποδείξεων* διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὅμιμα ὁρῶσιν ὁρθῶς.

4) 1074β, 10. *Καὶ κατὰ τὸ εἶκος πολλάκις εὐνοημένης εἰς τὸ δυνατόν ἐκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένων καὶ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων ὅσον λείψανα περισεῶσθαι μέγροι τοῦ νῦν. Ἡ μὲν οὖν πάτριος δόξα καὶ ἡ παρὰ τῶν πρώτων ἐπὶ τοσούτων ἡμῶν φανερά μόνον.*

5) 989α, 10. *Φησὶ δὲ καὶ Ἡσίοδος τὴν γῆν πρόωτην γενέσθαι τῶν σωματίων. οὕτως ἀρχαίαν καὶ δημοτικὴν συμβέβηκεν εἶναι τὴν ὑπόληψιν.*

6) 1474^b, 5.

7) Βλ. κατωτέρω εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν.

τελείως, ὅπως οἱ παλαιότεροι φιλόσοφοι τὴν δόξαν τῶν πολλῶν, διότι πιστεύει καὶ εἰς τὴν ἀνακύκλησιν τοῦ πολιτισμοῦ, πολλάκις, πρὶν προχωρήσῃ εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ σκέψεις καὶ ἀποδείξεις, ἐξετάζει καὶ ταύτην προσπαθῶν νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν λανθάνοντα ἐν αὐτῇ πυρῆνα ἀληθείας. Τοῦτο ὅμως ἤγαγεν αὐτὸν εἰς καθαρῶς λαογραφικὴν ἔρευναν καὶ ἐργασίαν. Εἰς ταύτην πιθανώτατα ὀφείλεται καὶ ἡ μεγάλη περισυναγωγή τῶν κατὰ τύπους πολιτευμάτων, ἡ συναγωγή βαρβαρικῶν νομίμων καὶ αἱ σποραδικαὶ μνεῖαι καὶ ἐρμηνεῖαι διαφόρων μύθων καὶ παραδόσεων. Πλὴν τούτων εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὀφείλομεν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ αἰτιολογικοῦ χαρακτῆρος ἐνίων μύθων¹, ὡς καὶ τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ ἐν τῇ μυθικῇ δημιουργίᾳ², ἔτι δὲ καὶ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν βίων, ὡς ἀποτόκων τοῦ εἶδους τῆς κυρίας τοῦ ἀνθρώπου τροφῆς³.

Αἱ γνῶμαι αὗται τοῦ Ἀριστοτέλους, ἂν καὶ δὲν κατέλυναν εἰς τὴν διαμόρφωσιν πλήρους καὶ αὐτοῦ ἑαυτοῦ λαογραφικῆς ἐπιστήμης, συνέτελεσαν ὅμως σπουδαίως εἰς τὴν ἐκπαίδυσιν τῆς τε ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνογραφικῆς καὶ λαογραφικῆς παρατηρήσεως. Ὁ Θεόφραστος συνέκρινε τὴν πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην θεωρίαν τοῦ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀντασφαλισμοῦ, ὃ δὲ ἀπαιτῶνται εἰς τὸ περὶ «Βίου τῆς Ἑλλάδος» ἔργον τοῦ προσπαθεῖ νὰ δώσει τὴν ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, δεχόμενος ἐν ἀρχῇ τὴν ἐντελῶς φυσικόν, ἀνευ οἰασθῆποτε τέχνης καὶ προσπαθείας, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ἐφθασε βαθμυδὸν πρῶτον εἰς τὸν ποιμενικὸν βίον καὶ ἔπειτα εἰς τὸν γεωργικόν. Παρατηρεῖ δὲ καὶ οὗτος ὅτι οἱ φθάσαντες εἰς τὸν γεωργικὸν βίον διετήρησαν πολλὰ ἐκ τῶν προγενεστέρων βίων στοιχεῖα, δεχόμενος οὕτω καὶ αὐτὸς τὴν ἐπιβίωσιν⁴. Ἐκτὸς ὅμως τῆς θεωρίας ταύτης ὁ Δικαίάρχος εἰς τὸν «Βίον τῆς Ἑλλάδος», μὴ σφῶζόμενον δυστυ-

1) Περὶ τὰ ζῷα Ἱστορίας Ζ', 35. 580^a, 16. τοῦτον δὲ τὴν αἰτίαν ἐν μύθῳ λέγουσιν.

2) Μετὰ τὰ Φυσικὰ Α', 9. 1074, 5^b. Πολιτ. Α' 2, 1252, 26^b. ὥσπερ δὲ καὶ τὰ εἶδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν.

3) Ἀριστοτ., Πολιτ. Α' 8 1256, 40^a κέ. οἱ μὲν οὖν βίοι τοσοῦτοι σχεδὸν εἰσιν, ὅσοι γε αὐτόφωτον ἔχουσι τὴν ἐργασίαν καὶ μὴ δι' ἀλλαγῆς καὶ καπηλείας πορίζονται τὴν τροφήν, νομαδικός, γεωργικός, ληστιγικός, ἀλευτικός, θηρευτικός.

4) C. MÜLLER, FHG II, σ. 233 κέ. — Frag. 4 Varro, De re rustica II, 1. Tertio denique gradu a vitā pastoralī ad agriculturam descenderunt, in qua ex duobus superioribus retinuerunt multa, et quo descenderant ibi processerunt longe dum ad nos pervenirent.

χῶς, ἐξήτασε καὶ ἄλλα λαογραφικὰ θέματα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν περι-
σωθέντων ἀποσπασμάτων. Εἰς τὸν Δικαίταρχον ἀπεδίδοντο καὶ ἀπο-
σπάσματα τινα, σφωζόμενα εἰς διαφόρους κώδικας, τὰ ὅποια ὁμως ἀπε-
δείχθησαν βραδύτερον, ὅτι προέρχονται ἀπὸ τινος Ἑρακλείδου¹.

Μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς περιπατητικούς πλῆσιν εἰς τὴν δό-
ξαν τῶν πολλῶν ἀπέδωσαν οἱ στωϊκοί, οἵτινες καὶ ἐχρησιμοποίησαν
αὐτὴν ὡς στοιχεῖον ἀποδείξεως τῶν ἰδίων θεωριῶν, ἐρμηνεύοντες καὶ
πολλάκις παρερμηνεύοντες αὐτὴν κατὰ τὸ δοκοῦν δι' ἄλληγοριῶν, διὰ
νὰ τὴν προσαρμόσουν εἰς αὐτάς². Τὸ παράδειγμα τούτων ἠκολούθη-
σαν βραδύτερον οἱ νεοπλατωνικοὶ καὶ νεοπυθαγόρειοι.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεπτύχθησαν περισσότερον ἢ τε ἐθνο-
λογικὴ καὶ ἡ λαογραφικὴ παρατήρησις. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πρώτης
συνετέλεσαν πολὺ αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων
αὐτοῦ, αἵτινες ἔφεραν τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς λαοὺς ὃχι
μόνον πολιτισμένους ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἀποφθινομένους, εἰς δὲ τὴν ἀνά-
πτυξιν τῆς λαογραφικῆς, τοῦτο μετὰ τὸν Διογένην ἐνδιαφέρον
τῶν φιλολόγων καὶ ποιητῶν, οἱ οὗτοι ἀποβλέποντες ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἐρμη-
νεύοντες διὰ τὴν κατανόησιν τῶν παλαιῶν ποιεσιῶν καὶ ὁμιλιῶν.
οἱ δὲ παλαιοὺς μύθους διὰ τὴν ἐξήγησιν τούτου δε καὶ ρωμαῖαν
τισμὸς τις, δηλ. τάσις πρὸς ἐκτέννησιν τῶν φυσικώτερον βίον,
ὅποια ἐκδηλοῦται εἰς τοὺς βουκολικὸς ποιήτας, καὶ τέλος τὸ περι-
γητικὸν καὶ τοπικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὅποιον κατὰ τοὺς χρό-
νους τούτους ἀνεπτύχθη διὰ τὰς ἱστορικὰς πόλεις καὶ χώρας τῆς κλασ-
σικῆς Ἑλλάδος.

Ἐντεῦθεν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ ἑλληνορωμαϊκὴν περίοδον
μέχρι τέλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἔχομεν πολυαρίθμους συγγραφεῖς, μὴ
σφωζόμενους δυστυχῶς, οἱ ὅποιοι εἴτε περιγράφουσι τὸν βίον διαφό-
ρων ἐξωτικῶν λαῶν, εἴτε περισυλλέγουσι λαογραφικὴν ὕλην καὶ πρα-
γματεύονται διάφορα ἐπὶ μέρους λαογραφικὰ θέματα, οἷον περὶ παροι-
μιῶν, μαντικῆς, θυσιῶν, ἐθίμων κτλ. εἶτα καὶ περιγράφοντες τὴν
Ἑλλάδα, ἀποθησαυρίζουσι ποικίλας τοπικὰς παραδόσεις καὶ ἔθιμα.

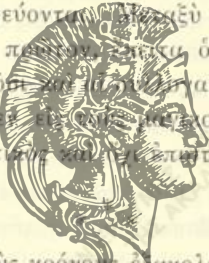
Λείψανα τῶν συγγραφέων αὐτῶν εὐρίσκομεν εἰς τὸν Διόδωρον

1) Βλ. FR. PFISTER, Die Reisebilder des Herakleides. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar mit einer Übersicht über die Geschichte der griechischen Volkskunde, Wien 1951.

2) Βλ. τὸ ἄρθρον μου «Ἡ ἑρμηνεία τῶν ἀρχαίων» ἐν Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλ., ἐκδ. β', τόμ. I, σ. 143 κέ. Πρβλ. καὶ H. PINARD DE LA BOULLAYE, L'étude comparée des religions, Paris 1929, τόμ. I, σ. 27 κέ.

τὸν Σικελιώτην, τὸν Σιράβωνα, τὸν Ἀθήναιον, ὁ δὲ Πανσανίας, ἀντιγράφων ἐν πολλοῖς τὸν Πολέμωνα, συνεκέντρωσε πολυαρίθμους πληροφορίας περὶ θρησκευτικῶν παραδόσεων καὶ ἑθίμων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τέλος καὶ ὁ Πλούταρχος, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν στωϊκῶν, οὐ μόνον σποραδικῶς ἐγκατέσπειρεν εἰς τὰς συγγραφάς του ποικίλας λαογραφικὰς εἰδήσεις, ἀλλὰ καὶ συστηματικῶς ἐπραγματεύθη διάφορα ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ ἔθιμα εἰς τὴν λεγομένην «Κεφαλαίων συναγωγὴν. Α' Ρωμαϊκῶν, Β' Ἑλληνικῶν», προσπαθῶν νὰ ἐξηγήνηται αὐτά. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Πλουτάρχου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καθ' ὅσον λαογραφικόν. Πολυαρίθμους λαογραφικὰς πληροφορίας εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὰ περιωθέντα ἀρχαῖα εἰς τοὺς ποιητὰς σχόλια.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω λαογραφικῆν παρατήρησιν ἤσκησαν καὶ διάφοροι ἱατροὶ καὶ φυσιοδίφαι, οἱ ὅποιοι καὶ ἐγκατέσπειραν εἰς τὰ ἔργα τῶν πολυαρίθμους λαογραφικὰς εἰδήσεις, σχετιζομένας πρὸς τὰ θέματα, τὰ ὅποια πραγματεύοντο. Ἐκτὸς αὐτῶν ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιοι εἶναι ὁ Ἱπποκράτης περὶ αἰσθητικῶν καὶ ὁ Αἰλιανὸς καὶ ὁ Γαλήνης. Τέλος πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ ἱστορικοὶ καὶ διαφόρων μαγικῶν μεθόδων τῆς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὰς ἀρχαίας πηγὰς. μολοντί ὁ Πλούταρχος εἰς τὴν ἀνωτέρω παρατήρησιν καὶ ἐν συστηματικῶς.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ ἡ λαογραφικὴ παρατήρησις, ἀλλ' ὄχι πλέον ὡς σκοπὸς ἑαυτῆς. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας παρατηροῦν τὰς δοξασίας καὶ τὰ πατροπαράδοτα τοῦ λαοῦ ἔθιμα ὄχι ὅμως διὰ νὰ τὰ μελετήσουν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὰ στηλιτεύσουν ὡς λείψανα εἰδωλολατρίας καὶ ἔργα τοῦ διαβόλου. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες, καθὼς καὶ οἱ σχολιασταὶ τῶν ἱερῶν κανόνων, περιλαμβάνουν λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἐπειτα οἱ ἀγιογράφοι καὶ οἱ χρονογράφοι ἀρκετὰς εἰδήσεις παρέχουν περὶ τοῦ συγχρόνου λαϊκοῦ βίου. Ἐπίσης καὶ σχολιασταὶ ἀρχαίων κειμένων, ὅπως ὁ Ἀρέθας καὶ ὁ Εὐστάθιος, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων, πολλάκις ἀνατρέχουν εἰς τὸν λαόν, διὰ νὰ ἀντλήσουν ἐξηγητικὰς διὰ τὰ ἀρχαῖα¹. Ἀπὸ τοῦ ΙΑ' ὅμως αἰῶνος παρατηρεῖται καὶ ἐδικνωτέρα στροφή πρὸς τὴν λαογραφίαν, μολοντί οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς εἶναι ἐλάχιστοι. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἂν ἑνὸς μὲν ἢ κατὰ

1) Πρβλ. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, Ἀθῆναι 1950, τόμ. Α'—Β'.

τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἀναγνώρισις βαθυτέρας τινὸς ἐννοίας εἰς τὰς δοξασίας τῶν πολλῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ αὖξουσα χοῆσις τῆς δημώδους γλώσσης. Τὸ πρῶτον παρατηροῦμεν εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν καὶ ἀπὸ σκοποῦ λαογράφον, τὸν Μιχαὴλ τὸν Ψελλόν, ὅστις πρῶτος ἐπεχείρησε νὰ ἐρμηνεύσῃ διαφόρους συγγρόνους δεισιδαιμονίας, ἔθιμα καὶ παροιμίας¹. Τὸ ἴδιον παρατηροῦμεν καὶ εἰς τοὺς συλλογεῖς δημωδῶν παροιμιῶν, οἵτινες προσπαθοῦν νὰ ἀνεύρουν εἰς αὐτὰς βαθυτέρας θεολογικὰς ἐννοίας. Ἀξιόλογος ὡς συλλογεὺς παροιμιῶν εἶναι καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Πλανούδης².

* * *

Μετὰ τὴν Ἀλωσιν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν συνεχίζονται αἱ λαογραφικαὶ παρατηρήσεις ἐκ μέρους κληρικῶν διὰ σκοποὺς διδακτικoὺς καὶ ἐκ μέρους ἀρχαιολογούντων διὰ σκοποὺς ἐρμηνευτικoὺς τῆς ἀρχαίότητος. Ἐχομεν ὅμως καὶ ἓν προσηκόντα λαογραφικὸν ἔργον, ἐπιστολὴν τοῦ Χίου καθολικοῦ μοναχοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀλλατίου, ἐπιγραφομένην «*De Graecorum hodie popularium opinionationibus*»³. Ὁ Ἀλλατίος ἐπέφερεν τὴν ἐπὶ τῶν λαογραφικῶν περὶ τῶν ἐλλήνων ἐξ ἴσου σπουδαίαν πρὸς τὴν τὸν πελάγιον παρέχει δὲ καὶ πληροφoρίας ἀξιόλογους ἐκ Βυζαντινῶν ἀπομνημονεύσεων.

* * *

Εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἡ λαογραφία, πολὺ πρὶν ἐμφανισθῇ ὡς ἐπιστήμη αὐτοτελής, ἤρχισε νὰ καλλιεργῇται ἐντατικῶς διὰ τρεῖς κυρίως λόγους⁴. Πρῶτον ἀπὸ ἐνδιαφέροντος καθαρώς φιλολογικοῦ,

1) Μιχ. Ψελλοῦ, Ἐρμηνεῖα εἰς κοινολεξίας. (Κ. ΣΑΘΑ, Μεσ. Βιβλ., τόμ. 5, σ. 525). — Περί τῆς ἐν Βυζαντίῳ γυναικείας πανηγύρεως τῆς Ἀγάθης. (Αὐτ., σ. 527). — Εἰς τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν «Σήμερον τὰ ἅγια ζόντουρα». (Αὐτ., 532. Κεφ. 4).

2) Περί τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν βλ. Κ. KRUMBACHER, *Mittelgriechische Sprichwörter*, München 1893. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Geschichte der byz. Literatur*, σ. 903 κέ. Πρβλ. καὶ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, *Παροιμῖαι*, Ἀθήναι 1899, τόμ. Α', σ. 5' κέ.

3) LEO ALLATIUS, *De templis Graecorum recentioribus*, ad Ioannem Morinum; *De narthece ecclesiae veteris*, ad Gasparem de Simeonibus; *nec non de Graecorum hodie quorundam opinionationibus*, ad Paullum Zacchiam, Coloniae Agrippinae 1645.

4) Βλ. τὸ ἄρθρον μου; «*Gli studi folklorici in Grecia*», *Lares* 2 (1931).

δεύτερον ἀπὸ ἀρχαιολογικοῦ, καθ' ὅσον ἀνεγνωρίσθη ὅτι ὁ νεώτερος βίος διασφύζει πλείστα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου, συμπληροῦντα τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν σχηματίζομεν, καὶ τρίτον ἀπὸ ἐνδιαφέροντος πατριωτικοῦ, ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν διὰ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ καὶ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον πρὸς ἀνατροπὴν κυρίως τῶν θεωριῶν τοῦ J. Ph. Fallmerayer.

Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν δημῶδη λογοτεχνίαν, δηλ. τὰ ᾄσματα καὶ τὰ παραμύθια, ὁφείλεται δὲ εἰς ἐξωτερικὴν ἐπίδρασιν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κυρίως τοῦ ρωμαντισμοῦ ἤρχισαν ἐν Εὐρώπῃ νὰ περισυλλέγωνται καὶ νὰ μελετῶνται τὰ ᾄσματα καὶ τὰ παραμύθια, πρῶτος δὲ ὁ ὁποῖος συνέλεξε δημῶδη ἑλληνικὰ ᾄσματα ὑπῆρξεν ὁ ἐν Βιέννῃ διπλωματικὸς ὑπάλληλος Werner v. Haxthausen, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεκοίνωσε τὴν συλλογὴν του εἰς τὸν Γκαῖτε¹. Οὕτως οὖν ταῦτα ἀξιόλογα μετέφρασεν ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν ἑλπίσαν, τὸ ὁποῖον καὶ προῦκάλεσεν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν. Ὁ ἑνὶς τῶν ἀνέτερον ὁ Γάλλος φιλόλογος C. Fauriel, δημοσίευσε τὸ ὅλον τὸν ἑλπίσαν ἑλπίσαν, δημοσίευσε τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, κατὰ τὴν ἀξιολογήσειν (1824) ἀρκετὰ ᾄσματα μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ ἀξιολογητάτης εἰσαγωγῆς². Ἡ συλλογὴ τοῦ Φωριέλ μετεφράσθη μετὰ ἐν ἔτος (1825) ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος ποιητοῦ Γουλιέλμου Μύλλερ εἰς τὴν γερμανικὴν³, κατόπιν δὲ καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν καὶ τὴν ρωσικὴν, ἐκίνησε δὲ τὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τῶν ξένων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ συλλογὴ καὶ ἡ δημοσίευσίς ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων πολυαριθμῶν ᾄσμάτων εἰς περιοδικὰ ἢ καὶ αὐτοτελῆ βιβλία, τὰ ὅποια συνεκέντρωσεν ὁ Arnoldus Passow εἰς ἓνα τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Τραγούδια Ρωμαῖκα, Carmina popularia Graeciae recentioris*». Lipsiae 1860. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν συγκεντρωτικὴν ταύτην δημοσίευσιν τὸ ἔργον τῆς συλλογῆς ἐξηκολούθησε καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον. Ὡς πρὸς τὰ παραμύθια ὥθησιν εἰς τὴν συλλογὴν αὐτῶν ἔδωσεν ὁ J. G.

1) Ἡ συλλογὴ ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν KARL SCHULTE KEMMINGHAUSEN καὶ GUSTAV SOYTER ἐν Münster i. W. 1935.

2) C. FAURIEL, Chants populaires de la Grèce moderne, recueillis et publiés, avec une traduction française des éclaircissements et des notes. Paris 1824—1825.

3) C. FAURIEL, Neugriechische Volkslieder übersetzt von Wilhelm Müller, Leipzig 1825.

von Hahn, ὁ γνωστός ιδρυτὴς τῆς ἀλβανολογίας. Οὗτος, διαμείνας ὡς πρόξενος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν, περισυνέλεξεν ἑλληνικά καὶ ἀλβανικά παραμύθια, τὰ ὁποῖα καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς γερμανικὴν μετὰφρασιν¹. Μέρος τῶν ἑλληνικῶν πρωτοτύπων ἐξέδωκε μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ J. Pío². Τὸ παράδειγμα τοῦ v. Hahn εὗρε μιμητὰς ἐν Ἑλλάδι, εἰς πολλὰ δὲ περιοδικὰ ἐδημοσιεύθησαν ἀρχεταὶ συλλογαί.

Παράλληλον πρὸς τὸ φιλολογικὸν αὐτὸ ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ παλαιὸν ἐν Ἑλλάδι ἐνδιαφέρον διὰ τὰς παροιμίας, τῶν ὁποίων πολυάριθμοι συλλογαὶ ἐδημοσιεύθησαν, τὸ δὲ συγκεντρωθὲν ἐκ τούτων ὕλικὸν ἐπεχείρησε βραδύτερον νὰ δημοσιεύσῃ ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς ἓν σῶμα, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς ἔμεινεν ἡμιτελές³.

Τὸ δεύτερον ἐνδιαφέρον, τὸ ἀρχαιολογικόν, ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν παλαιῶν σχολιαστῶν, οἱ ὅποιοι ἀνεζήτην εἰς τὸν νέον ἑλληνικὸν λαὸν ἐρμηνεύματα διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ὁ Χ. Α. Σμῖτ⁴ Μεγδάνος εἰς τὸ «Ἑλληνικὸν Πάνθεον» (1812) καὶ ὁ J. P. P. Παλιουρίτης εἰς τὸ βιβλίον «Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία» (1821) καὶ ὕστερότερον ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρεττός⁵ καὶ ὁ Β. Θεοτόκης⁶, καὶ εἰς ἄλλας συχνὰ κατελλήλθον πρὸς νὰ ἀρχαίαν τὰς ἐπιστάς. Τὸ ἀρχαιολογικὸν τοῦτο ἐνδιαφέρον παρεκίνησε καὶ τὸν Γερμανόν, ἰδίᾳ Γερμανούς, εἰς τὴν μελέτην τῆς γλώσσης καὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ὅπως εἶναι ὁ Ἑρνέστος Κούρτιος, ὁ Κουρτ Βάξμουτ⁷ καὶ ἰδίᾳ ὁ Βερνάρδος Σμῖτ (Bernhard Schmidt), τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργον «Ὁ λαϊκὸς βίος τῶν Νέων Ἑλλήνων καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης» (Das Volksleben der Neugriechen und das Hellenische Alterthum, I, Leipzig 1871) σκοπὸν ἔχει, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, νὰ παραστήσῃ συστηματι-

1) J. G. v. HAHN, Griechische und albanesische Märchen, gesammelt, übersetzt und erläutert von —, Leipzig 1864, μέρ. 1—2.

2) JEAN PÍO, Contes populaires grecs publiés d'après les manuscrits du dr. J. — G. de Hahn et annotés par —, Copenhagen 1879.

3) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παροιμιαί, τόμ. Α'—Δ', 1899—1902 μέχρι τοῦ λήμματος ἐλεῶ.

4) ANDREA PAPADOPULO - VRETO, Memoria su di alcuni costumi degli antichi Greci tuttora esistenti nell'isola di Leucade nel mare Ionio, seconde edizione, Napoli 1825.

5) Β. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, Détails sur Corfou, à Corfou 1826.

6) C. WACHSMUTH, Das alte Griechenland im neuen, Bonn 1864 (=Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐν τῇ νέᾳ μετ. ὑπὸ Ἑμμ. Γαλανοῦ, Κεφαλληνία 1868).

κῶς καὶ ἐπιστημονικῶς τὸν λαϊκὸν βίον τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα.

Τὸ ἀρχαιολογικὸν τοῦτο ἐνδιαφέρον ἐν Ἑλλάδι πολὺ ταχέως προσέλαβε μορφὴν πατριωτικὴν. Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸ 1830 ἐξεδόθη τὸ πολύκροτον βιβλίον τοῦ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ Φαλλμεράϋερ περὶ Πελοποννήσου¹, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος ἰσχυρίσθη ὅτι οὐδὲ ρανὶς αἵματος ἑλληνικοῦ ρέει εἰς τὰς φλέβας τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἶναι ἐξελληνισμένοι Σλάβοι, Ἀλβανοὶ καὶ εἴ τι ἄλλο.

Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος φυσικὰ ἐκίνησεν εἰς ἀντίδρασιν τοὺς Ἑλλήνας ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι ὥς πρόχειρον τεκμήριον τῆς συνεχείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἐχρησιμοποίησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν βίον ἐν γένει τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος περιέχει πολλὰ στοιχεῖα κοινὰ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Ἐντεῦθεν ἐπήγασαν διάφορα ἔργα, ὅπως τοῦ Ἑμμ. Βυβιλάκη «Βίος τῶν νέων Ἑλλήνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τῶν ἀρχαίων πρὸς ἐρμηνείαν νεωτέρων» (1840), τοῦ Γ. Λευκίου «Ἀνατροπὴ τῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων καὶ τύποις κοινωνήσαντων ὅτι οὐδεὶς τῶν νῦν τῆς Ἑλλάδος ἀπογόνος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐστὶ» (1843), τοῦ Κ. Π. Γεωργίου «Ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων πρὸς ἀποδείξιν ὅτι οἱ νῦν κατὰκοῦντες τὴν Ἑλλάδα εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» (1852) καὶ ἄλλα τινά.

Τὰ ἔργα ταῦτα συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἐνταθῇ ἡ συλλογὴ γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος οὐ μόνον διάφοροι ἐπιστημονικοὶ σύλλογοι, ἀλλὰ καὶ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἡ Πολιτεία. Τῆς κινήσεως ταύτης τέκνον ὑπῆρξεν καὶ ὁ Νικόλαος Γ. Πολίτης, ὁ πατὴρ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης. Οὗτος λαβὼν μέρος εἰς τὸ προκηρυχθὲν ὑπὸ τοῦ περιοδικοῦ «Πανδώρα» Ροδοκανάκειον διαγώνισμα, τοῦ ὁποίου θέμα ἦτο «νὰ συλλεχθῶσιν ὅσων πλείστων ἑλληνικῶν τόπων τὰ ἑλληνικά ἦδη καὶ ἔθιμα καὶ συνήθειαι καὶ νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἐν τοῖς σφρζομένοις συγγραφεῦσι μνημονεύμενα, ὅπως γνωσθῇ τούτων ἡ ταυτότης καὶ διαφορά», συνέγραψεν εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν (19 ἐτῶν) τὸ ἀξιόλογον ἔργον: «Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», τὸ ὁποῖον καὶ ἐβραβεύθη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν μέρει εἰς δύο τομίδια (1871—1874), εἶναι δὲ γνωστὸν συνήθως ἐκ τοῦ ὑποτίτλου του ὡς «Νεοελληνικὴ μυθολογία». Τοῦ βι-

1) J. PHIL. FALLMERAYER, Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, I. Stuttgart und Tübingen 1830. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Fragmente aus dem Orient, 1845. Βραδύτερον δὲ καὶ ἄλλα.

βλίου σκοπὸς κατὰ τὸν συγγραφέα εἶναι ἡ ἀναίρεσις τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράνερ.

Β'. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν οὐ μόνον συνεκεντρώθη ὀγκώδης καὶ ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἀλλὰ καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς ιστορικῆς ἐξετάσεως τῶν δοξασιῶν καὶ παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, αἱ ὁποῖαι συνήθως ὠνομάζοντο «ζῶντα μνημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ». Ἐν τούτοις δὲν δύναται ἀκόμη νὰ γίνη λόγος περὶ τῆς υπάρξεως ἐν Ἑλλάδι λαογραφικῆς ἐπιστήμης. Αὕτη διεπλάσθη μετὰ τινα ἔτη ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν τῷ μεταξὺ εὐρωπαϊκῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης.

Εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κυρίως τοῦ ρομαντισμοῦ εἶχεν ἀρχίσει ἡ συλλογὴ καὶ ἡ ἐρευνα διαφόρων λαογραφικῶν ἐκδηλώσεων. Ἐν Γερμανίᾳ ἐδημοσιεύθησαν δημῶδη ἄσματα τοῦ λαοῦ, ἐν Γαλλίᾳ παραμύθια, ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ ἐμελετήθησαν καὶ ἐκδόθησαν τὰ ἄσματα καὶ τὰ παραμύθια, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παροιμίαι καὶ τοῦτοια καὶ ἀνεπίσημα καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι καὶ τὰ παρόμοια (τοῦ λαοῦ), καὶ ἀρχαιότητες (popular antiquities). Εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἐδόθη τὸ πρῶτον (1846) καὶ ἴδιον ὄνομα εἰς τὰς ἀρχαιότητας αὐτὰς ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου William John Thoms, τὸ ὄνομα *Folk-lore*, ἥτοι «ἡ γνῶσις τοῦ λαοῦ» (= ὅ,τι ὁ λαὸς γνωρίζει)¹, ἐθεμελιώθη δ' ἡ μελέτη τούτων καὶ θεωρητικῶς ὀλίγον βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἐθνολόγου Edward Tylor (1871) διὰ τῆς θεωρίας του περὶ ἐπιβιώσεως εἰς τὰς νεωτέρας περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ στοιχείων παλαιότερων αὐτοῦ φάσεων (survivals). Ἐκτοτε τὸ ὄνομα *Folk-lore* ἐχρησιμοποιήθη πρὸς δὴλωσιν τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀσχολουμένης περὶ τὴν λαϊκὴν ταύτην γνῶσιν, ἐγένετο δὲ δεκτὸν καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη εἰς πολλὰς χώρας, ἐνῶ εἰς ἄλλας μετεφράσθη, ὡς π. χ. ἐν Γερμανίᾳ εἰς *Volkskunde*². Ἐν Ἑλλάδι ἐδόθη, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ὄνομα ἴδιον εἰς τὴν διαμορφωμένην ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου (1884), τὸ ὄνομα *Λαογραφία* κατὰ τὰ δημογραφία, ἐθνογραφία, γεωγραφία

1) PAUL SEBILLOT, *Folk-lore*, Paris 1913, σ. 1. «The lore of the people; le savoir du peuple».

2) Περὶ τούτων βλ. τὸ ἄρθρον «Λαογραφία» τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ ἐν *Λαογραφίᾳ*, τόμ. Α', 1909, σ. 5 (= Λ. Σ. τόμ. Α', σ. 2).

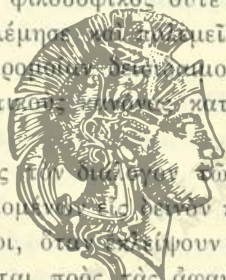
κτλ.¹. Εἰς αὐτὸν δ' ὀφείλομεν καὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐπιστήμης τὸν δημοσιευθέντα εἰς τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω ἄρθρον τοῦ «Λαογραφία», τὸ προταχθὲν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς «Λαογραφίας, Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας» (1909). Κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτην «ἡ λαογραφία ἐξετάζει τὰς κατὰ παράδοσιν διὰ λόγων, πράξεων ἢ ἐνεργειῶν ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ· δηλ. τὰς ἐκδηλώσεις ἐκείνας, ὧν ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶναι ἄγνωστος, μὴ προελθοῦσα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ὑπερόχου τινὸς ἀνδρός, αἵτινες κατ' ἀκολουθίαν δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν μόρφωσιν, καὶ ἐκείνας, αἵτινες εἶναι συνέχεια ἢ διαδοχὴ προσηγηθείσης κοινωνικῆς καταστάσεως, ἢ εἶναι μεταβολὴ ἢ παραφθορὰ ἄλογος ἐλλόγων ἐκδηλώσεων τοῦ βίου ἐν τῷ παρελθόντι. Συνεξετάζει δ' ἀναγκαίως καὶ τὰς μὴ ἐκπορευομένας μὲν ἀμέσως ἐκ τῆς παραδόσεως ἐκδηλώσεις τοῦ βίου, ἀλλ' ἀφομοιουμένας ἢ συναπτομένας στενῶς πρὸς τὰς κατὰ παράδοσιν».

Ὁ ὁρισμὸς οὗτος εἶναι ἐξαιρετικῶς κατ' ἐκτενὴς μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ περισκέψεως, ἀλλ' ἔχει καὶ ὁριστὰ ἀτελείας. Πρῶτον· ὁμιλεῖ μόνον περὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ἀποσιωπᾷ δὲ τὸν φυσικόν καὶ τὸν τροφικόν τῆς κοινωνικῆς τοῦ λαοῦ ζωῆς, καὶ τὰ ὅποια ἀποτελοῦν σπουδαία μετέωρα τῆς ζωῆς, καὶ τὰ ὅποια ἐν τούτοις περιλαμβάνει εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων. Δεύτερον· ὁ ὅρος ψυχικὸς βίος εἶναι κάτι πολὺ εὐρὺ καὶ διὰ τοῦτο ἀκαθόριστος, ὑπάρχει δὲ καὶ κίνδυνος ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἡ λαογραφία νὰ μετατραπῇ εἰς εἶδος ψυχολογίας, τὸ ὅποιον καὶ ἔγινε ὑπὸ μερικῶν Γερμανῶν λαογράφων. Ἀντὶ τούτου προτιμότερα εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου πνευματικοῦ βίου. Τρίτον· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὸν ὅρον κοινωνικὸς βίος, ὅστις συνετέλεσε νὰ ταυτισθῇ ὑπὸ τινων ἡ λαογραφία πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν. Τέταρτον· ἀκολουθῶν τὴν περὶ ἐπιβιώσεως θεωρίαν τοῦ Tylog τονίζει πολὺ κατὰ παράδοσιν. Τοῦτο δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ σφαλερὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ σημερινὸς λαὸς ἔπαιυσεν ἢ δὲν εἶναι εἰς θέσιν πλέον νὰ δημιουργῇ. Ὁ Πολίτης κατανοῶν τὸ ἄτοπον, προσεπάθησε νὰ διορθώσῃ αὐτὸ προσθέσας ὅτι «ἡ λαογραφία συνεξετάζει ἀναγκαίως καὶ τὰς μὴ ἐκπορευομένας μὲν ἐκ τῆς παραδόσεως ἐκδηλώσεις τοῦ βίου, ἀλλ' ἀφομοιουμένας ἢ συναπτομένας στενῶς πρὸς τὰ κατὰ παράδοσιν», ἀλλ' ἡ προσθήκη, νομίζω, δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ ἄρῃ πλήρως τὸ ἄτοπον. Πέμπτον· καὶ ἡ αἰτιολογία τῆς γενέσεως τῆς παραδόσεως, ὡς ὀφειλομένης εἰς τὴν δύνα-

1) Βλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, ἐνθ' ἄν.

μιν τῆς συνήθειας, καὶ ἡ παραβολὴ τῶν ἐγκαταλειμμάτων τοῦ παρελθόντος πρὸς τὰ παλαιοντολογικὰ κογχύλια, τὰ προσκεκολλημένα ἐπὶ τῶν βράχων τῶν ὁρέων ἀπὸ παλαιότερων γεωλογικῶν περιόδων, δὲν μοῦ φαίνονται ἐπιτυχεῖς. Ἡ συνήθεια εἶναι κάτι τὸ ἀδρανές, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει μὲν τὸ παλαιόν, ἀδυνατεῖ ὅμως νὰ δημιουργήσῃ τι νέον, ἐν ᾧ αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ ὄχι μόνον ἐπαναλαμβάνουν τὰ παλαιά, ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦν διαρκῶς νέα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκάστοτε συνθηκῶν¹. Π. χ. ἡ μαντική, δημιουργημα παμπάλαιον, ὄχι μόνον ὑφίσταται, ἀλλὰ καὶ δημιουργεῖ διαρκῶς νέας μεθόδους. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον οὔτε χαρτομαντεῖαν οὔτε καφεδομαντεῖαν, διότι τὰ παιγνιόχαρτά καὶ ὁ καφρὲς ἦσαν τότε ἄγνωστα. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ τυφλὴ συνήθεια, ἡ ὁποία τὴν διατηρεῖ, ἀλλὰ κάποια ψυχικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου ἐσωτερικὴ, βαθεῖα, ἐρριζωμένη εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκριζώσῃ οὔτε ὁ φιλοσοφικὸς οὔτε καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς ὀρθολογισμὸς, ὁ ὁποῖος ἐπολέμησε καὶ ἐνίκησε τὴν μαντικὴν καὶ τὴν μαγείαν καὶ πᾶσαν ἄλλην παρουσχὴν ὁρατὴν καὶ κινήσασαν, καθώρισε δὲ καὶ ἐπιτίμια εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικούς, ἵνα κατὰ τῶν ἀσκούντων

ἀφ' ἑνὸς

ΑΘΗΝΩΝ

Ὁν ἡφαιστὸς Θουκυδίδης εἰς τὴν ἀνατολὴν τῶν Μηλίων ομίλων περὶ τῶν ἀνθρώπων, τῶν εὐρισκομένων εἰς ὁρᾶν κίνδυνον, μὲ μεγάλην ὀξύνοϊαν παρατηρεῖ ὅτι οὗτοι, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται πλέον αἱ φανεραί, δηλ. αἱ λογικαὶ ἐλπίδες, τρέπονται πρὸς τὰς ἀφανεῖς, τὴν μαντικὴν καὶ τοὺς χρησμούς καὶ ὅσα τοιαῦτα παρέχουν μὲν ἐλπίδας, ἀλλ' ὀδηγοῦν εἰς τὴν καταστροφὴν². Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ κινδυνεύοντες, οἱ ὁποῖοι προστρέχουν εἰς τὴν μαντικὴν καὶ τὰ τοιαῦτα, εἶναι ὅλοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὸν λαόν, ἀμόρφωτοι καὶ μορφωμένοι. Διότι ὁ ἀνθρώπος, εἰς οἷονδήποτε στάδιον ἀναπτύξεως καὶ πολιτισμοῦ καὶ ἂν εὐρίσκεται, οὐδέποτε ὑπῆρξεν ὄν μόνον καὶ κατ' ἐξοχὴν λογικόν. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ παραλλήλως ἢ καὶ κάτωθεν τοῦ λεγομένου ὀρθοῦ λόγου κρύπτει εἰς τὸ βάθος αὐτῆς συναισθήματα καὶ ὁρμὰς σκοτεινάς, αἱ ὁποῖαι, συνδεόμεναι πρὸς αὐτὰς τὰς πηγὰς τῆς ζωῆς, κανονίζουν τὰς

1) Ἡ γνώμη τοῦ HOFFMANN - KRAYER, Die Volkskunde als Wissenschaft, Zürich 1902, ὅτι ὁ λαὸς «οὐδὲν παράγει, ἀλλὰ μόνον ἀναπαράγει» δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητά.

2) Θουκ. 5, 103. *μηδὲ δμοιωθῆναι τοῖς πολλοῖς, οἷς παρὸν ἀνθρωπείως ἐτι σφῆσθαι, ἐπειδὴν πιεζομένους αὐτοὺς ἐπιλίπωσιν αἱ φανεραὶ ἐλπίδες, ἐπὶ τὰς ἀφανεῖς καθίστανται, μαντικὴν τε καὶ χρησμούς καὶ ὅσα τοιαῦτα μετ' ἐλπίδων λυμáινεται.* Πρβλ. καὶ II, 8, 2.

σκέψεις και τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ πάντοτε συμφώνως πρὸς τοὺς λογικοὺς νόμους καὶ κανόνας. Τὸ λογικὸν ὑπάρχει βέβαια πάντοτε καὶ πανταχοῦ εἰς τοὺς λαοὺς ἐν σπέρματι, συνήθως ὅμως εἶναι στοιχεῖον ἐπὶ κτητον, ἀποτελεῖ τὸν ἐγκεφαλικόν, οὕτως εἰπεῖν, φλοιόν, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἐξακολουθεῖ νὰ βράζῃ ὁλόκληρος ὁ κόσμος τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ὁρμῶν, ὁ ὁποῖος συχνὰ διασπᾷ αὐτὸν καὶ ἀνέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἡ ἀστρολογία ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐξαπατητήριον ὡς ψευδεπιστήμη, ἐν τούτοις ἀπὸ τινος ἐν πλήρει αἰῶνι τοῦ αὐτοῦ περιέργως ἀνέζησεν, ἐφημερίδες δὲ καὶ περιοδικὰ δημοσιεύουν καθ' ἑκάστην ἀνότητα προγνωστικὰ διὰ τοὺς γεννηθέντας ὑπὸ ὥρισμένον ἀστερισμόν. Τὸν κόσμον αὐτὸν τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ὁρμῶν μερικοὶ τὸν ὠνόμασαν *προλογικόν*¹, ἄλλοι *πρωτογονικόν*². Οὔτε προλογικὸς εἶναι οὔτε πρωτογονικός, εἶναι ἀπλούστατα ἀνθρώπινος καὶ συνοδεύει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τῶν ἀνωτάτων βαθμίδων τοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα δὲν ὑπάρχει ἐπιβίωσις παλαιότερων στοιχείων καὶ ἐκτενέστερα στάδια τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ἐδίδαξεν ὁ Tylor³ ἐκ τῶν ἀπομνημονεύματις παλαιότερων καὶ νεωτέρων, καὶ δὲ λεγόμενα ἐπιβιώματα καὶ ἄλλοι ὁμοίως ὀνομασθέντες συμπτώματα.

Ἐκτον⁴ τονίζεται παρὰ τὸν ἀπὸ τὸν γνωστὸν τῆς ἀρχῆς τῶν λαογραφικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἰσοτιμίας τοῦ ἐν προέροχονται ἐξ ἐπιδράσεως ὑπερόχου τινὸς ἀνδρός. Ἐν τούτοις πολλὰ δημιουργήματα ὑπερόχων ἀνδρῶν, δηλ. ὑπεράνω τοῦ λαοῦ ἰσταμένων λογίων, γίνονται πολλάκις ἀποδεκτὰ ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἡ σύγχρονος λαογραφία ὀνομάζει ταῦτα *καταπεπτωκότα στοιχεῖα*⁵. Ὁ John Meier⁶ ἔδειξεν, ὅτι πολλὰ γερμανικὰ δημοτικὰ ᾄσματα εἶναι δημιουργήματα παλαιότερων γνωστῶν λογίων ποιητῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι πολλὰ δίστιχα γνωστῶν ποιητῶν, ὅπως τοῦ Δροσίνῃ, τοῦ Πολέμη καὶ εἰς τινος ἄλλου ἔγιναν κτήμα τοῦ λαοῦ. Ἀντιθέτως ὑπάρχουν καὶ *ἀναβεβηκότα στοιχεῖα*, δηλ. στοιχεῖα λαϊκά, τὰ ὁποῖα, καλλιτεργούμενα ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν, χρησιμο-

1) Κυρίως ὁ LÉVY BRUHL, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris 1922 καὶ εἰς ἄλλα μεταγενέστερα ἔργα.

2) HANS NAUMANN. *Primitive Gemeinschaftskultur*, Iena 1921 καὶ *Grundzüge der deutschen Volkskunde*, Leipzig 1922.

3) ED. B. TYLOR, *Primitive culture*, London 1871.

4) H. NAUMANN, ἐνθ' ἄν.

5) JOHN MEIER, *Kunstlieder im Volkskunde*, Halle 1906.

ποιούνται εἰς τὸν ἀνώτερον τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμόν. Τοιοῦτόν τι ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλλάδι ἐγένινεν εἰς τὴν μουσικὴν ὑπὸ τοῦ μουσουργοῦ Μ. Καλομοίρη καὶ ἄλλων, εἰς δὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἰ. Ζάχου καὶ εἴ τινος ἄλλου.

Τελευταία ἀτέλεια τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Ν. Πολίτου εἶναι ὅτι εἶναι ἀρκετὰ διεξοδικός, ἐνῶν ἀρετὴ τοῦ ὁρισμοῦ εἶναι ἡ συντόμία. Ἡ λαογραφία, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐξετάζει τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ὕλικου, τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, αἱ ὁποῖαι συγκροτοῦν τὸν πολιτισμόν αὐτοῦ. Θὰ ἡδυνάμεθα λοιπὸν νὰ ὁρίσωμεν συντόμως τὴν λαογραφίαν ὡς «τὴν ἐπιστήμην τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ».

Διὰ τὴν γίνῃ ὅμως ὁ ὁρισμὸς οὗτος σαφής, πρέπει νὰ καθορίσωμεν τί ἐννοοῦμεν λέγοντες λαόν. Μερικοὶ εἶπον ὅτι λαὸς εἰς τὴν λαογραφίαν εἶναι ὁ ὄχλος (vulgus in populo), τὰ κατώτερα δηλ. καὶ ἀμόρφωτα λαϊκὰ στρώματα, ἄλλοι δὲ ὡς λαὸν ἐξηγήθησαν τοὺς χωρικοὺς ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων.

Ὁ Ν. Πολίτης, ἀποφεύγων ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ λαὸς εἰς στρώματα, ἐδέχθη τὸν ὁρισμόν, τὸν ὁποῖον λαμβάνει τὸν ὄχλον ὁ Κεφαλήν κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ Ν. Πολίτη: «Ὁ λαὸς εἶναι οἱ φτωχοὶ ποταφῶν ἢ ψηλὸ καπέλλο, ἀλλ' ὅσοι ἀποκατὰ τὴν ἐξουσίαν ἢ σὲ ψηλὸ καπέλλο κρύβουν λίγο μυαλὸ καὶ πολλὰς προτάσεις. Πράγματι ὁ λαὸς εἰς τὴν λαογραφίαν δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ οὐδ' εἰς τάξεις οὔτε εἰς στρώματα· εἶναι ἐνιαῖος· εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον πλῆθος, μορφωμένον καὶ ἀμόρφωτον, τὸ ὁποῖον συνδέει συναίσθησις τῆς κοινῆς καταγωγῆς, ὁμότροπα ἥθη, κοινὴ παράδοσις καὶ κοινὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, συνήθως δὲ καὶ κοινὴ γλῶσσα, τὰ δὲ λαογραφικὰ στοιχεῖα εἶναι διάχυτα εἰς ὅλους τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτόν, πλουσίους καὶ πτωχοὺς, χωρικοὺς καὶ ἀστούς, μορφωμένους καὶ ἀμορφώτους. Ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι παράλληλος καὶ σύμβιος πρὸς τὸν λεγόμενον ἀνώτερον, διάχυτος δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τῶν ἀνωτάτων. Μόνον ἡ ἀναλογία εἶναι διάφορος. Εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου, γεωργοὺς καὶ ποιμένας, εἶναι μεγαλυτέρα παρὰ εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ μάλιστα τοὺς πεπαιδευμένους. Κατὰ ταῦτα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνάγκην προσδιορισμοῦ δὲν εἶναι τὰ λαϊκὰ στρώματα, ἀλλὰ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν λαϊκὰ.

Τὰ γνωρίσματα ταῦτα καθώρισεν ἤδη, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὁ Ἀριστοτέλης· εἶναι αὐτὰ τὸ πάτριον, ἡ ἀναπόδεικτος δόξα καὶ τὸ δημοτικόν. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὰ μὲ ὄρους σημερι-

νούς, θὰ ἔχωμεν: τὸ κατὰ παράδοσιν, τὸ αὐθόρμητον καὶ τὸ ὁμαδικόν¹.

Τὶ ἐννοοῦμεν λέγοντες κατὰ παράδοσιν εἶναι ἄρκετὰ σαφές. Ἐννοοῦμεν ὅτι τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ὄχι μόνον κατὰ κανόνα προέρχονται ἐκ παλαιότερων περιόδων πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἶναι νεώτερα ἢ καὶ σύγχρονα δημιουργήματα δὲν ἀκολουθοῦν δρόμον ἴδιον καὶ αὐθαίρετον, ἀλλὰ τὸν γνωστὸν καὶ πεπατημένον, ὃ ὁποῖος ἐμορφώθη βαθμῆδόν ὑπὸ τῶν παλαιότερων γενεῶν καὶ κληροδοτεῖται ἐκάστοτε εἰς τὰς νεωτέρας. Οὕτω λ. χ. τὰ δημῶδη ἄσματα κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται ἐκ παλαιότερων χρόνων, ἀλλὰ καὶ ὅσα δημιουργοῦνται εἰς νεωτέρους ἀκολουθοῦν τὰ παλαιὰ πρότυπα καὶ κατὰ τὸ μέτρον καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν καὶ κατὰ τὴν ὅλην ἐν γένει τεχνοτροπίαν. Χύνονται εἰς τὸν παλαιὸν τύπον καὶ διὰ τοῦτο παλαιὰ καὶ νέα ἔχουν κατὰ τὸ πλεῖστον ἰδίαν περίπου μορφήν.

Ὅταν λέγωμεν ὅτι τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἔχουν χαρακτηρὰ αὐθόρμητον, ἐννοοῦμεν πάλιν ὅτι δὲν ὑφίστανται τὸν ἔλεγχον τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἀλλὰ πηγάζουσιν ἀπὸ τοῦ συνόλου τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὡς ἀπὸ ἀνιδιόκητου λογισμοῦ καὶ συλλογισμοῦ. Ὅταν λ. χ. ὁ καλλιπὴς, ἐμπειρὸς εἰς σίφωνας ἀνθρώπος τὸ παχάρι τοῦ εἰς τὸν ἰσθμὸν, διὰ νὰ κορφώσῃ αὐτὸν τοῦτον ὁρμῶντα, ὑπόκειται εἰς αὐθόρμητον παρόρμησιν, ἀντιλαμβάνομενα ὅσα σύμφωνα ὡς ἔμπυχον ὄν, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν φονεύσῃ, ὅπως νὰ ἐφόνευσεν ἕνα ἐχθρόν του. Εἰς τὸ αὐθόρμητον δηλ. τοῦτο, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ προκυπτούσης φυσικῆς αἰτιότητος, ἐπικρατεῖ ἡ συνειρμικὴ κυρίως διανόησις καὶ ἡ μυθικὴ ἢ μαγικὴ τοῦ κόσμου ἀντίληψις.

Τέλος, ὅταν λέγωμεν ὅτι τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἔχουν χαρακτηρὰ ὁμαδικόν, δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι ὁ λαὸς δημιουργεῖ ὁμαδικῶς. Τοιαύτη ὁμαδικὴ δημιουργία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίστευσαν οἱ ρωμαντικοὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, δὲν ὑφίσταται. Ὁ δημιουργὸς καὶ εἰς τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν εἶναι πάντοτε εἷς. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτος δὲν διαφέρει διανοητικῶς καὶ συναισθηματικῶς πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, δημιουργεῖ δὲ συμφώνως πρὸς τὰ κατὰ παράδοσιν πρότυπα, τὰ δημιου-

1) Βλ. εἰς τὸ μικρὸν βιβλίον μου: *Γλῶσσα καὶ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων*, Ἀθῆναι 1916, σ. 34 κέ, καὶ τὴν διάλεξίν μου: *Ἡ λαογραφία καὶ ἡ σημασία της δημοσιευθεῖσαν μετ' ἄλλων δύο ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ὑπὸ τὸν τίτλον: Στ. Π. Κυριακίδου, Τρεῖς διαλέξεις*, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 19 κέ.

γήματα αὐτοῦ νίοθετοῦνται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ τὰ μεταχειρίζεται ἐφεξῆς ὡς ἴδιον κτῆμα, καθίστανται δηλ. ὁμαδικά, λησμονουμένοι ταχέως τοῦ ὀνόματος τοῦ δημιουργήσαντος. Αὐτὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Παρ' αὐτὸν ὅμως εἰς τοὺς προηγμένους λαοὺς ὑφίσταται καὶ ἄλλος πολιτισμός, ὁ ὀνομαζόμενος σύγχρονος ἢ ἀνώτερος, τοῦ ὁποίου χαρακτηριστικὰ εἶναι ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα, δηλ. τὸ *νεωτεροποιόν*, τὸ *ὀρθολογικόν* καὶ τὸ *ἀτομικόν*. Ὁ ἀνώτερος δηλονότι πολιτισμὸς διαρκῶς υπερβαίνει τὴν παράδοσιν, δημιουργεῖ νέα στοιχεῖα, βάσις δὲ τῆς δημιουργίας εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ φυσικὴ αἰτιότης, οἱ δὲ δημιουργοὶ εἶναι γνωστὰ καὶ υπερέχοντα πρόσωπα. Π. χ. αἱ λαϊκαὶ κατοικίαι εἰς τὰ χωρία, ἀλλὰ πολλάκις καὶ εἰς τὰς πόλεις, κτίζονται κατὰ παράδοσιν μὲ πλίνθους, λίθους, ξύλα, πηλόν, ἄσβεστον κτλ. κατὰ τρόπον καὶ σχέδια πατροπαράδοτα, τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται νὰ ὀνομάσῃ τὸν δημιουργόν. Ἀντιθέτως αἱ σύγχρονοι κτίσμοι τῶν πόλεων κτίζονται μὲ ὑλικά καὶ μεθόδους, τὰς ὁποίας οἱ λαοὶ εἶναι οἱ ἐφευρέται, ὅπως γνωστοὶ εἶναι καὶ οἱ ἰσχυροὶ ἐκείνοι. Ἡ ἴδιον συμβαίνει καὶ ἐν τῇ ποίεσιν. Τα δημιουργοὶ τραγεῖαι, τραγῳδοὶ καὶ νέοι ἔχουν ἐννοίαν κατὰ παράδοσιν τεχνοτροπίαν, οὐκ εἰς τὴν δύναται νὰ ὀνομάσῃ τοὺς ποιητάς των, ἐνῶ τὰ ποιήματα τῆς κατὰ ἐφευρήσεως ἔχουν ἰδίαν τεχνοτροπίαν καὶ ἴδιον γνωστὸν ποιητὴν. Ἡ τεχνοτροπία φέρ' εἰπεῖν τοῦ Σολῶμου διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τούτου ἀπὸ τὴν τοῦ Παλαμᾶ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ἕκαστον δὲ ποίημα φέρει τὴν σφραγίδα τῆς τέχνης καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ του.

Ἀμφότεροι οἱ πολιτισμοὶ οὗτοι ἐκτείνονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι τῆς ἀνωτάτης, συζοῦν παραλλήλως, ἡ δὲ μεταξύ των ἀντίφασις δὲν ἐμποδίζει τὴν συμβίωσιν, ἥτις πολλάκις οὔτε καὶ γίνεται ἀντιληπτή. Ἡ σύγχρονος λ. χ. θρησκεία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ Χριστιανισμὸς, διακρίνει μετὰ τὸν θάνατον δύο τόπους διὰ τὰς ψυχάς, τὴν κόλασιν καὶ τὸν παράδεισον, καὶ εἰς τοῦτο πιστεύουν οἱ Χριστιανοί. Ἡ πίστις ὅμως αὕτη δὲν ἐμποδίζει νὰ ὀμιλοῦν εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τὰ μοιρολόγια καὶ διὰ τὸν Ἄδην τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ Τάρταρα, τὰ σκοτεινὰ καὶ κρυοπαγωμένα, ὅπου αἱ ψυχαὶ δικαίων καὶ ἀδίκων συναγελάζονται καὶ ζοῦν τὸν αἰθλιὸν καὶ ἐλκερινὸν βίον τῶν ὀμηρικῶν ψυχῶν. Κοντὰ εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ, τὸν ἀφαιροῦντα τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ζῇ παραλλήλως καὶ ἡ σκοτεινὴ μορφή τοῦ στυγεροῦ Χάρου. Τὸ

φαινόμενον τῆς ἀντιφάσεως ταύτης, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὸ διηνεχὲς ἢ καὶ κατὰ περιόδους, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο ἐν τινι μέτρῳ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς εἶδος σχιζοφρενείας, εἶναι βέβαια καὶ τὸ παράδοξον, δὲν παύει ὁμως διὰ τοῦτο νὰ ὑπάρχῃ. Πρέπει ὁμως νὰ παρατηρηθῇ, ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ὅτι ἡ παράλληλος αὕτη συμβίωσις τῶν δύο τούτων πολιτισμῶν δὲν ἀφήνει αὐτοὺς ἀνεπηρεάστους. Πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ καταπίπτουν εἰς τὸν κατώτερον καὶ γίνονται κτῆμα αὐτοῦ¹, ὅπως εἰς πολλὰ τοῦ λαϊκοῦ παραμένουν ἐνσφηνωμένα ἢ καὶ ἀναβαίνουν εἰς τὸν ἀνώτερον. Πάντως ὁμως ὁ ἀρχικὸς αὐτῶν χαρακτὴρ παραμένει εὐδιάκριτος.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ λαογραφία, ὡς ἔχονσα ὑποκείμενον ἓνα ἐνιαῖον πολιτισμόν, ἔχοντα ἴδια χαρακτηριστικὰ καὶ ἀνήκοντα εἰς ἓναν ὁρισμένον λαόν, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν, οἷα ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἡ γαλλικὴ-γερμανικὴ, ἀγγλικὴ κτλ., πράγμα τὸ ὁποῖον παρατήρησεν ἡδὲ ὁ Albrecht Dieterich², εἶναι δὲ ἐνιαία, διότι ἐνιαία εἶναι καὶ ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν τὰς ἐκδηλώσεις ἐξετάζει.

¹ Αἰετιάνγνωστα καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς λαογράφους εἶναι ἡ σχέση τοῦ H. Naumann μετὰ τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν. "Ἡ κλασσικὴ φιλολογία, λέγει, καθορίζεται ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς, τοῦ ἀρχαίου-λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τε τὴν οὐσίαν καὶ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του. "Ο πολιτισμὸς οὗτος ἀποτελεῖ ἐνότητα, μολοντί εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῶσιν αὐστηρῶς τὰ ὅριά του. "Ἔργον τῆς φιλολογίας εἶναι νὰ ἐπαναφέρῃ διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν ζωὴν τὸν παρελθόντα τοῦτον βίον, τὸ ἄσμα τοῦ ποιητοῦ, τὰς σκέψεις τῶν φιλοσόφων καὶ νομοθετῶν, τὴν ἀγιότητα τοῦ ναοῦ καὶ τὰ συναισθήματα τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων, τὰς ποικίλας ἐνεργείας εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν λιμένα, τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰ παίγνια τῶν. Καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας, καὶ διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν ἑλληνιστί, εἰς πᾶσαν φιλοσοφίαν, ὁ θαυμασμός πρὸς τὸ ἀκατάληπτον ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν, ἡ καθαρὰ θεωρία τοῦ ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ὡραιότητι αὐτοῦ κατανοηθέντος τὸν σκοπόν. "Επειδὴ δὲ ἡ ζωὴ, διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ὁποίας ἀγωνιζό-

1) Προβλ. HANS NAUMANN, Grundzüge der deutschen Volkskunde, Iena 1922 σ. 5 κέ.

2) AL. DIETERICH, Über Wesen und Ziele der Volkskunde ἐν Hessische Blätter für Volkskunde, τόμ. 1 (1902), σ. 174 κέ.

μεθ'α, εἶναι ἐνιαία, ἐνιαία εἶναι καὶ ἡ ἐπιστήμη μας. Ὁ χωρισμὸς τῶν κλάδων, φιλολογία, ἀρχαιολογία, ἀρχαία ἱστορία, ἐπιγραφικὴ, νομισματικὴ καὶ τελευταίως καὶ παπυρολογία, δικαιολογεῖται μόνον ἐκ τῆς περιορισμένης δυνάμεως τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποπνίξη παρὰ τοῖς εἰδικοῖς τὴν συνείδησιν τοῦ συνόλου¹. Ἡ διαφορὰ τῆς φιλολογίας, ὅπως τὴν ὀρίζει ὁ Willamowitz, ἀπὸ τῆς λαογραφίας ἐγκνεται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν κλασσικὴ φιλολογία ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν ἐν γένει, ἀνώτερον καὶ λαϊκόν, ἐνῶ ἡ λαογραφία μόνον τὸν λαϊκὸν τοῦ νέου ἑλληνικοῦ λαοῦ². Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τὸ κατὰ παρὰδοξιν, τὸ ὅποιον εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τὸ παρελθόν, ἡ λαογραφία ἔχει ἀναγκαίως ἱστορικὸν χαρακτῆρα, ὅπως ἄλλως καὶ κάθε φιλολογία.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τεσσαρακοσίων ἀποβλέποντες ἐξεφράσθησαν καὶ διάφοροι περὶ τοῦ ὑποκειμένου τῆς λαογραφίας γνῶμαι, μετὰ δὲ τῶν τῶν ἐκτετρακονταίων ἠκούσθη καὶ ἡ ἀπόφασίς τοῦ λαογράφου καὶ φιλόλογου, ὅστις ἀνενέωσε κατὰ τινὰ τρόπον τὴν γνῶμιν τοῦ παλαιότερου Wilh. Heirich Riehl (1858)³.

Κατ' αὐτὸν τὸ κύριον ἔργον τῆς λαογραφίας δὲν ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ζωῆς, ἀλλὰ εἰς τὰς ψυχοπνευματικὰς δυνάμεις, ἐκ τῶν ὁποίων αὐταὶ πηγάζουσιν. Ἄσματα, ἔθιμα, θρησκευτικαὶ δοξασαίαι καὶ λαϊκὰ ἔργα, ἀποτελοῦσι μόνον τὴν ἀφετηρίαν πρὸς διείσδυσιν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς.

1) U. v. WILAMOWITZ — MOELLENDORF, Geschichte der Philologie ἐν ALF. GERCKE — ED. NORDEN, Einleitung in die Altertumswissenschaft, 3^e Aufl., τόμ. I, σ. 1.

2) Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ ὁ παλαιότερος ὁρισμὸς, τὸν ὅποιον ἔδωκεν ὁ Boeckh εἰς τὴν φιλολογίαν, «ἡ γνῶσις τοῦ ἐγνωσμένου» (AUG. BOECKH, Encyclopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaft, herausg. von ERNST BRATUSCHECK, 2^e Aufl., Leipzig 1886, 18. «Der Zweck der Philologie ist rein historisch; sie stellt die Erkenntnis des Erkannten objectiv für sich hin» ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀγγλικὸν ὄνομα τῆς λαογραφίας «folklore», ὃ ἔστι «ἡ γνῶσις τοῦ λαοῦ», ὅ,τι γνωρίζει ὁ λαός, δηλ. ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς, ὅπως τὸ ἐγνωσμένον τοῦ Boeckh εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν τοῦ Wilamowitz.

3) W. HEINK. RIEHL, und ADOLF SPAMER, Die Volkskunde als Wissenschaft, Berlin - Leipzig, 1935.

Κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἁσμάτων, τῶν ἐθίμων, τῆς λαϊκῆς τέχνης, τὸ βάρος δὲν κεῖται εἰς τὸ ἄσμα, τὸ ἔθιμον καὶ τὴν τέχνην, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν λαόν. Ὅθεν σκοπὸς τῆς λαογραφίας εἶναι ἡ ἔρευνα τῆς ψυχοπνευματικῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ ἐν τῇ λαϊκῇ κοινωνίᾳ¹, μὲ ἄλλας λέξεις ἢ γνώσις τοῦ τυπικοῦ χαρακτήρος τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου ἐνὸς ὁρισμένου λαοῦ².

«Ἡ ἀπαίτησις», λέγει ἐπὶ λέξει ὁ Spamer, «τὴν ὁποίαν ὁ ἀδαὴς πολλάκις πρωτίστως προβάλλει εἰς τὴν λαογραφίαν, νὰ τοῦ δώσῃ εἰδικὴν εἰκόνα τῶν ιδιορρυθμιῶν ἐνὸς ὁρισμένου λαοῦ ἢ φυλῆς, εἶναι ὄχι μόνον δικαιολογημένη, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει ἐν τῶν κυριωτάτων θεμάτων τῆς λαογραφίας»³, ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποβαίνει ψυχολογικὴ ἐπιστήμη καὶ δὴ χαρακτηρολογία ἐνὸς ὁρισμένου λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ στοιχεῖα αὐτῆς λαμβάνει ἐκ τῶν λαϊκῶν ἐκδηλώσεων, ὅσαι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐπιδέχονται μνημονικὴν θεώρησιν, πρέπει κατὰ τὸν Spamer νὰ διαγραφοῦν ἐκ τῆς λαογραφίας, ὅπως π.χ. ἡ λαϊκὴ κατοικία, τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα κ.τ.λ. «ἐκφυλιστάται», λέγει κατωτέρω, «τὰ ὕλικά ἀγαθὰ τοῦ μνημονεύεσθαι ἐκείνων νὰ ἀποβάλλωνται ἐν τῷ συνόλω τῶν ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῆς λαογραφίας ἐκδομένης ἀναγκασιτέρως, λέγει ἀλλαχοῦ, «ὅτι ἡ λαογραφία δεξιότερον νὰ ἀσχολῇται μὲ ὅλους τοὺς τύπους καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ, οὕτω δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περιορισθῇ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ψυχοπνευματικῶν αὐτοῦ καταστάσεων, τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος καὶ τῆς λαϊκῆς ψυχῆς», καὶ ἀλλαχοῦ ἐπαναλαμβάνει μὲ ἄλλας λέξεις ὅτι «σκοπὸς τῆς λαογραφίας δὲν εἶναι ἡ πλήρης γνώσις τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἡ γνώσις τοῦ φορέως αὐτοῦ»⁴. «Ἐὰν λείψῃ ἡ ψυχολογικὴ αὕτη ἀναζητήσις, ἡ λαογραφία δὲν θὰ ἦτο πλέον αὐτοτελὴς ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀπλῶς εἶδος λαϊκῆς στέγης διὰ διαφόρους ἱστορικὰς καὶ φιλολογικὰς ἐπιστήμας. Τὸ

1) AD. SPAMER, Die deutsche Volkskunde, Leipzig (1934), τόμ. 1, σ. 3.

2) AD. SPAMER, Volkskunde ἐν Germanische Philologie, Festschrift für Otto Behagel, Heidelberg 1934, σ. 437.

3) AD. SPAMER, Wesen, Wege und Ziele der Volkskunde, Leipzig 1928, σ. 14.

4) Βλ. AD. SPAMER, Volkskunde ἐν Sachwörterbuch der Deutsche-kunde, Berlin-Leipzig 1930, τόμ. 2, σ. 1223. «Es empfiehlt sich daher, die Sachgüter der genannten Art in ihrer Gesamtheit aus dem volks-kundlichen Forschungsbereich auszuschneiden».

5) A. SPAMER, Wesen κτλ. σ. 7.

6) Sachwörterbuch, σ. 1223.

δίκαιόν της ἡ λαογραφία ἐπιτυγχάνει μόνον διὰ τῆς τάσεώς της πρὸς ψυχολογικὴν ἔρμηνειάν»¹.

Αἱ γνῶμαι αὗται τοῦ Spamer δὲν δύνανται νὰ γίνουν ἀποδεκταὶ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους. Πρῶτον ἡ γνώμη, ὅτι ἡ λαογραφία δὲν δύναται νὰ ἀποβῇ αὐτοτελὴς καὶ ἐνιαία ἐπιστήμη, ἐὰν δὲν μεταβληθῇ εἰς ψυχολογικὴν καὶ δὴ εἰς χαρακτηρολογίαν τοῦ λαοῦ, δὲν εἶναι ὀρθή. Ἡ λαογραφία, ὅπως καὶ ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ὅπως εἵπομεν ἥδη, τὴν ἐνότητα αὐτῆς ἀρύεται ἐκ τῆς ἐνότητος τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἥτις πάλιν προέρχεται ἐκ τῆς ἐνότητος τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, φυσικοῦ, πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ. Δεύτερον ἡ γνώμη ὅτι πρέπει νὰ ἀποβληθῶσιν ἐκ τῆς λαογραφίας συλλήβδην ὅλαι αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου, αἱ ὅποιαι δὲν συμβάλλουν εἰς τὴν ψυχολογικὴν θεώρησιν τοῦ φορέως αὐτῶν, δηλονότι τοῦ λαοῦ, καὶ εἶναι αὗται κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸν ὕλικόν βίον, ἀπορρίπτει ἔργον Προκρούστου, τὸ ὅποιον κολοβώνει σημαντικὰ τὸ ἑνὸς καὶ τοῦ ἑτέρου τῆς παραδιδομένης λαογραφίας, δηλαδή τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἐκδηλώσεων μολεταῦτα τοῦ ὁποίου καὶ ἡ νέα λαογραφία ἐκτείνεται νὰ ἐξαγάγῃ ψυχολογικὰ συμπεράσματα περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ.

Πλὴν ὅμως τῆς περικοπῆς τῆς λαογραφικῆς ὕλης ὁ Spamer καὶ οἱ ὁπαδοὶ του ἐπροχώρησαν εἰς τὴν περικοπὴν καὶ τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τῆς λαογραφίας. Π. χ. κατὰ τοῦ Spamer² ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα (literarische Erforschung) τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς λαϊκῆς διηγήσεως ἐκτιμᾷ, διαιρεῖ, τυποποιεῖ, ἀναζητεῖ κανόνας ὕφους καὶ ἀρχὰς διὰ τὴν συγκρότησιν εἰς ὁμάδας, ἐνῶ εἰς τὴν λαογραφικὴν θεώρησιν τὸ ἄσμα καὶ ἡ διήγησις εἶναι στοιχειώδεις λειτουργαί τῆς λαϊκῆς κοινωνίας εἰς ἄσμα καὶ λόγον . . .³. Οὕτως ὅλα τὰ κεφάλαια τῆς λαογραφίας εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν αὐτὴν θεώρησιν καὶ ὁδηγοῦν εἰς τὸν αὐτὸν σκοπόν, τὸν φορέα τοῦ ἄσματος, τῆς λέξεως καὶ τοῦ ἔργου.

1) "Ενθ' ἄν. «ein populärer Dachbegriff für verschiedene historische und philologische Disciplinen. Ihr eigenes Recht erlangt die Volkskunde erst durch das Streben nach psychologischer Deutung».

2) Volkskunde, σ. 12.

3) Λησμονεῖ ὅμως ὁ Spamer ὅτι τὰ ἄσματα, τὰ παραμύθια κτλ, ὡς λαϊκὰ δημιουργήματα, παραδιδόμενα προφορικῶς καὶ ἀποκτῶντα σὺν τῷ χρόνῳ χαρακτηρὰ ὁμαδικόν δὲν δύνανται νὰ ἐξετασθῶσιν ὡς κοινὰ φιλολογικὰ ἔργα ὑπὸ φιλολόγων, ἀγνοούντων τὴν φύσιν αὐτῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάζωνται ὑπὸ λαογράφων, γνῶσιν ἐχόντων τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν τῶν λαϊκῶν ἐκδηλώσεων.

πρὸς αὐτόν, δηλ. τὸν φορέα, πλησιάζει ἡ ἔρευνα βῆμα πρὸς βῆμα. Ὅταν ὅμως ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεων τὸ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν μέρος, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν γένεσιν, τὴν μορφήν, τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως αὐτῶν, πῶς θὰ εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν περαιτέρω πρὸς ἐμβάθυνσιν εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν φορέων; Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐξετάσεως εἶναι ἀρκετὰ αἰσθητή, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὸν Bach, διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενόν, νὰ δημιουργήσῃ ἐκ τῶν ἀποσκορταζομένων θεωρητικῶν ἐξετάσεων ἰδιαίτερας βοηθητικὰς ἐπιστήμας, ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἀρύεται ἡ λαογραφία τὰς ἀναγκαίας γνώσεις διὰ τὸ ἔργον της. Τοιαῦται ἐπιστῆμαι εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ γλωσσολογία, ἡ ἱστορία τῶν θρησκειῶν, ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα τῶν παραδόσεων, παραμυθιῶν καὶ ᾠσμάτων, ἡ μουσικολογία, ἡ ἱματιολογία, ἡ ἱστορία τῆς ἱατρικῆς καὶ τοῦ χοροῦ καὶ εἰς τὴν ἄλλην. Οἱ περισσότεροι τῶν κλάδων τούτων ὠρμήθησαν ἐκ τῆς λαογραφίας καὶ μένουσι προσδεμένοι εἰς αὐτήν. Ὁ ἀποχωρισμὸς αὐτῶν οὔτε τὰς ἰδίας θὰ ὠφέλει οὔτε καὶ τὴν λαογραφίαν θὰ ἀπληρώσει κατὰ τοῦ βάρους, ὅπως δὲν θὰ ὠφέλει τὴν ἐθνικὴν κλασικὴν ἀγωγήν ὁ ἀναχωρισμὸς καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν κλάδων αὐτῆς, κριτικῆς, γλωσσικῆς, ἱστορίας τῆς γραμματείας, ἰδιωτικοῦ βίου, θρησκείας, ἀνθρωπολογίας κτλ. εἰς αὐτοτελεῖς ἐπιστήμας. Ἐπειτα ἡ θεωρητικὴ ἐξέτασις τῶν ἐπὶ μέρους εἶναι ἀναγκασιότατη διὰ τὴν θεώρησιν τοῦ συνόλου καὶ τὴν ἐξαγωγήν συμπερασμάτων περὶ τῶν φορέων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ συμπεράσματα ταῦτα μετὰ τὴν διττὴν περικοπὴν, ὕλης καὶ θεωρίας, εἶναι πενιχρά, ὁ Bach ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐνισχυθῶσιν αἱ πηγαὶ αὐτῶν καὶ δι' ἄλλης ὕλης, ἀσχέτου πρὸς τὴν λαογραφίαν, εἰλημμένης ἐκ διαφόρων κλάδων τῆς στατιστικῆς, οἷον ἐγκληματολογικῆς, ἐκκλησιαστικῆς, σεξουαλικῆς, ἡθικῆς, αὐτοκτονιῶν κτλ.

Πλὴν τούτων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἰδεολογίας τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ προστεθῆσαν εἰς τὴν λαογραφικὴν ὕλην τὰ περὶ φυλῆς (Rasse) καὶ φυλετικῆς καταγωγῆς, ἔπειτα τὰ περὶ κοινωνικῆς τάξεως καὶ πολιτείας. Ὁ Martin Wähler εἰς τὸ περὶ τοῦ γερμανικοῦ λαϊκοῦ χαρακτῆρος ἔργον του¹ λέγει χαρακτηριστικῶς τὰ ἀκόλουθα· «Τὴν ζωὴν τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος ὁ Riehl ἐπεζήτησε νὰ ἐρευνήσῃ εἰς τὰ «τέσσαρα κεφαλαῖα S», τὰ ὁποῖα θελεμίωνουν τὸ ἔθνος: Stamm (φυλή), Sprache (γλῶσσα), Sitte (ἔθιμον) καὶ Siedlung (τοπικὴ ἐγκατάστασις).

1) MARTIN WÄHLER. Der deutsche Volkscharakter, Iena 1937, σ. 7.

Ἐθεώρει ταῦτα ὡς τὸ «θεμέλιον πάσης ζωντανῆς ζωῆς»... Ἡμεῖς προσθέτομεν δύο ἀκόμη S: Stand (κοινωνικὴ τάξις) καὶ Staat (πολιτεία).

Ὁ ἴδιος ὁμιλῶν κατωτέρω περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ (Volkskulturkunde) λέγει ὅτι ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν λαογραφίαν, ἀλλὰ πάντοτε μερικὸν τμήμα, ὃ δὲ τόπος τῆς ἐργασίας τῆς λαογραφίας πρέπει νὰ μετατεθῇ ἀπὸ τοῦ γραφείου εἰς τὸν λαόν. Ἐννοεῖται ὅτι ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς δὲν πρόκειται πλέον περὶ τροποποιήσεως ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς ἐννοίας τῆς παραδεδομένης λαογραφίας, ἀλλὰ περὶ ὑποκαταστάσεως εἰς τὸ ὄνομα τῆς λαογραφίας μιᾶς νέας ἐπιστήμης, ψυχολογικῆς, ἡ ὁποία θὰ ἡδύνατο πολὺ ὁρθότερον νὰ ὀνομασθῇ λαϊκὴ χαρακτηρισολογία παρὰ λαογραφία, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὡς κύριοι μορφωτικοὶ παράγοντες δὲν θεωροῦνται αἱ λαογραφικαὶ ἐκδηλώσεις ἀλλὰ 1) ἡ συνήθεια τὸ αἶμα, 2) τὸ ἔδαφος ἥτοι τὸ τοπεῖον, 3) ἡ πολιτεία ἥτοι ἡ ἐξουσία τὰς τύχας τῆς καὶ τὰς ἐπιδράσεις τοῦ πολιτισμοῦ¹. Δυστυχῶς παρὰ τὰς πολλὰς ἐλπίδας τῶν δημιουργῶν τῆς νέας ταύτης ἐπιστήμης, οἱ αὐτοὶ τοῦδε πορίσματα αὐτῆς ἀπῆλθαν πέννην ὡς διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀδυναμία τοῦ ἐπιστάμενα. Ὁ ἀναλαβὼν νὰ γραφῇ εἰς τὴν λαογραφίαν τοῦ Spamer τὸ τελικὸν κεφάλαιον Martin Wähler², παρατηρεῖ ὅτι ἡ λαϊκὴ ταύτη χαρακτηρισολογία εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχήν, διότι τῆς λείπει ἀκόμη ἀσφαλὲς ἐπιστημονικὸν θεμέλιον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ σημερινοὶ ἐπιστήμονες παρητήθησαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἔνεκα τῶν παρουσιαζομένων τεραστίων δυσκολιῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ παραιτηθέντες δὲν κατέληξαν εἰς ὠρισμένα καὶ σαφεῖ συμπεράσματα.

Διὰ τὴν νεωτέραν ταύτην λαογραφίαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν ἀσχολουμένους ἰσχύουν οἱ προφητικοὶ λόγοι τοῦ Albr. Dieterich. «Μοῦ εἶναι ἀδιάφορον, ἂν ἡ λαογραφία ἀναγνωρίζεται ὡς αὐτοτελὴς ἐπιστήμη ἢ ὄχι. Νὰ μᾶς φυλάξῃ ὁ Θεὸς ἀπὸ ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὴν λαογραφίαν ὡς ἐπιστήμην τῶν»³.

1) MARTIN WÄHLER, Der deutsche Volkscharakter, Iena 1937, σ. 13.

2) AD. SPAMER, Die deutsche Volkskunde, σ. 600—622. Der deutsche Volkscharakter.

3) Εἰς τὸ ἀνωτέρω (σ. 22) μνημονευθὲν ἄρθρον τοῦ σ. 191: «Es ist mir eigentlich im innersten gleichgültig, ob man «Volkskunde» als eine selbständige Wissenschaft anerkennt oder nicht. Vor Lenten, die nur Volkskunde als ihre Wissenschaft betreiben, mag uns der Himmel in Gnaden bewahren».

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω λόγων νομίζω, ὅτι αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Spamer καὶ τῶν ὁπαδῶν του δὲν εἶναι ὀρθαὶ καὶ διὰ τοὺς ἐξῆς δύο λόγους : πρῶτον, διότι παραγνώριζον τὴν σημασίαν τῆς ὀντότητος τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ δεύτερον, διότι ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς μετατοπίσεως τῆς λαογραφίας εἰς τὸν ψυχολογικὸν κύκλον αὕτη, ἀντὶ νὰ ἀποκτήσῃ ἐνότητα καὶ αὐτοτέλειαν, κινδυνεύει τοῦναντίον νὰ χάσῃ τὴν αὐθυπαξίαν, τὴν ὁποίαν μετὰ τόσους ἀγῶνας κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἀποκτήσῃ.

Κατὰ τὴν γνώμην μου οἱ ἐπιστημονικοὶ κλάδοι, οἱ σπουδάζοντες τὰς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ζωῆς, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μορφαὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅταν δὲν ἐργάζονται, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐργάζονται, κεχωρισμένως καὶ αὐτοτελῶς, ἀλλ' ἐν στενῇ συναφείᾳ καὶ συνειδήσει, ὅτι μελετῶσιν ἐκδηλώσεις ἐνιαίας ζωῆς καὶ ψυχῆς¹, δύνανται ἀναντιρρήτως ν' ἀποτελέσουν ἐνιαίαν ἐπιστήμην, ἀντιλοῦσαν τὴν ἐνότητα αὐτῆς, ὡς εἵπομεν ἤδη, ἐκ τοῦ ἐνιαίου τοῦ ὑποκειμένου τῆς, καθ' ὃν ἀποκατασκευάζον ἢ κλασσικὴ φιλολογία, ὅπως εἶπεν ὁ Wilamowitz, ἀπὸ τῆς ἐνότητάς της ἐκ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν αὐτὸν ὁ Spamer καταγράφει καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὀντότητος τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γενεῇ καὶ τὴν διαπλαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν συνιστούντων τὴν κοινωνίαν ἀνθρώπων, τὴν ὁποίαν ὀρθῶς ἐτόνισεν ὁ ἐρευνῶν τῶν ἀφρικανικῶν λαῶν Leo Frobenius². Βεβαίως εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ πολιτισμὸς πηγάζει ἐν γένει ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ψυχῆς, ἀλλ' ἅπαξ γεννηθεὶς καὶ συγκροτηθεὶς ἀποτελεῖ πλέον ἰδίαν ὀντότητα, παράλληλον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, πολλαχῶς καὶ πολυτρόπως ἐπιδρώσαν ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς τῶν γεννητόρων καὶ φορέων αὐτῶν. Οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονητῇ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶναι μὲν δημιουργός, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ δοῦλος τῶν ἰδίων δημιουργημάτων³. Τὸ πρᾶγμα εἶναι πασι-

1) Περί τῆς ἐνότητος ταύτης βλ. καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ R. MÜLLER-FREIENFELS, Allgemeine Sozial- und Kulturpsychologie, Leipzig 1930, σ. 1.

2) Πρβλ. καὶ R. MÜLLER-FREIENFELS, Psychologie des deutschen Menschen und seiner Kultur, München 1930, σ. 17.

3) Βλ. W. MÜHLMANN, Rassen und Völkerkunde, Braunschweig 1936, κεφ. 7 καὶ 8 (σ. 246—341). Πρβλ. καὶ K. TH. PREUSS, Lehrbuch der Völkerkunde, Stuttgart 1937, σ. 15. «Diese Gebiete können auch vom Standpunkte der Gesellung aus betrachtet werden als Kultursysteme (Dilthey), die in ihrer objektiven Gültigkeit als gestaltende Kräfte auf den Menschen, der sie ursprünglich schuf zurückwirken».

φρανές και δὲν ἔχει ἀνάγκην παραδειγμάτων. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος ὑπὸ τὴν λαϊκὴν αὐτοῦ μορφὴν, τῆς ὁποίας τοὺς χαρακτηρὰς ἐσημειώσαμεν ἤδη, ἐν τε τῷ συνόλῳ καὶ τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ ἀποτελεῖ, ἐπαναλαμβανόμενον, τὸ ὑποκείμενον τῆς λαογραφίας, ἔργον δ' αὐτῆς κύριον εἶναι: 1) ἡ περισυλλογὴ τῆς ὕλης καὶ ἡ ἐκ τῶν διαφορῶν μερικωτέρων ἐκδηλώσεων συγκρότησις τῆς ἐνιαίας αὐτοῦ κατὰ τόπους καὶ χρόνους εἰκόνας καὶ 2) ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς κατὰ τε τὰ μέρη καὶ τὸ ὅλον διὰ μεθόδου φιλολογικῆς, ἱστορικῆς, συγκριτικῆς καὶ ψυχολογικῆς. Κατὰ ταῦτα ὅ,τι διὰ τὸν Spamer ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς μεθόδου εἶναι αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον, αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς λαογραφίας, ὅ,τι δὲ τὸν τελικὸν σκοπὸν, ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον μεθοδικὸν ἐρμηνευτικὸν μέσον. Βεβαίως ἡ τελικὴ ἐρμηνεία τῶν μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀποκαλύπτει ἀναγκαιῶς καὶ αὐτομάτως τὰς ἰδιαιτέρας ψυχικὰς αὐτοῦ πηγὰς, ἅρα ἐν μέρει καὶ τὸν χαρακτηρὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι ἀπλοῦν συνακόλουθον τῆς ὅλης μελέτης καὶ ὄχι ὁ κύριος αὐτῆς σκοπός.

Ἡ λαογραφία δύναται νὰ ἀποτελεῖται καὶ ἀποτελεῖ ὄντως σπουδαίον καὶ ἀκαταμάχητον βεβαίον διὰ τὴν ἐκρηκτικὴν αὐτῆς ἐν τῇ λαῶν ὁ ἀείνητος δὲ Ν. Γ. Πολίτης ἐκρηκτικῶς ἐπιτυχεστάτα τὰ δημῶδη ἄσματα, διὰ νὰ χαρακτηρῇ τὰς Βουλγάρους ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας¹. δὲν ἀρκεῖ ὅμως νὰ ταυτισθῇ πρὸς αὐτήν. Ὡστε τὰ πράγματα κατὰ τὴν γνώμην μου ἔχουσιν ἀντιστροφῶς ἀπὸ ὅ,τι νομίζει ὁ Spamer.

Περαιτέρω, ἐὰν κύριος σκοπὸς καὶ ἔργον τῆς λαογραφίας ἦτο ἡ διὰ τῆς μελέτης τῶν φαινομένων τοῦ πολιτισμοῦ διάγνωσις τοῦ χαρακτηρὸς τῶν διαφορῶν λαῶν, ἡ λαογραφία θὰ ἔχανε τὴν αὐτοτέλειάν της, μεταβαλλομένη εἰς ἀπλοῦν μεθοδικὸν ὄργανον τῆς χαρακτηρολογίας ἢ μᾶλλον εἰς ἓν τῶν ὀργάνων της. Διότι ἡ χαρακτηρολογία τῶν λαῶν παρὰ τὰς καταβληθεῖσας μέχρι σήμερον προσπάθειάς, εὐρυσκομὲνη εἰσέτι εἰς ἐμβρυνθὴ κατάστασιν, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ψυχολογία τῶν φυλῶν (Rassenpsychologie), δύναται νὰ χρησιμοποιῇ, καὶ ἐχρησιμοποίησεν ἤδη ἀπὸ παλαιῶν χρόνων, καὶ ἄλλα μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ της, ἄσχετα τελείως πρὸς τὴν λαογραφίαν, οἷον τὸ κλίμα, τὴν

1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Βουλγάροι κλέφταις καὶ βουλγαρικά δημῶδη ἄσματα, (βλ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', 1920, σ. 287—296).

2) Πρβλ. Ε. V. EICKSTEDT, Grundlagen der Rassenpsychologie, Stuttgart 1931, σ. 85 κέ. (Ergebnisse der Nationalitätencharakterologie).

διάπλασιν τοῦ ἐδάφους, τὴν τροφὴν κτλ., οὔτε δὲ καὶ ὅλαι αἱ λαογραφικαὶ ἐκδηλώσεις εἶναι χρήσιμοι διὰ τὸ ἔργον τῆς, ὅπως ὀρθῶς παρτήρησε καὶ ὁ Spamer, ὁ ὁποῖος συνέστησε τὴν περικοπὴν πολλῶν κεφαλαίων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐνέργεια, περικόπουσα κατὰ βούλησιν αὐτὸ τὸ ἄμεσον ὑποκείμενον τῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, θὰ ἐσήμαινεν, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη τὸν πλήρη κατακεοματισμὸν αὐτοῦ καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸν τὴν παντελεῖ ἄρσιν τῆς ἐνότητος καὶ αὐτοτελείας τῆς λαογραφίας ἐπ' ὠφελείᾳ ἄλλης, καὶ δὴ ἐμβρυώδους εἰσέτι, ἐπιστήμης, τῆς λαϊκῆς χαρακτηρολογίας.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω δὲν νομίζω, ὅτι εἶναι ἐπωφελὲς διὰ τὴν λαογραφίαν ὁ καθορισμὸς δι' αὐτὴν ψυχολογικοῦ σκοποῦ καὶ ἡ μετατόπισις αὐτῆς ἀπὸ τοῦ κύκλου τῆς ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν κύκλον τῆς ψυχολογίας. Ἡ λαογραφία βεβαίως πρέπει νὰ ψυχολογῇ, ἂν θέλῃ νὰ ἐννοήσῃ βαθύτερον τὰς μορφὰς τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὰς ὁποίας ἔχει νὰ ἐξετάσῃ καὶ αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὁμαδικῶν φαινομένων, ὅπως φαίνεται καὶ νὰ συγκρίνῃ καὶ νὰ ἀνατρέχῃ καὶ εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ δὲν πρέπει καὶ τοῦτο νὰ μεταβληθῇ εἰς ψυχολογίαν, οὔτε ἱστορικὴν οὔτε ἐθνολογίαν, ἀλλὰ εἰς λαογραφίαν ἢ στανδάρτε συγκροτήσιν ἐπιστήμην. Ἐὰν θέλῃ νὰ διατηρῇ τὴν αὐτοτελείαν τῆς, πρέπει νὰ ᾖ ἡ στερεῶς προσηλωμένη εἰς τὸ ὑποκείμενόν τῆς, τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν, ὁ ὁποῖος εἶναι ἱκανὸς καὶ ἐνότης εἰς αὐτὴν ἀρτίαν νὰ προσδώσῃ καὶ ἀξίαν σημαντικὴν¹. Ἡ λαογραφία πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν τῆς, ἂν κατορθώσῃ νὰ δώσῃ πλήρη εἰκόνα τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ, δηλ. τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ, καὶ νὰ ἐξιχνιάσῃ τὰς ἱστορικὰς καὶ ψυχικὰς πηγὰς ἐκάστης τῶν ἐκδηλώσεων αὐτοῦ.

1) Περὶ τῶν ἀνωτέρω βλέπε καὶ τὴν ὁμιλίαν μου «Τί εἶναι λαογραφία», δημοσιευθεῖσαν ἐν Λαογρ., τόμ. IB' (1938), σ. 130—157.

Γ'. ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

Κάθε επιστήμη, διὰ νὰ εἶναι ἀξία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἔχῃ ὀρισμένον σκοπὸν καὶ δεύτερον ὀρισμένον τρόπον ἐργασίας, τὸν ὅποιον ὀνομάζομεν μέθοδον. Ἡ ὀρθὴ μέθοδος δὲν εἶναι τι τὸ αὐθαίρετον, λογικὸν ἐκ τῶν προτέρων κατασκευάσμα, ἄσχετον πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον, εἶναι ἀπόρροια αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἐξεταζομένου καὶ τῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει ἡ ἐξέτασις. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς λαογραφίας τὸ θέμα, ὡς εἶπομεν ἤδη, εἶναι ὁ λαϊκὸς πολιτισμός, ὅθεν καὶ ἡ μέθοδος θὰ εἶναι περίπου ὁμοία πρὸς τὴν μέθοδον τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει τοῦ πολιτισμοῦ, λαμβανομένης ὑπ' ὅσιν τῆς ἰδιαίτερας φύσεως τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ προηγμένων κατὰ τὰ ἄλλα λαῶν, ἐχόντων ἱστορίαν πολλάκις ὁλοκλήρων χιλιετηρίδων. Τῆς μεθόδου ταύτης τὰ διάφορα στάδια εἶναι τὰ ἑξῆς.

Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ περισυλλογή, ἢ ἐξή, τὴν ὁποίαν ἡ λαογραφία πρόκειται νὰ πραγματοποιήῃ καὶ ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν πλήρης. Προκειμένου περὶ τὴν ἀντικείμεν ὕλην, ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσῃ πρῶτον ὅλας τὰς διαφορὰς ἐξέτασις καὶ δημοσιεύσῃ εἰς διάφορα βιβλία καὶ περιοδικά, τὰ ὅπου πρῶτον πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὅσιν ὁ ἐπιστήμων λαογράφος. Παρ' ὅλας τὰς εἰρηστικές συλλεκτικὰς ἐργασίας τὸ πλεῖστον εὐρίσκεται ἀκόμη μόνον εἰς τὰς πράξεις καὶ τοὺς λόγους τοῦ λαοῦ. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ὁ λαογράφος νὰ στραφῇ καὶ πρὸς τὴν κυρίαν πηγὴν, τὸν λαόν, καὶ νὰ συλλέξῃ ἀπ' εὐθείας ἀπ' αὐτοῦ. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον καὶ δι' ἓνα ἄλλον σπουδαιότατον λόγον. Ὁ λαὸς εἶναι ἡ ζωντανὴ πηγὴ, ὁ δημιουργὸς καὶ φορεὺς τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σχηματίσωμεν σαφεῖς ἰδέαν περὶ αὐτῶν, ἂν μὴ γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ πλησίου τὸν δημιουργὸν τοῦτον¹. Πολλὰ πράγματα, ἄλλως ἀκατανόητα, θὰ μᾶς ἐξηγήσῃ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον ὁ λαὸς σκέπτεται καὶ ἐνεργεῖ, καὶ ὁ τρόπος ἐν γένει τῆς ζωῆς του, τοῦτο δὲ θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ κρίνωμεν καὶ ἐννοήσωμεν καλῶς καὶ τὰς ὑπὸ ἄλλων γενομένας συλλογὰς.

Πῶς καὶ κατὰ τίνα τρόπον πρέπει νὰ γίνεται ἡ συλλογὴ ἐξέθεσε πολὺ καλὰ ὁ Πολίτης εἰς τὸ μνημονευθὲν ἐπανειλημμένως ἄρθρον

1) Πρβλ. ὅσα, μετὰ τινος ὁμοῦ ὑπερβολῆς, λέγει ὁ Martin Wähler ἐν Deutsche Volkscharakter, σ. 7, τὰ ὁποῖα παρεθέσαμεν ἄνωτέρω.

του¹. Ἐν μόνον θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ προστεθῇ εἰς ὅσα ἐκεῖ λέγονται. Ἐπειδὴ ὅλαι αἱ λαογραφικαὶ ἐκδηλώσεις, εἴτε ἄσματα εἶναι, εἴτε παραμύθια εἴτε ἡθῆ καὶ ἔθιμα εἴτε δοξασίαι καὶ δεισιδαιμονίαι καὶ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, δὲν εἶναι νεκρόν τι καὶ ἄψυχον, ἀλλ' ἀποτελοῦν στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν ὠρισμένην θέσιν καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν εἶναι προσηρμοσμένα καὶ ἐκ τῆς ὁποίας καθορίζεται καὶ ἡ μορφή των, δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ περισυλλέγεται ἀπλῶς καὶ ξηρῶς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρητῇ καὶ νὰ σημειώνεται καὶ ποῖαν θέσιν ἔχει τὸ περισυλλεγόμενον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, ποῦ καὶ πότε καὶ ὑπὸ τίνων χρησιμοποιεῖται. Ἡ παρατήρησις μας δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ βλέπῃ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ὡς ὕλην ἀδρανῆ καὶ ἄψυχον, ὡς σώματα καὶ φαινόμενα φυσικά, ἀλλ' ὡς ὕλην ζωντανὴν καὶ ἔμψυχον· ἡ παρατήρησις μας δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ βιολογική. Ποῖαν σημασίαν ἔχει τὸ πρᾶγμα εἶναι διὰ τὸν ἀναγνώστην εὐνόητον. Ἄς λάβωμεν ὑπ' ὅψιν ἓν παράδειγμα. Διὰ τὴν παρατήρησιν τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν ἔχουν διάφοροι παραλλαγαὶ τοῦ λαοῦ, εἶναι σημαντικὸν νὰ γνωρίζωμεν εἰς ποῖαν περιστάσιν καὶ ἐν ᾧ καί τῳ ἔδωκεν τὴν ἐπιτομήν, καὶ ἡ ἐπιτοράπεζιοι, ἂν εἶναι γινώσκοντες τὰς κοινωνολογίας κτλ. Διότι ὁ λαὸς συχνὰ χρησιμοποιεῖ εἰς τοὺς γάμους καὶ τὰς κηδεῖας ἄσματα, τὰ ὁποῖα ἄρχικῶς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκ τῶν ὑστέρων προσαρμόζονται, πολλάκις μάλιστα ἀδεξιῶς. Ἐπίσης διὰ τὰ παραμύθια εἶναι σημαντικὸν νὰ γνωρίζωμεν ποῦ, πότε καὶ ὑπὸ τίνων λέγονται καὶ ποῖοι ἀποτελοῦν τὸ ἀκροατήριον, διότι ἄλλην μορφήν ἔχουν, ὅταν λέγονται πρὸς ὠρίμους ἀκροατὰς ὑπὸ ἐμπείρων ἀφη-

1) «Λαογραφία», ἐν Λαογρ., τόμ. Α', σ. 16 (=Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογρ. σύμμεικτα, Α' σ. 11 κέ.). Ὁ Πολίτης ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀνάγκης ἀκριβείας καὶ σαφηνείας τῆς περιγραφῆς τῶν λαογραφικῶν στοιχείων συνιστᾷ καὶ τὴν χρῆσιν τῆς φωτογραφικῆς μηχανῆς. Σήμερον δύνανται νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλα μηχανικὰ μέσα, ὅπως ἡ κινηματογραφικὴ μηχανὴ καὶ τὸ μαγνητόφωνον. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ χρῆσις αὐτῶν πρέπει νὰ γίνεται μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ δεξιότητος, διὰ νὰ μὴ χάνουν οἱ πληροφοριοδότες τὴν ψυχραμίαν καὶ τὴν φυσικότητά των. Εἰς τὰ γραφόμενα περὶ σημειώσεως τοῦ τύπου, τοῦ γένους, τῆς ἡλικίας καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ πληροφοριοδότη, πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι δεόν νὰ σημειώνεται ὅχι μόνον ὁ τόπος τῆς διαμονῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, ἐὰν μάλιστα πρόκειται περὶ πρόσφυγος.

γητῶν καὶ ἄλλην λαμβάνουν, ὅταν λέγωνται ὑπὸ γραιῶν πρὸς μικρὰ παιδία¹.

Μετὰ τὴν περισυλλογὴν τοῦ ὕλικου ἀκολουθεῖ καὶ πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἡ *κατάταξις* αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ, οἷον τροφή, κατοικία, ἔνδυμα, θρησκεία, λογοτεχνία κτλ., καὶ τὰς ὑποδιαίρεσεις αὐτῶν, ὥστε νὰ ἀποτελεσθῇ ἡ ἐξωτερικὴ, συνολικὴ ἢ μερικὴ, μορφή τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Μετὰ τὴν κατάταξιν ἀκολουθεῖ ἡ ἐξέτασις τῆς ὕλης τῶν ἐπὶ μέρος ἐκδηλώσεων καὶ τῶν ὑποδιαίρεσεων αὐτῶν.

Ἡ πρώτη ἐξέτασις τούτων δεόν νὰ εἶναι *ἱστορικὴ*. Αἱ ἐκδηλώσεις, τὰς ὁποίας παρουσιάζουν σήμερον οἱ πεπολιτισμένοι λαοί, τῶν ὁποίων τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν ἐξετάζει ἡ Λαογραφία, εἶναι βεβαίως ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι καὶ σύγχρονοι, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως εἶναι παλαιότατοι, ἀρχαῖοι ἢ πάτριαι, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, αἱ ὁποῖαι σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστησαν ἀρκετὰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, εἴτε ἐνεκα λήθης εἴτε λόγῳ τῆς προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς τὰς ἐκάστοτε μορφάς, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἡ λαϊκὴ ζωὴ σὺν ἀλλαγῇ τῶν αἰώνων κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς περιόδους. Ἐξ ἧς διὰ νὰ ἐγκοτιώμεν τὴν σημασίαν καὶ τὴν μορφήν τῶν σημερινῶν ἐκδηλώσεων, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀνατρέξωμεν πολλάκις εἰς τὰ παλαιά, διὰ νὰ ἀναζητήσωμεν τὰ ἴχνη τῆς γενέσεως καὶ ἐξελιξεως αὐτῶν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰς ἐξετάσωμεν *ἱστορικῶς*.

Συναφὴς πρὸς τὴν *ἱστορικὴν* εἶναι ἡ *συγκριτικὴ* ἐξέτασις. Οἱ λαοί, πεπολιτισμένοι καὶ ἀπολίτιστοι, δὲν ζοῦν ἀπομεμονωμένοι. Κανὲν σινικὸν τεῖχος δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν μεταξὺ τῶν ἐπικοινωνιάν, ἡ δ' ἐπικοινωνία αὕτη συνεπάγεται καὶ ἀνταλλαγὴν ὕλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα οὕτως ἀπαντῶσιν εἰς πλείονας λαοὺς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιομόρφως. Ὅθεν πολὺ δύνάται νὰ γεννηθῇ τὸ πρόβλημα, ἂν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ κοινὸν λαογραφικὸν στοιχεῖον εἶναι ἰθαγενὲς ἢ δάνειον. Τοῦτο μόνον διὰ τῆς συγκριτικῆς ἐρεῦνης ἐν συνδυασμῷ πάντοτε πρὸς τὴν ἱστορικὴν εἶναι δυνατόν νὰ λυθῇ. Εἶναι φυσικὸν ὁ δανεισμὸς νὰ εἶναι συχνότερος με-

1) Διδακτικώταται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας παρέσχεν ὁ ἀείμνηστος Ἀδ. Ἀδαμαντίου εἰς τὰ «Τηνιακὰ παραμύθια» ἐν «Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Εἰταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. Ε', σ. 277 κέ. Πρβλ. καὶ ὅσα ἔγραψα εἰς τὸ βιβλίον μου: «Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν», σ. 101 κέ.

ταῦν γειτόνων λαῶν καὶ δὴ ἀπὸ τῶν μᾶλλον πρὸς τοὺς ὀλιγώτερον πεπολιτισμένους. Ἐπεκτείνεται ὅμως καὶ εἰς πλείονας λαοὺς, ὅσοι ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν πολιτιστικὸν κύκλον. Τί ἐννοοῦμεν ὅμως λέγοντες πολιτιστικὸν κύκλον;

Ἡ ὑπαρξὶς ὁμοίων ἐκδηλώσεων εἰς τὸν ἀνθρώπινον ἐν γένει πολιτισμὸν ὠδήγησε τοὺς ἐθνολόγους εἰς τὴν διαμόρφωσιν διαφόρων θεωριῶν¹. Οὕτως ὁ Ad. Bastian ἀπεφάνθη ὅτι αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ εἶναι δύο εἰδῶν, αἱ «στοιχειώδεις ἰδέαι» (Elementargedanken), αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αἱ περαιτέρω διαμορφώσεις αὐτῶν παρὰ τοῖς διαφοροῖς λαοῖς, «αἱ λαϊκαὶ ἰδέαι» (Völkergedanken) εἰς τὰς λεγομένας «γεωγραφικὰς ἐπαρχίας» (geographische Provinzen). Ὁ Bastian δὲν ἀρνεῖται τὴν μετάδοσιν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν ἀλλ' ἐνδιαφέρθη κυρίως διὰ τοὺς ψυχολογικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι ὑπόκεινται εἰς τὰς στοιχειώδεις καὶ λαϊκὰς ἰδέας.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Bastian ὁ ἀνθρωπογεωγράφος F. Ratzel, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν γεωγραφικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Bastian, ἐπέστησε τὴν προσοκίαν ἐπὶ κυρίως ἐπὶ τῇ γεωγραφικῇ ἐξέλιξιν τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν, πράγμα τὸ ὁποῖον προσέδωκεν εἰς τὴν ἐθνολογίαν ἰσχυρότερον χαρακτῆρα.

Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ὁ Ratzel περὶ γεωγραφικῆς ἐξαπλώσεως προέκυψεν ἡ ἱστορικωτέρα θεωρία τοῦ F. Graebner περὶ «πολιτιστικῶν κύκλων» (Kulturkreis), δηλ. περὶ γεωγραφικῶν περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἔνεκα λόγων κυρίως ἱστορικῶν ἀπέκτησαν σὺν τῷ χρόνῳ σχετικὴν ὁμοιομορφίαν εἰς τὰς διαφοροὺς ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν.

Αὐτό, τὸ ὁποῖον συμβαίνει κατὰ τὸν Graebner εἰς τοὺς εἰς κατώτερα στάδια πολιτισμοῦ εὗρισκομένους λαοὺς, τοὺς ὁποίους ἡ κοινὴ συνήθεια ὀνομάζει ἀγρίους, χωρὶς βεβαίως νὰ εἶναι τελείως ἀγριοί, πολὺ περισσότερον συμβαίνει εἰς τοὺς προαχθέντας εἰς ἀνώτερα στάδια καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς λαοὺς, ὅπως λ. χ. τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Αἰγυπτίους, τοὺς Κινέζους καὶ τοὺς Ἰάπωνας, τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ρωμαίους κτλ. Τοιοῦτος κύκλος πολιτισμοῦ εἶναι σήμερον ὁ κύκλος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποῖου αἱ ἀρχαὶ εὗρίσκονται

1) Περὶ τούτων βλ. προχείρως εἰς τὸ γενικὸν βιβλίον τοῦ KONRAD THEODOR PREUSS, Lehrbuch der Völkerkunde, Stuttgart 1937, σ. 2 κέ., ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

εἰς τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμὸν τῆς μεταγενεστέρας ἀρχαιότητος, ὅπως μάλιστα διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν λεγόμενον χριστιανικὸν ἢ κάλλιον ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν. Ὁ κύκλος οὗτος περιλαμβάνει ὅλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς, πλὴν τούτων ὅμως ἀρκετὰ στοιχεῖα αὐτοῦ εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα ὀφείλονται εἰς τὴν παλαιὰν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντιστρόφως ὁμως καὶ στοιχεῖα ἀνατολικά εἰσέδυσαν εἰς τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ δι' αὐτοῦ ἔφθασαν καὶ μέχρις ἡμῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ συγκριτικὴ λαογραφικὴ ἐξέτασις δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνεται εἰς ὅλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, δι' ὧρισμένα δὲ στοιχεῖα καὶ πέραν τούτων εἰς τοὺς ἀνατολικούς, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ὅπωςδῆποτε κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα εἰς σχέσεις πρὸς τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν καὶ βραδύτερον πρὸς τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν.

Ὑπάρχουν ὁμως εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν λαῶν καὶ ἀρκετὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ διαφόρους μέρους ἀναπτύχθησαν ὄχι μόνον εἰς ὧρισμένους, ἀλλ' εἰς ὅλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς πολιτισμοὺς καὶ ἐν ἀποκομένους λαοὺς. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἰσὶν ἐκείνα ὀνομασθέντα ὑπὸ τοῦ Bastian «στοιχειώδεις ιδέαι». Ἐκείνη δὲ ταῦτα πηγάζουν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς ἐξομοίωσιν αὐτῶν δὲν εἶναι ἀρκετὴ μόνη ἡ σύγκρισις, χρειάζεται καὶ ἡ ψυχολογία καὶ δὴ ἡ ἐξετάζουσα τὰ ὁμαδικὰ φαινόμενα, ὅπως ἡ γλῶσσα, ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη κτλ. Τὴν ψυχολογίαν ταύτην ἀστόχως ὠνόμασεν ὁ δημιουργὸς αὐτῆς W. Wundt «ψυχολογίαν τῶν λαῶν» (Völkerpsychologie), ἐνῶ, ὡς ὁ ἴδιος ἐξηγεῖ, πρόκειται περὶ ψυχολογίας τῶν ὁμαδικῶν ἢ κοινωνικῶν φαινομένων, τῶν φαινομένων δηλ. τὰ ὁποῖα γεννῶνται ἐκ τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λοιπὸν ἡ λαογραφικὴ ἐξέτασις πρέπει νὰ εἶναι πρῶτον μὲν ἱστορικὴ, δεύτερον συγκριτικὴ καὶ τρίτον καὶ τελευταῖον ψυχολογικὴ. Εἰς δὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται, ὅτι πρόκειται περὶ δημιουργημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι μὲν ἀρχικῶς ἀτομικά, ἀλλ' υἱοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἔλαβον ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῶν ὁμαδικῶν.

Α'. ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ἐκάστη ἐπιστήμη τὴν περισσοτέραν ἢ ὀλιγωτέραν χρησιμότητά της ἔχει ἐν ἑαυτῇ, εἰς τὸ ὑποκείμενον δηλ. τῶν ἐρευνῶν της καὶ τὸν ἐπιστημανικὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει. Ὑποκείμενον τῆς λαογραφίας εἶναι, ὅπως εἵπομεν ἤδη, ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς, ἐπιστημονικὸς δὲ σκοπὸς ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ ἀπὸ ἱστορικῆς, συγκριτικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἀπόψεως. Ἀμφότερα ταῦτα εἶναι καθ' ἑαυτὰ σπουδαῖα, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον καὶ σημαντικὸν νὰ γνωρίζωμεν τὴν ὕλικήν, πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν τοῦ ἰδίου ἡμῶν λαοῦ, ἣτις ἐκφράζεται εἰς τὰς ἀντιστοίχους ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ του πολιτισμοῦ, ὡς καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ. Ἐκτὸς ὅμως τῆς θεμελιώδους ταύτης χρησιμότητος, ἡ λαογραφία εἶναι πολλαχῶς χρήσιμος καὶ εἰς τὰς σχετιζομένας πρὸς αὐτὴν ἐπιστήμας καὶ δὴ πρῶτιστως εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς λαογραφίας αὐτοῦ.

Ἡ πρώτη σπουδαιότητα καὶ πρῶτα ὠφέλεια¹, ἡ ὁποία ἀφορᾷ ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον τὸν πεπαιδευμένον κόσμον, εἶναι ὅτι λαογραφία καὶ ἀποκάλυψις καὶ ἀντιλήψις τῶν λαϊκῶν δημιουργημάτων καὶ ἀνιχνεύσις τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ὑπὸ τῶν ὁποίων ταῦτα ἐγεννήθησαν καὶ διεπλάσθησαν, μᾶς ἀποκαλύπτει αὐτὸν τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν εἰς τὰς στοιχειώδεις καὶ θεμελιώδεις αὐτοῦ ἐκδηλώσεις, ὡς καὶ τὰς βαθυτάτας ψυχικὰς πηγὰς, ἐξ ὧν αὗται ἀπέρρευσαν. Ἐχει δ' ἡ ἀποκάλυψις αὕτη μεγίστην σημασίαν. Διότι μόνον δι' αὐτῆς αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ, μικραὶ καὶ μεγάλαι, ὡς εἶναι ἡ θρησκεία, ἡ ποίησις, ἡ τέχνη καὶ εἴ τις ἄλλη, παύουν πλέον νὰ εἶναι δι' ἡμᾶς γράμμα καὶ πρᾶγμα νεκρὸν καὶ φαινόμενα τυχαῖα, παράλογα ἢ περιφρονητέα, ἀλλ' ἀποβαίνουν ἐκδηλώσεις ζωντανὰ καὶ σφριγῶσαι, ἔχουσαι τὴν αἰτίαν τῆς γενέσεως καὶ ὑπάρξεως αὐτῶν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν. Μόνον δι' αὐτῆς, τῆς λαογραφίας, δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὸ βαθύτερον αὐτῶν νόημα. Ὅδηγοῦσα δι' ἡμᾶς οὕτω πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν καὶ ψυχὴν, μᾶς ἀποκαλύπτει συγχρόνως τὰ βάθη τῆς ἰδίας ἡμῶν ψυχῆς, εἰς τὰ ὁποῖα μόνοι μας, ἐσκοτισμένοι ἀπὸ τὸν ἐπικρατοῦντα εἰς τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν ὀρθολογισμόν, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ διεισδύσωμεν· μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ β ἄ θ ο ς τῆς ἀ ν θ ρ ο π ί -

1) Βλ. τὴν διάλεξίν μου: «Τί εἶναι λαογραφία», ἐν Λαογρ., τόμ. IB' (1938), σ. 146.

ν η ς ἡ μ ὠ ν ὑ π ο σ τ ᾶ σ ε ω ς. Ὡστε, εἰς ἀπέδιδέ τις εἰς τὴν λαογραφίαν ὡς σύμβολον τὸ ἀρχαῖον γνωμικὸν «γνώθι σαυτόν» νομίζω ὅτι δὲν θὰ ὑπερέβαλε τὰ πράγματα.

Ἄλλ' αἱ δημιουργοὶ τοῦ πολιτισμοῦ ψυχικαὶ δυνάμεις εἶναι μὲν γενικῶς ἀνθρώπινοι, ἀλλ' εἴτε ἐκ φύσεως εἴτε ἐξ ἱστορικῶν ἢ ἄλλων λόγων δὲν ἀπαντῶνται εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐκάστη ἔντασιν, οὐδ' ὑπὸ τὴν αὐτὴν *κρᾶσιν*, διὰ τὰ μεταχειρισθῶ μίαν ἀρχαιοπρεπῇ ἀλλ' ἐκφραστικὴν λέξιν· τοῦτο δὲ εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν ἰδιαιτέραν ἐκάστου λαοῦ ψυχολογίαν, τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ ἰδιοφυΐαν, ἣ ὁποία καὶ ἐκφράζεται εἰς τὴν ἰδιόρρυθμον μορφήν τοῦ πολιτισμοῦ του.

Οὕτως ὅμως ἡ λαογραφία, ἣτις ὁρμάται εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀπὸ τὰ λαϊκὰ δημιουργήματα οὐχὶ οἰουδήποτε λαοῦ, ἀλλ' ὠρισμένου καὶ δι᾽ ἱστορικοῦ λαοῦ, μᾶς ἀποκαλύπτει ὅχι ἀπλῶς καὶ μόνον τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν ὑπὸ τὴν γενικὴν αὐτοῦ μορφήν, ἣτις πάντοτε εἶναι κατὰ τὸ ἀφηρημένον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν συγκεκριμένην καὶ εἰδικήν, ὑφ' ἣν οὗτος παρουσιάζεται εἰς ἑκάστην ἐκάστην ἐκαστὸν λαόν. Κατ' αὐτὸν δὲ λαόν, τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐκαστοῦ δὲ καὶ τῆς δημιουργικῆς ψυχικᾶς δυνάμεις οὐχὶ ἀπλῶς ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλ' ὑφ' ἣν τὰς *κρᾶσιν*, παρουσιάζεται εἰς ἕνα ὠρισμένον λαόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ λαογραφία, ὡς ἐκτενέως καὶ ἀποκαλύπτουσα τὸν ἐθνικὸν τῶν λαῶν πολιτισμὸν καὶ τὰς ἐθνικὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ἀποβαίνει ἐπιστήμη κατ' ἐξοχὴν ἐθνική, καὶ ὡς τοιαύτη καλλιεργεῖται σήμερον μὲ ὁλοὲν αὐξανόμενον ἐνδιαφέρον καὶ ζῆλον εἰς τὰ δυτικὰ ἔθνη.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς γενικωτάτης ταύτης ὠφελείας, τῆς ἀποκαλύψεως δηλονότι τοῦ γενικῶς ἀνθρωπίνου ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν δημιουργῶν αὐτοῦ ψυχικῶν δυνάμεων, τῶν τε γενικῶς ἀνθρωπίνων καὶ τῶν ἐθνικῶν, ἡ λαογραφία δύναται νὰ παράσχῃ σπουδαιοτάτας ὠφελείας καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας, τὰς ἀνηκούσας εἰς τὸν κύκλον τῆς φιλολογίας, καὶ ἰδιαιτέρως δι' ἡμᾶς εἰς τὸν κύκλον τῆς κλασσικῆς φιλολογίας.

Ἡ μεγίστη ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν ἡ σπουδὴ τῆς ἐλληνικῆς λαογραφίας δύναται νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς κλασσικοὺς φιλόλογους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς βυζαντινολόγους, εἶναι ὅτι συνηθίζει τοὺς μελετητὰς νὰ βλέπουν τὴν ποίησιν, τὴν τέχνην καὶ τὴν θρησκείαν καὶ κάθε ἄλλην ἐκδήλωσιν ὅχι ὡς γράμμα καὶ πρᾶγμα νεκρόν, ἀλλ' ὡς ἐκδήλωσιν ζωντανὴν καὶ σφριγῶσαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἐφ' ὅσον δ' ἡ σημερινὴ ζωὴ ἀποτελεῖ τὸν τελευ-

ταῖον κρίκον τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς ἀρχαίας, διατηρεῖ δὲ πολυάριθμα ζωντανὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος, τὰ ἄλλοτε ὀνομαζόμενα «ζῶντα μνημεῖα», ἀποτελεῖ, ὅπως παρετήρησεν ἤδη ὁ Bernhard Schmidt¹, σπουδαιότατον συμπλήρωμα ἀλλὰ καὶ ἐρμηνευμα τῆς γραπτῆς καὶ μνημειακῆς παραδόσεως, ἣτις οὔτε ὁλόκληρος ἐσώθη, οὔτε, καὶ ἂν ἐσώζετο, θὰ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ὁλόκληρον τὸν ἀρχαῖον βίον.

Ὡς πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς, ἀποκαλύπτουσα τὴν ἐν τῷ παρόντι συνεχιζομένην ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ζωντανεῖ αἰῶνας παρωχημένους, παρέχουσα δ' ἅπτα δείγματα τοῦ δρόμου, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησαν τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἐξέλιξίν του, βοηθεῖ εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῶν γενικῶν αὐτῆς νόμων. Πλὴν τούτου εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν προφορικὴν ἐν γένει παράδοσιν, διασφίζει καὶ πολλὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἄγνωστα εἰς τὴν γραπτὴν παράδοσιν, τὰ ὅποια συμπληρῶνουν τὴν ἱστορικὴν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος. Ἐκ τῶν ἀρματωλῶν π.χ. καὶ τῶν κλεφτῶν ἐλαχίστοις ἐκτιμώμενοι, ἔαν μὴ διетήρει τὰ δνόματα καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἐκτελέφτικῶν τραγοῦδι. Ἐφ' ὅσων δὲ καὶ κατὰ τὰ μακροτάτα ὅσον βίον δέχεται καὶ ἀποκαλύπτει ἀπ' ἀλλήλων διὰ σινικῶν ταύρων, ὡς ἴσθον εἰς πολλαπλὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν καὶ ἀνταλλαγὴν ἀγαθῶν πολιτισμοῦ, πολλάκις δὲ καὶ ἐπιμεξίαν, αἱ ὁποῖαι ἀφήσαν τὰ ἴχνη των εἰς τὴν ζωὴν των, ἡ λαογραφία ἀνακαλύπτουσα καὶ ἐρευνῶσα ταῦτα δύναται καλῶς χρησιμοποιουμένη νὰ παράσχῃ σπουδαιότατην συμβολὴν εἰς τὴν λύσιν ποικίλων ἱστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν προβλημάτων. Ἐπὶ στοιχείων αὐτῆς στηριζόμενος ὁ μνημονευθεὶς Bernhard Schmidt κατώρθωσεν οὐ μόνον τὴν συνέχειαν τοῦ νεοελληνικοῦ βίου πρὸς τὴν ἀρχαιότητα νὰ ἀποδείξῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν περίφημον θεωρίαν τοῦ Fallmerayer περὶ ἐξαλείψεως τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ περὶ ἀλβανοσλαβικῆς καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων νὰ ἐλέγξῃ ὡς ἀνιστόρητον.

Δυστυχῶς ὅμως ἔχομεν καὶ οὐκ ὀλίγα παραδείγματα κακῆς αὐτῆς χρησιμοποιοῦσεως πρὸς διεκδίκησιν παρὰλόγων ἐθνικῶν ἀξιώσεων καὶ δικαιολογίαν ἀρπακτικῶν διαθέσεων ἐπὶ χωρῶν ἀνηκουσῶν ἀπὸ χιλιετηρίδων εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Εἰς τοὺς φιλοσόφους παρέχει διὰ τῶν παροιμιῶν ἄφθονον ὕλην διὰ τὴν λαϊκὴν φιλοσοφίαν καὶ βιοσοφίαν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως.

1) Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum, Leipzig 1871, σ. 1.

Διὰ τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν νεοελληνικὴν φιλο-
λογίαν ἡ λαογραφία εἶναι τὸ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῶν λογο-
τεχνικῶν τῶν σπουδῶν, ὅχι μόνον, διότι καὶ ὁ λαὸς ἔχει νὰ ἀποδείξῃ
λογοτεχνίαν ὅχι εὐκαταφρόνητον καὶ ἀξίαν πολλῆς μελέτης διὰ τὴν
ιδιόρρυθμον τεχνοτροπίαν της, ἀλλὰ καὶ διότι ὅσονδήποτε καὶ ἂν οἱ
μεγάλοι λογοτέχναι θέλουν νὰ ἀποχωρισθῶν κατὰ τὸν Ρωμαῖον ποιη-
τὴν Ὅρατιον ἀπὸ τὸ βέβηλον πλῆθος καὶ νὰ δημιουργήσουν ἰδίαν
ζωήν, δὲν παύουν εἰς τὸ βάθος νὰ εἶναι τέκνα τοῦ λαοῦ τῶν καὶ νὰ
συμμετέχουν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἢ μᾶλλον νὰ ἀρῶνται ἐξ αὐτοῦ τὴν
ζωὴν τῶν.

Εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου παρέχει πλουσίαν πηγὴν, τὸ ἄγραφον ἐθιμικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἶναι προῖόν παλαιῶν περὶ τοῦ δικαίου ἀντιλήψεων καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν.

Τέλος εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς παρέχει πλουσίαν ὕλην εἰς τὴν συγγραφα καὶ ἔντυπα ἱατροσόφια, εἰς τὰ ὁποῖα πολλάκις σάφους γίνονται καὶ συμβουλαὶ ἀρχαίων ἱατρῶν, ὅπως τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Ἰπποκράτους, καὶ εἰς τὰς ἀπογραφὰς παλαιῶν ἐφαρμοζομένων μεθόδων τῆς δημόσιας ἱατρικῆς.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπισκευῶν ἀπαιτημάτων καὶ τὰ κοινω-
νικὰ ἐκ τῆς λαογραφίας ὀφελόμενα εἶναι μέγιστα καὶ μάλιστα
εἰς τοὺς σημερινούς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῆς ἀλματικῆς
πρὸς τὰ πρόσω προόδου τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων ἀνοί-
γεται ὁσημέραι εὐρύτερον τὸ χάσμα μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἐν καθυστε-
ρήσει εὐρισκομένου κυρίου ὄγκου τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς δὲν ἐννοεῖ τοὺς
ἀνεπτυγμένους καὶ οἱ ἀνεπτυγμένοι δυσκολεύονται νὰ ἐννοήσουν τὸν
λαόν, ὡς ξένοι πρὸς τὰ κινουντα αὐτὸν ψυχικὰ ἐλατήρια. Τὸ χάσμα
τοῦτο δύναται νὰ γεφυρώσῃ ἡ λαογραφία, παρέχουσα εἰς τοὺς ἀνεπτυ-
γμένους ὅλα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα, δι' ὧν θὰ δυνηθῶν νὰ κατανοήσουν
τὰ ἐλατήρια, τὰ κινουντα καὶ διευθύνοντα τὴν δρασιν τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ
τῇ βάσει τούτων ὀρθῶς νὰ ἐκτιμήσουν τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις
αὐτοῦ. Πόσῃ δὲ σημασίαν ἔχει ἡ ἀποκατάστασις τῆς μεταξὺ τῶν ἀνε-
πτυγμένων καὶ τοῦ πολλοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ συναφείας δι' ὅλους τοὺς
κλάδους τοῦ κοινωνικοῦ ὁργανισμοῦ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρως νὰ
τονισθῇ. Ποῖος νόμος, ποῖον μέτρον προοδευτικὸν εἶναι δυνατόν νὰ
ληφθῇ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ εἴτε εἰς τὴν θρησκείαν εἴτε εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν
εἴτε εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν εἴτε εἰς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν
εἴτε εἰς τὸ δίκαιον, εἴτε εἰς τὴν γεωργίαν, ἐὰν δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῇ

βαθείας γνώσεως τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ ἐφαρμοσθῇ ; Πῶς δύνανται νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ προλήψεις εἴτε θρησκευτικαὶ εἴτε ἠθικαὶ εἴτε κοινωνικαὶ εἴτε πολιτικαί, ἐὰν δὲν εἶναι καὶ αὐταὶ γνωσταὶ καὶ οἱ λόγοι, οἱ ὅποιοι συντελοῦν εἰς τὴν διατήρησίν των ; Πῶς θὰ δυνηθῇ ὁ διδάσκαλος ἢ ὁ ἱεροκλήρυς νὰ καταπολεμήσῃ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὰ κακῶς κρατοῦντα ἔθιμα καὶ νὰ βελτιώσῃ τοὺς διδασκομένους, ἐὰν ἀγνοῇ αὐτὰ καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν : Ὁ δὲ δικαστής ὁ κρίνων μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γραπτοῦ νόμου, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰ κρατοῦντα εἰς τὸν λαὸν ἔθιμα, δὲν κινδυνεύει πολ-
λάκις νὰ παρασυρθῇ εἰς κρίσεις ἀδίκους, ἀντὶ δι' ἄλλων μέσων νὰ προσπαθήσῃ νὰ βελτιώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα ; Εἰσαγγελεὺς διαμείνας ἐν Θεσσαλίᾳ μοῦ διηγεῖτο τὴν ἐκκληξιν, τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχε προξενήσει τὸ πλῆθος τῶν ἀπαγωγῶν οὐχὶ γυναικῶν ὑπ' ἀνδρῶν ἀλλὰ τὰνάπαλιν ἀνδρῶν ὑπὸ γυναικῶν. Βραδύτερον κατ' ὄρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ, ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐπιζομένης ἐξαγορᾶς τῆς νύμφης ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ εἰς τὸν πενθερὸν χρηματικὴν ἀνάλογον τοῦ ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς νύμφης. Γερμανὸς ἐρευνητὴς ἰδοὺ τὰς ἐπιμέλειας περὶ τοῦ γερμανικοῦ δικαίου. «Τὸ δίκαιον, τὸ κατάλληλον ὅσον ἐστὶν, εἰς ἓνα λαόν, πρέπει νὰ ἀντλήται ἐκ τῶν βαθυτάτων πηγῶν τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως, τῆς γλώσσης αὐτοῦ, τῶν δοξασιῶν, τῶν ἐθίμων καὶ πρέπει γερμανιστὶ νὰ ὁμιλῇ πρὸς τὸν γερμανικὸν λαόν, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰ βαθέα τραύματα, τὰ ὅποια ἤνοιξαν εἰς τὸν λαϊκὸν ἡμῶν βίον πολὺ περισσότερον τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς ἰσχὺν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἢ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσα διάστασις τῆς ἰδεολογίας τῶν Γερμανῶν νομομαθῶν πρὸς τὰς λαϊκὰς περὶ δικαίου θεωρίας. Διότι τὸ γερμανικὸν λαϊκὸν δίκαιον εἶναι πολὺ στερεώτερον, πολὺ περισσότερον συγκεκριμένον ἐν τῇ πλουσίᾳ αὐτοῦ νεότητι, ἐδράζεται δὲ καὶ ἐπὶ θεμελίων εὐρυτέρων καὶ ἀσφαλεστέρων». Ἐκ τοιούτων ἰδεῶν ὁρμώμενος καὶ ὁ ἐπιφανὴς ἐκ Μονάχου νομομαθὴς Georg Ludw. v. Maurer, μέλος τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ὁθωνος, ἐπεχείρησε τὴν συλλογὴν τῶν ἰσχυουσῶν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἐθιμικῶν διατάξεων, διὰ νὰ χρησιμεύσουν διὰ τὴν σύνταξιν ἀστικοῦ κώδικος, τὸ ὅποion ἔμεινεν ἀνεκτέλεστον¹.

1) G. L. v. MAURER, Das Griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung, Heidelberg 1835. Βλ. καὶ Α. ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, Συλλογὴ τοπικῶν τῆς Ἑλλάδος συνηθειῶν κτλ., Ἀθήνησι 1853

Ἐπειτα μήπως πᾶν ὅ,τι ἐκ τοῦ λαοῦ προέρχεται εἶναι κακὸν καὶ διὰ τοῦτο ἀπορρίψιμον; Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον πρέπει νὰ διατηρηθῶν, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω νὰ καλλιεργηθῶν; Π.χ. ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως συγκροτεῖ τὰ ἑκατομύρια τῶν ἀτόμων εἰς ἓν ἐνιαῖον σύνολον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἑλληνικὸν ἢ γαλλικὸν ἢ ἄλλο ὅ,τιδήποτε λαόν, εἶναι ἡ συναίσθησις τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ οἱ κοινοὶ πόθοι καὶ αἱ ἐλπίδες. Ἀλλὰ ποῦ ἄλλοῦ πάντα ταῦτα ἐμφανίζονται λαμπρότερον ἢ εἰς τὰς διαφόρους πολλακίς ποιητικωτάτας λαϊκὰς παραδόσεις καὶ τὴν λαϊκὴν ποίησιν; Δὲν εἶναι λοιπὸν συντελεστικὴ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀκμαιότητος τοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ ἡ καλλιέργεια τῶν παραδόσεων τούτων καὶ ἡ διδασκαλία εἰς τοὺς νεωτέρους; Οἱ ἀρχαῖοι ἐκ τῶν λαϊκῶν παραδόσεων καὶ πράξεων ὀρμώμενοι καὶ τὰ ἐν αὐταῖς καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα καλλιεργοῦντες ἐδημιούργησαν ἔργα ποιητικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἀθάνατα· μήπως καὶ τοῦ νεωτέρου λαοῦ καὶ αἱ ἐνέργειαι δὲν περικλείουν καλλιτεχνικοὺς πυρῆνας, ἐξ ὧν καὶ τῆς καλλιεργουμένων ὑπὸ τῶν συγχρόνων ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν ἀναβλαστήσουν ἀνάλογα πρὸς τὰ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς ἀποφυγῆς ἀποσκευασμένα; Δὲν εἶναι οὖν ἀναγκαῖον διαφορὰ εἶδη λαϊκῆς ποιητικῆς καὶ καλλιτεχνίας, κεντήματα, κοσμήματα γραπτὰ ἢ γλυπτὰ, ἐπὶ τῶν ἐκπλῶν, ὀργάνων, οἰκοδομῶν κτλ., τὰ ὁποῖα προαγόμενα καὶ ἀνατινύμενα, θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναπτυχθῶν εἰς πρώτης τάξεως ἐθνικὴν τέχνην καὶ βιομηχανίαν; Τέλος ἡ σπουδὴ καὶ σοβαρὰ ἔρευνα τῆς λαογραφίας δύναται νὰ παράσχη καὶ τοῦτο τὸ μέγα ἀγαθόν, ὅτι ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου προφυλάττει καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπερβολικοὺς καὶ ἀστηρίκτους ἐνθουσιασμοὺς καὶ ἀπὸ τὰς ὑπεράγαν ρωμαντικὰς ἀντιλήψεις καὶ τάσεις, αἱ ὁποῖαι βλάβης μᾶλλον πρόξεναι ἢ ὠφελείας συνήθως ἀπέβησαν.

Θὰ ἠδυνάτο τις καὶ ἄλλας πολλὰς ἐκ τῆς λαογραφίας ὠφελείας ν' ἀπαριθμήσῃ, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι καὶ τὰ λεχθέντα εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ δείξουν τὴν πολλαπλὴν αὐτῆς σπουδαιότητα ἀπὸ θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπόψεως, τοῦτ' ἔστι καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον. Ἡ λαογραφία δὲν εἶναι οὔτε ἀπλὴ συλλογὴ λειψάνων τοῦ παρελθόντος, οὔτε ἔρασιτεχνία τις καὶ κενὸς ρωμαντισμός, ἀλλ' ἐπιστήμη σοβαρὰ καὶ συγκεκροτημένη, ἡ ὁποία ὡς σκοπὸν ἔθεσε τὴν ἔρευναν τοῦ κατ' ἔξοχὴν ἐθνικοῦ ἡμῶν πολιτισμοῦ, τοῦ λαϊκοῦ, καὶ τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ὁποίων στηρίζεται καὶ ἡ ἀξία τῶν προσπαθειῶν της.

Ε'. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ὁλόκληρον τὴν λαογραφικὴν ὕλην ὁ Νικ. Πολίτης διήρθεσεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, τὰ *μνημεῖα τοῦ λόγου* καὶ τὰς *κατὰ παράδοσιν πράξεις ἢ ἐνεργείας*. Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἠκολούθησαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ παρὸν βιβλίον, δὲν νομίζομεν ὅμως, ὅτι εἶναι ὀρθή, διότι δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς λαογραφικῆς ὕλης, πολ- λάκις δὲ καὶ χωρίζει πράγματα φύσει συνδεδεμένα. Οὕτω π.χ. αἱ ἐπω- δαὶ κατατάσσονται εἰς ἴδιον κεφάλαιον εἰς τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, ἐνῶ ἀποτελοῦν τμῆμα ἀναπόσπαστον τῆς μαγείας.

Ἀντὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης προτιμότερα εἶναι ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς φύσεως τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ἐκδηλώσεις δηλονότι Α') φυσικάς, Β') πνευματικάς καὶ Γ') κοινωνικάς¹.

Εἰς τὴν π ρ ώ τ η ν κατηγορίαν ὑπάγονται αἱ σχετιζόμεναι πρὸς τὴν φυσικὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων καὶ τῆς συντήρησιν αὐτῆς, ὅπως εἶναι ἡ τροφή, τὸ ἐνδυμα, ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι καὶ τέχναι, ὅπως εἶναι τὸ κυνήγι, ἡ ἀλιτεία, ἡ κτηνοτροφία, ἡ ὑφαν- τική, ἡ ἐργασία, ἡ οἰκοδόμησις καὶ ὅσαι αἱ ἀναγκαῖαι ἐνέργειαι καὶ βανασοὶ τέχναι.

Εἰς τὴν δ ε υ τ έ ρ α ν κατηγορίαν ὑπάγονται αἱ σχετιζόμεναι πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν, ὅπως εἶναι ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐπιστήμη καὶ αἱ καλὰ λεγόμεναι τέχναι, συμπεριλαμβανομένης τῆς λο- γοτεχνίας. Ἐκ τούτων πάλιν ἡ μὲν θρησκεία περιλαμβάνει τοὺς μύ- θους καὶ τὴν λατρείαν, ἔτι δὲ τὴν μαγείαν καὶ τὴν μαντικὴν, ἡ φιλο- σοφία ἢ καλύτερον ἢ βιοσοφία τοὺς διδακτικoὺς μύθους καὶ τὰς παροι- μίας, ἡ ἐπιστήμη τὴν δημώδη λατρικὴν καὶ τὰς περὶ ζώων, φυτῶν καὶ μετεώρων δοξασίας, αἱ δὲ καλὰ τέχναι τὴν δημώδη λογοτεχνίαν, ἔμ- μετρον καὶ πεζὴν, ἥτοι τὰ ἄσματα, τὰ παραμύθια καὶ τὰς εὐτραπέ- λους διηγήσεις, τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορόν, τὴν γλυπτικὴν, τὴν γρα- φικὴν καὶ τὴν ποικιλικήν.

Εἰς τὴν τ ρ ί τ η ν τέλος κατηγορίαν ὑπάγονται αἱ σχετιζόμεναι πρὸς τὴν κοινωνικὴν, ἥτοι ἡ κοινωνικὴ καὶ κοινοτικὴ ὀργάνωσις, ὁ γά-μος καὶ τὰ περὶ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδίου ἔθιμα, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἔθι- μὸν καλούμενον δίκαιον.

1) Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἠκολούθησα εἰς τὸ ἄρθρον μου «Λαϊκὴ ζωὴ» ἐν Μεγ. Ἑλλήν. Ἑγκυκλοπ., τόμ. I (Ἑλλάς), σ. 811 κέ.

Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη εἰς διαφόρους κατηγορίας δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόλυτος, οὐδ' ἐκάστη κατηγορία ὡς τι ἐντελῶς κεχωρισμένον καὶ αὐτοτελές. Διότι ὅλαι αἱ κατηγορίαι εἶναι ἐκδηλώσεις μιᾶς ἐνιαίας καὶ ἀδιαιρέτου ζωῆς καὶ ψυχῆς καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν ἀλλήλων, διασταυρῶνονται, μεταπίπτουσιν εἰς ἀλλήλας καὶ πολλάκις συγχέονται. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ μελετῶνται καθ' ἐκάστην ἐντελῶς κεχωρισμένως, χωρὶς τὴν μελέτην αὐτῶν νὰ συνοδεύη καὶ ἡ ἐποπτεία ὅλων τῶν ἄλλων καὶ ἰδίᾳ ἡ βαθεῖα γνῶσις τῆς κοινῆς πασῶν τούτων πηγῆς, τῆς λαϊκῆς ζωῆς. Δὲν δυνάμεθα π.χ. νὰ μελετήσωμεν σοβαρῶς τὸν γάμον, ἂν ἀγνοῶμεν τὴν θρησκείαν, οὐδὲ τὰ παραμύθια, ἂν ἀγνοῶμεν τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ τὴν μαγειάν, οὐδὲ τὰς παροιμίας, ἂν ἀγνοῶμεν τοὺς μύθους καὶ τὰ αἰνίγματα, οὐδὲ τὰς παραδόσεις, ἂν ἀγνοῶμεν πῶς βλέπει καὶ ἀντιλαμβάνεται ὁ λαὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον κατὰ τρόπον κυρίως ἀνθρωπομορφικὸν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ἡ ζωὴ, ἐπαναλαμβάνομεν, ἐκδηλώνεται καὶ αἱ ἐκδηλώσεις αὐτῆς, ὅσονδήποτε καὶ διαφέρουν καὶ διαστρέφονται ἀλλήλων, ἐξακολουθοῦν πάντοτε νὰ μένουν τὸν τὸν αὐτὸν ἐξωτερικὸν τύπον, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπερρέυσαν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΑΣΜΑΤΑ

Α΄. ΓΕΝΙΚΑ

Τί εἶναι δημῶδες ἄσμα εἶναι δυσκολώτατον νὰ ὀρισθῇ, διότι δυσκολώτατον, ἂν μὴ ἀδύνατον, εἶναι νὰ καθιερωθῇ εἰς ὀρισμὸς ἐνιαῖος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον νὰ ὑπαχθούν ὅλα τὰ ἔκφραστα τοῦ λόγου μνημεῖα, ὅσα ἡ γλωσσικὴ συνήθεια ὀνομάζει ἄσματα. Ἄσμι ἀληθῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο περιλαμβάνονται καὶ κατηγορεῖται, ἀσμίαι ἔχουν βεβαίως καὶ κοινὰ περὶ χεῖρα, ἔχουν ὅμως καὶ διαφορὰς, πηλίκαις, μάλιστα ὅχι μικρὰς καὶ ἐπονσιώδεις, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἰσοστασίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἀναγομένων.

Ἄσμα κυρίως εἶναι ἡ διαμονὴ τοῦ λόγου ἐν ῥυθμῷ ἐκφρασεῖς διαφορῶν ἰσχυρῶν συναισθημάτων, ἡ ὁποία πολλάκις καὶ μάλιστα εἰς τὸν λαόν, συνοδεύει τὰς ἐρρύνθους τοῦ σώματος κινήσεις κατὰ τὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορόν. Τὰ πρῶτα ἄσματα, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰ ἄσματα τῶν σημερινῶν ἀγριωτάτων λαῶν, ἀδιαρρήκτως συνδεδεμένα πρὸς τὰς ρυθμικὰς σωματικὰς κινήσεις τῆς ἐργασίας ἢ τοῦ χοροῦ, ἀπετελοῦντο κυρίως ἀπὸ συνεχεῖς ἐπιφωνήσεις καὶ ἀπὸ διάφορα αὐτοσχέδια, τῆς στιγμῆς, κενὰ ἐννοίας φρασίδια, μέχρι κόρου ἐπαναλαμβανόμενα. Οὕτω π. χ. ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν περιηγητῶν ὅτι, ὅταν κάποιος φίλος ἀναχωρῇ, οἱ ὑπολειπόμενοι τραγουδοῦν. «Γύρισε πίσω. Γύρισε πίσω. "Ω!"». Ἡ μελωδία τῶν εἶναι καὶ αὕτη πολὺ πενιχρά, εἰς ὀλίγους μόνον καὶ τούτους ἀσαφεῖς φθόγγους κινουμένη, μόνον δὲ ὁ ρυθμὸς τῶν εἶναι αὐστηρότατος, ἐνισχυόμενος ὅχι μόνον διὰ τῶν κροτημάτων τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ διαφορῶν θορυβοποιῶν ὀργάνων, τυμπάνων, ράβδων κ.τ.λ. πρὸς τοῦτο

1) E. GROSSE, *Die Anfänge der Kunst* (1894), γαλλ. μετάφρ., 1902, σ. 182 κέ.

ἐφευρεθέντων. Τὰ ἄσματα δηλαδὴ ταῦτα εἶναι κάτι παρόμοιον πρὸς τὰ αὐθόρμητα ἄσματα τῶν παιδίων, τὰ ὅποια κάποτε ἀπὸ ὑπερβολικὴν χαρὰν, διότι ἀπέκτησαν κάτι ἐπιθυμητόν, χορεύουν καὶ πηδοῦν καὶ τραγουδοῦν, διαρκῶς ἐπαναλαμβάνοντα ἐν ρυθμῷ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποκτηθέντος πράγματος ἢ κάποιαν φράσιν σχετικὴν, οἷον *κούκλα, κούκλα ἢ γὰ μιὰ κούκλα, γὰ μιὰ κούκλα* κ.τ.λ.

Δημιουργοῦνται δὲ τὰ ἄσματα τῶν σημερινῶν ἀγρίων κατὰ τὴν κοινὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορὸν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοσχεδιάζει μίαν φράσιν ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς στιγμῆς ἢ τῆς ἡμέρας ἢ ἀπὸ τὰς στιγμιαίας διαθέσεις του, οἱ δὲ λοιποὶ μετέχοντες ἐπαναλαμβάνουν τὸ αὐτοσχεδιάσμα εἴτε αὐτοῦσιον εἴτε ἐλαφρῶς μεταβεβλημένον, ποικίλλοντες πολλάκις αὐτὸ μὲ διάφορα ἐπιφωνήματα, ἢ περιορίζονται μόνον εἰς ρυθμικὰς ἐπιφωνήσεις. Οἱ παριστάμενοι ἐνισχύουν τὸν ρυθμὸν διὰ κροτημάτων καὶ θορύβου ρυθμικοῦ καὶ ἐπιφωνήσεων, συντελοῦντες οὕτω καὶ εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς ἀντιδηματικῆς διεγέρσεως.

Ἐκ τοιούτων βαρβάρων καὶ πρωτόγονων ῥοχῶν ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη βαθμηδὸν τὸ δημῶδες ἄσμα, τοιοῦτον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς τοὺς σημερινούς ἀπαιτούμενους λαοὺς καὶ τοιαυτὴν πλέον ἁπλὴν ἀπέκτησε καὶ φραστικὴν καὶ ἐννοιαστικὴν καὶ εἰς λόγους ἄρτιον, καὶ πολλάκις ποιητικὴν καὶ καταφρόνητον. Μόλα ταῦτα οἱ πρωτόγονοι ἐκεῖνοι χαρακτηρίζονται, τὸσον στενῶς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἄσματος συνδεδεμένα, καὶ ἐπομένως τὸσον ἰσχυροί, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη, μὲ ὅλην τὴν μακροχρόνιον ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν τοῦτο ὑπέστη, παρουσιάζουν καταφανῆ τὰ ἴχνη των καὶ εἰς τὴν δημώδη μελωδίαν καὶ εἰς τὴν δημώδηποίησιν. Οὕτως αἱ ἐπιφωνήσεις, πλὴν τῶν ἐργατικῶν καὶ τινων ἄλλων ἄσμάτων, ὅπου καὶ σήμερον ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀναλλοίωτοι, ὡς τὰ πρωτόγονα ρυθμικὰ ἐπιφωνήματα, οἷον Ὁόπ! Ὁόπ!, Ἐγια μόλα, Ἐγια λέσα κττ. καὶ εἰς τὰ ἄλλα δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα ἀκούονται, συνυφασμένα μὲ τὴν ὅλην μελωδίαν, εἴτε ὡς ἀπλᾶ ἐπιφωνήματα, οἷον, ὦχ, ὦλέ, αἴντε κττ. εἴτε καὶ συνηθέστερον ἐκ μιᾶς ἢ δύο λέξεων, συνηθῶς κυρίων ὀνομάτων, οἷον Ζάκα μ', Διάκο λεβέντη μου, καημένη Ἀναστασιά, κλπ. Ὀνομάζει δὲ ταύτας ὁ λαὸς τσακίσματα ἢ γυρίσματα, ἂν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι κάπως γενικώτερον, περιλαμβάνον καὶ τὰς ἐπφδούς¹. Ἡ ἐπανάληψις μᾶς ἔδωκε, τῶν μὲν ἐπιφω-

1) Περὶ τούτων ἔγραφα καὶ ἐν τῷ Ἡμερολ. τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἔτ. 1923, σ. 421 κέ.

νημάτων τὰς ἐκ τούτων ἐπωδούς, οἷα τὰ *τραλαλά, τραλαριλαρόμ* κττ., τῶν δὲ φράσεων τὰς ἐξ ὠρισμένων φράσεων ἢ στίχων ἐπωδούς, οἷον εἰς πολλὰ ἄσματα τὸ

*κέρνα παπαδιά
κέρνα παπαδιά,
κέρνα παπαδιά
τ' ἀσίικικα παιδιά·*

καὶ τὸ εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ

*Ἀρβανίτες παιτεμένοι,
ποῦ 'ν' Ἀλῆ Πασᾶς καῦμένοι;
γιά τος, γιά τος, ποῦ κοιμάται
καὶ κανέναν δὲν φοβᾶται.¹*

Πλὴν ὅμως τούτων συνήθη καὶ ἀρεστή εἶναι εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ἢ ἐπανάληψις τῶν *ὁμοίων*, ἢ ἀπὸ αἰτίας ἃς ἔδωκε τὴν *συνήχησιν*, τὰ *ὁμοιοκάτακτα*, τὴν *ὁμοιοκατασκευήν* καὶ ἄλλους τοιούτους ποιη-
τικὸν τρόπον

τικὰς ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς ἀνάληψις τῶν ὁμοίων τῶν κατὰ τὴν ὁμοίχων λέξεων, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τῇ ἐκ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, αὐτὴ δὲ μᾶς ἔδωκε τὸν ἐν τῇ ποιητικῇ καὶ ἀπὸ τῶν *παραλληλισμὸν τῶν μελῶν*, τὸν τόσον συνήθη εἰς τὴν ποίησιν τῶν Ἑβραίων, καὶ πολλῶν ἀνατολικῶν λαῶν, παλαιῶν καὶ νέων, καὶ ἰδίως τῶν τουρκικῶν. Τῶν τελευταίων τούτων τὰ δίστιχα ἢ τετράστιχα, τὰ τόσον γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀμάνδες*, πάντα σχεδὸν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον εἶναι πεποιημένα, ἐκ τούτων δὲ εἰσῆχθη, φαίνεται, ἡ χρῆσις τοῦ *παραλληλισμοῦ* καὶ εἰς τὰ δημώδη νεοελληνικὰ δίστιχα. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ τουρκικὸν

*Pismis gabâqta tüz istér,
Benîmda tüzanim kîz istér.*

δηλαδὴ

*Καὶ ἡ ψημένη κολοκύθα θέλει ἀλάτι
καὶ ἡ ψυχὴ ἡ δική μου θέλει χορίτσι.*

καὶ τὰ ἑλληνικὰ

*Ἄσπρος γεννιέτ' ὁ κόρακας καὶ μαῦρος καταρταίνει,
καὶ ποῦ ᾠαπήσῃ κι ἀρνηθῇ, ἔτσι κι αὐτὸς νὰ γένη.*

1) Πρβλ. OTTO BÖCKEL, Psychologie der Volksdichtung, Leipzig 1906, σ. 14.

Ἄφρησ' τὸν μύλον κι ἄς βροντᾷ καὶ τὸ νερὸ κι ἄς τρέχη,
ἄφρησ' τὸν νιὸν γὰ σ' ἀγαπᾷ καὶ διάφορον δὲν ἔχει.

Λέν ἤλπισα ᾗς τὸν οὐρανὸ λειβάδια γὰ γεοῦνε,
δὲν ἤλπισα τὰ μάτια μου τὸν χωρισμὸν γὰ δοῦνε.

Πράσινη πέτρα τοῦ γιалоῦ δὲν πιάνει πρασινάδα,
κι ἀγάπη χωρὶς πείσματα δὲν ἔχει ροστιμάδα.¹

Χρῆσιν δ' ἢ μᾶλλον κατάχρησιν τοῦ τρόπου τούτου κάμνουν με-
ρικοὶ ἐκ τῶν σημερινῶν Κυπρίων ποιητάρηδων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ
εἵπωμεν κατωτέρω, παραλαβόντες προφανῶς αὐτὸν ἐκ τῶν διατίχων.
Εἰς τούτους ὅμως φαίνεται, ὅτι ὁ παραλληλισμὸς οὗτος τῆς ἐννοίας ἐπη-
ρεάσθη σημαντικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ὁμοιοκαταληξίας, ἡ ὁποία
αὐστηρότητα τηρεῖται οὕτως, ὥστε κατήντησε μᾶλλον παραλληλισμὸς
μορφῆς, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι ἡ διανεμάχαις ἀκριβῶς τῆς ὁμοιο-
καταληξίας. Οἱ ἀκόλουθοι στίχοι τοῦ ἐκ τῶν ἐκείνων ποιητάρηδων
εἰλημμένοι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΔΕΛΦΙΝΩΝ

Ὁ ὕψιστος εἶναι πλατὺς ἡ ἀνάστα το ὁμοιογενή,
ἐλάτε γὰ ροιτσέσητε μὲν ὁμοιογενή.

Ἐν τῷ αἰ μυρίζει τὸ φαῖν ὁμοιογενή πολυμόριον,
ἐλάτε γὰ ροιτσέσητε γὰ τοῦ ὁμοιογενή τὴν κόρη.

Ἐξ ἄλλου

Βλέπεις τὸ ξιροστάφυλον μὲ τὸν καιρὸν γλυκαίνει,
Ἐ! πόσα ἐτρανήξαμεν ἐμεῖς οἱ καημένοι.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παραλληλισμοῦ τούτου συνετέλεσεν εἰς
πολλοὺς λαοὺς, ὅπως π.χ. εἰς τοὺς Φιλλανδούς, καὶ ὁ ἰδιαίτερος τρό-
πος τῆς ποιήσεως τῶν ἄσμάτων ὑπὸ δύο ποιητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ
εἷς ποιεῖ τὸν ἓνα στίχον, τὸ πρῶτον μέλος τοῦ παραλληλισμοῦ, τὸ
ὁποῖον συνήθως εἶναι ἢ ἐκ τῆς φύσεως εἰκῶν, ὁ δ' ἕτερος τὸ ἕτερον
μέλος, τὴν ἐκ τῶν ἀνθρώπων παρομοίωσιν. Ἰσως δ' εἰς τὸν παραλλη-
λισμὸν τοῦτον, τὸν τόσον εὐρέως διαδεδομένον εἰς τὴν ποίησιν τῶν
λαῶν, ἔχουν τὴν ἀρχὴν των καὶ αἱ ποιητικαὶ παρομοιώσεις, τῶν ὁποίων
κλασσικὰ παραδείγματα παρέχουν τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη.

1) Πολυάριθμα παραδείγματα παρὰ G. MEYER, Essays und Studien,
σ. 332 κέ.

Εἰς τὴν ἐπανάληψιν τέλος ὀφείλεται καὶ ἡ δημιουργία τυπικῶν ποιητικῶν φράσεων καὶ στίχων, τῶν ὁποίων τόσον ἄφθονος γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὸν "Ὅμηρον καὶ εἰς τὴν δημῶδη ποιήσιν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτόγονος τρόπος τῆς ἐκ τοῦ αὐτοσχεδίου τῶν ᾠσμάτων ποιήσεως, καθ' ὃν ὁ ἐπὶ κεφαλῆς εἶναι ὁ αὐτοσχεδιάζων, ὁ δὲ χορὸς ἐπαναλαμβάνει τὸ αὐτοσχεδίασμα, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται εἰς τὸν ἑλληνικὸν τοῦλάχιστον λαόν, κατ' αὐτὸν δὲ τὰ πλεῖστα αὐτοσχεδία χορευτικὰ κυρίως ᾠσματα ποιοῦνται¹.

* * *

Τὰ τοιαῦτα κυρίως ᾠσματα, ὡς μία φυσικὴ καὶ ἀναγκαία ἔκφρασις τῶν ἰσχυρῶν συναισθημάτων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, συνοδεύουν πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου καὶ τῶν κατὰ φύσιν καὶ τῶν προηγμένων εἰς τὸν πολιτισμὸν λαῶν. Ὡστόσο τελευταίους μάλιστα τούτους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ γλωσσικὴ τέχνη ἔχει τελειοποιηθῇ καὶ ἔχει τὴν δύναμιν πλέον διὰ ποιητικῆς ἐκφράσεως, εἰς τὴν ἥτις ὅ,τι ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, τὰ ᾠσματα πεῦτα ποικίλως ὁ λαὸς εἰναί καὶ πρὸς τὴν ἀποδοτικὴν εἶναι δυνατόν νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἴτε ὡς προσώπου· ξεχωριστοῦ εἴτε ὡς μέλους μιᾶς εὐρυτέρας κοινωνίας, ἑνὸς λαοῦ, ἀποβαίνουν ἀτοπιὰς ἀνευδῆς, ἐν ᾧ ἀπεικονίζεται μὲ ὅλην τὴν ἀλήθειαν ὁλόκληρος ὁ συναισθηματικὸς βίος ἑνὸς ἐκάστου λαοῦ, ὃ τε κατ' ἰδίαν καὶ ὁ ἐθνικός. "Ὅλαι αἱ σπουδαιότεραι τοῦ βίου περιστάσεις, μητρικὸν φίλτρον, ἡ ἀγάπη, ὁ γάμος, ὁ χωρισμὸς ὁ ζωντανὸς καὶ ὁ θάνατος, ἡ διασκέδασις καὶ ἡ ἐργασία κτλ., ὅσαι δύνανται νὰ συγκινήσουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ὅσαι συνεκλόνησαν τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν, παρελαύνουν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ μελετῶντος τὰ δημῶδη ᾠσματα. Ἐγκατοπτρίζεται δ' ἐν αὐτοῖς οὐ μόνον τὸ παρὸν, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τοῦ παρελθόντος. Διότι, ὅπως ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, οὕτω καὶ τὰ ᾠσματα, ἅπασι ποιηθέντα, ὁσάκις ἀνταποκρίνονται πραγματικῶς πρὸς ὅ,τι αἰσθάνεται ὅλος ὁ λαός, δὲν ἐκλείπουν μετὰ τῶν δημιουργῶν των, ἀλλὰ διὰ τοῦ στόματος παραδιδόμενα εἰς τὰς νεωτέρας γενεάς ἐπιζῶσι τῶν χρόνων των πολλάκις ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας.

1) Περὶ τούτων βλέπε λεπτομερέστερον Σ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, σ. 74.

Πλὴν ὅμως τῶν κυρίως τούτων ἁσμάτων, τῶν ὁποίων πυρὴν εἶναι τὸ συναίσθημα, εὐρίσκονται εἰς τοὺς λαοὺς καὶ ἄσματα μακρότερα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἐκφράσεις συναισθήματος. Αὐτῶν σκοπὸς εἶναι ἡ ἐκθεσις, ἡ ποιητικὴ ἀφήγησις γεγονότων, καὶ κατὰ τοῦτο πλησιάζουν πρὸς τὸ ἔπος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὰ διακρίνει μόνον ὁ ἁσματικὸς χαρακτήρ τῆς διηγήσεως, τοῦτ' ἔστιν ὁ γοργὸς καὶ δραματικὸς καὶ μὲ ἄλματα ἀπὸ ἐπεισοδίου εἰς ἐπεισόδιον προχωρῶν. Ὅθεν δυνάμεθα ταῦτα νὰ τὰ ὀνομάσωμεν ἐπύλλια ἢ ἄσματα διηγηματικά.

Τὰ ἄσματα ταῦτα εἰς τοὺς ἀγριωτέρους λαοὺς δὲν ἀπαντοῦν, διότι εἶναι ἄσματα ἄρκετὰ μακρά, τὰ ὁποῖα προϋποθέτουν ἄρκετὴν ποιητικὴν προπαρασκευὴν καὶ ὠριμότητα καὶ ποιητικὴν παράδοσιν καὶ τέχνην, ἡ ὁποία πάλιν μόνον ἐντὸς ἰδιαιτέρου κύκλου ποιητῶν, ἐξ ἐπαγγέλματος ἀσχολουμένων εἰς τὴν ποίησιν, ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ, καὶ δὲν δύνανται νὰ εἶναι προϊόντα τῆς ἀνάγκης, προϊόντα τυχαίας συναισθηματικῆς διεγέρσεως καὶ διαθέσεως, οὕτως ὥστε ἐκ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ἔλαβον γινωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα ballades, διότι ἔλαβον τε πραγματικὴν ἀνάγκαν ἀπὸν χορὸν, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν ὁλοτόνων, φαίνεται, συνέβαινεν ἐπίσης καὶ ἐν Ἑλλάδι¹.

Ἐνῶ δὲ τὰ κυρίως ἄσματα εἶναι προϊόντα καθαρῶς ἔθνικα, ἐκ τῆς ἔθνικης ψυχῆς πηγάζοντα καὶ μεταβιβάζοντα κατὰ κανόνα τὰ ὅρια τοῦ ἔθνους, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγεννήθησαν, τὰ διηγηματικά, ὡς αἱ ἀδελφαὶ τῶν πεζαίων διηγήσεις, τὰ παραμύθια, δὲν ἔχουν πατρίδα, φέρουν χαρακτηριστὰ διεθνή, ταξιδεύοντα καὶ διαδιδόμενα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν καὶ μεταγλωττιζόμενα καὶ προσαρμοζόμενα πρὸς τὸ ἐκάστοτε νέον περιβάλλον. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς παρουσιάζουν εἰς τὰς ὑποθέσεις των καὶ ἀπαραινόμενους ὁμοιώτητας, αἱ ὁποῖαι κατ' εὐθείαν ὀδηγοῦν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι κοινὴ εἶναι ἡ πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέρρευσαν. Ὅπως δὲ παρουσιάζονται σήμερον εἰς τοὺς περισσότερους τοῦλάχιστον λαοὺς, φαίνονται ὡς λείψανα ζωηρᾶς παλαιότερας ἐπικῆς κινήσεως, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ χωρὶς νὰ εἶναι ἀσφαλῶς γνωσταί, εἰσχωροῦν ὅμως πάνποτε βαθέως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ μεσαίωνος.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν ποικιλίαν τῶν κυρίως ἁσμάτων, παρὰ πᾶσαν τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν διηγηματικῶν ὑφισταμένην οὐσιώδη

1) Εἰς τὴν Αἰγίαν τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα τῶν ἁσμάτων τοῦ χοροῦ τῆς Λαμπρῆς εἰς παλαιότερους χρόνους ἦσαν τοιαῦτα. Βλέπε Π. Ν. ΗΡΕΙΩΤΟΥ, Ὁ χορὸς τῆς Λαμπρῆς κλπ. ἐν Λαογρ., τόμ. Η' (1921 - 25), σ. 66 κθ.

διαφοράν, παρὰ πᾶσαν τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων τῆς γενέσεως ἐκάστου τῶν μνημείων, ἡ ὅλη δημοτικὴ ποίησις ἐκάστου λαοῦ, ἐκπηγάζουσα ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς, τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἐμφανίζεται εἰς τὰ ὅμματα τοῦ μελετῶντος αὐτὴν ἐνιαία καὶ ἀχώριστος καὶ ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τὴν διαπνέει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔξωτερικὴν μορφήν. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο, δηλαδὴ τὴν ἐνότητα τῆς μορφῆς, συντελεῖ βεβαίως καὶ ὁ ἄγαν συντηρητικὸς χαρακτήρ, ὁ ὁποῖος διακρίνει τὴν δημοτικὴν ἐν γένει ποίησιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τεχνικὴν. Οἱ ποιηταὶ τοῦ λαοῦ καὶ οἱ αὐτοσχέδιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπαγγελματῖαι, δὲν ἐξέρχονται τῶν παραδεδομένων. "Οτι ἄπαξ εὐρέθη, ἐδοκιμάσθη καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, δὲν ἐγκαταλείπεται εὐκόλως. Αὐτὸ ἀποτελεῖ εἰς τὸ ἔξῃς τὸν κανόνα, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν ἐν τῇ δημιουργίᾳ αὐτῶν οἱ ἀνώνυμοι λαϊκοὶ ποιηταί, τὴν λαϊκὴν τοῦτ' ἔστι ποιητικὴν τεχνοπροσίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ συνασθμάματα, τὰ ὁποῖα κινοῦν τὴν ψυχὴν τῶν λαϊκῶν τούτων ποιητῶν, εἰσὶν διάφορα εἰς ἕκαστον, ἀλλὰ κοινὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ τὰ τοῦ πολλοῦ λαοῦ, εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ὁποῖου εὐρίσκονται τὰ ἄσματα καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτῶν, ποιεῖται τὸ ὅσον ἀναμενέται τὸν αὐτὸν προτόνῳ (ἢ ὡς τῆς μιᾶς ψυχῆς, ἐκπροσωποῦντα τὸν ἐνιαῖον χαρακτῆρα ἑνὸς λαοῦ.

Β'. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΗΜΩΔΗ ΔΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Εἰς τὸν σημερινὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὸ γενικὸν ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνονται ἀδιακρίτως πάντα τὰ ἄσματα, εἶναι ἡ λέξις *τραγοῦδι*¹. Ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν τραγουδιῶν διακρίνει βέβαια ὁ λαὸς ἀρκετὰς κατηγορίας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἰδιαίτερα ὀνόματα δίδει, ὡς *κλέφτικα*, *μοιρολόγια*, *νανουρίσματα*, *κάλαντα* καὶ ἄλλα. Συστηματικὴν ὁμως διαίρεσιν, ἀνταποκρινομένην εἰς τὰ γενεσιουργὰ ἐλατήρια καὶ τὴν φύσιν τῶν ἁσμάτων, παρὰ τῷ λαῷ δὲν δυνάμεθα νὰ εὑρωμεν. Ἡ μόνη συστηματικὴ κάπως διαίρεσις, τὴν ὁποίαν γνωρίζει, καὶ τοῦτο εἰς τινὰς μόνον τόπους, ὁ λαός, εἶναι ἡ ἀναλόγως τῆς περιστάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἄσματα ἄδονται, διαίρεσις, σπουδαία μὲν βεβαίως διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἁσμάτων, ἀλλ' ἐντελῶς ἔξωτερικὴ, οὐδεμίαν

1) "Οτι ἡ λέξις ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν λέξιν *τραγωδία*, οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Περὶ τῆς ἐξελέξεως τῆς σημασίας αὐτῆς βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημώδους νεοελληνικῆς ποιήσεως, ἐκδ. 2α, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 6.

ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἔσματος. Οὕτως εἰς μερικὰ μέρη τὰ ἔσματα διακρίνονται εἰς τραγούδια τῆς τάβλας, τσομπάνικα ἢ κλέφτικα, τοῦ χοροῦ, τοῦ δρόμου, ἢ εἰς ἄλλα, τῆς τίβλας, τῇ ξεφάντωσης, τῇ στράτας κτλ.¹.

Σπουδαιότερα εἶναι ἡ διαίρεσις, τὴν ὁποίαν μᾶς ἀφήνει νὰ υπονόησωμεν ἡ ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς παραδόσεως διὰ τὰ διηγηματικά ἔσματα περιωθεῖσα ὀνομασία *παραλογή*, ἡ ὁποία καὶ εἰς παλαιότερα κυπριακὰ διηγηματικά ἔσματα εὐρίσκεται ὑπὸ τὸν τίτλον *περιλόη*². Ἡ ὀνομασία αὕτη μᾶς βεβαιώνει ὅτι, ἂν ὄχι μέχρι σήμερον, τοῦλάχιστον εἰς παλαιότερους χρόνους ὁ λαὸς διέκρινεν ἀπὸ τῶν κυρίως ἑσμάτων τὰ διηγηματικά, τοῦθ' ὅπερ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν θεμελιώδη ἀκριβῶς διάκρισιν τῶν ἑσμάτων, τὴν ὁποίαν ἐκάμαμεν ἀνωτέρω, εἰς *κυρίως ἔσματα καὶ διηγηματικά*. Πλέον τούτου καὶ τῶν ὀνομάτων τινῶν κατηγοριῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω εἴπομεν, οὐδὲν ἄλλο ἐκ τοῦ λαοῦ ἐφόδιον ἔχομεν, εἴμεθα δὲ ὑποχρεωμένοι ἔχοντες βέβαια ὑπ' ὅψιν πάντοτε τὰ ἐκ τοῦ λαοῦ δεδομένα, νὰ προχωρήσωμεν μόνοι εἰς τὴν κατανομὴν τῶν ἑσμάτων εἰς κατηγορίας ἀκολουθοῦντες τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ὡς καὶ ἐς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ Ν. Πολίτη, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς *Ἐκλογάς* του εἰσήγαγεν ἀντὶ τῶν κυκλοφορούντων παλαιῶν ἀστηρίκτων διαιρέσεων τὴν μόνην ἐπιστημονικὴν. Τὴν διαίρεσιν ταύτην θέλομεν ἀκολουθήσει, συμπληροῦντες ἢ τροποποιοῦντες αὐτήν, ὅπου ἠθέλομεν νομίσει τοῦτο ἀναγκαῖον.

Καὶ πρῶτον καὶ τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια δύνανται νὰ χωρισθοῦν εἰς τὰς δύο μεγάλας ἐκεῖνας κατηγορίας, τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὰ ἔσματα τῶν περισσοτέρων προηγμένων λαῶν, εἰς τὰ *κυρίως* δηλ. *ἔσματα* καὶ τὰ *διηγηματικά*, διὰ τὰ ὁποῖα, ὡς εἴπομεν, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει τὸ ὄνομα *παραλογή*.

1) Βλ. Λαογρ., τόμ. Α', σ. 139 κέ.

2) Περὶ τούτων βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, σ. 38 κέ. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαί, ἐνθ' ἀν., σ. 6 κέ. Βλ. καὶ κατωτέρω εἰς τὰ περὶ *παραλογῶν* λεγόμενα.

Γ'. ΚΥΡΙΩΣ ΑΣΜΑΤΑ

α') Ἑργατικά.

Ἐκ τῶν κυρίως ἁσμάτων ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πλησιάζουν περισσότερον εἰς τὸν πρωτόγονον ἐπιφωνηματικὸν καὶ ρυθμικὸν χαρακτήρα τοῦ ἁσματος, εἶναι τὰ *ἐργατικά*, ἐκεῖνα δηλαδὴ τὰ ὁποῖα, συνοδεύοντα τὴν ἔρρυθμον κυρίως ἐργασίαν ὡς φυσικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐντάσεως τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ὥς ἐκ τούτου ὑπερδιεγέρσεως τοῦ συναισθήματος, ἀνακουφίζουν τὸν ἐργαζόμενον, ἐντείνουν τὸν ρυθμὸν καὶ συγχρονίζουν τὰς κινήσεις τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένων, ὅπως γίνεται εἰς τὴν κωπηλασίαν, τὴν ἀπὸ κοινοῦ προσπάθειαν πολλῶν ἐργατῶν πρὸς ἄρσιν ἢ ἔλξιν βαρῶν κττ.

Τοιαῦτα ἅσματα εἰς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς εἶναι πλεῖστα καὶ συνοδεύουν κάθε ἐργασίαν¹. Εἶναι δὲ τέτοσον στενὴ ἡ σχέση αὐτῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν, ὥστε κατήντησαν ὡς πιστευθῇ ὅτι ἄνευ αὐτῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ αὐτὴ ἀπὸ σκοπέως, ἀπεδόθη δηλαδὴ εἰς αὐτὰ μαγικὴ δύναμις κατήντησαν ὡς ἁσμάτια. Ἐμαυτὴν μωροὴν ἐπαφῆς ἔχει τὸ ἔλξιν ἐκ Μάνης ἁσμάτιον, ὅθεν τοῦ ὁποῖου πρὸς τὴν ἐργασίαν τὸ ἀνάμμα τῆς φωτιᾶς.

*Ἄναψε, φώτισέ μου,
νὰ ψήσουν κοτταρίτσα μου,
νὰ φάῃς κ' ἐσύ, νὰ φάω κ' ἐγώ,
νὰ φάῃ κι ὁ φίλος πού 'ρχεται
μὲ τὸ καρβέλι 'ς τὸ κεφάλι
μὲ τὸ ροῦ τὸ λάδι.*

Εἰς τοὺς ἀρχαίους εἶναι ἐπίσης γνωστὰ καὶ συνήθη, μᾶς περιεσώθησαν δὲ καὶ μερικὰ δείγματα. Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τὴν συχνότητα τῶν ἁσμάτων τούτων μᾶς δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἄρειος πρὸς διάδοσιν τῆς διδασκαλίας του ἐποίησε τοιαῦτα ἅσματα, ἀναφερόμενα εἰς τὰ δόγματά του, ὀλίγον δ' ὑστερώτερον ὁ Χρυσόστομος ἀρκετὰ εἶδη τοιούτων ἀναφέρει, συμβουλεύων μάλιστα νὰ ἀντικατασταθοῦν ταῦτα διὰ ψαλμῶν. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπίσης συχνό-

1) Πρβλ. τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ KARL BÜCHNER, Arbeit und Rythmus, Leipzig 1909, ὅστις ὁμως ὑπερβάλλει πιστευὼν, ὅτι τὸ δημῶδες ἅσμα ἐν γένει ἐγεννήθη ἐκ τῶν ἐργατικῶν.

τατα μνημονεύονται τουλάχιστον τὰ ναντικά. Καὶ σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὰ ἄσματα ταῦτα, μολονότι κάπως περιορισμένα, καθὼς καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς προηγμένους λαοὺς, δὲν εἶναι ἄγνωστα.

Κυρίως ἐργατικά ἄσματα, συντονιζόμενα μὲ τὸν ρυθμὸν τῆς ἐργασίας, πλὴν τῶν πρωτογονικῶν ἐπιφθεγμάτων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὸ κατωτέρω σχετικὸν κεφάλαιον, ἔχομεν σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν σχεδὸν μόνον τὰ κωπηλατικά, διὰ τῶν ὁποίων οἱ κωπηλάται κανονίζουν τὸν ρυθμὸν τῆς κωπηλασίας. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ ἑξῆς ἐκ Καρπάθου,

Ἔτ!!

Ὅλοι, ὄλοι,

τώρα ὄλοι,

πάλι ὄλοι,

κι ὁ Θεὸς

βοηθὸς

καὶ σκεπὸς

κ' ἡ θύρα μπρός.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Σάρτα, σάρτα,

νὰ σαρτάρη

σὰν λιοντάρι

καὶ καλὸ

παλληκάρι.

Ἔτ!!

νὰ κονπὲς

σὰ βροντές,

χαμοβροντές,

κι ὥσὰν ἀστραπές.

Νὰ κομφάνωμε,

νὰ προνάλωμε

τὸ πλοῖο

καὶ νὰ σκοπό.

ΑΘΗΝΩΝ

Πιτά τω γειά τω,

εὐχαρά τω

καὶ καλὴ κό ||

ρη κοντά τω,

νὰ ξεπλύνῃ

τ' ἄρματά τω.

Πλὴν τούτων ἔχομεν τὰ μυλικά, διὰ τῶν ὁποίων αἱ γυναῖκες συνοδεύουν τὸ ἄλεσμα διὰ τοῦ χειρομύλου. Τοιαῦτα ὑπάρχουν βέβαια καὶ εἰδικά, τῶν ὁποίων μάλιστα ἡ ἀρχὴ ὑπενθυμίζει τὸ ἀρχαῖον μυλίκον ἄσμα,

Ἄλει, μύλα, ἄλει

καὶ γὰρ Πίττακος ἄλει

μεγάλας Μντιλάνας βασιλεύων.

οἶον,

Ἄλεθε, μύλο μου, ἄλεθε,

βγάλε τ' ἀλεύρια σου ψιλὰ,

τὰ πίτουρά σου τραγανά,

να τρωῶσι οἱ χωροφύλατσοι
 κι ὁ νομοτάρχης τὸ στυλὶ,
 πὺν κάθεται 'ς τὴν ἀγκωνή¹.

ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως εἰς τὸν χειρόμυλον, ὅπως καὶ εἰς κάθε εἵδους ἐργασίαν, ἄδονται σήμερον ποικίλα καὶ διάφορα ἄσματα καὶ μάλιστα τὰ νεώτερα². Ἐπίσης ἔχομεν εἰδικά τινα ἄσματα τοῦ σκαλίσματος (δεσκαφισκιάτικα. Χίος), θεριστικά (τοῦ θέρου, θεριστικάτα. Χίος), τοῦ τρύγον, τῆς περισυλλογῆς τῆς μαστίχης (σινιάτικος ἢ σοιτεβριάτικος (σκοπὸς) εἰς Χίον, τῆς περισυλλογῆς τῆς σταφίδος, ὕφαντικά, τοῦ καμινιοῦ, τοῦ μαγκάνου, τοῦ δρόμου (τῆς στράτας), ἴσως δὲ καὶ ἄλλα. Δὲν μᾶς κατέστησαν ὅμως οἱ συλλογεῖς γνωστὸν κατὰ πόσον ταῦτα συνδυάζονται καὶ πρὸς ρυθμὸν τινα τῆς ἐργασίας ἢ ἀπλῶς χωρὶς τοιοῦτον συνδυασμὸν χρησιμεύουν μόνον πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐργαζομένων. Ἐκ τούτων πολλὰ ἔχουν σχέσιν ἅμεσον πρὸς τὴν τελουμένην ἐργασίαν, πολλὰ ὅμως χαλαρὰν ἢ καὶ ἄσχετάν.

Τὴν βαθμιαίαν ὅμως ἀναστροφήν τῶν ἄσμάτων τούτων δεικνύει καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν δὲν ἄδονται πλέον ὑπὸ τῶν μεγάλων ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τῶν μικρῶν. Ἐἵτως εἰς τὸν Νέστορον κατὰ τὸ ἀπαισιμα, ὅταν τὰ παιδιὰ ὁδηγοῦν τὰ βόδια γύρο-γύρο 'ς τὸ ὀλοστρόγγυλο πλακόστρωτο ἀλῶν, εἰς τὸν ποταμὸν,

"Αἶρα τὸν γύρο γύρο
 νὰ βρω βέτζα νὰ τὸν δείρω.

"Αἶρα, αἶρα.

Ἄπριλῆς ὁ τεμπέλης
 πὺν δὲν θέλει νὰ ἀλωνεύη,
 μόνον θέλει νὰ ψαρεύη
 καὶ τίς μυῖτες νὰ μαεύη³.

"Ελα βρέ, ἔλα βρέ, ἔλα βρέ.

"Ελα, γιὰ των καὶ χαρά των
 κι ὅλα τ' ἄχερα δικά των
 κι ὁ Χριστὸς 'ς τὰ γόνατά των
 καὶ ἡ Παναγιά κοντά των.

"Αἶρα, αἶρα, αἶρα.

1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Ἐκλογαί, ἀρ. 234.

2) Βλ. ΣΤ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, σ. 66 κέ.

3) μαζεῦη.

Πολλά δὲ κατήντησαν ἐντελῶς παιδιαί, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

6') Συναφῇ πρὸς ἐορτάς καὶ ἔθιμα.

Μετὰ τὰ ἐργατικά σπουδαῖα διὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι διάφορα ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ἐορτάς καὶ ἔθιμα, ἄλλα μὲν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς ἡμᾶς κληροδοτηθέντα καὶ ἄλλα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τούτων εἰς χριστιανικοὺς χρόνους καθιερωθέντα. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων σπουδαιότερα καὶ ἀρχαιότερα εἶναι τὰ συνοδεύοντα ἔθιμα προχριστιανικά, διότι ταῦτα πραγματικῶς, ὅπως καὶ τὰ ἔθιμα, φαίνονται ὑπολείμματα τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς τοῦλάχιστον μᾶς διδάσκει ἀπλῆ παραβολὴ τῶν σημερινῶν πρὸς τὰ ἐλάχιστα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιλειφθέντα. Τὰ πλεῖστα τῶν ἁσμάτων τούτων εἶναι κυρίως ἄσματα ἀγροτικά, ἄσματα ἀγεργμοῦ, ἄδόμενα εἰς ὀρισμένας ἐορτάς ἀπὸ θύρας εἰς θύραν ὑπὸ νέων ἢ παιδίων, ἀπαιτοῦνται γὰρ τοῦτο φιλοδωρήματα εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς τρογάλια.

Τοιαῦτα ἄσματα χριστιανικὰ περιλαμβάνει καὶ εἰς χριστιανικὰς ἐορτάς ἄδόμενα εἶναι κυρίως τὰ ἑλληνικά τῶν Χριστουγέννων, Ἐπιφάνια καὶ ἄσματα τῆς Πρωτοῦς τοῦ ἔτους τῶν Θεοφανείων, τοῦ Λαζάρου καὶ τῶν Βαΐων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς Μεγάλης Πέμπτης, τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τῶν δώδεκα Ἀποστόλων καὶ εἰς τινὰ ἄλλα. Τὰ ἄσματα ταῦτα συνήθως περιορίζονται εἰς σχετικὰ τινα περὶ τὴν ἐορτὴν ἢ τὸν ἅγιον, ἐνίοτε εἶναι ἀπλαῖ εὐχαὶ εὐκαρπίας ἐπὶ τῇ ἐορτῇ ἢ πρὸς τὸν ἅγιον. Ἀμέσως ὅμως καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθοῦνται ὑπὸ ἁσμάτων *εὐχετικῶν*, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀγείροντες ἐπιδεικνύουσιν ἀφθόνους ἐπαίνους καὶ εὐχὰς εἰς τὸν οἰκοδεσπότην, τὴν οἰκοδέσποιαν καὶ τὰ τέκνα, καταλήγουν δ' εἰς *αἰτητικά*, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦν τὸ εἰθισμένον φιλοδώρημα εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς εἶδος. Ἐὰν τὸ φιλοδώρημα δὲν δοθῇ ἢ δὲν εἶναι ἀνάλογον τῶν προσδοκιῶν τῶν αἰτούντων, ἀκολουθοῦν ἀμέσως στίχοι καὶ κατάραι σκωπτικά. Εἶναι δὲ ἄξιον πρὸς τούτοις σημειώσεως, ὅτι οἱ ἀγείροντες ἐκ παραδόσεως κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας των πλοιάρια ἢ φανούς ἢ κλάδους ἢ ράβδους κεκοσμημένας ἢ κώδωνας ἢ καὶ διάφορα ὁμοιώματα, τὰ ὁποῖα βεβαίως ἔχουν ἀρχαίαν καταγωγὴν καὶ πρέπει νὰ ἐξετάζωνται καὶ νὰ περιγράφωνται. Ἐνίοτε τὰ ἄσματά των συνοδεύουν καὶ διὰ σχημάτων ἢ μιμικῶν πράξεων, ἐπίσης ἀξίων παρατηρήσεως καὶ σημειώσεως. Εἰς τὴν Κύπρον π.χ. τὰ ἄσματα τοῦ

Λαζάρου συνοδεύει ολόκληρος μιμική αναπαράστασις τῆς νεκραναστάσεως αὐτοῦ.

Ἐπολείμματα δ' ἀγροτικά ἀρχαῖα, συνοδεύοντα προχριστιανικάς εορτάς καὶ ἔθιμα, ἔχομεν πρωτίστως τὰ *χελιδονίσματα*. Τὰ χαριέστατα ταῦτα ἄσμάτια ἄδουν οἱ παῖδες καὶ κυρίως οἱ μικροὶ μαθηταὶ τὴν 1ην Μαρτίου ἀπὸ θύρας εἰς θύραν, κρατοῦντες εἰς χεῖρας ὁμοίωμα χελιδόνος. Εἶναι δὲ ἀξιοσημεῖωτα διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἐκ τῆς ἀρχαϊότητος περιλειφθέν, ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἑν γένει ἔννοιαν, ἀλλ' εἷς τινα μέρη καὶ κατὰ τὴν λέξιν. Ὁ ἀναγνώστης ἄς παραβάλλῃ τὰ κατωτέρω.

Νεώτερον ἐκ Θεσσαλίας

(Passow, CCCVII^a)

Ἦρθε, ἦρθε χελιδόνα,
ἦρθε καὶ ἄλλη μελιθόνα,
κάθισε καὶ λάλησε
καὶ γλυκὰ κελάδησε.

5 «Μάρτη, Μάρτη μου καλέ

καὶ Φλεβάρη φοβερόε,
εἰ μὴ φέκατος καὶ ἂν τοικυβέ,
καλοκαίρι θα μυρίσης.
Κι ἂν χιονίσης καὶ ἂν κακίση.

10 πάλιν ἀνοιξιν θ' ἀνθίσης.

Θάλασσαν ἐπέρασα,
τὴν στεριὰν δὲν ξεχάσα'
κύματα καὶ ἂν ἔοχισα
ἔσπειρα, κοτόμωρα.

15 Ἐφυγα καὶ ἀφήκα σῶκα

καὶ σταυρόν καὶ θημωνίτσα,
κ' ἦρθα τώρα κ' ἦρα φύτρα,
κ' ἦρα χόρτα, σπάρτα, βλίτρα,
βλίτρα, βλίτρα, φύτρα, φύτρα.»

20 Σὺ καλὴ τοικοκυρὰ

ἔμπα 'ς τὸ κελλάρι σου,
φέρε' αὐγὰ περδικωτὰ
καὶ πουλιὰ σαρακοστά,
δόσε καὶ μιὰν ὀρνιθίτσα,

25 φέρε καὶ μιὰ κουλουρίτσα.

Ἦρσεν ὁ δάσκαλος
καὶ ὁ διδὸς πὺν τὰ δώκε
ν' ἀγοράσσουμε ὀχτώ,
νὰ πουλοῦμε δεκοχτώ,

Ἀρχαῖον

(Ἀθήναιος, II 60).

Ἦλθ' ἦλθε χελιδὼν
καλὰς ὥρας ἄγρουα
καὶ τὰς χιαντούς,
καὶ κατέκειτο λευκά,
τὰ πόδια μέλαινα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Παλάθαν σὺ προκύνκλει

ἐκ πίονος οἴκου,
οἶνον τε δέπαστρον,
τυρῶν τε κάνιστρον,
καὶ πυρῶν ἅ χελιδὼν

καὶ λεκιθίταν

οὐκ ἀπωθεῖται. Πότερ' ἀπίωμες ἢ λαβώμεθα;
εἰ μὲν τι δώσεις· εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἐάσομες.

Ἦ τὰν θύραν φέρομες ἢ θύπέροτρον,
ἢ τὰν γυναῖκα τὰν ἔσω καθημέναν·

- 30 τὰ κερδαίνουμε τριάντα,
διάφορα μεγάλα πάντα
καὶ ἔς τὸ σπῖτι καὶ ἔς τὴ ζωῶρα.
Μέσα δῶ πού ρθαμε τώρα,
μέσα γειά, μέσα χαρά,
35 ἔς τὸν ἀφέντη, ἔς τὴν κυρά,
ἔς τὰ παιδιά καὶ ἔς τοὺς γονεῖς,
ἔς ὄλους τους τοὺς οὐγγενεῖς.
Μέσα Μάρτης, ἔξω ψύλλοι,
ἔξ' ὀχτροί, σὰς τρωῶν' οἱ σκύλλοι.
40 Μέσα φίλοι, μέσα φτήνια
καὶ χαρὲς, χοροί, παιγνίδια
καὶ φέτος καὶ τοῦ χρόνου
καὶ τοῦ χρόνου καὶ ἄλλα χίλια.

Μετὰ τὰ χελιδονίσματα ἄγυρτικά ἄσματα ἔχομεν καὶ τὰ κατὰ τὴν
1ην τοῦ Μαΐου ἡδόμενα, τοῦ Μᾶη.

Ἐμπῆκ' ὁ Μᾶης, ἐμπῆκ' ὁ Μᾶης ὁ μήνας,
ὁ Μᾶης μὲ τὰ τριαντάφυλλα καὶ τὰ ρόδα.
Ἀπρίλ, Μαῖον, ὁρόρετε Μᾶη, καὶ ἀνέκασον,
ὅταν τὸν κόσμον γεμίσῃς ἔς τὴν ἡμέραν τὴν λουλουδία
κ. τ. λ. [Passow, CCCX].

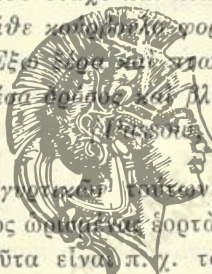
Δυστυχῶς ἐδῶ δὲν ἔχομεν ἀρχαῖα διὰ τὰ παραβάλωμεν, πάντως ὅμως
καὶ τὸ ἄσμα, ὅπως καὶ τὸ ἔθιμον, εἶναι ὑπόλειμμα προχριστιανικῶν
χρόνων.

Τοιαῦτα, ἄγυρτικά δηλαδή ἄσματα, εἶναι καὶ τὰ ἁσματῖα τῆς περ-
περούνας, τὰ ὅποια συνοδεύουν τὸ χαριέστατον, ἅμα δὲ καὶ πανάρ-
χαιον ὁμώνυμον ἔθιμον τῆς διὰ κατακλυσμῶν προκλήσεως βροχῆς. Ἐν
καιρῷ δηλαδή ἀνομβρίας, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ εἰς τακτὴν ἡμέραν τοῦ Μαΐου,
μαΐεύονται ὅλα τὰ παιδιά τοῦ χωρίου, ἐκλέγουν μεταξὺ των ἓν δκτὼ
ἕως δέκα ἐτῶν, συνήθως πτωχόν, τὸ στολίζουσιν μὲ χλόην καὶ μὲ ἄνθη,
περιερχονται δ' ἀκολούθως ὁλόκληρον τὸ χωρίον ἄδοντα ἀπὸ θύρας
εἰς θύραν. Ἐξέρχεται δὲ τότε ἡ οἰκοδέσποινα, χύνει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς
τοῦ παιδίου ὕδωρ καὶ δίδει μικρὸν νόμισμα. Τὸ ἡδόμενον ἄσμα ἔχει
κατὰ τινὰ ἐκ Θεσσαλίας παραλλαγὴν ὥς ἑξῆς.

Περπεριὰ δροσολογιὰ
δρόσισε τὴ γειτονιά.
Καὶ ἔς τοὺς δρόμους περπατεῖ
τὸν θεὸν παρακαλεῖ.

- 5 «Θιέ μου, βρέξε μιὰ βροχή,
 μιὰ βροχίτσα σιγαλή,
 νὰ καρπίσουν τὰ χωράφια
 καὶ ν' ἀνθίσουν τ' ἀμπελάκια,
 τὰ σπαρτά μας νὰ ψωμίσουν
 10 καὶ τὸν κόσμον νὰ πλουτίσουν,
 τὰ σιτάρια, τὰ κριθάρια,
 καλαμπόκια καὶ μπαμπάκια
 βρίζες, ρύζια, σταφυλάκια.»
 Εἰς τοὺς κήπους μας χαρὲς
 15 κ' οἱ βροχὲς μας δροσερές.
 Μπάρες, μπάρες τὸ νερὸ
 καὶ τὸ γέννημα σωρὸ,
 κάθε στάχυ καὶ κοιλό,
 κάθε καρπὸ πλούσιον φορτιό.
 20 Ἐξ ἑσέως καὶ πτωχείας,
 μέσα θορύβου καὶ βλογιά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Πλὴν ὅμως τῶν ἀγνοουμένων ἁσμάτων ἔχομεν καὶ ἄλλα ἅσματα, συνδεόμενα πρὸς ὠρμητικὰ ἑορτὰς καὶ ἔθιμα, ποικίλου εἴδους καὶ περιεχομένου. Τοιαῦτα εἶναι π.χ. τὰ ἀποκριάτικα, τὰ ἄδόμενα κυρίως κατὰ τοὺς χοροὺς τῶν ἀπόκρσεων, σατυρικοῦ χαρακτῆρος κατὰ τὸ πλεῖστον, τινὰ δέ, ἴσως τὰ μεταξὺ ἀνδρῶν μόνον ἄδόμενα, καὶ βωμολογικώτατα. Εἰς ταῦτα ὑπάγονται καὶ διάφοροι παρωδίαὶ ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων, ἐπίσης αἰσχρολόγοι καὶ βωμολογικά. Κατὰ τὴν Καθαρὰν Δευτέραν ὡσαύτως ἄδονται, ὥς ἐπιτραπέζια, ἅσματά τινα, διὰ τῶν ὁποίων χαιρετίζεται ἡ ἀρξαμένη Τεσσαρακοστή, οἷον τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἄδόμενον·

Ἐβγῆκ' ἡ πράσα ἔς τὸ βουνὸ κ' ἐκούνη τὴν ὀρά της,
 καλῶς ἦρθ' ἡ σαρακοστή μὲ τὰ λαχανικά της
 καὶ μὲ τὰς πρασινάδες της καὶ μὲ τὰ γιαλικά της.

Ἐπειτα τὰ τραγούδια τοῦ Πάσχα, τοῦ χοροῦ, καθὼς καὶ τῆς κούνιας, τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς τὸ πανάρχαιον ἔθιμον τῆς αἰώρας, ἄδονται δὲ ὑπὸ κορασίδων. Ἀμφοτέρωτα ταῦτα τὰ εἶδη, πλὴν ὀλίγων τυπικῶν, σχετιζομένων πρὸς τὴν ἑορτήν, εἶναι συνήθως ποικιλωτάτου περιεχομένου, τὰ δὲ τῆς κούνιας δίστιχα καὶ πολλάκις αὐτοσχέδια.

Τέλος τὰ μαντικά δίστιχα τοῦ κλήδονα, διὰ τῶν ὁποίων τὰ κορίτσια βλέπουν τὸ ριζικό τους κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, τὴν 24ην Ἰουνίου.

Παρὰ τὰ ἄσματα ὁμῶς ταῦτα καὶ τὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ὅπωςδὴποτε συνεδέθησαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ὑπάρχουν καὶ ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ὑπολείμματα παλαιῶν λατρευτικῶν ἐθίμων, παραμεινάντων ἐκτὸς τοῦ κύκλου τοῦ χριστιανικοῦ. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ ἄσματα τοῦ Λειδινοῦ (= δειλινοῦ) ἐν Αἰγίνῃ, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὸ κατὰ τὴν 14ην Σεπτεμβρίου τελούμενον ἔθιμον τῆς προθέσεως, ἐκφορᾶς καὶ ταφῆς ἐν ὁμοιώματι τοῦ λειδινοῦ, ἵτοι τοῦ κατὰ τὴν δειλὴν γεύματος, τὸ ὁποῖον πραγματικῶς μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην παύει. Φέρουν τὸν τύπον μοιρολογίου καὶ ἔχονται ὑπὸ γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ αἱ τελοῦσαι τὸ ἔθιμον.

Λειδινέ μου, Λειδινέ μου
τσαὶ κλησαρώνα, κλησαράρα
ὅπου σὲ κλησαρώνα, κλησαράρα
τσαὶ ὅπου σὲ κλησαρώνα, κλησαράρα
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Φεύγεις, πάει, Λειδινέ μου,
τὸ' ἐμᾶς ἀφήγεις θρούους,
πεινασμένους, διψασμένους
τὸ' ὄχι λίγο μαραμμένους.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Πάλι θά' ρθῃς, Λειδινέ μου,
μὲ τοῦ Μάρτη τὶς δροσές,
μὲ τ' Ἀπρίλῃ τὰ λουλούδια
τσαὶ τοῦ Μάη τὶς δουλειές.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Ἦρθ' ἡ ὥρα νὰ μᾶς φύγῃς,
πάαινε εἰς τὸ καλό,
τσαὶ μὲ τὸ καλὸ νὰ ἔρθῃς
τὸ' ὅλους νὰ μᾶς βρῇς γερούς.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου
τσαὶ κλησαρωμένε μου.

Τοιαῦτα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ ἐν Ἡπείρῳ ἔθνηματα τοῦ Ζαφείρη, τὰ συνοδεύοντα τὸ ὁμώνυμον ἔθιμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀναπαριστᾶται, ὥς κατὰ τὰ ἀρχαῖα Ἀδώνια, ὁ θάνατος καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔαρ ἀνάστασις τῆς φύσεως. Κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦτο αἱ γυναῖκες καὶ ἰδίᾳ αἱ παρθένοι ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγρούς, ἐκεῖ δὲ παίζουν τὸν Ζαφείρη. Μία δηλαδὴ παρθένος κατακλίνεται ἐπὶ τῆς γλῶσς ὡς νεκρά, αἱ δὲ λοιπαὶ στολίζουν αὐτὴν δι' ἀνθέων (τὴν φκειάνουν Ζαφείρη). Ἀκολουθῶς καθήμεναι πέριξ τὴν μοιρολογοῦν (κάνουν τὸν κοιμὸ καὶ τὸν θρῆνον), ἄδουσιν αὐτὸ ἀκόλουθον ἢ παρόμοια μοιρολόγια·

Γιὰ ἰδέστε τὸν πὺν ξάπλωσα

— φίδια πὺν μ' ἔφαγαν —

γιὰ ἰδέστε κυπαρίσσι,

— ἰώ, ἴ! —

δὲ σσιέται, δὲ λνίζεται,

— κόσμε μὲ σπαράξε μὲ, —

ὅλ' ἄν' τὴ λεβεντιά του.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ποῦς σοκοῦσε τὸ πνεῦμα σου;

— ἄχον, ψυχή μου —

καὶ στέγνωσ' ἡ κορφή σου;

— ἰώ, ἴ! —

Τί μῶκανες, λεβέντη μου,

— φίδια πὺν μ' ἔφαγαν —

τί μῶκανες, ψυχή μου!

— ἰώ, ἴ! —

Μὴ γὰ ῥαι καὶ χινόπωρος

— ἀλήθεια λέω γὼ —

μὴ γὰ ῥαι καὶ χειμῶνας;

— ἰώ, ἴ! —

Τώρα γ- ἔρθεν ἡ ἄνοιξι

— ἄχον, παιδάκι μου —

γ- ἔρθεν τὸ καλοκαίρι,

— ἰώ, ἴ! —

παίρνουν κι ἀνθίζουν τὰ κλαδιὰ

— κούσε, παιδάκι μου —

κι οἱ κάμποι λουλουδίζουν,

— ἰώ, ἴ! —

ἔρθαν πουλιὰ τῆς ἀνοιξῆς
— ἄχον μοῦρ μάτια μου —
ἔρθαν τὰ χελιδόνια,
— ἰώ, ἴ! —

γὰ κ' ἡ Μεγάλη Πασκαλιὰ
— φίδια ποὺ μ' ἔφαγαν —
μὲ τὸ Χριστὸν ἀνέστη,
— ἰώ, ἴ! —

ποὺ ντυοῦνται νιοὶ 'ς τὰ κόκκινα
— ἄχον, λεβέντη μου —
γερόντοι 'ς τὰ μονρέλια,
— ἰώ, ἴ! —

κ' ἐσύ, μωρὲ λεβέντη μου,
ἄχον, λεβέντη μου, γὰ τὴ μαύρη,
— ἰώ, ἴ! —

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

— ἰώ, ἴ! —

Ξεσφάλισε τὰ μάτια σου!

Τὰ πλείστα τῆς κατηγορίας ταύτης ἄσματα, καὶ μάλιστα ὅσα πρὸς πανάρχαια ἔθιμα συνδέονται καὶ τῶν ὁποίων δυστυχῶς πολὺ ὀλίγα δείγματα ἔχομεν ἀποτεθησασυρισμένα, ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ λησμονοῦνται καὶ χάνονται, ἐπειδὴ λησμονοῦνται καὶ τὰ ἔθιμα. Ὅπου δὲ διατηροῦνται ἔχουν περιέλθει εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῶν γυναικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν παιδίων· εἶναι πλέον κατὰ τὸ πλεῖστον παιδικὰ.

γ') Παιδικά.

Σπουδαιότατα καὶ ἄξια πολλῆς προσοχῆς καὶ μελέτης ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους ἀπόψεις εἶναι καὶ τὰ παιδικὰ ἄσματα, τὰ ὑπὸ τῶν παιδίων δηλαδὴ ἢ πρὸς παιδιά ὑπὸ τῶν μεγάλων χάριν παιδιᾶς ἀδόμενα ἢ μᾶλλον ἐρρῦθμως ἀπαγγελλόμενα. Τὰ χαριέστατα πολλὰκίς ταῦτα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ λίαν ἀξιοπερίεργα ἄσματα εἶναι στενότατα συνδεδεμένα πρὸς τὰς παιδιὰς τῶν παιδίων ἢ μᾶλλον αὐτὰ ταῦτα ἀποτελοῦν παιδιᾶς. Εἰς αὐτὰ ἀνευρίσκει κανεὶς ὁλόκληρον τὴν φιλοπαίγμονα τοῦ

παιδίου ψυχὴν, μὲ ὅλας αὐτῆς τὰς ιδιότητας καὶ τὰς διαθέσεις, καὶ τὰς καλὰς καὶ τὰς κακὰς.

Πλὴν ὅμως τούτου ὀλίγη προσεκτικὴ παρατήρησις χρειάζεται, διὰ νὰ ἀποκαλύψῃ τις εἰς αὐτὰ σαφῆ τὰ ἴχνη αἰώνων παρωχημένων, μαρτυροῦντα ἀναμφισβητήτως ὅτι παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, ὅσας ἀναμφιβόλως τὰ ἄσμάτια ταῦτα ὑπέστησαν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως, παρ' ὅλην τὴν σύγχρονον καὶ χαρίεσαν καὶ παιδικὴν αὐτῶν ὄψιν, εἶναι γεννήματα χρόνων παλαιῶν, ἔχουν ἡλικίαν γεροντικήν. Τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φανῇ διόλου παράδοξον. Τὸ παιδίον μετὰ τὴν γυναῖκα ἀποτελεῖ ἓνα τῶν συντηρητικωτάτων λαογραφικῶν παραγόντων. Ὁ συντηρητικώτατος δ' αὐτοῦ χαρακτὴρ ἐμφανίζεται σαφέστατα εἰς τὰς παιδιάς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν κυριωτάτην ἐκδήλωσιν τοῦ παιδικοῦ βίου καὶ τῶν ὁποίων μέρος σπουδαιότατον καὶ ἀναπόσπαστον εἶναι καὶ τὰ ἐν λόγῳ ἄσματα. Εἶναι δὲ αἱ παιδικαὶ παιδιαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκριβέσταται ἀντιγραφὰς τῶν μεγάλων, ζωντανῆς εἰκῆς τῶν προέστων αὐτῶν. Ἀλλ' ὅτι ἀπαξ περιέλθῃ εἰς τὴν παιδικὴν παιδείαν, μετὰ τὴν ἰδιαίτεράν χαρακτηριστικὴν παιδικὴν ὄψιν, τὴν νεότητάν, τὴν νεανίαν, ἀπὸ τῶν ἑλκυστικῶν ὀντότητων καὶ ὑπαρξιν καὶ μακροβιότητάς καὶ ἄλλ' ἁπλῶς μακροῦς καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πρωτότυπόν του ἐκτετακτεῖ πρὸ πολλοῦ ἐκ τοῦ βίου τῶν μεγάλων. Ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα χρόνων παμπαιῶν, συνήθειαι βιωτικαὶ καὶ κοινωνικαί, ἔθιμα λατρευτικὰ καὶ ἄλλα, ἄσματα καὶ διηγήσεις καὶ ἄλλα προϊόντα τοῦ λόγου διάφορα, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἀπετέλουν σοβαρὸν στοιχεῖον τοῦ βίου τῶν μεγάλων, περιελθόντα εἰς τὰ μιμητικὰ παιδία καὶ λαβόντα παρ' αὐτῶν τὸν τύπον τῆς παιδιᾶς ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην. Προσεκτικὸς δὲ παρατηρητὴς εὐκόλως δύναται σήμερον ὑπὸ τὸ παιδικὸν ἔνδυμα τῶν ἐπιβιωμάτων τούτων νὰ ἀνακαλύψῃ τὰ ἀρχαῖα λείψανα, τὰ ὑπολείμματα τοῦ βίου παρελθουσῶν ἑκατονταετηρίδων.

Τὸν χαρακτῆρα ἀκριβῶς τοῦτον τῆς παιδιᾶς ἔχουν καὶ τὰ παιδικὰ ἄσματα, εἴτε αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ λέγονται καὶ ἀποτελοῦν παιδιάς εἴτε καὶ συνοδεύουν ἄλλας, ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀξιοσημείωτος αὐτῶν ποικιλία. Διότι πλὴν τῶν καθαρῶς παιδικῶν, τῶν ὑπὸ τῶν παιδίων ἢ χάριν τῶν παιδίων ποιηθέντων ἄσμάτων, ὡς παιδικὰ εὐρίσκονται καὶ ποικιλώτατα ἄλλα ἄσματα ποικίλης ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν μεγάλων καὶ χάριν τῶν μεγάλων ποιηθέντα, τὰ ὁποῖα περιῆλθον εἰς τὸ στόμα τῶν παιδίων ὡς παιδιαί, μετέβαλον τὴν ὄψιν των εἰς παιδικὴν καὶ ὑπὸ ταύτην πλέον ἐπέζησαν μέχρις

ἡμῶν. Οὕτως ἀνευρίσκομεν, ὥς καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν, μεταξὺ τῶν ἁσμάτων τούτων πολλὰ ἀρχικῶς *ἐργατικά*. Ἐν Κύπρῳ αἱ γυναῖκες ἄλλοτε, ὅπως εἰς πολλὰ μέρη σήμερον, συνόδευον φαίνεται τὴν ἐργασίαν τοῦ μαγγάνου μὲ ἰδιαίτερον ἁσμάτιον, τὸ ὁποῖον ὡς τοιοῦτον μὲν δὲν διεσώθη, ἐπέζησεν ὁμως ὑπὸ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ μορφήν, συνοδεῦον παιδιάν. Εἶναι τὸ ἐξῆς :

Οὔρνου οὔρνου τὸ δουλάπιν,
νὰ γυρίζῃ τὸ ροδάνιν,
νὰ τελειώσῃ τὸ τουλούπιν,
νὰ γεμώσουν τὸ μασούριν,
νὰ μολitiστῇ τὸ νῆμαν,
νὰ πάῃ ᾽ς τὸν πρᾶματεντὴν καὶ νὰ ᾽ρτῇ ἡ μερέζα.

Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ *ἔγια μόλα*, *ἔγια λέσα* τῶν κωπηλατῶν συχνότατα ἀκούονται σήμερον λεγόμενα ὑπὸ μικρῶν παιδίων, ἐνῶ κινουῦνται κατὰ τὴν ρυθμικὴν κίνησιν τῆς κωπηλασίας.

Μετὰ τὰ ἐργατικά τὰ ἀγνρτικὰ καὶ τὰ κωπηλατικά καὶ πρὸς τὴν χαρτομαγίαν ἄλλα καὶ πρὸς τὰ ὑποκαταστάτα τῆς ἀσκαίας γὰρ τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἔχουν περιέλθῃ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδίων. Τὰ χελιδονίσματα καὶ τῶρα καὶ πάλιν ἐπὶ παιδίων ἦδοντο. «Ὁ γὰρ γέροντες ἔσμεν ἀλλὰ παιδιά» λέγει τὸ ἀρχαῖον χελιδόνισμα.

Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν φαίνεται, ὅτι ἀνηκουν καὶ διάφορα ἄλλα παιδικὰ ἁσμάτια λατρευτικῆς πιθανώτατα ἀρχῆς καὶ σημασίας, διὰ τῶν ὁποίων σήμερον τὰ παιδιά χαιρετίζουν τὴν ἐμφάνισιν διαφόρων πτηνῶν ἢ ζῴων, ἐμφάνισιν χαρακτηριστικὴν διὰ τὰς διαφοροὺς τοῦ ἔτους ὥρας. Οὕτως, ὅταν ἴδουν πελαργόν, ὡς ἐξῆς τὸν χαιρετίζουν :

Δέλεκα, χατζῆ μπαμπᾶ,
φέρε γρόσια καὶ φλουριά
᾽ς τοῦ μπαμπᾶ μου τὴν κεσά.

Τὴν χελιδόνα ὡς ἐξῆς :

Λόνι, χελιδόνι,
ἦλθες ; καλῶς ἦλθες.
Φκιάσε τὴ φωλιά σου,
κάμε τὰ πονλιά σου.
Φκιάσ' τὴνε ᾽ς τὸ σπίτι,
κανένας δὲν τὴν γγίζει.

Φαίνεται δὲ καθαρὰ ἡ λατρευτικὴ τοιούτων ἁσματίων σημασία εἰς τὸν χαιρετισμὸν τοῦ τέττιγος. Ὅταν ἀκούσουν τὰ παιδιά τὴν φωνὴν τοῦ τέττιγος, ψάλλουν :

Θερίζιτ' ἄλουνρίζιτι
κὶ μένα κλίκι κάμιτι,
᾿ς τὴ βρύσι νὰ τοὺ βάνιτι,
νὰ ἔρτου νὰ τοὺ πάρου,
νὰ κάτσουν νὰ τοὺ φάου,
νὰ πέσουν νὰ πεθάνουν.

Τὸ ἁσματίον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύεται τὸ ἄσμα τοῦ τέττιγος, συνδέεται ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς πραγματικὸν ἔθιμον ἀπαρχῆς. Ὁ πρωτος ἄρτος ἐκ τοῦ νέου σίτου διαμοιράζεται εἰς τὰς βρύσεις ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τοὺς διαβαίνοντας ἤτις τοὺς ἐρχομένους νὰ λάβουν ὕδωρ, καλεῖται δὲ *τζιτζιρόκληκο*.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐπιτελεῖται τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀνωτέρω ἀποδημιτικῶν πτηνῶν, τῶν τοσούτων ἀποδημιτικῶν πρὸς τὴν περὶοδον τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ἀφήνουν τὸν χαιρετισμὸν καὶ τὴν ἀπορρίψαν. διὰ τὰς χελιδόνας λέγουν :

Λοιδοὶ χελιδόνια,
ὦρα σας καλή σας,
κὶ ὁ θεὸς μαζί σας.
Χαῖστε, φεγγᾶστε,
πάλλ' ἐδῶ γυρνᾶτε,
μὴ μᾶς λησμονᾶτε.

(Ἥπειρος).

διὰ τοὺς πελαργούς,

Δέλεκα, ὦρα καλή,
πάλλ νὰ γυρίσης,
μὴ μᾶς λησμονήσης.

(Ἥπειρος).

Ὅχι ὀλίγοι τέλος εἶναι καὶ οἱ παιδικοὶ στίχοι, οἱ συνδεόμενοι πρὸς διαφόρους χριστιανικὰς ἐορτάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐξ ἀγνρτικῶν ἁσμάτων προέκυψαν, ἄλλοι ἐποιήθησαν αὐτοτελῶς καὶ ἄλλοι, παροιμιώδη ἔχοντες τὴν ἀρχήν, κατήντησαν παιδικοί. Οὕτω λέγεται κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Βαΐων,

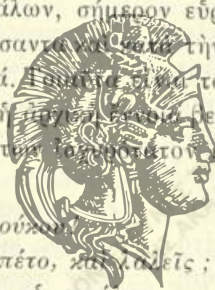
Βάγια βάγια τοῦ Βαγιῶ
 τρῶνε ψάρια κὶ κουλιὸ
 καὶ τὴν ἄλλ' τὴν Κυριακὴν
 τρῶνε κόκκινο ἀγρό.
 (Κύζικος).

διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου τὸ πρὸς τὸ ψῆχος σχέσιν ἔχον
 παροιμιῶδες

Βαρβάρα βαρβαρώνει,
 Σάββας σαβανώνει,
 "Αὐ Νικόλας παραχώνει.

καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Ἐπίσης καὶ τινὰ θρησκευτικοφιλοσοφικά ἄσματα, ἀρχαῖα ποιήματα ἀρχαίων σοφῶν πρὸς διδασκαλίαν ποιηθέντα, θεωρούμενα ἄλλοτε ὡς μᾶθησις σοβαρὰ καὶ τῶν μεγάλων, σήμερον εὐρίσκονται μόνον εἰς τὸν κύκλον τῶν παιδίων, καταντήσαντες κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν πραγματικῶς παιδικά. Ταῦτα εἰσὶν τὰ πασίγνωστα κλιμακωτὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων ἡ γένεσις ἐξ ἀποδείξεως εἶναι ἢ ἀπόδειξις καὶ ἡ διδασκαλία ὅτι πάντα τὰ κτήνη εἶναι ἄνθρωποι, ὅπως κατήντησαν.

Κούκον, κούκον,
 — Τί ἔχεις, πέτο, καὶ τί με εἶς ;
 — Μ' ἐδείξαν οἱ κοπέλες.
 — Ποῦ εἶν' οἱ κοπέλες ;
 — Πάησαν γιὰ ξύλα.
 — Ποῦ εἶν' τὰ ξύλα ;
 — Τὰ καψ' ἡ φωτιά.
 — Ποῦ εἶν' ἡ φωτιά ;
 — Τὴν ἔσβησ' ἡ βροχή.
 — Ποῦ εἶν' ἡ βροχή ;
 — Τὴν ἔπιδε τὸ βόιδι.
 — Ποῦ εἶναι τὸ βόιδι ;
 — Πῆγε γὰρ πῆ νερὸ
 καὶ τό "φαγαν οἱ μπακακοί.

(Ἀραβαντινός, σ. 138, ἀρ. 196).

Τοιαῦτα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ καλούμενα ἀλφάβητάρια, τὰ ψυχροφελῆ, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ὁποίων ἐποιήθησαν κατόπιν καὶ τὰ ἐρωτικά. Τὰ ἄσματα ταῦτα ὀνομάζονται τοιουτοτρόπως, διότι ἕκαστος

στίχος αὐτῶν ἀρχίζει μὲ ἓν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ἀλφαβηταρίου. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο παίγνιον ἦτο σὺνηθες ἤδη εἰς τὴν ποίησιν τῶν Ἑβραίων, ἐχρησιμοποιοῦνθαι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν πατέρων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων πρὸς διδασκαλίαν. Ὁ Αὐγουστίνος μάλιστα, τοῦ ὁποίου σφύζεται ἓν τοιοῦτον ἀλφαβητάριον, σαφῶς ὁμολογεῖ, ὅτι συνέταξε τὸν *ψαλμὸν τοῦτον*, ὅπως τὸ ὀνομάζει, κατὰ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον, διότι ἤθελε νὰ καταστῇ γνωστὴ ἡ ὑπόθεσις τῶν αἵρετικῶν Δονατιστῶν καὶ εἰς τὸν κατώτατον ὄχλον καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς ἀπείρους καὶ τοὺς ἰδιώτας καὶ διὰ τοῦ ἁσματος εἰς τὴν μνήμην των νὰ ἐντυπωθῇ. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὰ ποιητικὰ ταῦτα παίγνια ἦσαν συνηθέστατα παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ἐν δ' ἀλφαβητάριον, σωθὲν εἰς χειρογράφον τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, εἶναι ὁμοίωτατον πρὸς ὅσα σήμερον τὰ παιδιὰ λέγουν. Τὸ παραδοθὲν ἔχει ὥς ἑξῆς :

Ἄλφα. Ἀρχὴ τῶν ἀπάντων.
 Βῆτα. Βασίλειος ὁ Κύριος.
 Γάμμα. Γὰρ γεννᾷται ὁ Χριστός.
 Δέλτα. Δι' ἀγγέλων τὸ χαῖρε.
 Εἰς. Ἐρχεται ὁ Κύριος.
 Ζῆτα. Ζητοῦν τὸν Ἰησοῦν.
 Ἡτα. Ἦταμος (!) ὁ θάνατος.
 Θῆτα. Θεοτόκος τὸν ἐγέννησε.
 Ιῶτα. Ἰωάννης τὸν ἐβάπτισε.
 Κάπα. Κάλαμος τὸν ἔδειξε.
 Λάμδα. Λαὸς τὸν ἐτριγύριζε.
 Μι. Μυριάδες, χιλιάδες.
 Νι. Νύχτα τὸν ἐπιάσαν.
 Ξι. Ξεῖδι καπνιά τὸν ἐποτίσαν.

Μία παραλλαγή ἐκ τῶν νεωτέρων ἔχει ὥς ἑξῆς :

Ἄλφα. Ἀρχὴ τοῦ κόσμου.
 Βῆτα. Βασιλεύ' ὁ Κύριος.
 Γάμμα. Γὰρ γεννᾷται ὁ Χριστός.
 Δέλτα. Δι' ἀγγέλων τὸ χαῖρε.
 Εἰς. Ἐρχεται ὁ Κύριος.
 Ζῆτα. Ζητοῦν τὸν Ἰησοῦν.
 Ἡτα. Ἦταμος (!) ὁ θάνατος.
 Θῆτα. Θεοτόκος τὸν ἐγέννησε.
 Ιῶτα. Ἰωάννης τὸν ἐβάπτισε.
 Κάπα. Κάλαμος τὸν ἔδειξε.
 Λάμδα. Λαὸς τὸν ἐτριγύριζε.
 Μι. Μυριάδες, χιλιάδες.
 Νι. Νύχτα τὸν ἐπιάσαν.
 Ξι. Ξεῖδι καπνιά τὸν ἐποτίσαν.

Ὁμικρόν. Ὁ Πιλάτος ἔλεγε.
 Πι. Ποῖος εἶσαι σύ;
 Ρω. Ρωμαῖος εἰμ' ἐγώ.
 Σίγμα. Σήμερον τὸν πιάσανε.
 Ταῦ. Ταῦτα ὅλα ἔπαθε.
 Ὑψιλόν. Ὑψηλὰ τὸν ἀνεβάσανε.
 Φι. Φίλοι τὸν ἐπιάσανε.
 Χι. Χύθηκε τὸ αἷμα.
 Ψι. Ψευδῶς κατεμαρτύρησαν.
 Ὠμέγα. Ὡ! τῶν ἀχαρίστων!

Τοιαύτης φύσεως εἶναι καὶ τὰ ἀριθμητικὰ λεγόμενα ἄσματα, τὰ ψυχωφελῆ, τὰ ὅποια λέγονται τοιουτοτρόπως, διότι εἰς ἕκαστος στίχος αὐτῶν ὀφείλει νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν αἰνιγματώδη ἐρώτησιν *τί εἶναι ἓνα; τί εἶναι δύο;* καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἀσκήματα, μέχρι τοῦ 12. Ὅθεν καὶ ἐνιαχοῦ, ἐν Γαλλίᾳ λ. χ., λέγονται οἱ ἄσκηματα λόγοι τῆς ἀληθείας. Τὰ ἄσματα ταῦτα, γνωστότατα κατὰ τὴν ἀρχαίαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν κατηχητικὴν ποιητικὴν, εἰς τὰς περισσότερας λαοφιλῶν, σχολικῶν καὶ εὐστοιχαῖκων, ἀρχαίων (καὶ νεωτέρων) διαδεδομένα, ἔχουσι δὲ κατὰ τὸν Bolte πρὸ ἡμῶν παλαιότητα, ἐν τῇ ἀπομνημονολογίᾳ τῶν Πυθαγορείων. Ἐνιαχοῦ εἶναι ἐν χρήσει καὶ οἱ ἐκκλησιαστικά, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως σήμερον κατήντησαν παιδικά, ἐνῶ τὰ κατ' ἀπομίμησιν αὐτῶν ποιηθέντα ἐρωτικά ἐξακολουθοῦν νὰ λέγωνται ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων. Ἰδοὺ ἓν παράδειγμα.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν ἓνα.
 Ἐνας εἶναι ὁ Θεός·
 ἡμεῖς αὐτὸν πιστεύομεν,
 τὸν Κύριον δοξάζομεν.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν δύο.
 Δεύτερον ἡ Παναγία,
 ἓνας εἶναι ὁ Θεός,
 ἡμεῖς αὐτὸν πιστεύομεν,
 τὸν Κύριον δοξάζομεν.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν τρία.
 Τρία εἰν' ἡ ἁγία Τριάς,

δεύτερον ἡ Παναγία,
ἕνας εἶναι ὁ Θεός,
κτλ.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν τέσσερα,
Τέσσερ' εἶν' οἱ Ἐδαγγελισταί,
τρία εἶν' ἡ ἁγία Τριάς,
κτλ.

καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς μέχρι τοῦ

Ἄς τὸ εἰποῦμεν δώδεκα.
Δώδεκα εἶν' οἱ Ἀπόστολοι,
ἔνδεκα τὰ ἔθνηνά,

Καὶ εἰς τὰ ἱσμάτια ταῦτα καὶ τὰ προηγούμενα ἀλφαβητάρια καὶ ἡ
γλῶσσα ἀκόμη δεικνύει τὴν ἑλληνικὴν προαλευσιν.

Πρὸς ταῦτα καὶ ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἱσμάτια καὶ νεώτερον, περὶ τῶν εἰς
τὰ παιδιὰ, μετεβλήθησαν εἰς παιδικὰ ἱσμάτια καὶ πολλάκις μόνον ὡς
τοιαῦτα σώζονται. Τοιαῦτα νεώτερα ἐπωδή, λεγομένη ἐν περιπτώσει
ἀπηνίας πρὸς πρόκλησιν ὕμνων εἶναι ἡ ἑξῆς :

« Ἁγία Μαρία Μαγδαληνή,
πῶς κοιμᾷσι μοναχή ;
— Ἀχ ! ἀφέντη μου Χριστέ,
δὲν κοιμοῦμι μοναχή.
Ἐχον Ναῦλον, ἔχον Παῦλον,
ἔχον δώδεκ' Ἀποστολόλ'.
Φυλάγον νὰ ἔρτ' ἡ δριμί'
νὰ φάγ' ἱλιά φύλλον νὰ σκάσ' . »

Ἡ αὐτὴ εὐρηται καὶ ὡς παιδικὸν ἱσμάτιον ὑπὸ διαφόρους παραλλη-
γὰς, ὧν μία ἡ ἑξῆς :

« Κονκουβάγια ροδιανή,
πῶς κοιμᾷσαι μοναχή ;
— Δὲν κοιμᾶμαι μοναχή.
Ἐχω Παῦλο, ἔχω Πέτρο,
ἔχω δώδεκ' Ἀποστόλους.

Τὰ Βαγγέλια ἀνοιχτὰ
κι ὁ Χριστὸς κανοναρχῶ.
Τοῦ Χριστοῦ μας τὸ ραβδάκι
τό 'χω στὸ μαξιλαράκι,
ἅμα ἔρθῃ τὸ κακό,
πάρ' το κατρακέφαλο.»

Εἰς ἄλλας παραλαγὰς οὔτε φαίνεται κἂν ἡ ἐξ ἐπωδῆς προέλευσις τοῦ ἁσμάτιου, τὸ ὁποῖον παρωδηθή ὡς σκωπτικόν·

«Κονκουβάγια ροδιανή
πῶς κοιμᾶσαι μοναχή;
— Δὲν κοιμοῦμαι μοναχή,
μόνο μὲ τὸν Αὐγουστή.»
Αὐγουστής πονεῖ καὶ
μὲ τὴν κούπα τὴν ἐλπίδα
πάει ἡ πέροδικα καὶ
καὶ τσακίζει τὸ γόνατο
τοῦ γυμνασίου τοῦ φροντιστηρίου
καὶ τὸ ρουμελιώτικο.

Ἀρχαία ἐπωδή, ἀναφερομένη εἰς τὸν πόλεμον, ὅταν οὗτος καλύπτεται ὑπὸ νεφῶν, ἡ ὁποία καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους εἶχε καταντήσῃ παιδικὸν ἁσμάτιον εἶναι ἡ γνωστοτάτη

Ἐξεχ', ὦ φίλ' ἥλιε,

τῆς ὁποίας ἀντίστοιχοι εὐρίσκονται πλεῖσται νεοελληνικαὶ παραλλαγαί, ὡς παιδικὰ πάλιν ἁσμάτια·

Ἥλιο μ', παραήλιο μ',
χρυσό μου παλληκάρι,
ἔβγαλε τὰ μαῦρα σου
καὶ βάλε τὰ χρυσᾶ σου.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἐκ τῶν ἁσματίων τούτων, τῶν ὁποίων λίαν δυσδιάγνωστος εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ διὰ τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πενιχρότητα, ἵνα μὴ εἶπω τὴν ἑλλειψιν ἀρχαιότερας παραδόσεως, συχνότατα εἶναι τὰ ἔχνη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα παραλλαγὴν τοῦ γνωστοτάτου τσίμπε τσίμπε τὸν ἀϊτό·

Τσίμπι, τσίμπι, τὸν αἰτό,
 τοὺν αἰτό, τοὺν σταναῖτό.
 Ρίχν' ἡ Βάβου τοῦ κοντάρι
 καὶ βαρνᾷ τοὺν οὐρανό.
 «Ὅρανι, κοντσόρανι,
 ποῦ 'ν' τὰ μαναστήρια σου;
 — Γιά τα ἰδῶ, γιά τα κεῖ,
 Γιά τα μέσα σὲ σακκὶ»

εἰς τὸ ὅποιον ὁ Ν. Πολίτης παρατηρεῖ ὅτι ἡ μνεία τῆς Βάβου, τῆς βάλ-
 λούσης διὰ τοῦ ἀκοντίου τὸν οὐρανόν, φαίνεται ὥς τις ἀνάμνησις τοῦ
 ἐθίμου τοῦ θρακικοῦ ἔθνους τῶν Γετῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Ἡρόδοτον
 «πρὸς βροντὴν τε καὶ ἀστραπὴν τοξεύοντες ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν
 ἀπειλέουσι τῷ θεῷ»¹. Ἐὰν δ' ἐσφύετο ἐπαρκὴς ἀρχαία παραδόσις, ἴσως
 καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἁσμάτια καὶ ἄλλα καθαρῶς παιδικῶν, τὰ ὅποια
 σήμερον οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίου καὶ παραδοσιαίου, θὰ ἠδύναντο ν' ἀπο-
 δειχθῶν ποικιλωτάτης ποικιλίας ἀρχαία κληρονομία.

Ἐπειδὴ καὶ ἄλλα διὰ τοῦ ἀκοντίου ἁσμάτια, ὅσοι τῶν μεγάλων καὶ
 χαρὶν τῶν μεγάλων ποιητῶν, ἐπὶ τῶν εἰς τὰ παιδιὰ καὶ μετεβλή-
 θησαν εἰς παιδικά. Τοιοῦτά τ' εἶναι τὸ κατωτέρω κλέφτικον.

Σ' ἓνα φουρτωτὸ κλαρί
 κάθονταν χρυσὸ πουλί
 καὶ φωνάζ' «Ἀρματολοί,
 πιάστε, δέστε τὰ σπαθιά
 γιὰ νὰ πάμε σὲ Μωριά,
 καὶ ὁ Βλαχᾶς δὲν εἶν' ἐκεῖ,
 πάει πέρα σὲ νησί,
 νὰ βαφτίσ' ἓνα παιδί,
 νὰ τὸ λένε Κωσταντή.
 Κωσταντὴ καὶ πρόβειο γάλα,
 ζαχαρένια μπουνκουβάλα,
 γιὰ νὰ τὸ 'χῃ γύρισμα,
 γύρισμα, ξεγύρισμα.

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ καθαρῶς παιδικά, τὰ χάριν δηλ. τῶν παιδιῶν
 ἢ ὑπ' αὐτῶν τῶν παιδιῶν ποιηθέντα. Τοιαῦτα πρῶτον εἶναι τὰ νανού-

1) Λαογρ., τόμ. Γ', σ. 494.

ρίσματα, τὰ χαριέστατα ταῦτα καὶ πλήρη τρυφερότητος ἁσμάτια, διὰ τῶν ὁποίων αἱ μητέρες μὲ γλυκεῖαν καὶ ἡρεμον μελωδίαν νανουρίζουν τὰ νεογνά των, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἐμφανίζεται ὁλόκληρος ἡ τρυφερὰ στοργὴ τῆς μητρικῆς καρδίας. Ἐπειτα τὰ ταχταρίσματα, τὰ ἁσμάτια δηλ. ἐκεῖνα, διὰ τῶν ὁποίων συνηθίζουν νὰ χορεύουν εἰς τὰς χεῖρας τὰ παιδάκια. Ταῦτα κατὰ μὲν τὸ περιεχόμενον οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὰ νανουρίσματα, ἔχουν ὅμως πολὺ ζωηρὸν τὸν ρυθμὸν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰς χορευτικὰς κινήσεις.

Κατόπιν ἔρχονται διάφορα ἄλλα ἁσμάτια, συνοδεύοντα διαφόρους παιδιὰς τῶν μητέρων πρὸς τὰ βρέφη, αἱ ὁποῖαι σκοπὸν ἔχουν νὰ προκαλέσουν τὸν γέλωτα τῶν μικρῶν. Οὕτω π.χ. λαμβάνει ἡ μήτηρ τὰ δύο ποδαράκια τοῦ μικροῦ καὶ τὰ συγκρούει ἀπαλὰ ἀπαλὰ, ἐνῶ λέγει ταυτοχρόνως μὲ ρυθμὸν,

Τὸ 'νὰ πάει γιὰ τὸ
τ' ἄλλο φκεῖται τὸ
ὅσο νὰ 'ρθῇ αὐτὸ
πάει τ' ἄλλο τὸ
καὶ καλὸν εἶναι τὸ
σὰν παράκι παλάκι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὸ τέλος τὸ κτύπημα γίνεται ζωηρότερον καὶ ταχύτερον καὶ προκαλεῖ τὸν γέλωτα τοῦ παιδίου.

Μερικὰ ἐκ τῶν ἁσματίων τούτων δύνανται νὰ θεωρηθῶν ἔχοντα παιδαγωγικὴν σημασίαν, καθ' ὅσον δι' αὐτῶν ἡ μήτηρ παίζουσα ἅμα διδάσκει τὸ μικράκι τῆς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός του, ὡς καὶ τὴν λειτουργίαν των. Τοιοῦτον π.χ. εἶναι τὸ ἑξῆς, ἐπιλεγόμενον ἐνῶ συγχρόνως ἐπιτίθεται ἡ χεὶρ ἐπὶ τοῦ ὀνομαζομένου μέλους.

Πηγουνάκι,
φωμοφάτ'
δυνὸ πιποῦλες,
δυνὸ ματάκια'
δυνὸ φρυδάκια
μπούτου μπουτουλάκια.

Τὸ τέλος ἀκολουθεῖ ἰσχυρὸν γαργάλισμα εἰς τὸ στῆθος, προκαλοῦν τὸν γέλωτα.

Τοιαύτην διδακτικὴν σημασίαν ἔχουν ἐπίσης διάφορα ἁσμάτια, περιέχοντα ὀνόματα ζώων καὶ μιμήσεις τῶν φωνῶν αὐτῶν. Περὶ τῆς

σημασίας τῶν μιμήσεων τούτων τῶν φωνῶν τῶν ζῴων ἐν γένει θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω εἰς τὸ σχετικὸν περὶ τούτων κεφάλαιον. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν μόνον ὅτι, καθὼς διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, τὸν ἄγριον, οὕτω καὶ διὰ τὰ σημερινὰ παιδιά τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τὸ ζῶον μὲ τὰς περιέργους ιδιότητάς του ἀποτελεῖ προσφιλέστατον παιγνίδιον. Ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τὰ παιδιά εὐχαρίστως συμπαίζουν μὲ τὰ οἰκιακὰ ζῶα, τὴν γάταν, τὸν σκύλλον καὶ τὰς ὀρνίθας. Ἐν δὲ ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ μαθήματα, τὰ ὅποια ἡ φιλόστοργος μήτηρ διδάσκει τὸ μικρὸν της, εἶναι καὶ αἱ φωναὶ τῶν ζῴων, αἱ ὅποια ἀποτελοῦν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Ὁ σκύλλος ὀνομάζεται τὸ γάβ, ἡ γάτα τὸ μάου, ὁ πετεινὸς τὸ κουκουρίκου κ.τ.τ., ἐποικήθησαν δὲ καὶ ἄσμάτια, τὰ ὅποια ἀκριβῶς εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν. Παραθέτω ἐν ὧς παράδειγμα·

Ὁ παπᾶς μας ὁ καλός,
πῶχει τ' ἄσπρα τὰ ποταμιά,
ἀγόρασε, ξαγόρασε,
ἀγοράσ' ἕνα πέτεινο.

Ὁ παπᾶς μας ὁ καλός,
ἀγόρασε μιὰν ὀρνίθα.
— Κίκι κι ἡ ὀρνίθα,
κικιρίκ ὁ πέτεινος.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἕνα χηνί.
— Χίχι χίχι τὸ χηνί,
κίκι κι ἡ ὀρνίθα,
κικιρίκ ὁ πέτεινος.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἕνα παπί.
— Βίκι βίκι τὸ παπί,
χίχι χίχι τὸ χηνί,
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασ' ἕνα γοργονάκ'¹.

Γὸρ γὸρ γὸρ τὸ γοργονάκ,
βίκι βίκι τὸ παπί,
κτλ.

Ἀγόρασε ἕνα γατάκ'.
— Νιάγον νιάγον τὸ γατάκ',
γὸρ γὸρ γὸρ τὸ γοργονάκ',
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἕνα σκυλάκ'.
— Γάγον γάγον τὸ σκυλάκ',
νιάγον νιάγον τὸ γατάκ',
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἕνα ἀρνάκ'.
— Μμέ-μμε μμέ-μμε τὸ ἀρνάκ',
γάγον γάγον τὸ σκυλάκ',
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασ' ἕνα γκατζολάκ'.
— Γάγάγ τὸ γκατζολάκ',
μμέ-μμε μμέ-μμε τὸ ἀρνάκ',
κτλ.

1) Ἰνδιζή ὄρνις.

Εἰς ἄλλα ἄσμάτια ἐρμηνεύεται ἡ ἰδιόζουσα φωνὴ τῶν ζώων καὶ ἰδίᾳ τὸ ἄσμα τῶν πτηνῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν. Οὕτω π.χ. περὶ τῶν χελιδόνων λέγεται, ὅτι, φεύγουσαι ἐξ Ἑλλάδος, ψάλλουν τὸ ἐξῆς ἄσμα :

Ἀφήκαμε σῦκο καὶ σταφύλι
καὶ σταυρὸ καὶ λιχνιστήρι,

ἐπανερχόμεναι δὲ τὸν Μάρτιον τὸ ἐξῆς :

Εὐρήκαμε φυτό φυτό φυτό φυτό

διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται προσπάθεια πρὸς ἀπομίμησιν τοῦ ἄσματος τῆς χελιδόνος¹.

Ὁ τέττιξ ᾄδει τὰ ἐξῆς :

Παιδιά μου, κολυμπήσετε,
θερίσεται, ἁλωνίσετε,

καὶ ἐμὲ κογκῶ ἀφήσετε.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

καὶ δὲ μ' ἀφήσετε,
ὅπως γὰρ νὰ μὴ ζήσετε.

Ἄσκει ἀσκήζι, τὴν ἀσκήζι.

ΑΘΗΝΩΝ

Τῆς δεκοχτούρας τὸ ἄσμα ἐρμηνεύεται ὡς ἐξῆς :

Γκούγκον χτό,
κί σι ξτό,
μιὰ κονλούρα
κ' ἐν' αὐγό,

ὅσον γὰρ ῥθ'
ἢ Πασχαλιὰ
μὴ τοῦ κό ||
κινον τ' αὐγό.

Ὁ κομπογιάννης ὡς ἐξῆς διαλέγεται μὲ τὴν κίχλαν :

- Κίχλα, κίχλα, πάρε μ' ἄντρα.
- Δὲ σὲ παίρνω κομπογιάννη,
ποὺ πατεῖς σιτὴ γῆς καὶ κλάνεις
καὶ τὰ μάρμαρα σειριοῦνται
κ' οἱ ἀβατσινιὲς κονιοῦνται.
- Κίχλα, κίχλα, πάρε μ' ἄντρα,
κ' ἐγὼ εἶμαι παλληκάρι,
τὰ παχιά μου, τὰ χοιτρά μου,
ρακοκάζανα ριομίζινα.

1) Οἱ στίχοι εὐρίσκονται καὶ εἰς τὰ χελιδονίσματα, ἀλλὰ καὶ αὐτοτελῶς.

Πρὸς δὲ τοὺς βατράχους, ὅταν φωνάζουν, ἐν Χαλκιδικῇ λέγονται οἱ ἑξῆς στίχοι :

— Βάθρακε, θέλεις γυναῖκα ;
— Μα καὶ κὰρ νὰ ᾿χα καὶ δέκα.
— Πεθερὰ καὶ πεθερό ;
— Βάχ! κακό! - βάχ! κακό!

Πλὴν ὅμως τῶν φωνῶν τῶν ζώων καὶ ἄλλων πραγμάτων οἱ ἦχοι ἀποτελοῦν ὑποκείμενον παιδικῶν στίχων. Οὕτω π.χ. ὅταν ἀκούουν τὴν καμπάναν λέγουν :

Ντάγκ, ντάγκ, ντάγκ,
τὸ χαῖβάν',
ὁ μπερμπέρ'ς,
ὁ ἄσ'ίκ'ς,
ὁ κοκκινόστακος.
(Κύζικος).

Ἐκτὸς νῦν τῶν πρὸς τὰ ζῷα τῶν ζώων σχετικῶν τούτων ἁσμάτων καὶ ἄλλα ἁσμάτια ἔχουν ὡς ὑποκείμενον αὐτὸν τὸ ζῷον (ὡς ἑξῆς π.χ. παῖδοι ἐς Αἰγίνης στίχοι) περὶ τῆς ευκολίας ἢ δυσκολίας τῆς ἀλieiας ἰχθύων τινῶν.

Χάνος εἶμαι χάνομαι, γιοῦλος εἶμαι σὲ γελῶ
πέρκα εἶμαι πιάνομαι, καὶ τὸ δόλωμα σοῦ τρώ'.

Ἄλλοι στίχοι εἶναι σκωπτικοί, ἀποσχώπτοντες ὠρισμένα τοῦ ζῳου ἐλαττώματα. Τοιοῦτοι π.χ. εἶναι οἱ ἀνωτέρω περὶ τοῦ κομπογιάννη παρατεθέντες. Περὶ δὲ τοῦ σπουργίτη ὑπάρχουν οἱ ἑξῆς :

Ἄσπυργίτος εἰμ' ἐγώ, ἓνα χάλκωμα γεμίζ',
τὸ ποδάρι μ' τὸ χοιτρὸ κ' ἓνα γάμο μπισλετίζ'.

Ἄλλοι στίχοι, ἀπευθυνόμενοι ἐπίσης πρὸς τὰ ζῷα, ἀποτελοῦν ἀντόχημα ἐπιδάς, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ τὸ παιδίον νὰ συλλάβῃ ἢ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸ ζῷον νὰ κάμῃ κάτι τι. Οὕτω διὰ νὰ συλλάβουν πυγολαμπίδα λέγουν :

Ἐλα δὼ κωλοφωτιά,
νὰ σε ρήξω ᾿ς τὰ γναλιά,
νὰ σε φάν τὰ ψάρια
καὶ τὰ καμαμάρια.
(Ἥπειρος).

Διὰ νὰ ἐξαναγκάσουν δὲ τὸν κοιλίαν νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κελύφους τοῦ λέγουν :

Σάλιαγκα, μάλιαγκα,
βγάλ' τὰ κιρατούδια σ',
νὰ ζήσουν τὰ πιδοῦδια σ'.
(Θεράκη).

Τοιαύτας δ' ἐπὶ φθὰς μεταχειρίζονται καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις, ὡσάκις προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τι. Οὕτως, ὅταν προσπαθοῦν νὰ στεγνώσουν ταχέως τὴν πλάκα των, λέγουν :

Στέγνωσε, πλακοῦλα μου,
κι ἀποκονλοκοῦλα μου,
μὴν τὸ πῶ τοῦ Μπάριμπα - Γιάννη
καὶ σοῦ κόψη τὸ κεφάλι
καὶ τὸ ρίξῃ μέσ' σ' αὐτὸν
καὶ τὸ φάν' τὰ
καὶ τὰ κόκκινα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὅταν προσπαθοῦν νὰ κατακαίρουν τὸν φλοιὸν τοῦ σφυρίκτρας των λέγουν :

Ζούμ, ζούμ, | κάμ' αὐτὸν
πιε νερό | καὶ φάε χιόν',
νὰ λαλᾷς | σὰν τ' ἀηδὼν'.

(*Ηπειρος).

Ἔχουν δὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι οὕτως ἡ σφυρίκτρα των θὰ λαλῇ καλύτερα. Ἐν Ὁρτάκιοι τῆς Βιθυνίας τὰ ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ κλάδου ἑλαφρὰ ρυθμικὰ κτυπήματα, διὰ τῶν ὁποίων μέλλει οὗτος ν' ἀποσπασθῇ, συνοδεύουν μὲ μελωδίαν μόνον ἄνευ λέξεων, τὴν ἐξῆς, διὰ τῆς ὁποίας πιστεύουν, ὅτι ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ φλοιοῦ ἀπὸ τοῦ κλάδου κατορθοῦται εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον.

Adagio (♩ = 104)

Πλὴν τῶν πρὸς τὰ ζῶα στίχων ὑπάρχουν στίχοι καὶ διὰ τὰ ἄνθη, τῶν ὁποίων ὅμως πολὺν ὀλίγοι εἶναι γνωστοί. Οὕτω τὰ παιδιά «κρατοῦντα φυτόν, ἔχον πολλοὺς στήμονας εἰς δὲ ἀπολήγοντας, στρέφουσι τούτους διὰ τῶν δακτύλων καὶ ἔπειτα ἀφήνοντα, λέγουν :

*Ντάρι - ντάρι, κοκοράκι,
γύρισε καλοκαιράκι.*

Οἱ στίχοι οὗτοι ἔχουν ὅψιν ἐπωδῆς.

Πλὴν τούτων καὶ τὰ διάφορα μετεωρολογικὰ φαινόμενα ἔχουν τοὺς παιδικούς των στίχους, τῶν ὁποίων δυσδιάγνωστος πολλὰκις εἶναι ἡ ἀρχή. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν παρουσιάζονται σήμερον ὡς σκωπτικοί, οἷον ὅταν βρέχη,

*Βρέχει, χιονίζει,
τὰ μάρμαρα ποτίζει, πόντικας χορεύει,
γάτα μαγειρεύει.*

διὰ τὸ οὐράνιον τόξον,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ἄλλοι ὡς παροιμιώδεις, οἷον

*Ἥλιος καὶ βροχή
τοῦ θεοῦ ἐνχρή·
ἥλιος καὶ ἀντάρα
τοῦ θεοῦ κατάρρα.*

ἢ

*Ἥλιος καὶ βροχή
παντρεύοντ' οἱ φτωχοί·
ἥλιος καὶ χιόνι,
παντρεύοντ' οἱ ἀρχόντοι.*

(Ἥπειρος).

ἄλλοι ὡς ἐπωδαί, οἷον, ὅταν φανῇ τὸ οὐράνιον τόξον, τὰ κορίτσια, ἐνῶ τρανοῦν τὰ μαλλιά των διὰ τὰ μεγαλώσουν, λέγουν :

*Δόξα, δόξα, δόξα,
τὰ μαλλιά μου τόσα,
τόσα κι ἄλλα τόσα
κι ἀκόμα καμπόσα.*

(Ἥπειρος).

1) Ἐκ τοῦ ὕλικου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Ἡ περιγραφή τοῦ τε φυτοῦ καὶ τῆς πράξεως εἶναι ἀσαφής.

ἦταν θπάρχη ὁμίχλη,

Κατσαφάρα ἰ φάρα,
θὰ σὲ βάλλον στήν πιθάρα,
γὰ σὲ τρώουν τὸ καλοκαίρι
μὲ πιρούνη, μὲ μαχαίρι
καὶ μὲ τὸ δεξί μου χέρι.

(Μάνη).

διὰ νὰ ἀποδιώξουν τὸν καπνόν,

Τσ' ἐκεῖ, το' ἐκεῖ, καπνέ,
ῶπον σφάζουν τὸ λαγό,
γὰ σοῦ δώσουν τὴν οὐρά,
γὰ τὴ φὰς τὴν Πασκαλιά
μὲ τὰ κόκκινα τ' αἶμα
μὲ τὰ τρουφερά τ' αἶμα.

Πολυάριθμα εἶναι καὶ τὰ σκώπετα ἑλληνικά ἄσματα, τὰ ὁποῖα
τόσον πολλὰ συντηροῦνται πρὸς τὴν ἐκείνη ἐποχὴν φιλικήν καὶ
φιλοκαίρην τοῦ παιδιοῦ χαρακτῆρα. Ταῦτα δὲ ταῦτα ποικιλωτάτα.
Δι' ἄλλων σκώπτονται ἔθνη, π. γ. οἱ Γάλλοι.

Ὁβριέ, ὁ κυλλοβριέ
ποῦ' ν' ἡ κόττια πῶκλεψες ;
στο βρακὶ τὴν ἔβαλε
κι Ὁβριὸς τσιλίστηκε,
ἡ κόττια καρκαλίστηκε.

(Ἡπειρος).

δι' ἄλλων ἐπαγγέλματα, ὥς οἱ ράπται :

Ράφτης εἶμαι, ἰδέστε με,
φωμὶ γυρεῖω, δῶστε με,
εἶδα τρίμμα κ' ἔτρεμα.
εὐδὲ τόσο πείναγα,
τέτοιο τὸ ζακόνι μου.

(Ἡπειρος).

1) ὁμίχλη.

δι' ἄλλων ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἷον

Γιάννη, Γιάννη, Γιαννακό,
 πόθαγες τὸν πορτικό,
 μὲ τὸ λάδι, μὲ τὸ ξίδι,
 μὲ τὸ κόκκινο κρομμύδι.

Βασιλάκα λάκα,
 τραύα τὴ ρταλάκα.

δι' ἄλλων τέλος διάφορα σωματικὰ ἐλαττώματα, οἷον

Κοντσουνμύτ', πλατσουνμύτ',
 κόφι ξύλα, κάμι σπίτ'.
 ("Ηπειρος).

Κασιδιάρη μ' κενεφέ,
 πόσ' πόνεσες τὸν καφέ;
 — Πέτα πόταρ' ἓνα δνάρ'.
 — "Ταρε ἡλὸς κασιδιάρ'.

(Βιθυνία).

Τοιαύτης εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς φύσεως εἶναι καὶ οἱ σχετικοὶ
 πρὸς τὰ παραμύθια σίγχοι, οἷον τὸ γνωστότατον

Νὰ σοῦ πον' ἡ παραμῦθι,
 τὸ κονγκὶ καὶ τὸ ρεβίθι.
 κτλ.

ἦ "Εναγ καιρὸ κ' ἓνα ζαμάν'
 πάδριβαν δοὺν γοντζιαμάν'
 μὴ τοὺν τρύπιον τοὺν καζάν',
 μὴ τοὺν βρώμιον τοὺν σαζάν'.
 (Θράκη).

"Ακριβῶς δ' ἔνεκα τῆς φιλοσκόμμονος ταύτης τοῦ παιδίου διαθέ-
 σεως καὶ πολλὰ ἄλλα σκωπτικὰ ῥεσμάτια περιῆλθον εἰς τὰ παιδία καὶ
 διασφύζονται ὑπ' αὐτῶν, οἷα τὰ κατωτέρω :

Γκέλω, Γκέλω, Καρκαγκέλω,
 ἀπ' τὴν πόρτα σου διαβαίνω,
 τὸ σκυλλί σου μ' ἀλνχτάει,
 ἄντρας σου μὲ πολεμάει.
 ("Ηπειρος).

Τώρα βγήκι ρέα μόδα
τοῦ γαϊδάρου τὴν οὐρά
νὰ τὴν παίρνουν τὰ κορίτσια
νὰ τὴν κάρουν κατσαρά.

(Ἑδριανούπολις).

Ἡ Μαρτὼ ἔνα κακὸ
ἔχει μόνο ἡ καημένη,
ποὺ ἀγαπᾷ τοὺν ἀστακὸ
καὶ γιὰ τοῦ χοιροῦ πιθαίνει.

(Ἑδριανούπολις).

Τοιαύτης παιγνιώδους καὶ σκωπτικῆς φύσεως εἶναι καὶ αἱ παιδικαὶ παρωδίαί, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν εἶναι πραγματικῶς παιδικαί, ἐνῶ ἄλλαι, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾠμάτων, εἰς τοὺς μεγάλους ἔχουσαι τὴν ἀρχήν, περιῆλθον εἰς τὰ παιδικὰ καὶ λαϊκὰ μορφὴν παιδικήν. Τοιαῦται παιδικαὶ παρωδίαί εἶναι αἱ τῶν ἀσφαβηταρίων :

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἡ Ἀλφα, βῆτα,
καὶ γὰρ πίττα
φάε κι' ἔστι
καὶ δῶσ' καὶ τὸ σῆμα.
(Ἡπειρος).

ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ Ἀλφα, βῆτα καὶ ρὸ ρό,
τὸ κεφάλι σου ξερό.

τῶν ἀριθμητικῶν ᾠμάτων, οἷον

Ἔρα. Νὰ σὲ κόψ' τὸ αἷμα.
Ἰσό. Νὰ σὲ κόψ' πυρδοβολεῖτο.
Τρία. Νὰ σὲ φάν' τὰ σκνλία.
Τέσσερα. Ἀπ' τὰ μαλλία σ' ἔσθρα,
κτλ. (Μάνη).

αἱ τῶν προσευχῶν καὶ μάλιστα τῆς : Πάτερ ἡμῶν,

Πάτερ ἡμῶν,
ψωμὶ καὶ λίμῶν,
κτλ.

Παραγία Τριάς·
πότι θὰ φάμι κριάς ;

αἱ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν εὐχῶν, οἷον

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν·
οὐπίσ' στήν πόρτα κρυβηθῶμεν.

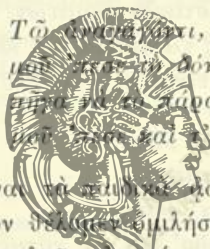
Ὑπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης
καὶ τῆς κάτωθεν Κατερίνης.

ὥς καὶ αἱ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων, οἷον

Ἡσαῖα χόρρευε,
σοῦρ' το, ρὲ καλόγρε.

Τὸ πᾶν ἔστι γὰρ,
μὴ ἐκείνη δόντι·
ἐπὶ τῇ ἐκείνῳ,
καὶ πᾶσι καὶ ἄλλοις.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπειτα πολλὰ εἶναι τὰ παιδικὰ ἁσμάτια, τὰ συνοδεύοντα παιδιάς. Ἀλλὰ περὶ τούτων δεῖται ἐπιμῆλεια εἰς τὸ περὶ παιδιῶν κεφάλαιον, τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον μέρος. Ἐνταῦθα ἴσως θὰ ἡδύνατο νὰ γίνῃ λόγος μόνον περὶ τῶν ἁσμάτων δι' ὧν γίνονται αἱ κληρώσεις κατὰ τὰς παιδιάς. Τὰ ἁσμάτια ταῦτα πολλάκις εἶναι περιεργότατα, διότι ἀποτελοῦνται ἐκ λέξεων ἐντελῶς ἀκατανοήτων. Φαίνεται δ' ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἔχουν ξένην προέλευσιν, παραληφθέντα δὲ ὑπὸ τῶν παιδιῶν παρεφθάρησαν φρικωδῶς καὶ κατέστησαν ἀκατανόητα ψελλίσματα καὶ ὥς τοιαῦτα ἐξακολουθοῦν νὰ λέγονται. Τοιοῦτόν τι π. χ. εἶναι τὸ συνηθέστατον

Ἄ - στρά - ντάμ
πίκι - πίκι - ράμ
πούρι - πούρι - ράμ
ἄ - στρά - ντάμ.

Τελευταῖον ἔχομεν καὶ μερικὰς λαϊκὰς παιδικὰς προσευχάς, τὰς ὁποίας διδάσκονται ν' ἀπαγγέλλουν πρὸ τῆς κατακλίσεως τὰ παιδιά. Τινὲς ἐξ αὐτῶν διασφύζουν ἱγνη λογιωτέρας προελεύσεως, ἄλλαι ὅμως εἶναι καθαρῶς λαϊκαί, φέρουν χαρακτῆρα ἐπὶ φθῆς καὶ κινοῦνται ἐντὸς

τοῦ κόσμου τῶν λαϊκῶν δοξασιῶν καὶ παραδόσεων. Ἴδου ἐν παράδειγμα·

Πέφτω, κάνω τὸ σταυρό μου,
ἄγγελό ᾧχω στὸ πλευρό μου,
δοῦλος τοῦ Θεοῦ λογιῶμαι
καὶ κανένα δὲν φοβοῦμαι.
Ἢ κερὰ ἡ Παναγιά
κι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ρικᾶ,
ποὺ τὰ διώχνει τὰ κακὰ
κι ὅλα τὰ δαιμονικά.

Σ' ἕνα σταυρὸ γεννήθηκα, σ' ἕνα σταυρὸ πιστεύω,
πιστεύω καὶ σιὰ πάθη του καὶ σιτὴν ἀνάστασί του
καὶ σιτὴν κυρὰ τὴν Παναγιά καὶ εἰς τὸν Ἀη Γιάνη,
ποὺ δέχεται τ'ς ἁμαρτωλοὺς καὶ χαίρειται τοὺς δίκιους.
Δέξε καὶ τὴν ψυχούλα μου δὲν ποτὶ παραδείσον.

(Ἐπ. Σταυροῦ Ἰωάννη, τόμ. Ε', σ. 262).

Ἰδοὺ καὶ ἔχουσιν πλῆθος ὁπείων·

Τοῦ Χριστοῦ τὸ σταυρὸν
βάνω ᾧω προστάξι,
φύγ' ἐσὺ κακὸ ἀπὸ πα
κι ὁ Χριστὸς εἶν' ἐπαδά,
ποὺ ξορκίζει τὰ κακὰ
κι ὅλα τὰ πονηρικά.

(Στυλ. Δεινάκις, Ρέθυμνον Κρήτης).

ΔΘΗΝΩΝ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει σαφῶς ἡ σπουδαιότης τῶν παιδικῶν ἐν γένει ἁσματίων. Ταῦτα εἶναι ἄξια πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελοῦς ἐρευνῆς καὶ συλλογῆς, οὐ μόνον, διότι ἀποτελοῦν πολλάκις λίαν ἐνδιαφέροντα λείψανα τοῦ παρελθόντος, οὐ μόνον, διότι καὶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι χαριέστατα πολλάκις τοῦ λόγου μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποτελοῦν ὕλικὸν πρώτης τάξεως, ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς τοῦ παιδίου ἀπορρέον, τὸ ὅποῖον θὰ ἠδύνατο ἄριστα νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ καλλιεργηθῇ πρὸς σκοποὺς παιδαγωγικοὺς διὰ τὴν τρυφερωτέραν τοῦ παιδίου ἡλικίαν. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι διὰ νὰ εἶναι ἡ συλλογὴ ἀρτία πρέπει οὐ μόνον τὸ κείμενον τοῦ ἁσματος νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς, καθὼς καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀπαγγέλλεται ἢ ᾄδεται. Ἡ μουσικὴ ἰδίᾳ σημείωσις, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ με-

λωδία εἶναι ἀπλουστάτη καὶ προσεγγίξῃ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀπαγγελίαν, εἶναι ἀπαραίτητος. Κατὰ τοῦτο δὲ ὕστερον δυστυχῶς τελείως πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε γινόμεναι, πενιχραὶ ἄλλως, ἑλληνικῶν παιδικῶν ἁσμάτων συλλογαί. Ὅταν δὲ πρόκειται περὶ ἁσμάτων, συνοδευόντων παιδιάς, τότε πρέπει νὰ περιγράφεται ἀπερίττως μὲν, ἀλλὰ μὲ πᾶσαν δυνατὴν σαφήνειαν ἡ παιδιά. Ἐὰν δὲ συνοδεύεται αὕτη καὶ μὲ διάφορα ὄργανα ἢ κατασκευάσματα, πρέπει νὰ παρέχεται οὐ μόνον ἡ περιγραφὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν.

δ') Τῆς Ἀγάπης.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας πολυάριθμον καὶ σπουδαίαν τάξιν ἁσμάτων ἀποτελοῦν τὰ ἐρωτικά, τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης. Ἐκ τούτων πολλὰ μὲν εἶναι τὰ ἔχοντα πλείονας στίχους, πλείστα ὅμως ἢ μᾶλ' ἀπειράριθμα εἶναι τὰ δίστιχα¹. Εἶναι δὲ τὰ πλείστα τῶν ἐρωτικῶν ἁσμάτων χορευτικὰ καὶ διὰ τοῦτο, πολλὴν τῶν διστίχων, καὶ ποικίλα κατὰ τὸ μέτρον, μὴ περιορίζονται μόνον εἰς τὸν δεκαπεντασύλλαβον. Τὰ δὲ δίστιχα δύναται τὰς μετέωρας ἀποτελοῦν ἑκχωριστὴν ἐν γένει τῶν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀγάπης δημοτικῶν ποιημάτων. Πλείστοι περὶ αὐτῶν λέγονται κατὰ παράδοσιν ἄλλα, καὶ πλείστα ἐπίσης εἶναι τὰ αὐτοσχέδια. Αὐτοσχεδιάζονται δ' ὡς τὰς πλείστον ταῦτα κατὰ τοὺς χοροὺς καὶ τὰς συναναστροφάς, κατὰ τὰς ὁποίας διασταυροῦνται ὡς εἰς πραγματικὸν ποιητικὸν ἀγῶνα μετὰ θανμαστῆς εὐχερείας καὶ δεξυτήτος. Ἰδίως αἱ νῆσοι διακρίνονται εἰς τὴν ποιητικὴν ταύτην ἀσκήσιν. Εἰς τινες μάλιστα νήσους, ὡς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον, συνάπτονται μετὰ τῶν ποιητάρηδων, ὡς λέγονται ἐν Κύπρῳ οἱ ποιηταὶ καὶ δι' οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος, ἢ τῶν ριμαδόρων, ὡς λέγονται ἐν Κρήτῃ, ἀληθεῖς ποιητικοὶ ἀγῶνες. Μνημονεύονται δὲ τοιοῦτοι ἤδη ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος².

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον εἶναι ποικιλώτατα, ἐκφράζοντα μὲ θανμαστὴν πολλάκις ἐπιγραμματικὴν συντομίαν καὶ χάριν ὅλα τὰ πολυ-

1) Βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΑΟΥ, Ἡ γένεσις τοῦ διστίχου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας, Θεσσαλονίκη 1947.

2) Crusii, Turcograecia, σ. 209. Addidit (Stamatinus Donatus) (tum mihi vocabula ἐν βίῳ Apollonii et Tarsiae exponeret) in insulis moris esse: mares inter se certare vicissim talib. carminibus: quisman plures ex iis versus recitare possit. Sic etiam inter se honeste certare juvenem et virginem charam, intra aedes. Adesse auditores, qui annotent. Fieri haec animi causa, accedere convivia, choreas, cantus.

ποικίλῃ τῆς στιγμῆς συναισθήματα. Ὅθεν εἶδη αὐτῶν ἔχομεν ποικίλα καὶ διάφορα, σκωπτικά, γνωμικά, παινέματα, πεισματικά, κτλ. κτλ. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον πλῆθος αὐτῶν εἶναι κυρίως ἐρωτικά. Φέρουν δὲ τὰ δίστιχα κατὰ τόπους διάφορα ὀνόματα, *λιανοτράγονδα, μαρέδες ἢ ἀμανέδες ἢ κοτσάκια*¹, *μαντινάδες* δὲ (Κρήτη) ἢ *πατινάδες* λέγονται τὰ κομαστικά δίστιχα, τὰ ὅποια, ὥς τὰ παρακλαυσίθυρα τῶν ἀρχαίων, τραγουδοῦν οἱ νέοι ὑπὸ τὰ παράθυρα τῶν ἐκλεκτῶν τῶν.

Ἡ ἐρωτικὴ αὕτη ποίησις τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἶναι ἀρχετὰ παλαιά. Βεβαίως ἄσματα δημῶδη ἐρωτικά δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔλειψαν, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει λαός, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας χρόνων. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα δείγματα δημῶδους νεοελληνικῆς ἐρωτικῆς ποιήσεως ἔχομεν ἀπὸ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τὰ ἐρωτικῆς ὑποθέσεως δημῶδη ἔμμετρα βυζαντινὰ μυθιστορήματα διακρίνονται εὐκόλως δημοτικά ἐρωτικά ἄσματα, ὀνομαζόμενα *κατολόγια*, τὰ ὅποια φέρουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τῆς σημερινῆς δημοτικῆς ἐπιχειροποιίας². Ἀλλὰ καὶ ἄσματα ἢ δίστιχα σημειοῖν αὐτοῖς ἐκείνοις ἀντιλαμβάνομεν εἰς τὰ *Καταλόγια* ἀλλοτρίων μυθιστορημάτων ἐρωτικῶν ποικίλων, τῶν ἑκείνους ἐξέδωκεν ὁ Γουλιέλμος Βάγνερ τῷ 1879 ἐν νεοεργατοῦ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν πλαστὴν ἐπιγραφὴν *Ἀγαπᾷς τὴν ἀγάπην*, τελευταῖον δ' οἱ γνωστοὶ νεοελληνισταὶ Hesseling καὶ Pernot ὑπὸ τὴν ἐπίσης πλαστὴν ἐπιγραφὴν *Ἐρωτοπαίγνια*. Εἰς τὰ *καταλόγια* ταῦτα πλὴν ἄλλων ἀνευρίσκομεν καὶ ὀλόκληρον ἀριθμητικὸν ἐρωτικὸν ἄσμα, φερόμενον μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς πολυπληθεῖς παραλλαγὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐκατόλογα*. Εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο, ὥς συνήθως εἰς τὰ ἀριθμητικά ἄσματα, ἡ λυγρὴ προβάλλει εἰς τὸν ἀγαπητὸν τῆς τὸ ποιητικὸν ἀγώνισμα, εἰς ἕκαστον ὑπ' αὐτῆς ἀπαγγελλόμενον ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ 1 μέχρι τοῦ 10 καὶ ἐκείθεν κατὰ δεκάδας μέχρι τοῦ 100 νὰ ἀπαντᾷ διὰ στίχων, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχὴν ν' ἀποτελῇ ὁ ἀπαγγελλόμενος ἀριθμὸς, οἷον

— *Ἔρα τοῦ λέγ' ἡ λυγρὴ καὶ ὁ νιὸς ἀπλογοῖται.*

— *Μιὰ σ' εἶδα, μιὰ σ' ἀγάπησα καὶ μιὰ τὸ νοῦ μου πῆρες,
τὰ λογικά μου σήκωσες, σιὰ ὅρη τὰ ἐπῆρες.*

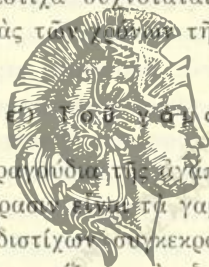
1) Τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως.

2) Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐδημοσίευσεν ἓν δείγμα εἰς τὰς *Ἐκλογάς* του, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 247 - 248.

Τὸ ἄσμα εἶναι ἀρεκτὰ μακρόν, ἰδίως εἰς τὸ χειρόγραφον, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοσχέδιον τῆς στιγμῆς δημιουργήμα, ἀπλῆ ἀπόρροια στιγμιαίας ποιητικῆς διαθέσεως οἴουδῆποτε ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς δείγμα ἀρεκτὰ ζωηρᾶς ποιητικῆς κινήσεως εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν ἐξ ἐπαγγέλματος λαϊκῶν ποιητῶν, ἱσταμένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν λαὸν πνευματικοῦ ἐπιπέδου, ὡς αἱ guslar τῶν Σέρβων ἢ οἱ σημερινοὶ κυπριακοὶ ποιητάρηδες. Δυστυχῶς τῆς ποιητικῆς ταύτης κινήσεως τὰ λείψανα εἶναι ἀραιά, αἱ δ' ὀλίγαι ἐπ' αὐτῶν γενόμεναι ἔρευναι δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ἀκόμη νὰ σχηματίζωμεν σαφῇ ἰδέαν αὐτῆς. Τῆς ποιητικῆς ταύτης κινήσεως ἀπόρροια φαίνονται καὶ ἄλλα παλαιότερας ὑποθέσεως ἄσματα, αἱ καλούμεναι παραλογαί, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ δίστιχα συννόταται εἶναι αἱ μνεῖαι αὐτῶν εἰς συγγραφεῖς καὶ περιηγητὰς τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΟΗΝΩΝ

Συγγενῇ πρὸς τὰ τραγῳδικὰ τῆς γλῆφης καὶ ὡς πρὸς τὴν διαθέσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τὰ γαμήλια, ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστα εἶναι δίστιχα ἢ ἐκ διστιχῶν συνεκροτημένα ἄσματα. Ὑπόθεσις αὐτῶν εἶναι αἱ τελούμεναι πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύει ἡ ἐξύμνησις τοῦ κάλλους, τῆς εὐγενείας, τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν προσόντων τῶν μελνύμων καὶ ἡ ἐπιδαιφίλευσις ἀφθόνων εὐχῶν διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτῶν εὐτεκνίαν καὶ εὐδαιμονίαν. Οὐχὶ δὲ σπανίως ἀναμειγνύεται εἰς αὐτὰ καὶ τὸ γλυκύπικρον μητρικὸν παράπονον διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ πεφίλημένου τέκνου.

Συνοδεύουν δὲ τὰ ἄσματα ταῦτα τὸν γάμον εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ καθέκαστα, τῶν ὁποίων οὕτως ἐνισχύουν τὸν τελετουργικὸν χαρακτῆρα. Τὸ ἄλεσμα τοῦ σίτου, τὸ κοσκίνισμα τῶν ἀλεύρων, τῶν προωρισμένων διὰ τοὺς ἄρτους τοῦ γάμου, τὸ παραγέμισμα τῶν στρωμάτων καὶ τῶν προσκεφαλαίων, τὸ ξύρισμα τοῦ γαμβροῦ καὶ ὁ καλλωπισμὸς τῆς νύμφης, ἡ ἀναχώρησις τῆς γαμηλίου συνοδείας πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης, ἡ ἀναχώρησις τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας, ἡ ἀφιξὶς αὐτῆς εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ κτλ. ὅλα συνοδεύονται ὑπὸ καταλλήλων διὰ τὴν περίστασιν ἁσμάτων.

5') Τῆς ΞΕΝΙΤΕΙΑΣ.

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἁσμάτων ἐν τῇ δημῳδῇ νεοελληνικῇ ποιήσει ἀποτελοῦν τὰ λεγόμενα τραγούδια τῆς *ξενιτείας*. Τὰ ἄσματα ταῦτα, εἰς τὰ ὅποια διεκτραγωδοῦνται μὲ τὰ μελανάτερα χρώματα ὅλα τὰ βάσανα, τὰ ὅποια ἔχει ὁ *ξενιτεμὸς* καὶ δι' ἐκείνον ποὺ φεύγει καὶ δὲν θὰ ἔχη εἰς τὰ ξένα τὰς περιποιήσεις τῆς οἰκογενείας του καὶ ἰδίως εἰς ὥρας ἀσθενείας, καὶ δι' ἐκείνους ποὺ μένουν καὶ θὰ περιμένουν ἐπὶ χρόνους μακροὺς καὶ πολλάκις ἴσως ἐπὶ ματαίῳ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἀγαπητοῦ των, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, μερικὰ δὲ καὶ ἀρκετὰ παλαιά. Ἰσως νὰ φθάνουν καὶ μέχρι τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων ἐκ τῶν ὁποίων, ὡς γνωστόν, προέρχεται καὶ τὸ «Περὶ ξενιτείας ποίημα»¹. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικώτατα διὰ τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τούτους χρόνους. Ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους αὐτῆς αἰῶνας, εἶχε καταστρέψει τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν αὐτάρκειαν τῆς χώρας. Πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελον καὶ νὰ θρέψουν τοὺς παλαιούς καταίκους των οἱ ὁποῖοι ἤθελον ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ πλοταῖς εἶναι ὡς ἐκείνη. Οὐλοῦντο ὁρμητικῶς νὰ ἀναζητήσουν τύχην εἰς τὰ ξένα. Ἡ Αἰσασία, ἡ Ρωσία καὶ ἰδίως ἡ Ρουμανία, ὡς ἡ Ἀμερικὴ σήμερον, προσέφερον αἰθέρους τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἀδυνατοῦντας νὰ ζήσουν Ἕλληνας.

Ἀλλ' ὁ *ξενιτεμὸς* τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο καὶ διὰ τὸν *ξενιτευόμενον* καὶ διὰ τὴν οἰκογένειάν του ἰσοδύναμος πρὸς τὸν θάνατον. Διότι ὁ *ξενιτευόμενος* σπανίως ἐπανεβλέπε τὸ πάτριον ἔδαφος. Δὲν ὑπῆρχον τότε αἱ σημεριναὶ εὐκολίαι. Τὰ ταξίδια ἦσαν μακρὰ καὶ κινδυνώδη. Ληστοὶ ἐλυμαίνοντο τὴν στερεάν, ἡ δὲ θάλασσα ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀγριότητα παντοεθνῶν πειρατῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀπαισίων Μπαρπαρέζων, οἱ ὁποῖοι διήρπαζον τὰ πλοῖα καὶ ἀπῆγον τοὺς συλλαμβανομένους ὡς αἰχμαλώτους εἰς τὰς μακρινὰς τῶν χώρας, ὁπόθεν σπανίως ἐπανήρχοντο. Ὅσοι δ' ἄπαξ εὑρισκον τύχην εἰς τὰ ξένα καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς αὐτὰ καὶ ἀνέπνεον ἐλευθερώτερον ἀέρα, ἐδυσκολεύοντο πλεον νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τοὺς κινδύνους μακρινοῦ ταξιδίου, διὰ νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν κατατυραννουμένην πατρίδα, ὅπου οὐδεμίαν ἀσφάλειαν θὰ εἶχον οὔτε διὰ τὸν ἑαυτὸν των οὔτε καὶ διὰ τὴν περιουσίαν

1) Βλ. KARL KRUMBACHER, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, τόμ. Γ' (μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου), ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 66 κέ.

των, τὴν διὰ τόσων κόπων καὶ στερήσεων ἀποκτηθεῖσαν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ὁ λαὸς τὴν ξενιτειὰν ἐθεώρησε βαρυτέραν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ θανάτου.

*Παρηγοριά 'χ' ὁ θάνατος καὶ λησμοσύν' ὁ Χάρος,
ὁ ζῶντανός ὁ χωρισμός παρηγοριά δὲν ἔχει.*

Ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων πολλά, ὅπως εἶπομεν, εἶναι παλαιὰ καὶ πατροπαράδοτα, πολλά ὅμως ἦσαν καὶ τὰ αὐτοσχέδια. Ἐποιοῦντο δὲ συνήθως κατὰ τὸ ἀποχαιρετιστήριον δεῖπνον. Ἐκεῖ συνεκεντρῶνοντο ὅλοι οἱ οἰκεῖοι καὶ ἄφηναν νὰ ἐκχυθῇ ἡ μελαγχολία των εἰς πάθητικώτατα πολλάκις αὐτοσχέδια τραγούδια. Ἐξηκολούθουν δὲ ταῦτα καὶ κατόπιν εἰς τὸν δρόμον, διότι ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια νὰ ξεπροβοδοῦν τὸν ἀναχωροῦντα εἰς ἀρκετὴν ἀπὸ τοῦ χωρίου ἀπόστασιν. Πλεῖστα ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων προέρχονται ἐκ τῆς Ἡπείρου, ἡ ὁποία, ὅπως δὲ καὶ σήμερον, ἦτο καὶ τότε ἡ καὶ ἐσχάτην χώρα τοῦ ξενιτεμοῦ, πολλὰ δ' ἐκ τῶν νήσων, ὅπου ἐπίσης λόγῳ τοῦ ναυτικοῦ βίου ὁ ξενιτεμός ἦτο σπουδαίως ἐνηθισμένος. Τὰ δὲ εἶναι καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀσπολὺν εἶναι σήμερον νὰ ἀνεύρῃ τις τὴν ἀρχαίαν περὶ τούτων. Ὡς πρὸς τὸν τόνον πλησιάζουν πάρα πολὺ τὸν μελάνθρον τόνον τῶν μοιρολογίων.

ζ') Μοιρολόγια.

Σπουδαιοτάτην καὶ πολυαριθμοτάτην κατηγορίαν ἁσμάτων ἐν τῇ δημῳδῇ νεοελληνικῇ ποιήσει ἀποτελοῦν τὰ μοιρολόγια, διὰ τῶν ὁποίων αἱ γυναῖκες ἀποδύρονται τὸν θάνατον τῶν συγγενῶν των. Τὰ μοιρολόγια, ὥς ἁσματα θρηνητικά, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς κατὰ φύσιν λαούς, συνδέονται δὲ καὶ στενῶς πρὸς τὴν παγκόσμιον λατρείαν τῶν νεκρῶν. Βεβαίως πλὴν τῶν πρὸς τὸν θάνατον συνδεομένων μοιρολογίων, καὶ πᾶσα οἵαδήποτε ἀπώλεια οἰουδήποτε πράγματος, καθὼς καὶ πᾶν οἶονδήποτε βαθῶς μελαγχολικὸν συναίσθημα δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ εἰς ἄσμα θρηνητικόν, εἰς μοιρολόγιον. Τὰ πλεῖστα ὅμως πάντοτε καὶ τὰ κάλλιστα εἶναι γεννήματα τοῦ πόνου τοῦ θανάτου.

Ὑπὸ τὴν μᾶλλον πρωτόγονον αὐτῶν μορφήν ἀποτελοῦνται συνήθως ἀπὸ μίαν ἐπιφωνηματικὴν φράσιν διαρκῶς ἐπαναλαμβανομένην. «Ποῦ εἶναι τὸ ἀνιψάκι μου, τὸ μονάκριβο;» λέγουν καὶ ξαναλέγουν

καὶ μοιρολογοῦν αἱ αὐστραλαὶ γυναῖκες. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν αἱ νέαι γυναῖκες ἔμοιρολογοῦσαν.

Ἀδελφούλη μου!

αἱ γραῖαι,

Γιούλη μου!

καὶ κατόπιν ὁμοῦ ἐν χορῷ :

Δὲ θὰ σὲ ξαναῖδῶ πιά,

δὲ θὰ σὲ ξαναῖδῶ πιά!

Βαθμιδὸν ὅμως, ὅπως ἄλλως συνέβη καὶ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως, ἐπλουτίσθη καὶ τὸ παραστατικόν, τὸ εἰς ἐννοίας περιεχόμενον τῶν μοιρολογίων. Εἰς τὰς ἐπιφωνήσεις ταύτας, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὴν συναισθηματικὴν μόνον ἐκδήλωσιν τῆς βαθυτάτης ἐπὶ τῷ θανάτῳ ὀδύνης, προσετέθησαν, ἀφ' ἐνὸς μὲν συντάσσου τῆς θλιβερᾶς μοίρας, ἢ ὁποῖα περιμένει καὶ τοὺς ἐπιζῶντας, ἐπὶ τῶν ἀνιζομένων ἀγαπητοῦ προσώπου, πολλάκις δὲ καὶ ἰσχυρῶς παροτρύνει καὶ τὸν ἀποθανόντα εἰς τὸ ἀποκτείνειν καὶ κτείνειν καὶ ἀποκτείναν καὶ ἀποκτείναντες ἀπ' ἑτέρου δ' ἐπαινοὶ οὗαι τὰς ἀρετὰς τοῦ κεκοιμημένου. Οὕτως ἐμορφώθη τὸ μοιρολόγι εἰς τέλειον ποίημα, καὶ ἐκ τοιούτου ἦτο γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς ἀρχαίους λαοὺς. Ἐπειδὴ οὖν καὶ τέλειον ἀκριβῶς ποίημα ἀπῆτει καὶ ἰδιαιτέραν πλέον δεξιότητα καὶ ἐμπνευσιν, ταχέως ἐσηματίσθη καὶ ἰδιαιτέρα τάξις ποιητριῶν, — διότι τὸ μοιρολόγι πάντοτε ἀνῆκεν εἰς τὰς γυναῖκας — *μοιρολογιστριῶν*¹⁾, αἱ ὁποῖαι ἔχουσαι ἀποτεθησαυρισμένα εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν πολυάριθμα μοιρολόγια καὶ στίχους, ἔχουσαι δ' ἅμα καὶ τὴν δεξιότητα νὰ διασκευάζουν αὐτὰ καταλλήλως καὶ στίχους νὰ συνδυάζουν καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ νέους διὰ τὴν περίστασιν νὰ δημιουργοῦν, ἀνελάμβανον ἀντὶ ἀμοιβῆς τὸ μοιρολόγι.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα δείγματα μοιρολογίων καὶ μοιρολογίστριες ἔχομεν ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου, ὃ δ' ἀναγινώσκων τοὺς στίχους, τοὺς περιγράφοντας τὴν περιποίησιν τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἑκτορος, νομίζει ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του σύγχρονον εἰκόνα. Ἡ περιγραφὴ ἀπεικονίζει πιστῶς ὅ,τι καὶ σήμερον γίνεται, οἱ δὲ γόοι τῶν θρηνουσῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐκφραζόμενα ἀντιστοιχοῦν πληρέστατα πρὸς ὅ,τι καὶ σήμερον μοιρολογοῦν αἱ Ἑλληνίδες. Τὸ ἔθιμον διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ κατὰ τοὺς

1) «Θρήνων ἔξαρχοι» παρ' Ὁμήρῳ, Ἰλ. Ω, στ. 721.

βυζαντινούς χρόνους, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλως τε προέρχεται καὶ ἡ λέξις *μοιρολόγι(ν)* διὰ τὰ θρηνητικὰ ἐν γένει ἄσματα. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἐπίσης ἦτο ἀκόμη ἀκμαιότατον, οἱ δὲ περιηγηταὶ τῶν χρόνων ἐκείνων συχνότατα τὸ ἀναφέρουν καὶ τὸ περιγράφουν. Σήμερον ὅμως εὐρίσκεται ἐν ὑποχωρήσει. Εἰς τὰς πόλεις δὲν ἀκούεται πλέον τὸ μοιρολόγι, μόνον δ' εἰς τὰ χωρία εὐρίσκει ἀκόμη καλλιέργειαν καὶ ταύτην οὐχὶ πανταχοῦ τὴν ἰδίαν.

Ἰσχυρότατον μόνον ἀκμάζει τὸ ἔθιμον εἰς τὴν Μάνην, ὅπου καὶ τὰ μοιρολόγια εἶναι ἐντελῶς ἰδιόρρυθμα καὶ ὁλόκληρος ἔθιμοτυπία δι' αὐτὰ ἐπικρατεῖ. Ἐκεῖ μόλις ἀποθάνῃ κανεὶς εἴτε παρὼν εἴτε καὶ εἰς τὰ ξένα, ὅλαι αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου θὰ πᾶν' στὸ κάθισμα, στὸ *μοιρολόγι*. Κάθηνται γῦρο γῦρο κατὰ γῆς καὶ ἀρχίζουν ἐν εἶδος διαλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον τονίζουν εἰς στίχους ὅ,τι ἀκριβῶς θὰ εἶχον νὰ εἴπουν καὶ εἰς πεζόν. Αἱ συγγενεῖς ἐπαινοῦν τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος, διηγοῦνται τὰ τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ, πρὸ πάντων, ἐὰν ἀπέθανε φρονευθεὶς, καὶ ὁμιλοῦν περὶ ἀρετῶν αὐτοῦ, αἱ δὲ παριστάμεναι, λαμβάνουσαι καὶ αὐταὶ μέρος κατὰ ἀνάγκην εἰς τὸ μοιρολόγι, παρηγοροῦν, συμβιβάζουσιν ἢ λαμβάνουσιν ἀνταπόδην τὴν διηγούμενην καὶ ἰδίαν συμφοράς καὶ νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν ἐξ αὐτῆς πέναν.

Τὴν μοιρολογουσαν δὲ κανεὶς νὰ διακόψῃ ἄνευ ἀδείας. Ζητεῖται δὲ ἡ ἄδεια ὡς ἐξῆς α) ἡ προτιθεμένη νὰ μοιρολογήσῃ, ἂν παρακάθῃται παρὰ τὴν μοιρολογουσαν, φέρει ἡρέμα τὴν κεφαλὴν της ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς· β') ἂν εὐρίσκωνται εἰς ἀπόστασιν, λαμβάνει τὴν χειρὰ της καὶ γ') ζητεῖ τὴν ἄδειαν δι' αὐτοσχεδίου μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἡ μοιρολογουσα δι' ἑτέρου, παρέχουσα τὴν αἰτουμένην ἄδειαν.

Τὰ μοιρολόγια εἶναι ἐκ τῶν καλλίστων, παθητικωτάτων καὶ ποιητικωτάτων προϊόντων τῆς δημώδους ἑλληνικῆς μουσικῆς. Μόνον τὰ μαϊνάτικα ὕστεροῦν ποιητικῶς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι περὶ στιχουργήματα εἰς ὀκτασυσλλάβους, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ μοιρολογουσαι λέγουν ὅ,τι καὶ ἐν τῷ συνήθει διαλόγῳ θὰ ἔλεγον. Δὲν ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς αὐτὰ τὰς ἐν εἴδει παραληρημάτων λυρικὰς ἐκ τοῦ πόνου ἐξάρσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον συνήθεις εἰς τὰ ἄλλα. Καὶ ὅμως καὶ μεταξὺ αὐτῶν οὐχὶ σπανίως ἀνευρίσκονται ποιητικοὶ ἀδάμαντες. Ἐν τοιοῦτον ἐδημοσίευσα εἰς τὸ βιβλίον μου «Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν» (σ. 62).

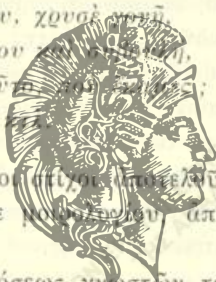
Τὰ πλεῖστα τῶν μοιρολογίων ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ποιήσεως αὐτῶν εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι αὐτοσχεδία καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐφήμερα. Ἰδίως αὐτοσχεδία εἶναι τὰ *μαϊνάτικα*, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴπο-

μεν, ἀποτελοῦν εἶδος διαλόγου μεταξὺ τῶν μοιρολογουσῶν, ὁ ὁποῖος σπανίως ἐξαίρεται εἰς ποιητικὸν ὕψος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἀρκετὸς θησαυρὸς μοιρολογίων ἐκ παραδόσεως, τὸν ὁποῖον διαφυλάττουν καὶ πλουτίζουν διαρκῶς καὶ αἱ ἐξ ἐπαγγέλματος μοιρολογίστριαι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι γυναῖκες, τῶν ὁποίων μερικαὶ πολλάκις, κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Faurel, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, παίζουσαι συνθέτουν μοιρολόγια διὰ φανταστικὰς αἰτίας. Κυρίως ὑπάρχει ἀρκετὸν πλῆθος τυπικῶν προοιμίων, μὲ τὰ ὁποῖα συνήθως ἀρχίζουν τὰ μοιρολόγια αἱ γυναῖκες. Ἰδοὺ ἓν παράδειγμα ἐκ Μάνης·

Ὁ Χάρος ἐβουλήθηκε πύργο νὰ θεμελιώσῃ.

*Βάζει τοὺς ριοὺς πατώματα, τοὺς γέρονς ἀγκυράρια,
βάζει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ πόρτες καὶ παραθύρια.*

*Πατέρα μου, χοντὰ στῆλη,
δομήρεια μου τὸν ἄνδρα,
τί 'ταρε τοῦτο ποῦ εἶμαι;*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω οἱ τρεῖς κρῶσιμα εἰσὶν ἀνεξάρτητα προοίμιον, δυνάμενον νὰ προταχθῇ οἰουδήποτε μοιρολόγιου, ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου ἀρχίζει τὸ ἰδιαίτερον μοιρολόγιον.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐκ παραδόσεως γνωστῶν τούτων μοιρολογίων καὶ προοιμίων καὶ πολλὰ ἐκ τῶν αὐτοσχεδίων δὲν χάνονται, ἰδίως ὅσα ἔκαμαν κάποιαν ἰδιαίτεραν ἐντύπωσιν. Ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ταῦτα στερεοποιοῦνται καὶ εἰσέρχονται βαθμηδὸν εἰς τὸν κύκλον τῶν παραδεδομένων ἔχομεν ἐκ Μάνης. Ἐκεῖ θεωρεῖται ἐντροπὴ διὰ τὰς γυναῖκας ὄχι μόνον νὰ μὴ γνωρίζουν νὰ μοιρολογοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀπαντοῦν αὐτοσχεδίως εἰς τὰ μοιρολόγια ἄλλων γυναικῶν. Διὰ τοῦτο τὰ κορίτσια προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπον νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἱκανότητα ταύτην. Παρακολουθοῦν συνήθως τὰς κηδεῖας καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀπομνημονεύσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα μοιρολόγια. Ταῦτα ἐπαναλαμβάνουν κατόπιν εἰς τὰς ἐργασίας των καὶ ἰδίως εἰς τὸν χειρόμυλον, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βαθμηδὸν τὸ αὐτοσχέδιον μοιρολόγι μεταβάλλεται εἰς αὐτοτελὲς ἄσμα καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν παράδοσιν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ διατήρησις ἐν Μάνῃ μοιρολογίων ἐντελῶς προσωπικῶν καὶ ἡ ἐπίδοσις τοῦ ὀνόματος μοιρολόγι ὡς ὀνόματος γενικωτέρου, δηλοῦντος τὰ τραγούδια.

Πλὴν ὅμως τῶν καθ'αυτὸ τούτων μοιρολογίων πολλάκις χρησιμο-

ποιούνται ὑπὸ τῶν γυναικῶν μὲ ἑλαφρὰς τροποποιήσεις ἢ καὶ αὐτούσια ὡς μοιρολόγια καὶ ἄλλα ἄσματα καὶ πολλάκις διηγηματικά, ἀρκεῖ μόνον τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νὰ εἶναι θλιβερόν, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ περίστασις. Οὕτω π.χ. τὸ ἄσμα τῆς πάλης τοῦ Διγενῆ πρὸς τὸν Χάρον καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εὔρηται συχνότατα ὡς μοιρολόγι.

Οὕτω τὸ μοιρολόγι, δεδομένης τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐθίμου εἰς παλαιότερους χρόνους καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀπετέλεσε σπουδαιότατον παράγοντα ἐν τῇ δημῳδῇ νεοελληνικῇ ποιήσει. Πλεῖστα ἄσματα εἰς ὠρισμένα πρόσωπα ἀναφερόμενα καὶ φέροντα τὴν μορφήν ἱστορικοῦ ἄσματος δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἀπὸ μοιρολόγια· πολλὰ ἐποιήθησαν ὠρισμένως κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν μοιρολογίων, καὶ ἀντιστρόφως ἄλλα ἄλλης ἀρχῆς καὶ ἄλλης φύσεως, χρησιμοποιοῦντάς ὡς μοιρολόγια, ἔλαβον τὴν μορφήν καὶ τὸν τόνον αὐτῶν, ἀπεμοιρολογοποιήθησαν. Ἐνεκα τούτου τὸ μοιρολόγι εἶναι ἄξιον πολλῆς σπουδῆς καὶ μελέτης. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἰδιαιτέρως ἄξια μεγίστης προσοχῆς εἶναι καὶ τὰ ἀντισχέδια καὶ πρὸ παντὸς τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ποιεῖται κατὰ τότε εἰς αὐτὰ συλλαμβάνομεν τὸ ἄσμα ἐν τῇ γενέσει τοῦ συλλαμβάνοντος τὸν τραγικόν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἐκτάσσεται εἰς τὴν δημῳδικὴν ἀντιστάσιν τοῦ, πράγμα τὸ ὁποῖον μεγίστην ἔχει σημασίαν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ὅλης δημοτικῆς ποιήσεως καὶ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς.

η') Κ λ έ φ τ ι κ α .

Μεγίστην τέλος καὶ πολυαριθμοτάτην πασῶν, χαρακτηριστικωτάτην δὲ διὰ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος τάξιν ἄσμάτων ἀποτελοῦν τὰ λεγόμενα κλέφτικα. Τὰ τραγούδια ταῦτα εἶναι γεννήματα τοῦ βίου, τοῦ κλέφτικου καὶ ἀρματολικοῦ, ὃ ὁποῖος ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Ὅ,τι δροσίζει κάπως τὴν ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν τῆς τουρκικῆς δουλείας, ὃ,τι φωτίζει κάπως τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως εἶναι ἀκριβῶς ὁ βίος οὗτος, εἶναι ἡ δροσιά, ἡ ὁποία πνέει ἀπὸ τὰ ἀνυπότακτα ἑλληνικὰ βουνά, εἶναι ὁ σπινθὴρ τῆς ἐλευθερίας, τὸν ὁποῖον οἱ πολεμοχαρεῖς οὗτοι ἄνθρωποι τῶν ἀρμάτων διετήρησαν ἄσβεστον εἰς τὰ στήθεσιν, ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ κατακτητοῦ σκληρὸν καὶ ἀδιάκοπον ἀγῶνα. Καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐγκωμιάζουν τὰ κλέφτικα τραγούδια ἢ μοιρολογοῦν τὸν θάνατόν των.

Τὰ κλέφτικα ταῦτα τραγούδια εἶναι κατὰ τὸν Fauriel ἔργον κατὰ

τὸ πλεῖστον τυφλῶν ραψωδῶν, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν λύραν των περιεφέ-
ροντο ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἐτραγου-
δοῦσαν κυρίως εἰς τὰ πανηγύρια παλαιὰ καὶ νέα τραγούδια.

Ἐφερε δὲ δόξαν τὸ τραγούδι εἰς τὸν ἐγκωμιαζόμενον ἥρωα. Ἀπό-
δειξις ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν ἔδιδον αἱ γυναῖκες εἰς τὰς μητέρας ἀρρένων
βρεφῶν: *Νὰ σοῦ ζήσῃ τὸ παιδί, νὰ σοῦ γίνῃ ἀρματολὸς καὶ καπε-
τάνιος καὶ νὰ τοῦ βγάλουν καὶ τραγούδι.* Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἦτο προσ-
φιλὲς εἰς τοὺς ἥρωας, καὶ οἱ ὑπερήφανοι καπετάνιοι πολλάκις ἀδρό-
τατα ἐπλήρωνον τοὺς τυφλοὺς, διὰ νὰ τοὺς βγάλουν τὸ τραγούδι.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι πλὴν τῶν ἑξ ἐπαγγέλματος τούτων αἰοιδῶν
καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἔχοντες ποιητι-
κὴν τινα δεξιότητα, ἠδύναντο νὰ βγάλουν τραγούδι. Καὶ παλληκάρια
δὲ καὶ καπεταναῖοι πολλάκις ἔβγαζαν τραγούδια καὶ τραγουδοῦσαν
τὰ ἰδικὰ των κατορθώματα, πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δὰ καὶ δύ-
σκολον ¹.

Εἰς τὴν δημόδῃ ποίησιν σπανίως ἀντιλαμβάνεται τι ἐντελῶς νέον.
Ὅπως παρατηρήσαμεν ἤδη καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν μοιρολογίων, οἱ
πρῶτοι ποιηταὶ δὲν ἀφῆλθον νὰ σηκώσουν κατὰ τι ἐντελὲς ἄν-
τικτον, καὶ ἐντελὸς ἰδικόν των. Ὅτι, αἱ χηρᾶς οὐκ ἔμπορουν νὰ παρα-
λάβουν ἀπ' ἄλλου, δὲν τὸ περιφρονοῦν. Ἀντιθετὸν εἰς τὴν μνήμην των
πλῆθος τραγουδιῶν καὶ στίχων, διατεταγμένων μελωδίας γνωστὰς, ἔχουν δὲ
καὶ συνείδησιν τῆς συνήθους ποιητικῆς τεχνουργίας καὶ πρὸς τούτοις
καὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ψυχικὴν σύστασιν οὐχὶ διάφορον πρὸς τὸ
σύνολον τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν. Δὲν ἔχουν λοιπὸν παρὰ
νὰ παραλάβουν ἐκ τῶν στίχων τούτων, ὅσους θέλουν, νὰ τοὺς συναρ-
μολογήσουν κατὰ τὸν γνωστὸν εἰς αὐτοὺς τρόπον καὶ νὰ τοὺς προσαρ-
μόσουν εἰς μίαν γνωστὴν μελωδίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνήθως
βγαίνει τὸ καινούργιον τραγούδι. Ἐνίοτε ὁλόκληρα ἄσματα αὐτοῦσια
ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καπετάνιου μεταφέρονται εἰς ἄλλον, μεταβαλλομένων μό-
νον τῶν ὀνομάτων. Δημιουργία ἐντελῶς νέα καὶ ἑξ ὑπαρχῆς αὐτοτελῆς
εἶναι εἰς τὴν δημόδῃ ποίησιν σπανιωτάτη, διὰ νὰ μὴ εἴπω ἀνύπαρ-
κτος. Τοῦναντίον, ζήτημα εἶναι, ἂν δύναται νὰ εὗρεθῇ καὶ ἐν μόνον
ἄσμα, τοῦ ὁποίου στίχοι εἰς οὐδὲν ἄλλο νὰ εὗρισκωνται. Διὰ τοῦτο δὲ
καὶ ἡ δημόδῃς ποίησις καὶ μάλιστα εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια, παρ' ὅλον
τὸ πλῆθος τῶν ἐπὶ μέρους ἁσμάτων, παρουσιάζεται ὡς ἐν ἐνιαῖον καὶ

1) Πρὸβλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ἁσμάτων, Λαογρ.,
τόμ. Ε', σ. 489 κέ. (= Λ. Σ., τόμ. Α', 1920, σ. 211).

Μόλα ταῦτα ἐντὸς τοῦ ἐνιαίου καὶ ὁμοιομεροῦς τούτου τῶν ᾠσμάτων τῶν κλεφτῶν πρέπει νὰ γίνῃ κάποια διάκρισις, τὴν ὁποίαν ὑπεδhlώσαμεν ἂνωτέρω, καὶ ἡ ὁποία προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ᾠσμάτων τούτων. Ὡς εἴπομεν, τὰ κλέφτικα τραγούδια δὲν ἐγκωμιάζουν μόνον κατορθώματα, πολλάκις μοιρολογοῦν καὶ θανάτους. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐνῷ τὰ πρῶτα εἶναι ᾠσματα ἐγκωμιαστικά, ἀλαλαγμοὶ νίκης κατὰ τοῦ τυράννου, τὰ δεύτερα πλησιάζουν πολὺ πρὸς τὸ μοιρολόγι, τοῦ ὁποίου ἔχουν τὸν μελαγχολικὸν τόνον. Ὡς τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ χαρακτηρίζει ὁ λαὸς εἰς τοὺς τυπικοὺς στίχους μὲ τοὺς ὁποίους ἀρχίζουν :

*Τοῖα πουλιάκια κάθονται στὴ ράχη, στὸ λημέρι,
τὸ 'να τηράει τὸν Ἀλμυρὸ, τ' ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μοιρολογάει καὶ λέγει,*

Ἄλλο τραγούδι ἀρχίζει ὡς ἐξῆς :

Τὸ λέν' οἱ κοῦρκοι στὰ κλαδιὰ τῆς ἐλπίδας, στὰ πλάγια,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

(Passow, LXIX).

Ἄλλο ὡς ἐξῆς :

*Ποῖος θὲ ν' ἀκούσῃ κλάματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια,
μοιρολογιέται μιὰ κυρά, τοῦ Κύλπετρ' ἡ γυναικα.*

(Passow, CLXIII).

Καὶ ἂν δὲ ἀκόμη θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τολμηρὰ καὶ πρόωρος καὶ ἔχουσα ἀνάγκην ἀποδείξεως ἢ ὑπόνοια, ὅτι τὰ δεύτερα ταῦτα κλέφτικα τραγούδια ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν ποίησιν τῶν μοιρολογίων, δὲν δύναται ὅμως, πιστεύω, νὰ θεωρηθῇ τολμηρὰ ἢ ἰδέα, ὅτι ἔχουν σημαντικώτατα ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν ἄλλοτε εὐρύτατα διαδεδομένην καὶ ἀκμαΐζουσαν ταύτην ποίησιν.

Γεωγραφικῶς ἡ ποίησις τῶν ᾠσμάτων τῶν κλεφτῶν ἀνεπτύχθη καὶ ἤκμασεν εἰς τὰς χώρας, ὅπου ἤκμασε καὶ ὁ κλέφτικος καὶ ἀρματολικὸς βίος καὶ συνέβησαν τὰ σπουδαιότατα γεγονότα τῆς μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων πάλης μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι δὲ αἱ χώραι αὗται ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεὰ, ἡ Ἠπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Νότιος Μακεδονία καὶ ἡ Χαλκιδική. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορικὴ αὕτη ποίησις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κατ' ἐξοχὴν

Ἑλλαδικῇ ποίησις. Αἱ νῆσοι ἅπασαι, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἔμειναν ἀμέτοχοι εἰς αὐτήν. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ᾠμάτων τούτων. Σήμερον ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, Ἡπείρου καὶ Νοτίου Μακεδονίας κλέφτικα ᾠσματα μόνον σποραδικῶς εὐρίσκονται εἰς ἄλλας χώρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνῶ τὰ παλαιότερα, τὰ ἀκριτικά, εἶναι πανταχοῦ ἐξ ἴσου διαδεδομένα, ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Χρονολογικῶς ἐπίσης ἡ ποίησις αὕτη εἶναι σαφῶς περιορισμένη. Εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Μόλα ταῦτα προσεκτικωτέρως ἐξέτασις πείθει, ὅτι μ' ὅλον τὸν ἰδιαίτερον καὶ σαφῶς περιγεγραμμένον χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον ἔχει, δὲν εἶναι καὶ τελείως αὐτοτελής. Ἐν πολλοῖς ἀποτελεῖ συνέχισιν ἐπὶ ἄλλων πλέον δεδομένων καὶ ἐντὸς ἄλλου περιβάλλοντος ἄλλων χρόνων τῆς παλαιότερας δημοτικῆς ποιήσεως τῶν ἀκριτικῶν ᾠμάτων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Στίχοι παλαιοὶ καὶ μεγαλύτερα ἀποσπάσματα, ἐπεισόδια πολλάκις ἀνέκδοτα, προερχόμενα ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας ταύτης ποιήσεως, ἐχρησμήσαντο δὲν τὴν συγκρότησιν τῶν νεωτέρων ᾠμάτων τῶν κλεφτῶν. Ταῦτα εἶναι πάντοτε τοῖς ἥμοσις τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ βίβλου καὶ πάλιν. Ὡς οὖν εἶναι καὶ τοὺς νεώτερους τῶν ἀποσπασάντων οἱ κλέφται μὲ τὰ κατωτέρω καὶ τὰ ἄνω. Τί τὸ παράδοξον, ἂν καὶ τὰ κλέφτικα τραγούδια ἐσυνέχισαν τὰ ἀκριτικά; Ἡ μόνη διαφορὰ, ὀφειλομένη καὶ αὕτη εἰς τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων καὶ τῶν κοινωνικῶν ὄρων, εἶναι ὅτι τὰ κλέφτικα παρέμειναν ᾠσματα, ἐνῶ τὰ ἀκριτικά ἦσαν ἄλλοτε ἔπη, τὰ ὁποῖα καὶ ὡς ᾠσματα ἀκόμη διετήρησαν τὸν διηγηματικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Συνέχισαν τῶν ᾠμάτων τῶν κλεφτῶν τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας ἀποτελοῦν τὰ ληστρικὰ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου, ὅπως καὶ οἱ λησταὶ ἀποτελοῦν τὰς τελευταίας ἀποφυάδας τοῦ κλέφτικου καὶ ἀρματολικοῦ βίου, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανε μαζὶ μὲ τὴν τουρκοκρατίαν. Ταῦτα μόνον κατὰ τὰ ψαλλόμενα πρόσωπα διαφέρουν ἀπὸ τὰ κλέφτικα. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι, ὡς εἵπομεν, ἀπλὴ συνέχεια αὐτῶν χωρὶς καμμίαν μεταβολὴν οὔτε εἰς τὴν καθόλου συγκρότησιν οὔτε εἰς τὴν τεχνοτροπίαν.

Τὰ ληστρικὰ ταῦτα ᾠσματα, πολυάριθμα κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου, ὅποτε καὶ ἡ ληστεία ἤρκαζε, κατέστησαν βαθμυδὸν ἀραιότερα, ἔφ' ὅσον καὶ ἡ ληστεία ἐξέλιπεν. Ἐκ τῶν ληστρικῶν τῶν τελευταίων χρόνων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ Θεσσαλίας, ὅπου ἔνεκα τῆς γειτνιασεως πρὸς τὰ τουρκικὰ σύνορα ἡ ληστεία

διετηρήθη περισσότερον χρόνον, πρόσέτι δ' ἐκ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Νοτίου Μακεδονίας, ὅπου λόγῳ τῆς τουρκοκρατίας ἡ ληστεία ἤκαζε περισσότερον. Σήμερον σχεδὸν ἐξέλιπον.

δ') Ἱστορικά.

Μετὰ τὰ κλέφτικα ἔχομεν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ καὶ διάφορα ἄλλα ἄσματα ἱστορικά, ἀναφερόμενα εἰς πολιορκίας καὶ ἀλώσεις πόλεων, ἐπιδρομὰς ληστῶν καὶ πειρατῶν, λεηλασίας καὶ καταστροφάς καὶ φόνους καὶ σεισμοὺς καὶ ἐν γένει εἰς γεγονότα, τὰ ὅποια ἔκαμαν κάποιοι ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαὸν καὶ συνεκίνησαν ἰσχυρῶς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν. Οὕτω ψάλλει ὁ λαὸς τὸ κοῦρσος τῆς Ἀντριανόπολης, τὸ πάροισμο τῆς Πόλης, τὴν πολιορκίαν τῆς Μάλτας καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Πάργας καὶ τὰς καταστροφάς τῆς Χίου, τὴν πρώτην ὑπὸ τοῦ Καρὰ Ἀλὶ καὶ τὴν δευτέραν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, τὴν ἐπανάστασιν τῆς Θεσσαλίας κ.τ.λ.

Εἶναι δὲ τὰ ἱστορικά ταῦτα ἄσματα κατὰ τὴν ὄψιν, ὅχι ὁμῶς καὶ πολιτικῶς, ὅπου εἶναι καὶ κλέφτικα. Ἰστορῶν ὡς ἐκ τῆς μελέτης τῆς Κρήτης, ὅπου ὁ μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀγὼν παρεῖχε κατάλληλον δι' αὐτὰ ἔδαφος ἀναπτύξεως, ἄλλα δὲ καὶ ἐκ Κύπρου. Ὅφειλομεν ὁμῶς νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὴν τεχντροπίαν τῶν ἱστορικῶν τούτων ἄσμάτων δὲν εἶναι πάντοτε πολὺ ὁμοία πρὸς τὴν τεχντροπίαν τῶν ἑλλαδικῶν. Εἶναι τεχντροπία μᾶλλον διηγηματικὴ. Μάλιστα τὰ ἐκ Κρήτης καὶ Κύπρου εἶναι τελείως διηγηματικά καὶ διὰ τοῦτο περὶ αὐτῶν θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν ἱστορικῶν ἄσμάτων δύνανται νὰ ὑπαχθοῦν καὶ διάφοροι στίχοι, δίστιχα ἢ καὶ μεγαλύτερα ἄσματα, τὰ ὅποια βγαίνουν, ὅπως λέγει ὁ λαός, εἰς διαφόρους πολιτικὰς περιστάσεις. Οὕτω π. χ. ὅταν οἱ χωρικοὶ τῆς Ἡπείρου, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇ τὸν ἐπίσκοπον Τρίκκης Διονύσιον τὸν φιλόσοφον, τὸν σκωπτικῶς ἐπιλεγόμενον *σκυλλόσοφον*, ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1611 καὶ εἰσῆλθασαν εἰς τὰ Ἰωάννινα πλὴν τοῦ *Κύριε ἔλεησον* ἑψαλλον καὶ τοὺς ἐξῆς στίχους :

*Χαράτι, χαράτζόπουλον
καὶ ἀναζοντόπουλον¹.*

1) Κ. ΣΑΘΑ, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, Ἀθήνησι 1869, σ. 213.

ὑπονοοῦντες τὸν ἐπιβληθέντα τότε ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως φόρον. Ἐπίσης διαρκούσης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτε κατὰ κατὰ τὸ 1827 κατέπλευσε τὸ πρῶτον αἰμοκίνητον πλοῖον, ἡ «Καρτερία», ὃ λαὸς διὰ τοῦ ἑξῆς διστιχοῦ ἐξεδήλωσε τὴν ἐκ τοῦ θανμασίου τούτου καταπληκτικὴν του ἐντύπωσιν :

*Ὅλα τ' ἄρμενα ἄρμενίζουν μὲ ἀέρα, μὲ κονιά,
τοῦ Κοκράνη τὸ βαπόρι ἄρμενίζει μὲ φωτιά.*

(Ὑλῃ Α. Α.)

Πλεῖστα τῶν ἁσματίων τούτων, ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ κομματικὸν πάθος εἶναι σατυρικά, ψάλλονται δέ, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπάνω εἰς γνωστὰς μελωδίας. Ἀνάλογα πρὸς ταῦτα ἔψαλλον ἄλλοτε οἱ δῆμοι ἐν τῷ Βυζαντίῳ εἰς βάρος διαφόρων πολιτικῶν προσώπων καὶ πολλάκις καὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Τὰ πολιτικοσατυρικά ταῦτα δίστιχα καὶ ἁσμάτια, τὰ ὅποια ἀκούμενον εἰς τοὺς δρόμους ἀκούομεν, ἰδίως ὅταν ὀξύνονται ἐκ πολιτικῆς πάθης καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἐκλογάς, δὲν εἶναι ἀνάξια προσοχῆς καὶ συλλογῆς καὶ διὰ τὸ σατυρικὸν ἀνεῖμα τοῦ λαοῦ, τὸν ποῦν ἐκδηλοῦται ἐκ τοῦ ἑξῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ ἐκδηλώσεως, συνδεομένην πρὸς τὸν σατυρικὸν βίον τοῦ ἔθνους.

Ι') Σατυρικά.

Πλὴν τῶν πολιτικοσατυρικῶν τούτων ἁσμάτων ψάλλει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ πλῆθος ἄλλων σατυρικῶν ἁσμάτων, πολλάκις ἀσέμνων, ὅποια εἶναι ἰδίᾳ τὰ Ἀποκριάτικα, τὰ ὅποια ἀνεφέραμεν ἥδη. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι γενικώτερα, σατυρίζοντα διάφορα ἐλαττώματα σωματικά ἢ συνηθέστατα ἠθικά γυναικῶν, γραιῶν, σπανῶν, παπάδων, καλογήρων, καλογραιῶν κτλ., οἷον τὴν ὀκνηρίαν, τὴν λαιμαργίαν, τὴν μωρίαν, τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὴν λαγνεϊάν κττ. Ἄλλα σατυρίζουν ὀνομαστί ἐντελῶς τοπικὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα. Ὁ λαὸς δὲν ἀνέχεται εὐκόλως παρεκτροπὰς ἀπὸ τῆς κοινῆς καὶ παραδεδομένης ἠθικῆς. Ἀρχεῖ μικρὰ ἀπ' αὐτῆς παρέκκλισις, διὰ νὰ ἐκπηδήσῃ ἀμέσως ὡς διαμαρτυρία τὸ σατυρικὸν τραγούδι.

Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη πάντοτε νὰ μεταχειρίζεται σατυρικὰς λέξεις, διὰ νὰ εἶναι σατυρικόν. Ἀρχεῖ μόνον νὰ ἀναφέρῃ γεγονότα καὶ πρόσωπα, καὶ ἡ δημοσίευσίς αὐτῇ, ἡ καταγγελία αὐτῇ τοῦ ἐκτρόπου ἐνώπιον τῆς κοινωνίας καὶ μόνῃ ἔχει τὴν δύναμιν τῆς σατύρας, εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ φέρῃ ἐντροπὴν εἰς τὸν παρεκτραπέντα. Ἡ φράσις τὸν

ἐβγαλαν τραγοῦδι, ὅπως διὰ τοὺς κλέφτες ἐθεωρεῖτο τιμητική, οὕτως ἐξ ἀντιθέτου διὰ τοὺς παρεκτρεπομένους ἰσοδυναμεῖ καὶ ἰσοδυναμεῖ πρὸ μέγιστον ὄνειδος καὶ ἐντροπὴν.

Εἰς δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν πόλεων, πλὴν τῶν σατυρικῶν ἄσμάτων, συνηθέσταται κατὰ τῶν παρεκτρεπομένων εἰς παλαιότερους μάλιστα χρόνους ἦσαν καὶ αἱ σάτυραι, τὰ σατυρικά δηλαδὴ ποιήματα. Ταῦτα ἐγράφοντο εἰς φύλλα χάρτου καὶ ἐτοιχοκολλῶντο κρυφίως τὴν νύκτα ἢ διεσπείροντο ἀνὰ τὰς ἀγυιάς. Ἦτο δὲ ἡ σάτυρα ἐν ἀπὸ τὰ συνηθέστερα μέσα ἐκδικήσεως ἀτυχούντων ἐραστῶν κατὰ τῶν ἀντιζήλων των ἢ καὶ πολιτευομένων κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων των.

ια') Γ ν ὠ μ ι κ ά .

Καθ' ὃν τρόπον ὁ λαὸς ἀρέσκεται νὰ κατηριάζῃ διὰ τοῦ σατυρικοῦ ἄσματος πᾶσαν ἀπὸ τῶν κοινῶν ἀποκατεργμένων ἐκτροπὴν, οὕτως εὐχαριστεῖται καὶ νὰ δίδῃ συμβουλὰς καὶ νὰ διατυπώῃ γνώμας, ὅχι μόνον εἰς τὰ ἀπειροσμήματα τῆς ζωῆς καὶ τὰς παροιμίας του, ἀλλὰ καὶ εἰς διὰ πολλὰ γνωμικὰ θέματα, ταῦτα ἀκαθόνησιν τὴν γενικὴν συγγένειαν τοῦ σκώμματος πρὸς τὴν συμβουλὴν — τὸ σκῶμμα εἶναι πάντοτε μία ἀρνητικὴ συμβουλὴ — πάλαιτις ἔχουν κάπως σατυρικὸν χαρακτῆρα, ὥστε νὰ ἀμφιβάλῃ κατὰ τοῦ πρέπει νὰ τὰ κατατάξῃ, εἰς τὰ σατυρικά ἢ εἰς τὰ γνωμικά.

Λίδουν δὲ συμβουλὰς καὶ διατυπώνουν γνώμας τὰ γνωμικὰ ταῦτα ἄσματα περὶ ποικιλωτάτων πραγμάτων, περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ὀλίγου χρόνου τῆς ζωῆς, περὶ τῶν ἡλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τοῦ ἀληθινοῦ φίλου, περὶ τῆς καλῆς συζύγου, περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸν ἔρωτα κτλ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι μακρότερα ἄσματα, τὰ περισσότερα ὅμως εἶναι δίστιχα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἔχουν καταντήσῃ καὶ παροιμιώδη. Ὡς παράδειγμα ἃς εἶναι τὸ ἐξῆς:

Χαρῆτε, γιοί, τίς ἔμορφες καὶ νιὲς τὰ παλληκάρια,
κ' ἐρεῖς οἱ χαμογέροντες, χαρῆτε τὰ παιδιὰ σας.
Σὰν ὄνειρο, ποὺ εἶδα χιτὲς κορτὰ νὰ ξημερώσῃ,
ἔτο' εἶναι τοῦτος ὁ νιουνιάς, ὁ ψεύτικος ὁ κόσμος.
5 Σ' αὐτὸν τὸν κόσμον ποὺ ἔμαστε ἄλλοι τὸν εἶχαν πρῶτα,
σ' ἐμᾶς τὸν παραδώσανε κι ἄλλοι τὸν καρτεροῦνε.
Καλότνχά εἶναι τὰ βουνά, ποτὲ τοὺς δὲ γεργᾶνε,

τὸ καλοκαίρι πράσινα καὶ τὸ χειμῶνα χιόνι,
καὶ καρτεροῦν τὴν ἄνοιξι, τ' ὁμορφο καλοκαίρι,
10 γὰ μπουμπουκιάσουν τὰ κλαριά, γ' ἀνοίξουνε τὰ δέντρα,
γὰ βγοῦν οἱ στάνες στὰ βουνά, γὰ βγοῦν κ' οἱ Βλαχοποῦλες·
γὰ βγοῦν καὶ τὰ Βλαχόπουλα, λαλῶντας τὶς φλογέρες.

(Ν. Πολίτου, Ἐκλογαί, σ. 232 ἀρ. 224).

καὶ τὸ ἐξῆς δίστιχον·

Τὰ λόγια σου, πρὶν γὰ τὰ πῆς, μέτρα τα ἕνα ἕνα,
καὶ τῆς καρδιᾶς σου τὰ κλειδιά μὴ δίνης στὸν καθένα.

(Ν. Πολίτου, Ἐκλογαί, σ. 236, ζ').

ιβ') ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ.

Παρὰ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας ἡσμάτων βγάζει ὁ λαὸς καὶ τραγουδεῖ ποικίλα ἄλλα τραγούδια, ὅλα ποικίλας καὶ διαφόρους περιστάσεις καὶ διάφορα τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος γεγονότα. Τὰ αὐτοσχέδια περιστασιακὰ ταῦτα ἄσματα ὡς τὰς τυγχόντων παρορμήσεων καὶ ἰσχυρὰν τεχνουργίαν ἀκολουθοῦνται καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάξια λόγου ποιητικῶς, εἰς τὴν εἰς ποσοχῆς καὶ συλλογῆς, ὡς δείγματα ἐντελῶς πρωτογόνου καὶ ἀκαπλάστου λαϊκῆς ἐμπνεύσεως, ἐξ ἧς βαθμηδὸν καὶ μόνον κατόπιν πολλῶν προσπαθειῶν καὶ μακρᾶς παραδόσεως ἀνεπτύχθη ὠρισμένη λαϊκὴ ποιητικὴ τέχνη, ἐκ τῆς ὁποίας εὐθὺς ὡς ἀπομακρυνθῇ ὁ λαὸς ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀγροικίαν.

ιγ') ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ.

Τελευταῖον εὐρίσκονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διάφορα ἄσματα καὶ ποιήματα θρησκευτικά. Δὲν εἶναι ὅμως ταῦτα πολυάριθμα, οὔτε καὶ ὅλα ἀνήκουν εἰς τὰ κυρίως ἄσματα. Οὕτω π. χ. ὁ θρῆνος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκτίθενται τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἄσμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τινὰ ἄλλα συναξαριακῆς φύσεως ἀνήκουν μᾶλλον εἰς τὰ διηγηματικά ἄσματα. Οὔτε δὲ εἶναι καὶ γνήσια τῆς λαϊκῆς ψυχῆς δημιουργήματα. Ἐν πολλοῖς εἶναι κακότεχνα στιχορρηγίματα καλογηρικῆς ἐμπνεύσεως ἡμιμαθῶν ποιητῶν, τὰ ὁποῖα καὶ δημῶδη γενόμενα, διατηροῦν τὰ ἔχνη τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς κακοτεχνίας. Τὰ ἑορταστικά ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ἀγροτικά, περὶ τῶν ὁποίων ὠμλήσαμεν ἥδη.

Ὡς θρησκευτικά ἐπίσης δύνανται γὰ χαρακτηρισθῶν τὰ ψυχω-

φελῇ ἀλφαριθμητάρια καὶ ἀριθμητικά, περὶ τῶν ὁποίων ὡσαύτως εἶπομεν εἰς τὰ παιδικά.

Ἔπειτα ἔχομεν λαϊκὰς τινὰς προσευχάς, λεγόμενας πρὸ τοῦ ὕπνου ἢ εἰς ἄλλας διαφοροὺς περιστάσεις, καθὼς π. χ. ὅταν ἴδουν ὄνειρον, ὅταν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τι κτλ. Καὶ τῶν προσευχῶν τούτων αἱ πολλαὶ φέρουν κατάδηλα τὰ σημεῖα καλογηρικῆς ἐμπνεύσεως, ὑπάρχουν ὁμως καὶ ἀκραιφνῶς λαϊκαί, αἱ ὁποῖαι, ὡς καὶ αἱ παιδικαί, διακρίνονται διὰ τὸν ἐπωδικὸν χαρακτήρα των. Οὕτω π. χ. ἐν Σύμῃ αἱ γυναῖκες, καθ' ἣν ὥραν μέλλουν νὰ κοιμηθοῦν εἰς τὸ βουνὸν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θερισμοῦ ἢ ἄλλων ἀγροτικῶν ἐργασιῶν λέγουν τὴν ἐξῆς, πρὸς ἐπωδὴν ὁμοιάζουσαν, προσευχήν :

Ἄι Γιάννη Προόδρομε,
Προόδρομε καὶ πρόσσομε,
δέσε καὶ κομπόδεσε
τὸν ὄφτιογ καὶ τὸν ὄφτιον
καὶ τὴν μεροπύργον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

(Ὁ ἐν Κων/πόλει Φύλ. Σώλεως τῶν 10', σ. 231, 3).

Ὅταν ἴδουν ὄνειρον, διὰ νὰ ἀποβῇ τοῦτο εὖ καλόν, λέγουν τὰ ἐξῆς :

Ὅνειρον εἶδα,

τ' ἀγγέλον μου τὸ 'πα,

κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγίας, κ' ἡ Παναγία τοῦ Γενιοῦ της,

κι ὁ Γενιὸς της μοῦ τὸ ξήρησε καλόν κ' ἐύλοημένο.

(Αὐτόφθι, σ. 231, 4).

Περὶ τῶν παιδικῶν προσευχῶν εἶπομεν ἤδη. Τελευταῖον ἀπαντοῦν καὶ τινὰ κατηχητικὰ ποιήματα, τῶν ὁποίων ὁμως πρόδηλος εἶναι ἡ κακότεχνος, ἢ μὴ καθαρῶς λαϊκή, ἀλλ' ἐξ ἡμιμαθοῦς καλογηρικῆς ἀντιλήψεως προέλευσις. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ ἐξῆς :

Ὅ,τι προῖμα μισεῖς ἐσὺ εἰς ἄλλον μὴν τὸ κάμης.

— Δὲν τὸ καλοκατάλαβα· γιὰ ξαναπὲ το πάλι.

— Ὁ γνιὸς σου νὰ μὴ σὲ τιμᾷ τὸ θέλεις ἐσὺ τώρα ;

— Ὁ γνιὸς μου νὰ μὴ μὲ τιμᾷ ! Τσαὶ τὸ χωρεῖ ἡ χώρα ;

— Τὸ λοιπὸ τσ' ἐσὺ νὰ τιμᾷς τοὺς γονιούς σου

μητέρα τσαὶ πατέρα σου ὡς δεύτερος θεοὺς σου, κτλ.

(Κ. Κανελλάκη, Χιαζὰ ἀνάλεκτα, Ἀθῆναι 1890, σ. 51 ἀρ. 42).

Δ'. ΔΙΗΓΗΜΑΤΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

α') Ἀκρίτικά.

Με τὰ *θρησκευτικά* τελειώνει ἡ σειρά τῶν κατηγοριῶν τῶν κυρίως ἁσμάτων τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ. Πλὴν ὅμως τούτων εἵπομεν ἤδη ὅτι ὑπάρχουν παρὰ τῷ λαῷ καὶ πλῆθος ἀρκετὸν διηγηματικῶν ἁσμάτων. Τί εἶναι διηγηματικὸν ἄσμα καὶ ποῖος ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ εἵπομεν ἤδη καὶ ἀνωτέρω, τὰ γενικῶς δ' ἐκεῖ λεχθέντα ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τὰ νεοελληνικά.

Δύνανται δὲ τὰ νεοελληνικά διηγηματικά ἄσματα νὰ διακριθῶν, ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν, εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ πασίγνωστα σήμερον καὶ περίφημα ἀκριτικά.

Ταῦτα ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἀκριτικὰ ἄσματα ἰδιαιτέρον κύκλον, τὸν ὀνομασθέντα *ἀκριτικόν*, ἀφ' οὗ καὶ τὸ 1875 ἀνευρέθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα καὶ Εἰρ. Περίττου μακρὸν βυζαντινὸν ἔπος περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν κληρονομειῶν τοῦ ἑπαινετοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου, τοῦ ἡμιποτάτου τῶν ἀκριτῶν, τῶν ὁποίων μάλιστα καὶ τὰ πλείστα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δημοτικῶν ἁσμάτων. Ἦσαν δὲ οἱ ἀκριταὶ οὗτοι, οἱ ὀροφύλακες τοῦ Βυζαντίου, «οἱ αἰετῶς προνοοούμενοι», ὅπως λέγουν οἱ Βυζαντινοί, οἱ ἥρωϊκοὶ πρόμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐναντίον τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὰς ἐσχατίας τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας, τῶν ὁποίων οἱ ἄθλοι συνεχίζουν τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους, ὡς οἱ ἄθλοι τῶν κλεφτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας.

Εἰς τοὺς ἄθλους τούτους, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ μεγάλου γνόστου τῆς δημοτικῆς ποιήσεως Ν. Γ. Πολίτου «ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐγκατέπλεξε μύθους, ὧν τοὺς πλείστους παρέλαβεν ἀνακαινίσασα ἐκ τῆς πλουσίας μυθικῆς κληρονομίας τῆς ἀρχαιότητος¹ καὶ ἀπῆρτισε τὸν ἰδεώδη τύπον ἡρώος νεαροῦ ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, κραταιοῦ ὡς ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἐνδόξου ὡς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἶπεν εἰς τὸν Διγενῆ Ἀκρίταν ἀποκορυφοῦνται οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἐν αὐτῷ συμβολίζεται ἡ μακραίων καὶ ἄληκτος πάλη τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον».

1) Πιθανώτατα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων δὲν λείπουν καὶ ἐπιδράσεις ἀνατολικαί, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δὲν ἔγιναν ἀκόμη αἱ ἀπαραίτητοι ἐρευναι.

Τὰ ἄσματα, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ αὐτοῦ, εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ σφριζομένου ἔπους, τὸ ὅποιον «οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰ μὴ διασκευὴ τῶν ἀκριτικῶν ἱσμάτων, ἔχουσα τὴν ἐπίφασιν ἀληθοῦς καὶ ἀπρηκριβωμένης ἱστορικῆς διηγήσεως» διὸ παρέλαβον οἱ διασκευασταὶ μόνον ὅ,τι ἐνομίσθη ἔχον ἱστορικὴν ὑπόστασιν, ἐξωβέλισαν δὲ πᾶν ὅ,τι ἐθεωρήθη φανταστικὸν καὶ ἀπίθανον, καὶ προσέθεσαν, ποικιλλόντες τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ρητορικὰ κοσμήματα καὶ ἠθικὰ διδάγματα καὶ ψυχωφελεῖς παρανέσεις»¹.

Ἐν τούτοις, ὅπως παρουσιάζονται σήμερον τὰ ἄσματα ταῦτα, παρέχουν τὴν ὅσιν λειψάνων, συντριμμάτων πραγματικῷ ἐπικοῦ κύκλου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχικὴν μορφήν σήμερον τοῦλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγουσιν ἡμᾶς καὶ οἱ ἀνωτέρω τεθέντες γενικοὶ μεθοδικοὶ λόγοι, καθ' οὓς ὁ λαὸς δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ πέραν τῆς δημιουργίας βραχέων ἐπεισοδιακῶν ἱσμάτων, οἷα π. χ. τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἀπειροκαλὰ πολλὰκις ἄσματα, τὰ τοπικὰ περιστατικὰ ἀφηγούμενα. Ἡ πρῶτη μακροτέρων διηγηματικῶν ἱσμάτων προῦπαθείη τὴν ὑπάρχονσαν τάξιν λαϊκῶν ποιητῶν καὶ κειμηλίων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀνατίθησιν τῆς τάξεως ταύτης κοινωνικῶν ὄρων. Τούτου περὶ τοῦ ὅσους εἶναι παράδοξος ἢ ἀνωτέρω ἐξενεχθεῖσα ὑπόθεσις, οἱ ἀνωτέρω ἀκριτικὰ ἄσματα εἶναι λείψανα ἀρτίου ἐπικοῦ κύκλου, διαφόρου πάντως καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ σφριζομένου λογιωτατίζοντος βυζαντινοῦ ἔπους, διαμορφωθέντος κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῶν ἀκριτῶν καὶ τῶν ἀγερώχων παραμεθορίων βυζαντινῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων, τῶν Μελισσηνῶν, τῶν Δουκῶν καὶ Ἀνδρονικῶν καὶ Πορφυρίων καὶ Κωνσταντίνων, εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι εἴρισκον εὐμενῇ ὑποδοχὴν καὶ ἀκρόασιν οἱ λαϊκοὶ ποιηταί, οἱ ψάλλοντες τῶν ἰδίων τοὺς ἄθλους, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀράβων ἐμιρῶν καὶ βραδύτερον τῶν Φράγκων ἀρχόντων. «Τὸ ἡρωϊκὸν περιβάλλον τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων ἦτο, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Rambaud, ἐπίσης κατάλληλον διὰ τὴν γέννησιν τῆς μεγάλης πολεμικῆς ποιήσεως, ὅπως ἦτο ἡ Γαλλία κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πρώτων Καπετιδῶν». Μαρτυρίαν παλαιὰν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ποιητῶν ἔχομεν ἐκ τῶν σχολίων τοῦ περιφήμου ἐπισκόπου Καισαρείας Ἀρέθα (850—932), ὅστις σχολιάζων τοῦ Φιλοστράτου τὰ εἰς Ἀπολλώνιον Τυανέα (93, 11 κέ.) καὶ θέλων παραστατικώτερον ἐκ τῶν συγχορῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν λέξιν ἀγύρτης

1) Λαογρ., τόμ. Α', σ. 169 κέ.

λέγει: *Τοὺς ἀγείροντας λέγει ἤτοι ἀγύρτας, ὧν νῦν δείγμα οἱ κατά-
ρατοι Παφλαγόνες ὥδας τινὰς συμπλάσαντες πάθη περιεχοῦσας ἐν-
δόξων ἀνδρῶν καὶ πρὸς ὀβολὸν ᾄδοντες καθ' ἐκάστην οἰκίαν*¹.

Τὰ ἀκριτικά ἄσματα, ὡς ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν, ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τοὺς βυζαντι-
νοὺς χρόνους, ἢ ὅποια δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος. Εἶναι
δὲ τὰ περισσότερον διαδεδομένα ἐξ ὅλων τῶν ἄσματων. Εὐρίσκονται
ἀπανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας
μέχρι τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου εἰς παραλλαγάς, ἀφισταμένας ἀλλήλων
πολλάκις μέχρι τοῦ ἀδιαγνώστου, ὧν ἀρτιώτεραι καὶ ἐκτενέστεραι
εἶναι αἱ ἐκ Πόντου καὶ Καππαδοκίας καὶ ἰδίως αἱ ἐκ Κύπρου προερ-
χόμεναι, αἱ ὅποια εἶναι καὶ αἱ τὰ πλεῖστα ἐπικὰ στοιχεῖα ἔχουσαι.

Εἶναι δὲ τὰ ἀκριτικά ταῦτα ἄσματα ἐκ τῶν καλλίστων τῆς δημώ-
δους ἑλληνικῆς ποιήσεως διὰ τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας ἐν ταῖς περι-
γραφαῖς καὶ τὴν τόλμην ἐν τῇ ἐκπαίσει καὶ τῇ δημιουργίᾳ γραφικω-
τάτων κοσμητικῶν ἐπιθέτων. Ἐν τῇ ἐκπαίσει ἐπαυξάνει τὸ σύντομον καὶ
ἀλματικὸν τῆς διηγήσεως, ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἄλλον ἄσμα λαμβάνει μορφήν
δραματικὴν. Ἡ δὲ ἡρωϊκὴ ἡρώδης ἀπὸ τῆς ἐξακαλουμένης νὰ τὰ διαπρή-
ξαι τὴν παροῦσιν τῶν αἰῶνων καὶ τὰ ἀπαιροῦντος ἀλλοιωθεῖς καὶ
μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν μεταφύρονσα ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους
τοὺς ἡρωϊκοὺς καὶ περιπετειώδεις τῆς πείσμονος καὶ μακραίωνος πά-
λης τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον εἰς τὰ σκοτεινὰ
βάθη τῆς Ἀσίας παρὰ τὰς δασείας ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ ἐπὶ τῶν
κλεισουργῶν τοῦ Ταύρου, καὶ ἀναπλάττουσα ἐν τῇ φαντασίᾳ τὰς πελω-
ρίας μορφὰς τῶν ἡρωϊκῶν καὶ ἀκαταδαμάστων ἀντρείωμένων², τῶν
προμάχων ἐκεῖ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον τὸ θέλητρον
αὐτῶν³.

Κατ' ἐξοχὴν ἥρως τῶν ἄσματων τούτων εἶναι ὁ Διγενής, τοῦ
ὁποίου τὸ ὄνομα πολυτρόπως ἔχει παραμορφωθῆ εἰς τὰ ἄσματα, υἱὸς
Ἀραβὸς ἐμίρου ἐκχριστιανισθέντος καὶ τῆς θυγατρὸς Βυζαντινοῦ ἄρ-
χοντος. Τὰ ἄσματα δὲν μᾶς διηγοῦνται ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν του,
τὴν ὁποίαν μανθάνομεν ἐκ τοῦ ἔπους. Μᾶς διηγοῦνται ὅμως τοὺς ἔρω-

1) Βλ. Σ. ΚΟΥΓΕΑ, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰ-
δήσεις, Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 239. Περί ἄλλων τινῶν σχετικῶν πληροφοριῶν βλ.
ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ὁ Διγενής Ἀκρίτας, [1926] σ. 62.

2) Περί τούτων βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, ἐνθ' ἄν., σ. 34 κέ.

3) Πρβλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, σ. 43.

τάς του, τὴν ἀπαγωγὴν τῆς συζύγου του, τοὺς τρομεροὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς ἄθλους του κατὰ τῶν ἀπελατῶν καὶ τῶν Σαρακηνῶν. Ἡ δύναμις του εἶναι ὑπεράνθρωπος, αἱ δὲ διαστάσεις του Τιτᾶνος. Ὁ κτύπος τοῦ ροπαλίου του, ὅταν παλαίῃ πρὸς τὸν Σαρακηνόν, ἀκούεται ὡς βροντή, ὁ γρόνθος του πλήττων διαρρηγνύει βράχον, μετ' ἐν δὲ ῥάπισμα ἀναγκάζει δράκοντα νὰ μεταβληθῇ εἰς φύλακα τῆς συζύγου του. Καὶ αὐτὸν τὸν Χάρον νικᾷ. Ἀλλ' ἡ θεία δύναμις καὶ ἡ μοῖρα ἦσαν ἀνώτερα πάσης ἀνθρωπίνης ἀντιστάσεως. Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ. Περὶ τὴν κλίνην του συναθροίζονται ὅλοι οἱ ἀντρεωμένοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀφηγεῖται τοὺς ἄθλους του. Ἀποθνήσκων παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν Ἄδην καὶ τὴν σύζυγόν του. Τὰ ἔσματα, ἰδίως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν θάνατόν του, εἶναι πολυαριθμώτατα, συνεκέντρωσε δ' αὐτὰ ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐν Λαογραφίᾳς, τόμ. Α', σ. 169 κέ. Ἄλλοι ἀκριταί, τῶν ὁποίων συνηθέστατα ἐμφανίζονται τὰ δνόματα καὶ ψάλλονται τὰ κατορθώματα εἰς τὰ ἔσματα, εἶναι ὁ γέρων τῆς χήρας ὁ Πορφύρης, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Θεοφύλακτος καὶ ἄλλοι.

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἀκριτικά ἔσματα καὶ αἱ ἀκριτικαὶ παραδόσεις δὲν εἰσὶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἑλληνοφιλῆ. Ἐννοοῦν διεδόθησαν καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς τοὺς Ῥώσους, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σέρβους, τῶν ὁποίων ὁ πρώτος ἥρωας Μᾶρκος Κράλιεβιτς ἔχει πολλὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Διγενῆ.

β') Πλαστὰ ἢ Παραλογές.

Μετὰ τὰ ἀκριτικά ἔχομεν καὶ ἄλλα διηγηματικά ἔσματα, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις στηρίζονται ἐπὶ λαϊκῶν παραδόσεων ἢ φαίνονται τελείως πλασταί, ὅθεν καὶ ὁ Αἰν. Passow ὠνόμασεν αὐτὰ πλαστὰ. Τοιαῦτα εἶναι π. χ. τὸ ἔσμα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτης, τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ξενιτεμένου καὶ τῆς πιστῆς συζύγου, τὸ περίφημον ἔσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ καραβιοῦ, πού τὸ πνίγει ὁ βοριάς, καὶ πολλὰ ἄλλα. Ποία ἢ προέλευσις τῶν ἔσμάτων τούτων καὶ πότε ἐποιήθησαν πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον δὲν εἶναι γνωστόν. Ὅτι ὅμως καὶ ταῦτα ὅπως καὶ τὰ ἀκριτικά, πρὸς τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν μεγάλην τεχνοτροπικὴν ὁμοιότητα, προϋποθέτουν ποιητικὴν ὀριμότητα καὶ τέχνην καὶ ἐπομένως ξεχωριστὴν τάξιν λαϊκῶν ποιητῶν δὲν δύναται, νομίζω, νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβολίᾳ. Ἐπίσης οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ περὶ τῆς παλαιότητος τῶν πλείστων τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εὐρυτάτη αὐτῶν διάδοσις οὐ μόνον καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον,

ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλησιοχώρους ξένους λαούς, σλαβικοὺς καὶ ἄλλους, ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς εὐρωπαϊκούς.

Πλὴν ὁμως τῆς διαδόσεως ὑπάρχουν καὶ ἄλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, καὶ μάλιστα εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον¹. Τοιαῦτα στοιχεῖα εἶναι πρῶτον αἱ ὑποθέσεις τῶν ᾠσμάτων τούτων, αἱ ὁποῖαι, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Ν. Πολίτης, ὑπενθυμίζουν ἀρχαίους μύθους, καὶ μάλιστα ὁμηρικούς ἢ τραγικούς, ὅπως λ. χ. εἶναι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Γυρισμοῦ τοῦ ξενιτεμένου², ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ὀδυσσέως, ἡ ὑπόθεσις τοῦ Κολυμπητῆ³, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὸν μῦθον τῆς ἔριδος Θησέως καὶ Μίνωος, ἡ ὑπόθεσις τῆς μάννας τῆς φρόνισσας⁴, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὰ Θυέστεια δεῖπνα, ἡ ὑπόθεσις τῆς συνουσίας πρὸς νεκράν, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὸν μῦθον τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῆς Πενθεσιλείας, καὶ ἄλλαι διάφοροι, ὑπενθυμίζουσαι τοὺς μύθους τῆς Ἀλκήστιδος, τῆς Μηδείας, τῆς Φαίδρας, τῆς Ἰπποῦς κτλ.⁵.

Δεύτερον εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, τὸ ὁποῖον προέρχεται καθ' ἀπλολογίαν ἐκ τῆς ἀρχαίας θεωρίας περὶ τῆς παρακαταλογῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὡνομάζετο εἰδος μελοποιήσεως ἀπαγγελίας τραγικῶν καὶ ποιητικῶν τῆς τραγωδίας μετὰ τὴν ἐκείνην καὶ ἡ λέξις τραγούδι εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον ὁδηγεῖ. Τὸ ὄνομα τὸ συνήθες μέτρον τῆς δημώδους ποιήσεως, ὁ δεκαπεντασύλλαβος, οὗτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν λαμβικὸν καταληκτικὸν τετράμετρον, χαρακτηριζόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς

1) Περί τούτων βλ. τὸν πρυτανικὸν μου λόγον «Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημώδους νεοελληνικῆς ποιήσεως», [ἐκδ. β'] Θεσσαλονίκη 1954.

2) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Ἑκλογαί, ἀρ. 84.

3) Αὐτ., ἀρ. 90.

4) Αὐτ., ἀρ. 91.

5) Βλ. Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαί, σ. 37 κέ.

6) Ἑνθ' ἀν., σ. 6. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Δ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ (Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Α', 1889, σ. 284) γράφων διὰ τὰς ἐν Ἀθῆναις παραλογὰς παρατηρεῖ ὅτι αὗται οὐδέποτε ἤδοντο, ἀπηγγέλλοντο μόνον. Τὴν ἀπαγγελίαν ταύτην, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις συνώδευε λύρα, ἀνακρουομένη ἐν ἀναβολῇ· κατὰ τοὺς αἰῶνας ὁμως τῆς τουρκοκρατίας (διὰ τοὺς δύο μάλιστα τελευταίους εἴμεθα βέβαιοι), ὅτε ὁ βίος περιορίσθη ἐν μόνῃ σχεδὸν τῇ οἰκίᾳ, αἱ παραλογαὶ ἀπηγγέλλοντο ἄνευ τῆς συνοδείας ὀργάνου τινός, ὑπὸ γραιῶν, καὶ ἐν οἰκογενειακοῖς κύκλοις. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν αὐτῶν παρετηρεῖτο ἀληθῶς ἰδιάζων τις τῆς φωνῆς τόνος, κλαυθμηρὸς πῶς καὶ λυρῶδης. Συνέβαιεν ἄρα γε τοῦτο, διότι τὰ ὅτα εἶχον ἐξοικειωθῇ πρὸς τὸν ἤχον τῆς λύρας καὶ ἡ φωνὴ ἠθέλησεν ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἑλλειψιν ταύτην;

κατ' ἔξοχὴν ὀρχηστικόν, ὁδηγεῖ ἐπίσης εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον τῆς μεταγενεστέρας ἀρχαιότητος.

Τὸ θέατρον τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν ἦτο τὸ θέατρον τοῦ Ε' αἰῶνος. Οἱ ἐπαγγελματίαι τραγωδοὶ παρίστανον ὠρισμένα μόνον τμήματα ἐκ τῶν ἀρχαίων τραγωδιῶν καὶ κυρίως ἁσματικά, ὅπως καὶ οἱ κιθαρωδοί, ὀλοκλήρους δὲ τραγωδίας οἱ ὀρχησται ἢ παρτόμιμοι, ὅχι βέβαια τὰς ἀρχαίας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν καμωμένα διὰ τὰ συνοδεύουν μιμικὰς ὀρχήσεις, ἀλλὰ τὰς λεγομένας ὀρχηστικάς. Οἱ ὀρχησται δηλ., ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην κειμένων, τὸ ὁποῖον νὰ προσαρμόζεται εἰς τὴν μιμικὴν αὐτῶν διὰ τοῦ χοροῦ καὶ τῶν χειρονομιῶν παράστασιν τοῦ μύθου, προσέτρεχον εἰς ποιητάς, συνήθως κατωτέρους, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μύθου καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ὀρχηστῶν συντάσσον ἴδιον ποίημα, ὅπως οἱ λεγόμενοι *λιμπρεττίσται* συντάσσον ἴδια ποιήματα, τὰ *λιμπρέττα*, διὰ τὰ μελοδράματα. Τὸ ποίημα ἐμελοποιοεῖτο καὶ ἁδόμενον ὑπὸ εἰδικῆς χορωδίας ἐξ ὀρχήστρας συνοδεύει τὴν ὀρχησιν.

Τὰ ἅσματα ταῦτα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ῥήτορος Λιβανίου, ἦσαν προσφιλῆ εἰς τὸν λαόν, ὅστις καὶ ἐπεκράτειν αὐτὰ καὶ μετὰ τῆς πληροφορίας τοῦ Λιβανίου καὶ κατ' οἶκον καὶ ἀνά τὰς δόξας, ὅπως ἀκριβῶς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη εὐφραίνει μετὰ τὰ ἅσματα μελοδραμάτων καὶ ὀπερετῶν, ἐπηρεάζον δὲ καὶ τὸν Χρυσόστομον καὶ ἄλλους πατέρας καὶ αὐτὴν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν.

Ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα ἦσαν κατωτέρας ποιότητος μαρτυρεῖ καὶ ὁ Λιβάνιος¹, ἀλλὰ καὶ ὁ Πλούταρχος, ὁ ὁποῖος καὶ κατηγορεῖ τὴν ὀρχησιν ὡς αἰτίαν τῆς διαφθορᾶς ἐν γένει τοῦ θεάτρου. Καὶ γὰρ αὕτη (ἡ ὀρχησις), λέγει, *πάνδημόν τινα ποιητικὴν προσεταιρισμένη, τῆς δ' οὐρανίας ἐκπεσοῦς ἐκείνης, τῶν μὲν ἐμπλήκτων καὶ ἀνοήτων κρατεῖ θεάτρων, ὥσπερ τύραννος ὑπῆκοον ἑαυτῇ πεποιημένη μουσικὴν ὀλίγου δεῖν ἅπασαν, τὴν δὲ παρὰ τοῖς ροῦν ἔχουσι καὶ θεοῖς ἀνδράσιν ὡς ἀληθῶς τιμὴν ἀπολώλεκε*².

1) Ὑπὲρ τῶν ὀρχηστῶν 93. (ἐκδ. Foerster IV, σ. 480). *Τῶν γὰρ δὴ παίδων τινὲς διακονοῦντες δεσποταῖς εἰς ἀγορὰν τρέχοντες κακείθεν οἴκαδε τῶν ἡομάτων ἅτα ἄν διασωσονται διὰ τῶν σιτωπῶν ολεῦδοντες ἥδουοιν, ὥστε καὶ τοῖς μη βουλομένοις ἀκοῦναι ἀνάγκην ἀκοῦειν εἶναι καὶ τῇ συνεχείᾳ παρὰ τοῖς οὐκ ἐθέλουσιν ἀκοῦναι τὴν μνήμην ἐνίοτε πῆγνυσθαι.*

2) Οὗτος ὁμως παρατηρεῖ (IV, σ. 476 κέ.). *Οὐ γὰρ ἡ ὀρχησις ὑπὸ τῶν ἡομάτων κληροῦται, τῆς ὀρχήσεως δὲ εἵνεκα τὰ ἅσματα εὗρηται.*

3) Ἐνθ' ἄν., σ. 24, σημ. 59.

Πλὴν τούτων καὶ οἱ ὁμηρικοὶ μῦθοι διὰ τῶν θεάτρων ἐδιδάσκοντο εἰς τὸν λαόν. Διότι κατὰ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς τούτους τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ θεάτρου καὶ οἱ ἀρχαῖοι ραψωδοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ μεταβληθῶσιν εἰς ἡθοποιοὺς, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὸ ὄνομα *ὁμηρισταὶ* εἰσῆλθον εἰς τὸ θέατρον, ὅπου ἀπήγγελλον ἢ μᾶλλον παρίστανον τὰ ὁμηρικά ἔπη. Κατὰ ταῦτα ἐκ τοῦ θεάτρου καὶ δὴ ἐκ τῶν ὁρχηστικῶν τραγωδιῶν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἐκ τῶν ὁμηριστῶν ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν τὰ διηγηματικὰ ταῦτα ἄσματα, τὰ ὅποια καὶ διὰ τοῦτο φέρουν παρὰ τοῖς εὐρωπαῖκοις λαοῖς τὸ ὄνομα *ballade*.

Ἀξιοσημεῖωτα εἶναι ὅσα ὁ Λιβάνιος λέγει περὶ τῆς διὰ τῶν ὁρχηστῶν διασώσεως τῶν ἀρχαίων τραγικῶν μύθων¹. Ἔως μὲν οὖν ἦνθι τὸ τῶν τραγωδιοποιῶν ἔθνος, κοινοὶ διδάσκαλοι τοῖς δήμοις εἰς τὰ θεάτρα παρήεσαν· ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν ἀπέσβησαν, τῆς δὲ ἐν μουσεῖοις παιδεύσεως ὅσον εὐδαιμονέστερον ἐκινώνησε, τὸ πολὺν δὲ ἐστέργητο, θεῶν τις ἐλεήσας τὴν τῶν ἄλλων ἀπαιδευσίαν ἀντείσχετο τὴν ὁρχησιν διδασκὴν τινὰ τῶν παλαιῶν πράξεων, καὶ νῦν ὁ χρυσοχόος πρὸς τὸν ἐκ τῶν θεοποιῶν οὐ κακῶς διαλέξεται περὶ τῆς σκίας Περσέως καὶ Πάριος. Εἶναι οὖν ἡμετέρη τῶν ἀρχαίων τούτων τοσούτοι μᾶλλον σπουδαῖα, καθ' ὅσον ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὰ ὅμοια ποιητικὰ προϊόντα καὶ ἄλλων λαῶν παρέχει ἀσφάλειαν περὶ τοῦ κάλλους καὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποίσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐκδηλουμένης εὐγενείας τῶν συναισθημάτων τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν γειτονικῶν λαῶν. Εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Faugier «ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐκδηλοῦται μετὰ περισσῆς ποικιλίας, ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως». Πολλῶν ἐξ αὐτῶν αἱ ὑποθέσεις ἔχουν ὥς πυρῆνα τὰ κάλλιστα καὶ εὐγενέστετα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς συναισθήματα, τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην, τὴν συζυγικὴν πίστιν, τὴν δύναμιν τοῦ πρώτου ἔρωτος κτλ. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις εἶναι τραγικαὶ καὶ πολλάκις καὶ ἄγριοι, ὅπως π. χ. εἶναι ἡ ἐγκατόρυξις τῆς συζύγου τοῦ πρωτομάστορα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτῆς, μετριάζεται ἡ ἐντύπωσις τοῦ φρικτοῦ καὶ ἀγρίου διὰ τῆς ἐγκαταμεΐξεως ἐπεισοδίων εἰδυλλιακῆν ἀποπνεόντων χάριν καὶ συναισθημάτων εὐγενῶν καὶ φιλανθρωπῶν.

Ὡς πρὸς τὸ κάλλος καὶ τὴν τεχνοτροπίαν διακρίνει αὐτὰ ἢ αὐτὴ πρὸς τὰ ἀκριτικὰ δύναιμις τῆς φαντασίας ἐν ταῖς περιγραφαῖς, ἢ αὐτὴ

1) Ὑπερ ὁρχηστῶν 112. (ἔκδ. Foerster IV, σ. 493).

τόλμη ἐν τῇ ἐκφράσει, ἡ αὐτὴ γραφικότης τῆς γλώσσης, ἡ αὐτὴ συντομία καὶ δραματικότης ἐν τῇ διηγήσει. Ἄν δὲ δὲν διαπνέῃ αὐτὰ ἡ αὐτὴ ἡρωϊκὴ πνοή, ἡ ὁποία ζωογονεῖ τὰ ἀκριτικά, ἀναπληροῖ ταύτην ἡ ἀγνὴ πνοὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, ἡ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτὰ θέλγητρον ἀνυπέρβλητον.

Υ') Ρίμες.

Πλὴν ὅμως τῶν δύο μεγάλων τούτων κατηγοριῶν διηγηματικῶν ἁσμάτων φέρονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διάφορα ἄλλα διηγηματικὰ στιχορροήματα μᾶλλον ἢ ἅσματα, ἐντελῶς ὅμως διαφόρου καὶ χαρακτηρὸς καὶ τεχνοτροπίας. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὰ ἅσματα ταῦτα κυριαρχεῖ ἡ *ρίμα*, ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἔνεκα τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς εἶναι ἱκανὸς καὶ τὴν γλωσσικὴν καὶ τὴν λογικὴν ἔκφρασιν νὰ στρεβλώσῃ, διὰ τοῦτο καὶ πολλαχοῦ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι γνωστὰ *ρίμες*.

Ὅ,τι χαρακτηρίζει αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε ἡ φαντασία οὔτε αἱ εἰκόνες ἐν ταῖς περιγραφαῖς οὔτε τὰ *εἰκαστικά* οὔτε καὶ ἡ τόσον συνηθὴς εἰς τὴν νεοελληνικὴν δημοτικὴν ποίησιν γραφικότης ἐν τῇ διηγήσει, ποιοῦ μόνον ἡ γραφικὴ καὶ οὐκ ἄλλως ἡ τεχνικὴ τῶν γεγονότων ἀφήγησις, ἡ ἄμετρος πολλάκις πολυλογία, ἡ πεζότης, ἡ ἔλλειψις πάσης ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ ἡ ἀνεπαρκὴς προσπάθεια, ὅπως τὰ πάντα ὑποταχθοῦν εἰς τὴν στιχορρογικὴν ἁρμονίαν. Συνηθέστατα ἀρχίζουν μὲ μίαν χρονολογίαν :

*Στὰ χίλια ὀχτιακόσια εἰκοσιοχτὼ, μίαν Τρίτη,
ἀφουγκρασθῆτε νὰ σᾶς πῶ διὰ τὴ μαύρη Κρήτη.
Σύναξη γάνον οἱ βασιλεῖς καὶ πάνε στὸ Παρίσι,
νὰ κάμουντε συνέλεψη τί νὰ γερῇ ἡ Κρήτη.*

(*N. Πολίτου, Ἑκλογαί, ἀρ. 18.*)

Ἄλλοτε εὔχεται ὁ ποιητὴς, ὥς οἱ ὁμηρικοὶ αἰδοί, εἰς τὸν θεὸν νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν ποιητικὴν τοῦ γεγονότος ἔκθεσιν, καὶ ἄλλοτε περιορίζεται νὰ προσκαλέσῃ μόνον τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ἀκρόασιν.

*Παρακαλῶ σε, θεέ μου, νὰ μ' ἀφήσης,
τὸ ροῦ καὶ λοῦσμό μου νὰ βοηθήσης,
τοῦ Σούδας τὸ τραγούδι ν' ἀρχινήσω,
μὲ θλιβερὸ σκοπὸ νὰ τὸ κινήσω.*

(*A. Jeannarakī, ἅσματα Κρητικά, 1876, σ. 12 ἀρ. 15.*)

Ἀφρονευστῆτε γὰρ σᾶς ᾧ ἔρα μεγάλο θαῦμα,
 γὰρ τὸ Τζανάκη στὴ φλακὴ εἶντα τὸν ἀποκάμα.

(Αὐτόθι, σ. 10, 14).

Εἰς ὁλόκληρον δὲ τὸ ποίημα, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἐκ Κύπρου προερχόμενα, εἶναι καταφανὴς ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια πρὸς ὅσον ἔνεστιν ἀκριβῆ καὶ ἀνελλιπῇ τῶν γεγονότων ἀφήγησιν. Ἐνῶ δὲ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα δημώδη ἄσματα, ὅπως δὰ καὶ εἰς τὰ δημορικὰ ἔπη, ὁ ποιητὴς οὐδαμῶς ἐμφανίζεται οὐδὲ διακόπτει τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως, ἡ ὁποία ῥεεῖ ἀδιάκοπος ἐκ τοῦ θείου στόματος τῆς προσκληθείσης Μούσης, εἰς τὲς ῥίμες ὁ ποιητὴς ὄχι μόνον προβάλλει εἰς τὸ προοίμιον, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸ ποίημα παρεμβαίνει, παρουσιάζων ἑαυτὸν ὡς τὸν ἀφηγούμενον καὶ βεβαιῶν ὅτι τὰ πάντα λεπτομερῶς ἔχει ἐξακριβώσει καὶ μετ' ἀκριβείας θέλει διηγηθῆ. Οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ ἐκτρέπεται εἰς κρίσεις ἐπὶ τῶν γενομένων καὶ συμβαλλόντων καὶ γνώμας ψυχοφελεῖς διατυπώνει καὶ ὡς διδάσκαλος τῶν ἀκούοντων παρουσιάζεται. Εἰς δὲ τὸ τέλος δὲν παραλείπει ἐν ἐπαύρσει τὴν ἀπόφερν τὸ ὄνομά του καὶ τὴν πατρίδα του καὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐκπατρίστων καὶ μόνον τῶν ποιητικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων του.

Ὡς ὑποθέσεις ἔχουν διαφορὰ ἱστορικά γεγονότα ἐθνικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποθέσεως, ἀλλὰ συνηθέστατα καὶ πολλὰ ἐντελῶς τοπικῆς φύσεως, φόνους, σεισμούς, ναυάγια κτλ. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα ἔχουν τὸν τύπον ἱστορικῶν χρονολογικῶν στιχουργημάτων, εἶναι ὅμως καὶ μερικά, ἰδίως εἰς ἐθνικὰς συμφορὰς ἀναφερόμενα, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν τὸν τύπον *θρήνον*, παλαιότερα ὑποδείγματα τῶν ὁποίων ἔχομεν τοὺς διαφοροὺς *θρήνους*, τοῦ *Ταμερλάνου*, τῆς *ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, τῶν *Ἀθηνῶν*, τοῦ *θαλατικοῦ τῆς Ρόδου* κτλ.

Στίχος αὐτῶν συνήθης εἶναι ὁ δεκαπεντασύλλαβος. Οὐχὶ σπανίως ὅμως μεταχειρίζονται καὶ ἄλλους, ὧν συνηθέστερος ἐν Κρήτῃ εἶναι ὁ ἐνδεκασύλλαβος ἱαμβικὸς καταληκτικὸς, οἷον τὸ κατωτέρω παράδειγμα:

Τοῦ Σούδας τὸ τραγούδι ν' ἀρχινῇ

υ ι υ - | υ ι υ - | υ ι υ

Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἀπαγγελίας αὐτῶν εἶναι μὲν ῥηματικός, ἀλλ' ἐντελῶς μονότονος, οὐδὲν κοινὸν ἔχων πρὸς τὰ μελωδίας τῶν ἄλλων ῥημάτων, κλέφτικων, χορευτικῶν κτλ.

Ὡς δεῖγμα παραθέτομεν τὸ ἐκ Κρήτης μὲν προερχόμενον, ἐκ Χίου δὲ ὑπὸ τοῦ Pernot ἀποθησαυρισθὲν ἄσμα τῆς Σούσας.

$\text{♩} = 126$

Μα - ῖ - συ δε - κα - τέσ - σε -

ρις π' ἄν - νοί - ει τὸ τρι - μπου - νι νά - κού - σε -

τέ μου νά σᾶς νοί - γης Σού - σας τὸ τρα -

θοῦ - δι. Ἡ Σού - σας ὁ ἦ - τον ὁ - μορ -

φη, τῆς Βε - νε - τιᾶς κα - ρά - θι, κ' ἔ - γά - παν

τὸ Σε - ρί - μπα - λη, τὸ κάλλιον παλλη - κά - ρι

(H. PERNOT, Rapport sur une mission scientifique.
Nouvelles Archives des Miss Scient. XI, σ. 230 ἀρ. 109).

Τὰ ἀνωτέρω νομίζω, ὅτι εἶναι ἀρκετά, διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ εἶδος τῶν ποιημάτων τούτων. Πρόκειται περὶ στιχορρημάτων μᾶλλον ἡμιλαϊκῶν παρὰ περὶ δημοτικῶν ἁσμάτων, ἔστω καὶ διηγηματικῶν.

Ὅπως δὲ τὰ κλέφτικα ἔχουν ὠρισμένην ἀκτῖνα διαδόσεως, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ οἱ ῥίμες ἔχουν ἰδιαιτέραν γεωγραφικὴν περιφέρειαν, ἐκτὸς τῆς ὁποίας διαδιδόμεναι ἐκφυλλίζονται βαθμηδὸν εἰς πραγματικά δημώδη ἄσματα. Ἡ γεωγραφικὴ αἴτις περιφέρειαι εἶναι αἱ νῆ-

σοι καὶ ἐξ αὐτῶν κυρίως ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ παραγῇ ἀφθονίαν τοιούτων, τὰ ὅποια ὁμῶς δὲν γίνονται καὶ δημοτικά. Φορεῖς δὲ αὐτῶν καὶ ποιηταὶ ἐν Κύπρῳ εἶναι ἐξ ἐπαγγέλματος ποιηταί, ποιητάρηδες ἐπιτοπῶς καλούμενοι. Ἀνάλογοι πρὸς τούτους ἦσαν ἴσως ἄλλοτε οἱ ἐν Κρήτῃ λεγόμενοι *ριμαδόροι*¹. Διάδοχοι δὲ τῶν ἐπαγγελματιῶν τούτων ποιητῶν τελευταῖοι εἶναι οἱ ἐπαῖται, οἱ ὅποιοι εἰς τοιαύτας *ρίμας* θρηνηλογοῦν τὰ παθήματά των.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ποιητικὴ αὐτὴ τεχνοτροπία δὲν ἔμεινε κτῆμα μόνον τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ποιητῶν, ἐπέρασεν ἐν μέρει καὶ εἰς τὸν λαόν, ἄνθρωποι δὲ τοῦ λαοῦ, ἔχοντες ὁμῶς πάντοτε κάποιαν σχολικὴν ἢ μᾶλλον σχολαστικὴν μόρφωσιν, κατὰ τόπους καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς νήσους, ὅπου ἡ στιχουργικὴ δεξιότης ἀκμάζει λόγῳ τῆς ἀκμῆς τῆς ποιήσεως τῶν ὁμοιοκαταλήκτων διστίχων, ἐποιοῦν καὶ ποιοῦν κατὰ τόπους τοιαύτας *ρίμας* διὰ τοπικὰ γεγονότα διαφόρου φύσεως. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῆς *ρίμας* ἐν Κύπρῳ ἐφηρμόσθη σποραδικῶς καὶ εἰς παραλλαγὰς καὶ ἀνομοιοκαταλήκτων διηγηματικῶν ᾠσμάτων, καὶ διὰ τὴν ἐκδοτικὴν.

Πότε καὶ πῶς ἀνεπτέθη καὶ αὐτὴ ποίησις δὲν ἠορμήθη ἀκριβῶς καταστὰς δὲν ἠρευνήθη καὶ ἡ ποιοτικὴ ἀποφορῶν αὐτῆς, τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ποιητῶν. Ἐξ ἰδίας ἡμετέρας πεῖθομαι ὅτι καὶ οἱ ποιηταὶ καὶ ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν εἰς τὴν ἐκδοτικὴν παλαιά, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ᾠσμάτων, τὰ δὲ πρῶτα δείγματα αὐτῆς ἀνευρίσκω εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (ΙΔ' αἰῶνα) ποιηθὲν χρονογραφικὸν ποίημα τῆς κατακτήσεως τοῦ Μωρέως ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸ γνωστότατον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Χρονικὸν τοῦ Μωρέως*. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνομοιοκατάληκτος, παρέλαβεν ἀκολούθως καὶ ἐχρησιμοποίησε τὴν φραγκικῆς προελεύσεως *ρίμαν* καὶ διεμορφώθη εἰς τὸν τύπον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον μᾶς παρουσιάζεται σήμερον. Τῆς ποιήσεως ταύτης δείγματα

1) Βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, σ. 42, 48. Πρβλ. καὶ ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας, σ. 61 κέ. Βλ. καὶ ἀνωτ., σ. 101. Περὶ τῶν ποιητάρηδων βλ. ὅσα ἔγραψα ἐν Λαογρ., τόμ. Ε', σ. 650 καὶ μετ' ἐμέ ὁ Χρ. Παντελίδης, Αὐτ., τόμ. Ζ', σ. 115 κέ. Πρβλ. καὶ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ᾠσμάτων, Λαογρ. Ε', 506 (=Λ. Σ., τόμ. 1, σ. 224). Μεταπολεμικῶς ἔγραψεν ὁ Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Οἱ ποιητάρηδες στὴν Κρήτη καὶ στὴν Κύπρῳ ἐν Λαογρ., τόμ. ΙΕ', σ. 374 κέ. καὶ ὁ J. ΝΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Modern Greek heroic oral poetry, New York 1959. Βλ. καὶ ἀν., σ. 83.

παλαιότερα ἔχομεν ἀρκετά, καὶ τινα καὶ ὄχι ἀνάξια λόγου ποιητικῶς. Ἐν τῷ συνόλῳ ὅμως, ὅπως εἵπομεν, ἡ ποιητικὴ ἀξία τῶν προϊόντων τῆς ποιητικῆς ταύτης τεχνοτροπίας καὶ μάλιστα τῶν νεωτέρων εἶναι πολὺ ὀλίγη.

Ε'. ΔΡΑΜΑΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Παρὰ τὰ ἴσματα τέλος δύνανται νὰ ἐξετασθοῦν καὶ διάφορα δραματικά παίγνια καὶ παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τελοῦνται κυρίως κατὰ τὰς Ἀπόκρεως. Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα περὶ τινων δραματικῶν παραστάσεων, ἔχουσων λατρευτικὸν χαρακτῆρα καὶ συνδεομένων πρὸς τὴν γονιμότητα τῆς φύσεως, ὥς εἶναι οἱ καλόγηροι ἐν Θράκῃ. Αἱ παραστάσεις περὶ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται, εἶναι καθαρῶς δραματικαὶ παραστάσεις, δι' ὧν ὁ λαὸς ὑποκαθιστᾷ τὸ θέατρον, αἱ δὲ ὑποθέσεις αὐτῶν εἶναι ἐκτενέως ποιητικά, εἰλημμένα ἐκ προσφιλῶν εἰς τὸν λαὸν ποιητικῶν ἔργων. Τοιαῦται παραστάσεις π. χ. εἶναι αἱ ἐκ τοῦ Ἑρωτοκρίτου, τῆς Λαοκρατίας, τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, τῆς Χουσανγῆς καὶ τοῦ Μεγάλου τοῦ Παναράτου καὶ ἄλλων.

Εἶναι δὲ ἀξιοὶ προσοχῆς αἱ παραστάσεις αὗται, οὐ μόνον δι' ὅσα ἐν αὐταῖς λέγονται, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐνδοκίμiam τῶν λαϊκῶν ὑποκριτῶν, τὴν διάταξιν αὐτῶν καὶ τὴν ὑπαίθεσιν ἐν γένει σκηνοθεσίαν, τὸν τρόπον τῆς ὑποκρίσεως, καθὼς καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀκροατηρίου. Διὰ τοῦτο ὁ συλλογεὺς τοιούτων δραματικῶν παιγνίων, ἐὰν θέλῃ νὰ δώσῃ τι πλήρες, πρέπει νὰ μὴ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰ λεγόμενα ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ νὰ παράσχῃ καὶ πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν περὶ ὅλων τῶν ἀνωτέρω.

Ἄξιον ἐπίσης προσοχῆς καὶ μελέτης εἶναι καὶ τὸ λαϊκὸν θέατρον τοῦ Καραγκιόζη, τὸ ὁποῖον παραλαβὼν ὁ λαὸς παρὰ τῶν Τούρκων διέπλασε βαθμηδὸν εἰς ἐλληνικόν *.

1) Λαογρ., τόμ. Β', 448-50, 451, 674.

2) Βλ. ἐν Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἑγκυκλοπ. τὸ ἄρθρον «Καραγκιόζης» ὑπὸ τοῦ Λ. ΡΟΥΣΣΕΛ' ἐπίσης L. ROUSSEL, Karaghenez ou un théâtre d'ombres à Athènes, tom. I-II, Athènes 1921. Βλ. καὶ βιβλιοκρισίαν ἐν Λαογρ., τόμ. 8, σ. 280-83. Τέλος καὶ βιβλιοκρισίαν μου ἐν «Ἑλληνικοῖς», τόμ. 17, σ. 428-431.

ΣΤ'. ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αὐτὴ εἶναι ἡ δημώδης ἑλληνικὴ ποίησις, δένδρον πολὺκλαδον, αἰθαλὲς καὶ αἰωνόβιον, τοῦ ὁποῖου αἱ ρίζαι ριζοῦνται εἰς τὸ γόνιμον ἔδαφος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ κορμὸς γιγαντοῦται εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς τοῦ Βυζαντινίου χρόνου, οἱ δὲ κλάδοι ἀναθάλλουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς κλεφτουριάς καὶ τῶν ἐπαναστάσεων. Τέκνον γνήσιον τῆς ἀγνῆς καὶ ἀπεριτέχου λαϊκῆς ψυχῆς ἐπὶ αἰῶνας μακροῦς, τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας, ὑπῆρξεν ἡ μόνη σχεδὸν πνευματικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκδήλωσις, ἡ μόνη αὐτοῦ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυσις. Ὡς κύριον αὐτῆς χαρακτηριστικὸν ἔχει τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ συναίσθημα, τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν εἰς τὴν ἔκφρασιν. «Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης, παρατηρεῖ ὁ Ν. Πολίτης¹, ἡ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη τῇ φύσιν, δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν παραγμάτων τοῦ ἑξωτερικοῦ κόσμου ἐκ τῆς ἀπλῆς αἰσθητικῆς καὶ ἐκ τῆς ἐκφράσεως τῶν αἰσθητικῶν ἀπειροσχημάτων, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθής. Ἡ φωνὴ αὐτῶν πραγμάτων ἀναπληρῶνει τὴν ἑλλείπουσαν τέχνην».

Ἡ φράσις αὐτῆς κατὰ τὸν Cl. Fauriel εἶναι ἀπλῆ, νευρώδης καὶ ἀπερίστροφος καὶ χωρεῖ διὰ περιόδων βραχειῶν καὶ σχεδὸν ἴσων. Ἐκαστος στίχος ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὸν αὐτοτελῆ ἔννοιαν ἢ εἰκόνα πλήρη οὕτως, ὥστε ἡ συνέχεια τῶν στίχων, ἀπαγγελλομένη ἢ ἀδομένη ἐνώπιον πλήθους πολυαριθμοῦ καὶ κατὰ τύχην συνηθροισμένου, οὐδὲν σχῆμα, οὐδεμίαν λέξιν παρουσιάζει, ἥτις νὰ μὴ γίνεται σαφῶς καὶ εὐκόλως ἀντιληπτὴ εὐθὺς ἀπαγγελλομένη².

Ἡ γλῶσσα τέλος αὐτῶν κατὰ τὸν ἴδιον Cl. Fauriel «ἡ ὁποία εἶναι ἡ γνησίᾳ γλῶσσᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὰς συστηματικὰς προσπάθειάς τῶν συγγραφέων, ὅπως πλουτίσουν καὶ τορνεύσουν αὐτήν, εἶναι γλῶσσα ἀξιόλογος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ὁμογενὴς ὡς ἡ γερμανικὴ καὶ πλουσιωτέρα αὐτῆς, σαφὴς ὡς ἡ γαλλικὴ, μᾶλλον εὐκαμπτος τῆς ἰταλικῆς καὶ ἁρμονικωτέρα τῆς ἰσπανικῆς, ἔχει πᾶν ὅ,τι

1) Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ᾠμάτων, ἐν Λαογρ., τόμ. Ε', 489 κέ. (= Λ. Σ. τόμ. 1, σ. 211 κ.έ.).

2) Περί τούτων βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἡ γένεσις τοῦ διστίχου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας, Θεσσαλονίκη 1947.

χρειάζεται, διὰ τὴν θεωρηθῆναι ἀπὸ τοῦδε ὡς ἡ ὠραιότητι γλῶσσα τῆς Εὐ-
ρώπης. Ἀναμφιβόλως δ' εἶναι ἡ πλέον ἐπιδεκτικὴ τελειοποιήσεως.
Ἐὰν φαίνεται κατωτέρα, παραβαλλομένη πρὸς τὸ ἴδιωμα, τοῦτο εἶναι
μόνον τὸ ἴδιωμα, ἐξ οὗ προέρχεται, καὶ τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὴν νέαν
φάσιν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἐλάττωσις ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς μᾶλλον εἰς τὰς
περιστάσεις παρὰ εἰς τὰ πράγματα».

ΣΤ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Προκειμένου νῦν περὶ τῆς συλλογῆς τῶν ᾠμάτων ἔχομεν τὴν πα-
ρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς. Καθ' ὅσον τὸ δημοτικὸν ᾠσμα εἶναι ᾠσμα, εἰς
τὸ ὁποῖον τὸ κείμενον, αἱ λέξεις, εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμέναι πρὸς
τὴν μελωδίαν, τελεία συλλογὴ ᾠμάτων θὰ ἦτο ἐκεῖνη, ἡ ὁποία θὰ μᾶς
ἔδιδε λέξεις ὁμοῦ καὶ μελωδίαν. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλον,
διότι αἱ μὲν λέξεις σημειοῦνται εὐκόλως, τὴν μελωδίαν ὅμως μόνον μου-
σικὸς δύναται νὰ σημειώσῃ, καὶ μετὰ τὴν ἑκείνου. Διότι αἱ κακαὶ μου-
σικαὶ ἀποδόσεις φυσικὰ δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ, ἀλλὰ ἀνδραγαδία διὰ τὴν ἐπι-
τιμὴν ᾠμολογῶν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν τέλει καὶ ἐπὶ ὅποιον ἀποφασιστῇ
ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀποδόσεως, ἐχρησιμοποιοῦται πρῶτον διὰ τὴν καταγραφὴν
τῶν δημῶδων μελωδιῶν ὁ φωνογράφος, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ πλάκες εἰς
ἐκάστην στιγμὴν δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ αὐτὸ μέλος, ἔπειτα δὲ
ἀπὸ δεκαετίας καὶ τὸ μαγνητόφωνον διὰ τὴν ἠχογράφειν τῆς μελω-
δίας καὶ τῆς μουσικῆς ἐπὶ εἰδικῆς ταινίας. Διὰ τῶν μέσων τούτων ἐπι-
τρέπεται ὁ ἔλεγχος τῆς ἀκριβείας τῆς γραπτῆς μουσικῆς ἀποδόσεως.

Ὡς πρὸς τὸ κείμενον παρατηροῦμεν ὅτι, καθὼς καὶ εἰς ὅλα τὰ
δημῶδη κείμενα, ἡ καταγραφὴ πρέπει νὰ εἶναι πιστὴ καὶ ἀκριβής,
οὐδὲν μεταβάλλουσα καὶ οὐδὲν προσθέτουσα οὐδ' ἀφαιρουσα. Οὐ μό-
νον δὲ κατὰ τὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ φθογγικῶς ἡ καταγραφὴ δεόν νὰ
εἶναι πιστή. Ἰδίως δὲν πρέπει νὰ παρασύρεται ὁ καταγράφων ἀπὸ τὸ
ἐπιτόπιον ἴδιωμα καὶ νὰ προσαρμόζῃ τὸ ᾠσμα εἰς αὐτό. Καθὼς παρε-
τήρησα καὶ ἐγὼ καὶ ἄλλοι προσεκτικοὶ συλλογεῖς, ἡ γλῶσσα τῶν ᾠμά-
των καὶ γραμματικῶς καὶ φθογγικῶς δὲν προσαρμόζεται τελείως πρὸς
τὸ τοπικὸν ἑκασταχοῦ ἴδιωμα. Ἡ ποίησις διετήρησε κάποιαν παρά-
δοσιν εἰς τὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία τὴν ἐμποδίζει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ
ἴδιωμα. Ἐπειτα τὰ ᾠσματα, ἅπαξ ποιηθέντα, μεταφέρονται ἀπὸ τόπου
εἰς τόπον, δὲν εἶναι δὲ εὐκόλον, κυρίως ἕνεκα τοῦ μέτρου, νὰ προσαρ-
μόζωνται τελείως εἰς τὸ ἑκασταχοῦ κρατοῦν ἴδιωμα. Ἡ προσαρμογὴ
αὐτῶν δὲν εἶναι εἰ μὴ σχετικὴ, οὐδέποτε δὲ πλήρης. Πλὴν τούτου τὰ

ᾠσματα πολλάκις διетήρησαν καὶ ἀρχαιοπρεπεστέρας λέξεις, τῶν ὁποίων ἡ σημασία ἔχει λησμονηθῇ καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἐφθάρησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτάς. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τὰς λέξεις ταύτας ὁ συλλογεὺς πρέπει νὰ σημειώσῃ ἀκριβῶς, ὡς λέγονται, προσθέτων καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς λέξεως, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς αὐτὴν οἱ χωρικοὶ ἢ χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς ἀγνώστου σημασίας, ἐὰν ὁ χωρικός οὐδὲν περὶ αὐτῆς ἔχῃ νὰ εἴπῃ¹.

Ἐπειτα εἶναι ἀνάγκη ὁ συλλογεὺς νὰ προσέχῃ καὶ νὰ σημειώσῃ καὶ ἄλλα τινὰ πράγματα, ἀπαραίτητα, ἵνα ἡ συλλογὴ αὐτοῦ ἔχῃ ἀναμφισβήτητον ἀξίαν. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς ὁ τόπος, ἐξ οὗ κατεγράφη τὸ ᾠσμα, καθὼς καὶ τὸ ὀνοματεπώνυμον, ἡ ἡλικία καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ ὑπαγορεύσαντος. Πλὴν τούτων ἀπαραίτητον εἶναι ἐπίσης νὰ σημειώνεται καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν τὸ ᾠσμα ᾄδεται, ἐὰν δὲ εἶναι δυνατόν, ὅσας εἶναι ἀδύνατος ἡ καταγραφὴ τοῦ μέλους, νὰ δηλοῦται κατὰ τινὰ τρόπον καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ᾄδεται. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον παρατήρησεν, ὅτι αὐτὸς ὁ λαὸς κατὰ τόπους χαρακτηρίζει τὰ διάφορα ᾠσματα καθ' ὅσον τῆς περιστάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ᾄδονται εἰς τραγούδια, χοροὺς, γάμους, τριανταφυλλίδην ἢ κλέφτικα, κτλ.² Αἱ δὲ τοιαῦται πληροφορίες καὶ δίδουν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὸν λαὸν τὸ ᾠσμα, πράγμα τὸ ὁποῖον μᾶς βοηθεῖ ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν ἐξήγησιν διαφορῶν φαινομένων ἔν τε τῇ δημιουργίᾳ καὶ τῇ παραδόσει τῶν κειμένων τῶν δημοτικῶν ᾠμάτων. Οὕτως ὁ εὐρισκόμενος ἐνώπιον τοῦ καταπληκτικοῦ πλήθους τῶν διστίχων οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀφθονον ταύτην παραγωγὴν, ἐὰν ἠγνόει τὴν πολλαπλὴν τοῦ διστίχου χρῆσιν εἰς τὸν κλήδοναν, εἰς τοὺς χορούς, εἰς τοὺς γάμους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ποιητικούς ἀγῶνας. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον σημειώσω ὡς παράδειγμα τὸ ἑξῆς. Ὁ διεξερχόμενος τὴν συλλογὴν τῶν κρητικῶν ᾠμάτων τοῦ Ἀντ. Γιάνναρη ἀπορεῖ πῶς, ἐνῶ ἐν Κρήτῃ σφύζονται πλεῖστα μακρὰ ᾠσματα, πράγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐκεῖ ποίησις δὲν περιέπεσεν εἰς παρακμὴν, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς πόλεις, ἀπαντῶνται καὶ πλεῖστα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὄχι ὡς λείψανα ἐκ στίχων λησμονηθέντων ᾠμάτων, ἀλλ' ὡς ᾠσματα περικεκομμένα, ᾠσματα τὰ ὁποῖα ὁ

1) Περὶ τούτων ἔγραψε λεπτομερέστερον ὁ Δ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Γλῶτται» δημοτικῶν τραγουδιῶν (Ἀφιέρωμα εἰς Μαν. Τριανταφυλλίδην, σ. 337-355).

2) Λαογρ., τόμ. Α', 1909, σ. 140.

“Ο Αιγυνηὺς ψιγχομαχεῖ κ’ ἡ γῆς τότε τρομάσσει·
βγοῦτᾱ καὶ τρέμ’ ὁ οὐρανὸς καὶ σειεῖτ’ ἅπαντες κόσμος,
κ’ ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾱ, πῶς θὰ τότε σκεπάσῃ·
πῶς θὰ σκεπάσῃ τέθιοιο γιό.

Ἐξ Αἰγίνης ἔχομεν τὴν πληροφοσίαν (Θουκυδίδης. Η', σ. 69 σημ. 1), ὅτι εἰς παλαιότερους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἐπαινούμενοι νὰ πᾶλλον ἔχοντο δύναμιν περιστάμενα τὸ ἐπαινεῖν καὶ νὰ λησύνοντο ἐγκωμιαῖοι καὶ ἐπαῖνοις, ὥς πολλὰ γνωρίζοντες καὶ τὰ τραυματικά ἀκόμη ὠφελείας, ἑτεμάχιζον τὰ τραγούδια καὶ διατάσσον τὰ τμήματα εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἡ πρᾶξις των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργοῦντο βραγύτεροι παραλλαγαί.

Ἐπειτα εἰς τὸ αὐτό, ἀνωτέρω παρατεθέν, ἄσμα, παρατηρεῖ καθεὶς ὅτι τελειώνει εἰς ἡμισὺν στίχον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἄσματα παρατηρεῖται. Τοῦτο πάλιν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον συνηθίζον νὰ ἄδουν τὰ ἄσματα ταῦτα, καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ μελωδία, καταλαμβάνουσα ἓνα καὶ ἡμισὺν στίχον, δὲν προχωρεῖ ἀπὸ στίχου εἰς στίχον ἀλλ' ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐκαστοτε τε-

1) Τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ ἡ φράσις δὲν ἠδυνήθηεν νὰ ἐξακριβώσω. Ὑποθέτω ὅτι εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς συνοδοευούσης τοὺς στίχους μελωδίας, τῆς παλαιότερης εἰς τὴν λύραν, ἣτις ἐκτείνεται συνήθως εἰς ἓνα καὶ ἡμισυν στίχον. [Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ γνώμη περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ παλαιότερον ἐν χρήσει μουσικοῦ ὄργάνου *μαντούρας*, αὐλοῦ ἐκ καλάμου. Τοῦ καλάμου τὸ τμήμα ἀπὸ τοῦ ἐνός διαφραγματος εἰς τὸ ἕτερον καλεῖται *κόντυλας*· ἡ *μαντούρα* δὲ κατασκευάζεται ἀπὸ ἓνα *κόντυλαν* καλάμου, τούτου δὲ τὸ μουσικὸν μέλος τὸ ἐκτελούμενον ἐπ' αὐτοῦ ἐκλήθη *κο ν δ υ λ ι ᾶ*. (ΜΑΡΙΑΣ ΔΙΟΥΔΑΚΗ, Λαογραφικὰ Κρήτης, τόμ. Α'. Μαντινάδες, Ἀθήται 1938, σ. 350)].

λευταῖον προηγούμενον ἡμιστίχιον καὶ καταλήγει εἰς τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον τοῦ ἀκολουθοῦ στίχου κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον :

Τοῦ Κίτσον ἡ μάννα κάθορταν στήν ἄκρη σὺν ποτάμι,
 μετὲ τὸ ποτάμι μάλλωνε
 μετὲ τὸ ποτάμι μάλλωνε καὶ τὸ πετροβολοῦσε
 ποτάμι μ' γιὰ λιγρόστεψε,
 ποτάμι μ' γιὰ λιγρόστεψε, κτλ.

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι, πιστεύω, ἄρκετὰ διὰ νὰ καταδείξουν τὴν σπουδαιότητα τῶν πληροφοριῶν περὶ τῶν ὁποίων ὠμολήσαμεν.

* * *

Ἄσμάτων συλλογαὶ ἔχουν δημοσιευθῇ πλείσται μέχρι τοῦδε καὶ ὑπὸ ξένων καὶ ὑπὸ ἡμετέρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰς σπουδαιότητας. Πρώτη σπουδαία συλλογὴ τοῦ Γάλλου CL. FAUREL, Chants populaires de la Grèce moderne δημοσιεύθησιν κατὰ τὸ 1824-1825 μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως τῶν ποιημάτων. Ἡ συλλογὴ αὕτη διατηρεῖ καὶ σημεῖον ἀξίον τῆς ἀξίας της διὰ τὰς κατὰ τὴν ἀναγωγὴν (ὅποια προτιμάται κατὰς καὶ δι' ἄλλας σπουδαίας ἀναγωγὰς) τοῦ Γάλλου συγγραφέως καὶ ἐρευνητοῦ. Μετ' αὐτὴν ἐκείνη τοῦ HIC. DAN TOMMASEO, Canti popolari, Venezia 1842, τόμ. IV, ἡ τοῦ Π. ΚΑΛΟΥΣΟΥ, Τραγούδια ἔθνικα, Κερκύρα 1850, ἡ τοῦ ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ, Ἄσματα δημοτικά τῆς Ἑλλάδος, Κερκύρα 1852 — οὗτος ὅμως πολλαχῶς ἐφθίψε τὰ κείμενα αὐθαίρετως διορθῶν — ἡ τοῦ Α. ΙΑΤΡΙΔΟΥ, Συλλογὴ δημοτικῶν ἄσμάτων παλαιῶν καὶ νέων, Ἀθήναι 1859. Ἐπειτα αἱ συλλογαὶ τοῦ TH. KIND, Neugriechische Poesien, Leipzig 1833. — Anthologie, Leipzig 1844. — Neugriechische Volkslieder, Leipzig 1840, τοῦ M. DE MARCELLUS, Chants du peuple en Grèce, Paris 1851.

Πάσας τὰς ἀνωτέρω συλλογὰς, πλὴν τῆς τοῦ Μανουσίου καὶ Ἰατρίδου, καθὼς καὶ ἄλλας, αἱ ὁποῖαι εἶχον δημοσιευθῇ εἰς περιοδικὰ καὶ πραγματείας διαφόρους, ἱστορικές, τοπογραφικάς κτλ., συνεκέντρωσεν ὁ ARN. PASSOW εἰς τὴν συλλογὴν αὐτοῦ: Traγούδια Ρωμαῖκα. — Popularia carmina Graeciae recentioris, Lipsiae 1860. Ἀλλὰ καὶ ἐκτοτε πλείσται ὅσαι συλλογαὶ ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς αὐτοτελῆ βιβλία καὶ εἰς γενικωτέρας λαογραφικάς συλλογὰς καὶ εἰς περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια καὶ εἰς διαφόρους πραγματείας.

Αὐτοτελεῖς συλλογὰς ἀξίας λόγου σημειοῦμεν κατὰ χρονολογικὴν σειράν τὰς ἐξῆς: Γ. ΧΑΣΙΠΟΥ, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρὸν δημοτικῶν ἄσμάτων, Ἀθήναι 1866. — Μ. ΛΕΛΕΚΟΥ, Δημῶδες ἀνθολογία, Ἀθήναι 1868 — ANT. JEANNARAKI, Ἄσματα Κρητικά, Leipzig 1876. — Π. APABANTINOY, Συλλογὴ δημοτικῶν ἄσμάτων τῆς Ἡπείρου, Ἀθήναι 1880. — EM. LEGRAND, Recueil de chansons populaires grecques, Paris 1882. — PAUL LAGARDE, Neugriechisches aus Klein Asien, Göttingen 1886. — G. F. ABBOTT, Songs of Modern Greece, Cambridge 1900. — Α. Α. ΓΟΥΣΙΟΥ, Τὰ τραγούδια τῆς πα-

τρίδος μου, Θεσσαλονίκη 1901. — ΓΕΩΡΓ. ΠΑΧΤΙΚΟΥ, 260 δημώδη ελληνικά ἔξματα, Ἀθήναι 1905. — ΑΓ. ΘΕΡΟΥ, Δημοτικά τραγούδια, Ἀθήναι 1909. — ΑΡ. ΚΡΙΑΡΗ, Κρητικά ἔξματα, ἐν Χανίοις 1909, ἐκδ. Β', 1920. — Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, Καρπαθιακά δημοτικά ἔξματα, Κωνσταντινούπολις 1918.

Βιβλία, περιέχοντα πλὴν ἄλλου λαογραφικοῦ ὕλικου καὶ συλλογὰς ἀξίας λόγου διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἔξμάτων, σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰ ἀκόλουθα: ΕΠ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ, Τὰ Σαμιακά, τόμ. Ε', Σάμιος 1887. — BERN. SCHMIDT, Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, Leipzig 1877. — Π. ΠΑΠΑΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Περίσυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Πάτραι 1887. — ΜΙΧ. ΛΕΛΕΚΟΥ, Ἐπιδόριον, Ἀθήναι 1888. — ΑΘ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Κυπριακά, τόμ. Α', Ἀθήναι 1890. — Κ. ΚΑΝΕΛΛΑΚΗ, Χιακά ἀνάεστα, Ἀθήναι 1890. — Π. ΒΛΑΣΤΟΥ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, Ἀθήναι 1893. — ΕΜΜ. ΜΑΝΩΛΑΚΑΚΗ, Καρπαθιακά, Ἀθήναι 1896. — H. PERNOT, Rapport sur une mission scientifique en Turquie, Paris 1903. — G. F. ABBOTT, Macedonian Folklore, Cambridge 1903. — Ν. ΛΑΣΚΑΡΗ, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, Πύργος 1903-1910. — ΜΙΑΤ. ΛΟΥΛΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ, Συλλογὴ ἀνέκδοτος ἠθῶν, ἐθίμων καὶ δημοτικῶν ἔξμάτων, Βάρνα 1903. — ALB. DIETERICH, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Griechen, Wien 1908.

Περιοδικὰ τέλος ἐν τοῖς ὁποίοις δημοσιεύονται πλούσιαι συλλογαὶ ἔξμάτων, εἶναι ἡ *Πανδώρα* (τ. Α' - ΚΗ' 1871-1872), ἡ *Παρονασσός* μετὰ τῶν *Νοτιοανατολικῶν Ἀναλῶν* (1871-72), ἡ *Ἀκροναστενικὴ* (1872-73), ἡ *Ἐπετηρὶς ἱστορικῆς, γεωγραφικῆς, ἀνθροπολογικῆς*, συγγραμμὰ περιελκύνον ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, μετὰ τοῦ *Ζωγραφείου ἀγῶνος*, τόμ. Α' (1891), Β' (1896), τὸ *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας*, τόμ. 1-4 καὶ τὸ εἰδικὸν διὰ τὰ λαογραφικὰ περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, ἡ *Λαογραφία*, τῆς ὁποίας οἱ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντες τόμοι περιέχουν ἀφθονώτατον καὶ λίαν ἀξιόλογον ὕλικόν.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθοῦν αἱ ἀπὸ τοῦ 1922 καὶ ἐντεῦθεν δημοσιευθεῖσαι συλλογαὶ καὶ πραγματεῖαι εἴτε αὐτοτελῶς εἴτε εἰς περιοδικὰ, αἱ ὁποῖαι ἀναγράφονται εἰς τὰς ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου» δημοσιευθεῖσας «Βιβλιογραφίαις τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας» ὑπὸ τῶν Γ. Κ. Σπυριδάκη, Δ. Οἰκονομίδου καὶ Γ. Μέγα. Βλ. *Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖον*, τόμ. 5, σ. 191-207. 8, σ. 211-235. 9/10, σ. 204-251, 369. 11/12, σ. 85-105, 361-367. 15/16, σ. 127-144.

*Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ συλλογαί, αἱ περιλαμβανουσαι καὶ τὴν μουσικὴν. Ἐκ τούτων σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰς σπουδαιότητας: Κ. Α. ΨΑΧΟΥ, Δημώδη ἔξματα Σκύρου εἰς βυζαντινὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν, Ἀθ. 1910. — Κ. Α. ΨΑΧΟΥ, Δημώδη ἔξματα Γορτυνίας εἰς βυζαντινὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν, Ἀθ. 1923. — Ν. Γ. ΜΑΚΡΗ-ΕΥ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Δωδεκανησιακὴ λύρα, ἥτοι δημώδης ποίησις καὶ μουσικὴ τῆς νήσου Κάσου, Πόρτ Σαΐδ 1928. — 50 δημώδη ἔξματα Πελοποννήσου καὶ Κρήτης. Συλλογὴ ΦΑΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, Ἀθ. 1930. — ΓΕΩΡΓ. ΛΑΜΠΕΛΕΤ, Ἡ ἑλληνικὴ δημώδης μουσικὴ, 60 τραγούδια καὶ χοροί, Ἀθ. 1933. — S. BAUD-BOUY, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων, τ. 1-2, Ἀθ. 1935-1938. — ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, La chanson populaire grecque du Dodécanèse, Paris 1936. — ΜΕΛΠΩΣ ΜΕΡ-

ΛΙΕ, Τραγούδια τῆς Ρούμελης, 'Αθ. 1941. — ΣΠ. Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ, Δημοτικά τραγούδια Ἡπείρου καὶ Μωριά σὲ βυζαντινὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ παρασημαντικὴ, 'Αθ. 1950. — Π. ΚΑΒΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ καὶ Π. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Μουσικὰ κείμενα δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης, τόμ. Α', 'Αθ. 1956. — Γ. Α. ΡΗΓΑ, Σκιάθου λαϊκὸς πολιτισμός. Τεῦχ. Α'. Δημῶδη ἔσματα (εἰς ἐκκλησιαστικὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν). Θεσσαλονίκη 1958. — BERTRAND BOUVIER, Δημοτικά τραγούδια ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Μονῆς τῶν Ἱβήρων, 'Αθήναι 1960.

Ἐκλογὴν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐδημοσίευσεν ὁ Δ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὰ δημοτικά τραγούδια», 'Αθ., τόμ. Α' 1958, τόμ. Β' 1959. Νεωτέρα ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ: Ἑλληνικὰ Δημοτικά Τραγούδια (ἐκλογὴ), τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1962.

Ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν μελετῶν, πλὴν τῶν σημειωθεισῶν ἀνωτέρω εἰς ὑποσημειώσεις, σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰς ἀκολουθοῦσας ὡς λιαν ἀξίαναν γνώστους: ΓΙΑΝΝΗ Μ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ, Τὰ δημοτικά τραγούδια. Μέρος Α'. Οἱ συλλογές. 'Αθ. 1929. — ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Τὸ κλέφτικο τραγούδι. 'Αθ. 1941. — ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Τὸ κλέφτικο τραγούδι. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του. 'Αθ. 1950. — ΜΕΛΙΝΑ ΠΕΤΡΟΥ, Ἡ μουσικὴ λαογραφία στὴν Ἑλλάδα. Δοκίμιον. 'Αθ. 1935. — Ε. ΠΕΤΡΟΥ, La chanson populaire grecque du Dodécanèse. I. Τεῦχος Α'. Παρίσι 1966. — ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Études sur la chanson cleptique. Athènes 1962.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΩΔΑΙ

A'. FENIKA

Αἱ ἐποδαί, ὅπως καὶ ἡ λέξις δεικνύει, εἶναι ἄσματα μαγικά, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαγγελία μόνῃ ἢ συνοδευομένη ἐνίοτε καὶ ὑπὸ μαγικῶν πράξεων ἔχει τὴν δύναμιν, νὰ ἐκδιώκῃ τὸ κακὸν ἐν γένει ἢ καὶ νὰ τὸ ἐμβάλλῃ ὅπου θέλει ὁ ἐπάδων. Ἦτος φανῇ παραΐξον, ὅτι τὰς ἐποδάς ὀρίζομεν ὡς μαγικά ἄσματα, ἐνῶ εἶναι ὅτι καὶ σήμερον καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμη οἱ ἐπάδοντες οὐ μόνον ἀδουν, ἀλλὰ μόλις ψιθυρίζουν τὰς λέξεις, ὅπως αὐτὰ πρὸς τοὺς ἀκούσται. Δικαιολογεῖται δὲ τὸ ὀρισμὸν τῆς ἐποδῆς ἐκ τούτου, λέγειν ἡμεῖς οὐ μόνον τὴν ἐποδὴν καὶ τὸ πλεῖστον ἑμμελῶς ἀπὸ τοῦ ποδῆ.

Ἡ ἐποδὴ εἰς τὰς ἀρχάς τῆς αἰνῆς πολιτικῆς ἡσματος κατὰ τὸν τρόπον, ἐννοεῖται, τῶν κατὰ φύσιν λαῶν ἐκτροπευόμενον ὑπὸ μαγικοῦ χοροῦ μετὰ διαφόρων μιμικῶν μαγικῶν κινήσεων, αἱ ὁποῖαι σκοπὸν ἔχουν νὰ καταναγκάσουν τὸν δαίμονα νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς διατάγας τοῦ μάγου. Βαθμηδὸν μὲ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν μαγικῶν τελετῶν παρελείφθησαν οἱ μαγικοὶ χοροὶ καὶ ἔμειναν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον μόνον αἱ λέξεις, ὡς μέσον μαγικόν, δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν διαφόρων δαιμονίων, ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὰς ὁ λαὸς ἐξακολουθεῖ νὰ φαντάζεται ὡς ὄντα προσωπικά, κακοποιά, δηλ. ὡς δαίμονας, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς πέριξ φύσεως ἐμψύχου καὶ ἀψύχου.

Πλὴν τῆς μεταβολῆς ταύτης, μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἀνωτέρων περὶ τοῦ
θείου ἰδεῶν ὑπέστησαν καὶ ἄλλην μεταβολὴν αἱ ἐπ' αὐταῖς, καθ' ὅσον εἰς
αὐτὰς εἰσῆλθε καὶ νέον στοιχεῖον, ἡ ἐπίκλησις τῆς ἀνωτέρας τοῦ θείου
δυνάμεως. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν μετεβλήθησαν εἰς εὐχάς, χωρὶς ὅμως
καὶ διὰ τοῦτο, ὅπως δὲ συμβαίνει εἰς τὴν λαογραφίαν, νὰ παύσων
ὑφίστασθαι καὶ αἱ τὰς πρωτογόνους ἰδέας ἀντιπροσωπεύουσαι.

Εἶναι δὲ ἡ πίστις εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λέξεως διαδεδομένη εἰς ἅπαντας τοὺς λαοὺς, καὶ σημερινοὺς καὶ παλαιότερους, ἡ δὲ

ἐπφδὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀπετέλεσεν ἰσχυρότατον μαγικὸν μέσον πρὸς θεραπείαν ἀσθενείων ζώων καὶ ἀνθρώπων, προαγωγὴν τῆς βλαστήσεως, ἀποδίδωξιν βλαβερῶν ἐντόμων καὶ ζώων, ἀποτροπὴν χαλάζης, ἀποδιοπομπὴν καὶ καταναγκασμὸν δαιμονίων κτλ. Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς, Χαλδαίους, Αἰγυπτίους ἡσκεῖτο ἐπισήμως ἡ ἐπφδὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι δὲν ἦτο ἄγνωστος. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον τὸ αἶμα, τὸ ὁποῖον ρέει ἐκ τοῦ τραύματος τοῦ Ὀδυσσέως, δι' ἐπφδῶν σταματᾷ.

Ῥτειλὴρ δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο
 δῆσαν ἐπισταμένως· ἐπασιδῇ δ' αἶμα κελαινὸν
 ἔσχεθον (Ὀδυσσ. τ, 456).

Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις αἱ ἐπφδαί ἦσαν εἰς κοινοτάτην χρῆσιν διὰ πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου καὶ μάλιστα τοῦ ἀγροτικοῦ, περιέσωσαν δὲ καὶ ἀρκετὰς οἱ Ῥωμαῖοι σφαῖρας. Τὴν δὲ πίστιν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν χαρακτηρίζουν ἄριστα οἱ ἐπφδοίχοι :

AKAΔHMIA ΣΟΦΗΝΩΝ
 Sphalisticus helios ois sa ma...
 kanous verba illam, ma...
 cantu ments sentiat illa.

Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους ἀπὸ τῶν αἰώνων, ὅτε ἔνεκα τοῦ συγκρητισμοῦ τῶν θρησκευμάτων καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀνατολικῶν ἠδὲ ἡθῆς ἡ δεισιδαιμονία, αἱ ἐπφδαί εἰσῆλθασαν εἰς ὅλα τὰ κοινωνικά στρώματα, καθ' ἅπαντα δὲ τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον ἱερεῖς Αἰγύπτιοι καὶ Χαλδαῖοι καὶ λοιποὶ ἀνατολίται, καὶ μάντιες καὶ προφῆται, ἥσκουν τὸ ἔργον τοῦ ἐπφδοῦ καὶ γότης.

Ἐκ τῶν ἐθνικῶν ἡ χρῆσις τῶν ἐπφδῶν εἰσῆλθεν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἑξορκισμοῦ καὶ τῶν εὐχῶν καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς, ὑπῆρχε δὲ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ἰδιαιτέρα τάξις ἑξορκιστῶν, οἵτινες εἶχον τὴν δύναμιν διὰ τῶν ἐπφδῶν αὐτῶν νὰ ἐκβάλλουν δαίμονας καὶ νὰ θεραπεύουν ἀσθενείας. Τόση δὲ ἦτο ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἐπφδῶν, ὥστε καὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, νηφάλιοι καὶ φιλοσοφικώτατοι, ὡς π. χ. ὁ Ὠριγένης, οὐ μόνον ἀναγνωρίζουν τὴν δύναμιν τῶν λέξεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πλάττουν τοιαύτας, στηριζομένας εἰς τὴν δύναμιν τῶν χριστιανικῶν ὀνομάτων πρὸς χρῆσιν τῶν χριστιανῶν¹. Οἱ ἑξορκισμοὶ τοῦ βαπτίσματος, οἱ εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον

1) Ἀντιθέτως ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπιτίθεται σφοδρῶς ἐναντίον τῶν εἰσαγόντων εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν γράδια, ἐπάδοντα καὶ ὅταν ἀκόμη με-

ἀποδιδόμενοι ἀφορκισμοί, καὶ αἱ ποικίλαι εὐχαὶ εἶναι ἡ συνέχεια τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν γένει, ὡς εἵπομεν ἤδη, εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς ὅλα τὰ θρησκειώματα ἡ μαγικὴ ἐπαρθεὶς ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς θρησκευτικῆς εὐχῆς, τῆς προσευχῆς καὶ τοῦ ὕμνου, καθόσον ὁ ἄνθρωπος ἐσχημάτιζε βαθμυδὸν ἀνωτέραν περὶ τοῦ θεοῦ ιδέαν.

B'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΕΠΩΔΑΙ

1) Όνομα και διαίρεσις.

Εἰς ἡμᾶς τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας αἱ ἐπφοδαὶ εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὰ δνόματα ξόρκια, γητέματα, γητειές κλπ., συνοδεύονται δὲ συνηθέστατα ὄχι βέβαια ὑπὸ μαγικῶν χορῶν, ἀλλὰ ὑπὸ διαφόρων κινήσεων καὶ πράξεων, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ ἔχουσιν μαγικὴν σημασίαν. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ μούτζωμα, τὸ γυμνάζειν τὸ πρόσωπον, τὸ γλείφιμον τοῦ μετώπου, τὸ χριστιανικώτερον καὶ ἀπολύτως ἁγίου καὶ ἁγιωτάτου κορὺς πυρολίθων πρὸς παραγωγὴν σπινθέρων, ἡ τριπλὴ καὶ τετραπλήκιον μαχαίριον κ.κ. Λέγονται δὲ καὶ μαγικά καὶ γυναικεῖα μυστικά. 1891. πλ. 17.

Εἶναι δὲ αἱ νεοελληνικαὶ ἐπωδαὶ ποικίλαι καὶ ποικίλαι, ἄλλαι εἰς ἄλλας μαγικὰς ἀντιλήψεις ἔχουσαι τὴν αἰτίαν αὐτῶν. Θὰ ἡδύνατο βεβαίως νὰ διαιρέσῃ τις καὶ κατατάξῃ αὐτὰς ἀναλόγως τῆς χρησιμοποιοῦσας τῶν. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη διαίρεσις δύνатаι νὰ διασπᾷ τὰ ὅμοια, καθόσον οὐχὶ σπανίως ἡ αὐτὴ αὐτουσία ἢ μὲ μικρὰν τροποποίησιν χρησιμοποιεῖται διὰ πολλαπλᾶς αἰτίας. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ προηγηθῇ ἡ συγκέντρωσις τῶν ἐπωδῶν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν κειμένων. Τὰ ὅμοια κείμενα δὲν πρέπει νὰ διασπῶνται. Πρέπει μόνον νὰ σημειῶνται παρ' ἐκάστῳ καὶ ἡ γοῆσις αὐτοῦ.

Τὴν συγκέντρωσιν αὐτήν πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ταξινόμησις συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἐπωδῶν, συμφώνως πρὸς τὰς μαγικὰς τοῦτ' ἔστιν ἰδέας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνεπνευσθήσαν. Τοιαύτην τινὰ διαιρέσιν ἐφήρμοσεν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπωδὰς ὁ συγκεντρώσας αὐτὰς Heim. Διὰ ταύτης χωρίζονται αἱ ἐπωδαὶ εἰς διαφόρους κατηγορίας, τῶν ὁποίων ἑκάστη ἐκφράζει καὶ ἰδιαίτερον εἶδος ἀντιλήψεως, ὡς πρὸς τὸν τρό-

ταχειρίζονται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Βλ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἀρχαία ἑλληνικὴ
θερησκεία καὶ χριστιανισμός. (Πρακτικά τοῦ Α' Συνεδρίου Ἑλληνοχριστιανι-
κοῦ πολιτισμοῦ, Ἀθήναι 1956, σελ. 96).

πον δι' οὗ προκαλεῖται ἡ μαγικὴ ἐνέργεια, μᾶς δίδεται δὲ τοιουτοτρόπως ἡ εἰκὼν τῶν ἰδυνουσῶν ἐν ταῖς ἐπωδαῖς ἰδεῶν. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἔχομεν εἰς τὰς νεοελληνικὰς ἐπωδὰς :

α') τὰς ἀμέσους, δηλ. ἐκείνας, κατὰ τὰς ὁποίας μόνῃ ἡ μνεῖα τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς. Οὕτω π.χ. ὅταν θέλουν ποῦλες καὶ κατσοῦλες, λέγουν :

Ὅλο ποῦλες
καὶ κατσοῦλες.

β') Τὰ κυρίως ξόρκια, καθ' ἃ ὁ ἐπ' αὐτῶν καλεῖ, ἐπιτάσσει ἢ ἐξορκίζει τὸ κακὸν νὰ φύγῃ, οἷον :

Ἀστέρα μελανέ,
μελανὲ μελαχροινέ,

Φά' τὸ γάλα τὸ ἅγιον μὲλι,
κι ἄφες τὸν ἄστυν ἄντεροι.

(Ἰ. Πάρο., τόμ. Δ', σ. 58 γ').

Τοῦ ἐξορκισμοῦ προηγεῖται ὁ ὅρκος καὶ τὸ ὄνομα ἁγίου ἢ ἁγίων, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ὁ ἐξορκιστὴς ἐπικαλεῖται, π.χ.

Μὰ τὸν ἅγιον Χρυσίδαωνα,
μὰ τὸν ἅγιον Παντελεήμονα,
ξορκίζω τὸ κοράκι,
νὰ πάῃ στὰ ὄρη, στὰ βουνά,
στῆς Παραγιᾶς τὸ γάλα.

γ') Τὰς ἐπωδὰς, αἱ ὁποῖαι συνοδεύονται καὶ ὑπὸ ἀπειλῶν, ὅτι δηλ. αὐτὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν ἢ ὁ ἅγιος, ὃν ἐπικαλεῖται, ἢ δαίμων ἢ θηρίον τι, θέλουσι κακοποιήσει τὴν ἀσθενείαν, ἐὰν ἐξακολουθῇ νὰ παραμένῃ, π.χ.

Ἄμ, ἄμ κριθαράκι, γιατί εἶμαι πρῶτο παιδί τῆς μάνας μου
καὶ σὲ τρώω.

ἢ
Φεύγα λούγκα, σὲ κυνηγáει ἡ δροῦγκα.

δ') Τὰς ἐπωδὰς, ἐν αἷς ὁ ἐπ' αὐτῶν καλεῖ τὸν Χριστὸν ἢ τοὺς ἁγίους ἢ καὶ οὐράνια σώματα, ἔχοντα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα, τὰ ὁποῖα πολλάκις κατὰ δημόδεις δοξασίας καὶ πέμπουνσι τὰς ἀσθενείας. Π.χ. οἱ ἔχοντες μυρμητζίλλες (ἀκροχορδό-

νας) εἰς τὰς χεῖρας ἢ τοὺς πόδας λέγουν τὰ ἐξῆς, ρίπτοντες ἅμα ὀπισθεν των χαλίκια

Ἄστροι μου, πρωτάστρι μου,
μοῦ ὕψες τὰ πρόβατά σου,
τὰ φύλαξα, τὰ βόσκησα,
πάρε' τα δός τα κι ἄλλονροῦ.

(Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 35).

ε') Τὰ νοματίσματα τὰς ἐπωδὰς δηλ. ἐκείνας ἐν αἷς ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ πάσχοντος μόνον ἢ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας κτλ. ἢ καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ κτλ. Π. χ. Χριστός, Παναγία, Ἀηγιάννης καὶ ὁ (δεῖνα) κττ.

ς') Τὰς ἐπωδὰς, ἐν αἷς ὁ πάσχων προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ τὸ κακὸν εἰς ἄλλα ὄντα, π. χ. ζῶα, δένδρα κτλ., νομίζων, ὅτι οὕτω θέλει ἀπαλλαγθῇ ὁ ἴδιος. Π. χ. ὅταν ἔχουν μαρδαβίτσες (ἀκροχορδόνες) τῶν χειρῶν, ὅταν ἴδουν καβαλλάρη μὲ ἄστρον ἔκαστον λέγουν

Ἐ! καβαλλάρη μου, ἄστρον ἔχεις ἄλλο

ἄστρον ἔχεις καὶ μαρδαβίτσες στὸν χεῖρά σου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ζ') Τὰς ἐπωδὰς, ἐν αἷς διὰ τῶν ὁμοίων ἐπεδόνται τὰ ὅμοια, π. χ.

Καθὼς σαρώνει ἡ σκούπα τὸν ὄϊον ὁ πόνος.

Συνήθως αἱ ἐπωδαὶ αὗται συνοδεύουν καὶ ἀντιστοίχους μαγικὰς ὁμοιοπαθητικὰς πράξεις, ἐξαγγέλλουσαι τὰ τελούμενα. Π. χ. ὁ πάσχων ἀπὸ μαρδαβίτσες (ἀκροχορδόνες), κρατῶν εἰς τὴν πάσχουσαν χεῖρά του ἁλάτι, χύνει αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ λέγων

Ὅπως λειώνει τὸ ἁλάτι, νὰ λειώσουν κι οἱ μαρδαβίτσες μου.

Ἐπίσης, ὅταν πλακώνεται τὸ βυζί, ἀνοίγουν μιὰ κασέλα καὶ λέγουν

Ὅπως ἀνοίγω τὴν κασέλα, ἔτσι νὰ ξεπλακωθῇ τὸ βυζί.

Συνήθης δὲ εἶναι καὶ ἡ συσχέτισις πρὸς φυσικὰ φαινόμενα, π. χ.

Ὡς ρίχτ' ὁ ἥλιος τὸ ἀχτῖνες του,
κ' ἡ θάλασσα τὰ κύματα,
κι ὁ τράος τὰ πηδήματα,
κι ὁ μαῦρος βοῦς τὴ δοῖχα δον,
κ' ἡ μαύρη ἀηλιά τὰ κέρατα.

*νὰ ρίξῃ καὶ τοῦτο τὸ ζῶ (τὸ δεῖνα)
ἵσσοι μαργαριταρένιους του.*

(Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 515, 7).

η') Ἡ αὐτὴ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ ὁμοίου θεραπείας ὑπόκειται καὶ εἰς ἐπιδόξας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν μορφήν μικρᾶς διηγήσεως. Ταύτας ὁ Heim ἀπεκάλεσε *historiolas*, τὸ δὲ θέμα αὐτῶν, σχετικὸν πάντοτε πρὸς τὴν περίστασιν, ἄλλοτε μὲν εἶναι εἰλημμένον ἐκ θρησκευτικῶν μύθων, πρὸ ἢ μεταχριστιανικῶν, ἄλλοτε δὲ καὶ πεπλασμένον.

Συνήθως εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας δύναται νὰ διακρίνῃ τις δύο μέρη. Τὸ πρῶτον ἀποτελεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἱστορικὸν τῆς νόσου, δηλ. πῶς κάποιος ἔπαθε τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν πάσχοντα νόσον, τὸ δὲ δευτέρον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ θεραπεία τῇ ὑποδείξει τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας ἢ ἁγίου τινός.

Γιὰ τὸ φλέμονα τῶν ὀξῶ.

Ἄη Μάμας κλαίει καὶ κλαίεται.

τὸν Θεοῦ παραδομένην.

Ἄγγελος τὸν ἐρωτᾷ.

«Εἰδὰ ᾗεις, ἄη Μάμα, καὶ κλαίεις καὶ θρηνᾷσαι,
τοῦ Θεοῦ παραπονώσαι».

— Ἀπὸ ᾗχα χίλια πρόβατα καὶ πεντακόσια γίδια
καὶ πῆα τα κάτω στὸ γιολό, στὸ περιγιάλι,
νὰ φάνε βοτρώλι, νὰ χορτάσουνε
καὶ τὴ δούχα δως ν' ἀλλάξουνε.
Κ' ἐκεῖνα, ᾗγά καὶ ψοφήσανε.

— Κοδὸ καὶ δὲν εὐρέθηζεν ἄνθρωπος,
βαφτισμένος, μυρωμένος,
τοῦ Θεοῦ παραδομένος,
νὰ πιάσῃ μὲ μαρκομάνικο μαχαίρι
νὰ κόψῃ ἐφτακόδονλο καλάμι,
νὰ κάμῃ ἐννιὰ πῆρους,
νὰ καρφώσῃ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τῶν ὀξῶ τὸ φλέμονα
τὸν ἄσπρο, τὸ μαῦρο, τὴ σπλήνα, τὸ σκῶτι,
οτὴν καρδιά, στὸ ἀντί,
καὶ τὸ κάθε κακὸ
νὰ λείψ' ἀπὸ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τῶν ὀξῶ».

(Λαογρ., τόμ. Δ', 517, 14).

θ') Ἡ αὐτὴ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ ὁμοίου θεραπείας ὑπόκειται καὶ εἰς κατηγορίαν τινὰ ἐπωδῶν, τὰς ὁποίας θὰ ἡδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τις μειονύμενας, καθ' ὅσον λαμβάνουν ἀριθμὸν τινὰ ὄντων, συνήθως ἐννέα, τὸν ὁποῖον ἐλαττοῦσι βαθμηδὸν μέχρις ἐκμηδενίσεως. Ἡ ἐκμηδένισις αὐτὴ σημαίνει καὶ τὴν ἐκμηδένισιν τῆς νόσου. Π. γ.

Ξόρκι γὰρ τὸ λαιμό.

Μιά φορά ἦταν ἐννιά ἀδέρφια, ἀπὸ τὰ ἑννιά μείνανε ὀκτώ, ἀπὸ τὰ ὀκτὼ μείνανε ἑπτὰ, ἀπὸ τὰ ἑπτὰ μείνανε ἕξι, ἀπὸ τὰ ἕξι μείνανε πέντε, ἀπ' τὰ πέντε μείναν τέσσαρα, ἀπ' τὰ τέσσαρα μείναν τρία, ἀπ' τὰ τρία μείναν δύο, ἀπ' τὰ δύο μείναν ἓνα, ἴσ' κανένα.

(Λαογ., τόμ. Δ', 48, 7).

ι') Ἡ αὐτὴ ἐπίσης ἰδέα ὑπόκειται καὶ εἰς ἐπωδάς, αἱ ὁποῖαι, ἔχουσαι τὴν μορφήν διηγήσεως, διηγούνται ἀδύνατα καὶ συμπεραίνουν ἔπειτα, ὅτι, ὅπως ἐκεῖνα δὲν εἶναι ἀδύνατα, οὕτω καὶ τὸ κακὸ νὰ μὴ κρατήσῃ. Π. γ.

Παιρνω στριφτοκόλαθο
καὶ πάω στὸ στρόφο.
Νὰ κόψω στριφτόρι,
νὰ φτειάσω στριφτοκάλαθο.
"Ὅσο νερὸ κρατεῖ τὸ στριφτοκάλαθο,
τόσο νὰ σὲ κρατήσῃ ὁ στρόφος.

Ἄλλαι, διηγούμεναι τὸ ἀδύνατον, καλοῦν τὸ κακόν, ἂν δὲν πιστεύῃ, νὰ ἐξέλθῃ διὰ νὰ ἴδῃ ἢ νὰ πράξῃ τι, δι' οὗ ἀπαλλάσσεται ὁ πάσχων τῶν ἐνοχλήσεών του.

Γήτεμα ἄμα δὲ μορῇ νὰ κατορηῇ.

Κάτω στὰ κίτρινα λ'βαδάκια,
ἦταν κίτρινα κλαράκια,
κ' ἦταν κίτρινα πουλάκια,

Χωρὶς ποδάκια πῆγα,
χωρὶς χέρια τὰ ἴπιασα,
χωρὶς μαχαίρι τὰ ἴσφαξα,
χωρὶς σούβλα τὰ σούβλισα,

χωρίς φῶτιά τὰ ᾗησα,
χωρίς στόμα τὰ ᾗγα.
Σὰ δὲν πιστεύης λειτουργιά,
χέσι καὶ κατούρα.

(Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 49, 10).

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἐπωδαί, εἰς τὰς ὁποίας λείπει ἐντελῶς ἡ διήγησις, περιορίζονται δὲ μόνον εἰς ἀπλοῦν παραλληλισμὸν πρὸς ἓν ὅ,τι-δήποτε ἀδύνατον. Π. χ. ὅταν ἔχουν λειχήνας, ἀλείφουν αὐτὰς μὲ σέλον καὶ τὸ πρῶτ' ἔλεγον

Καλησπέρα σου, λειχήνα.
Ὅσο εἶναι καλησπέρα,
τόσο γὰρ σ' εὔρ' ἢ ἄλλη μέρα.

τὸ δὲ βράδυ

Καλημέρα σου, λειχήνα.
Ὅσο εἶναι καλημέρα,
τόσο γὰρ σ' εὔρ' ἢ ἄλλη μέρα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ια') Ὡς ἐπωδαί χρησιμοποιήνται, καὶ διάφορα τροπάρια ἢ φράσεις αὐτῶν ἢ χωρία τῆς Γραμμῆς χρησιμοποιήσονται σχέσιν τινά, ἔστω καὶ ἐντελῶς ἐξωτερικὴν, ὡς πρὸς τὸ ἐπιδιδόμενον. Οὕτω π. χ. ὡς ἐπωδὴ διὰ τὸ δέσιμο ἀνδρογύνου χρησιμοποιεῖται ἡ ἐκ τοῦ τροπαρίου τῆς Πεντηκοστῆς φράσις, *λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴ φλόγα*. Ἐπίσης συνηθέστατα χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπωδὴ καὶ τὸ τροπάριον τῶν Ἁγίων Ἀναγύρων, τοῦ Σταυροῦ κτλ. (Λαογρ., τόμ. Δ', 534). Εἰς πολλὰ δὲ βλέπει τις καὶ ἀστείας παρανοήσεις. Οὕτω π. χ. ὅταν ὁ ἱερεὺς λέγῃ τὸ *Ἐξαίρετως τῆς Παταγίας ἀχράντιον* κτλ., αἰέχουσιν πόνον γραῖαι τρίβουν τὸ πονοῦν μέρος ἐπιλέγουσαι, *Ξερανέ το Παταγία μου*.

ιβ') Τελευταῖον ἔχομεν ἐπωδάς, ἀπαρτιζομένας ἐκ λέξεων ἀγνώστων, βαρβαροφώνων, ξενοφώνων καὶ μαγικῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ σημασία εἶναι δυσδιάγνωστος. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ διητηρήθησαν καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἴτε διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ, εἴτε πιθανώτερον διὰ τῶν διαφόρων μαγικῶν βιβλίων καὶ λατροσοφίων, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουν καὶ κυκλοφοροῦν ἀκόμη παρὰ τῷ λαῷ. Διότι, ὡς εἵπομεν, εἰς τὴν ἀρχαιότητα πολλοὶ ἦσαν οἱ ξένοι ἀγύρται, οἱ ἀσκοῦντες τὸ ἔργον τοῦ ἐπωδοῦ ξένα τινὰ καὶ βαρβαρικὰ ῥήματα ὑποτονθορίζοντες, τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς, ἐπειδὴ ἦσαν βαρβαρικά, ἐθεωροῦντο καὶ δραστηκώτερα. Ἡ δὲ μετάφρασις αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς

ἐξασθενίζουσα αὐτά. Οἱ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπωδῶν δεινοί, παρα-
τηρεῖ ὁ Ὠριγένης, ἰστοροῦσιν ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπωδὴν εἰπόντα μὲν τη-
οικεία διαλέκτῳ, ἔστιν ἐνεργῆσαι ὅπερ ἐπαγγέλλεται ἡ ἐπωδὴ· μετα-
βαλόντα δὲ εἰς ἄλλην οἶανθη ποιοῦν φωνήν, ἔστιν ἰδεῖν ἄτονον καὶ
οὐδὲν δυναμένην· καὶ συμπεραίνει· Οὕτως οὐ τὰ σημαινόμενα κατὰ
τῶν πραγμάτων, ἀλλ' αἱ τῶν φωνῶν ποιότητες καὶ ιδιότητες
ἔχουσι τι δυνατόν ἐν αὐταῖς πρὸς τάδε τινα ἢ τάδε. Τοιαύτη π. χ.
εἶναι ἡ ἑξῆς :

Διὰ τὰ μὴν φοβᾶσαι τὸν ὄφιν, ὅταν τὸν πιάσῃς ἢ καὶ ἂν σὲ
δαγκάσῃ καὶ ὅλα.

Ἀστονάζω· μέγα· ἀγατούκον· ἀστονάζον· ἀγατούκον χασ'ιδά·
μηνιτήν κιλ.

(Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 379 κέ.)

γ') Πλὴν τῶν ἀδιαγνώστων τούτων ἔχοντες καὶ ἄλλας ἐπὶ ὁδὸς
 ἐξ ἀλλογλώσσων, ἀραβικῶν, τουρκικῶν καὶ ἄλλων γλῶσσων μάλιστα, καθὼς
 παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ βαρβαρικαὶ λέξεις ἦσαν ὡς περισσότερον δυνά-
 μετα τῶν ἑλληνικῶν. Διότι ἐν γένει ἐκείνῃ καταπαύθη, ὅτι οἱ ἀνθρώποι
 ἀπὸ τῆς ποιητικῆς καὶ ἀποδίδοντες τὰς λέξεις κατωτέρους, ὡς π. χ. γε-
 νικῶς εἰς τοὺς Ἀθιγγάνους, ἐν τῇ ποίεσιν ἐκείνῃ δικαίως, πολὺ πλείονα
 ἐμπειρίαν περὶ τὰς μαγικὰς τέχνας καὶ ἐκτελεῖν καὶ μαγικὰς δυνάμεις
 πολλάκις μάλιστα κακοποιούς.

ιδ') Ἐποφθὰς τέλος ἀνευρίσκομεν ὡς λαογραφικὰ ἐγκαταλείμματα εἰς τὸ στόμα τῶν παιδίων ὡς παιδικὰ ἁσμάτια, περὶ τῶν ὁποίων εἴπομεν ἤδη¹, ἥ καὶ ὡς πραγματικὰς ἐποφθὰς, οἷον, ὅταν πρόκειται τὰ παιδιά νὰ κοιμηθῶν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν ἐφιάλτην, λέγουσιν τὴν ἐξῆς ἐποφθὴν :

Μώρα, μόρα καὶ μωρή
καὶ μωρή καὶ κακαειδοῦ,
μέτρα τ' ἄστρο τ' οὐρανοῦ
καὶ τὸν ἄμμο τ'ς θάλασσας
κ' ἓνα κόσκινο κεχρί
κι ἀπὲρ νὰ ῥοθῆς νὰ μὲ πλακώσης.

2) Προέλευσις.

Ποία ἡ προέλευσις τῶν νεοελληνικῶν τούτων ἐπιδῶν δὲν δύναται γενικῶς νὰ λεχθῇ, διότι δὲν ἔγιναν καὶ αἱ πρὸς τοῦτο δέουσαι με-

1) Βλ. ἀνωτ., σ. 68, 74.

εὑρίσκει τις πολλάς καὶ εἰς διάφορα βιβλία καὶ πραγματείας λαογραφικοῦ περιεχομένου, ὡς π.χ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Βασκανία, ἐν Ἀνατολικῇ Ἐπιθεωρήσει 1873. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τόμ. 1 (1883), σ. 1-30 (= ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Γ', 1931, σ. 64 κέ.). — ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, τόμ. Α', Μέρ. Β', 1874, σ. 457 κέ. κ.ά. — Γ. ΚΑΛΑΤΣΑΚΗ, Κρητικαὶ προλήψεις, ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Δελτίῳ, τόμ. Β', σ. 121 κέ. — Μ. ΔΕΛΕΚΟΥ, Ἐπιδόρπιον κτλ. Τὰς ἀρχαίας ἐπωδὰς, πλὴν τῶν ἐν τοῖς μαγικοῖς παπύροις, συνέλεξεν ὁ R. HEIM ὑπὸ τὸν τίτλον Incantamenta magica graeca - latina ἐν Jahrb. für klass. Philologie, Supp. Band XIX, σ. 463 κέ. βυζαντινὰς δ' ἐδημοσίευσεν ὁ FR. PRADEL, Griechische und Süditalienische Gebete, Beschwörungen u. Rezepte des Mittelalters, Gies-sen 1907, ὁ Α. VASILIEV εἰς τὰ Anecdota Graecobyzantina, Mosquae 1893, καὶ ὁ EM. LEGRAND ἐν Bibliothèque grecque vulgaire, II σ. 25. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω βλ. καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ Ἑστ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχεῖον δημοσιευθεῖσας βιβλιογραφίας τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τόμ. 5, σ. 188. 8, σ. 206-207. 9/10, σ. 196-199. 11/12, σ. 82-83, 360. 15/16, σ. 124-125.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΕΥΧΑΙ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΑΙ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Συγγενεῖς πρὸς τὰς ἐπιδάς ὥς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι καὶ αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι. Ἀμφότεραι ἔχουν μαγικὴν ἀρχήν. Στηρίζονται εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λέξεως, ἡ ὁποία ἐγέννησε καὶ τὰς ἐπιδάς, καὶ συνδυάζονται εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν καὶ πρὸς ποικίλας μαγικὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι ἐνισχύουν τὴν δύναμιν των.

Ὅχι δὲ μόνον τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχουν ὁμοίαν πρὸς τὰς ἐπιδάς, ἀλλὰ καὶ τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Διότι κατὰ τὰς ἐπιδάς καὶ τὴν ἀναπτύξιν ἀνωτέρων θεητικῶν ἰδεῶν εἰσερχεται ἡ ἐπικλήσις τοῦ θεοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάραις, καθόσον ἀνεπτύσσοντο οἱ ἄνθρωποι περὶ τοῦ θεοῦ, ὥς ἐπόπτον καὶ δικαστοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ δοτῆρος παντὸς ἀγαθοῦ, ἰδέαι, εἰσῆλθεν ἡ ἐπικλήσις τοῦ θεοῦ ὥς παρόχου παντὸς ἀγαθοῦ ἅμα καὶ ἐκδικητοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ διὰ τοῦτο νὰ ἐξαλειφθοῦν τὰ γνωρίσματα τῆς πρωτογόνου μαγικῆς αὐτῶν καταγωγῆς.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΕΥΧΑΙ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΑΙ

Αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ κατάραι εἰς τὸν βίον τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι συνηθέσταται. Ἀποτελοῦν δὲ σήμερον ἐκδηλώσεις τῶν συναισθηματικῶν διαθέσεων τῆς στιγμῆς, εἰς τὰς ὁποίας δίδουν τὴν μορφήν καὶ τὴν κατεύθυνσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀντίληψις καὶ ἐκτίμησις, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ λαὸς διὰ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ τῆς παρουσίας καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι μόνον χριστιανικαί, ἀλλὰ κρᾶμα χριστιανικῶν διδασκαλιῶν καὶ λειψάνων παλαιῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, ὅσαι ὥς προλήψεις ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ζωὴν πραγματικὴν καὶ πολλάκις πλήρη ἐνεργείας εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Καὶ πραγματικῶς αἱ φράσεις αὗται, τῶν ὁποίων ἡ ποικιλία εἶναι

μεγάλη, ἐξηγουῦνται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν λέγονται καὶ τοῦ προσώπου εἰς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνονται, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τῆς ἐκτιμήσεως, ἣ ὁποία κρατεῖ παρὰ τῷ λαῷ περὶ τῶν διαφορῶν ἀξιών τῆς ζωῆς, ὡς καὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ ἀντιλήψεων. Οὕτως ἄλλαι εὐχαὶ δίδονται κατὰ τὸν γάμον, ἄλλαι κατὰ τὴν βάπτισιν, ἄλλαι διὰ τοὺς ἀποθανόντας, ἄλλαι εἰς τοὺς νεονύμφους καὶ ἄλλαι εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν κτλ. Ἀλλέως ἢ μήτηρ καταρᾶται τὰ τέκνα της καὶ ἀλλέως τοὺς ὅπωςδῆποτε ἀδικήσαντας, ζημιώσαντας ἢ βλάβαντας ὁ ἀδικηθεὶς καὶ μάλιστα ἡ ἀδικηθεῖσα.

Εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, Ἄγραφα, Τσουμέρκα κτλ., ὅπου ἤκα-
σαν ὁ ἀρματολικὸς βίος καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνδρὸς ἦτο ὁ καπετά-
νιος, τοῦ ὁποῖου τὰ κατορθώματα ἐξύμνει ἡ λαϊκὴ μουσα, αἱ γυναῖκες
ἤρχοντο εἰς τὰς μητέρας διὰ τὰ βρέφη των, γὰρ σὲ ζήσῃ τὸ παιδί, γὰρ
σοῦ γίγῃ ἀρματολὸς καὶ καπετάνιος καὶ γὰρ τοῦ βγάλουν καὶ τρα-
γοῦδι, ἐνῶ ἀλλαχοῦ, ὅπου ὀλιγώτερον ἀξίωμα ἦτο ὁ βίος, τὸ δὲ
ἰδεῶδες ἀπετέλει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ εὐχῇ διὰ τοὺς νέους
ἐθεωρεῖτο, καὶ παπᾶς. Αἱ δὲ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀρχαίαν εὐχὴν τὰ μὴ ἐλέ-
γη (ἐλέπη), κληρονομία γὰρ μὴ ἴσῃ τοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς ἀποσκευῆς
αὐτοῦ προσώπου γὰρ μὴ ἐλεπης, γὰρ σὴν ὁ ὅρος γὰρ μὴ δῆς παιδί
εἰς τὴν παραστιά σου, δεικνύουν τὴν ἀποστροφήν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν
ἄγαμον καὶ ἄτεκνον βίον.

Ὅταν εὐχώνται διὰ τοὺς ἀποθανόντας, νὰ ἀγιάσῃ τὸ κοκκαλάκι των, βεβαίως τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις, ὅταν ὅμως καταρῶνται, νὰ τὸν εὕρῃ κακὴ ὥρα, τοῦτο βεβαίως ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς παμπалаίαις, πολλὴ πρὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀστρολογικὰς δοξασίας, αἱ ὁποῖαι μέχρι τῆς σήμερον σφύζονται παρὰ τῷ λαῷ ὡς προλήψεις.

Συνοδοῦνται δὲ ἡ συνοδοῦν αἱ τε εὐχαὶ καὶ κατάραι διαφό-
ρους χειρονομίας ἢ καὶ πράξεις, ἐκ τῶν ὁποίων πολλάκις ἐξηγεῖται
καὶ ἡ μορφή αὐτῶν καὶ αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς δεικνύουν καὶ τὴν πρωτό-
γονον μαγικὴν αὐτῶν προέλευσιν. Οὕτω πολλαχοῦ εὐχόμενοι ἢ κατα-
ρῶμενοι ἀφαιροῦν τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Αἱ γυναῖκες καταρῶμεναι
κατὰ παλαιότητα ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου γνωστὴν συνήθειαν, συνδεομένην
πρὸς τὴν ἐπίκλησιν καταχθονίων δαιμόνων, τύπτουν διὰ τῆς παλάμης
τὴν γῆν, μητέρες δὲ καταρῶνται τὰ τέκνα των ἰσάμεναι πρὸ τῆς εἰ-
κόνης καὶ ἀπογυμνοῦσαι πρὸ αὐτῆς τοὺς μαστοὺς των. Ἀλλαχοῦ εὐχό-
μενοι ἐπιθέτουν τὰς χεῖρας, ὁπόθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ εὐχή, *ἔχε τὴν
εὐχή μου ποὺ τὰ εἴχουσί μου νύχια*, εἰς δὲ τὰς ἐστιάσεις ἐν Κρήτι

χύνοντες ἐν τῷ μεταξὺ οἶνον ἐπιλέγουν, ἔτσι νὰ χυθοῦν τὰ μυαλὰ τῶν ἐχθρῶν μας.

Συχνάκις αἱ τὰς εὐχὰς ἢ κατάραι συνοδεύουσαι αὐται πράξεις εἶναι μιμικαί, ἄλλοτε πάλιν συμβολικαί. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ περὶ τὸ Πάγκαλον χώρα αἱ μητέρες μετὰ τὸ κτένισμα καὶ τὸ πλέξιμο τῆς κόμης τῶν θυγατέρων τῶν ἐπιλέγουν *πάνω τὸ κορίτσι, κάτω τὰ μαλλιά*, σύρουνσαι τοὺς ἄνω καὶ κάτω τοὺς πλοκάμους. Εἰς πολλὰ μέρη τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἢ οἱ ἐπισκέπται κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸ νέον ἔτος, εὐχόμενοι ἀποθέτουν ταυτοχρόνως ὀγκώδη λίθον, διὰ νὰ εἶναι *γεροὶ ὡς τὴν πέτρα*. Συνηθέσταται εἶναι αἱ ὑπὸ τοιούτων συμβολικῶν πράξεων συνοδευόμεναι εὐχαὶ κατὰ τοὺς γάμους, εἰς τὰς λεχωΐδας, τὰ νεογέννητα κττ. Ὅταν πηγαίνουν νὰ ἐπισκεφθοῦν λεχώ, αἱ ἐπισκέπτριαὶ ῥίπτουν κατὰ γῆς κάρυα, εὐχόμεναι νὰ περιπατήσῃ τὸ παιδίον ταχέως.

Ὡς καὶ ἂνωτέρω εἶπομεν, αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι εἶναι φράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκστομίζονται, ἐκ τῆς ψυχῆς. Ἰδίᾳ ὁμως τούτου ὑπάρχει ἡ συνήθεια παρὰ τοῖς χωρικοῖς καὶ τῷ τρόπῳ ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς πόλεσι, νὰ ἐπιγράφουν εἰς διαφόρους ποταμίων ἐξωτερικῶν, εἰς τὸν κίνδυνον τῆς κλοπῆς διαφόρους κηρύττας ἐλπίζοντες, ὅτι ὁ φόβος θέλει ἐμποδίσαι τὴν κλοπὴν αὐτῶν. Ὁμοίως τὸ *ἀρῇ νὰ ἔχῃ τὴν κατάραι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παργιαῆ καὶ ὅλων τῶν ἁγίων*, ἐπιγράφουν. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι, ἀκολουθοῦντες παλαιὸν ἔθος, ἐπιγράφουν εἰς τὰ βιβλία των διαφόρους ἐμμέτρους ἀράς, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν κλοπὴν. Ἐνθυμοῦμαι τοὺς ἑξῆς στίχους :

Ἐτοῦτο τὸ βιβλίον
ἐμὸν ὑπάρχει κτήμα
καὶ πρὸς μελέτην χρῆμα,
καὶ ὅστις μοῦν τὸ κλέψῃ
ἢ μᾶλλον τ' ἀφαιρέσῃ
ἢ μύτη του νὰ πέσῃ.
ἢ ὁ Θεὸς νὰ τὸν παιδέψῃ.

Εἰς ἀρχαίους χριστιανικοὺς τάφους ἐπίσης εὐρίσκομεν ἐπιγεγραμμένας κατάραι, δι' ὧν ἀφίεται εἰς τὴν φοβερὰν κρίσιν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ὁρμὴν του ὁ τολμῶν νὰ ἀνοίξῃ ἢ νὰ συλήσῃ τὸν τάφον.

Ὡς ἔχουν σήμερον αἱ κατάραι καὶ αἱ εὐχαί, θὰ ἦτό τις διατεθειμένος νὰ νομίσῃ, ὅτι αὐταὶ εἶναι κυρίως ἀπόρροιαί τῆς πίστεως τοῦ

ἀνθρώπου ἐπὶ τὴν ἀπόλυτον δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀδιάλειπτον πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ πραγματικῶς πλεῖσται εἶναι αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι, εἰς τὰς ὁποίας προτάσσεται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας ἢ τινος τῶν ἁγίων, ὅστις καλεῖται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν εὐχὴν ἢ τὴν κατάραν, συνήθεις δὲ εἶναι καὶ αἱ εὐχαί, εἰς τὰς ὁποίας τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ καλοῦ ἀναθέτει ὁ εὐχόμενος εἰς τὸν Θεόν, οἷον ὁ Θεὸς νὰ σοῦ τὸ ἀνταποδώσῃ, καὶ αἱ κατάραι, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀδικούμενος, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ ἀμυνθῇ κατὰ τοῦ ἀδικούντος, εἰς τὸν Θεὸν ἀναθέτει τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἐκδίκησιν, οἷον ὁ Θεὸς νὰ σὲ κρίνῃ ἢ νὰ σὲ τιμωρήσῃ. Αἱ δοξασίαι ὅμως, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς συνδέει ἐν γένει πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάραις, μᾶς ὀδηγοῦν πλησιέστερον εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ἀρχήν, τὴν *μαγικὴν*.

Αἱ πλεῖσται τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν ἐκφέρονται ἀπλῶς, χωρὶς οἱ ἐκφέροντες νὰ ἐπικαλοῦνται τὴν ἐπέμβασιν ἁνωτέρας τινὸς δυνάμεως, πιστεύεται δὲ ὅτι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἔχουσι ἰσχυρὰν δύναμιν νὰ ἐνεργήσουν ἢ, ὅπως λέγει ὁ λαός, *πιάνουν*, ἐὰν προέλθωσι ἐκ προσώπων σεβαστῶν, οἱοὶ οἱ γέροντες, οἱ ἐρεῖται καὶ οἱ γονεῖς. *Νὰ ᾄχῃς τὴν ἡμετέραν ἢ νὰ πᾶς τὴν κατάραν* μὴ ἔξω ἀπὸ τοῦ οὐνοῦ, ὅθεν ἐρχεται ἡ κατάραι εἶναι ἀρετὴ διὰ τὴν ποσειδάωνος ἢ καταδιώξῃ τὸν λαβόντα.

Εὐχὴ γονέων ἔπαρε καὶ στὰ παρὰ περπατεῖ, λέγει δημώδης παροιμία. Καὶ πάλιν, *κατάραι* τὸ ᾄχει καὶ δὲ βλέπει *προκοπή*, λέγει ὁ λαός διὰ τὸν μὴ δυνάμενον νὰ εὐδοκιμήσῃ.

Τόση δὲ εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν αὐτοτελὴ δύναμιν τῆς εὐχῆς, ὥστε καὶ ἐπροσωποποίησεν αὐτὴν ὁ λαός. Εἰς παραμύθιον ἐκ Θήρας¹ παρουσιάζεται ὡς *σκυλάκι*, εἰς ἄλλο παραμύθιον ἐκ Πόντου δίδεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν ὡς *ἐναν* *πρᾶμαν* ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καθιστᾷ ἀόρατον τὸν φέροντα². "Οτι δὲ καὶ ἡ κατάραι δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ ἐνεργήσῃ, δεικνύει ἡ σφζομένη παρὰ τῷ λαῷ παλαιὰ ἀστρολογικὴ δοξασία, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἰδιαιτέρας ἡμέρας καὶ ὥραι, κατὰ τὰς ὁποίας αὐτὴ ἐκφερομένη πιάνει ἀμέσως. Οὕτω διηγοῦνται τὸν ἐξῆς μῦθον :

Μιὰ μάννα καταριῶταν μιὰ φορὰ τὸ παιδί της. Ἦταν ἡμέρα Τρίτη. Τὴν ἄκουσε μιὰ κακὴ γειτόνισσα καὶ τῆς εἶπε: «Ἄν θέλῃς

1. Παρνασσός, τόμ. Ζ', σ. 556-7.

2. Λαογρ., τόμ. Ε', σ. 633.

νά καταραστῆς τὸ παιδί σου, ἐγὼ νὰ σοῦ πῶ πότε πιάνει ἡ κατάρα». Καὶ ἔσπερα ἀπὸ λίγη ὥρα τῆς φώναξε· «Γειτόνισσα, τώρα νὰ τὸ καταραστῆς καὶ πιάνει». — «Μπᾶ, πὸν νὰ χυθούν τὰ μάτια σου καλύτερα, ὅχι ᾧ θὰ καταραστῶ τὸ παιδί μου!» εἶπεν ἡ μάνα. Καὶ ἡ κακὴ γειτόνισσα ἀμέσως ἐστραβώθηκε¹.

Τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν δεικνύει καὶ ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου προσπαθοῦν νὰ ἀποτρέψουν τὴν κατάραν, λέγοντες

νά γυρίση στὸ κεφάλι σου,

ὥσεί ἤτό τι ἔμψυχον, ὃν αὐτοτελές, δυνάμενον νὰ λάβῃ ὠρισμένην κατεύθυνσιν. Ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος τῆς διαλύσεως αὐτῆς τίποτε δὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς ἀνωτέρας περὶ τοῦ θείου δοξασίας. Δὲν γίνεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ θείου, ὅπως παύσῃ τὴν καταδίωξιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐπαράτου, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἑκτελῶς μαγικόν, διὰ τῆς διαλύσεως ἄλατος. Ἐάν τις θέλῃ νὰ ἀνακαταστήσῃ τὴν κατάραν, τὴν ὁποίαν ἔξεστόμισε, πληροὶ ἀγγεῖον αὐτῆς ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρίπτει ἄλας, ταρασσὼν δὲ διὰ τινος κατὰ τὴν ἀπορίαν καὶ τὸ ἄλας εἰς τὸ ὕδωρ διαλύσῃ ἐπὶ τῇ κατάρα. ὅπως λέγουσιν οἱ λαοὶ τὰς ἀπορήτων τὰρα μὲν².

Γ. Σ. ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν, δύσκολον εἶναι νὰ εὐρεθῇ σύστημα, τὸ ὁποῖον καὶ εὐεπισκόπητον νὰ εἶναι καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν φράσεων τούτων. Εἶναι δὲ αἱ δυσκολίαι πολὺν περισσότεραι διὰ τὰς κατὰ ρ α ς, ὅχι μόνον διὰ τὴν μεγαλυντέραν αὐτῶν ποικιλίαν καὶ τὸ μέγα πλῆθος, ὅσον καὶ διὰ τὴν χρῆσιν πολλῶν μεταφορῶν, τὰς ὁποίας δυσκολεύεται κανεὶς νὰ κατατάξῃ.

Ὁ περὶ τῶν ἑλληνικῶν εὐχῶν καὶ κατὰ ρ ῶν γράψας ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης διακρίνει αὐτὰς εἰς μεγάλας ὁμάδας, οἷον τὰς ἀναφερομένας α') εἰς τὴν ψυχὴν, β') εἰς ὕλικά ὠφελήματα, γ') εἰς ἡθικά ὠφελήματα καὶ δ') εἰς σωματικά παθήματα. Ἡ τοιαύτη κατάταξις, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖόν τις εὐχεται ἢ καταρᾶται, εἶναι βεβαίως ὀρθή, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ πλῆθους τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς ἑκάστην ὁμάδα ἀνήκουν, δὲν εὐκολύνει διόλου τὴν πρόχειρον εὔρεσιν τῶν καθ' ἑκάστην φράσεων.

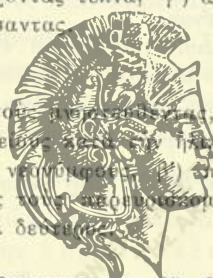
1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Α. Σ., τόμ. Α', σ. 43.

2) Λαογρ., τόμ. Β', σ. 198.

Συμφωνοτέρα πρὸς τὴν φύσιν τῶν φράσεων τούτων καὶ προτιμότερα διὰ τὸ εὐπεπισκόπητον ἤθελεν εἶναι διὰ τὰς εὐχὰς διπλῇ κατὰτάξις, μία μὲν ἀδρομερὴς κατὰ τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς λέγονται καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, δευτέρα δὲ ἐντὸς ἐκάστης ὁμάδος κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, ὡς τοῦτο γίνεται εἰς τὰς παροιμίας.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα πρόχειρον ὑποτύπωσιν ἀδρομεροῦς κατατάξεως, ἥ ὁποία πολλὰχὼς δύναται νὰ συμπληρωθῇ ἐν πληρεστέρου ὀλιγοῦ.

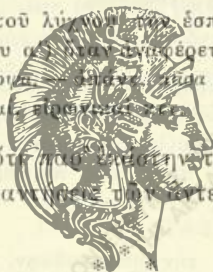
Εὐχαί.

1. Εἰς παιδιά.
2. Εἰς νέον.
3. Εἰς νέαν.
4. Εἰς ἄνδρα ἔγγαμον.
5. Εἰς γυναῖκα ὑπανδρον.
6. Εἰς συζύγους α') γενικῶς, β') ἔχοντας τέκνα, γ') ἀτέκνους.
7. Εἰς μεσήλικας ἀγάμους ἢ χηρεύσαντας.
8. Εἰς γέροντας.
9. Εἰς κληρικούς.
10. Κατὰ τὴν μνηστείαν α') πρὸς τὸν ἀνερπαιδευμένον, β') πρὸς τοὺς νομικοὺς, γ') πρὸς τὸν ἄλλον οἰκεῖον ἐξ ἐκείνου τῆς ἡλικίας.
11. Κατὰ τὸν γάμον α') πρὸς τοὺς νεόνυμφους, β') πρὸς τὸν κουμπάρον, γ') πρὸς τοὺς γονεῖς, δ') πρὸς τοὺς ἀφροειδισμένους ἀναλόγως τῆς ἡλικίας, ε') ὅταν ὁ γάμος εἶναι δευτέρου.
12. Εἰς ἔγκυον.
13. Κατὰ τὸν τοκετὸν α') διὰ τὴν δυστοκοῦσαν, β') διὰ τὴν γεννήσαντα, γ') διὰ τὸ νεογέννητον, δ') διὰ τὴν μαῖαν.
14. Κατὰ τὸ σαράντισμα.
15. Κατὰ τὴν βάπτισιν α') εἰς τὸν βαπτίσαντα, β') εἰς τοὺς γονεῖς, γ') διὰ τὸ βαπτισθέν.
16. Κατὰ τὴν ἀσθένειαν α') πρὸς τὸν ἀσθενοῦντα, β') πρὸς τοὺς οἰκεῖους.
17. Κατὰ τὸν θάνατον α') εἰς τοὺς συγγενεῖς, β') διὰ τὸν ἀποθανόντα, γ') διὰ τὰ ὄρφανά.
18. Κατὰ τὰ μνημόσυνα καὶ διὰ τοὺς ἀποθανόντας ἐν γένει.
19. Κατὰ τὸ ταξίδιον α') προπεμπτικαὶ εὐχαὶ πρὸς τὸν ἀναχωροῦντα, β') πρὸς τοὺς μένοντας οἰκεῖους — 1) ὁ ἀναχωρῶν, 2) οἱ παριστάμενοι, γ') εἰς τὸν ἐν τῇ ξένῃ, δ') διὰ τὸν ἐν τῇ ξένῃ πρὸς τοὺς συγγενεῖς, ε') κατὰ τὴν ἐπ' ἀνοδὸν — 1) πρὸς τὸν ἐπανελθόντα, 2) πρὸς τοὺς οἰκεῖους.
20. Δι' ἀπόντα, ὅταν ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του.
21. Κατὰ τὰς ἐορτάς, π.χ. Χριστούγεννα, Φῶτα, Ἀπόκριως, Πάσχα, ἐορτὰς ἁγίων κτλ.
22. Κατὰ τὰς ὀνομαστικὰς ἐορτάς καὶ τὰς ἐπισκέψεις α') πρὸς τὸν ἐορτάζοντα, β') πρὸς τοὺς οἰκεῖους.
23. Κατὰ τὰς συγγεντρώσεις πρὸς ἐστίαςιν ἢ ἄλλην διασκέδασιν α') ἀρχομένης τῆς ἐστιάσεως, β') κατὰ τὴν πόσιν οἴνου, γ') ληγοῦσης τῆς ἐστιάσεως.

24. Πρὸς ἐσθίοντας ἢ πίνοντας.
 25. Διὰ τοὺς φιλονικούντας.
 26. Εἰς τοὺς προσφέροντάς τι καὶ ἰδίᾳ καρπούς.
 27. Κατὰ τὴν γεῦσιν ἀπαρχῶν καρπῶν.
 28. Εἰς τοὺς δυστυχοῦντας.
 29. Εἰς τοὺς λουομένους, ξυριζομένους, ἀλλάξαντας ἐνδύματα, φοροῦντας καινουργῇ κττ.
 30. Εἰς τοὺς ἐργαζομένους, ἀναλόγως τῆς ἐργασίας, π. χ. α') εἰς τοὺς ἐμπορευομένους — 1) γενικῶς, 2) κατὰ τὴν ἀνάληψιν ἐπιχειρήσεως, 3) κατὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν, β') εἰς χειρῶναντας — 1) γενικῶς κατὰ τὴν ἐργασίαν, 2) μετὰ τὴν συντέλεσιν αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν πληρωμὴν, γ') εἰς τοὺς ἀσχολουμένους εἰς γεωργικὰς ἐργασίας, π. χ. καλλιεργοῦντας, ἀλωνίζοντας, λιχνίζοντας, κλαδεύοντας, τρυγῶντας, συγκομίζοντας καρπούς κττ., δ') εἰς τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς γαλακτοκομικὰς ἐργασίας, ε') εἰς γυναῖκας ἀσχολουμένας εἰς οἰκιακὰ ἔργα, π. χ. εἰς ζυμώουσαν, πλύνουσαν, εἰς κόπτουσαν βάμβακα κττ.
 31. Πρὸς παραινῶμενον.
 32. Κατὰ τὴν εἰσκόμῃσιν τοῦ λύγου τοῦ ἐσπέραν.
 33. Ἐν τῇ ρύμῃ τοῦ λόγου α') ὅταν ἀναφέρεται κακόν τι, β') ὅταν ὁ ἀκούων διακόπτῃ, π. χ. σ' ἔκονα, σ' ἔσπαρα, σ' ἔλα κακὸ ἀποπαραθίω σ'.

34. Ἀστεῖαι, περιτταικτικαὶ, προσκτικαὶ κττ.
 Παρατηρετέον δὲ ὅτι παρὰ τὴν ἀσχημάτων εὐχῶν τούτων πρέπει νὰ σημειώωνται καὶ αἱ ἀπαρχαὶ τῶν ἀντευχόμενων.

Διὰ τὰς κατάρτας εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὅτι εἶναι πολὺν δυσκολώτερον νὰ εὐρεθῇ σύστημα κατατάξεως, ἀπηλλαγμένον ἐλαττωμάτων. Ἡ κατατάξις κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατος καὶ ματαία, διότι καὶ αἱ περιστάσεις εἶναι ποικιλώταται καὶ πολυαριθμόταται καὶ τῶν καταρῶν αἱ πλεῖσται χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ρέουσι πολλὰκις ἀλλεπάλληλοι καὶ χειμαρρῶδεις ἐκ τοῦ στόματος μερικῶν γυναιῶν καὶ ἰδίᾳ γραϊδίων ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ προσώπου καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν, πολὺν δὲ ὀλίγαι εἶναι αἱ κατάραι, αἱ ὅποια εἰς ὥρισμένα μόνον πρόσωπα εἶναι δυνατόν νὰ ἀπευθύνωνται καὶ τὰς ὁποίας, ἂν θέλῃ τις, δύναται νὰ συγκεντρώσῃ καὶ χωριστά, μολονότι ἡ τοιαύτη συγκέντρωσις εἶναι πῶς ἀσκοπός, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν καταρῶν ἔχει καταταχθῇ ἄλλως.

Ἐπίσης χωριστὰ δύναται τις νὰ συγκεντρώσῃ καὶ τὰς εἰρωνικάς, ὡς π. χ. ὁ Θεὸς νὰ τοῦ δίνῃ πολλὰ χρόνια καὶ λίγες μέρες, ὡς καὶ

τὰς κατάρας, αἱ ὁποῖαι ἐν εἵδει λογοπαιγνίου στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἡ κατάρα, π. χ.

ἀπάντ. πῆρα... — κατάρα, νὰ παρῇς χεροπόδαρα.

» ὄχι... — » ὄχιὰ νὰ σὲ φάη.

» ἔφταιξα... — » νὰ φτύης αἷμα.

Μίαν κατάταξιν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κανεὶς κατὰ γενικὰς κατηγορίας κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, δηλ. εἰς κατάρας ἀναφερομένας α') εἰς τὴν ψυχὴν, β') εἰς ὕλικα κακά, γ') εἰς ἠθικὰ κακά, δ') εἰς σωματικὰ παθήματα. Τὰς κατηγορίας ταύτας δύναται ἀναλόγως τοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον ἔχει τις ἐνώπιον αὐτοῦ, νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ὑποδιαίρῃ διὰ τὸ μᾶλλον εὐεπισκόπητον τῶν καθ' ἑκάστην καταρῶν. Ἀλλ' ὅσαιδήποτε ὑποδιαίρσεις καὶ ἂν γίνον, ἡ κατάταξις αὕτη θέλει μὲν παρέχει σαφὴν εἰσαγωγὴν τί καταρᾶται ὁ λαὸς καὶ θέλουσιν ὑπάρχει οὕτω πρόχειρα ἐκείνων διὰ μίαν ἠθολογικὴν μελέτην περὶ τῶν κακῶν, τῇ ὁποίᾳ οὐκ ἐξοχὴν φοβεῖται καὶ ἀποτρέπεται ὁ ἑλληνικὸς λαός, δι' ἡμετέρας δὲ διὰ τὴν εὐκτασίαν τῶν καθ' ἑκάστην διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκείνων κατηγοριῶν ἀνηκουσῶν καταρῶν.

Ἀπομένει ἡ κατάταξις κατὰ τὴν κεραικὴν λέξιν, καθ' ὃν τρόπον γίνεται καὶ εἰς τὰς παροιμίας, μὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν κατάραν πρέπει νὰ σημειώνεται, ὅπου εἶναι δυνατόν, καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν λέγεται αὕτη, καὶ τὸ πρόσωπον, εἰς ὃ ἀπευθύνεται, ὡς καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς, ὅπου εἶναι ἀνάγκη αὐτῆς.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ κατάταξις αὕτη ἔχει δυσχερείας διὰ τὰς πολλὰς μεταφορὰς καὶ, τὸ σπουδαιότερον, διὰ τὰς συντόμους πολλάκις ἐκφορὰς τῶν καταρῶν, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἔχῃ τις ὑπ' ὅσιν τὸν πληρέστερον τύπον. Π. χ. ἡ πλήρης κατάρα λέγεται: *τὴν κακὴν σου ἡμέρα*, ἣτις θὰ καταταχθῇ βεβαίως εἰς τὴν λέξιν *ἡμέρα*, ἀλλὰ λέγεται καὶ συγκεκριμένως *τὴν κακὴν σου, τὴν κακὴν σου καὶ τὴν ψυχρὴν σου*, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν λέξιν *ἡμέρα*, παρὰ τὸν πληρέστερον τύπον, ἐξ οὗ προῆλθον. Ἐν ᾧ περιπτώσει δὲν εὐρίσκει τις τὸν πληρέστερον τύπον, ἥς κατατάσῃ αὐτὰς κατὰ τὴν σπουδαιότεραν τῶν περιεχομένων λέξεων ἢ ἥς συγκεντρώσῃ ὑπὸ ἰδιαιτέρον τίτλον ἀκαθόριστοι καὶ ὁ ἐργαζόμενος εἶτα ἐπὶ πληρεστέρου ὕλικου θέλει μεταφέρει αὐτὰς εἰς τὴν θέσιν των.

Δ'. ΕΥΧΕΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΑΣΤΙΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι συγκεντρώνονται πολλάκις εἰς μίαν καὶ μόνην λέξιν, ὁπόθεν ἔχομεν λέξεις εὐχετικές ἢ καταραστικές. Οὕτω π. χ. ἐκ τῆς εὐχῆς: *πολλὰ χρόνια νά ζήσης*, ἔχομεν τὴν λέξιν *πολύχρονος καὶ πολυχρονεμένος*, ἐκ τῆς εὐχῆς *καλὴ μοῖρα νά ᾔχης*, τὴν λέξιν *καλομοῖρα καὶ οὕτω καθεξῆς. Καὶ ὀνόματα δὲ κύρια ἔχομεν ἐξ εὐχῶν, οἷον Ζήσης, Πολυχρόνης, Πολυζῶης, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν κατωτέρω εἰς τὰ περὶ ὀνομάτων (κεφ. ΙΖ').*

Πολὺν περισσότεραι καὶ ποικιλώτεραι εἶναι αἱ ἐκ καταρῶν λέξεις, ὥς π. χ. *ὀλιγοζώητο*, ἐκ τῆς κατάραις *ὀλίγη ζωὴ νά ᾔχῃ κοφοζώητος*, ἐκ τῆς κατάραις *νά σοῦ κοπῇ ἡ ζωὴ* *μανρομαντήλου*, ἐκ τῆς κατάραις *νά σέ ᾔδω μὲ μαῦρο μαρτήλι* (= νά χρηεύσης) *ταφιασμένο, νεκροστολισμένο, ἀστραποκαμμένο, μακελλωμένο, ἀχαῖρεντο, θεόστραβο κτλ.*¹.

Ε'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐν τῇ ἀνωτέρω κεφαλίδι τὸ πρόβλημα (ὑποσέχῃ) ἡ συλλογὴ κατὰ τὴν συλλογὴν εἰσὶν ὁρισμοὶ καθ' ἑαυτὸν. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειῶνται τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ὅποιον λέγεται, ὥς καὶ τὸ πρόσωπον πρὸς τὸ ὅποιον ἀπευθύνεται ἡ εὐχὴ ἢ ἡ κατάραι, ἡ περίστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν λέγεται, αἱ χειρονομίαι καὶ αἱ πράξεις τὰς ὁποίας συνοδεύουν ἢ ὑπὸ τῶν ὁποίων συνοδεύονται· αἱ δοξασίαι πρὸς τὰς ὁποίας σχετίζονται, ὥς καὶ αἱ δοξασίαι, αἱ ὁποῖαι παρὰ τῷ λαῷ κρατοῦν περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας αὐτῶν.

Συλλογαὶ εὐχῶν καὶ καταρῶν ἔχουν δημοσιευθῇ πολλὰ σποραδικῶς εἰς πολλὰ βιβλία καὶ περιοδικὰ, περιέχοντα λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἀρκετὰς εὐρίσκει τις εἰς τοὺς τόμους τῆς *Λαογραφίας*, ἔχομεν δὲ καὶ τὴν γενικωτέραν περὶ αὐτῶν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, τόμ. Θ', σ. 321 κέ καὶ ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς Ἀναλέκτοις, τόμ. Β', σ. 369 - 403.

Διὰ τὰς νεωτέρας συλλογὰς βλ. εἰς τὰς ἐν τῇ *Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου* βιβλιογραφίας τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας, τόμ. 5, σ. 226. 8, σ. 264 - 265. 9/10, σ. 301 - 302. 11/12, σ. 126, 373. 15/16, σ. 160 - 161.

1) Περὶ τοιούτων λέξεων πρβλ. Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΑΚΙ, Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα, τόμ. Γ', Μέρ. Α', Γενικὴ Γλωσσική, 1916, σ. 232.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΑΦΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΘΕΜΑΤΑ

Παρά τὰς κατάρας πρέπει νὰ συνεξετάζωνται οἱ ἀφορισμοὶ καὶ τὰ ἀναθέματα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀμφότερα ταῦτα ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ἐντὸς τοῦ θρησκευτικοῦ κύκλου, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι ἐκτραπέντα τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ πολλαχῶς ἐξελαϊκεύθησαν, ὃ δὲ λαὸς ποικίλας δοξασίας πρὸς αὐτὰ συνέδεσε.

Ἀφορισμοὶ ἐγίνοντο, ἐδιαβάλλοντο καὶ ἐλέγον, ἐπὶ πληρωμῇ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐπ' ἐκκλησίας συνάμα καὶ ἐπὶ διαφορῶν πράξεων καὶ λαϊκῶν καταρῶν δι' ὑποθέσεις ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἔθνους, ὅπως οἱ ἄνθρωποι ἀποδοῦναι τὸ κλαπέν ἢ τὸ ἀπορριπτόν τῆς ἀδικίας. Ἰδίως δὲ ἐφόβιζε τὸν λαὸν ἡ συνοδεύουσα τῶν ἀφορισμῶν κατάρα νὰ μὴ λειώσῃ μετὰ θάνατον τὸ σῶμα τοῦ ἀφορισμένου.

Τὰ δὲ ἀναθέματα, τῶν ὁποίων σημασία εἶναι ἡ τῆς ἀναθέσεως εἰς τὸν διάβολον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀναθεματιζομένου, ἔχουν ὡς πρὸς τὴν λέξιν τοῦλάχιστον, ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν καὶ ἐγίνοντο κατ' ἀρχὰς ἐναντίον αἰρετικῶν καὶ ἀποστατῶν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, συνοδεύοντα συνήθως τὸν ἀφορισμόν. Τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην μετεχειρίσθη πρῶτον ὁ ἀπ. Παῦλος, παραλαβὼν αὐτὴν ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς παραδόσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ ὑπὸ διαφορετικὴν χάπως σημασίαν. Σήμερον ἡ λέξις ἀνάθεμα αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ κατάραν, συνηθέστατα δὲ προτάσσεται ἄλλων καταρῶν.

Πλὴν τούτου τὰ ἀναθέματα ἔχουν καὶ ἰδιαιτέραν σημασίαν, δηλοῦντα τὰς κατάρας, αἱ ὁποῖαι γίνονται ὄχι πλέον ὑπὸ ἐνὸς οἰουδήποτε, ἀλλὰ ὑπὸ ὁλοκλήρου κοινότητος κατὰ τῶν ὅπωςδήποτε κακουργησάντων κατ' αὐτῆς. Ὡς τοιαῦτα τὰ ἀναθέματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς δημοσίας ἀράς τῶν ἀρχαίων, τὰς ἀράς δηλ. ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν παραβαίνόντων ὠρισμένας αὐτοῦ ἐντολάς.

Πλὴν ὅμως τούτου ὁ λαὸς εἰς παλαιότερους χρόνους καὶ σήμερον

ἀκόμη τοὺς ἀδίκους προεστῶτας ἀναθεματίζει ρίπτων εἰς ἓνα χώρον λίθους, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται σωρὸς. Ὡς τόπος ἐκλέγεται τὸ μέρος, ὅπου ἐτάφη ὁ κακουργήσας. Συνηθέστερον ὁμως πολὺ, ἐπειδὴ τὰ ἀναθέματα γίνονται ζῶντος τοῦ ἀναθεματιζομένου, ὡς τόπος ἐκλέγονται αἱ τριόδοι, αἵτινες θεωροῦνται ὡς κατ' ἐξοχὴν συχνάζομεναι ὑπὸ πονηρῶν πνευμάτων. Οἱ τόποι οὗτοι καὶ σήμερον φέρουσι τὸ ὄνομα, ἀνάθεμα. ἀναθεματοῦριο, ἀναθεματοῦριν, ἀναθεματίστρα, ἀναφέρονται δὲ πλείστοι κατ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, περὶ ἐκάστου τῶν ὁποίων ἐπιχωριαῖζουν ἰδιαίτεροι παραδόσεις. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὰ ἑξῆς. Ἐν Ἰμβρῳ ὑπάρχει σωρὸς τοιούτων λίθων φέρων τὸ ὄνομα ἀναθεματίστρα, λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ἡ ἑξῆς παράδοσις.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἰμβρον εἶχαν μεγάλα παράπονα γιὰ ἓναν ἄδικο προεστό. Σηκώθηκαν λοιπὸν μαζὶ μ' αὐτὸν καὶ κίνησαν γιὰ τὸ λιμάνι, γὰρ μποῦν σὲ καράβι καὶ πᾶν στὸ Τσανάκαλε στὸν βαλὴ. Στὸ δρόμο μαλώσανε μὲ τὸν προεστό καὶ τόσο πολὺ θύμωσαν ἀπ' τὰ λόγια του, ποὺ πῆραν πέτρα καὶ ἔριξαν αὐτὸς τὸν σκότωσαν καὶ εἶπαν γὰρ ἔχη ἀνάθεμα ὁποῖος ἐμπόδισεν ἀπὸ κεῖ καὶ δὲ ρίξῃ στὸ σωρὸ πέτρα καὶ ἔτσι αὐτὸς ὁπότες πᾶν κομμάτι τοῦ σώματος καὶ μιὰ πέτρα κ' ἐγινε αὐτὸς ὁ σωρὸς. Ὡς τὴν λέγ' ἀναθεματίστρα.

Εἰς τὸ ἔθιμον ἀναθέματος ἀναφέρεται καὶ ἡ συνηθεστάτη φράσις, θὰ ρίξω πέτρα, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ φεύγων δυσηρεστήμενος ἐκ τινος μέρους.

Ἐὰν τὸ ἀνάθεμα ὡς λέξις ἔξη χριστιανικὴν ἀρχὴν, βεβαίως τὸ ἔθιμον τῆς λιθοβολίας δὲν εἶναι χριστιανικόν. Εἶναι ἐν χρήσει εἰς πλείστους λαούς, εὐρωπαϊκούς καὶ μὴ, παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλήσιν ἡ ἡλικία αὐτοῦ ἀνέρχεται μέχρι καὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων. Ὁ Ἐκτωρ ὀνειδίζων τὸν Πάριν ψέγει τοὺς Τρῶας ὡς δειλούς, διότι ἄλλως θὰ ἐνεδύετο μέχρι τοῦδε χιτῶνα λίθινον δι' ὅσα κακὰ ἔπραξε.

Ἀλλὰ μάλα Τρῶες δειδήμονες ἢ τέ κεν ἤδη
λάτνον ἔσσο χιτῶνα, κακῶν ἔνεχ', ὅσσα ἔοργας.

Εἰς τὰς μυθικὰς παραδόσεις ἀναφέρεται, ὅτι οἱ θεοὶ δικάζοντες τὸν Ἑρμῆν διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀργου, φοβούμενοι δὲ καὶ τὸν Δία, κατ' ἐντολὴν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐνεργήσει ὁ Ἑρμῆς, προσέρριψαν τὰς ψήφους ὁ καθένας τῶν χρειτόνων ἡρέμα τῷ Ἑρμῇ, βάλλοντες οἷον ἐκεῖνον λίθοις, καὶ οὕτω τοῦ φόνον ποινὴν ἀφωσιώσαντο¹. Τίγ

1) Εὐστάθιος, σ. 1809 ed. Rom.

Ἐκ τῆς συνεξετάσεως δὲ πασῶν τῶν περὶ τοῦ ἐθίμου εἰδήσεων φαίνεται, ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν πραγματικὸν φόνον τῶν κακουργούντων κατὰ τῆς κοινότητος, τῶν ὁποίων, ἵνα ἐξουδετερώσουν τὴν μετὰ θάνατον κακοποιὸν δύναμιν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ φόβητρον τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, ἐπισωρεύουσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν τοὺς λίθους ταύτους.

Ἐκτενέστερον, ὅτε ἀνεπτύχθησαν οἱ περὶ τὰς τιμῶν θεῶν τοῦ Ἄδου ἰδέαι, ἡ ἐπισώρευσις τῶν λίθων ἐπέτυχεν τὴν καθοσίωσιν τῶν κακούργων εἰς τὰς χθονίους θεότητες καὶ τὰς εἰς τὸν χθόνιον Ἑρμῆν. Κατὰ περίεργον δὲ τρόπον μεταλλαγῆς τῶν σκοπῶν ἐθεωρήθησαν κατόπιν οἱ σωροὶ οὗτοι ἱεροὶ τοῦ Ἑρμοῦ, ἡ δὲ βολὴ τοῦ λίθου εἰς αὐτοὺς ὡς προσφορά εἰς τὸν ὑποχθόνιον θεόν. Κατόπιν τῶν μεταβολῶν τούτων εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐθίμου ἠδύναντο νὰ ἐπισωρεύωνται σωροὶ, δηλοῦντες τὴν καθοσίωσιν ταύτην εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ἄδου καὶ ζώντων ἀκόμη τῶν κακουργησάντων, καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον καθοσιοῦσι τὸν ἀναθεματιζόμενον εἰς τὸν διάβολον.

1) Πλάτ. Νόμοι IV XII 873. Εἰ δέ τις αὐτως ἀθλία ξυμφορά καταλάβοι, ὥστε πατρός ἢ μητρὸς ἢ ἀδελφῶν ἢ τέκνων ἐκ προνοίας ἐκουσίως ψυγί-
οιμῆσθαι ἀποστερεῖν σώματος, ὁ παρὰ τοῦ θνητοῦ νομοθέτου νόμος ὧδε περὶ τῶν
τοιούτων νομοθετεῖ, πορορήσεις μὲν τὰς περὶ νομίμων εἰργεσθαι καὶ ἐγγύας τὰς
αὐτὰς εἶναι, καθάπερ ἐροῦνθαι τοῖς ἐμπροσθεν, εἰ δέ τις ὀφλη φόνου τοιούτου,
τούτων κτεῖνας τινὰ, οἱ μὲν τῶν δικαστῶν ὑπηρετεῖται καὶ ἄρχοντες αποκτείναντες
αὐτὰς τεταγμένην τριόδον ἔξω τῆς πόλεως ἐκβαλλόντων γυμνόν, αἱ δὲ ἄρχαι πᾶσαι
ὑπὲρ ὅλης τῆς πόλεως, λίθον ἑκαστός φέρων ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ βάλλων
ἀφαισίουτόν τὴν πᾶν ὄλην, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὰ τῆς γῶρας ὄρια φέροντες ἐκβαλ-
λόντων τῷ νόμῳ ἅπαντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΟΡΚΟΙ

Α΄. ΓΕΝΙΚΑ

Ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς κατάρας ἔχουν οἱ ὅρκοι. Ὁρκος εἶναι κατάρα, τὴν ὁποίαν ἐκφέρει καθ' ἑαυτοῦ ὁ ὀμνῶν, θέλει δ' ἔχει αὐτὴ ἰσχύν, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅ,τι οὗτος ἰσχυρίζεται ἢ θέλει παραβῇ ὥρισμένην ὑπόσχεσίν του.

Εἰς τοὺς ὅρκους φαίνεται πάλιν καλύτερον καὶ ἡ μαγικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ κατόπιν ἐξέλιξις ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένων ἀνωτέρων περὶ τοῦ θείου θεοῦ καὶ δικαιοκρίτου καὶ ρυθμιστοῦ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἀνταποκρινῶν ἐκείνους ἀναφορῶν καὶ ἐπιδεικνύοντες ὑπερβασίας. Διδακτικώτατον παρθεῖναι διὰ τὴν τοιαύτην ἐξελίξιν τοῦ ὅρκου ἀποτελεῖ ἡ ὁμηρικὴ περιγραφή τῶν μεταξὺ τῶν Τρώων καὶ Ἑλλήνων ὀρκίων ἐν τῷ Γ τῆς Ἰλιάδος. Προσάγονται δύο ἄρνια καὶ οἶνος, τὸν ὅποιον οἱ κήρυκες ἐν κρατῆρι ἀναμειγνύουσι μεθ' ὕδατος, ὅπως ἐγένετο εἰς τὰς σπονδάς. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀποκόπτει, ὥς ἐγένετο καὶ κατὰ τὰς θυσίας, τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς ἁρνίων, τὰς ὁποίας οἱ κήρυκες διανέμουν μεταξὺ τῶν ἀρίστων, Τρώων καὶ Ἑλλήνων. Ἀκολούθως ὑψῶν τὰς χεῖρας ἐπικαλεῖται τοὺς ἐφόρους τοῦ ὅρκου θεοὺς, τὸν Δία καὶ τὸν Ἥλιον, τὸν τὰ πάντα βλέποντα καὶ ἀκούοντα, ὥς καὶ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὴν Γῆν καὶ τοὺς καταχθονίους θεοὺς, οἵτινες τοὺς ἐπιόρκους μετὰ θάνατον τιμωροῦν ὥς μάρτυρες καὶ φύλακες τῶν ὀρκίων. Ἀναφέρει ἔπειτα τὴν συνομολογηθεῖσαν συμφωνίαν καὶ μετὰ τοῦτο σφάζει τὰ ἄρνια. Ἀκολουθεῖ δευτέρα πρᾶξις. Λαμβάνουν πάντες οἱ παριστάμενοι διὰ ποτηρίων οἶνον ἐκ τοῦ κρατήρος καὶ χύνουν κατὰ γῆς εὐχόμενοι τὰ ἑξῆς· «Ζεῦ ἐνδοξότατε, μέγιστε, καὶ ἄλλοι ἀθάνατοι θεοί, ὅποιοι πρωτύτερα ἤθελον βλάβῃσι παρὰ τοὺς ὅρκους εἶθε ὁ ἐγκέφαλός των νὰ χυθῇ κατὰ γῆς, ὅπως καὶ ὁ οἶνος οὗτος, καὶ αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων των, αἱ δὲ σύζυγοί των νὰ πέσουν εἰς χεῖρας ἄλλων».

Ὡς παρατηρεῖ τις, τὸ μὲν πρῶτον μέρος τοῦ ὅρκου εἶναι καθ'

δολοκληρίαν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀνωτέρας περὶ τοῦ θείου ἰδέας, ἐνῶ εἰς τὸ δεύτερον καλοῦνται μὲν καὶ οἱ θεοί, ἀλλὰ τὸ βάρος ὅλον κεῖται εἰς τὴν μαγικὴν προᾶξιν τῆς χύσεως τοῦ οἴνου.

Τοιούτων ὄρκων, εὐρίσκομένων ἀκόμη εἰς τὴν μαγικὴν βαθμίδα, παραδείγματα εὐρίσκομεν πλεῖστα εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς. Εἰς τοὺς Οὐακάμπα λ. χ., λαὸν ἀφρικανικόν, οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν μερῶν, τὰ ὅποια ἐπιθυμοῦν νὰ συνάψουν φιλίαν συγκεντρώνονται εἰς ἓνα κύκλον, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται μικρὸν ἄγγειον ἐκ πηλοῦ ἀπεζηραμμένου εἰς τὸν ἥλιον, πλήρες ὕδατος. Τότε εἰς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος λαμβάνει ράβδον εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἀρχίζει νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν φιλικῶν διαθέσεων τῆς μερίδος του κρούων ταυτοχρόνως διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἄγγειου. Μετὰ τοῦτον λαμβάνει τὸν λόγον εἰς ἐκ τῆς ἀντιθέτου μερίδος κρούων καὶ αὐτὸς διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἄγγειου. "Ἀφ' οὗ τελειώσῃ καὶ οὗτος ἐγείρεται τις ἐκ τῶν παρισταμένων, λαμβάνει τὸ ἄγγειον εἰς τὰς χεῖρας καὶ ρίπτει αὐτὸ εἰς τὸ ἔδαφος λέγων· "Ἄν διαρρήξωμεν τὴν φιλίαν, τὴν ὁποίαν συνωμολογήσαμεν, ἡμεῖς τὴν διαρρηγῶμεν, ὥς διεργάγῃ τὸ ἄγγειον τοῦτο ἐνταῦθα». Ἐπειὰ τοῦτο λαμβάνει ἑκάστην ἑκατέρωθεν ἑναὶν ἑκατέρωθεν ἑναὶν ποόβατον, τοῦ ὁποίου φέλει ἑκατέρωθεν τὴν ἑλπίαν ὅτι παραστήσεται ὁρκων. Τότε ἐπὶ τὴν γῆνι νενει καὶ τὴν ὁμηρικὴν κατὰ τοὺς ὁρκους τῆς σφαγῆς τῶν ἀμνῶν, τὴν ὁποίαν εἶδομεν ἤδη. Ἐπειὰ τοῦτο φέλει νὰ παραβῇ τὸν ὄρκον χωρὶς νὰ ὑποστῇ τὰς ἀκολουθίας τῆς παραβάσεως, προσπαθεῖ νὰ διαλύσῃ τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὄρκου δι' ἄλλης μαγικῆς πράξεως. Ἐρχεται κρυφὰ εἰς τὸν τόπον, ὅπου συνωμολογήθη ἡ φιλία, σφάζει ποόβατον καὶ χύνει μέρος τοῦ αἵματος αὐτοῦ εἰς σύντριμμά τι τοῦ κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης θραυσθέντος ἄγγειου ἢ ραντίζει τὸν ὅλον τόπον μὲ αἷμα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λύεται ἡ μαγικὴ δύναμις τοῦ ὄρκου.

Ἐκ τῶν μαγικῶν τούτων ἀρχῶν ὁ ὄρκος ἐξειλίχθη κατόπιν, ὥς εἴπομεν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένων ἀνωτέρων περὶ τοῦ θείου ἰδεῶν. Ἡ δὲ κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐξέλιξις καὶ ἡ συντελεσθεῖσα σύνδεσις αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν συνετέλεσεν, ὅπως καταλάβῃ σπουδαιοτάτην ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ὥς καὶ ἐν τῇ ἀπονομῇ τοῦ δικαίου, θέσιν. Τὴν δὲ θέσιν ταύτην ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ παρὰ τὰς συνήθεις αὐτοῦ παραβάσεις καὶ τὴν ἐξασθένωσιν τῶν ἰδεῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὤφειλε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἀπετέλεσε πλέον τύπον ἀπαραίτητον καὶ ἀναντικατάστατον, τοῦ ὁποίου τὴν τήρησιν ἐγγυᾶται καὶ ἐπιβάλλει ἡ δύναμις καὶ ἡ βία τῶν κειμένων νόμων. Οὕτως ἔχομεν σήμερον ἐν τῷ πολιτικῷ ἡμῶν

βίῳ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸν ὄρκον τοῦ στρατιώτου, τὸν ὄρκον τοῦ πολίτου, τὸν ὄρκον τοῦ ἐκλογέως, τοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ δικαστοῦ, τοῦ μάρτυρος ἐν ταῖς δίκαις καὶ τοῦ διδάκτορος ἀκόμη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Περὶ τῶν μορφῶν τῶν ἐπισήμως καθοριζομένων τούτων ὄρκων δὲν πρόκειται νὰ γίνη λόγος ἐνταῦθα. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ὄρκος ὑπὸ τὰς μορφὰς καὶ τὰς δοξασίας, ὑπὸ τὰς ὁποίας παρουσιάζεται ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ τοῦ λαοῦ, καὶ ταύτας θὰ ἐξετάσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν διὰ βραχέων.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΟΡΚΟΙ

Συνήθεις ὄρκοι σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ εἶναι :

α') οἱ μαγικοὶ ὄρκοι, οἱ ὄρκοι δηλ. ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι συνοδεύουν μαγικὴν πράξιν. Τοιοῦτοι ὄρκοι, μολοντί σπάνιοι, εὐρίσκονται ὅμως εἰσέτι σποραδικοὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Οὕτω π. χ. ὁσάκις τύχη νὰ πίνουν οἶνον, ὀρκίζονται, καθὼς ὡρκίζοντο οἱ ὁμηρικοὶ Ἕλληνες. Χύνουν δηλ. σταγόναις τοῦ οἴνου τοῦ ἐδάφους ἐπιλέγοντες

Ἐτοι νὰ χυθῇ τὸ αἷμά μου, ἢ δὲ σοὺ λέω ἁλήθεια,

ἢ Ἐτοι νὰ χυθῇ τὸ αἷμά μου, ἢ δὲ εἶναι ὡς κατὰ ποὺ σοὺ λέω.

Ἀνάλογος ὄρκος εἶναι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀκόλουθον εὐτράπελον διήγησιν :

Ἀπὸ τὸν Ἀποκόρωνα πηγαίνανε στὸ δρόμο μὲ ὄνδ ζῶα φορτωμένα λάδι. Στὸ δρόμο βλέπουν ἀπὸ μακρὰ στὴ θάλασσα ἕνα καράβι. Λέει ὁ ἕνας, «Καράβι ἔναι. — Ὅχι, καραβέλα ἔναι», λέει ὁ ἄλλος. — «Ἐτοῦ νὰ χυθῇ τὸ αἷμα μου, ἢ δὲ εἶναι καράβι», κ' ἔμπηξε τὸ μαχαίρι του στ' ἄσκιὰ καὶ χύθηκε τὸ λάδι. — «Ἐδὰ, ἐδέταε νὰ χυθῇ κ' ἔμένα τὸ αἷμά μου, ἢ δὲ εἶναι καραβέλα», κ' ἔμπηξε καὶ αὐτὸς τὸ μαχαίρι στὰ δικά του τ' ἄσκιὰ.

Εἰς ἄλλην ἀνάλογον εὐτράπελον διήγησιν ἐκ Χίου ὁ ὀρκίζομενος ρίπτει κατὰ γῆς στάμνα γεμάτη λάδι, ἐπιλέγων

Νά, ἔτσι νὰ χυθῇ τὸ αἷμά μου, ἢν κτλ.

Μαγικὸς ὄρκος εἶναι καὶ ὁ ἐν Εὐρυτανίᾳ ἐν χρήσει ὄρκος τῶν ψηφοφόρων διὰ λίθου¹. Ἐκαστος τῶν ψηφοφόρων διαδοχικῶς ὑψώνων

1) Λαογρ., τόμ. Α', σ. 417.

ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν εὐμεγέθη πέτραν ὀμνύει, προφέρων ἄρας καθ' ἑαυτοῦ βαρυτάτας ἐν περιπτώσει παραβάσεως τῶν ὑπεσχημένων, ὅτι θὰ εἶναι φίλος ὥρισμένου ὑποψηφίου, μεθ' ὃ κυλίνει τὸν λίθον, τὸν ὅποιον ἀναλαμβάνει ἄλλος ψηφοφόρος μέχρις ἐξαντλήσεως τοῦ ἀριθμοῦ. Τὸν τοιοῦτον ὄρκον οὐδεὶς παραβαίνει. Ὁμοιάζει δὲ ὁ ὄρκος οὗτος πρὸς τὸν διὰ λίθου ὄρκον τῶν Ῥωμαίων, καθ' ὃν ὁ ὀρκιζόμενος, λαβὼν εἰς χεῖρας λίθον, ἐξέφερε καθ' ἑαυτοῦ ἄρας καὶ ταῦτα εἰπὼν ἔριπτε τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός.

Τροποποιήσις τοῦ ὄρκου τούτου κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἰδέας φαίνεται, ὅτι εἶναι ὁ ἐν Ξυλοκάστρῳ ἐν χρήσει, ὅταν ἐγερθῇ ἀμφισβήτησις περὶ τῆς τιμῆς κατὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν. Ὁ προκαλῶν, λαβὼν κοινὸν λίθον λέγει πρὸς τὸν προκαλούμενον :

Τὸ παίρνεις τοῦτο στήν ψυχὴ σου ;

Ὁ προκαλούμενος, ἐὰν δεχθῇ τὸν ὄρκον, ἀπεκρίνεται :

Νὰ τό'χω βάρος στήν ψυχὴ μου, ὅτι ἐὰν μὴ εἴπω τὸ Χριστὸ ἀντιῶξο

στὴ δεικνύσα παρουσίᾳ.

Ὁ ὄρκος λύει τὴν ἀμφισβήτησιν.

β') Συνηθέστεραι πολὺ τῶν μαθητικῶν εἶναι αἱ αὐτοκατάραι, ὡς π. χ.

Νὰ μὴ χαρῶ τὴ μάργα μου, — τὸν πατέρα μου, — τὴ γυναῖκα μου, — τὰ παιδιά μου, — τὸ γυνὴ μου, ποὺ τὸν ἔχω μονάκριβο, — τ' ἀδέσφια μου. Νὰ βγοῦν τὰ μάτια μου. Νὰ μὴ μ' εἶδῃ ἡ ἀνγή. Νὰ μὴ προφτάσω νὰ βγῶ ὅξ' ἀπ' τὴν πόρτα. Ἀστραπὴ νὰ μὲ κάψῃ. Νὰ μὲ πιάσῃ ἐφτά λογιῶ συγγενικό. Ποδάρο' νὰ μὴ μ' ἀπομείνῃ. Νὰ μὲ κάψ' ἡ φωτιά κτλ. κτλ.

Ὅπως δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰς κατάρας, οὕτω καὶ εἰς τοὺς ὄρκους ἐκ θρησκευτικῆς ἐπιδράσεως καλεῖται πολλάκις ὁ Θεός, ὁ Χριστός, ἡ Παναγία κτλ. διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κατάραν. Ὡς π. χ.

Νὰ μὲ κόψῃ ὁ Θεός, — ἡ Παναγία. Νὰ μὲ κόψουν τὰ δώδεκα Βαγγέλια. Ἄν ἐγὼ εἰποῦκα το, τῇ Χριστοῦ καὶ τῇ Παναγίας τὴν κατάρα νὰ ἔχω.

γ') Οἱ ὄρκοι, καθ' οὓς καλεῖται ὡς μάρτυς καὶ τιμωρὸς τοῦ ὄρκου πρᾶγμα τι. Συνηθέστατος τοιοῦτος ὄρκος εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ ἄρτου, πυρός, ἡλίου, γῆς κτλ. Ὡς π. χ.

ΑΘΗΝΩΝ

Μὰ τὸ φωμί. Μὰ αὐτὴ τὴ φωτιά. Μὰ τὸν ἥλιο. Μὰ τὴ γῆς, ποὺ θὰ μᾶς φάη.

*Ανάλογοι εἶναι οἱ ἐπὶ τῶν ξιφῶν ὅρκοι τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης.

Συνοδεύουν δὲ πολλάκις τοὺς ὅρκους τούτους καὶ διάφοροι πράξεις, τῶν ὁποίων συνηθεστάτη εἶναι ἡ ἐπίθεσις τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται τις. Οὕτω π.χ. ὁ ὀρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ ἄρτου, ἐὰν τύχῃ νὰ εὐρίσκηται ἐνώπιον αὐτοῦ τεμάχιον ἄρτου, τὸ λαμβάνει καὶ ὀρκιζόμενος ἀσπάζεται αὐτό.

δ') Οἱ ὅρκοι, καθ' οὓς μνημονεύεται μόνον τὸ πράγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται τις, δηλ. τὸ πράγμα, τὸ ὁποῖον θέτει παρακαταθήκην τῆς τηρήσεως τοῦ ὅρκου του καὶ ἐναντίον τοῦ ὁποίου θέλει ἐπέλθει ἡ τιμωρία ἐν περιπτώσει ἐπιπορκίας. Οἱ ὅρκοι δηλ. οὗτοι εἶναι κατὰ τοῦτο ἑλλειπτεῖς, ὅτι δὲν καθορίζουν τὸ εἶδος τῆς ποινῆς ἐν περιπτώσει ἐπιπορκίας, τὸ ὁποῖον ἄλλως εἶναι καὶ εὐνόητον ἐκ τῶν συμφραζομένων.

Ὅρκίζονται δὲ συνήθως ἐπὶ τὴν ζώην ἢ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ τῶν προσφίλων αὐτοῦ, ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς των, εἰς τὴν στήθεσιν καὶ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὸν σπλῆνα των κτλ., ἢ ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ σπλῆνα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν σπλῆνα καὶ τὸν ἑαυτόν.

Στὰ μάτια μου. Στὰ ὀφθαλμοὺς τὴν ψυχὴν μου. Μὰ τὴν ψυχὴν ποὺ θὰ δώσω στὸ θεό. Στὸν σπλῆνα τὸ γυνεῖον μου.

καὶ ἐπὶ τὸ ἀνδρικότερον εἰς τὸν μύστακα ἢ τὸ γένειον, οἶον

Νὰ μοῦ τὸ κόφουν, ἂν δὲν... Νὰ μοῦ τὸ ξεριζώσουν, ἂν δὲν...

ε') Οἱ ὅρκοι, καθ' οὓς ὁ δμνύων ἐπιμαρτύρεται τὸν Θεόν, τὸν Χριστόν, τὴν Παναγίαν, ἢ ἅγιόν τινα καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸν στανρόν, τὸ εὐαγγέλιον, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν τῆς ἡμέρας, τὴν ἑορταζομένην ἡμέραν, τὴν μετέληψιν κτλ., εἰς τὰ ὁποῖα πάντα, ὡς στενωῶς συνδεδεμένα μετὰ τῆς θρησκείας, ἀποδίδει ὁ λαὸς θεϊὰν δύναμιν. Π.χ.

Μὰ τὸ Θεό. Μὰ τὸ Χριστό. Μὰ τὴν Παναγία. Μὰ τὸ Στανρό. Μὰ τὸν "Αἱ Γιώργη. Μὰ τ' ἑφτά βαγγέλια. Μὰ τ' ὁσημερὰ γράμματα. Μὰ τὴ σημερὴν μέρα. Μὰ τὴν Πασχαλιά, ποὺ τὴν καρτεροῦμε ὅλοι οἱ Χριστιανοί. Μὰ τὴν μεταλάβωση. Νά'χω ἀντίδικον τὸ Θεό, — τὴ Παναγία κτλ.

Καὶ οἱ ὅρκοι οὗτοι συνοδεύονται πολλάκις ὑπὸ διαφόρων πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἐνισχύουν τὴν σημασίαν τοῦ ὅρκου. Οὕτω π.χ. ὁ

ὁμνύων συνοδεύει τὸν ὄρκον πολλάκις διὰ σταυροκοπήματος ἢ ποιῶν διὰ τῶν δακτύλων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἀσπάζεται αὐτό, καὶ ἐὰν τύχῃ πλησίον ἔκκλησία, εἰσερχόμενος *παλαμίζει τὴν εἰκόνα*, τοῦτ' ἔστιν ὁμνύει θέτων τὴν *παλάμην* ἐπὶ τῆς εἰκόνης, μεθ' ὃ ἀσπάζεται αὐτήν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ ὁμνύοντες ἔθετον τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ τῶν ἱερῶν. Συνήθης ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐπίθεσις τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἐξ ἧς καὶ ὁ ὄρκος *ᾠς σὸ βαγγέλιον χτυπῶ τὸ σ' ἐρι μ'*, *παλαμίζω τὸ βαγγέλιον* καὶ ἡ φράσις *ἔχει δαγκώσει τὸ βαγγέλιον*, ἡ ὁποία ἴσως ὑποδηλοῖ ἄλλον τρόπον ὄρκου.

Αἱ συνήθειαι αὗται δὲν εἶναι ἄγνωστοι καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Οὕτως ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι μάντις, οἱ προειπόντες εἰς τὸν Λέοντα τὸν Ἰσαυρον, ὅτι θὰ βασιλεύσῃ, τὸν ἠνάγκασαν πρῶτον νὰ ὀρκισθῇ θέτων τὴν χεῖρα ἐπὶ τῶν *καγκέλων* τοῦ θυσιαστηρίου καὶ δίδων *ἐγγνητὴν τὸν μεγαλομάρτυρα* τοῦ ὁμοῦ Θεόδωρον, εἰς τὴν ἔκκλησίαν τοῦ ὁποίου ἐβρίσκετο. *Περὶ τοῦ Θεοφάνου* ἀναφέρεται, ὅτι οἱ τοῦ παλατίου ἀπέστειλαν τὸν *Περὶ τοῦ Θεοφάνου* καὶ προσκηνήσας αὐτὸν καὶ *ὁρκω βεβαίως* αὐτὸν *ὅτι ἐὰν ἐπὶ τῶν εἰκόνων* κτλ. ἢ, οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς καλόνται σταυροῖς καὶ καταπατήσαντες τὸν σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀρκίσθησαν, ἐπὶ *κατακουζηνός* συχνότατα μνημονεύει παρὰ τοὺς ὄρκους καὶ ἐγγεγραμμένων ἱερῶν ἐγκολπίων πρὸς πλείονα πίστωσιν.

ς') Κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους εἰς πολλοὺς λαοὺς παρὰ τοὺς ὄρκους μετεχειρίζοντο ὡς μέσον ἀποδεικτικὸν τῆς ἀληθείας τὰς λεγομένας *θεοδικίας*. Ἐπιστεύετο δηλ. ὅτι τὸ θεῖον ἐπεμβαίνει διὰ θαύματος ἡδύνατο νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων καὶ διὰ τοῦτο κατεδικάζετο ὁ ἐλεγχόμενος π.χ. νὰ κρατήσῃ πεπυρωμένον σίδηρον, νὰ ἐμβαπτίσῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς ζέον ὕδωρ κτλ.¹⁾ Ἐὰν δὲ διέμενεν ἀβλαβής, τότε ἔθεωρεῖτο ὡς ἀληθῆ ἰσχυριζόμενος. Ἡ τοιαύτη θεοδικία εἰς σπουδαίας περιστάσεις ἀπετέλει σπουδαιότατον συμπλήρωμα τοῦ ὄρκου καὶ ἔθεωρεῖτο ὡς ἀψευδὲς ἀποδεικτικὸν μέσον. Εἶδος θεοδικίας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Δύσιν ἦτο καὶ ἡ μονομαχία. Λείψανα τοιούτων ἀποδεικτικῶν μέσων ἔχομεν σποραδικὰ τινὰ εἰς ὁμοτικὰς φράσεις, οἷον *στά κάθροννα πατῶ, ἂν δὲν εἶναι ἔτσι κτλ.*

1) Περβλ. τὸ τοῦ Σοφοκλ. Ἀντιγόνη 264 κέ.

*Ἦμεν δ' ἐτοίμοι καὶ μύθρους αἶρειν χειρῶν
καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὀρκωμοτεῖν.*

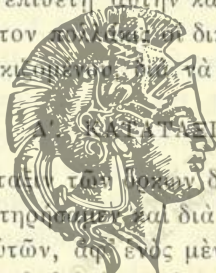

ζ') Ὡς ἰδιαιτέρα τέλος κατηγορία ὀρκων δύνανται νὰ θεωρηθοῦν οἱ ὀρκοί, οἱ συνοδεύοντες τὴν λεγομένην ἀδελφοποίησιν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, καὶ οἱ ὁποιοὶ ἀντικατέστησαν ἐν πολλοῖς τὰ διάφορα ἄλλα μέσα, δι' ὧν ἡμπεδοῦτο αὕτη.

Γ'. ΕΠΙΟΡΚΙΑ

Ὁ ὀρκος ἀπαξ γενόμενος συμφώνως πρὸς τὰ παραδεδομένα πρέπει νὰ τηρῇται, διότι ἄλλως ὁ ἐπίορκος κινδυνεύει νὰ ὑποπέσῃ εἰς πολλὰ δεινά. Πρὸς ἀποτροπὴν τούτων οἱ ἐπίορκοι προσεπάθησαν νὰ ἐξεύρουν διάφορα μέσα, ὅπως ματαιώσουν τὴν δύναμιν τοῦ ὀρκου. Εἶδομεν τί πράττουν οἱ Ἀφρικανοί, διὰ νὰ διαλύσουν τὴν μαγικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὀρκου τῆς φιλίας. Παρ' ἡμῖν νομίζουν, ὅτι σὲν πιάνει ὁ ὀρκος, ἐὰν ὁ ὀρκιζόμενος ἔχῃ μελανωμένην τὴν χεῖρα, τὴν ὁποίαν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ ἐὰν δὲν ἐπιθέτῃ αὐτὴν καλῶς, ἀλλὰ κρατῇ μετέωρον κτλ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐν ἡμετέροις δικασταὶ πιέζουν διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς τὴν χεῖρα τοῦ ὀρκιζομένου, καὶ τὰ ἐγγίσῃ αὕτη τὸ εὐαγγέλιον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν ὀρκων δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ αὐτά, τὰ ὁποῖα παρατηρήσαμεν καὶ διὰ τὰς εὐχάς. Δύνανται δηλ. νὰ γίνῃ διπλὴ κατάταξις αὐτῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν γενικωτέρα, κατὰ τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα εἶδη, ἀφ' ἑτέρου δὲ μερικωτέρα ἐντὸς ἐκάστου εἰδους κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν. Ὡς τοιαύτη δὲ πρέπει νὰ θεωρητῇ ἡ λέξις, ἢ δηλοῦσα τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται ὁ ὁμνύων, οἷον ζωὴ, τέκνα, ψυχὴ κτλ., καὶ ἐν ἐλλείψει τούτου ἢ δηλοῦσα τὸ πρᾶγμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀρκίζεται τις, οἷον Θεός, Χριστός, ψωμί, γῆ κ.τ.λ.

Ε'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Καὶ περὶ τῆς συλλογῆς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ αὐτά, ὅσα παρατηρήσαμεν περὶ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν καταρῶν, ὅτι δηλ. παρὰ τὴν φράσιν πρέπει νὰ προσέχῃ ὁ συλλογεὺς καὶ τὴν περίστασιν, καθ' ἣν ὁ ὀρκος γίνεται, καθὼς καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνεται, καὶ τὰς πράξεις ὑπὸ τῶν ὁποίων συνοδεύεται.

Συλλογαὶ ὀρκων ἔχουν δημοσιευθῇ τινες ἐν *Λαογραφίᾳ*, ἐν *Νεοελληνικοῖς Ἀναλέκτοις* (τόμ. Β', σ. 401 κέ.) ἐκ Κεφαλληνίας καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ *Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (τόμ. Η', σ. 461) ἐκ Λευκάδος. Βλ. καὶ τὴν ἐν σ. 138 τοῦ παρόντος βιβλίου βιβλιογραφίαν περὶ εὐχῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέχεται καὶ ἡ περὶ ὀρκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

ΑΠΕΥΧΑΙ ἢ ΠΡΟΤΡΟΠΑΙ

Συγγενεῖς κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ κατάραις εἶναι καὶ αἱ ἀπευχαί, λεγόμεναι, ὅταν ἐκστομίζωνται κατάραι ἢ καὶ ἀπλῶς, ὅταν ἐν τῇ ροῇ τοῦ διαλόγου ἀναφέρεται κακὸν τι, νόσος, θάνατος, ὕλική καταστροφή κτλ., μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακὸν ἢ νὰ τὸ στρέψουν ἀλλαχοῦ. Οὕτω π.χ., ὅταν ἐκστομίζωνται κατάραι κατὰ τινος, οὗτος διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ λέγει :

Νὰ γυρίσῃ στὸ κεφάλι σου. *Στὰ ὄρη στὰ βοινά κττ.*

Καὶ ὅταν ἐν τῇ ροῇ τοῦ λόγου ἀναφέρεται κακὸν τι, ἐπιλέγει εἴτε αὐτὸς νὰ ἐκστομίσῃ εἴτε ἄλλος :

Θεὸς φυλάξοι. Κύριε φυλάξῃ. *Μακρὰ ἀπ' ἐδῶ κττ.*

Εἰς τὰς ἀπευχὰς ἐμφανίζεται καλὸς ὁ τρόπος ὃν ἡ μαγικὴ φύσις ὅλων ἐν γένει τῶν φράσεων τούτων. Πιστεύεται δηλ. ὅτι, τόσοσιν στενὴ ὑπάρχει σχέσηις μεταξὺ τῆς λέξεως καὶ τοῦ πράγματος, ὥστε ἀρκεῖ νὰ ἐκστομισθῇ ἡ λέξις, διὰ νὰ προκαλέσῃ ἀναγκαίως καὶ τὸ πρᾶγμα. Διὰ τοῦτο τὴν μαγικὴν ταύτην δύναμιν τῶν λέξεων προσπαθοῦν νὰ ἀνατρέψουν δι' ἄλλων λέξεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ἀντίθετον μαγικὴν δύναμιν δύνανται νὰ ἀναχαιτίσουν τὸ κακόν.

Συνοδεύονται δὲ συνήθως αἱ ἀπευχαὶ καὶ ὑπὸ διαφορῶν μαγικῶν πράξεων, ὡς εἶναι τὸ φτύσιμο, τὸ κύτλημα τῆς χειρὸς ἐπὶ τῆς τραπέζης κττ., τοῦθ' ὅπερ δεικνύει καταφανέστερον τὴν μαγικὴν αὐτῶν ἀρχήν.

Αἱ ἀπευχαὶ συνήθως εἶναι φράσεις ἀπομακρύνσεως, ἀποτροπῆς καὶ ματαιώσεως δηλωτικαί, ὡς π.χ.

*Μακρὰ ἀπ' ἐδῶ. Ὅξ' ἀπ' ἐδῶ. Στὰ ὄρη στὰ βοινά. Κοῦφια ἢ ὦρα, ποὺ τ' ἀκοῦει. Πίς' ἀπ' τὸν ἥλιο. Κλοῦβια καὶ ἄπιστα νὰ γί-
νον (ἐπὶ κακῶν ὀνείρων) κττ.*

Τούτων ἀντιστοίχους εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτως ἡ ἀπευχὴ

Στὰ ὄρ' στὰ β'νά, στ' ἀγριοπέλαγο,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν κατάραν

Κακὸς ἄνεμος νὰ σὲ μάσῃ

ἀνευρίσκεται ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον ἐκεῖ, ὅπου ἡ Ἑλένη καταρωμένη ἑαυτὴν λέγει, ὅτι προτιμότερον θὰ ἦτο, ὅτε ἐγεννήθη, κακὴ θύελλα ἀνέμου νὰ ἤρπαζεν αὐτὴν καὶ νὰ ἔφερεν εἰς ὄρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης. Ἐν δὲ τῷ ὁρφικῷ ὕμνῳ πρὸς τὴν Ἀρτεμιν ἀνευρίσκεται ὑπὸ τὴν μορφήν

πέμποις δ' εἰς ὁρέων κεφαλὰς νόσους τε καὶ ἄλγῃ.

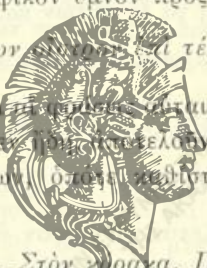
Ἐπίσης ἡ ἀπευχὴ

Στὴν ἄκρα τοῦ κόσμου

ἀνευρίσκεται εἰς τὸν ὁρφικὸν ὕμνον πρὸς τὸν Πᾶνα

ἐκπέμπων ἐν ὄρεσιν ἰσχυρὰ τέρματα γαῖης¹.

Συνηθέσταται εἶναι τὰ παλαιὰ ἔθνη εἰς τὰς ἐποδάς, πολλῶν τῶν ἁπλοῦν, ὅς ἐστιν ἐκδόσεις τῶν ἐκτελεσθῶν τῶν ἀποστολῶν. Σημαντικαὶ εἰσὶν αὐταὶ δὲ καὶ ἐπὶ προσώπων, οὗτοι καὶ καθίστανται ἰσοδύναμοι πρὸς κατάρας καὶ ὕβρεις, π. χ.

Οὐ νὰ χαθῇς. Στὸν κόρακα. Πίσω στὸν ἥλιο κτλ.

Πλὴν ὅμως τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ περιγραφή διὰ λέξεων πράξεως, πρὸς ἀποτροπὴν γινομένης ἢ ἀπλῶς μνεῖα πράγματος, ἀποτρεπτικὴν ἔχοντος δύναμιν. Οὕτω π. χ. ὡς ἀποτρεπτικὸν τῆς βασκανίας θεωρεῖται τὸ σκόρδον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ματαιώῃ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κακοῦ ματιοῦ, ὅθεν καὶ ἀναγράφεται τοῦτο εἰς τὰ πρόσωπα, τὰ ζῶα ἢ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ προφυλάξουν ἀπὸ κακοῦ μάτι. Ἀντὶ ὅμως τοῦ πράγματος δύναται καὶ ἡ λέξις νὰ ἀσκήσῃ τὴν αὐτὴν μαγικὴν ἀποτρεπτικὴν ἐνέργειαν. Ὅθεν καὶ λέγεται πρὸς τοὺς θαυμάζοντας καὶ ἐπαινοῦντας βρέφη, παιδιά, ζῶα κτλ. *σκόρδα στὰ μάτια σ'* ἢ ἀπλῶς *σκόρδα*. Ἐπίσης λέγεται *στάχτι στὰ μάτια σου, τροῦ νὰ μὴν ἀβασκαθῇ*, τοῦθ' ὅπερ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς πράξεως, *φτύσε στὸν κόρφο σου κτλ.*

Ὅπως δὲ εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάρας σὺν τῇ ἀναπτύξει τῶν

1) BERNH. SCHMIDT, Alte Verwünschungsformeln, Jahrb. für Klass. Philologie, Fleckeisen, 1891, σ. 561 κέ.

θηροσκευτικῶν ἰδεῶν εἰσῆλθεν ἡ ἔννοια τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ θείου, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς ἀπευχάς, ὁπόθεν ἔχομεν τοιαύτας, οἶον

Κύριε φύλαγε. Παπαγία μ' φύλαξε·

ἢ καὶ ἀπλῶς

Παπαγιά. Χριστὸς καὶ Παπαγιά κττ.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον καὶ αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι συγκεντρώνονται πολλάκις εἰς μίαν καὶ μόνην λέξιν, οὕτως ἔχομεν καὶ ἐκ τῶν ἀπευχῶν λέξεις ἀποτρεπτικάς, ἀναλόγους πρὸς τοὺς εὐφημισμοὺς ἢ εὐφημίας τῶν ἀρχαίων, αἱ ὁποῖαι ἀντικατέστησαν πολλάκις τὴν κυρίαν λέξιν, ἥς φοβῶνται τὴν κακὴν ἐνέργειαν καὶ δι' αὐτὸ ἀποφεύγουν νὰ τὴν ἐκστομίσουν. Οὕτω λέγεται ὁ διάβολος ὅς' ἀπὸ δῶ, οἱ ποντικοὶ τὰ κοινὰ κττ. Καὶ τὰς λέξεις ταύτας ὀφείλει νὰ προσέχη ὁ συλλογεύς, ὥς ἐπίσης καὶ τὰς συνοδευούσας τὰς ἀπευχὰς ἀφίτου καὶ χειρονομίας, περὶ τῶν ὁποίων εἵπομεν ἤδη ἀνωτέρω.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν ἀποτροπῶν, ἐκτινέοντο τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι περιορισμένον, καλὸν εἶναι νὰ κατατάσσονται, ὥς καὶ αἱ κατάραι, κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῶν λέξιν, τὴν λέξιν δηλαδὴ, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς ἀποτροπῆς. Οὕτω π.χ. ἡ ἀπευχὴ *σκόρδα στὰ μάτια σου* θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν *σκόρδο*, ἡ ἀποτροπὴ *στάχτη στὰ μάτια σου* εἰς τὴν λέξιν *στάχτη*, ἡ *τροὺ νὰ μὴν ἀβασκαθῇ* εἰς τὸ *τροὺ*, καὶ οὕτω καθεξῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πλὴν τῆς εὐκολίας τῆς εὐρέσεως ἔχει τις καὶ προχείρους ὅλας τὰς λέξεις, τὰς πράξεις καὶ τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς ἀποδίδει ἀποτρεπτικὴν δύναμιν.

Β'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν τῶν ἀποτροπῶν ἰσχύουν αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις, αἱ γενόμεναι καὶ περὶ τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν.

Συλλογαὶ ἰδιαιτέραι δὲν ἔχουν δημοσιευθῇ. Σποραδικῶς ἀνευρίσκει τις εἰς πολλὰ ἐκ τῶν περιεχόντων λαογραφικὰς εἰδήσεις βιβλίων καὶ περιοδικῶν, κυρίως ἀναμεικτους μετὰ τῶν καταρῶν, ὥς καὶ εἰς τὰ γλωσσάρια. Βλ. καὶ τὴν ἐν σ. 138 τοῦ παρόντος βιβλίου περὶ εὐχῶν βιβλιογραφίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέχεται καὶ ἡ περὶ ἀπευχῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΠΡΟΠΟΣΕΙΣ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Προπόσεις είναι αἱ ὑπὲρ τοῦ ἐστιῶντος ἐν τοῖς συμποσίοις εὐχαι
ἢ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἢ ἐκάστου τῶν συνδαιτυμόνων,
τὰς ὁποίας συνηθίζουν νὰ λέγουν, καθ' ἣν στιγμὴν ὑψοῦν τὸ ποτή-
ριον πλήρες οἴνου. Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι κοινὸν σήμερον εἰς ὅλους
τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς. Εἰς δὲ τὰς παλαιούς χρόνους εἶναι γνωστὸν
ὅτι οἱ Θοῤῃκες καὶ οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ ὕστερότερον ἐκ τῆς Ἀσίας
ἐξορμήσαντες Οὐννοι εἰσὶν αἱ παλαιότητες. Ὁ ἱστορικὸς Πρίσκος, ὁ γρά-
ψας τὴν τῆς προεβείας τῶν Ῥωμαίων παρὰ τῷ Ἀπλίῳ περιγραφὴν
συμποσίου ἐν τῇ αὐτῇ ἀποστολῇ, εἰς τὸ ὅποιον αἱ προπόσεις ἐπετέλου
μέρος ἀπαραίτητον τῆς οἰκογενείας¹.

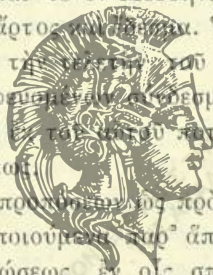
Παρ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι παλαιότατον. Ἦδη
εἰς τὸν Ὅμηρον οἱ ἥρωες δεξιούνται ἀλλήλους διὰ τῶν ποτηρίων. Ὁ
Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ Ἰλιάδι γεμίσας ποτήριον οἶνον χαιρετίζει τὸν Ἀχιλ-
λέα, Χαῖρ' Ἀχιλλεῦ, καὶ μετὰ τοῦτο ἄρχεται νὰ ὁμιλῇ. Κατὰ τοὺς
ὑστερωτέρους χρόνους αἱ προπόσεις εἶχον καταντήσει ἢ μάλιστα τῶν
συνδαιτυμόνων, ὥς προκαλοῦσαι ἄμετρον πολυποσίαν. Περιγραφὴν
τοιούτων προπόσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν κακῶν μᾶς δίδει ὁ Κριτίας,
τοῦ ὁποίου τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα μᾶς διέσωσεν ὁ Ἀθήναιος. Ἐλέ-
γετο δὲ τὸ ἔθος προπίνειν, φιλοτησίας ποιεῖσθαι ἢ προπίνειν, ἀπο-
δωρεῖσθαι προπόσεις κτλ.

Τὸν ἑλληνικὸν τρόπον τῶν προπόσεων παρέλαβον φαίνεται καὶ οἱ
Ῥωμαῖοι, παρ' οἷς τὸ more Graeco bibere (= πίνειν κατὰ τὸ ἑλλη-
νικὸν ἔθος) ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ προπίνειν, ὅπερ ἐλέγετο καὶ διὰ τοῦ
ἑλληνικοῦ ῥήματος propinare. Τίς ὁμως ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθιμου;

Ἦδη παρὰ τῷ Ὀμήρῳ ἐμφανίζεται τὸ ἔθιμον ὥς ἀπλὴ φιλοφρο-
νησις ἄνευ τινὸς βαθντέρας σημασίας. Καὶ ὁμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ

1) Σ. 201 τῆς ἐκδ. Βόννης.

μὴ ἔχη βαθυτέραν τινὰ ἀρχήν, ὥς ὅλα σχεδὸν τὰ ἔθιμα. Εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης μετὰ μεγάλης πιθανότητος μᾶς ὁδηγοῦν ὁ ἀρχικὸς τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγίνοντο αἱ προπώσεις. Αὗται κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους ἐγίνοντο καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον, δηλ. ὁ τε προπίνων καὶ ὁ προκαλούμενος ἔπινον ἕκαστος ἐκ τοῦ ἰδικοῦ του ποτηρίου. Ἐκ μαρτυριῶν ὅμως καὶ περιγραφῶν ἀρχαίων ἐξάγεται ὅτι δὲν ἦτο αὕτη ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ἔθιμου. Ἀρχικῶς ὁ προπίνων, ἀφ' οὗ ἔπινεν ἐκ τοῦ ποτηρίου, ἔδιδεν ἀκολούθως τοῦτο εἰς τὸν χαιρετιζόμενον, ὅστις ἔπινε τὸν ὑπόλοιπον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ πρόποσις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ *κοινωνία οἴνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου*, καὶ ὥς τοιαύτη ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ κοινωνία τῆς αὐτῆς τραπέζης, τοῦ ἄρτου, τοῦ ἁλατος κτλ.¹ Δηλοῖ δηλ. τὸν στενότερον σύνδεσμον, τὴν συναδέλφωσιν τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου ἀπογενομένων. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐν Μεσσηνίᾳ γινόμενον, ὅπου παρὰ τὸν οἶνον προσφέρεται καὶ ἄρτος, ὡς λέγειται. Ἡ σημασία δ' αὕτη τοῦ ἔθιμου εἶναι καταφανὴς εἰς τὴν ἀρχαίαν τὴν γάμον, ἐν ἣ ἡ πλὴν ἄλλων πρὸς στενότερον τῶν νυμφευμένων σύνδεσμον ἐπιβάλλεται εἰς αὐτοὺς καὶ *κοινωνία τοῦ οἴνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου*, ὡς τῶν χερῶν τοῦ εὐλογούντος αὐτοὺς ἱερέως.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἔθιμον τῶν προπώσεων πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὰ ἔθιμα, τὰ χρησιμοποιούμενα καθ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τῆς γῆς πρὸς δημιουργίαν συναδελφώσεως, ἐν οἷς σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχουσι τὰ κοινὰ δείπνα. Εἰς αὐτὰ βεβαίως ἔπινετο καὶ οἶνος, πιθανώτατα μάλιστα κατ' ἀρχάς ἐκ τοῦ αὐτοῦ εὐμεγέθους δοχείου ὑπὸ πάντων τῶν συνδαιτυμόνων, ὅπως καὶ σήμερον γίνεται εἰς πολλὰ χωρία, ὅπου ἀντὶ ποτηρίων μεταχειρίζονται τὰ εὐμεγέθη χάλκινα τάσια, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ χωρέσουν καὶ πέραν τῆς ὁκάς².

Βαθμυδὸν ὅμως, καθόσον ἐξετρίβετο ἡ ἀρχικὴ σημασία τῶν κοινῶν δείπνων, τὰ ὁποῖα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μετεβάλλοντο εἰς μέσα διασκεδάσεως, μετεβάλλετο καὶ ἡ σημασία τῆς ἀπὸ κοινοῦ ποτηρίου

1) Ἐντεῦθεν ἡ φράσις *ἐφάγαμε ψωμί κι ἄλατι*, περὶ τῆς σημασίας τῆς ὁποίας, καθὼς ἐν γένει καὶ τῆς κοινῆς τραπέζης, βλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παροιμίαι, τόμ. Α', σ. 436 κέ.

2) Ἐκ τῆς πόσεως ἐκ τοῦ αὐτοῦ δοχείου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα μετέδιδεν ἕκαστος εἰς τὸν παρακαθήμενον, προῆλθε πιθανῶς καὶ τὸ ἐνιαχοῦ κρατοῦν ἔθιμον (Κῶς, Αἴνος) αἱ προπώσεις νὰ ἀπευθύνωνται ἀπὸ παρακαθήμενου εἰς παρακαθήμενον, ὥς συνέβαινε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μὲ τὸ ἐνδόξια *χύνειν*.

πόσεως. Ἡ πρόποσις ἐθεωρεῖτο ἀπλῇ ἔνδειξις τιμῆς καὶ ἰδιαιτέρας φι-
λίας, πρὸς ἑξαρσιν τῆς ὁποίας ὁ προπίνων ἐγγειρίζων τὸ ποτήριον εἰς
τὰς χεῖρας τοῦ χαιρετιζομένου ἐδωρεῖτο συνάμα εἰς αὐτὸν τοῦτο.
Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρὰ τὸ ἔθιμον τῶν προπόσεων ἀνεπτύχθη νέον
ἔθιμον, τὸ ἔθιμον τῶν φιλοδωρημάτων κατ' αὐτάς, τὸ ὅποιον ἀπὸ τῶν
ποτηρίων ἐπεξετάθη βαθμηδὸν καὶ εἰς ἄλλου εἶδους πράγματα.

Αἱ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περὶ τούτου εἰδήσεις εἶναι πολυάριθμοι,
θὰ ἀναφέρω δὲ ἐνταῦθα μόνον ὅσα διεξοδικῶς ἐξιστορεῖ ὁ Ξενοφῶν ἐν
τῇ Ἀναβάσει περὶ τοῦ συμποσίου τοῦ Θρακῆς βασιλέως Σεύθου, τὰ
ὁποῖα παρέχουν σαφεῇ καὶ λεπτομερῇ εἰκόνα τοῦ ἔθιμου τούτου τῶν
προπόσεων ἐν γένει. Ἐπεὶ δὲ προῦχῶρει ὁ πότος, εἰσῆλθεν ἀνὴρ
Θραξ, ἵππον ἔχων λευκόν, καὶ λαβὼν κέρας μεστὸν εἶπε. Προπίνω
σοι, ὦ Σεύθῃ, καὶ τὸν ἵππον τοῦτον δωροῦμαι, ἔφ' οὗ καὶ διώκων,
ὃν ἂν ἐθέλῃς, αἰρήσεις, καὶ ἀποχωρῶν οὐ μὴ δείσης τὸν πολέμιον.
Ἄλλος παῖδα εἰσαγαγὼν, οἷον ἐπ' ἀγορήσατο προπίνων, καὶ ἄλλος
ἱμάτια τῇ γυναικί· καὶ Τιμαρχὸς ἀνδρῶν φιλήν τε ἀργυρᾶν καὶ
τάπιδα, ἀξίαν δέκα μυῶν. Τότε δὲ τις Ἀθηναῖος ἀναστὰς εἶ-
πεν ὅτι ἄρα οἱ εἶναι νόμος, καὶ οἱ ἄλλοι εἶπες μὴ ἴσονται, ποῖον αὖ
βασίλει τιμῆς ἐνεκα, τοῖς δὲ μὴ ἴσασιν διδόναι τὸν βασιλέα, ἵνα καὶ
ἐγὼ, ἔφη, ἔχω σοι δωρεῖσθαι τι τιμῆς. Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἠπορεῖτο,
τί ποιήσει· καὶ γὰρ ἐτύγχανεν, καὶ ἐμώμενος, ἐν τῷ πλησιαιτάτῳ
δίφρῳ Σεύθῃ καθήμενος· ὁ δὲ Ἡρακλείδης ἐκέλευεν αὐτῷ τὸ κέρας
ὀρεῖσθαι τὸν οἰνοχόον. Ὁ δὲ Ξενοφῶν, ἥδη γὰρ ὑποπεπωκώς ἐτύγγα-
νεν, ἀνέστη θαρραλέως δεξιόμενος τὸ κέρας καὶ εἶπεν· Ἐγὼ δέ σοι,
ὦ Σεύθῃ, δίδωμι ἑμᾶντὸν καὶ τοὺς ἑμούςς τούτους ἐταίρους φίλους
εἶναι πιστούς, καὶ οὐδένα ἄκοντα, ἀλλὰ πάντας μᾶλλον ἔτι ἑμοῦ σοι
βουλομένους φίλους εἶναι. Καὶ νῦν πάρεισιν οὐδέν σε προσαιτοῦντες,
ἀλλὰ καὶ προθέμενοι καὶ πονεῖν ὑπὲρ σοῦ καὶ προκινδυνεύειν ἐθέ-
λοντες· μεθ' ὧν, ἂν οἱ θεοὶ θέλωσι, πολλὴν χώραν τὴν μὲν ἀπολήψῃ
πατρῴαν οὖσαν, τὴν δὲ κτήσῃ, πολλοὺς δὲ ἵππους, πολλοὺς δὲ ἄν-
δρας καὶ γυναῖκας κατακτήσῃ, οὓς οὐ λήξεσθαί σε δεήσει, ἀλλ' αὐτοὶ
φέροντες παρέσονται πρὸς σέ δῶρα. Ἀναστὰς ὁ Σεύθῃς συνεξέπει
καὶ κατεσχεδάσατο κατ' αὐτοῦ τὸ κέρας¹.

1) Ἀκολουθῶ τὴν γραφὴν τοῦ Ἰωάνν. Πανταζίδου, ἣτις εἶναι σύμφω-
νος πρὸς τὸ θρακικὸν ἔθιμον τῆς κατασχεδάσεως τοῦ οἴνου ἐπὶ τῶν ἱματίων
τοῦ προπίνοντος. Τὰ χειρόγραφα ἔχουν συγκατεσχεδάσατο μετὰ τοῦτο τὸ κέρας,
συγκατεσκέδασε μ. τοῦτο τὸ κ. ἢ σ. μετ' αὐτοῦ τὸ κ.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ Ξενοφῶν δωρούμενος ἑαυτὸν ἐκ φιλοφρονήσεως, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται, ἐπανέφερε τὸ ἔθιμον εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ σημασίαν, τὴν σημασίαν συναδελφώσεως, τὴν ὁποίαν δεχόμενος ὁ Σεύθης ἐγείρεται καὶ συνεκλίνει μετὰ τοῦ Ξενοφώντος τὸ ποτήριον, πράγμα τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς ἄλλους δὲν εἶχε κάμει

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΠΡΟΠΟΣΕΙΣ

Αἱ προπώσεις ἀποτελοῦν σήμερον σύνηδες ἔθιμον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὀνόματα ὅμως ἰδιαίτερα δι' αὐτὰς ἐξ ὀλίγων μόνον μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι γνωστά. Οὕτως εἰς τὴν Ἑπειρὸν καλοῦνται ἐν τοῖς καί, ὅταν προπίνουν, λέγεται σηκώνουν ἐντολές, ἐπίσης λέγονται ἐνιαχοῦ γεμάτο, γεμάτα ἢ γιομάτο, γιομάτα, προδήλως ὑπονοουμένης τῆς λέξεως τὰ ποτήρια, καθ' ὅσον φαίνεται, ὅτι γίνονται μὲ πλήρη τὰ ποτήρια, ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἑν ἑνὶ κοῦπάρι καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ καράβια.

Καὶ συνήθως μὲν γίνονται διαρκῶς τοῦ γεύματος ἄνευ πολλῶν διακοπῶν. Οἱ οἰκοδεσπόται δὲ καὶ οἱ ἄλλοι οὐκ ἀποφθεῖναι τὰ ποτήρια, ὅψων τὸ ποτήριον εὐχεται εἰς τὴν ἑσπέραν, οἱ δὲ συνδαιτυμόνες ὑψοῦντες καὶ αὐτοὶ τὰ ποτήρια καὶ ἀποφθεῖναι αὐτὰ πρὸς τὸ τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ μετὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ αὐτοὶ εἰς ὑγίαν. Συνήθως τὴν εὐχὴν ταύτην εἰς ὑγίαν παρακολουθοῦν ἐκ μέρους τῶν προπινόντων καὶ ἄλλαι εὐχαὶ ἀναλόγως τῆς περιστάσεως καὶ τῶν προσώπων, εἰς τὰς ὁποίας πάλιν δίδονται ἀνάλογοι ἀπαντήσεις ὑπὸ τῶν παρισταμένων. Μετὰ τοῦτο ἄλλος τις οἶοςδήποτε τῶν συνδαιτυμόνων, πάντοτε ὅμως ἐκ τῶν σεβαστοτέρων, ὑψοῖ τὸ ποτήριον καὶ προπίνει εἰς ὑγίαν τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτά. Σειρὰ τις ὥρισμένη καὶ κανονικὴ συνήθως δὲν τηρεῖται.

Ἐνιαχοῦ ὅμως αἱ προπώσεις γίνονται καθ' ὥρισμένον ἔθιμον. Οὕτως ἐν Κρήτῃ κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Μ. Χουρμούζη¹ «προπίνει ὁ οἰκοδεσπότης προκαλὼν πρῶτος ἐκεῖνον ὁποῦ θὰ πῇ μετ' αὐτὸν οὕτω, τὴν ἀφεντιά σου. Ἐπειτα εὐχεται. Ἡ Παναγία νὰ μᾶς φλέπη καὶ νὰ μᾶς ξεμιστεῦῃ ἀπὸ κάθε κακό· βοήθειά μας καὶ ὁ ἅγιος ὁποῦ νὰί σήμερα. Χριστιανικὰ τέλη· καὶ σήμερα ἔνα χρόνον μὲ καλὸ· νὰ χαρῆς τὸ στεφάνι σου, τ' ἀρχοντόπουλά σου· κι ὅπ' ἀγαπᾷς νὰ χαίρεσαι»

1) Κρητικά, ἐν Ἀθήναις 1842, σ. 32.

ὁ προκαλούμενος ἀποκρίνεται, με ζωή σας, θὸς σχωρέσ' καὶ τὲς ψυχὰς ποὺ πόνεσ' ἢ ψυχὴ σὸν. Ἄφ' οὗ εἰπῇ ὅλα ταῦτα, πίνει ἀκολούθως ὁ καλεσθεὶς, ἀποτείνόμενος καὶ αὐτὸς με τὰς ἰδίας εὐχὰς πρὸς ἄλλον καὶ καθ' ἑξῆς».

Ἐν Ἡπείρῳ εἰς τὴν παρακολουθοῦσαν τὸν γάμον ἐστίασιν πρῶτος ὁ κουμπάρος ἐγείρεται καὶ καλῶν ὅλους νὰ ἐγερθῶσι σηκώνει ἐντολήν, ἥτοι προπίνει ὑπὲρ τῶν νεονύμφων, πίνουν δὲ ὅλοι οἱ συνδαιτυμόνες σταυρωτά, δηλ. διασταυροῦντες πρὸς ἀλλήλους τὰς χεῖρας, τὰς κρατούσας τὰ ποτήρια. Εἰς ἄλλα συμπόσια ὀρίζεται καὶ συμποσίαρχος, ὅστις διευθύνει τὰς προπόσεις.

Ἐν Κύρῳ¹ κατὰ τὰς ἐστιάσεις, αἱ ὁποῖαι γίνονται κατὰ τοὺς γάμους, τὸ βάπτισμα, τὰς ὀνομαστικὰς ἐορτὰς κττ., κατὰ τὸ μέσον τοῦ γεύματος ὁ ἱερεὺς ψάλλει τὸ τροπάριον τοῦ ἐορταζομένου ἁγίου ἢ τινὰ τῶν καταβασίων, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου οἱ συνδαιτυμόνες κροτοῦν τὰ πιάτα μετὰ τὰ ποτήρια. Ἐκτὸς μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς ἐγείρει πρόποσιν λέγων κατὰ τὰς ἐστιάσεις, ἔαν π.χ. εἶναι γάμος, *πίνομεν ἕναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑεῖαν τοῦ ἀντροῦ σου*² ἔαν εἶναι ἐορτή, *πίνομεν ἕναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑεῖαν τοῦ τροπάρχου σου* εἶναι εἰς ἑορτὴν ἁγίου, — *εἰς ὑεῖαν τοῦ νεοφροσύνου σου*. Πάντες ὑψώνουν τὰ ποτήρια καὶ ἀναφωνοῦν *εἰς ὑεῖαν του*. Ἐπεὶ μετὰ τὸν ἱερέα εἰς ἕκαστος τῶν συνδαιτυμόνων ἐκ περιτροπῆς πίνει ἐν ποτήριον ἐπαναλαμβάνει τὴν πρόποσιν τοῦ ἱερέως μετὰ τὴν στερεοτύπον φράσιν, *κατὰ ποὺ διώρισεν ὁ αἰδεσιμώτατος, πίνω ἕναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑεῖαν τοῦ ἀντροῦ σου*. Ἄφ' οὗ τελειώσουν ὅλοι, τότε, ἔαν ὑπάρχη καὶ δεύτερος ἱερεὺς ἢ διάκονος, ψάλλει νέον ἐκκλησιαστικὸν τροπάριον, ἐγείρων πρόποσιν ὑπὲρ ἄλλων προσώπων, π.χ. τῶν γονέων τῶν μελλονύμφων ἢ τῶν συζύγων, τοῦ ἀναδόχου κτλ. Ἐκαστος δὲ ἐπαναλαμβάνει κατὰ τὴν προηγουμένην σειρὰν τὴν στερεότυπον πρόποσιν. Ἐκ τῶν λαϊκῶν συνήθως ὁ διδάσκαλος ψάλλει καὶ ἐγείρει πρόποσιν, σπανιώτερον δὲ ἄλλο πρόσωπον. Ἐν γένει δὲ μόνον πρόσωπα λίαν σεβαστὰ δύνανται νὰ ἐγείρουν πρόποσιν.

Ἐν Αἰνῷ, καθὼς περίπου καὶ ἐν Κρήτῃ, μέλλων τις νὰ πῇ, ἀποτείνόμενος πρὸς τινὰ τῶν παρισταμένων, συνήθως τὸν παρακαθήμενον λέγει, *καλῶς νὰ σ' εὔρω*, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος ἀπαντᾷ, *καλῶς νὰ ὀρίσης*. Πιὼν δὲ ὁ πρῶτος καὶ εὐχηθεὶς προσφέρει τὸ ποτήριον εἰς τὸν

1) ΑΘΑΝ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Τὰ Κυπριακά, τόμ. Α', 1890, σ. 714 - 15.

δεύτερον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐνίοτε ἡ πρόποσις καὶ ἡ ἀπάντησις ἀπαρτίζονται εἰς δίστιχον ὥς ἑξῆς :

— Καλῶς νὰ σ' εὔρω μὲ κρασί.

— Καλῶς τὴν ἀγάπη μ' τὴ χρυσῇ.

Ἐν Κῷ συμβαίνει τὸ αὐτό. Ὁ πίνων καὶ ἐπιθυμῶν νὰ πῇ καὶ ὁ παρακαθήμενός του χαιρετίζει αὐτὸν διὰ τοῦ καλῶς νὰ σ' εὔρω. εἰς τὸ ὅποιον οὗτος ἀπαντᾷ, καλῶς νὰ ὀρίσῃς, καὶ μετὰ τὴν κένωσιν τοῦ ποτηρίου εὔχεται, μὲ τὲς ὑγιεῖς σου.

Ἐν Ἀρκαδίᾳ ὁ πρῶτος ἐγείρων πρόποσιν, ἐγειρόμενος καὶ ἔχων εἰς χεῖρας τὸ ποτήριον, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς συνδαιτυμόνας λέγει, ἂν εἶναι ὀρισμός σας, τὸ παρὸν γιομᾶτο τὸ πίνομε στὴν ὑγείᾳ καὶ χαρὰ καὶ εὐτυχία τοῦ Νικόλα. Ἄς εἶναι γειά του, καὶ ἀποβλέπων πρὸς τινὰ τῶν παρακαθημένων λέγει, καλῶς νὰ σ' εὔρω. Οὗτος δὲ ἀποδεχόμενος ὀφείλει νὰ ἀποκριθῇ, καὶ ἐὰν γὰρ κοπιᾷσῃς ἢ καλῶς νὰ ὀρίσῃς, ἐγειρόμενος δὲ λέγει, κατὰ τὸν ὀρισμὸν ποὺ ὥρισεν ὁ (δεῖνα) ὁ πίνων σὴν ὑγείᾳ καὶ τὴ χαρὰ τοῦ Νικόλα. Ἀποτάνειτο δ' εἰς αὐτὸν καὶ νὰ σ' εὔρω εἰς ἄλλοις συντάξας τὸν δεξιὰ παρακαθήμενον. Ὁ τελευταῖος προπιὼν ὀφείλει νὰ εὔρω τὸν ὑπὲρ οὗ ἡ πρόποσις, οὗτος δὲ δίδει τὴν εὐχαρίστησιν λέγων, ἔσπον εἶχα ἕνα φίλον πολὺν ἀγαπημένον καὶ σὰς ἐμπληγάρισε (= σὰς ἔβαλε σὲ κόπο) καὶ ἤπιατε γιὰ τὴν ὑγείᾳ μου. Πῖναι κ' ἐγὼ στὴν ὑγείᾳ σας· καὶ κατόπιν σηκώνει τὸ ποτήριον ἄλλον. Ἐὰν ἡ πρόποσις γίνεται ὑπὲρ τοῦ νοικοκύρη, τότε συνήθως προτάσσονται τῆς προπόσεως ἄσμάτια, καθαρογλωσσήματα, οἶον

Ποτήρι διπλοτριπλοπλουμιστό,
ποῖός σ' ἐδιπλοτριπλοπλούμισεν,
ὁπού εἶσαι διπλοτριπλοπλουμισμένο ;
— Ὁ γιὸς τοῦ διπλοτριπλοπλουμιστῆ κτλ

Ἐτοῦτ' τὸ ποτηράκι
ἔχει μέσα κρασάκι,
καὶ μέσα στὸ κρασάκι
εἶν' ἕνα ἀγκαθάκι,
κι ἀπάνω στ' ἀγκαθάκι
κάθεται ἕνα πουλάκι·
κελαῖδεῖ καὶ λέει·

«Τίρι τίρι τὸ ποτήρι
 στήν ὑγείᾳ τοῦ νοικοκύρη·
 ὅποιος τὸ πιῇ καὶ δὲν τὸ εἰπῇ,
 μπάτσες κλώτσους καὶ ραβδές,
 κι ὅξ' ἀπ' τοῦ νοικοκύρη τὶς ἀλλές».

Ἐνίοτε ὁ ἐγείρων πρόποσιν δίδων τὴν ἐντολὴν εἶ: τινα παραγγέλλει, *καλῶς γὰρ σ' εὔρω, Γιῶργο, καὶ μὲ τραγοῦδι*. Τότε ὁ δεχόμενος ὀφείλει νὰ συνοδεύσῃ τὴν πρόποσιν μὲ ἄσμα, ὅθεν ἡ παροιμιώδης φράσις, *θὰ τὸ πιῆς καὶ θὰ πῆς κ' ἓνα τραγοῦδι*. Συνήθης δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀπαίτησις, ὅπως ἐκκενοῦται τελείως τὸ ποτήριον.

Ἐν Μεσσηνίᾳ, ὅπου αἱ πρόποσεις λέγονται *καράβια*, «κόπτουν γωνίαν τινὰ ἄρτου, ἐπὶ τῆς ὁποίας θέτουν τεμάχια κρέατος, κρόμμνα, ζαχαρωτὰ ἄνθη, φᾶ καὶ εἴ τι ἄλλο ἔδεσμα ἔχουν, στέλλουσι δὲ ταῦτα εἰς τὸν χαιρετῶντα μετὰ ἀγγελίου πλήρους οἴνου (τσότρας), τὰ ὁποῖα γεύεται ὁ χαιρετῶν προπίνων καὶ κατεσπόμενος ρίπτει πυροβολισμοὺς οἰνοεὶ εὐχαριστῶν».

Ἐν Μακεδονίᾳ ἐπίσης γίνονται πρόποσεις κατὰ ὁρισμένον ἔθιμον, ἐν ὁποίῳ κατ'ἐντύχησιν ἐκέρχονται παιδιὰν καὶ παρὰ μὲν τὸ ποτίζει λέγουν¹.

Συνηθεστάτη κατὰ τὰς πρόποσεις εἶναι ἡ φράσις, *εἰς ὑγίαν σου, — τῶν νεονύμφων, — τοῦ γαμπροῦ, — τοῦ τάδε κτλ.* Ἐπειτα ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα φράσις, *καλῶς γὰρ σ' εὔρω, — καλῶς γὰρ ὀρίσης, ἡ φράσις, ὁ Θεὸς τὸ καλὸ κτλ.* Συνήθης ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐκ τῆς ἰταλικῆς λέξις *βίβα* καὶ *εἰβίβα*. Πλὴν τῶν τυπικῶν τούτων λέξεων καὶ φράσεων, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκ Κρήτης παρατεθείσης πληροφορίας, παρακολουθοῦν καὶ πλῆθος ἄλλο εὐχῶν, ἀναλόγων, ὡς εἵπομεν, πρὸς τὴν περίστασιν καὶ τὸ πρόσωπον, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐγείρεται ἡ πρόποσις.

Ἐκ Κρήτης ἔχομεν καὶ πολλὰς ἐμμέτρους πρόποσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ διστιχῶν ἐκτείνονται πολλάκις εἰς ὁλόκληρα ποιημάτια², οἷον

*Τοῦτο τὸ ποτήρι τὸ χρυσταλλωτό,
 οὔλοι θὰ τὸ πιοῦμε γεμιστό, ξεχειλιστό,
 στήν ὑγείᾳ τοῦ νοικοκύρη,*

1) Περιγραφὴν βλέπε ἐν Λαογρ., τόμ. Γ', σ. 141.

2) Τοιαῦτα ἀρκετὰ παρὰ Π. Βλαστῷ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, 1893, σ. 127 κέ.

στοὶ χαρές του ποὺ κερνᾷ.

Ἄς τὸν ἀνεβάσωμε

καὶ ἄς τὸν κατεβάσωμε,

πάνω στὰ τριαντάφυλλα,

κάτω στὰ γαρόφαλλα.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι εἰς ἀρχαίους λαοὺς τὸ ἔθιμον τῆς προπόσεως συνωδεύετο καὶ ὑπὸ δωρεῶν τῶν προπινόντων. Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῶν φιλοδωρημάτων ἀγνοῶ, ἂν ὑφίσταται σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ· ἐν Μεσσηνίᾳ εἶδομεν, ὅτι ἡ πρόποσις συνδυάζεται μὲ τὴν ἀποστολὴν ἄρτου, κρεάτων κττ. Πραγματικά φιλοδωρήματα, ἐν τῇ εἰδικῇ ὁμως περιπτώσει τοῦ γάμου, ἀναφέρονται εἰς γαμήλιον ἐκ Κύπρου ἄσμα¹.

Τὸ ἄσμα διηγεῖται γάμον ἀρχόντων καὶ τὸ παρακολουθοῦν αὐτὸν συμπόσιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπρόσκλητος ἐμφανίζεται πτωχὸς καλόγηρος, ὅστις προσφέρει καὶ τὰ μέγιστα δῶρα.

Ὅτε κ' ἐστεφανώσασιν, ἐκτετακτοῦ ἔθους.

Ἐκάσασιν οἱ ἄρχοντες πάντες ἑκάστην τὰ βλῶν.

Ἐν τῷ πτωχὸν καλοῦσιν καὶ τὸν πτωχὸν τοῦ,

καὶ ἔσθωεν καὶ ἔκατсен κάτω ἀπὸ τῶν τὰ βλῶν.

Πάνω στὸ φᾶν', πάνω στὸ πικρὸν γάρον νὰ τραγουδήσουν,

κ' ἐπάνω στὰ τραοῦδια τοὺς εἶπασιν νὰ χαρίσουν.

Ἄλλος χαρίζει ἑκατὸν κι ἄλλος ἑκατὸν πενήντα,

κι ὁ τρίτος ὁ καλύτερος χίλια καὶ πεντακόσια.

Καὶ τὸ νεπέτιν ἔπλεσεν πάνω στὸ καλοῦρν.

— «Πές μας, μωρὲ καλόηρε, εἰντά ἔχεις νὰ χαρίσης;»

Ἐπολοήθην κ' εἶπέν τοὺς καὶ λέει καὶ λαλεῖ τοὺς.

— «Ἐγὼ πτωχὸν καλοῦρην εἰντά ἔχω νὰ χαρίσω;

Χαρίζω κάλλη τοῦ γαμπροῦ καὶ ὁμορφκὲς τῆς νύφης,

χαρίζω καὶ τοῦ νιόγαμπρου ἐννια πύρκους λουβάριν,

καὶ δεκαπέντε ξυλαλᾶν κι ὀκτώ μαρκαριτάριν».

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι καὶ διὰ τὰς προπόσεις ἰσχύουν ὅσα παρατηρήσαμεν καὶ διὰ τὴν συλλογὴν τῶν εὐχῶν καὶ κατῶν. Ὅτι δηλ. ὁ συλλογεὺς πρέπει νὰ προσέχη ὄχι μόνον τὰς φρά-

1) ΑΘΑΝ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Τὰ Κυπριακά, τόμ. Α', 1890, σ. 724.

σεις, διὰ τῶν ὁποίων προπίνουν, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύουν αἱ λέξεις. Ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν πράξεων τούτων πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν σαφής, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δυστυχῶς λείπει ἀπὸ τὰς περισσοτέρας τῶν περιγραφῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἤδη. Πρέπει δὲ νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς καὶ τίς ὁ ἡγούμενος τῆς προπόσεως ἐκάστοτε καὶ ποία ἡ σειρὰ τῶν προπινόντων, ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη.

Προπόσεων συλλογὰς δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἐντελῶς σποραδικὰς. Πολλαὶ εὐρίσκονται ἐγκατεσπαρμέναι εἰς τὰς δημοσιευομένας ἐκάστοτε συλλογὰς εὐχῶν. Δὲν ἐδόθη δὲ ἔως τώρα εἰμὴ ἐλαχίστη προσοχὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐκασταχοῦ τρόπον, καθ' ὃν γίνονται αἱ προπόσεις, καὶ ἐὰν ταύτας παρακολουθῶν τινα ἔθιμα. Βλ. καὶ τὴν ἐν σ. 138 τοῦ παρόντος βιβλίου περὶ εὐχῶν βιβλιογραφίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέχεται καὶ ἡ περὶ προπόσεων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Α΄. ΓΕΝΙΚΑ

Χαιρετισμὸς εἶναι ἡ διὰ σχημάτων καὶ λέξεων ἐκδήλωσις τῶν πρὸς ἀλλήλους αἰσθημάτων τῶν ἀνθρώπων, ἀμοιβαίας ἀγάπης, σεβασμοῦ, ὑποταγῆς καὶ πολλάκις καὶ δυσπιστίας, κατὰ τὰς μεταξὺ αὐτῶν συναντήσεις καὶ τοὺς ἀποχωρισμούς. Ἀποτελεῖ δὲ μίαν τῶν σπουδαιωτάτων ἐκδηλώσεων τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν λαῶν, στενότερα συνδεδεμένην πρὸς διαφόρους κοινωνικὰς καταστάσεις, τῶν ὁποίων πολλάκις ἀποτελεῖ χαρακτηριστικώτατον καὶ οἶονεῖ ἀπὸ καὶ ἐναγχαλισμοφανεῖς γνώρισμα.

Τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔχει τὸ ἔθιμον ἐκείνων καὶ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δὲ ὑπὸ ποικιλωτάτης μορφῆς διαδεδομένον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Πέφκει δὲ ἐν διαρκείᾳ τῆς τοῦτα ὄντος ἐν τῇ λέξει, τὴν προσφώνησιν καὶ τῷ στίμῳ. Ἡ λέξις εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, καθὼς καὶ εἰς τὸν Ἕλληνα, ἀποτελεῖται, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τυπικῶν εὐχῶν, εἰς τὰς ὁποίας δίδεται ἐν ἐναλόγων εὐχῶν ἀπάντησις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ ἀμοιβαίων ἐρωτήσεων περὶ τῆς διαθέσεως καὶ τῆς καταστάσεως τῶν χαιρετιζομένων. Εἶναι δὲ αἱ εὐχαὶ αὗται ἀνάλογοι κυρίως μὲν πρὸς τὴν ὥραν τοῦ ἡμερονυκτίου καὶ τὴν περίστασιν, ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ σχέσιν τοῦ χαιρετίζοντος.

Τὰ σχήματα καὶ αὐτὰ ἀρχικῶς εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα θέλει νὰ ἐκφράσῃ ὁ χαιρετίζων. Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἔχουν ποικιλωτάτην μορφήν, εἰς τινὰς δὲ τῶν κατὰ φύσιν λαῶν ἀποτελοῦν ὁλόκληρον, οὕτως εἰπεῖν, τελετήν, δυνάμενην νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μίαν καὶ πλέον ὥραν. Οἱ ἐθνολόγοι ἐπεχειρήσαν ποῖαν τινα κατάταξιν αὐτῶν, ἡ ὁποία ὁμως καὶ αὕτη, καθὼς παρατηροῦν οἱ ἴδιοι, πολλαχῶς δύναται νὰ συμπληρωθῇ.

Ὡς πρώτην ὁμάδα διακρίνουν τὰ σχήματα, τὰ δηλοῦντα συμπάθειαν καὶ φιλικὴν συνένωσιν, ὁποῖα π. χ. εἶναι ἡ κοινοτάτη εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς χειραψία, ἡ ὁποία βαθμυδὸν καθίσταται παγκόσμιος, ὁ ἐναγκαλισμός, τὸ φίλημα, ἡ προστριβὴ τῆς ρινὸς κττ.

Δευτέραν ομάδα αποτελοῦν τὰ δηλοῦντα σεβασμόν, ὑποταγὴν κττ. Εἶναι δὲ προφανές ὅτι τὰ σχήματα ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἀναπτυχθοῦν μόνον εἰς λαούς, ὅπου ἔχει διακριθῇ ἡ κοινωνία εἰς κατώτερα καὶ ἀνώτερα στρώματα, εἰς δούλους καὶ δεσπότας. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι ἡ ὑπόκλισις, ἡ γονυκλισία, ὁ ἀσπασμὸς τοῦ ποδός, ἡ πτώσις ἐπὶ πρόσωπον, τὸ ρίπτειν χῶμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος κ.τ.τ. Ἐνταῦθα ἐπίσης ὑπάρχοντα καὶ αἱ γυμνώσεις διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος καὶ ἰδίως τῆς κεφαλῆς. Ἐπειδὴ δηλ. ἡ πλήρης ἐνδυμασία δεικνύει συνάμα καὶ τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνδεδυμένου, διὰ τοῦτο πρὸ ἀνωτέρου τις εὐρισκόμενος ἀφαιρεῖ μέρος αὐτῆς εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸ μεγαλύτερον ἀξίωμα. Κοινότατον παράδειγμα τοιαύτης ἀπογυμνώσεως εἶναι ἡ συνηθεστάτη παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἀφαίρεσις τοῦ πύλου. Ἄλλοι λαοὶ ἀπογυμνοῦν ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, π. χ. οἱ Νιγρίται τοὺς ὤμους ἢ καὶ ὅλον τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ σώματος, οἱ Ἀνατολίται τοὺς πόδας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπίσης εἰς τὴν ἀνάγκην κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ αἱ ἐκ τοῦ δρόμου παραμερίσεις, αἱ ἀποστρέψεις τῆς κεφαλῆς ἐκ μεγάλης αἰδοῦς πρὸς τὸν ἀπαντῶντα ἀνθρώπον, καὶ αἱ προσφοραὶ δάκρυων, ὡς ἐγγίναντο εἰς τὴν ἰδέαν Πέρας κττ.

Τρίτην ομάδα αποτελοῦν τὰ σχήματα, τὰ ὅποια σκοποῦν νὰ ἀποτρέψουν ἀπὸ τοῦ συναπάντησις κακὰς μαγικάς ἐπιδράσεις, ὡς εἶναι τὸ ἐνιαχοῦ κρατοῦν ἔθιμον τοῦ ἐμπυτسمοῦ.

Τετάρτην τέλος ομάδα αποτελοῦν τὰ σχήματα, τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον φίλων ἐκ ταξιδίων ἢ συναπάντησιν ἐντελῶς ξένων προσώπων, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ τῶν ἐπιφυλάξεων, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λαμβάνῃ κανεῖς, ὅταν συναντῇ ἄνθρωπον καὶ μάλιστα ξένον, ὅστις εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ ἐχθρός, ὡς εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ πνεῦμα, συναπάντημα, δυνάμενον νὰ βλάβῃ τὸν ἄνευ προφυλάξεως πλησιάζοντα πρὸς αὐτό. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη δοξασία εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς ὅλους τοὺς λαούς, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας παλαιοτάτη. Ὁ ταλαίπωρος Ὀδυσσεὺς ἐξυπνήσας ἐκ τῶν κραυγῶν τῶν περὶ τὴν Ναυσικᾶν παρθένων, ἀμφιβάλλει, ἂν αἱ κραυγαὶ αὗται εἶναι ἀνθρώπων ἢ τῶν νυμφῶν, αἱ ὅποια ἔχουν τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων καὶ τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν. Ὅταν δ' ἐγειρόμενος βλέπῃ τὴν Ναυσικᾶν καὶ θέλῃ νὰ ἀποταθῇ πρὸς αὐτήν, οἱ πρῶτοι τοῦ λόγοι εἶναι, σὲ παρακαλῶ γονατιστός, βασίλισσα· θεὰ εἶσαι ἢ ἄνθρωπος; Τὸ εἶδος τῶν χαιρετισμῶν ταύτων εἶναι καὶ τὸ πολυπλοκώτερον καὶ μακροχρονιώτερον.

Τὰ σχήματα ταῦτα τῶν χαιρετισμῶν δὲν μένουν ἀμετάβλητα. Βαθμυδὸν ἐξελίσσονται ἐπὶ τὸ συντομώτερον, ἐν τέλει δέ, καθόσον μά-
λιστα μεταβάλλονται καὶ αἱ ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι ἐγέννησαν αὐτά, καταν-
τοῦν ἀπλαῖ τινες καὶ σύντομοι χειρονομίαι, ἀμυδρὰ παλαιότερων πρά-
ξεων ἐγκαταλείμματα. Οὕτω π. χ. ἡ κοπιαστικὴ μετάνοια, ἡ ἐνδεικτικὴ
τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς, κατήντησε παρ' ἡμῖν ἀπλὴ ὑπόκλισις, καθ' ἣν
ἐνίστε φέρεται καὶ ἡ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ στήθους.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Οἱ νεοελληνικοὶ χαιρετισμοὶ, μολονότι δὲν εἶναι πλήρως γνωστοί,
ἔχουν κατὰ τόπους ἀρκετὴν ποικιλίαν καὶ εἶναι ἄξιοι πολλῆς προσο-
χῆς, ἐκ δὲ τῆς μελέτης αὐτῶν ἀρκετὰ δύναται τις νὰ συμπεράνῃ περὶ
κοινωνικῶν καταστάσεων καὶ ἀντιλήψεων τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, συγχρό-
νων ἢ καὶ παρωχημένων.

Καὶ ὥς πρὸς μὲν τὴν λέξιν συνήθως χαιρετισμὸς εἶναι κατὰ μὲν
τὴν στιγμὴν τῆς συναντήσεως ἡ εὐχὴ καλῆς ἡμέρας καὶ τὸ ἑσπέρας καλῆς
σπέρας, κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ τὴν μὲν πρωτὴν ἀντίο
καὶ ἀπάντ. ἀντίο σας, πῆ στὸ καλὸ μεῖνω μετ' ἡμῶν καλὴ νύχτα — ἀπάντ.
ἀπέντ. ὦρα καλὴ, στὸ καλὸ, καὶ τὸ ἑσπέρας καλὴ νύχτα — ἀπάντ.
καλὴ νύχτα, καλὸν ὕπνο, καλὸ ξημερῶν καλὴ. Συνήθως ἐπίσης χαι-
ρετισμὸς εἰς πολλὰ μέρη εἶναι τὸ πολλὰς εὐχας — ἀπάντ. ὦρα καλὴ ἢ
καὶ ἀντιστρόφως ὦρα καλὴ — 'ς πολλὰ εὐ. Καὶ ταῦτα μὲν ἀδιακρί-
τως πρὸς πάντας, τοὺς ἱερεῖς ὅμως εἰς ἐνδειξιν σεβασμοῦ χαιρετίζουν
ἄλλως, διὰ τοῦ εὐλογεῖτε, προσκυνῶ τὴν ἀφεντιά σας ἢ ἀπλῶς προ-
σκυνῶ, μετάνοια, ἡ εὐχὴ σας κττ. Τοὺς ἐργαζομένους χαιρετίζουν
συνήθως διὰ τοῦ καλῶς τὰ κάνεις. Ἐπίσης καὶ ἀναλόγως τῶν ἐορτῶν
δίδονται διάφοροι χαιρετισμοί. Οὕτω π. χ. κατὰ τὰ Θεοφάνια δι' ὅλης
τῆς ἡμέρας ὅ τε χαιρετισμὸς καὶ ὁ ἀντιχαιρετισμὸς εἶναι καλὴ μέρα,
κατὰ δὲ τὸ Πάσχα ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας μέχρι τῆς ἐορτῆς τῆς
Ἀναλήψεως τὸ Χριστὸς ἀνέστη — ἀπάντ. ἀληθῶς ἀνέστη.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ σχῆμα εἶναι ἐν κοινῇ χρήσει ἡ ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν
χρόνων ἀκόμη συνήθης χειραψία, ἀνήκουσα εἰς τὴν πρώτην κατηγο-
ρίαν. Πλὴν ὅμως αὐτῆς ἔχομεν καὶ σχήματα, ἀνήκοντα εἰς τὴν δευτέ-
ραν κατηγορίαν. Ἄν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ πύλου,
ἡ ὁποία εἶναι ἔθμιον εὐρωπαϊκόν, εἰς πολλὰ μέρη ἔχομεν τὴν ἐλαφρὰν
ὑπόκλινιν πρὸ τοῦ χαιρετιζομένου μετὰ ἐπιθέσεως τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ
στήθους, ἡ ὁποία εἰς ἄλλας περιστάσεις χρησιμεύει καὶ εἰς ἐνδειξιν εὐ-
χαριστίας. Ἡ ὑπόκλισις αὕτη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους περιω-

ρίσθη εἰς ἀπλὴν κλίσιν ἢ μᾶλλον κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς. Ἐχομεν ἔπειτα τὴν ὕψωσιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς μέχρι τοῦ μετώπου, τὸ ἐπὶ τοῦ στήθους σταύρωμα τῶν χειρῶν μετὰ τῆς ὑποκλίσεως, τὸ ὁποῖον ἔκαμνον αἱ νύμφαι, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ χαιρετίσουν τοὺς παρισταμένους, τὸ διὰ βαθείας ὑποκλίσεως προσκύνημα καὶ ἔτι περισσότερον τὴν μέχρι τοῦ ἐδάφους μετάνοιαν καὶ τὸν ἀσπασμὸν τῆς χειρὸς, τὰ ὅποια γίνονται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς γονεῖς εἰς ἑορτὰς καὶ ἁλλας ἐπισήμους περιστάσεις, ὡς καὶ τοὺς γέροντας. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀνάλογος ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ ἵππου κατάβασις καὶ ὁ ἀσπασμὸς τοῦ ποδὸς τοῦ βασιλέως.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, συναντώμενοι πρὸς τοὺς Τούρκους, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ παραμερίσουν ἐκ τοῦ δρόμου καὶ ἀφαιροῦντες τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς νὰ σταυρώσουν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Βραδύτερον ἐξησιμοποιήθη ὁ τουρκικὸς *τεμενᾶς*, καθ' ὃν ὁ χαιρετίζων ὑποκλίνεται βαθύως, ἐκτείνων ἅμα τὴν δεξιὰν μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ χαιρετιζομένου, ὃς ἀντιπᾶν δὲ φέρει τὴν χεῖρα εἰς τὸ στόμα καὶ ἔπειτα εἰς τὴν κεφαλὴν, ὡς ἐκ τοῦ ὅτι ἀσπάζεται τοὺς πόδας ἢ τὰ κράσπεδα τοῦ χαιρετιζομένου καὶ θέτει αὐτοὺς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν.

Χαιρετισμοὶ γίνονται καὶ πρὸς τὰ παιδιά, ἀνατιθεμένης εἰς ἄλλον τῆς διαβιβάσεως αὐτῶν. Ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον, ὅπως συνοδεύουν τοὺς χαιρετισμούς με δῶρα, οἷον ὀπωρικά, ἄνθη κτλ., τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ ὀνομάζουν *χαιρετισμούς*.

Περίεργον εἶναι τὸ ἔθιμον τοῦ χαιρετισμοῦ τῶν παιδῶν, ἰδίως ὅταν ἑορτάζουν. Συνηθίζουσιν τότε νὰ τραποῦν τὰ αὐτιά τοῦ παιδιοῦ γὰρ νὰ μεγαλώσῃ. Τὸ ἔθιμον εἶναι ἀρχαῖον ἐλληνικόν, μνημονευόμενον παρὰ πολλῶν, ἐκαλεῖτο δὲ ὁ τοιοῦτος ἀσπασμὸς *χῆτρα*.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ὁ λαογράφος συλλογεὺς πρέπει νὰ προσέξῃ οὐ μόνον τὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ τὰ σχήματα, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ δίδῃ ἀκριβῆ περιγραφὴν, τοσούτω μᾶλλον καθ' ὅσον συλλογὴν τῶν σχημάτων τούτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ οὐδεμίαν ἔχομεν, σποραδικὰς δὲ μόνον μνείας εἰς διαφόρους περιηγητὰς καὶ συλλογεῖς. Ἐπίσης φράσεων χαιρετισμῶν συλλογὰς εἰδικὰς ἐλαχίστας ἔχομεν.

Συνηθὼς εὐρίσκομεν χαιρετισμούς ἀναμῖξ μετ' εὐχῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν φράσεων. Βλ. καὶ τὴν ἐν σ. 138 τοῦ παρόντος βιβλίου περὶ εὐχῶν βιβλιογραφίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέχεται καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς τοὺς χαιρετισμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΥΒΡΕΙΣ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΙ ΚΑΙ ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Α'. ΥΒΡΕΙΣ ΚΑΙ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΙ

Τί εἶναι ὕβρις δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ὀρίσωμεν ἐνταῦθα. Βλασφημίας δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν ὕβρεις, αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνονται πρὸς τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια τοῦ ὑβριζομένου. Ἐὰν δὲ ἡ ἐξέτασις τῶν καταρῶν, πλὴν ἄλλων, διαφωτίζει ἡμᾶς ὡς πρὸς τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν κακὰ θεωρεῖ ὁ λαὸς καὶ φανερῶναι τὴν ἐξέτασις τῶν ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν μᾶς φανερώνει τὴν ἀσθενεῖαν τῶν ἀνθρώπων, τοῦ αἰσχροῦ καὶ τοῦ γελοίου φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ καὶ ἡλικίου αὐτοῦ δηλαδὴ τὰ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ πράξεις καὶ τὰ ἐλαττώματα, σωματικά ἢ ἠθικά, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς θεωρεῖ κατ' ἐξοχὴν ἁσχηρὰ, αἰσchrὰ καὶ ἄξια σιγματισμοῦ καὶ σκώμματος.

Ἐχει δὲ ἀξιοθαύμαστον δύναμιν ὁ λαὸς εἰς τὴν δημιουργίαν ὑβριστικῶν καὶ σκωπτικῶν λέξεων ἐκ ποικιλωτάτων πηγῶν ἀρπύζοντος. Τὸ φυτικὸν καὶ ἰδίᾳ τὸ ζωϊκὸν βασιλείον, τὰ διάφορα ἀγγεῖα, σκεύη, ἐργαλεῖα, τὰ ἐνδύματα, τὰ φαγητὰ καὶ ἡ τροφή, τὰ σύννοικα ἔθνη, ἡ ἱστορία καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις, αἱ ἀσθένειαι, ὁ κόσμος τῶν παραδόσεων, τῶν μύθων, παραμυθιῶν, δοξασιῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν κτλ., ὅλα χρησιμεύουν εἰς τὸν λαὸν ὡς πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀρύεται χαρακτηριστικώτατα ἐπίθετα διὰ τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα θέλει νὰ σκώψῃ καὶ ὑβρίσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ὕβρεων καὶ σκωμμάτων καὶ βλασφημιῶν προσλαμβάνει ποικίλην σημασίαν καὶ δύναται νὰ κινήσῃ πολυμερὲς ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον αὐταὶ καθίστανται πηγὴ διὰ διαφοροὺς κλάδους τῆς λαογραφίας καὶ ἐκτὸς τῆς λαογραφίας καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν.

Ἀναφέρω τινὰ παραδείγματα διὰ νὰ καταστή τὸ πρᾶγμα σαφές. Ἡ λέξις *Βούλγαρος* ἰσοδυναμεῖ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τὸ *χονδροκέφαλος*, ἐνῶ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἡ λέξις *Bougre* ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος ἐδήλου τὸν αἰμοχαρῆ καὶ βάρβαρον, ἡ λέξις *Βλάχος* καὶ *Μπαστούνος-βλάχος* δηλοῖ τὸν χονδροειδῆ τοὺς τρόπους, αἱ λέξεις *Κατελάνος*, *Σα-*

ρακηνὸς εἶναι ἐπίσης ὑβριστικά, δηλοῦσαι τὸν ὦμόν, τὸν τύραννον. Τὰ ὀνόματα τοῦ *Κατάφα* καὶ τοῦ *Πιλάτου* καὶ τοῦ *Ἀρείου* καὶ τοῦ *Φωκά*, τοῦ φονέως τοῦ *Μαυρικίου* καὶ ἄρπαγος τοῦ θρόνου, κατήντησαν ἐπίσης ὑβριστικά. Ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου πολυάριθμα εἶναι τὰ παραδείγματα. Συχνοτάτη εἶναι ἡ ὕβρις *γαῖδαρος* καὶ μὲ τὰ διάφορα σκωπτικά ὀνόματα *κὺρ Μέντιος*, *τριφυλλιδὸς* κτλ., ἔπειτα ἡ ὕβρις *βόδι* ἐπὶ τῶν ἀνοήτων, *αἰγλάδα* ἐπὶ γυναικῶν παχυσάρκων, *ἀχταπόδι* ἐπὶ ἡλιθίων, *ἀχλάδα* ἐπίσης, *ἀλαφρόπετρα* ἐπίσης, *καρακάξα* ἐπὶ γυναικῶν δυσμόρφων καὶ κακῶν κτλ. κτλ. Ἐκ τῶν ἀγγείων, σκευῶν, ἐργαλείων κττ. συνηθεστάτη εἶναι ἡ ὕβρις *λαδικό*, λεγομένη διὰ τὰς γράϊας, *τσονκάλι*, ἀγγεῖο καὶ λογιώτερον *αἰσχρὸν ἀγγεῖον*, *καφέμπρικο*, *ζάγκλη* (=δρέπανον), *κορτοπίθαρος* κτλ. Ἐκ τῶν φαγητῶν αἱ λέξεις *χαλβᾶς* καὶ *λαπᾶς* δηλοῦσιν ὑβριστικῶς τὸν μαλθακόν, τὸν ἄνδρην καὶ τὸν ἡλίθιον, ἡ δὲ λέξις *μπομπαναθρεμμένος* δηλοῖ τὸν εὐτελοῦς καταγωγῆς. Ἐκ τῶν ἐνδυμάτων αἱ λέξεις *τσουμπές* διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ *ποδογύρι* διὰ τὰς γυναῖκες εἰσὶν ὑβριστικά.

Πολυάριθμοι τέλος εἶναι οἱ ὀνόματα τοῦ κόσμου τῶν μύθων, τῶν πικρῶν ὁμοειπῶν καὶ τῶν λογιωτέων κτλ. *παρεῖς*, *πὸς π. χ.* αἱ λέξεις *Στρίγγλα*, *Γοργόνα*, *Λάμια* ἢ *Φαμάλα* τῆς *Ἀττάλειας*, *σκυλοπρόσωπος*, *διαβολόσπαρμα*, *ξοχλὸς*, *πρόβολο*, *νεραῖδιάρικο*, *πανούκλα*, *χολέρα* κτλ. κτλ.

Πλὴν τούτου πολλαὶ τῶν ὕβρεων ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς ποινας, αἵτινες ἄλλοτε ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν ἢ καὶ ὑπὸ τῶν κοινοτήτων εἰς τοὺς ὅπωςδῆποτε πταίνοντας, κακουργοῦντας ἢ ἀσχημονοῦντας, ἢ ἐξέτασις τῶν ὁποίων μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν πτυχὴν τῆς περὶ τοῦ δικαίου, τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ποινῶν ἰδεῶν καὶ συνηθειῶν τοῦ λαοῦ, τὰς ὁποίας ἐκκληρονόμησεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Τοιαῦται π. χ. εἶναι αἱ λέξεις *πομπή*, *πομπιεμένος*, *κουρεμένος* κττ.

Ἐχουν δέ τινα σχέσιν αἱ ὕβρεις καὶ βλασφημίαι πρὸς τὰς κατάρας, καθόσον πολλάκις κατάραι μετέπεσαν εἰς ὕβρεις καὶ ἀντιστροφῶς ὕβρεις μετέπεσαν εἰς κατάρας. Οὕτω π. χ. ἡ φράσις *δὲν πὰς νὰ κουρεύεσαι* ἢ καὶ ἀπλῶς *νὰ κουρεύεσαι* εἶναι ὑβριστικὴ, ὥς δηλοῦσα τὴν διαπόμπευσιν, χρησιμοποιεῖται ὅμως καὶ ὥς κατάραι, οἷον *νὰ κουρεντῆς* καὶ *νὰ βατεντῆς*, *κακὰ τὸν κουρέματα* κτλ. Ἀντιστροφῶς αἱ φράσεις *στὸ διάβολο*, *νὰ πὰρ' ὃ διάβολος τὸν πατέρα σου*, αἱ ὁποῖαι κυρίως εἶναι κατάραι, χρησιμοποιοῦνται σήμερον ὥς ὕβρεις.

Β'. ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Παρά τὰς ὕβρεις καὶ τὰς βλασφημίας συνεξεταστέα καὶ τὰ διάφορα ὑβριστικὰ σχήματα, τὰ ὅποια καὶ καθ' ἑαυτὰ δηλοῦν ὕβρεις, πολλάκις δὲ καὶ συνοδεύουν τὴν ἐκστόμωσιν τούτων. Τοιαῦτα ὑβριστικὰ σχήματα, ἔχοντα τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπάρχουν ἀρκετά, ἴδια παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ πολυσυνήθιστον *φασκέλλωμα* ἢ ἡ *μουῆντζα*, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἀρχὴν της εἰς τὴν κατὰ τὴν πομπὴν ἀσβόλωσιν τοῦ προσώπου τοῦ πομπευομένου, τὸ *παρμάκι*, ἡ ἔκτασις δηλαδὴ τοῦ μέσου δακτύλου, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι εἶναι συνεσφιγμένοι, τὸ *σαμάρκο*, ἡ ἐπίδειξις δηλαδὴ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου τῆς δεξιᾶς τεταμένων, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι δάκτυλοι εἶναι συνεσφιγμένοι κτλ.

Τῶν τοιούτων ὑβριστικῶν σχημάτων πολλάκις γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὰς ἐπιδόξας καὶ τὰς μαγικὰς πράξεις ἀποτρέπονται δὲ καθ' ἑαυτὰ ὡς ἔχοντα ἀποτρεπτικὴν δύναμιν, πρῶτον τὸ ἑαυτὸν πρέπει νὰ προσέχῃ ἐπίσης ὁ λαογράφος συλλογεύς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ ΔΕΚΑΝΟΜΕΝΩΝ

Ὡς πρὸς τὴν κατατάξιν τῶν βλασφημιῶν καὶ ὕβρεων, παρατηροῦμεν ὅτι, ὅπως καὶ εἰς τὰς κατὰ τὸν ἑαυτὸν καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ γίνεται αὕτη κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, ἡ *κατατάξις* καὶ ἡ δηλοῦσα τὴν ὕβριν. Συνήθως τὸ πρᾶγμα κατανατᾷ πολὺ ἀπλοῦν, διότι τὴν ὕβριν ἀποτελεῖ μία καὶ μόνη λέξις, δὲν λείπουν ὅμως ἐνίοτε καὶ δυσχέρειαι, αἱ ὁποῖαι προέρχονται κυρίως ἐκ τῆς συγκοπῆς τῶν ὑβριστικῶν φράσεων ἐν τῇ χρήσει τοῦ καθημερινοῦ λόγου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἐὰν μὲν ὁ συλλογεύς γνωρίζῃ τὸν πληρέστερον τύπον, δύναται περὶ αὐτὸν νὰ συγκεντρώῃ τοὺς συγκεκομμένους, ἄλλως, ὥς κατατάξις κατὰ τὴν σπουδαιότεραν ὑπάρχουσαν λέξιν, ἀφήνων τὴν τελικὴν κατάταξιν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἐξετάσῃ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν τὰς ὕβρεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Δ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν ἰσχύουν αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις, αἱ γενόμεναι καὶ περὶ τῶν καταρῶν.

Συλλογαὶ ὕβρεων ἰδιαίτεραι δὲν ἔχουν μέχρι τοῦδε δημοσιευθῇ. Εὐρίσκει τις ὅμως τοιαύτας εἰς τὰ διάφορα λεξιλόγια, τὰ ὅποια μέχρι τοῦδε ἔχουν δημοσιευθῇ. Περὶ τῶν ὑβριστικῶν σχημάτων ἔχομεν ἄριστον βοήθημα τὴν περὶ αὐτῶν πραγματείαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τὸν τίτλον *Ὑβριστικὰ σχήματα* ἐν Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 601-668 (=Λ. Σ., Β', σ. 317 κέ.). Βλ. καὶ τὴν ἐν σ. 138 τοῦ παρόντος βιβλίου περὶ εὐχῶν βιβλιογραφίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέχεται καὶ ἡ περὶ τῶν ὕβρεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Α'. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Παραδόσεις λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς μυθικὰς διηγήσεις, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς πλάττει καὶ συνδέει πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ χρόνους ἢ πρὸς ὠρισμένα φυσικὰ φαινόμενα καὶ ὄντα, ὡς καὶ πρὸς ὠρισμένα πολλάκις ἱστορικὰ πρόσωπα, κατεύει δὲ αὐτὰς ὡς ἀληθεῖς.

Εἶναι δὲ αἱ διηγήσεις πρὸς πάντα τὰς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου, τῆς φαντασίας τῆς ἐκείνης, ἡ ὁποία, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς τῆς θεμελιώδους ἐκείνης τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς, καὶ τὰς τῆς σκέψεως καὶ τὰ ἰδιαιτὰ τῆς συναισθήματος καὶ ἐνεργείας νὰ προβάλῃ εἰς τὰ περὶ αὐτὴν ὄντα, καὶ τὰ ὁποῖα δέχεται τὰς ἐντυπώσεις, δίδει ζωὴν καὶ ἐνέργειαν καὶ ἀποδοτὸν, μὲ μίαν λέξιν προσωποποιεῖ, καθὼς λέγομεν, τὸν περιβάλλοντα τὸν ἀνθρώπου κόσμον. Δι' αὐτῆς ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, παλαιοὺς καὶ συγχρόνους, πεπολιτισμένους καὶ ἀπολιτίστους, ἐδημιουργήθησαν οἱ εὐεργετικοὶ καὶ κακοποιοὶ δαίμονες, οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες καὶ ὅλος ὁ περὶ αὐτοὺς μυθικὸς κόσμος, δι' αὐτῆς καὶ σήμερον ὁ κληρονόμος τοῦ ἀρχαίου πνεύματος νεοελληνικὸς λαὸς ἐξακολουθεῖ, εἴτε διατηρῶν τὰς παλαιὰς μορφὰς εἴτε δημιουργῶν νέας, νὰ χαρίζῃ ψυχὴν ἐκ τῆς ψυχῆς του εἰς τὴν περὶ αὐτὸν ἄψυχον φύσιν. Δι' αὐτῆς ὁ ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ πνέων ὀρμητικώτατος ἄνεμος, ὁ φοβερὸς Κατεβατός, μεταβάλλεται εἰς ἄγριον ἀπρομάλλην γέροντα, ἔχοντα παλάτι ἀπὸ κρύσταλλοις κορυφῆς τῆς Λιάκουρας. Ἡ φοβερά καὶ καταιγίζουσα πνοὴ του εἶναι ἡ πάλῃ, τὴν ὁποίαν συγκροτεῖ μὲ τ' ἄλλα στοιχεῖα, τὰ δ' ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ καταρρέοντα ὕδατα, τὰ δάκρυά του, διότι ὁ νότος μὲ τὴν ἀπαλὴν καὶ ἡσυχὴν πνοὴν του τοῦ ἔλειωσε τὸ καύχημά του, τὸ κρυστάλλινον του παλάτι. Δι' αὐτῆς ἡ ἡγὼ ἔγινεν ὁμορφος βοσκός, μὰ κλέφτης, πὺν γι' αὐτὸ μαρμάρωσε, καὶ τώρα ὅ,τι φωνὴ ἀκούει τὴν λέει καὶ αὐτὸς πάλι. Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη μεταβάλλονται εἰς συζύγους ἢ

ἀδελφοὺς καὶ ἔχουν τὴ μάννα των καὶ τὸ παλάτι των, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὸν οὐράνιον δρόμον των, διὰ νὰ φάγουν καὶ νὰ ἀναπαυθῶν. Τὰ δένδρα ἀποκτοῦν ψυχὴν, τὴν ὁμορφη πρασινομαλλοῦσα νεράϊδα, ποὺ πονεῖ καὶ κλαίει, ὅταν τῆς κόφτουν τὰ κλαριά, ἢ τὸ φοβερὸ στοιχειό, ποὺ βλάφτει καθέναν, ποὺ θὰ κοιμηθῇ στὸν ἥσκιό του. Κάθε βρύση, κάθε ρεματιά, κάθε ποτάμι, κάθε πηγάδι, κάθε σπῖτι, κάθε βουνό, κάθε σπηλιά, κάθε χωριὸ ἔχει τὴν ψυχὴν του, τὸ στοιχειό του, τὴ νεράϊδα του. Ὁ ψῖθυρος τῶν καλαμῶν εἶναι τὸ πέρασμά των, ὁ ἄφρὸς τῶν κυμάτων καὶ ἡ ταραχὴ τῆς ἀνεμοξουριάς ὁ δαιμονικὸς χορὸς των. Δι' αὐτῆς ὁ νεκρὸς μεταβάλλεται εἰς τὸν ἀπαίσιον βρικόλακα, ὁ ἐφιάλτης εἰς τὸν φοβερὸν δαίμονα βραχνᾶν, αἱ ἀσθένειαι εἰς εἰδεχθεῖς γυναικας καὶ αἱ μάγισσαι εἰς τὶς φοβερὲς στρίγγγες. Δι' αὐτῆς ὁ λαὸς ἀκούει τοὺς στυλοὺς τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς νὰ κλαίουں κάθε νύκτα τὴν ἀδελφὴν τους, γιατί ὁ βόϊβορτας τῆς Ἀθήνας ἔρριξε μιὰ κολόννα ἀπὸ τὶς τέσσερες γωνίας χωριστὰ ἀπ' τὶς ἄλλες. Δι' αὐτῆς τὰ φυσικὰ κοιλώματα τῶν ὄρεων γίνονται σημάδια, ποὺ ἄφησε τὸ πόδι τοῦ Διγενῆ ἢ τὰ χεῖράς τῆς Παναγίας. Ὁ θαλασσοδοκίμης ἀποκτείνει γινετὰ καράβι, ποὺ ἀποκτείνει καὶ ἀποκτείνει οἱ θεοὶ τῶν βουνῶν γιὰ μὲ τὰ κατσίλια τῆς γυναικὸς μαρμάρωσε ὁ Μάρτης μὲ τὸ πολὺ του κρῦο, γιατί τοὺς ἀποκτενόησε. Δι' αὐτῆς καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ λαοῦ λαμβάνουν σάρκα καὶ ὄσση. Πίπτει ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ Πόλη, ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν χάνει τὰς ἐλπίδας του περὶ ἀνακτήσεως αὐτῆς καὶ αἱ ἐλπίδες αὗται ἐνσωματοῦνται εἰς τὸν πεσόντα τελευταῖον αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον φαντάζεται μαρμαρωθέντα ἢ κοιμώμενον ὕπνον βαθύν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, ὁ ἄγγελος θὰ τὸν ξυπνήσῃ καὶ θὰ τοῦ δώσῃ στὸ χέρι πάλι τὸ σπαθί, ποὺ εἶχε στὴ μάχη. Καὶ θὰ σηκωθῇ ὁ βασιλιάς καὶ θὰ μπῇ στὴν Πόλιν ἀπὸ τὴ Χρυσόπορτα καὶ κνηγῶντας μὲ τὰ φουσᾶτά του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά.

Διὰ τὸν λαὸν ὅλος αὐτὸς ὁ μυθικὸς κόσμος δὲν εἶναι κόσμος ψεύτικος, εἶναι κόσμος ἀληθινὸς καὶ μάλιστα, δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ, ἀληθινώτερος καὶ πραγματικώτερος τοῦ αἰσθητοῦ, ἄφ' οὗ αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν, τῆς ὁποίας ἀπλὴ ἐκδήλωσις εἶναι ὁ αἰσθητός. Οὕτω χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητῇ καὶ χωρὶς νὰ τὸ αἰσθάνεται καλὰ καλὰ ὁ λαὸς διὰ τῆς μυθοπλαστικῆς του φαντασίας ἐδημιούργησε καὶ μίαν μυθολογικὴν ἀντίληψιν, μίαν μυθολογικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἐρμηνείαν, τὴν ὁποίαν μετὰ τόσους κόπους καὶ μετὰ τόσον χρόνον καὶ

μετὰ τόσας ἐρεῦνας προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ διὰ τὸν κόσμον καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῦ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐκεῖ, ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἐργάζεται ἀπὸ σκοποῦ, θέσασα ὡς πρόβλημα δι' ἑαυτὴν τὸ διατὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων, ἡ μυθοπλαστικὴ φαντασία πλάττει αὐθορμήτως καὶ ἐλευθέρως τὰς μυθικὰς αὐτῆς μορφὰς καὶ ἐνεργείας, τὰς ὁποίας ὑποκαθιστᾷ εἰς τὰ ὄντα καὶ εἰς τὰ φαινόμενα.

Μόλα ταῦτα δὲν δύναται κανεὶς νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἐνίοτε παρουσιάζονται καὶ ἐντὸς τοῦ μυθικοῦ κόσμου τάσεις, ὅπως τεθοῦν προβλήματα. Ἀλλὰ τὰ τιθέμενα προβλήματα λύονται κατὰ τὸν αὐτὸν μυθολογικὸν τρόπον καὶ πολλάκις διὰ τῶν αὐτῶν μυθικῶν μορφῶν, ὅσας ἔχει πλάσει ἤδη ἡ μυθοπλαστικὴ φαντασία δι' ἄλλας ἀναλόγους περιστάσεις. Ἐντεῦθεν ἔχομεν κατηγορίαν ὁλόκληρον παραδόσεων, τῶν αἰτιολογικῶν λεγομένων, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι νὰ δώσουν τὸν λόγον μορφῆς τινος ἢ ἐνεργείας. Οὕτως ἐπικρατοῦνται τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ ὡς χούφτα μὲ λάσπη, καὶ τὸ ἔριξε στὸ πρόσωπο, γιατί μαλώσανε, ὁ ἀδελφός του ὁ Ἰάκωβος, ἡ ἀνταρξία τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν Μάρτιον ἐκ τῆς μέτης τοῦ κορυφοῦ, ἡ κομμάρι, ποὺ πλάσσε τὴν ἐντομολογίαν, τὸς ἄλλους μήνες καὶ πὺς ἦκε τὸ κρασί, αἱ φωναὶ τῶν πτηνῶν ὡς κραυγαὶ ἀνθρώπων μεταμορφωθέντων εἰς πτηνὰ κτλ.

Αἱ πλεῖσται τῶν διηγήσεων ταύτων εἶναι σοβαραί, δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ οἱ ἀστεῖοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τὴν ὅ,τι φαίνεται ἀστεῖον καὶ περιέργον ἐδημιούργησαν καὶ ἀστείας παραδόσεις. Οὕτως ἐπλάσθησαν παραδόσεις, γιατί τῆς χελώνας ἡ οὐρὰ μοιάζει μὲ καρφί; γιατί τὰ σκυλιὰ μυρίζεται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο; γιατί γκαρίζει ὁ γάϊδαρος; γιατί οἱ γυναῖκες ἔχουν ψύλλους; γιατί οἱ Καραγκούνισσες φοροῦν περικεφαλαία καὶ οἱ ἄντρες τοὺς μαῦρα μαντήλια; κτλ.

Παρὰ τὰς καθαρῶς μυθικὰς ταύτας παραδόσεις πρέπει νὰ συνεξετάζωνται καὶ διάφοροι ἄλλαι διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι, ἔχουσαι τὴν πηγὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην, διασφύζουν τὴν ἀνάμνησιν, συνήθως ἀμυδρὰν καὶ συνηθέστερον ἐπὶ τὸ μυθικώτερον ἡλλοιωμένην, ἱστορικῶν γεγονότων, κοινωνικῶν καταστάσεων καὶ ἐθίμων, λατρευτικῶν ἢ κοινωνικῶν, τὰ ὁποῖα πρὸ πολλοῦ ἐξέλιπον. Ἐχουν δὲ κατὰ τοῦτο σχέσιν αἱ διηγήσεις αὗται πρὸς τὰς παραδόσεις, καθότι αἱ τὸν πυρῆνα αὐτῶν ἀποτελοῦσαι ἀναμνήσεις συνήθως εἶναι ἀμυδρόταται, τοῦθ' ὅπερ παρέχει ἐλεύθερον ἔδαφος εἰς τὴν μυθοπλαστικὴν φαντασίαν, νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ ἐπὶ τὸ μυθικώτερον διαπλάσῃ αὐτὰς ἢ καὶ ἐντελῶς νὰ ἀποκαταστήσῃ διὰ μυθικῶν πλάσμάτων. Οὕτως ἡ ἀνάμνησις τῶν κατα-

στροφῶν, τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἐν Ἡλείῳ ἡ βασίλισσα τῶν Ἰλλυριῶν Τεύτα, ἐδημιούργησεν ἐξ αὐτῆς καὶ τῶν παλαιῶν περὶ Ἀμαζόνων μύθων τὴν μυθικὴν μορφήν τῆς *Μονοβύζας*, ἡ ἀνάμνησις τῆς τυραννίας τῶν Σαρακηνῶν τοὺς κακοὺς ἐν Κρήτῃ δαίμονας *Σαρακηνοὺς* κτλ. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται ὅλαι αἱ παλαιαὶ ἱστορίαι, ὅσας κατὰ τόπους διηγοῦνται διὰ τοὺς πρώτους οἰκιστὰς τῶν νήσων καὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, δι' ὧν συνήθως προσπαθοῦν νὰ εὑρουν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, διὰ τὰς καταστροφὰς πόλεων καὶ χωρῶν, ὥς καὶ διὰ τὴν καταπληκτικὴν δύναμιν, τὸ μέγεθος καὶ τὰ κατορθώματα τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ξεχωρίζει ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Διγενῆ.

Ὑπῆρξαν δὲ αἱ τοιαῦται παραδόσεις πολυπληθεῖς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, αὐταὶ δὲ ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα, ὅστις ἔδωκεν εἰς τὴν ἐπικὴν διήγησιν τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς μορφήν, καὶ ἐν πολλοῖς καὶ τὸ περιεχόμενον, καθὼς καὶ τὸν σπόρον τοῦ ὁποίου βαθμηδὸν ἀνεβλάστησαν ἡ ἱστοριογραφία καὶ ἡ ἱστορία.

Πλὴν τούτων καὶ περὶ τὰ διαφόρως ἀντιληφθέντα τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν παλαιὰν τὴν ἑλληνικὴν καὶ τοὺς ἁγίους, ἐπλασθῆσαν κατὰ τόπους καὶ κατὰ καιροὺς μυθοπλαστικαὶ παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν ἱερὰν ἱστορίαν, ἀλλ' εἶναι δημιουργήματα τῆς αὐτῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας, ἡ ὁποία ἔπλασε καὶ τὰς λοιπὰς παραδόσεις, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐνταῦθα τὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν ἐπηρεάζουν συνήθως αἱ κρατοῦσαι παρὰ τῷ λαῷ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις. Πολλαὶ δὲ τῶν παραδόσεων εἶναι καὶ ἀρχικῶς ξένης πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν προελεύσεως καὶ μάλιστα ἀλλοτρίων δοξασιῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ λαοῦ περιεσφωρεύθησαν περὶ τὰ πρόσωπα τῶν προσφιλῶν αὐτῷ ἁγίων, πολλὰς δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία ἠναγκάσθη νὰ παραδεχθῇ ὡς ἀληθεῖς. Ἀρχεῖ ν' ἀναφέρω τὸ γνωστότατον θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς ψάλλει καὶ ὡς ἄσμα, τὸν φόνον τοῦ δράκοντος ἢ τῆς λάμιας, πὺν κρατοῦσε τὸ νερὸ καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς βασιλοπούλας, ἡ ὁποία εἶχε προσφερθῇ ὡς θῦμα, θέμα κοινότατον ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη, προσφιλέστατον δὲ καὶ εἰς τὰ παραμύθια καὶ εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ¹.

1) Βλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τὰ δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα περὶ τῆς δρακοντοζωντίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 185 κέ.

Αἱ παραδόσεις εἶναι τὰ κατ' ἔξοχὴν ἐθνικὰ μνημεῖα, τὰ μνημεῖα ἔκείνα, τὰ ὁποῖα καλύτερον παντὸς ἄλλου ἀπεικονίζουν τὴν ψυχὴν ἐκάστου λαοῦ. Βεβαίως πλεῖσται ἐξ αὐτῶν, ἔχουσai τὴν ἀρχὴν των εἰς θεμελιώδεις λειτουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, δύνανται νὰ γεννηθοῦν καὶ γεννῶνται ἐπίσης παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς εἰς οἵανδήποτε βαθμίδα πολιτισμοῦ, πολλαὶ δὲ καὶ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν μεταδίδονται, ἢ περαιτέρω ὅμως διαμόρφωσις καὶ διάπλασις αὐτῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ψυχυχῆς πλέον ἰδιοφυΐας ἑνὸς ἐκάστου λαοῦ, τῆς ὁποίας καὶ φέρει τὴν σφραγίδα.

Β'. ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

Ὡς προϊόντα τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ ἀνθρώπου φαντασίας αἱ παραδόσεις στενὴν ἔχουν σχέσιν πρὸν ἄλλο προϊόν αὐτῆς, τὴν μαγείαν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ ἀναπτυχθεῖσαν *λατρείαν*. Ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν προσεπάσθη καὶ διαφόρων πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, μαγικῶν, ἐξευμενιστικῶν καὶ ἄλλων, νὰ προκαλέσῃ τὴν εὐεργετικὴν ἐνέργειαν ἣ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν κακοποιὸν τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων, πρὸς τὴν πιστεύει, ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἀγαθὸν καὶ πονηρὸν. Εἶναι οὖν αἱ ἀντίστοιχαι αὐτῶν δυνάμεις οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ δημιουργήματα τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ φαντασίας, οἱ διάφοροι δαίμονες, περὶ τοὺς ὁποίους περιεγράφεται μέγα μέρος τῶν μυθικῶν διηγήσεων, τὰς ὁποίας ὠνομάσαμεν παραδόσεις. Οὕτω π. χ. πλεῖστα ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα κακὰ δύνανται, νὰ προκαλέσουν οἱ δαίμονες νεκροί, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦτο ἔχουν ἀνάγκην ἐξιλεώσεως καί, ἐὰν αὕτη δὲν ἰσχύῃ, μέτρων δραστηκῶν κατ' αὐτῶν, ἐξορκισμῶν, ἀποδιοπομπῶν καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καὶ καταστροφῇ τῶν λειψάνων τοῦ σώματός των. Ἐπειτα πολλαὶ ἀσθένειαι αἰφνίδιαι καὶ ἰδίως ὀξεῖς ρευματισμοί, ἐκ τῶν ὁποίων συχνὰ ὑποφέρουν οἱ ἐν ὑπαίθρῳ βιοῦντες, ἀπεδόθησαν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν νεραίδων ἢ ἄλλων δαιμόνων, διὰ νὰ θεραπευθῇ δέ τις πρέπει νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν πλήξασαν ἢ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὴν διὰ διαφόρων μαγικῶν μέσων νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὑγείαν εἰς τὸν παθόντα.

Αἱ ἐνέργειαι αὗται, μαγικαὶ καὶ ἐξευμενιστικαί, ἦσαν ἐν χρήσει κοινῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁπόθεν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ λατρεία τῶν δαιμόνων τούτων, εἶναι δὲ ἐν χρήσει καὶ σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ παραλλήλως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς κρατούσης χριστιανικῆς λατρείας. Εἶναι δὲ τόση ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἐπιτείνει ἡ δύναμις τῆς συνηθείας ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ φόβος ἀφ' ἑτέρου, ὁ ἐκ τῶν δαιμόνων τούτων, οἱ ὅποιοι ζῶσιν εἰσέτι καὶ δρῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν φαν-

τασίαν τοῦ λαοῦ, ὥστε καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἠναγκάσθη πολλὰς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τούτων νὰ δεχθῇ καὶ ἄλλας νὰ δημιουργήσῃ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δοξασιῶν τοῦ πληρώματος. Τινὰς τῶν ἐνεργειῶν τούτων σημειοῦμεν κατωτέρω ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, πρέπει δὲ νὰ προσέχουν αὐτὰς οἱ συγγραφεῖς.

Γ'. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ

Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τῶν παραδόσεων θὰ ἰδύνάτο τις κατὰ τὰ ἀνωτέρω νὰ διακρίνῃ τέσσαρας ομάδας, τὴν ομάδα τῶν καθαρῶς μυθολογικῶν παραδόσεων ἢ τῶν προσωποποιήσεων, τὴν ομάδα τῶν αἰτιολογικῶν, τὴν ομάδα τῶν ἱστορικῶν καὶ τὴν ομάδα τῶν θρησκευτικῶν. Ἀλλ' αἱ ὑποδιαρέσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὰς ομάδας ταύτας, εἶναι τοσαῦται καὶ αἱ διασταυρώσεις μεταξὺ αὐτῶν τοιαῦται, ὥστε εἶναι προτιμότερον νὰ ἀκολουθήσῃ τις τὴν κατὰ τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται, κατὰταξιν, ἢ ὁποῖα καὶ εὐπερίληπτος εἶναι καὶ τοσοῦτον ἀποδοθῇ ἐπαρκῶς ἐν τῇ ἐρευνῇ καὶ δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐν αὐτῇ ἔχουν ἀκριβοῦς ἀκρίβειαν, τὴν μυθολογικὴν φαντασίαν.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἠκολούθησαν καὶ οἱ μεγάλοι αὐτοῦ περὶ παραδόσεων ἔργου ὁ Ν. Γ. Πολίτης¹ καὶ οἱ αὐτοῦ ἀκολουθοῦμεν κατωτέρω συνοδεύοντες ἑκάστην τῶν κατηγοριῶν με ὅσον τὸ δυνατόν εὐσυννόπτους παρατηρήσεις, διὰ νὰ δώσωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν εἰς ἑκάστην κατηγορίαν ὑπαγομένων παραδόσεων.

Δ'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Αἱ νῦν φερόμεναι εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πολυάριθμοι παραδόσεις εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν κληρονομία ἀρχαία καὶ ἐν πολλοῖς κοινὴ καὶ πρὸς ἄλλους λαοὺς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νεώτερα δημιουργήματα τῆς αὐτῆς, ὡς εἵπομεν, μυθολογικῆς φαντασίας, ἢ ὁποῖα ἔπλασε καὶ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ ἢ ὁποῖα ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ πλήρης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ παρὰ τῷ σημερινῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Κατὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου διακρίνονται εἰς τὰς ἀκολουθούσας τριᾶκοντα καὶ ἑννέα κατηγορίας, περὶ μιᾶς ἑκάστης τῶν ὁποίων παρέχουμεν ἀπαραιτήτους τινὰς πληροφορίας πρὸς διαφώτισιν καὶ διευκόλυνσιν τῶν λαογράφων συλλογῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς συλλογῆς.

1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παραδόσεις, τόμ. 1-2, Ἀθήναι 1904.

α') Παλιές ιστορίες.

Ὅπως καὶ προηγουμένως ἀνεφέραμεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, ἀδιάφορον ἂν πραγματικὰς ἢ μυθοποιηθείσας. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται εἰς τὴν Χίον περὶ τοῦ Ὁμήρου, ποῦ εἶχε τὸ σχολεῖόν του καὶ δεικνύουν καὶ τὴν *δασκαλόπετραν*· εἰς τὴν Ἀττικὴν διασφύζονται ἀμυδραὶ ἀναμνήσεις τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Μαραθωνοδρόμου· εἰς τὴν Ἡπειρον ἀνεπτύχθη ἡ μυθικὴ μορφή τῆς Μονοβύζας, καὶ ἐν γένει εἰς κάθε πόλιν, εἰς κάθε χωρίον ἔχουν νὰ διηγηθοῦν καὶ νὰ δείξουν ποῦ ἦτο ἡ προτερινὴ του θέσις καὶ διατὶ ἐκτίσθη εἰς τὴν τωρινὴν καὶ πότε καὶ ποῖος τὸ ἔκτισε καὶ ποῖοι κατόικουν εἰς τὴν ἀρχήν, καὶ πότε καὶ πῶς τὸ πῆραν οἱ Τοῦρκοι. Ἐπίσης διηγῶσιν περὶ ληστρικῶν καὶ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν δὲν εἶναι ἀσυνήθεις.

Οἱ παλιές αὐτὲς ἱστορίαι τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἱστορικὰς τοπικὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, τὰς κτίσεις πόλεων κττ., ἐκ τῶν ὁποίων ἀπορρέουσιν, ὡς εἴπομεν, ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἱστοριογραφία καὶ τῶν ὁποίων ἀρχαῖα εὐρίσκομεν κατεσπαρμένα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς Ἕλληνας τὰς ἀρχαίας καὶ μελλόντας ἱστοριογραφίας καὶ γεωγραφίας. Αἱ τὴν ἀπορρέουσιν εἰς τὸ στομα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τοιαῦται παραδόσεις εἰσὶν μὲν καὶ νεώτεραι, εἶναι ὅμως καὶ παλαιαὶ εἴτε καθ' ὁλοκληρίαν εἴτε καὶ ὡς πρὸς τινὰ μόνον στοιχεῖα αὐτῶν.

β') Ἡ Πόλη καὶ ἡ Ἀγία Σοφία.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ καρδιά τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τὸ ὄνειρον τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὸ παλλάδιον τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸν περικαλλῆ ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀπετέλεσαν κέντρον πολλῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐσχέτισθη μὲ διάφορα θαυμαστά γεγονότα, ὡς εἶναι τὰ ψάρια τοῦ Μπαλουκλή, τὰ ὁποῖα πῆδησαν ζωντανὰ ἀπὸ τὸ τηγάνι στὸ νερό, γιὰ τὰ πιστέψη ὁ καλόγερος, ποὺ τὰ τηγάνιζε, ὅτι πῆραν οἱ Τοῦρκοι τὴν Πόλιν, ἔπειτα τὸ μαρμάρωμα τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου, ἡ ἐξαφάνισις τοῦ λειτουργοῦντος ἱερέως μὲ τὰ ἱερὰ σκευή κτλ. Καὶ ὅλαι αὐταὶ αἱ παραδόσεις συνδέονται πάντοτε μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ῥθῃ ἕνας καιρὸς, ποὺ θὰ ξαναπαρῇ ἡ Πόλη, θὰ ζωντανέψῃ ὁ βασιλιάς, ὁ καλόγερος θ' ἀποτηγανίσῃ τὰ ψάρια καὶ ὁ παπᾶς θὰ συνεχίσῃ τὴ λειτουργίαν του. Ἰδιαιτέρως δὲ διὰ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τῆς ὁποίας ἡ θαν-

μαστή οἰκοδομὴ ἐθάμβωνε τὰ ὄμματα τῶν ἀπλοϊκῶν καὶ ἐξῆπτε τὴν φαντασίαν τῶν, ἐμορφώθη ἡ παράδοσις ὅτι τὸ σχέδιον αὐτῆς ἔχει θεϊαν ἀρχήν, διότι τὸ ἐφιλοτέχνησε μέλισσα μετ' ἡ χάρη τοῦ ἀντιδώρου, ποὺ ἔπεσε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Πατριάρχου.

γ') Χῶρες καὶ τόποι.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραδόσεις, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὴν ὀνομασίαν πόλεων καὶ τόπων, καθὼς καὶ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν αὐτῶν, ἀντίστοιχοι ἐν πολλοῖς πρὸς ἀρχαίας τοπικὰς παραδόσεις, τῶν ὁποίων καὶ στοιχεῖα διασφύρουν. Αἱ πλεῖστοι τῶν παραδόσεων τούτων εἶναι τοπωνυμικαί. Καθὼς δὲ οἱ ἀρχαῖοι δι' ἐκάστην πόλιν καὶ τόπον ἔπλαττον καὶ ἓνα οἰκιστὴν ἐπώνυμον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αἱ νεώτεροι παραδόσεις ἐρημνεύουν τὸ ὄνομα πόλεων καὶ χωρίων καὶ τόπων ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν πρώτων οἰκιστῶν ἢ μυθολογούμενων ἡρώων καὶ βασιλοπαίδων. Οὕτω π.χ. ἡ Τήνος, ὀνομαζομένη παλαιὰν Παιδοῦσσα, ὀνομάσθη Τήνος ἐκ τοῦ ὀνόματος βασιλόπαυρος, ὁποῦ εἶπε εἰς αὐτὴν ἡ Χίος ὅτι ἐκείνητος τῆς ἀντιπρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης λίαν, τὴν ὁποίαν ἀπήγαγε τὸ βασιλόπουλο τῆς Κρήτης κατ' Ἀργυρόκαστρον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς κτισάσης βασιλίσσης (καθὼς καὶ οὕτω κατ' ἐξῆς.

Εἰς τινὰς τῶν τοπωνυμικῶν τούτων παραδόσεων ἀνευρίσκει τις τὴν ἀπῆχσιν καὶ παλαιωτάτων κοινωνικῶν ἐθίμων, ἐκλιπόντων πρὸ πολλοῦ. Οὕτω καλεῖται ἡ χαμηλότερα κορυφὴ τοῦ Παρνασσοῦ Γεροντόβραχος, διότι ἐκεῖθεν κατεκρημνίζοντο οἱ ἄχρηστοι καταστάντες γέροντες. Ἡ παράδοσις ἀναφέρεται εἰς πραγματικὸν ἔθιμον, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ πολλὰ παραμύθια καὶ ἄλλαι διηγήσεις διηγοῦνται καὶ τὸ ὁποῖον κρατεῖ καὶ σήμερον εἰς τινὰς τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, δὲν ἦτο δὲ φαίνεται ἄγνωστον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους, καθόσον δύνάται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ νόμου τῶν Κείων, κατ' ὃν οἱ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἔτη γέροντες ἀπέθνησκον πίνοντες τὸ κώνειον.

δ') Βουλιαγμένοι τόποι καὶ πολιτεῖες.

Συνηθέσταται εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τόπων καὶ πολιτειῶν, αἱ ὁποῖαι κατεβυθίσθησαν καὶ σήμερον εἶναι λίμναι ἢ καλύπτονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης διὰ τὴν ἀδικίαν τῶν κατοίκων τῶν. Πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχουν λίμναι ἢ χάσματα καὶ ὅπαι καὶ γῆς κοιλώματα, ἀνευρίσκει τις αὐτάς, εἰς τὴν Κωπαῖδα, τὸν Ὁζερόν, τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων,

τὴν Βουλιαγμένην τῆς Ἀττικῆς. Γνωστότατον παράδειγμα τοιαύτης παραδόσεως εἶναι ἡ γραφικὴ διήγησις περὶ τῆς καταβυθίσεως τῶν Σοδόμων καὶ τῶν Γομόρων. Παραδόσεις τοιαῦται καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ἐφέροντο πολυπληθεῖς. Ἔχουν δὲ τὴν ἀφετηρίαν των εἰς τὴν παρατήρησιν πραγματικῶν τοιούτων καταβυθίσεων, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, ὅπου χάσματα καὶ λίμναι φαίνονται προσεληθοῦσαι ἐκ καθιζήσεων. Πολλαχοῦ ὁ λαὸς πιστεύει, ὅτι ὑπὸ τὰ ὕδατα τῆς λίμνης καὶ τῆς θαλάσσης διακρίνονται τὰ οἰκοδομήματα τῶν καταβυθισθειῶν πόλεων.

ε') Βασιλιάδες καὶ ρηγάδες καὶ βασιλόπουλα.

Αἱ πλεῖσται τῶν παραδόσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς βασιλιάδες καὶ βασιλόπουλα, συνδέονται πρὸς διάφορα ἡρειπωμένα οἰκοδομήματα, κάστρα καὶ πύργους καὶ ἄλλα ἀρχαῖα κτίρια. Καθένα ἀπ' αὐτὰ μεταβάλλεται εἰς κάστρον ἢ βασιλείαν τοῦ βασιλέως ἢ βασιλοπούλας, διὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται πάλιν ὁ λαὸς κατὰ τὰ διηγηθῆ. Ἐδῶ εἶναι ὁ λοιπὸς τῆς Ρήγας, καὶ ὁ παῖς τοῦ βασιλέως, ἐκεῖ ἡ ἀγία τῆς, ἐκεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἐκεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἐκεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἐκεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἐκεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος. Ἐάν τις ἄλλος εὐρίσκωνται κάπως κοντὰ ἢ ἀπέναντι ἀλλήλων, σχετίζονται πάντως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Στὸ ἓνα κάστρον τὸ βασιλόπουλο καὶ στὸ ἄλλο ἡ βασιλοπούλα. Εἰς πολλὰ δημιουργεῖται καὶ μυθικὴ τις ὑπόγειος δίοδος, διὰ τῆς ὁποίας συνεκινῶνουν οἱ πύργοι καὶ οἱ ἔρασταί ἔβλεπον ἀλλήλους.

Συνηθεστάτη παράδοσις, ἡ ὁποία ἀπεδόθη εἰς πολλὰ κάστρα εἶναι ἡ τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς, τὴν ὁποίαν ψάλλει καὶ τὸ ὁμώνυμον πανελλήνιον ᾠσμα. Τὸ κάστρο τὸ πολιορκοῦν οἱ Τούρκοι, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ παρῇ. Ἐνδύεται τότε ὡς καλόγηρος τουρκόπουλο καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὴν ὥραιαν κυρίαν τοῦ κάστρου τὴν χάριν νὰ τὸ δεχθῇ ἐντός. Ἀνοίγουν οἱ πόρτες, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀνοιγμα χίλιοι μῆχανε. Τὸ κάστρο πάρθηκε καὶ ἡ Ὠριά του κρημνίζεται ἐκ τῶν ἐπάλξεών του, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

ς') Ἕλληνες, Ἀντρειωμένοι, Γίγαντες.

Αἱ παραδόσεις αὗται πηγὴν ἔχουν τὴν κοινὴν παρὰ τοῖς λαοῖς πίστιν, ὅτι τὰ παλαιότερα ἦσαν καὶ καλύτερα, πίστιν, τὴν ὁποίαν εἰς σύστημα ἀναπτύσσει ὁ Ἡσίοδος εἰς τοὺς περὶ τῶν ἐποχῶν τοῦ κόσμου μύθους. Εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁ γέρον Νέστωρ ἐνθυμεῖται τοὺς παλαιούς

ἥρωας, τῶν ὁποίων οἱ ἄθλοι ἦσαν πολὺ ἀνώτεροι τῶν συγχρόνων του, ὁ δὲ ποιητὴς παριστᾷ τοὺς ἥρωάς του ὡς ὄντα κατὰ πολὺ ἀνώτερα τῶν συγχρόνων του. Πάλλουν καὶ ἐκσφενδονίζουσιν λίθους, τοὺς ὁποίους οὐδὲ δύο ἐκ τῶν συγχρόνων του θὰ ἠδύναντο νὰ μετακινήσουν. Τὴν πίστιν ταύτην ἐνίσχουν καὶ τὰ σωζόμενα ἐρείπια παλαιῶν ἐξ ὀγκολίθων τειχῶν, οἷα τὰ τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθος, τῶν ὁποίων τὴν οἰκοδομὴν ὁ ἀσυνήθιστος εἰς τοιαῦτα ἔργα ἐκάστοτε νεώτερος λαὸς δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῇ εἰμὴ ὑπὸ ἀνθρώπων ὑπερφυοῦς δυνάμεως καὶ μεγέθους τελεσθεῖσαν, οἷους ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι τοὺς Κύκλωπας. Ἐκραταιοῦτο δὲ ἡ πίστις αὕτη καὶ ἐκ τῶν παλαιοντολογικῶν εὐρημάτων ὁσπῶν ἐκλιπόντων ἐλεφάντων, μαμμουθ, τὰ ὁποῖα ἐξελαμβάνοντο καὶ ἐκλαμβάνονται ἀκόμη ὡς ὁστὰ ἀνθρώπων. Τοιαῦτα τεράστια δηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ἦσαν τὰ ἐν Τεγέα εὑρεθέντα ὁστὰ τοῦ Ὅρεστου.

Κατ' ἀνάλογον τρόπον ὁ νεώτερος ἑλληνικὸς λαὸς ἐμόρφωσε τοὺς Ἑλληνάς του, τοὺς Ἀντρειωμένους, τοὺς Σαραντάπηχους καὶ τοὺς Γίγαντας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ Ἑλληνες καὶ ποτὴ ἦσαν ἀνὰ τὰς ἀρχαίας, ὅχι μόνον τοὺς ἀκαταμάχητους. Σηκώναν βουνὰ καὶ ἀπέθωναν τὰ παλῖα τὰ κάστρα μὲ τί πέτρες εἶναι χτισμένον. Ἐπὶ τίς πέτρες τίς σήκωναν μὲ τὰ χέρια τους καὶ τίς ἀπίθωναν.

Φαντάζεται δὲ πάντας τούτους ὁ λαὸς ὡς πολὺ ὑψηλοὺς, σαράντα πήχεις, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα Σαραντάπηχος, σὰν κυπαρίσσια. σὰν τίς ψηλότερες λεῦκες καὶ πολὺ δυνατοὺς. Ἡδύναντο νὰ μετακινῶν καὶ νὰ ἐκσφενδονίζουσιν εἰς μεγάλας ἀποστάσεις λίθους βαρεῖς, βράχους ὀλοκλήρους, ἀγωνιζόμενοι ἢ παίζοντες πρὸς ἀλλήλους, τοὺς ὁποίους δεικνύει μέχρι σήμερον ὁ λαός, οἱ δὲ πόδες των, αἱ ὀπλαὶ τῶν ἵππων των, ὅπου ἐπάτουν ἐπὶ τῶν βράχων, ἄφηνον ἵχνη ἀνεξίτηλα. Τὰ διασκελίσματα καὶ τὰ πηδήματα αὐτῶν ἦσαν τεράστια, ὅπως τεράστιον ἦτο καὶ τὸ μέγεθός των. Ὁ Διγενὴς εἰς τὴν Κρήτην διασκελίζει ὄρη, εἰς δὲ τὴν Κύπρον μὲ ἐν πῆδημα εὐρίσκεται ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Τροόδους εἰς τὴν ἀκροθαλασσίαν. Χαρακτηριστικὸν αὐτῶν γνώρισμα κατὰ τινὰς τῶν παραδόσεων εἶναι τὸ δασύτριχον καθ' ὅλον τὸ σῶμα καὶ διακριτικὸν σημεῖον ἡ μικρὰ οὐρά.

Ἐνῷ δὲ τοιοῦτοι ἦσαν, ἀπέθνησκον θάνατον ἐκ κώνωπος. Ἐγνώριζον τὸν χρόνον τοῦ θανάτου των καὶ μόνοι των παρεσκεύαζον τὸν τάφον των. Ὅταν εἰσέρχοντο ἐντός, ἐσφύριζε ἓνα κουνούπι στ' αὐτὴν

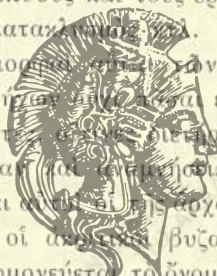
τους καὶ ἀπέθνησκον. Ἐπίσης ἀπέθνησκον, ἂν κατὰ τύχην συνέβαινε νὰ ὀλισθήσουν καὶ νὰ πέσουν, καὶ δι' αὐτὸ ὁ μεγαλύτερός των ὄρκος ἦτο, νὰ πέσω, ἂν δὲν λέω ἀλήθεια.

Σύνηθες αὐτῶν ἔργον, ὅπως καὶ τῶν παλαιῶν Κυκλώπων, ἦτο νὰ κτίζουν πύργους καὶ ἄλλα κτίρια, τὰ ὁποῖα δεικνύει μέχρι σήμερον ὁ λαός, ὅπως δεικνύει καὶ διαφόρους ἄλλους λίθους, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ὡς ἐργαλεῖα ἢ παιγνίδια τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δεικνύουν ἐν Κύπρῳ τὸ *λιγγρὶν* τοῦ Διγενῆ, ἄλλοι τὰ *ἀδράχτια* τῶν Ἑλληνισσῶν κτλ. Ἐπίσης δεικνύει ὁ λαός καὶ τοὺς τάφους των, ὑψώματα γῆς φέροντα λίθους, τὴν δ' ἐξαφάνισιν αὐτῶν ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἄλλαι παραδόσεις διηγοῦνται ἄλλως. Οὕτω κατ' ἄλλας κατηράσθη αὐτοὺς ὁ Θεός, διότι ἐπεχείρησαν νὰ κτίσουν πύργον μέχρις αὐτοῦ, κατ' ἄλλην, διότι ἦσαν ἀσεβεῖς καὶ εἰδωλολάτραι, κατ' ἄλλην ἐκεραυνώθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι ἔλαβον λίθους καὶ τοὺς ἔριπτον κατ' αὐτοῦ, κατ' ἄλλην τοὺς ἐξωλόθρευσεν κατακλιθεὶς κτλ.

Ἀνήκουσι δὲ αἱ μορφὲς αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων Ἀντρειωμένων, Γιγάντων καὶ Σαρανταπήχων εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ἀρχαῖοι οἱ Ἕλληες οἱ Γίγαντες, ὡς διειρήσαντο οἱ Ἕλληνες τὸν ὄνομα, ὡς διειρήσαντο καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος τῶν παλαιῶν περὶ αὐτῶν μύθων, οἱ Ἕλληνες εἶναι αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι γιγαντοποιηθέντες, οἱ Ἀντρειωμένοι εἶναι οἱ ἀρχαῖοι βυζαντινοὶ ἥρωες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συνηθέστατα μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ. Οἱ Σαρανταπήχοι εἶναι παραστατικὴ τοῦ μεγέθους ὀνομασία τῶν γιγαντιαίων τούτων ὄντων.

Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ τάσις τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ μεγαλοποιεῖν τὰ παρελθόντα, ὥστε καὶ ἱστορικοὶ ἥρωες τοῦ ἐγγὺς παρελθόντος κινδυνεύουν νὰ γιγαντοποιηθοῦν. Οὕτως ἐν Χίῳ φέρεται παράδοσις περὶ τινος Διάκου Πολεμάρχου, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτι παλαιῶν πρὸς δράκον ἐξοριφεν ὑπερμεγέθη βράχον, δεικνυόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων μέχρι σήμερον.

Αἱ πλεῖστοι τῶν παραδόσεων τούτων, συνδεδεμέναι πρὸς ἐρείπια καὶ ὄγκολίθους, ἠδύναντο νὰ πλασθοῦν καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Πάντοτε ὅμως εἰς τινες ἐξ αὐτῶν εἶναι καταφανὴ τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν περὶ Γιγάντων καὶ Κυκλώπων μύθων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι μονομάτηδες ἢ τρίματοι εἶναι γνωστοὶ εἰς τὸν λαὸν ὡς *Μονομάτηδες*, *Τρίματοι* ἢ *Τριμάτηδες*.

ζ') 'Αρχαῖα κτίρια καὶ μάρμαρα.

Εἰς τὰς περὶ ἀρχαίων κτιρίων παραδόσεις ἐμφανίζεται ἡ ζωηρὰ μυθοπλαστικὴ δύναμις τοῦ λαοῦ. Τὰ λείψανα τῶν παλαιῶν οἰκοδομῶν ἐμποιοῦν ὅλως ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Τὰ φαντάζεται ὡς ζωντανὰ καὶ ὡς ἔχοντα καὶ ἀσκοῦντα μυστηριώδη δύναμιν ἐναντίον παντός, ὅστις θέλει νὰ τὰ μετατοπίσῃ ἢ νὰ τὰ καταστρέψῃ. Τὰς κόρας τοῦ Ἐρεχθεῖου κατὰ τὴν παράδοσιν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀποσπάσουν οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς θέσεώς των, διότι ἐφοβήθησαν τοὺς γογγυσμοὺς καὶ τὰ κλάματά των, οἱ κολόννες τῆς Λαμψάκου, τὰς ὁποίας οἱ Τοῦρκοι μετετόπισαν ἐκ τῆς θέσεώς των, ἐπανήλθον εἰς αὐτήν. Ἀλλαχοῦ τὰ ἀρχαῖα ταῦτα λείψανα ἀπετέλεσαν τοὺς προστάτας τοῦ τόπου, τοὺς ἀγαθοὺς δαίμονας, τὰ στοιχεῖα τοῦ χωριοῦ, ἡ δὲ μετακόμισις αὐτῶν ἀλλαχοῦ ἐπιφέρει καταστροφὰς εἰς αὐτόν, ἀλλαχοῦ θεωροῦνται ὡς τὰ παλαιὰ τελέσματα, κάτωθεν τῶν ὁποίων ἔχουν ταφῇ αἱ διάφοροι ἀσθένειαι.

Εἶναι δὲ πολυάριθμοι αἱ διηγήσεις καὶ ἀπορίες ἐκασταχοῦ διηγείται ὁ λαὸς περὶ τῆς κτίσεως τῶν ἱερῶν κτιρίων καὶ τῶν κτιστῶν καὶ ἀποκοιτῶν των. Σημαντικὰ εἶναι ἡ παράδοσις, ὅτι τὰ ἑλκυστὰ ταῦτα εἶναι λείψανα πύργων, τοὺς ὁποίους ἐκτείνεν ἡ βασιλόπουλα, ἀγωνιζόμενα νὰ τύχουν τῆς χειρὸς τῆς βασιλοπούλας. Ὁ ἕνας ἔκτισε τὸν πύργον καὶ ὁ ἄλλος ἔφερε τὸ νερό. Πολλοὶ δὲ καὶ ἱστορικὰ ἢ μυθικὰ πρόσωπα, ὅσων διασφύζει τὴν μνήμην ὁ λαὸς, συνδέονται πρὸς τὰ διάφορα ταῦτα κτίρια καὶ τοὺς τόπους. Οὕτως εἰς τὰς Ἀθήνας δεικνύεται ἡ φυλακὴ τοῦ Σωκράτους, εἰς τὴν Ἰκαρίαν ἡ φυλακὴ τοῦ Ἰκάρου, εἰς τὴν Κῶ τὸ σπῖτι τοῦ Ἰπποκράτους, εἰς τὴν Ἰθάκην τὸ παλάτι τοῦ Τηλεμάχου καὶ τῆς Πηνελόπης, εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ φάτνη τοῦ Βουκεφάλου. Πολλὰ βεβαίως τῶν παραδόσεων τούτων ἔχουν λογιωτέραν προέλευσιν, οὐχ ἥτιον ὅμως ὁ λαὸς παραλαβὼν τὰς υἱοθέτησε καὶ σήμερον παρουσιάζονται ὡς λαϊκαί.

η') 'Αρχαῖοι θεοὶ καὶ ἥρωες.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται εὐάριθμοί τινες καὶ σπάνιαι παραδόσεις, εἰς τὰς ὁποίας σφύζονται ἀμυδραὶ καὶ συγκεχυμέναι ἀνμνήσεις περὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων. Οὕτω π. χ. σφύζεται ἀμυδρὰ ἀνὰμνησις περὶ τινος παλατίου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου, ἄλλη θέσις ἐν Ἡπείρῳ λέγεται Θεόστρουγκα, διότι ἐκεῖ οἱ θεοὶ μαζεύονταν καὶ κάθονταν σὰν ἄνθρωποι καὶ ἀποφάσιζαν ὅ,τι ἤθελαν νὰ κάμουν γὰρ τὸ καλὸ τοῦ τόπου. Ἐν Κρήτῃ ὑπάρχει ἀκόμη τοπο-

θεσία λεγομένη τοῦ *Λία* τὸ *μνήμα*, ἐν δὲ τῇ Βοιωτίᾳ διηγοῦνται τὸν ἀρχαῖον περὶ εὐρέσεως τοῦ οἴνου ὑπὸ τοῦ Διονύσου μῦθον.

δ') Ὁ Χριστὸς καὶ τὰ πάθη του.

Ὡς εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὁ Χριστὸς καὶ τὰ πάθη του ἀπετέλεσαν κέντρον πολλῶν παραδόσεων. Οὕτω διηγοῦνται πῶς τὰ δένδρα ἠρνήθησαν νὰ παράσχουν ξύλον διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σταυροῦ πλὴν τῆς λοιδορίας, ἡ ὁποία ἔκτοτε εἶναι κατηραμένη, ὅπως κατηραμένοι εἶναι καὶ οἱ Γύφτοι, διότι αὐτοὶ ἔκαμαν τὰ καρφιά. Πολυάριθμοι εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τοῦ περιπλανωμένου Ἰουδαίου, εἰς δὲ τὴν Κρήτην δεικνύεται τὸ μνήμα τοῦ Καϊάφα, ὅστις ναυαγῆσας καὶ ἀποθανὼν ἐκεῖ ἔμεινεν ἄλειωτος καὶ γι' αὐτὸ *μαζεύτη ὁλος ὁ λαὸς καὶ μὲ κατάρες καὶ βλαστήμιες ἔρριξαν λιθάρια καὶ τὸν κατάχωσαν*.

Καὶ ὡς αἰτιολογικὴ ἀκόμη παράδοσις ἐχρησίμευσεν ὁ Χριστὸς. Οὕτω διηγοῦνται ὅτι ἡ καρδιά ἐπεσπλά τὴν οὐρά, διότι ἐπρόδωκεν εἰς τοὺς Ἑβραίους τὸν Χριστὸν τὸν ἔχει κρυφθῇ κάτω της.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Παρά τὸν Χριστὸν οἱ ἄγιοι ἀπετέλεσαν τὸ κέντρον πολυπληθῶν παραδόσεων. Ἡδη εἰς τὰ σύμβολα ἀνευρίσκει κανεὶς πλῆθος παραδόσεων λαϊκῆς προελεύσεως, ὡς καὶ μῦθους ἀρχαίους, οἱ ὁποῖοι ὡς περὶ νέους πυρῆνας περιεσφραγίσθησαν περὶ τοὺς ἁγίους. Πλὴν ὅμως τούτων φέρονται καὶ ἄλλαι, κατὰ τόπους διάφοροι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὸν βίον τῶν ἁγίων, ὡς καὶ εἰς διάφορα αὐτῶν θαύματα. Οὕτως ἐν Σέρραις δεικνύεται ἐπὶ βράχου, κειμένου εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ὅστις φέρει τὸ ὄνομα *Ἀρμενόπετρα*, ὁ τύπος τῆς χειρὸς τῆς Παναγίας, ἣτις ἐκράτησεν αὐτὸν κυλιόμενον πρὸς τὴν πόλιν, ἐν Ἀττικῇ ἡ Παναγία ἡ *Χελιδονοῦ* ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων, ἐν Καρδαμύλῃ ἐξέτρεψεν αὐτοὺς τῆς καταδιώξεως γυναικοπαίδων καὶ τοὺς κατεκρήμνισε.

Εἶναι πολλαὶ αἱ διηγήσεις περὶ ἁγίων, οἵτινες δέρουν ἢ ἄλλως τιμωροῦν τοὺς ἀσεβοῦντας περὶ τὰς εἰκόνας των ἢ λησμονοῦντας τὰ τάγματά των, ὡς καὶ περὶ ἁγίων, οἱ ὁποῖοι περιφέρονται τὰς νύκτας ὡς ἄνθρωποι καὶ βοηθοῦν πολυτρόπως τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ἐν Κερκύρᾳ λείψανον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καταστρέφει κάθε τόσο τὰ ὑποδήματά του, ὁ ἅγιος Βασίλειος τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ ἔτους εἰσέρχεται εἰς τὰς οἰκίας καὶ εὐλογεῖ ὅσα γίνονται διὰ τὴν μνήμην του.

Ἐπίσης περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἁγίων διάφορα καὶ ἄσχετα πρὸς τὸν πραγματικόν των βίον διηγεῖται ὁ λαός. Οὕτως ὁ ἅγιος Νικόλαος μεταβάλλεται εἰς βαρκάρην, τὸ δὲ περιεργότερον καὶ ὁ προφήτης Ἡλίας, ὅστις διὰ τοῦτο ἀποστραφεὶς τὴν θάλασσαν κατόκησεν εἰς τὰ ὑψηλότερα βουνά.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην πρέπει νὰ ὑπαχθοῦν καὶ αἱ διαφοροὶ περὶ θαυματουργῶν εἰκόνων παραδόσεις, αἵτινες ἀναφέρονται εἴτε εἰς τὴν θαυμασίαν αὐτῶν εὔρεσιν εἰς σπήλαια, ἐπὶ δένδρων, ἐν τῇ θαλάσῃ κτλ. εἴτε εἰς *ιδρώματα* ἢ *κλάματα* αὐτῶν, εἰς μετατοπίσεις καὶ εἰς διαφορὰ ἱερατικὰ θαύματα.

1α') Ἐκκλησιές.

Ὅπως δι' ὅλα τὰ κτίρια, οὕτω καὶ διὰ τὰς ἐκκλησίας του ἔχει κατὰ τὴν διηγηθῆ ὁ ἐλληνικὸς λαός. Δι' αὐτὰς γὰρ κλείσται ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίως αἱ παλαιότεραι εἶναι ἀριστοτεχνικὰ ἔργα ἀρχιτέκτων, ἐὰν δὲν εἶναι ὁ κτίσας τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ εἶναι ὁ μαθητὴς του, ὁ ὁποῖος ἐκτελεῖ τὸ σχέδιον καλῶτερον τοῦ προδιατεταμένου τούτου καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐκ πόνου τὸν κατακροῖ. Οὕτως οὖν οἱ τοῦ ὑψοῦς τῆς οἰκοδομῆς, παρασύρεται ὅμως καὶ αὐτὸς καὶ αὐτὰς ἀποδυνήσκουν ἀμφοτέρω. Ἄλλοι ἀναφέρονται ἐκκλησίαι καὶ ἱεράκια κεχωσμένα, ἄλλοι δεικνύονται τζαμιά, τὰ ὅποια ἦσαν ἄλλοτε ἐκκλησίαι, καὶ ἄλλοι δεικνύονται τὸ κοκκινωπὸ σημάδι, μέχρι τοῦ ὁποίου ἔφθασε τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν, ὅταν πῆραν τὸν τόπον οἱ Τούρκοι.

1β') Ὁ οὐρανός, τ' ἀστρα κ' ἡ γῆ.

Εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἀρχαίους καὶ νέους, ὁ οὐρανὸς μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, ὡς καὶ ἡ γῆ, ἀπετέλεσαν ἀφετηρίαν ποικιλωτάτων μυθικῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸν τύπον ἀπωτάτης ἀρχαιότητος καὶ ἐντελῶς πρωτογόνου ἐμπνεύσεως. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα παρίστανται ὡς ὄντα ζωντανὰ καὶ προσωπικά, ἂν ὄχι ἀνθρωπόμορφα, αἱ δὲ παραδόσεις περιστρέφονται περὶ τινὰς ιδιότητας αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμποιοῦν τὴν περισσότεραν ἐντύπωσιν καὶ διεγείρουν περισσότερον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Οὕτω πιστεύεται ὅτι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ θάλασσα ἦσαν ποτε σχεδὸν κολλημένοι. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο προὔξενει μεγάλην στενοχωρίαν εἰς ἀμφοτέρους, συνεφώνησαν νὰ δώσουν ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου κλωτσιές, ὅσο πού νὰ πάρῃ ὁ οὐρανὸς τὸ ὕψος κ' ἡ θάλασσα τὸ βάθος, πού ἐχρειά-

ζόνταν. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ θάλασσα δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὴν συμφωνίαν, ὁ Θεὸς τιμωρῶν ἐχαλίνωσεν αὐτὴν μετὰ τρεῖς τρίχας ἀπὸ οὐρανῶν ἀλόγου. Ἐκτοτε ἡ θάλασσα μουγκρίζει φοβερίζοντας τὸν οὐρανόν. Ἔως τώρα κατῴρθωσε νὰ κόψῃ τὰς δύο τρίχες, ἐὰν κόψῃ καὶ τὴν τελευταίαν, τότε θὰ ξαπολυθῇ καὶ θὰ πνίξῃ ὅλη τὴν οἰκουμένην. Τὸ αὐτὸ διηγοῦνται καὶ περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὃ ὁποῖος ἦτο τόσον χαμηλά, ὥστε τὸν ἔγλειφαν τὰ βόδια. Ὁ οὐρανὸς ἀνοίγει μία ἢ δύο φορές τὸ χρόνον καὶ εὐτυχισμένος ὁποῖος ἐπιτύχῃ στὸ ἀνοιγμα νὰ ζητήσῃ ὅ,τι θέλει. Τὸ βρῖσκει τὸ πρῶτ' στὸ προσκέφαλό του. Τὴ γῇ βαστάει ἕνας στῦλος σιδερένιος, πού τὰ δαμόνια (καὶ οἱ Καλικαντζάρου) τὸν τρών ὅλον τὸν χρόνον καὶ τὰ Χριστούγεννα πάλι ξαναγίνεται.

Ὁ ἥλιος παρίσταται ὡς ὃν ὑργίλον καὶ ἀδηφάγον, ἔχει δὲ τὰ ἀνάκτορά του εἰς τὴν ἄκρα τοῦ κόσμου καὶ ἐκεῖ πού τελειώνει ὁ οὐρανός καὶ ἀκουμπᾷ στὴ γῆ. Ἐκεῖ εἶναι μία ὀπή, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ ἥλιος εἰσέρχεται, διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν οὐρανόν του. Ἐκεῖ τὸν περιμένει κάθε βράδυ ἡ μάννα του, ἡ ὁποία τοῦ ἔχει ἐτοιμάσει σαράντα καρβέλια ψωμί, γιὰ νὰ τὸν προφτάσῃ, γιατί αὐτὸν δὲν βρῇ ἕτοιμα τὰ ψωμιά τρώει καὶ αὐτὴ τὴ μάννα του. Καὶ γὰρ τότε πολλές φορές αὐτὴς φωνάζει·

ΑΔΗΜΝΙΑ ΑΔΗΜΝΙΑ.

Εἶναι ἀπὸ τὸ ὄνομα της. Ἐπειδὴ αὐτὴν δὲ συζυγοῦν τὴν σελήνην, τὴν ὅποιαν ζηλεύει καὶ δι' αὐτὴν ποιεῖ τὸν θάνατον παρὰ τὴν νύκτα, ὅταν αὐτὸς ἀναπαύεται. Κάποτε μαρτυρεῖ μαζί της καὶ τῆς ἔσριξε λάσπη ὁ σβουρνιά στο πρόσωπο καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ τότες ἔχει τὰ μαυράδια στο πρόσωπό της καὶ βλέπει καὶ θολά. Κατ' ἄλλας τὸ φεγγάρι ἐκτύπησε καὶ αὐτὸ τὸν ἥλιο καὶ τοῦ ἔβγαλε τὸ ἓνα μάτι καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἥλιος ἓνα μάτι ἔχει. Καὶ ἄλλα ἐπίσης διηγοῦνται γιὰ τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ. Ἐκεῖ ἐπάνω εἶναι τὸ δένδρο, πὺν βαστάει τὴν γῆ, εἶναι καὶ ὁ Κάϊν, ὁ ὁποῖος κατεδικάσθη αἰωνίως νὰ τὸ πελεκᾷ. Τὸ φεγγάρι εἶναι ὁ τόπος τῆς ἑξορίας τοῦ Κάϊν, διότι τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τὸ κομμάτι ἐκεῖνο τῆς γῆς, ὅπου ἐγίνε ἡ ἀδελφοκτονία, καὶ τὸ ὅποιον κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς γῆς καὶ ἔκτοτε γυρίζει εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἡ σελήνη ἀνέκαθεν ὡς νυκτιπλανῆς ἐσχετίσθη πρὸς τὴν μαγείαν, συνηθέσταται δὲ εἶναι αἱ διηγήσεις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ σήμερον περὶ μαγισσῶν, αἱ ὁποῖαι κατορθώνουν διὰ τῶν ἐπωδῶν των νὰ τὴν καταβιάσουν εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν συμβουλὴν της ἢ νὰ τὴν ἀρμείξουν, καθ' ὅσον κατέρχεται ὡς ἀγγέλās, καὶ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα της εἰς τὰ μαγικά των φάρμακα. Διὰ τῆς καταβιάσεως αὐτῆς τοῦ φεγγαριοῦ ἐξηγεῖ πολλάκις ὁ λαὸς καὶ τὰς ἐκλείψεις.

Διὰ τὰ ἄστρα διηγούνται διάφορα, ἀνάλογα πρὸς τοὺς καταστερισμοὺς τῶν ἀρχαίων. Ἡ Πούλια ἦταν ἕναν καιρὸ ἐπὶ ἀδερφάδες, ἡ μεγάλη ἄρκτος βασιλοπούλα, ἡ ὁποία ἔγινε ἀρκούδα καὶ τὸ τομάρι της ἐκάρφωσαν στὸν οὐρανό, ὁ γαλαξίας εἶναι τὸ κλεμμένο ἄχυρο, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ζεὺς οἱ δύο ἀγαπητικοί, ὁ Γιάννης καὶ ἡ Μάρω.

Ἐπίσης διάφορα διηγούνται διὰ τοὺς σεισμούς, π. χ. πὺς τὴ γῆ τὴ βαστάζουν τέσσαρα βόιδια, καὶ ὅταν κανένα ἀπ' αὐτὰ κουνήσῃ τ' αὐτιά του γίνεται σεισμὸς κτλ.

ιγ') Οἱ καιροί.

Οἱ καιροὶ ἐπίσης ἀπετέλεσαν ἀνέκαθεν ἀφετηρίαν ποικίλων μυθοπλαστιῶν. Τοὺς ἀνέμους ἐφαντάσθησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ φαντάζονται ἀκόμη οἱ Ἕλληνες ὡς ὄντα προσωπικά καὶ ἀνθρωπόμορφα. Τὰ σύννεφα ἐπίσης εἶναι ζωντανὰ καὶ αἱ γραφαὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἀκούουν, ὅταν καταβαίνουν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ποδοβολητὸν τοῦ ἄρματος τοῦ Προφῆτου Ἡλίου. Ἡ Λάμια, τοῖς ἀνθρώποις ἀλλοῦς τῶν νεύσεσιν αὐτῆς κατακτείνουσα τὰ κατὰ γῆν μαρμαρώματα τῶν στοιχείων. Ἡ δὲ Ἴρις ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐδωροῖται ὡς δοξάρι τῆς καλογοριᾶς, ἡ ζωνάρι τοῦ Θεοῦ Παναγίας, ἡ καμάρα τοῦ Θεοῦ.

Καὶ αἱ παραδόσεις αὗται ἀνήκουν αἱ πλεῖσται τοῦλάχιστον, ὡς καὶ αἱ τῆς προηγουμένης κατηγορίας, εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι, σχεδὸν παγκοσμίως διαδεδομέναι, διασφύζουν καταφανῆ τὰ ἴχνη ἐντελῶς πρωτογόνου ἐμπνεύσεως.

ιδ') Μαρμαρώματα.

Εἰς τὰς περὶ μαρμαρωμάτων παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ παλαιώταται καὶ παγκόσμιαι εἶναι, ἀφορμὴν ἔδωκε τὸ ἰδιότροπον πολλάκις σχῆμα πολλῶν λίθων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ εὐέξαπτος φαντασία τοῦ λαοῦ διακρίνει ἀνθρώπους καὶ ζῷα. Τοιαύτης παραδόσεως ἀρχαῖον ὑπόδειγμα εἶναι ὁ γνωστὸς μῦθος τῆς Νιόβης. Σήμερον, ὅπου ὑπάρχουν βράχοι καὶ λίθοι, δεικνύει ὁ λαὸς ἑδῶ μίαν γυναῖκα, πού ἐμαρμάρωσε, ἐκεῖ ὁλόκληρο συμπεθερεῖο, ἄλλου τῇ γριὰ μὲ τὰ κατσιακία της, ἄλλου τὸ πετροκάραβο καὶ ἄλλου τέλος τὸ λιθωμένο φίδι. Συνήθεις ἐπίσης εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τῆς ἀποτυπώσεως ἰχνῶν ἡρώων ἢ ἁγίων ἐπὶ διαφόρων λίθων.

ΙΕ') Φυτά.

Τὰ φυτὰ διὰ τὸν λαὸν δὲν εἶναι ἄδρανεις ὁργανισμοί. Ἔχουν τὴν ψυχὴν τους, τὴν *πρασινομαλλοῦσα νεράϊδά* τους, τὸ στοιχείό τους, τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα, παρουσιάζεται ὑπὸ διαφόρους μορφάς.

Εἶναι δὲ ἐπικίνδυνα τὰ στοιχεῖα αὐτά. Βλάπτουν τοὺς κοιμωμένους εἰς τὴν σκιὰν τοῦ δένδρου των, ὥς καὶ πάντα, ὅστις τολμήσῃ νὰ κόψῃ κλάδον ἐξ αὐτῶν ἢ τὸν κορμόν των. Διὰ τοῦτο οἱ ξυλοκόποι, ὅταν τὸ ἴδουσι νὰ γέρῃ γιὰ νὰ πέσῃ, πέφτουν προύμντα κατὰ γῆς καὶ δὲ βγάνουν μυλιά, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου καὶ τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμὸ στὴ μέσῃ βάζουσιν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ μὴ ἔβγῃ μὲ ὁρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δένδρου καὶ τοὺς κάμῃ κακοί.

Ἐπειτα ὁ σχηματισμὸς πολλῶν δένδρων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διαφοροὺς παραδόσεις. Πολλῶν π. γ. δένδρων οἱ κορμοὶ εἶναι κεκλιμένοι ἔνεκα τοῦ συνήθως πνέοντος ἀνέμου. Αὐτὰ λέγεται ὅτι προσεκύνησαν τὴν Παναγίαν, ὅταν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐβίβεν. Πολλὰ δὲ εἶναι καὶ αἱ αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, αἱ ἀπορρέουσιν εἰς τὴν μορφὴν διαφορῶν φυτῶν.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἐπικρατεῖ καὶ διάφοροι παραδόσεις, ὧν τινες ἔλκουσι τὴν ἀρχὴν αὐτὰς ἀπὸ τῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων χυμεντῶν, περὶ θαυμασιῶν τινῶν φυτῶν, οἷα π. γ. ἡ *λαμπιδούσα* καὶ τὸ *αἰδερόχορτο*, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ μεταβάλλῃ εἰς χρυσὸν πᾶν, ὅ,τι ἐγγίξει, τὸ δὲ δεύτερον ἀνοίγει κάθε κλειδωνιά καὶ γκρεμίζει κάθε τοῖχο.

Καὶ αἱ παραδόσεις αὗται κατὰ μέγα μέρος εἶναι κοιναὶ εἰς πλείστους λαοὺς σημερινούς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους.

ΙΣ') Ζῷα.

Τὰ ζῷα μὲ τὰς παραδόξους αὐτῶν μορφάς καὶ τὰς ἀξιοσημειώτους ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι ἰδιαίζουσιν προξενοῦν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, εἰς πολὺν μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ τὰ φυτὰ ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ νὰ πλάσῃ περὶ αὐτὰ διαφοροὺς παραδόσεις. Ἡ φωνὴ των ἰδίως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς διακρίνει διαφόρους ἀνθρωπίνους φωνάς καὶ λέξεις, ἀπετέλεσε τὴν ἀφετηρίαν πολυαρίθμων περὶ μεταμορφώσεων παραδόσεων. Ἡ *δεκοχτούρα* ἦτο κόρη, τὴν ὁποίαν κατηγορήσεν ἡ μητριὰ της, ὅτι ἔχασε ἓνα ψωμί, ἐνῶ τὰ ψωμιά ἦταν δεκαοχτώ, καὶ ἔκτοτε, μεταμορφωθείσα εἰς πτη-

νόν, φωνάζει δεκοχτώ. Ὁ γκιώνης ἐσκοτώσε τὸν ἀδελφόν του καὶ τὸ μετενόησε καὶ γι' αὐτὸ ἔγινε πουλὶ καὶ τώρα φωνάζει τὸν σκοτωμένο του ἀδελφὸ Γκιών! Γκιών! κττ.

Τῶν παραδόσεων τούτων πολλαὶ εἶναι πλάσματα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ λαοῦ, πολλαὶ ὅμως ἔλεγοντο ἤδη καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥς εἶναι αἱ περὶ μεταμορφώσεως τῆς χελιδόνος καὶ τῆς ἀηδόνης.

ιζ') Θηρία.

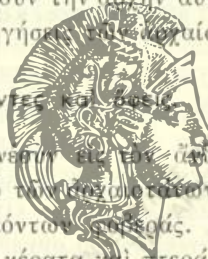
Θηρία παρὰδοξα καὶ φοβερὰ ἔπλασεν ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐκ λόγων, οἱ ὅποιοι δι' ἐκάστην περίπτωσιν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἰδιαιτέρως. Οὕτως ἐκ τῆς σπανίας καὶ ἰσχυρᾶς φωνῆς τοῦ ἑρωδιοῦ τοῦ ἀστερίου ἔπλασεν ἡ λαϊκὴ φαντασία τὸ πολλαχού ταυρόμορφον νομιζόμενον θηρίον, τὸν *Ἡταυρον*. Συνήθεις δὲ εἶναι καὶ αἱ παραδόσεις περὶ *Κυνοκεφάλων*, αἱ ὅποια ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς παλαιὰς πιθανῶς ναυτικὰς περιηγητικὰς διηγήσεις, π.χ. *Περὶ Ἰνδοῦ*.

ιη') Δράκοντες καὶ δράκοι.

Ὁ λαὸς, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὰ ἐρπετά, ἐξῆλπε τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐκφυλιστικῶν χρόνων καὶ οὕτως ἔπλασε μορφὰς ὕφρων καὶ δρακόντων, κττ. Οἱ δράκοντες οὗτοι ἔχουν μέγεθος τεράστιον, φέρουν κέρατα καὶ πτερά, πολλάκις κεφαλὴν βοός. Δύνανται νὰ καταπίνουσιν καὶ ἐξ ἀποστάσεως νὰ ροφήσουν ζῶα καὶ ἀνθρώπους, εἰς δὲ τὴν φαρμακερὰν πνοὴν των οὐδὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ. Αἱ διηγήσεις αὗται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, συνδεδεμέναι πρὸς διαφόρους τόπους, ὑπάρχουν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, αἱ δὲ δρακοντοκτονίαι εἶναι συνήθεις ἀθλοὶ ἡρώων καὶ θεῶν. Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους τοὺς ἀθλοὺς τούτους ἐκτελοῦν οἱ ἄγιοι, πολυάριθμοι δὲ εἶναι εἰς τὰ συναξάρια αἱ παραδόσεις περὶ τοιούτων δρακοντοκτονιῶν, τῶν ὁποίων ὁ λαὸς δεικνύει σήμερον τὸν τόπον.

ιδ') Δράκοι.

Οἱ δράκοι, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀπαραίτητοι σχεδὸν εἰς κάθε παραμῦθι, εἶναι ἐπίσης συνήθεις καὶ εἰς τὰς παραδόσεις. Ὁ λαὸς πολλαχού δεικνύει τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν, πολλὰ δὲ τοπωνυμία ἔχουν σχέσιν πρὸς αὐτοὺς, οἷον Δρακότρυπα, Δρακοσπηλιά, Δρακόλιμνη, Τὰ σπίτια τοῦ δράκου κτλ. Οἱ δράκοι ἔχουν βέβαια τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πρα-

γματικῶν δρακόντων, τῶν ὄφρων, ἀλλ' ἡ μορφή αὐτῶν εἶναι ἐντελὲς ἀνθρωπίνη. Ἔχουν μέγεθος καὶ δύναμιν ὑπερβολικὴν, δυνάμενοι νὰ ἐκσπενδονίσουν λίθους καὶ νὰ φέρουν ἐπὶ τῶν ὤμων δένδρα ὀλόκληρα. Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀκατάβλητοι, ἡ δὲ διανοητικὴ τῶν δυνάμεις εἶναι πολὺ μικρά. Ζοῦν εἰς τὰ ὕψη καὶ τὰς ἐρημίας, εἰς σπήλαια καὶ πύργους καὶ παλάτια, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἔκτισαν, συνήθως κατὰ ομάδας ἐκ τεσσαράκοντα ἀδελφῶν. Σύνηθες ἔργον αὐτῶν εἶναι τὸ κυνήγιον καὶ αἱ ἀρπαγαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν περιουσιῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν συγκεντρώνουν ἄπειρα πλοῦτη. Ἀγαποῦν θνητὰς καὶ συνηθέσταται εἶναι αἱ ἀπαγωγαὶ νεανίδων ὑπ' αὐτῶν. Πάντα δ' ἐν γένει τὰ γνωρίσματα αὐτῶν τοὺς χαρακτηρίζουν ὡς δαίμονας ὀρεινοὺς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν λαὸν ἀντικατέστησαν ἀναλόγους δαίμονας τῆς ἀρχαιότητος, οἷοι π. χ. οἱ Κένταυροι.

κ') Θησαυροὶ καὶ Ἀράπηδες.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπάρξεσιν θησαυρῶν, κεκρυμμένων εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, συνήθως δὲ εἰς τὰ ἑσπέρια οἰκονομικὰ, εἶναι εἰρηστική διὰ τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὡς νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ἐχει δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῇ ἐκείνῃ οὐχὶ ἀσυνήθῃ ἀνακάλυψιν τοιούτων πραγματικῶν θησαυρῶν, καὶ ἐντὸς τάφων εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ, καθόσον ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἡ συνήθεια νὰ συνοδεύουν τοὺς νεκροὺς μὲ κτερίσματα, ὡς καὶ νὰ κατορύσσουν τὰ χρήματα αὐτῶν πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ πάσης κλοπῆς. Οἱ ἀρχαῖοι κύριοι τῶν θησαυρῶν τούτων ἐθεώρουν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς χθονίους ἐν γένει δαίμονας, ὡς καὶ τοὺς δράκοντας, καὶ μάλιστα τὸν Ἑρμῆν, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἦτο καὶ χθόνιος θεὸς καὶ ἔφορος τῶν ὁδῶν, ὅθεν καὶ ἔρμαια ἐλέγοντο τὰ εὗρισκόμενα· αἱ δὲ δοξασίαι αὗται διετερήθησαν μέχρι τοῦ νῦν, ἂν καὶ ἡλλοιωμέναι.

Σήμερον ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι κύριοι τῶν θησαυρῶν τούτων εἶναι τὰ ζῦα ἢ οἱ ἀνθρωποὶ, τοὺς ὁποίους ἔσφαξαν ἐπὶ τοῦ τόπου οἱ κατορύξαντες τὸν θησαυρόν, ὅπως γίνονται τὰ στοιχεῖα, οἱ φύλακες τοῦ θησαυροῦ, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἐμφανίζονται ὡς Ἀράπηδες. Οἱ θησαυροὶ ἀνακαλύπτονται συνήθως ἐξ ὀνείρων. Ὁ Ἀράπης ὁ ἴδιος ἢ ἅγιός τις ὑποδεικνύει καθ' ὕπνου τὸν τόπον, ὅπου κεῖται ὁ θησαυρὸς καὶ ὅπου κατὰ τινὰς παραδόσεις ἀναπαίνονται καὶ φλόγες ἄσβεστοι. Ἀλλ' ἵνα γίνῃ τις κύριος τοῦ θησαυροῦ, πρέπει νὰ χύσῃ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον αἷμα ἀνθρώπου ἢ ζῴου, συνήθως μαύρου πετεινοῦ ἢ κόττας, ὅ,τι ἤθε-

λέν ὑποδείξει ὁ Ἀράπης τοῦθ' ὅπερ καὶ αὐτὸ δεικνύει ἐπίσης τὴν σχέσιν πρὸς τοὺς χθονίους δαίμονας. Ἄλλως τὰ φλώρια μετὰ φοβεροῦ κρότου εἰσέρχονται ἔτι βαθύτερον εἰς τὴν γῆν ἢ μεταβάλλονται εἰς ἄνθρακας. Οἱ Ἀράπιδες οὗτοι ἢ Μῶροι, ὅπως λέγονται ἐν Ἑπτανήσῳ, παρουσιάζονται καὶ ὥς τὰ στοιχεῖα τοῦ σπιτιοῦ, οἱ οἰκουροὶ δαίμονες, οἱ ὅποιοι φέρουν τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς περιποιουμένους αὐτούς, τὴν δυστυχίαν δὲ εἰς τοὺς ἀποδιώκοντας ἢ παραμελοῦντας αὐτούς.

κα') Στοιχεῖα καὶ στοιχειωμένοι τόποι.

Αἱ περὶ στοιχείων παραδόσεις ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὰς παγκοσμίους δοξασίας περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ψυχῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων, αἱ ὁποῖαι ἀπολυόμεναι τοῦ σώματος ἀποκτοῦν δύναμιν ὑπερφυσικὴν, δυνάμεναι πολλαχῶς νὰ εὐεργετήσουν ἢ νὰ βλάψουν τοὺς ἀνθρώπους. Συνδέονται δὲ αἱ ψυχαὶ αὗται μετὰ τοῦ τόπου, ὅπου ὁ ἀνθρώπος ἢ τὸ ζῷον ἀπέθανε, καὶ ἀποφύλακται καὶ φύλακες καὶ προστάται αὐτοῦ. Ἡ πίστις αὕτη ἐγένετο ἀπὸ τῆς φύσεως. Ἄλλου μὲν ὑπερίσχυεν ὁ φόβος καὶ ἀναγκάζειν αὐτοὺς νὰ φοβῶντο τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ζῷον, ἄλλου ὑπερίσχυεν ἡ πίστις ἐπὶ τῇ εὐεργετικῇ δυνάμει τῶν ψυχῶν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐφοδίσκωσιν αὐτὰ μετὰ ἀντικειμένων κατὰ τοὺς τοιοῦτον στοιχείων θυσιάζοντες κατὰ τὴν τοιοτέτησιν τοῦ θεμελίου λίθου κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνθρώπους, ἔπειτα δὲ ζῷα.

Σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν στοιχεῖα εἶναι αὐταὶ αἱ ψυχαὶ τῶν φονευθέντων ἀνθρώπων ἢ ζώων, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται καὶ κύριοι καὶ φύλακες τοῦ τόπου, ὅπου ὁ ἀνθρώπος ἢ τὸ ζῷον ἐφονεύθη. Τὸν τόπον τοῦτον εὐεργετοῦν πολλαχῶς, εἶναι ἡ ψυχὴ τρόπον τινὰ αὐτοῦ, ἐὰν δὲ ποτε ἀναγκασθῶν ἐκ κακῆς μεταχειρίσεως νὰ ἐγκαταλείβουν αὐτὸν ἢ συμβῇ νὰ ἀσθενήσουν, τότε φθίνει οὗτος ὥς ζῷον, ἀποβαλὼν τὴν ψυχὴν.

Τὸ γενικὸν αὐτῶν ὄνομα εἶναι στοιχειό, κατὰ τόπους ὅμως ὑπάρχουν καὶ διάφορα ὀνόματα, ὥς ζούδιο, ἡσκιος, ζούζονλο, ζούμπερο, θεριό, περγαλιό, ντελεσίμι (τὰ παλαιὰ τελέσματα), περγάντα, γοργόνι κτλ.

Ἐμφανίζονται δὲ τὰ στοιχεῖα ὑπὸ ποικίλης μορφῆς, ἀνθρώπου καὶ μάλιστα ἀράπη, ζώου ἢ θηρίου καὶ συνήθως ὄφεως, εἶναι δὲ ἱκανὰ καὶ νὰ μεταβάλλουν ὄψεις. Διαφέρουν δὲ τῶν βρικολάκων, καθόσον οὗτοι εἶναι ψυχαί, μὴ ἀποχωρισθεῖσαι τοῦ σώματος, εἶναι δὲ καὶ πάντοτε κακοποιοί.

Στοιχειὰ ἔχουν ὅλοι οἱ τόποι, σπίτια, ἐκκλησαίαι, σπήλαια, χωράφια, πηγάδια, γεφύρια, δένδρα καὶ τὰ χωριά ἀκόμη. Ὅταν τὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου εἶναι καλὰ, εὐημερεῖ καὶ ὁ τόπος καὶ εἶναι στερεὸν τὸ κτίριον, ὅταν τοῦναντίον ἀσθενήσῃ ἢ πειραχθῇ ἢ νικηθῇ παλαῖον πρὸς τὸ στοιχεῖο γειτονικοῦ χωριοῦ, τότε ἡ εὐτυχία τοῦ τόπου καταστρέφεται, ἔαν δὲ πρόκειται περὶ χωριοῦ, οἱ κάτοικοι ἀποθνήσκουν καὶ τὸ χωρίον βαθμηδὸν ἐρημοῦται. Δι' αὐτὸ περιποιοῦνται πολὺν τὰ στοιχειὰ καὶ μάλιστα τῶν οἰκιῶν. Τὴν νύκτα γεμίζουν ὅλες τὲς στάμνες νερό, γιὰ νὰ ἔχῃ τὸ στοιχεῖο νὰ πίνη καὶ νὰ μὴ διψᾷ. Συνηθέσταται δὲ εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ πάλης στοιχειῶν γειτονικῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα πολλάκις καλοῦν εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ ἀνθρώπους.

Πλὴν τῆς κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον στοιχειώσεως δύνανται ἀνθρωποι καὶ ζῶα νὰ στοιχειώσουν, νὰ μεταβληθοῦν δηλ. εἰς στοιχεῖα, τρώγοντα καρδίαν ἢ ἄλλα μέλη στοιχειῶν ἢ θαυμασίας τινὰς βοτάνας ἢ πίνοντα τὸ ἀθάνατο νερό. Καὶ ἡ θαλασσία αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τὴν καρδίαν ἀνθρώπων, καθ' ὥς ἡ βρῶσις τῆς καρδίας ἢ ἄλλου μέλους τοῦ σώματος ἢ τοῦ ἀνθρώπου μεταδίδει εἰς τὸν τροφόντα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ τροφθέντος. Ἐάν δὲ τὸ μέλος εἶναι μέλος στοιχείου, τότε καὶ ὁ τροφὸς στοιχειώνει. Ὁ τοιοῦτος, αἰσθανόμενος μόνος τὴν διαφοράν τινά ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, δὲν δύναται πλέον νὰ ζήσῃ μετὰ τῶν, ἀλλὰ φεύγει καὶ συνήθως πηδᾷ εἰς λίμνην ἢ τὴν θάλασσαν καὶ ἐκτοτε διάγει ἐκεῖ τὸν βίον δαίμονος. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πιούσα τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ ριφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν ἐγένινε ἡ Γοργόνα, καὶ ποιμὴν φαγὼν τὴν καρδίαν στοιχείου ἐστοιχείωσε καὶ αὐτὸς καὶ ἔπescen εἰς παρακειμένην λίμνην, τῆς ὁποίας ἀπέβη τὸ στοιχεῖο. Αἱ παραδόσεις αὗται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν εἶναι καινοφανεῖς. Ἦδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐλέγετο περὶ πλείστων ἐναλίων δαιμόνων ὅτι ἦσαν ποτε ἀνθρωποι, οἱ ὁποῖοι πεσόντες εἰς τὴν θάλασσαν μετεβλήθησαν εἰς δαίμονας.

κβ') Στοιχειὰ καὶ στοιχειωμένοι τόποι τῆς θάλασσης.

Καθ' ὃν τρόπον ἡ ξηρά, οὕτω καὶ ἡ θάλασσα ἔχει τὰ στοιχεῖα τῆς, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν ἑκτασιν ἢ συνδέονται πρὸς ὠρισμένους τόπους. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἔχουν ὅλως διάφορον ἀρχήν. Δὲν ἔχουν οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων, ἀλλ' εἶναι αὐτοὶ οἱ ἐνάλιοι τῆς ἀρχαιότητος δαίμονες, τῶν ὁποίων τὴν

μνήμην διέσωσεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξιν πιστεύει, ἐξακολουθῶν νὰ πλέκη περὶ αὐτοὺς παλαιὰς καὶ νέας παραδόσεις. Τοὺς ἐναλίους τούτους δαίμονας φαντάζεται κατὰ μὲν τὸ ἄνω ἡμῖν ἀνθρώπους, κατὰ δὲ τὸ κάτω ἰχθεῖς. Συνηθεστάτη πασῶν εἶναι ἡ μορφή τῆς Γοργόνας, ἡ ὁποία ἐγείρει τοὺς ἀνεμοστροβίλους καὶ καταποντίζει τὰ καράβια ἢ ἀρπάζει καὶ κατατρώγει τοὺς ναύτας. Ὁ λαὸς συγγέων ταύτην πρὸς τὰ στοιχεῖα καὶ θέλων νὰ δικαιολογήσῃ τὸ στοιχείωμα αὐτῆς παραδίδει, ὅτι εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ ὁποία ἔπλε τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ ἔκτοτε ζῇ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐρωτᾷ τοὺς ναυτιλλομένους, ἂν ζῇ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἢ ἀπέθανε. Καὶ ἐὰν μὲν τῆς ἀπαντήσουν, ζῇ καὶ βασιλεύει, τοὺς ἀφήνει ἡσύχους, ἄλλως τοὺς καταποντίζει.

Ἡ μορφή αὕτη τῆς Γοργόνας παρουσιάζεται καὶ εἰς πολλὰ παραμῦθια, ἔχει δὲ συγκεντρώσει περὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς τὰ λείψανα τῶν μύθων τῶν Σειρήνων καὶ τῆς Σκύλλης. Ὁ Μεγάλου μὲν μνημονεύεται ὡς μία, ἀλλοῦ δὲ πλείονες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

κγ) Χαμοδράκια

ΑΘΗΝΩΝ

Τὰ χαμοδράκια εἶναι οἱ παλαιότεροι δαίμονες τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὡς ὁ Πὰν καὶ οἱ Σάτυροι ἡρώες τῶν παλαιῶν, ἡ δὲ συγγένεια τῶν νέων πρὸς τοὺς παλαιούς εἶναι καταφανὴς ἐκ τε τῆς μορφῆς καὶ ἐκ τῶν ἀποδιδομένων εἰς αὐτοὺς ιδιοτήτων κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ σήμερον.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τοιούτων δαιμόνων ἔδωκεν ἡ λοιμώδης νόσος τῶν ζῴων, ὁ ἀνθραξ, ὅστις θερίζει πολλάκις τὰ ποίμνια. Ἡ νόσος ἀπεδόθη εἰς δαίμονας ἱερομόρφους, δυναμένους νὰ μεταβάλλουν μορφήν ἀναλόγως τῶν προσβαλλομένων ζῴων. Οἱ δαίμονες οὗτοι βατεύουν τὰ ζῶα, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς βατεύσεως ταύτης εἶναι ὁ ἄμεσος θάνατος αὐτῶν. Τὸ ζῶον μαυρίζει, ἐξοιδαίνεται καὶ ἀποθνήσκει πολλάκις ἀκαριαίως. Οἱ ποιμένες δεικνύουν μεταξὺ τοῦ δέρματος καὶ τῆς σαρκός, εἰς τὸ λεγόμενον ζῆλιο, τὰ ἀποτυπώματα τῶν ποδῶν καὶ τῶν ὀνύχων τοῦ δαιμονίου. Ἐνοχλοῦν δὲ πολλάκις καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπιβαίνοντες αὐτῶν καὶ ὀδηγοῦντες εἰς κρημνοὺς. Ὡς φάρμακον κατ' αὐτῶν συνιστᾶται μόνον ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ποιμνίου ἐκ τοῦ τόπου ἐκείνου, τὰ ἁγικά καὶ οἱ ἐξορκισμοὶ καὶ τὰ καπνίσματα διὰ δυσωδῶν οὐσιῶν.

Τὰ χαμοδράκια, ἐνιαχοῦ πιστεύεται, ὅτι εἶναι νοθογέννητα παιδία,

ταφέντα εἰς τόπους ἐρήμους, καὶ διὰ τοῦτο ἐμφανίζονται ὡς μικρὰ παῖδια. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχομεν συμφυρμὸν τῶν περὶ ποιμενικῶν δαιμόνων δοξασιῶν πρὸς τὰς περὶ βρικολάκων.

Τὰ χαμοδράκια φέρουν κατὰ τόπους καὶ τὸ ὄνομα σμερδάκια, πλὴν δὲ τούτου γίνεται πρὸς δήλωσιν αὐτῶν χρῆσις καὶ ἄλλων γενικῶν διὰ τοὺς δαίμονας ὀνομάτων, ὡς εἶδουλο, ζουλάπι, λάβωμα, διάβολος, δαιμονικό, ἀμελέτητο, ἀρμαδιακό, ἀποκορωμένο κτλ., αἱ δὲ περὶ αὐτῶν παραδόσεις ἀφθονοῦν ἰδίᾳ εἰς τοὺς κτηνοτρόφους χωρικοὺς καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ποιμένας.

κδ') Καλικάντζαροι.

Οἱ Καλικάντζαροι εἶναι δαιμόνια νεοελληνικά, δημιουργήματα τῆς νεοελληνικῆς φαντασίας, ἔχοντα τὴν ἀφετηρίαν των κατὰ τὴν πιθανωτάτην γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου εἰς τὰς μεταμφιέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο κατὰ τὸν ἥμικρον τοῦ Δωδεκαημέρου, κατὰ τὰς ὁποίας ἀκριβῶς καὶ ὁ λαὸς ἀσπασίως ἐκτελεστοὶν ἐκτελεστοὶν ἐκτελεστοὶν οἱ Καλικάντζαροι. Ἐννεύεται ὅτι εἰς τὰς περιόδους τῶν παραδόσεων αὐτέων πρὸς τὴν χροίαν ὁ λαὸς καὶ διάφορα εἴδη ἀσπασίως ἐκτελεστοὶν ἐκτελεστοὶν ἐκτελεστοὶν εἰς ἄλλων δαιμόνων, ὡς καὶ ἐκ τῆς λυκανθρωπίας.

Τὸ συνηθέστατον αὐτῶν ὀνομαστικὸν εἶναι Καλικάντζαροι. Πλὴν ὅμως τούτου κατὰ τόπους φέρουν καὶ διάφορα ἄλλα ὀνόματα, τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν εἶναι διαλεκτικαὶ ἐκφοραὶ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ἄλλα δὲ καὶ παντελῶς διάφορα. Τοιαῦτα ὀνόματα π. χ. εἶναι καλικάντζαρος, καρ-κάντζαλος, καρκάτζαλος, καρκαντζέλια, καλισάγγαρος, καρτσάγγαρος, λυκοκάντζαρος, κολισάγγαρος, ἔπειτα παγανὸς καὶ τὰ παγανά, παρωρίτες, κωλοβελόνηδες, πλανήταροι, τοιλικρωτά, καλιοντζήδες, κήηδες, καλλισπούδηδες, κακανθρωπίσματα, σιβότης ἢ σιφώτης, χρυσάφαντιάδοι κτλ.

Φαντάζεται δὲ αὐτοὺς ὁ λαὸς ὡς κατ' ἐξοχὴν δυσμόρφους καὶ κακομοῦρηδες, ἰσχνούς, ἄλλους ὑψηλοὺς καὶ ἄλλους μικροσώμους, φέροντας κόμην μακρὰν καὶ αὐχμηράν, ὄνυχας μακροὺς, δι' ὧν σπαράσσουσιν τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων, πόδας δὲ διαστρόφους ἢ τραγίλους ἢ ὄνειους ἢ τὸν ἓνα ἀνθρώπινον καὶ τὸν ἄλλον ὄνειον, χωλὸν δὲ φαντάζεται τὸν μεγάλον Καλικάντζαρον, τὸν ἀρχηγὸν ὄλων. Καθένας ἀπ' αὐτοὺς, λέγει ἡ παράδοσις, ἔχει κι ἀπὸ ἴνα κουσούρι, καθὼς καὶ τὰ ζῶα τους. Ἄλλοι εἶναι κοντσοί, ἄλλοι στραβοί, ἄλλοι μονομάτοι, μονοπόδαροι, στραβοπόδαροι, στραβοστόμοι, στραβοπρόσωποι, στρα-

ρομούρηδες, στραβοχέρηδες, ξεπλάτισμένοι, τσακισμένοι και κορτε-
λογής όλα τὰ κονσούρια και τὰ σακατλίκια τὰ βρίσκεις ἐπάνω τους.
Ὡς πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν, ἄλλοῦ φαντάζεται αὐτοὺς γυμνοὺς, ἄλλοῦ
ἐνδεδυμένους μὲ ράκη, φέροντας ὑποδήματα σιδηρᾷ ἢ τσαρούχια, κα-
πὸταν και σκούφιαν ἀπὸ γουρουνότριχες. Τρώγουν ὅ,τι εὔρουν και
συνήθως μαγαρισμένα πράγματα, ὄφεις, σαύρας, βατράχους, ἀσφοδέ-
λους κτλ., ἀρέσκονται ὁμως παρὰ πολὺ εἰς τὸ χοιρινὸν κρέας, τὰ λου-
κάνικα, τοὺς λαλαγγίτες, τοὺς τηγανίτες και τὰ ἄλλα πλακούντια, τὰ
ὁποῖα παρασκευάζονται κατὰ τὰ Δωδεκαήμερα. Διὰ τοῦτο και αἱ οἰκο-
δέσποιναι, διὰ νὰ ἐξευμενίσουν αὐτοὺς και ἀποφύγουν τὰ πειράγματα
και τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας φέρουν εἰς τὰς τροφάς και τὰ ἐνδύ-
ματα, ρίπτουν ἐνιαχοῦ ἐπὶ τῆς στέγης ξεροτήγανα και λουκάνικα.

Ἡ βασιλεία τῶν Καλικαντζάρων ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν Χρι-
στογεννῶν και λήγει τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, καθ' ἣν οὗτοι φεύ-
γουν, διότι φοβοῦνται τὸν ἀγιάζοντα πνεῦμα. Φεύγοντες δὲ λέγουν
τὸ ἐξῆς ᾠσμάτιον :

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Φεύγετε νὰ φύγετε
γιατ' ἦρθε ὁ πνεῦμα ἅγιον
μὲ τὴν ἀγιασμένην τὴν
και μὲ τὴν βρεχτινὴν τὴν.

ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ Καλικαντζαροὶ εἶναι δαιμόνια κακὰ και πονηρά, μὰ δὲν μπο-
ροῦν νὰ βλάψουν τοὺς ἀνθρώπους· γι' αὐτὸ κ' οἱ γυναῖκες ἀκόμη τὰ
περιπαίζουσιν και τὰ βρίζουσιν και τὰ λέν' σταχτοπόδηδες, σταχτιάδες,
κατουρλῆδες και ἄλλα πολλὰ. Οὕτω δὲν εἶναι μὲν πολὺ ἐπικίνδυνοι,
εἶναι ὁμως κατ' ἐξοχὴν ἐνοχλητικοί, ἥ δὲ σπουδαιοτέρα ἐνόχλησις αὐ-
τῶν εἶναι ἡ μίανσις τῶν τροφῶν και τοῦ ὕδατος και τῶν ἄλλων πρα-
γμάτων. Οὐροῦν εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ ὕδατος, τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου,
μαγαρίζουσιν τὰ φαγιά και τὰ ἄλλα πράγματα και δι' αὐτὸ αἱ οἰκοδέ-
σποιναι δὲν φυλάγουν προζύμι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Ἰδίως εὐχαρι-
στοῦνται νὰ οὔρουσιν εἰς τὴν ἐστίαν, διὰ νὰ σβήσουν τὸ πῦρ, και διὰ
τοῦτο ἡ στάκτη τοῦ Δωδεκαημέρου θεωρεῖται μιαρὰ. Ἀρπάζουσιν δὲ
και μικρὰ παιδιὰ ἀντικαθιστώντες αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἰσχνῶν και κα-
χεκτικῶν. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἔχουν κοινὸν μετὰ τῶν Νεράϊδων,
περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω. Παρὰ τῶν γυναικῶν ἀπατοῦν ὠρισμένας
ἐργασίας, μετὰ τῶν ὁποίων σπουδαιοτάτη εἶναι τὸ κλώσιμον ὠρι-
σμένου ἀριθμοῦ ἀδραχτιῶν, τὰ ὁποῖα πολλαχοῦ κρεμοῦν εἰς τὴν ἐστίαν,

διὰ νὰ τὰ βλέπουν οἱ Καλικάντζαροι, ὅταν κατέρχονται διὰ τῆς καπνοδόχου.

Διὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπ' αὐτοὺς μεταχειρίζονται διάφορα ἀποτρεπτικά μέσα χριστιανικῆς ἢ μαγικῆς προελεύσεως, τὰ ὁποῖα φοβοῦνται οἱ Καλικάντζαροι. Οὕτω π. χ. φοβοῦνται τὸν σταυρόν, τὸν χαρασόμενον ἐπὶ τῶν θυρῶν καὶ τῶν δοχείων, τὸ θυμίαμα καὶ τὸν ἁγιασμόν, τὰς ἀσέμνους φράσεις, τὸ πῦρ καὶ τοὺς δαυλοὺς, ὥς καὶ τοὺς ἐξορκισμοὺς καὶ τὰς δυσώδεις ὁσμὰς. Ἐπίσης δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρουν τὴν ὁσμὴν τοῦ χαμολιοῦ, διὰ τοῦτο χροῖον δι' αὐτοῦ τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν σχηματίζοντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὅταν δὲ τὸ ἴδουν φεύγουν λέγοντες

Χαμολιὸς μυρίζει ἐδῶ!

Νὰ χαθῇ τέτοιο χωριό!

Φοβοῦνται δὲ καὶ τὰ ἀκάνθημα. Ὅταν δι' αὐτῶν ἀποφράττουν τὰς ὁπὰς, δι' ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκβῶν. Ἐπίσης τὸ χοιρινὸν δοῦν καὶ ἄλλὰ περὶ αὐτῶν ἀποφράττουν τὰς θύρας, ἐμποδίζοντες τὴν εἰσόδον των. Φοβοῦνται πάλιν καὶ τὸ μαυρομανικό μαχαίρι. Ὅταν δὲ συλληφθῇ κανεὶς, τὸν ὑποχέτουν νὰ μετρήσῃ κόσκινον, δένοντες αὐτόν ἐκ τοῦ ποδὸς δι' ἐρυθρὰν ἀλυσίδην ἢ διὰ ψαθοσχοίνου, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κόψῃ.

Ἐπικίνδunami εἶναι οἱ Καλικάντζαροι εἰς τὸ ὑπαιθρον. Συχνάζουν εἰς τοὺς μύλους καὶ εἰς τὰ τρίστρατα καὶ τὰ δάση καὶ καταδιώκουν τοὺς νυκτερινοὺς διαβάτας, τοὺς καβαλλικεύουν, τοὺς ἀναγκάζουν νὰ χορεύσουν μαζί των τὸν δαιμονικὸν χορόν των καὶ πολλάκις καὶ τοὺς κατασπαράττουν διὰ τῶν ὀνύχων των. Φεύγουν δὲ μόλις λαλήσῃ ὁ τρίτος πετεινός, ὁ ὁποῖος φέρει τὴν ἡμέραν.

Ὅσον δὲ εἶναι εὐκίνητοι τὸ σῶμα καὶ ἐνοχλητικοί, τόσον εἶναι καὶ ἡλίθιοι, καὶ εὐκόλως δύνανται νὰ ἐξαπατηθοῦν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνιαχοῦ φαντάζεται αὐτοὺς ὁ λαὸς ὡς ἀρσενικοὺς καὶ θηλυκοὺς, γεννῶντας τέκνα καὶ καλοῦντας μαῖαν, τὴν ὁποίαν ἀπειλοῦν, ὅτι θὰ κατασπαράξουν, ἂν τὸ γεννηθσόμενον εἶναι θῆλυ.

Πολλαχοῦ πιστεύεται ὅτι οἱ Καλικάντζαροι εἶναι ἄνθρωποι, οἱ γεννηθέντες τὸ Δωδεκαήμερον, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μεταβάλλονται κατὰ τὰς νύκτας εἰς δαίμονας. Αἱ τοιαῦται δοξασίαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς παλαιὰς καὶ εἰς πολλοὺς λαοὺς διαδεδομένας δοξασίας περὶ λυκανθρωπίας, ἥτοι τὰς δοξασίας, καθ' ἃς ἄνθρωποι τινες εἰς

ὠρισμένους χρόνους καὶ περιστάσεις μεταβάλλονται εἰς λύκους. Τοιούτων τι διηγείται ὁ Ἡρόδοτος (IV 105) περὶ τῶν Σκυθῶν Νευρῶν¹. Ἡ μεταβολὴ αὕτη θεωρεῖται ἐνιαχοῦ ὡς μανία τις, ἡ ὁποία καταλαμβάνει ὠρισμένους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ἡ βάπτισις δὲν ἐγένετο κανονικὴ ἔνεκα ἀγραμματοσύνης τοῦ ἱερέως, καὶ φεύγουν ἐκ τῶν οἰκίων των καὶ περιφέρονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἐνιαχοῦ πιστεύεται, ὅτι τὸ σῶμα αὐτῶν καλύπτεται ὑπὸ τριχῶν, αἱ ὁποῖαι καταπίπτουν μόλις λαλήσῃ ὁ πετεινὸς καὶ οὕτω μεταβάλλονται εἰς ἀνθρώπους.

Οἱ Καλικαντζάροι φεύγουν κατὰ τὰ Φῶτα. Διὰ τὴν καθαρισθῆναι δὲ ὁ τόπος ἀπὸ τοῦ μολύσματος αὐτῶν, τὴν μὲν στάκτην τῆς ἐστίας περισυλλέγουν καὶ ρίπτουν ἐκτὸς τῆς οἰκίας, ὁ δὲ ἱερεὺς περιερχόμενος ἀγιάζει πάσας τὰς οἰκίας καὶ τὰ καταστήματα καὶ ἐργαστήρια. Ἐνιαχοῦ τὴν παραμονὴν ἀνάπτονται καὶ πυραὶ, ὅπως συντελεσθῇ πλήρης ἡ ἐκδίωξις τῶν περιέργων τούτων δαιμονίων, τὰ ὁποῖα φαίνονται ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν ἄνοδον τῶν νεφελῶν τοῦ Ἄδου κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Δωδεκαημέρου².

Αἱ περὶ τῶν Καλικαντζάρων παραδόσεις εἶναι πολυαριθμόταται, καὶ ἀπομακρυνόμεναι κατὰ τόπους ὑπὸ ὁμογενὲς ἀποστολικὴν μορφήν, ὡς συνήθως συμβαίνει μετὰ τοιαύτῃ ἐποχῇ παραδόσεις. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς τὸ ὄνομα των, διὰ τὴν ἱστορίαν διὰ πολλούς, οἱ ὁποῖοι εἶδαν καὶ ἔπαθον μετὰ τοὺς Καλικαντζάρους, τὰς αὐτὰς περιέπου ἱστορίας.

κε') Ἀνασκελάδες.

Ἀνασκελάδες ἢ Ἀτζουμπάδες³ καλοῦνται ἰδιαιτέρα τις τάξις δαιμονίων, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται συνήθως κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τὴν μορφήν ὄνου. Ὁ ἀνύπνους διαβάτης τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ ὄνος ἀρχίζει τότε νὰ γίνεταί ὀλονὲν ὑψηλότερος καὶ δύναται νὰ βλάψῃ τὸν ἄνθρωπον, ἂν οὗτος διὰ διαφόρων μέσων, χριστιανικῶν ἢ ἄλλων, δὲν κατορθώσῃ νὰ τὸν δαμάσῃ. Πολλοί, ὡς πιστεῖται ὁ λαός, κατορθώνουν

1) Ἐτεος ἐκάστον ἀπαξ τῶν Νευρῶν ἕκαστος λύκος γίνεται ἡμέρας ὀλίγας καὶ αὐτὸς ὅπισθον εἰς τὸν τόπον κατείσταται. Περὶ λυκανθρωπίας πρβλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παραδόσεις, Β', σ. 1325, καὶ κυρίως W. ROSCHER, Das von der «Kynanthropie» handelnde Fragment des Marcellus von Side, Leipzig 1896.

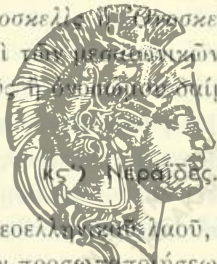
2) Βλ. Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 278 κέ.

3) Περὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν βλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τὰ δνόματα τῶν Νεφελῶν καὶ τῶν Ἀνασκελᾶδων, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. Ε', 1918, σ. 17-32.

νά δαμάσουν αὐτοὺς καὶ τοὺς μεταχειρίζονται κατόπιν εἰς τὰ ἔργα των ὡς ζῶα φορητά.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῶν Ἀνασκελᾶδων εἶναι τὰ πηδήματα, τὰ λακτίσματα καὶ οἱ σπινθήρες. Ἐνίοτε ἐμφανίζονται καὶ ὡς ἄσκοι πλήρεις μέλιτος. Τὸ ὄνομά των εἶναι παραφθορά ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ὀνοσκελῆς, ἐπιθέτου τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο εἰς τὴν Ἐμπουσάν καὶ ἄλλους δαίμονας, τοὺς ὁποίους οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο ἔχοντας πόδας ὄνου, ὡς καὶ σήμερον φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλικαντζάρους καὶ τὰς Νεραΐδες.

Τίς ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνομόρφου τούτου δαίμονος δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Τοῦτο μόνον εἶναι γνωστόν, ὅτι ἤδη εἰς μνημεῖα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς οἱ ὀνοκέφαλοι δαίμονες εἶναι συνηθέστατοι. Ὀροσκελῆς δέ, ὡς εἵπομεν, ἐπικαλεῖται ἡ Ἐμπουσα, καὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἢ ὑπὸ τὸν μικρὸν παραλλάσσοντα τύπον Ὀροσκελία ἀναφέρεται ἴδιος δαίμων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἡ Ὀροσκελία ἢ Ὀροσκελοῦ. Καὶ εἰς ἔργα δὲ τέχνης τῶν ὑστέρων χρόνων καὶ τῶν μεσαίωνων δὲν εἶναι ἄγνωστοι αἱ παραστάσεις τῆς ὀνοσκελοῦ, ἡ ὀνοκέφαλος δαίμωνος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ Νεραΐδες τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, αἱ νύμφαι τῶν ἀρχαίων, εἶναι αἱ χαριέσταται τῶν προσωποποιήσεων, ὅσας ἐπλασεν ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ καὶ δι' ὧν ἐξωγόνησε τὴν περιβάλλουσαν φύσιν. Κάθε πηγὴ καὶ κρήνη, κάθε ρεματιά καὶ κάθε βράχος, κάθε δένδρον καὶ κάθε δάσος, καθὼς καὶ ἡ ἀπέραντος θάλασσα, ἔχει τὰς νεραΐδες τῆς, τὰ χαριτωμένα καὶ ὡραιότατα αὐτὰ ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ὁλόκληρη εἶναι χορὸς καὶ παιγνίδι μέσα στὰ καθαρὰ νερὰ τῆς ρεματιᾶς, ἐπάνω στὸν ἄφρὸ τῆς θάλασσας, καθὼς καὶ στὸν γαλάζιο ἀέρα. Οἱ ἐξαφνικοὶ ἀνεμοστρόβιλοι, οἱ ὁποῖοι ἐξαφνα σχηματίζονται εἰς τὸν διανγῇ αἰθέρα, εἶναι οἱ τρελλοὶ χοροὶ των.

Οἱ ἀρχαῖοι διέκρινον διάφορα εἶδη νυμφῶν ἀναλόγως τοῦ μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκον, π. χ. τὰς Νηρηΐδας τῆς θαλάσσης, τὰς Ναϊάδας τῶν κρηνῶν, τὰς Δρυάδας καὶ Ἀμαδρυάδας τῶν δένδρων, τὰς Ὀρεστιάδας τῶν ὄρεων. Σήμερον ὑπερίσχυσε τὸ ὄνομα τῶν θαλασσίων νυμφῶν, τῶν Νηρηίδων, καὶ ὀνομασθήσαν μὲ τὸ γενικὸν αὐτὸ ὄνομα Νεραΐδες ὅλα τὰ εἶδη, ἐκλιπόντος τοῦ ἀρχαίου γενικοῦ ὀνόματος τῆς νύμφης. Φέρεται δὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὑπὸ διαφόρους τύπους, ὡς νεραΐδα, νεράδα, ανεραΐδα καὶ ανεράδα, ανεραγίδα, ραγίδα, ἀγεραγίδα, ἀβρα-

γίδα, ἀγαράδινα, νεράϊσσα καὶ ἀνεροῦσα καὶ εἴ τι ἄλλο¹. Πλὴν τούτων ὅμως φέρουν ἐνιαχοῦ καὶ ἄλλα ὀνόματα. Οὕτω π. χ. καλοῦνται ἐξωτικές καὶ ξωτικές καὶ ξουθιές, ὄνομα γενικόν, σύνηθες καὶ δι' ἄλλα δαιμόνια (ἐξωτικά), ἔπειτα ἀγερικά καὶ ἀνεμικές, ὡς μετὰ τοῦ ἀνέμου φερόμεναι, ξωνέρια, ὡς διαμένουσαι εἰς τὰ ὕδατα, καὶ μάγισσαι διὰ τὴν κακοποιὸν αὐτῶν δύναμιν. Γιαλλοῦδες δὲ καὶ Ἀγέλλοῦδες καλοῦνται ἐνιαχοῦ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας δαίμονος Γέλλοῦς. Ἐπειτα κατ' εὐφημισμὸν καλοῦνται κατὰ τόπους κυράδες, κυράττες, ἀρχόντισσες, καλές κυράδες, καλοκκυράδες, καλομοῖρες, καλότιχες, καλοῦδες, χαριτωμένες, κοράσια, κοπέλλες, μελιτένιες κτλ. Ξένα ὀνόματα πρὸς δήλωσιν τῶν νεράϊδων μόνον εἰς τινὰ μέρη τῆς βορείου Μακεδονίας καὶ τῆς βορείου Θράκης ἐχρησιμοποιήθησαν, οἷον τὸ σλαβικὸν *σαμαντίβα* ἢ *σαμοβίλα*. Πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ὀνομάτων πολλαχοῦ μνημονεύονται καὶ προσωπικὰ ὀνόματα νεράϊδων, ἄλλα ἀρχαῖα καὶ ἄλλα νεώτερα, ὡς *Κυράδω, Οὐρανία, Λαμπετία, Ἀστέρω, Ζονγράφω, Πυργούλα, Κρυφάδω*.

Τὲς νεράϊδες φαντάζεται ὁ λαὸς ὡς γυναῖκες ἑξαισίας ὥραιότητος, πρὸς τὴν κακοποιήσασθαι καλῶς, κάπως ἀνέμοις, τὴν ὁποῖαν γυναικαὶ μελῶς ἔχουσιν, μετὰ ματῖα ἀμυγδαλωτά, κακοποιήσασθαι πρὸς τὰ κάτω, πάντα ἀσπροντυμένες, μετὰ πέπλο λευκὸν ἐπὶ κεφαλῇ. Εἰς μερικά μέρη πιστεύουν ὅτι ὑπάρχουν καὶ μαῦρες νεράϊδες μετὰ φτερά σὰν ἀετοῦ, συνήθως δὲ εἶναι ἡ δοξασία, ὅτι τὸ ἓνα πόδι τῶν εἶναι γαῖδουρινόν. Ἐνῷ ὅμως τοιαύτη εἶναι ἡ μορφή τῶν, δύνανται νὰ ἐμφανίζονται ὑπὸ ποικίλης ἄλλας μορφῆς καὶ ἰδίᾳ ζῶων. Μόνον ὅμως οἱ ἀλαφροήσκιωτοι σαβατογεννημένοι δύνανται νὰ τὰς διακρίνουν, καθὼς διακρίνουν καὶ τὰ ἄλλα ἐξωτικά.

Ζοῦν σὲ λαγκάδια, λιβάδια, ἀλώνια, μύλους, γεφύρια, πηγὰδια, βρύσες, ρεματιές καὶ εἰς τόπους ἐν γένει, πού ἔχουν δένδρα πολλὰ καὶ νερά. Ἐπειτα εἰς λουτροὺς καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τὰ δένδρα ἀγαποῦν συνήθως τὲς καρδιές καὶ τὲς συκιὰς καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἥσκιος αὐτῶν τῶν δένδρων εἶναι ἐπικίνδυνος. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ὥρισμένους τόπους συχνάζουν, διὰ τοῦτο καὶ ὥρισμένοι τοπωνυμῖαι ἐπλάσθησαν, ὡς *νεραῖδολίθι, νεραῖδόσπηλιος, νεραῖδότρουπα, νεραῖδόκηποι, νεραῖδοβούνη, νεραῖδόραχη* κτλ. Μολονότι δὲ δύνανται νὰ κινοῦνται ἐλεύθερα καὶ γλήγορα, ἔχουν ὅμως πάντοτε ὥρισμένην περιοχὴν, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια δὲν δύνανται νὰ ὑπερβοῦν.

1) Βλέπε τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ.

Οἱ Νεραΐδες εἶναι καλύτερη πλάση ἀπὸ μᾶς λέγει ὁ λαός. Ἡ καλύτερη δὲ ἀπὸ ὅλες εἶναι ἡ Κυρά Κάλω, ἡ ἀρχηγὸς καὶ βασιλισσά των, ὅπως ἡ Ἀρτεμις ἦτο ἡ ἀρχηγὸς τῶν παλαιῶν νυμφῶν. Ἀγαποῦν τὲς χαρὲς καὶ τὰ γλέντια καὶ γι' αὐτὸ ἀρπάζουν τραγουδιστάδες καὶ λυράρηδες καὶ ὁμορφα παλληκάρια, γιὰ νὰ παίξουν καὶ νὰ τὲς τραγουδοῦν στοὺς χοροὺς των. Πολλοὶ λυράρηδες, ποὺ παίζουν πολὺ πρὸ ὁμορφα ἀπὸ ὅλους, τοὺς ἐδίδαξαν οἱ Νεραΐδες. Τὰ τραγούδια των εἶναι θαῦμα γλυκύτητος καὶ μελωδίας, οἱ δὲ ἀερικοί χοροὶ των κάτω ἐξαιρετικὸν καὶ ὑπεράνθρωπον. Ὅταν περνᾷ ὁ ἀνεμοστρόβιλος, εἶναι οἱ νεραΐδες μέσα, ποὺ χορεύουν. Ὅταν περνοῦν θυμωμένες, ἀρπάζουν πέτρες καὶ ξύλα καὶ τὰ ρίχνουν στοὺς ἀνθρώπους. Ἀλίμονο σ' ἐκεῖνον, ποὺ δὲν ξέρει νὰ φυλαχθῇ. Συνήθως ἐμφανίζονται τὸ μεσημέρι καὶ τὰ μεσάνυχτα, φεύγουν δὲ ὅταν ἔβγη τὸ φεγγάρι. Τὴν τάβλα τοὺς στρώνουν κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα καὶ στ' ἁλώνια καὶ τρῶν καὶ κάνουν κακὸ σ' ἐκεῖνον, ποὺ χωρὶς νὰ τὸ ξεῖναι ἀρπάζει τὴν τάβλα τους. Τὸν λαβώνουν καὶ δὲν μπορεῖ πιά νὰ τὸν πιάσῃ με ξόρκια καὶ με ἁγικά. Λούζονται στὰ ποτάμια καὶ γι' αὐτὸ ποτὶς ἀφαιρᾷ ἄξαφνα τὸ νερὸ καὶ ὅποιος λούετ' ἐκεῖ, ἀποθνήσκει.

Διάφοροι ἀσθενεῖαι, καὶ ἀσθενεῖαι καὶ κακοδιαθεσίαι, ἰδίως αἰφνίδιοι δῆξις ρευματισμοί, οἱ ὅποιοι ἐκείνην συνήθεις εἰς τοὺς ἐν ὑπαίθρῳ βιοῦντας καὶ κοιμωμένους, ἀπερρέονται στὲς Νεραΐδες. Ὅποιον χτυπήσουν οἱ νεραΐδες πιάνεται ὁλόκληρος. Σὲ πολλοὺς χώνουν ἓνα βοῦρλο ἢ κλαρί στὸ πόδι ἢ στὸ χέρι καὶ τοὺς πιάνει πόνος ἀγιάτρευτος. Γι' αὐτὸ φυλάγονται νὰ μὴ τὲς πειράξουν. Πρὸς τοῦτο μεταχειρίζονται διάφορα μέσα. Ἀποφεύγουν νὰ ρίπτουν τὰ κουκούτσια τῶν ἐλαιῶν ἐκ φόβου μὴ τὰς χτυπήσουν, προτοῦ νὰ βγάλουν νερὸ ρίχνουν μέσα τρία χαλίκια καὶ ὅταν στὸ βουνὸ ἴδουν μαυρίλα ἀπὸ μακρυνά, λέγουν, μέλι καὶ γάλα.

Διὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπ' αὐτὰς μεταχειρίζονται καὶ διάφορα ἀποτρόπαια, τὰ ὅποια δὲν ἠμποροῦν νὰ ὑποφέρουν οἱ Νεραΐδες. Τοιαῦτα εἶναι τὸ ψωμί, τὸ μαρούτι, τὰ σκόρδα, κόκκαλα χελώνας καὶ ὀχιάς, φυλαχτάρη σαφρανταβλογημένο κττ. Ἐπίσης τὸ Πάτερ ἡμῶν καὶ τὸ Πιστεῦω ἀπαγγελλόμενα ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ τὰς ἀπομακρύνουν. Οἱ ἁλωνίζοντες ἐπὶ τῶν σωρῶν τῶν σιτηρῶν χαράσσουν σταυροὺς, διὰ νὰ μὴ πάρουν τὸ σιτάρι οἱ νεραΐδες. Ὅταν δὲ πάθουν, μόνον μὲ προσφορὰς καὶ μελιγμάτα ἢ μὲ ξόρκια καὶ με ἁγικά δύνανται νὰ θεραπευθοῦν. Συνήθως δὲ ἐπικαλοῦνται τὴν ἐπέμβασιν τοῦ νεραϊδάρη, ὁ ὅποιος ξέρει τίς νεραΐδες καὶ μαθαίνει ποιὰ ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας, τὴν

κτυπᾷ μὲ τὸ καλάμι καὶ τὴν ἀναγκάζει νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἀσθενήσαντα.

Ἐπίσης ἡ ὑπνοβασία, ὡς καὶ διάφοροι φρενοπάθειαι καὶ ἰδία μελαγχολία καὶ ἀφασίαι, ἀποδίδονται εἰς κτύπημα τῶν νεραΐδων. Οἱ νεραΐδες παίρνουν τὴ φωνὴ ἐκείνου, ποὺ θὰ τὲς μιλήσῃ. Οἱ ὑποφέροντες ἐκ τοιούτων νόσων εἶναι οἱ παρμένοι ἢ νεραΐδοπαρμένοι. Μεγάλην θεραπευτικὴν δύναμιν διὰ τοιαῦτα νοσήματα ἔχει καὶ ὁ ἰξός, τὸ νεραΐδόξυλο, ἓνα ξύλο, ἓνα χαμόκλαδο νὰ ποῦμε, ποὺ φνιτρώνει ἀπ' αὐτὸν στὰ ἔλατα. Αὐτὸ τὸ βάζουν σὲ ἀμίλητο νερὸ καὶ πίνει ὁ ἄρρωστος ὅσο νὰ γιάνῃ.

Ὅπως ὑπάρχουν νεραΐδες, ὑπάρχουν καὶ νεραΐδοι ἀρσενικοί. Γεννοῦν δὲ καὶ παιδιὰ ἀναμεταξύ τους. Ὅταν πρόκειται νὰ γεννήσουν, γίνονται πεταλουδίτσες καὶ ἀπὸ τὶς τρύπες τῆς κλειδωνιάς μπαίνουν στὰ σπίτια καὶ στὰ σεντούκια καὶ παίρνουν τὰ ρούχα τῶν γυναικῶν. Τότε ἀκούει κανεὶς χωρὶς λόγο νὰ τρίζουν τὰ κεραμίδια, σὰν νὰ πέφτῃ βαρὺ χαλάζι, ἔπειτα τρίζουν τὰ σεντούκια καὶ τὰ ἱκεδέδες, ποὺ βρίσκουν καμμιὰ φορὰ οἱ γυναῖκες στὰ ρούχα τῶν ἀρρένων λόγῳ, εἶναι τὰ λερωμάτα τους.

Τὰ παιδιὰ τοὺς εἶναι καχεκτικὰ καὶ ὅτε τὸ προσπαθοῦν νὰ τὰ λησούν με παιδιά, ποὺ κλέπτουν ἀπὸ τοὺς ἀρρέωνους. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ μητέρες φυλάγουν τὰ παιδιὰ τους. Γιὰ κλειμενά αὐτὰ παιδάκια τὰ ἔχουν κρεμασμένα μέσα σὲ κούνιες σὰν κλαδιά τῶν δένδρων, ὅπου συγχάζουν καὶ στὰ κλωνάρια τῶν ὁποίων συνηθίζουν νὰ κάθονται καὶ νὰ παίζουν.

Πλὴν τούτου αἱ παραδόσεις ἀναφέρουν, ὅτι συνηθίζουν νὰ ἔρχονται τὴν νύκτα καὶ νὰ πίνουν τὸ αἷμα τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα κιτρινιάζουν, μαραίνονται καὶ ἀποθνήσκουν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηροῦμεν, ὅτι ἔχομεν σύμφυρσιν πρὸς τὰς περὶ τῆς παιδοπνικτιρίας Γελλοῦς παραδόσεις.

Συνήθως ὅμως οἱ νεραΐδες ἀγαποῦν ὁμορφα παλληκάρια καὶ τ' ἀρπάζουν μέσα σ' ἓνα σίφουνα καὶ τὰ ρίχνουν ἀπὸ στρῶμα σὲ στρῶμα ἀπάνω στὰ κλαδιά. Πολλοὶ ἔπειτα ἀπ' αὐτὸ μαραίνονται σιγὰ σιγὰ καὶ σβήνουν. Μ' ἄλλους γεννοῦν μαζί χωρὶς νὰ τοὺς πειράξουν. Καὶ ὅταν γεννήσουν, τὰ παιδάκια ντυμένα στὸ μετὰ τ' ἀφήνουν στὰ κλαριά, γιὰ νὰ τὰ πάρῃ ὁ πατέρας τους ὁ ἄνθρωπος. Πολλάκις οἱ ἄνδρες κατορθώνουν νὰ ἀρπάσουν τὸν πέπλον τῆς νεραΐδας, ποὺ ἐπιθυμοῦν, καὶ τότε αὕτῃ ἀναγκάζεται νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ στὸ σπίτι των. Ἐκεῖ γίνεται ἀρίστη σύζυγος καὶ γεννᾷ τέκνα ὡραιότατα καὶ οἰκονομεῖ καὶ τὸν οἶκον της ἄριστα. Ἀλλὰ κάποτε μὲ τὴν εὐπιστίαν ἢ τὴν ἀπροσε-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ξίαν τοῦ συζύγου της κατορθώνει νὰ πάρῃ ὀπίσω τὸ πέπλον της ἢ νεράϊδα. Τότε ἀρχίζει τὸν ἐξωτικὸ χορὸ της καὶ ἐντὸς ὀλίγου παρὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν ἐξαφανίζεται εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὰς συντροφούς της. Ἐπισκέπτεται ὁμως κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ συζύγου της τὴν οἰκίαν καὶ περιποιεῖται τὰ τέκνα της. Αὐτὰ εἶναι οἱ περίφημοι νεραϊδογεννημένοι καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι μνημονεύονται, ὅτι ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς νεραΐδες, ὅπως ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε μητέρα τὴν Θέτιν. Λέγονται ὁμως καὶ παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ νεράϊδα, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν σύζυγόν της, ἐπανέρχεται καὶ φονεύει τὰ τέκνα της.

Ὅπως οἱ νεραΐδες ἀγαποῦν ἄνδρας, οὕτω καὶ οἱ νεραῖδοι ἀγαποῦν γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι τοὺς βλέπουν ὡς συζύγους των καὶ τρέχουν νὰ τοὺς συναντήσουν.

Ὅπως ὅλα τὰ ἐξωτικά, οἱ νεραΐδες πειράζουν τοὺς μονήρεις ὁδοιπόρους, τοὺς ἐμποδίζουν νὰ περιπατοῦν, ρίχνουν πέτρες, τοὺς δέρονουν, γελοῦν μαζί τους καὶ τοὺς παίζουν στὸ χορὸ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μόλις ἐξέρχονται ζωντανοί. Εἰς τοὺς κηλοὺς εἶναι καλαὶ καὶ πολλὰ καλὰ τοὺς διδάσκουν. Αἰδοῦνται τὰς γυναῖκας, βοηθοῦν τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ ἔργα των καὶ πρὸ πάντων διδάσκουσι διάφορα λατομικὰ καὶ τεχνικὰ ἀποτελεσματικώτατα.

Οἱ Νεραΐδες δὲν παίζουν πᾶντα, εἰσὶν καὶ τὲς δουλειές των. Νέθουν, ὑφαίνουν. Κάτι πράγματα εἰν ἀράχνες εἶναι τὰ παννιά τους. Κλέπτουν ἐπίσης καὶ κουκούλια καὶ βγάζουν μετᾶς. Τὰ ξερά, πὺν βρίσκονται ἀνάμεσα, εἶναι ἐκεῖνα, πὺν πατήσανε ἐπάνω, ὅταν πῆγαν γιὰ νὰ κλέψουν. Αὐτὰ τὰ φυλάγουν καὶ τὴν ἄλλη χρονιά τὰ κρεμοῦν στὰ κρεββάτια καὶ ἔτσι δὲ ματανεβαίνουν οἱ νεραΐδες. Ἐπειτα πλύνουν στὰ ποτάμια καὶ τ' ἀπλώνουν τὰ ρούχα τους, γιὰ νὰ στεγνώσουν, καὶ ὅποιος περάσῃ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ τὸν πειράξουν.

Οἱ Νεραΐδες, μολονότι καλύτερη πλάσῃ ἀπὸ μᾶς, δὲν εἶναι ἀθάνατοι. Πολλὰ παραδόσεις μνημονεύουσι τὸν φόνον ἢ τὸν θάνατον αὐτῶν.

Ὁ ἐκ τῶν νυμφῶν φόβος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐγέννησε τὴν λατρείαν των, ἢ ὁποία ἐὰν δὲν ἐξακολουθῇ ἐπισήμως ἀσκουμένη, ἀναγνωρίζεται ὁμως εἰς τὰς διαφόρους πράξεις, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθοῦν νὰ τὰς ἐξιλεώσουν, διὰ νὰ συγκατατεθοῦν ν' ἀπαλλάξουν τῆς νόσου τὸν ἐκ τῆς ἐπηρείας των ἀσθενήσαντα. Οὕτω προσφέρουν μελόπιττες, ζαχαρόκουκκα, μέλι καὶ γάλα, καὶ ἰδίως μέλι, καὶ ἄλλα μελίγματα, παραθέτουν δὲ καὶ δεῖπνα χάριν αὐτῶν. Τὰς προσφοράς ταύτας τοποθετοῦν εἰς τὰ τρίστρατα, τὸν προσφιλεῖν τρόπον τῶν δαιμονίων,

ἢ παρὰ τὴν θάλασσαν ἢ τοὺς τόπους, ὅπου νομίζει ὁ ἄσθενής ὅτι ἔπαθε, μετὰ δὲ τὴν τοποθέτησιν ἀπομακρύνονται χωρὶς νὰ ὁμιλήσουν καὶ νὰ στραφοῦν ὀπίσω. Ὑπάρχουν ὅμως ἐνιαχοῦ καὶ ὠρισμένοι τόποι, ὅπου γίνονται αἱ προσφοραὶ αὐταί, σπήλαια, πηγαί, κοῖται ποταμῶν, κτλ., ὅπου πιστεύεται, ὅτι συχνάζουν οἱ νεραΐδες καὶ ὅπου πιθανῶς ἦτο καὶ τὸ μέρος τῆς παλαιᾶς αὐτῶν λατρείας.

Αἱ περὶ τῶν Νεραΐδων παραδόσεις εἶναι πολυαριθμότητες, εἰς αὐτὰς δὲ ἀνευρίσκει τις ζωντανὰ τὰ στοιχεῖα τῶν παλαιῶν περὶ νυμφῶν μύθων. Πλὴν ὅμως τούτων καὶ δοξασίαι περὶ ἄλλων δαιμονίων ἔχουν συμφυρθῇ πρὸς αὐτάς, ὥς π. χ. τῆς Ἐμπούσης, τῆς ὁποίας τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ γαῖδουρινὸ ποδάρι τῶν νεραΐδων, εἰς τὸ πνίξιμο παιδιῶν καὶ τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ αἵματός των κτλ.

Εἰς τὸν σημερινὸν λαὸν ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν νεραΐδων εἶναι ζωηρά, πλείστοι δὲ ὅσοι ἀναφέρονται κατὰ τόπους, οἱ ὅποιοι εἶδον ἢ καὶ ἤλθον εἰς στενοτέρας σχέσεις πρὸς αὐτάς. Ὁ συλλογεὺς δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀνοίξῃ εἰς μίαν ἐκτετατομένην χωρικῶν τὴν περὶ νεραΐδων ὁμιλίαν καὶ τὸ ὕλικόν, τοσοῦτον ὅτι συγκομίσῃ, θὰ εἶναι καίποτε ἐκκατοποικητικόν.

κζ') Λοῦζες

Οἱ Λάμιες σήμερον εἶναι δαίμονες τῶν ὑδάτων, συγγενεῖς πρὸς τὰς νεραΐδες, πρὸς τὰς ὁποίας πολλάκις καὶ συγχέονται. Τὸ ὄνομα Λάμια εἶναι ἀρχαῖον, ἐδήλου δὲ εἰς τὴν ἀρχαιότητα κακοποιὸν δαίμονα, ὅστις ἔπνιγε τὰ παιδιά. Συνήθως ἐμφανίζονται μεμονωμέναι, κατέχουσαι ὠρισμένας πηγὰς ἢ κρήνας, πολλάκις ὅμως καὶ περισσότεραι. Ὁ λαὸς φαντάζεται αὐτὰς ὥς γυναῖκας ὑψηλὰς, εὐσώμους καὶ ὠραιότατας, μὲ μαστοὺς ὑπερμεγέθεις, ἐχούσας ὅμως πόδας πλείονας πολλάκις τῶν δύο καὶ τούτους διαφόρων εἰδῶν, ἕνα χαλκωματένιο, τὸν ἄλλο γαῖδουρινόν, τὸν ἄλλο βοῦδινόν ἢ κατσικήσιο ἢ ἀνθρώπινον ἢ ὅ,τι ἄλλο. Διαφέρουν δὲ οἱ λάμιες ἀπὸ τὰς νεραΐδες κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι δαίμονες πάντοτε κακοποιοί. Κρατοῦν τὰ νερά καὶ δὲν τ' ἀφήνουν, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν τοὺς ἀποστείλουν ὡς θῦμα ἄνθρωπον, τὸν ὅποιον κατατρώγουν. Ἡ δὲ πολυφαγία των εἶναι παροιμιώδης. Πνίγουν ἐπίσης τὰ μωρὰ καὶ τῶν ζώων ροφοῦν τὸ αἷμα. Εἶναι δὲ καὶ αὐταὶ θνηταί, ὅπως οἱ νεραΐδες, καὶ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ τὰς σκοτώσῃ πυροβολῶν διὰ τῆς ἀριστερεᾶς χειρὸς.

Τόπος τῆς διαμονῆς αὐτῶν εἶναι αἱ πηγαί, αἱ κρήναι, τὰ φρέατα

καὶ οἱ ποταμοί, οὐχὶ σπανίως ὁμως καὶ τὰ δένδρα. Ἐπίσης ἡ θάλασσα ἔχει τὴ Λάμια ἢ τὶς Λάμιες τῆς. Ἡ Λάμια εἶναι ἡ βασίλισσα στὲς νε-
ροαῖδες καὶ κάνει κακὸ στὰ καράβια, κάνει τὰ σιφουνικά καὶ τ' ἀνεμο-
ροῦφουλα. Οἱ Λάμιες χορεύουν καὶ πηδοῦν στὰ κύματα καὶ μετὰ τὰ τρα-
γούδια τοὺς πλανεύουν τὰ καράβια.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὰς περὶ Λάμιας παραδόσεις ἀνευρίσκει τις στοι-
χεῖα καὶ τῆς παλαιᾶς Λαμίας - Ἐμπούσης καὶ τῆς Λάμιας τῶν ὑδάτων
καὶ τῶν σημερινῶν νεοαῖδων καὶ τῶν παλαιῶν Σειρήνων.

κη') Στρίγγες.

Στρίγγες ἢ *Στρίγγες* εἶναι τὰ μαγικὰ γραῖδια, τὰ ὁποῖα ἡ φαν-
τασία τοῦ λαοῦ, ἐξεγειρομένη ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς φρικῆς διὰ τὴν
μυστηριώδη καὶ κακοποιὸν τῶν δυνάμιν, ἐδαιμονοποίησε.

Ἦδη εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχαιότητα ἐπιστεύετο
ὅτι γυναῖκες *γραιαί*, ἀσχολούμεναι μετὰ τὴν μαγειάν, εἶχον τὴν δύνα-
μιν νὰ μεταβάλλωνται συνήθως εἰς πύγμα ἀόρατοι νὰ εἰσδύνουν εἰς τὰς
οἰκίας τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἐκστρέφωσι τὰς γυναῖκας καὶ ἰδίως τὰ
παιδιά, τῶν ὁποίων ἔπινον τὸ γάλα. Ἐκιστοῦνται γὰρ οὕτως μετὰ τὴν
ρινὸν περίπου ὄνομα *Στρίγγα*.

Σήμερον ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι αἱ Στρίγγες κατοικοῦν εἰς τὰ βουνὰ
ἢ καὶ εἰς ὠρισμένους τόπους καὶ γῶγας, ὡς π. χ. τὴν Μύκονον καὶ τὸ
Πραστεῖο τῆς Μάνης, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ *Στριγγλοχώρι*. Εἶναι δὲ
γριεὲς φτωχὲς μετὰ νύχια σουβλερά, σὲ μαγικὰ παραδομένες. Ἐν τινι
παραδόσει μνημονεύονται τρεῖς, ἔχουσαι ἓνα κοινὸ δόντι, ἓνα ἀφτί
καὶ ἓνα μάτι, ὡς αἱ Γραιαὶ ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Περσέως. Περιπατοῦν
κατὰ τὰς νύκτας καὶ ἀόρατοι εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀνθρώ-
πων, ὅπου βυzaίνουν τὰ μωρὰ καὶ μάλιστα τ' ἀβάφτιστα καὶ τ' ἀφή-
νουν ξερά. Πειράζουσιν ἐπίσης τὰς γυναῖκας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνδρας.
Σχίζουσιν καθ' ὕπνου τὸ στῆθος καὶ ἐξάγουν τὰ ἐντόσθια, τὰ ὁποῖα
κατατρώγουν. Ὁ ἀνθρώπος κιτρινίζει καὶ ἀποθνήσκει. Ἐνιαχοῦ πι-
στεύουν ὅτι καὶ μερικαὶ μητέρες *στριγγλιάζουν* καὶ τρώγουν τὰ παιδιά
τούς, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐμυθολόγουν διὰ τὴν Λάμiam. Εἶναι αἱ μητέ-
ρες, τῶν ὁποίων δὲν ζοῦν τὰ παιδιά. Εἰς τὰ παράλια μέρη κατὰ τὰς
νύκτας ἐπιβαίνουν πλοιαρίων καὶ ταξιδεύουν μέχρι τῆς Ἀφρικῆς καὶ
τὴν πρωτὴν ἐπιστρέφουν.

1) *Στρίγγος* ἐλέγετο ὁ νυκτοκόραξ.

Ὡς μέτρον προφυλακτικὸν κατ' αὐτῶν συνιστᾶται ἡ διὰ κρότων καὶ κτυπημάτων ἀποδιώξις των ἐκ τοῦ δωματίου, ὅπου εὐρίσκεται τὸ παιδίον, καὶ ἡ διαρκὴς παρ' αὐτὸ παραμονή, ἕως ὅτου τοῦτο βαπτισθῇ. Οἱ Στρίγγλες ἀναφέρονται συχνὰ ὡς δρῶντα πρόσωπα καὶ εἰς τὰ παραμύθια. Οὕτως ἀναφέρεται νεογέννητον κοράσιον βασιλέως, τὸ ὁποῖον τὰς νύκτας στριγγλιάζει καὶ κατατρῶγει πρῶτον τοὺς ἵππους, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἀδελφούς καὶ τοὺς γονεῖς του, καταδιώκει δὲ τὸν μόνον διασωθέντα μικρότερον ἀδελφόν του.

κδ') Ἡμέρες.

Μία ἀπὸ τὰς περιεργότερας προσωποποιήσεις εἶναι τῆς Παρασκευῆς. Ἡ Παρασκευή, ἡμέρα ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἁγίαν Παρασκευήν, εἶναι ἡμέρα ἱερὰ διὰ τὰς γυναῖκας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπαγορεύεται πᾶσα ἐργασία ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς Πέμπτης. Εἰς τὰς μὴ τηρούσας τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπιφαίνεται ἡ ἁγία Παρασκευή ὡς Περφταργά ὑπὸ μορφὴν φοβερὰν, ὡς γραῖα ὑψηλὴ μὲ μακρὰν περὶ τὸν λαιμὸν περικνημίδα καὶ ἀδράχτια εἰς τὸ χέρι, ἡ ὁποία τιμωρεῖ τὴν παραβίασιν. Ἡ ἐκείνη προσωποποίησις ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀποκαλεῖται Περφταργά καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ἀποκαλεῖται Περφταργά.

λ') Μάγοι καὶ μάγισσες.

Ἀφετηρίαν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν παραδόσεων ἔδωκεν ἡ παγκόσμιος πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἀσκούντων τὴν μαγείαν. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει νὰ διηγηθῇ πολλὰ θαυμάσια διὰ τοὺς μάγους καὶ τὰς μαγίσσας. Δένουν τὰ φίδια, κάνουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ φαντάζονται πὺς βλέπουν διάφορα πράγματα, ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ φονεύσουν ἀκόμη ἀνθρώπους μὲ τὰ μαγικά των κτλ.

λα') Διάβολος.

Ἡ μορφὴ τοῦ διαβόλου εἰσηλθεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις διὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν της εἰς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ παραδόσεις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Περσῶν, ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν ὁποίων οὐσιωδέστατον στοιχεῖον εἶναι ἡ μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος πάλη. Ἄλλ' ἐν ταῖς νεοελληνικαῖς παραδόσεσιν ὁ διάβολος ἔχασε τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, τοῦ πονηροῦ καὶ ἀποστάτου πνεύματος, τοῦ ἀμειλίκτως καταδιώκοντος τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ παραλαβὼν πλεῖστα στοιχεῖα ἐκ τῆς νεοελληνικῆς μυθολογίας, μετεβλήθη εἰς κοινὸν δαιμόνιον,

πολλάκις κομικὸν καὶ ἡλίθιον, τοῦ ὁποίου τὰ χαρακτηριστικά, ὥς καὶ αἱ ἐνέργειαι, εἶναι παρόμοιαι πρὸς τὰς τῶν ἄλλων νεοελληνικῶν δαιμονίων. Μεταξὺ δὲ τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν διάβολον, ἀνευρίσκει τις καὶ ἀκεραίας καὶ ἀναλλοιώτους παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι χαρακτηριστικαὶ ἄλλων δαιμονίων, νεραϊδῶν κτλ. Τὴν σύγχυσιν ταύτην ἐπέτεινεν ἴσως καὶ ἡ γενικότης τοῦ ὀνόματος *δαίμονος* καὶ *δαιμόνιο*, τὸ ὁποῖον ἐξ ἴσου ἀποδίδεται καὶ εἰς τοὺς διαβόλους καὶ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτικά.

Τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα εἶναι *διάβολος* ὑπὸ διαφόρους κατὰ τόπους διαλεκτικὰς μορφάς. Πλὴν τούτου ὅμως φέρει καὶ πληθὺν ἄλλων ὀνομάτων, ἄλλων μὲν ἐκ διαφόρων γραφικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐκφράσεων εἰλημμένων, ὥς π.χ. *ἐχθρός*, ἄλλων εὐφημιστικῶν, ὥς π.χ. *ὁ καλὸς ἄνθρωπος*, *ὁ τάδε*, *ὁ τάδε ποιὸς* κτλ., ἄλλων ἀποτρεπτικῶν, ὥς π.χ. *ὁ δξαποδῶς*, καὶ ἄλλων ὕβριστικῶν, ὥς *ὁ ἀφωρισμένος*, *ὁ περιδρομος*, *ὁ καταραμένος*, *ὁ ἀναθεματισμένος* κτλ. Ὁ διάβολος ἢ εἶναι εἷς, ὥς ἐκπροσωπεῖται τὸ πονηροῦ πνεύματος, ἢ καὶ πολλοί, τάγματα ὁλόκληρα. Φαντάζονται γὰρ αὐτοὺς ὁ λαὸς ὥς ὑψηλοὺς, αἰγνύς, μὲ πόδια καὶ γίδια καὶ οὐκ ἔχοντες κεφάλαια, στενωμόντιον καὶ ποταμὸν περὶ ἑαυτοῦ. Παροδίδεται δὲ καὶ ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν διαβόλων εἶναι καὶ κουτσός, διότι τοῦ ἔφατε τὸ ποῦν καὶ δημιουργήμα του, ὁ λύκος, κατὰ διαταγὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἐκτελεῖ οὖν τὴν δύναμιν, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἐξωτικά, νὰ παρουσιάζωνται ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ὥς γραῖαι, τράγοι, αἶγες, μυῖαι κτλ.

Ὡς τόπον διαμονῆς καὶ συνελεύσεως αὐτῶν ἔχουν ἡρειπωμένα κτίρια, μύλους, ἀλώνια, δένδρα, σπήλαια κττ., ὅθεν καὶ διάφοροι τοπωνυμιαὶ ἔλαβον τὸ ὄνομα, ὥς *Διαβολάλωνο*, *Διαβολοσπηλιά* κτλ.

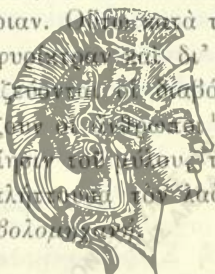
Οἱ διάβολοι, ὅπως καὶ οἱ Νεραϊδες, τρῶν' στήν τάβλα τὸ μεσημέρι, τὴν δὲ νύκτα ἔχουν τὸ μακελιό τους καὶ πουλοῦνε κρέας, τὸ ὁποῖον τὴν ἡμέραν ἐξαφανίζεται, ὅπως καὶ αὐτοί. Κάμνουν παιδιὰ μὲ τίς Στρίγγες, τὰ *διαβολόπουλα*, πολλαχοῦ δὲ πιστεύεται, ὅτι κατὰ τὴν νύκτα συνευρίσκεται ὁ διάβολος μετὰ τῶν γυναικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ γεννῶνται τέκνα. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ὕβρεις, *διαβολόσπαρμα*, *διαβολόσπορος* κτλ.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκστρατεύουν, διὰ νὰ ἐκτελέσουν τοὺς διαφόρους ἄθλους τῶν εἰς βάρος τῶν ἀνθρώπων, τὴν δὲ νύκτα συνέρχονται συνήθως εἰς δένδρα, ὅπου ἀφηγοῦνται τὰ κατορθώματά των εἰς τὸν ἀρχηγόν των. Πειράζουσιν δὲ τοὺς ἀνθρώπους πολλαχῶς καὶ πολυτρόπως. Διάφορα τυχαῖα δυστυχήματα, πτώσεις, ὀλισθήσεις, αἰφνίδιοι ὄξεις

ρευματισμοὶ καὶ ἀσθένειαι ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Ἐπίσης αἱ ἀπώλειαι πραγμάτων ἐντὸς τοῦ οἴκου πολλάκις εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται, ὅταν δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸ στοιχειὸν τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐπίσης ἀποδίδονται καὶ τὰ διάφορα παραπτώματα τῶν ἀνθρώπων.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν πονηρίαν αὐτοῦ ὁ διάβολος εἶναι καὶ ἡλίθιος. Οἱ δὲ μοναχοὶ σφραγίζοντες αὐτοὺς διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τοὺς καθιστοῦν ἐντελῶς ὑποχειρίους, ὥπως εἶχε καταστήσει αὐτοὺς καὶ ὁ Σολομών. Ὁ διάβολος ἔρχεται καὶ εἰς συμφωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, δι' ἧς αὐτὸς μὲν ὑπόσχεται νὰ κάμῃ πᾶν, ὅ,τι ἐπιθυμήσῃ ὁ ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἄνθρωπος παραδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ψυχὴν του.

Εἰς τὸν διάβολον ἀποδίδει ὁ λαὸς τὴν δημιουργίαν ζώων, ὡς τοῦ λαγωῦ, τοῦ ὄνου, τῆς αἰγός, τοῦ λύκου, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐφευρεσὶν διαφόρων ὀργάνων καὶ ἐργαλείων, τὰ ὅποια κατὰ τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ ἀπαιτοῦν ἐξαιρετικὴν δεξιότητα. Οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰς λαϊκὰς παραδόσεις αὐτὸς εἶναι ὁ εὐρὼν τὴν σφύριζαν τὴν νύκτα, δι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ σφύριζον τὴν νύκτα, διότι μὰς ἐκταράττει ὁ διάβολος. ἔπειτα τὰ τυμπανὰ διὰ νὰ ἐκδημιῶν καὶ ἐρίζουν ἐν τῇ νύκτι, ἔπειτα ὁδηγοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ μαγικοῦ τοῦ κακοτετεροῦ κτλ. Δι' αὐτὸ καὶ πᾶσα μηχανή, ἐκπληροῦσα τοῦ λαοῦ διὰ τῆς εὐφυοῦς αὐτῆς λειτουργίας, καλεῖται διαβολοποιός.

λβ') Φαντάσματα.

Τὰ φαντάσματα εἶναι αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων καὶ μάλιστα τῶν φονευθέντων ἢ αἱ ψυχαὶ αἱ κολασμέναι, αἱ ὅποια συχνάζουν εἰς τοὺς τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔζησαν ἢ ὅπου ἐτάφησαν. Αἱ περὶ αὐτῶν παραδόσεις ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὰς αὐτὰς περὶ ψυχῆς δοξασίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν καὶ αἱ περὶ τῶν Στοιχειῶν παραδόσεις. Εἰς δὲ τὴν γένεσιν αὐτῶν πιθανώτατα συνετέλεσαν καὶ αἱ ἐκ τῶν ὀνειδίων παραστάσεις. Εἰς τὰ ὄνειρα ἐμφανίζονται οἱ νεκροί, ἢ δὲ ἐμφάνις αὐτῶν πιστεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἀληθής· διατὶ νὰ μὴ ἐμφανίζωνται καὶ ἐν ἐγρηγόρσει καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐξεγειγερμένας ὑπὸ τοῦ φόβου φαντασίας;

1) Εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς εὐρέσεως τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τοὺς δαίμονας πολὺ πιθανῶς συνετέλεσε καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀσκητισμὸς τῶν πατέρων, οὔτινες πάντα ταῦτα ἐχαρκτήριζον ὡς ἔργα τοῦ διαβόλου πρὸς παρπλάνησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ.

Διαφέρουν δὲ τὰ φαντάσματα τῶν Στοιχειῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι οὐδεμίαν κυριότητα ἀσχοῦν ἐπὶ τοῦ τόπου εἰς τὸν ὁποῖον ἐμφανίζονται, οὐδὲ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῷ. Συνήθως δὲ οὐδὲ παρενόχλουν τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν δὲ οὗτοι παθαίνουν ἐξ αὐτῶν, τοῦτο ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὸν φόβον, τὸν ὁποῖον δοκιμάζουν ἐπὶ τῇ θεά των. Ρίπτουν ὅμως πολλάκις λίθους, ἔχουν δὲ καὶ τὴν δύναμιν διὰ τῆς πνοῆς των νὰ σβέσουν τὰ φῶτα ἢ καὶ βαρέα πράγματα νὰ ἀνατρέψουν, ἀνοίγουν κλεισμένας θύρας καὶ περιπατῶντα σύρουν τοὺς πόδας κατὰ γῆς. Πολλάκις ἀκούεται ὡς ἤχος ἀλύσεων, τὰς ὁποίας σύρουν κατόπιν των.

Ἐμφανίζονται δὲ κυρίως μὲν ὡς ἄνθρωποι, καβαλλάρηδες, μανροφορεμένοι ἢ ἀσπροφορεμένοι, σκνθρωποὶ καὶ ἀμίλητοι. Οὐχ ἦττον, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξωτικά, δύνανται νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ζῳων καὶ ἰδιῶς ὡς ἐρίφια. Οἱ τόποι, ὅπου διαμένουν, εἶναι διάφοροι καὶ κυρίως ἐρείπια πυργῶν καὶ φρουρίων καὶ μάλιστα παλαιαὶ οἰκίαι. Ἡ πίστις εἰς τὰ φαντάσματα καὶ αἱ περὶ αὐτῶν παραδόσεις, ὡς καὶ αἱ περὶ ψυχῶν ποσειδά, ἐξ ἧς ἔχουν τὴν ἀρχήν, εἶναι καὶ παλαιόταται καὶ παγκόσμιαι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὁ Βραχνᾶς ἢ Σβραχνᾶς εἶναι ὁ Ἐφιάλτης τῶν ἀρχαίων, δηλαδή ἡ προσωποποίησις τοῦ ἔνεκα ἀσθενείας ἢ ἀπλῶς κακῆς πολλάκις χωνεύσεως βαρέος καὶ ἀγωνιώδους ὕπνου. Τὸ αἶσθημα τοῦ βάρους καὶ τῆς πίεσεως, τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται ὁ κοιμώμενος καὶ τὰ φοβερὰ ὄνειρα μὲ τὰς φοβερὰς μορφάς, τὰ ὁποῖα βλέπει κανεὶς σὰν νὰ κάθωνται ἐπάνω του καὶ σὰν νὰ πλάκωσαν τὸ στήθος του ἥσαν ἀρκετὴ ἀφορμή, ὅπως δώσουν τὴν γένεσιν εἰς τὴν μυθολογικὴν μορφήν τοῦ Ἐφιάλτου τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ Βραχνᾶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐφιάλτου παρ' ἡμῖν εἶναι κατὰ τόπους διάφορον. Τὸ συνηθέστερον εἶναι τὸ Βραχνᾶς, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀρχικὸς τύπος διτηρήθη ἐν Κύπρῳ, βαρυνᾶς, ἐξ οὗ γλωσσικῶς προήλθον τὸ βαρυνᾶς, βαρυνᾶς, Βραχνᾶς, σβραχνᾶς. Πλὴν τούτων ὑπάρχει τὸ ὄνομα μώρα, ἔτι δὲ καὶ ἡσκίος· τὸν πλάκωσε ἡ μώρα, - ὁ ἡσκίος.

Ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν φαντάζονται τὸν βαρυνᾶν δὲν εἶναι ὁρισμένη. Ἄλλοι φαντάζονται αὐτὸν ὡς μικρὸν παιδίον, ἄλλοι ὡς Λάμιαν, ἄλλοι ὡς μαλλιαρὸν καὶ ἄσχημον. Χαρακτηριστικὸν δὲ αὐτοῦ εἶναι ὁ σκοῦφος ἢ τὸ φέσι, τὸ ὁποῖον φορεῖ καὶ διὰ τὸ ὁποῖον πι-

στενέται ὅτι, εἰάν τις κατορθώσῃ νὰ τοῦ τὸ ἀρπάσῃ, ἐπιτυχάνει παρ' αὐτοῦ ὅσα χρήματα ἤθελε ζητήσῃ¹.

λδ') Ἀσθενείες.

Τὰς ἀσθενείας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀκολουθῶν παλαιότητας, παγκοσμίους, δοξασίας ἀπέδιδε πάντοτε εἰς τὴν ἐπὶ ῥήριαν δαιμονίων, ἐξωτικῶν. Μερικὰς ὅμως ἐκ τῶν φοβερωτέρων ἀσθενειῶν αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς ἐπροσωποποίησεν. Αἱ ἀσθένειαι αὗται εἶναι ἡ Πανούκλα, ἡ Χολέρα, τὸ Χτικιό, ἡ Βλογιά, ἡ Θέρμη, ἡ Γαστέρα ἢ Ἀστέρα ἢ Στέρα καὶ εἴ τις ἄλλη. Αἱ μορφαί, ὑπὸ τὰς ὁποίας φαντάζεται αὐτὰς, εἶναι διάφοροι. Συνήθως εἶναι γυναῖκες φοβεραὶ τὴν ὄψιν, ἐνίοτε τυφλαὶ (πανούκλα), αἱ ὁποῖαι κτυποῦν τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι δὲ ὁρισμένα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κινοῦν τὴν ὀργὴν των καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ταῦτα νὰ ἀποφεύγονται. Οὕτω π. χ., *ὅταν εἶναι ἡμέρα σ' ἕνα σπιτί οὔτε τὰ σκουτιά εἶναι καλὸ νὰ ζεματίζουν, ἢ τὰ ποτάρια, οὔτε τὰ ζῶα τους νὰ σφάζουν, οὔτε τὰ σκυλιὰ νὰ ἀπαρτίζουν, οὔτε τὰ ἄλλα, διότι ἡ Βλογιά ἐκτείνεται*. Προσπαθοῦν δὲ δια διαφόρων μέσων καὶ ἰδίως μελιγμάτων νὰ ἀποτρέψουν ἢ νὰ καταπραῖνουν αὐτὰς. Τὴν ἡμέραν στίς πόρτες τῶν σπιτιῶν ἀγγεῖα μὲ μέλι, γιὰ νὰ τὰ βρῇ ἡ Βλογιά σάν ἔρθη, νὰ τὰ φάγῃ, νὰ εὐχαριστηθῇ καὶ νὰ περάσῃ γλήγορα.

Πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ἐπιδημιῶν ἐφαρμοζοῦν διάφορα μέσα, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότατον εἶναι τὸ παλαιότατον ἔθιμον τῆς περιαρροτριώσεως τῶν χωρίων διὰ ξεύγους βοῶν ἀδαμάστων, τοὺς ὁποίους κατόπιν θάπτουν, ὥς καὶ ἡ κατόρυξις τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἡ ἰδρυσις ἐπ' αὐτῶν τελεσμάτων².

λε') Μοῖρες καὶ Τύχη.

Εἰς ὅλους τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἑαυτὸν καὶ τὰ ὑπάρχοντά του ἐξηρητημένον καὶ διαρκῶς ὑποχέριον διαφόρων δαιμονικῶν δυνάμεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδει πᾶν ἀγαθὸν καὶ πᾶν

1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τὸ σκουφὶν τοῦ βαρυνᾶ (= ΤΟΥ ΛΥΤΟΥ, Α. Σ., τόμ. Α', σ. 58 κέ.).

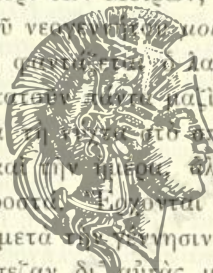
2) Περί τῶν ἀσθενειῶν κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔχομεν ἤδη τὴν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρ., τόμ. Α', 1883, σ. 1 κέ. (= ΤΟΥ ΛΥΤΟΥ, Α. Σ., τόμ. Γ', σ. 64 κέ.).

κακόν, πᾶσαν ἀσθένειαν καὶ τὸν θάνατον. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη ἡ δοξασία περὶ κακοποιῶν ἢ προστατευτικῶν δαιμόνων, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τῆς γεννήσεως παρακολουθοῦν τὸν ἄνθρωπον δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ βίου. Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐξ ἀνωτέρων δυνάμεων, τῶν προστατευτικῶν ἢ κακοποιῶν δαιμόνων, διὰ διαφορῶν βαθμίδων διελθοῦσαι, ἀνεπτύχθησαν αἱ περὶ μοίρας καὶ Μοιρῶν δοξασίαι, ὡς δαιμόνων ἢ θεοτήτων, καθορίζουσῶν τὴν εἰμαρμένην τοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ νεοελληνικαὶ περὶ Μοιρῶν δοξασίαι ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς παλαιάς. Ὅπως εἰς τοὺς ἀρχαίους ὑπάρχει τις διακύμανσις μεταξὺ τῆς ἀτομικῆς μοίρας ἐκάστου καὶ τῶν δαιμόνων ἢ θεῶν Μοιρῶν, αἵτινες καθορίζουν τὸν βίον πάντων ἀνεξαίρετως τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι λέγεται καὶ περὶ τῆς μοίρας ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου καὶ περὶ τῶν Μοιρῶν, τῶν τριῶν, αἱ ὁποῖαι ἐρχόμεναι παρὰ τὸ λίκνον τοῦ νεογέννητου μοιραίνουσι αὐτό.

Τὰς Μοῖρας ταύτας ἀντιθέτως ὁ λαὸς ὡς γραίας ἀσχήμους μὲ μεγάλα δόντια, πὺν περπατοῦν, καὶ καὶ κουκουλωμένες. Θυμῶνουν εὐχολίᾳ. Μοιρῶν πάντα τὰς ἡμέρας τὸ σπῆτι, ἀποφασίζουσι μοῖρα, καὶ κατὰ μοῖρα φορὰ μπαίνουν καὶ τὴν μοῖρα. Ἄλλ' ὅταν κοιμᾶται ἡ λεχὼνα καὶ δὲν εἶναι κανεῖς μπροστά. Ἐρχοῦνται δὲ κατὰ τὴν τρίτην ἢ πέμπτην ἢ ἐβδόμην ἡμέραν μετὰ τὴν γέννησιν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τοποθετοῦν τράπεζαν δι' αὐτὰς μὲ διάφορα μειλίγματα, διακοσμοῦν δὲ καὶ τὸ λίκνον τοῦ βρέφους διαφοροτρόπως, διὰ νὰ εὐχαριστηθοῦν αἱ Μοῖραι καὶ μοιράνουν μὲ καλὴ μοῖρα τὸ παιδί. Κατὰ τινὰς παραδόσεις οἱ Μοῖρες ἔρχονται ἀσπροντυμένες, κρατεῖ δὲ ἡ μεγάλη ψαλίδα, ἡ ἄλλη ἀδράχτι καὶ ἡ τρίτη ρόκα μὲ λινάρι. Στὸ μοίραμα ἅπάνω ἡ μία μὲ τὴ ρόκα γνέθει ἡ ἄλλη μὲ τ' ἀδράχτι τυλίγει τὴν κλωστή καὶ κάθε τυλιξιὰ εἶναι κ' ἓνας χρόνος· ὅταν τελειώσῃ τὸ μοίραμα, ἡ μεγάλη μὲ τὸ ψαλίδι κόβει τὴν κλωστή. Ἄν σπᾶσῃ ἡ κλωστή προτοῦ νὰ τελειώσῃ τὸ μοίραμα, παύουν κ' οἱ Μοῖρες καὶ φεύγουν· καὶ τὸ παιδί θὰ ζήσῃ τόσα χρόνια, ὅσες τυλιξιὲς ἔχει τὸ ἀδράχτι, καὶ θὰ γενοῦν ὅσα προφτάσανε νὰ τὸ μοιράνουνε οἱ Μοῖρες. Ἐνιαχοῦ πιστεύεται, ὅτι ἡ Μοῖρα ἐπιφαίνεται ὡς *μύγα καντερὴ καὶ παρδαλή*, ἡ ὁποία κάθεται στὴ μύτη τοῦ παιδιοῦ, καὶ ἂν εἶναι καημένη ἡ μύτη τοῦ παιδιοῦ, τότε θὰ πῇ πὼς ἔχει νὰ περάσῃ πολλὰ βάσανα.

Κατοικία τῶν Μοιρῶν εἶναι ἐρημίαι καὶ ὄρη δυσπρόσιτα, ὅπου κατὰ τινὰς παραδόσεις ἔχουν τὸ παλάτι των, κατὰ τινὰ δὲ ἐπωδὴν κατοικοῦν εἰς τὸν Ὀλυμπον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ δὲ Τύχη, ἡ θεὰ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἶναι κατὰ τὰς παραδόσεις ἄσκημη καὶ μαύρη· κάθεται συχνὰ στὸ δρόμο μόνη καὶ ἀπὸ κεῖ ὁδηγáει καλὰ ἢ κακὰ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι στραβὴ ἢ ἔχει δεμμένα τὰ μάτια τῆς μὲ μαντῆλι καὶ περιπατεῖ ἄσκοπα, σὰν ἀνόητη, περιπατεῖ πάντοτε καὶ σ' ὅποιον πέσῃ ἀπάνω τὸν κάνει εὐτυχισμένο. Γιὰ κεῖνο λέν· *τόπεσ' ἢ στραβὴ ἢ Τύχη*.

Πολλάκις ἡ Τύχη συγγέεται μὲ τὴν μοῖραν καὶ οὕτω πιστεύεται ὅτι, καθὼς κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ Μοῖρα του, ἔτσι ἔχει καὶ τὴν τύχη του, ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἡ Τύχη γεννιέται, ἅμα γεννηθῇ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ὥστε κάθε ἄνθρωπος ἔχει καὶ τὴ δική του Τύχη ἢ Μοῖρα ξεχωριστὰ ἐκεῖ στὸ βουνό, ὅπως ἐδῶ στὴ γῇ ἔχει κοντὰ του τὸν φύλακά του ἄγγελο. Ὁ καλόνυχος εἶναι καλόνυχος καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, ὅθεν προσέκνυψεν ἡ δοξασία περὶ *καλοῦ ποδαρικοῦ* καὶ ἡ συνήθεια νὰ ἐλιξητοῦν ἰδίως κατὰ τὴν Πρωτοχρονιάν, ὡς καὶ τὴν ἑναρξιν διαφόρων ἐργασιῶν, ὡς πρῶτην ἐπισκεψὴν ἀνθρώπων, ἐχόντων καλὸ ποδαρικό.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΝΕΚΡΟΙ ΚΑΙ ΨΥΧΕΣ

ΑΘΗΝΩΝ

Αἱ περὶ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ψυχῶν παραδόσεις ἔχουν τὴν ἀρχὴν τὼν εἰς τὰς παγκοσμίους περὶ νεκρῶν καὶ ψυχῶν δοξασίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐὰν ἀπέθανεν, ἡ ψυχὴ του ὅμως ἔτι καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἄλλοτε διέμενεν. Ἐὰν μάλιστα πρόκειται περὶ φρονευθέντος, τότε ἡ ψυχὴ προσδένεται εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐχύθη τὸ αἷμα καὶ βογκáει κατὰ τὰς νύκτας ζητοῦσα ἐκδίκησιν. Ἐχουν δὲ τὴν δύναμιν οἱ νεκροὶ νὰ βλάψουν, ὡς ἔχουν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ὠφελήσουν. Πειράζουν ζῶα καὶ ἀνθρώπους, ὅσοι κατεπάτησαν τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζουν. Ὡς κατοικοῦντες δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς εἶναι καὶ ἐφοροὶ τῶν κεκρυμμένων θησαυρῶν καὶ ἀποκαλύπτουν αὐτοὺς εἰς τοὺς εὐνοοῦμένους τῶν.

Κατὰ τὰς χριστιανικὰς δοξασίας αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν μεταβαίνουν εἰς τὸν παράδεισον ἢ εἰς τὴν κόλασιν. Ὑπάρχουν ὅμως παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὡς τόποι κολάσεως ἀναφέρονται τόποι ἐπίγειοι, βουνὰ ἢ νῆσοι, εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ψυχαὶ ἀποτίουν ὑπὸ μορφήν πολλὰκις ζῶων τὰς ποινὰς τῶν. Ἐν γένει δὲ εἰς τὰς περὶ νεκρῶν παραδόσεις ἀνευρίσκει τις παραλλήλως πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἢ καὶ ἐν συμφύρσει πρὸς αὐτὰς οὐ μόνον ἀρχαῖα περὶ ψυχῶν μυθολογήματα, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς πρωτογόνους ἀρχαιοτάτας δοξασίας.

λζ') Βρικόλακες.

Οἱ Βρικόλακες εἶναι οἱ νεκροί, οἱ ὅποιοι τοῦτο ἔχουν τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ψυχὴ των δὲν ἀπεχωρίσθη τοῦ σώματος καὶ τὴν μὲν ἡμέραν ἀναπαύονται ἢ ἐργάζονται ἐντὸς τοῦ τάφου των, κατὰ δὲ τὰς νύκτας περιφέρονται καὶ πολλαχῶς παρενοχλοῦν καὶ κακοποιοῦν ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Ἔχουν δὲ αἱ περὶ βρικολάκων παραδόσεις τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀφετηρίαν των εἰς παλαιότητα καὶ παγκοσμίους περὶ νεκρῶν καὶ ψυχῶν δοξασίας, καθ' ἃς τὸ νεκρὸν σῶμα καὶ ἂν ἔχασεν ἀκόμῃ τὴν κίνησιν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσεν ὅμως νὰ ζῇ καὶ νὰ ἔχῃ ἀνάγκας καὶ δύναμιν νὰ ὠφελήσῃ καὶ νὰ βλάψῃ τοὺς ἀνθρώπους.

Κατὰ τὰς δοξασίας ταύτας ἡ ψυχὴ, συναφῆς οὖσα πρὸς τὸ σῶμα, οὐδέποτε παύει νὰ εὐρίσκεται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτό, οὐδέποτε ἀποχωρίζεται τελείως ἀπ' αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον τοῦτο διατηρεῖται ἀκέραιον. Ἐκ τῶν δοξασιῶν τούτων προκύπτει, καὶ πολλὰ καὶ πολλάκις ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι περὶ τὴν μεταβολὴν τῶν νεκρῶν συνήθειαι. Οὕτω π. γ. ἐνῶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὸ σῶμα κατακαίεται διὰ νὰ δυσηθῇ ἡ ψυχὴ καὶ μεταβῇ εἰς ἄλλο σῶμα καὶ ἡ συνήθεια αὕτη ἰσχυρὰ δὲ ποσὸς καὶ τοὺς ἐπιζώντας, εἰς τοὺς Αἰγυπτίους πᾶσα προσπάθεια καταβάλλεται, διὰ νὰ διατηρηθῇ τὸ σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ καταστροφὴ θὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς ψυχῆς. Εἰς τὰς δοξασίας ταύτας ἔχουν τὴν ἀρχὴν των καὶ αἱ περὶ βρικολάκων ἰδέαι καὶ παραδόσεις.

Τὸ σύνθηδες ὄνομα, διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦνται οἱ κακοποιοὶ οὗτοι νεκροὶ εἶναι βρικόλακες, τοῦ ὁποίου κατὰ τὸν τύπον ὑπάρχουν διάφοροι διαλεκτικοὶ τύποι, ὡς βρονκόλακες, βουρκόλακες κτλ., ἔπειτα τὸ ὄνομα βουρδούλακες καὶ βουρβούλακες, βαρβάλακες κτλ. καὶ τέλος τὸ ὄνομα καταχανᾶς ἐν Κρήτῃ καὶ ἄλλαχού. Ἡ συνήθης μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν φαντάζεται αὐτοὺς ὁ λαός, εἶναι αὕτη ἡ τοῦ νεκροῦ, ἐπὶ τὸ φοβερώτερον διαπλασθεῖσα. Ὁ βρικόλακες εἶναι μαῦρος, ἄγριος, μὲ νύχια μὲ πιδαμὴ καὶ βαμμένα στὸ αἷμα, τὰ μαλλιά μακρὰ καὶ τὰ γένεια ἄγρια. Ἐν δὲ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν εἶναι τὸ φούσκωμα τῆς κοιλίας. Ὅθεν ἐνιαχοῦ πιστεύεται, ὅτι ἐμφανίζονται ὡς ἄσκοι πλήρης αἵματος, καὶ σὰν τουλούμι ὀρθό, σὰν δερμάτια καὶ πηγαῖνον κυλῖωντα. Πλὴν τούτου ἐμφανίζεται καὶ ὡς βάθρακας, σὰ φωτιά, ἀπ' αὐτές, ποὺ βγαίνουν ἀπάνω στὰ μνήματα, σὰ σκύλος μαῦρος καὶ φοβερός κλπ. Εἷς τινες δὲ παραδόσεις εἶναι προφανῆς καὶ κάποια σύγχυσις πρὸς μορφὰς ἄλλων δαιμονίων, καθόσον ἀποδίδονται εἰς αὐτοὺς πόδες ἀλόγου ἢ μορφή ὄνου, οἷα ἡ τῶν Ἀνασκελάδων.

Πιστεύεται δὲ ὅτι γίνονται βρικόλακες ἢ ὅπως λέγει ὁ λαὸς *βρικόλακιάζουν*, ὅσους, κατακειμένους νεκρούς, ἐπῆδησε γάτα, ἢ δὲν τοὺς ἐδιάβασε καλὰ ὁ παπᾶς καὶ κυρίως οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ μάλιστα ὅσοι ὑπέπεσαν εἰς κατάραν ἱερέως, ἀφορισμὸν ἢ ἀνάθεμα, οἵτινες καὶ διὰ τοῦτο μένουν ἄλειωτοι καὶ τυμπανιαῖοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τεκμήριον ἀναμφήριστον, ὅτι ἔχουν βρικόλακιάσει.

Αἱ καταστροφαὶ καὶ τὰ κακά, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν οἱ βρικόλακες, εἶναι ποικίλα καὶ φοβερά. Καταστρέφουν ἀνθρώπους καὶ ζῶα βυζαίνοντες τὸ αἷμα αὐτῶν καθ' ὕπνους ἢ κατασπαράσσοντες αὐτοὺς καὶ τρώγοντες τὰ ἐντόσθια, μωρὰ παιδιὰ τὰ πνίγουν καὶ προκαλοῦν ἐκτρώσεις εἰς τὰς γυναῖκας. Ἀκούων τις τὰς ὑπὸ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων περιγραφὰς τῶν κακῶν, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν βρικόλακων, καὶ ἄκων ἀναμνησκέται τῶν περιγραφῶν τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῷ Οἰδίποδι Τυράννῳ περὶ τῶν μαστιζόντων τὰς Θήβας δεινῶν ἔνεκα τοῦ ἀνεκδικήτου φόνου τοῦ Λαίου, ὅταν ἕνας ψυχομαχᾷ, ἂν βλαστημῇ τὸν ἑαυτοῦ ἢ ἄλλος τὸν ἑαυτοῦ, τὸν βλαστημῇ ἐκείνη τὴν ὥρα, αὐτὸς ὁ βλαστημισμένος ἀπὸ τῆς ὥρας βρικόλακιάζει. Τὸ πῶς καὶ πῶς δὲν μπορεῖ νὰ γὰρ λειώσῃ τὸν ἑαυτοῦ ἢ τὸν ἑαυτοῦ καὶ πνίγῃ ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Καὶ οἱ βρικόλακες αὐτὸ τὸ κακὸν ὅσο δὲ βρικόλακε ἡσυχία στὸν Ἄδη αὐτὸς ποὺ τὴν βλαστήμια παρέδωκε τὸν ἑαυτοῦ στὸ διάβολο, τὸν ἑαυτοῦ, ποὺ τὸν ἔθαψαν, ὑποφέρει πολλὰς ἄλλες συμφορὰς. Ἐρχονται ἀσθένειαι καὶ θανατικὸ, τὰ σπάρτα καταστρέφονται, τὰ ἄνθη τὰ τρώει τὸ σκουλήκι, πέφτει ψόφος στὰ γιδοπρόβατα καὶ τὰ σκυλιὰ γυρίζουν κοπάδια κοπάδια στοὺς δρόμους καὶ οὐρλιάζουν. Τὸ κακὸν δὲν περνάει, ἂν μὲ εὐχὴς δὲ λειώσῃ ὁ νεκρὸς στὸν τάφο του. . . Ἕνας κάποιος Κούβελος, πάει πολὺν καιρὸς, ἐβουρκολάκισσε. . . ἐγύριζε μέρα καὶ νύχτα στὰ χωράφια καὶ τὴ χώρα καὶ ἔπνιγε ἢ ἐσπάραζε ἀνθρώπους καὶ ζωντανά. Μιὰ βραδιὰ ὁ ἀδερφὸς τοῦ Κούβελου ἐπλάγιασε γερός, χωρὶς νὰ ἔχη τίποτα, καὶ τὸ πρῶτ' τὸν βρῆκαν πεθαμένο στὸ κρεβάτι του. Ἀπὸ κάτι μελανιάσματα στὸ λαιμὸ τοῦ ἐγνόησαν πὺς τὸν ἔπνιξε μὲ τὰ δάχτυλά του ὁ Κούβελος. Πολλὰ μωρὰ παιδιὰ πέθαναν ἔξαφνα, γαστρομενέες γυναῖκες ἀπόβαλλαν, κοπάδια γιδοπρόβατα βρέθηκαν ψόφια πέρα καὶ πέρα.

Πλὴν τούτου καὶ ἄλλαι ἐνοχλήσεις ἐλαφρότεραι ἀποδίδονται εἰς αὐτοὺς. Οὕτως εἰς τὰ νεκροταφεῖα πίνουν τὸ ἔλαιον τῆς κανδήλας τῶν νεκρῶν, εἰς τοὺς δρόμους ρίπτουν λίθους κατὰ τῶν διαβατῶν, εἰς δὲ τὰς οἰκίας εἰσερχόμενοι τρώγουν ὅ,τι εὑρουν. Εἶναι δὲ τόσαι αἱ ἐξ

βούλακας ἢ βουρδούλακας εἶναι ὁ ἐξοιδημένος, ὁ φουσκωμένος, ὁ τιμ-
πανίτης, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων χαρακτηριστι-
κῶν τοῦ βρικόλακα¹.

Παραδόσεις δὲ περὶ νεκρῶν, παρομοίας πρὸς τὰς σημερινάς, εἶχον
καὶ οἱ ἀρχαῖοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων, πλὴν τῶν περὶ ἀλιτηρίου δαίμο-
νος παλαιοτάτων δοξασιῶν, ἀξιομνημόνευτος διὰ τὴν ὁμοιότητα εἶναι
ἡ ὑπὸ τοῦ Φλέγοντος μνημονευομένη, καθ' ἣν ἡ νεκρά Φιλίννιον
καταλείπουσα τὸν τάφον ἔρχεται νύκτωρ εἰς τὴν κλίνην τοῦ Μαχάτου,
ἀνακαλυφθεῖσα δὲ κατακαίεται ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἀκριβῶς,
ὅπως καὶ σήμερον γίνεται.

λη') Θάνατος. Κάτω κόσμος. Χάρος.

Εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ὁ θάνατος καὶ ὁ μετὰ θάνατον βίος τῶν
ψυχῶν ἀπησχόλησε τὸν νοῦν καὶ τὴν φαντασίαν καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν
εἰς τὴν γένεσιν ποικίλων κατὰ τόπον δοξασιῶν καὶ παραδόσεων, αἴτι-
νες καὶ ἂν ἐν ταῖς λεπτομερείαις διαφέρουσιν κατὰ τὸν πυρῆνα ὅμως
αὐτῶν εἶναι πικροπλήγισται. Παντοῦ πικρὸς ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἔπαρ-
χι τοποῦ τις ἰδιαιτέρες, ὁ τόπος τὸν νεκρῶν, ὅπου μεταβαίνουν οἱ
νεκροί, πολλάκις κατόπιν μακροῦ ταξιδίου, τοῦ ὁποῖου πλάττονται καὶ
διάφοροι λεπτομέρειαι. Πολλοὶ δὲ ἐπαρτήσαν καὶ ὁδηγοὶ θεοί,
οἱ ὅποιοι παραλαμβάνοντες ὁδηγοῦν τὰς ψυχὰς εἰς τὸν προωρισμένον
δι' αὐτὰς τόπον, ὅστις εἰκονίζεται σύμφωνος πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν
βαθμίδα τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν ᾧ ἕκαστος λαὸς εὐ-
ρίσκεται.

Εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν λαὸν αἱ περὶ τούτων παραδόσεις ἀνα-
τρέχουν εἰς τὰ ἀρχαῖα περὶ τοῦ Ἄδου καὶ τῶν θεῶν τοῦ Ἄδου μυ-
θολογήματα, τὰ ὅποια ἐπηρέασαν καὶ αὐτὰς τὰς καθαρὰς χριστιανικὰς
διδασκαλίας. Οὕτω πιστεύεται, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι ὁ Ἄδης
εἶναι ὑποχθόνιος, ὅθεν λέγεται καὶ Κάτω κόσμος, δεικνύουν δὲ καὶ
σήμερον ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διάφορα ἄντρα καὶ ὁπάς, αἱ ὁποῖαι
θεωροῦνται ὡς καταβάσεις εἰς τὸν Ἄδην, εἰς τὸν ὁποῖον κατέρχονται
διὰ βαθμίδων. Κατόπιν εὐρίσκεται τὸ *Τρίχινο γεφύρι*, τὸ ὁποῖον πρέ-
πει νὰ περάσουν οἱ νεκροί, διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Ἄδην. Εἰσερχό-
μενοι πίνουν τὸ *νερὸ τῆς λησμονιᾶς* ἢ τὸ *νερὸ τῆς ἀρνης* καὶ ἀρνοῦν-
ται καὶ λησμονοῦν ὅλα τὰ ἐπίγεια. Εἰς ἄλλας παραδόσεις ἀνευρίσκει

1) Περὶ τούτων διέλαβεν ὁ ΣΤΥΛ. ΔΕΙΝΑΚΙΣ ἐν Λαογρ., τόμ. 7, σ. 275 κέ.

τις τὸν ἀσφοδελὸν λειμῶνα τῶν ἀρχαίων, τὴν Ἀλησμονιά, ἔνα λιβάδι, ποὺ ἔχει τὸ λησμονοβότανο. Ἀμα περάσῃ ἀπὸ κεῖ ὁ μαῦρος ἀνθρώπος, λησμονάει τὸν κόσμον καὶ τὶς στράτες καὶ τὰ διαβάτά του.

Εἰς τὸν Ἄδην ὁδηγεῖ τὰς ψυχὰς ὁ Χάρος, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος Χάρων, ὁ ὁποῖος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσιν ἀπετέλεσε τὴν προσωποποίησιν αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Ὁ Χάρος εὐρίσκεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοῦ, τὰς ὁποίας καὶ ἐκτελεῖ. Κάποτε, διηγεῖται ὁ λαός, ἡσθάνθη λύπην καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολήν. Ὅθεν κατηράσθη αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ἔκτοτε ἐκωφάθη. Ὁ λαὸς φαντάζεται αὐτὸν ὡς καβαλλάρην μαῦρον, ὁ ὁποῖος ἀφαιρεῖ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ σύρει αὐτὰς ἀγελήδον εἰς τὸν Ἄδην, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄρχων καὶ δεσπότης. Ὅσους πρόκειται νὰ πάρῃ ἀναγράφει εἰς βιβλίον κατὰ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου καὶ διὰ τοῦτο τοποθετοῦν καρύδια ἐπὶ τῶν στεγῶν καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν τὰ σπάζουν καὶ ὅποιον εὗρεθῇ κούφιο, συμπεριλαμβάνει ὅτι οὗτος θέλει ἀποθάνει ἐντὸς τοῦ ἔτους.

Ἀπὸ τὸν θάνατον κατεῖται ὁ Χάρον οὐδεὶς εἶναι ἀπηλλαγμένος. Ὡστόσο ὅμως κάποιος καὶ εὐχάριστο νεκρὸν, ὅν ὑποτίθει ὡς κατὰ τὸν ἀνθρώπον αἰσθητὸν. Ἐπει αὐτοῦ πολλὰ παραδόσεις διηγούνται καὶ εἰς πολλὰ δὲ περὶ αὐτοῦ ἔχει τοῦτο εἰσελθεῖ.

187) Αἴτια.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ αἰτιολογικαὶ λεγόμεναι παραδόσεις, ὅσαι δηλαδὴ ἐπλάσθησαν προφανῶς ὅπως ἐξηγήσουν κάτι τι. Εὐρίσκονται δὲ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα εἰς μερικούς, τοὺς ἀμερικανούς, εἶναι αἱ ἐπικρατοῦσαι, εἰς τὰς ὁποίας πᾶσα διήγησις καταλήγει. Παραμύθια, εὐρωπαϊκά, διαδοθέντα παρ' αὐτοῖς, εἰς τὸ τέλος στρέφονται εἰς αἰτιολογικὰς παραδόσεις.

Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι σοβαραῖ, ὑπάρχουν ὅμως καὶ πλεῖσται, αἱ ὁποῖαι φέρουν ἐντελῶς εὐτράπελον χαρακτῆρα. Οὕτω π. χ. διηγούνται διὰ τὰς γυναῖκας τοῦ Μάρτη, ἢ διὰ τὸ βουτοῖ τῶν δώδεκα μηνῶν, ἐξ ὧν ἐρμηνεύουν τὸ ἄστατον τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν Μάρτιον, ἔπειτα γιατί τὰ σκυλιὰ μυρίζονται τὸ ἔνα τὸ ἄλλο, γιατί γκαρίζει ὁ γάιδαρος κτλ. Αἱ παραδόσεις αὗται, αἱ πλεῖσται τοῦλάχιστον, φαίνονται προϊόντα τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος. Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητον, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκει τις καὶ παλαιάς. Οὕτω π. χ. τὴν παράδοσιν, γιατί ὁ γάιδαρος κατοικεῖ ὅπου εὕρη νερό, ἀνευρίσκει τις ἀκεραίαν μεταξὺ τῶν Αἰσωπείων μύθων.

Δ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγχθησαν τὰ πλεῖστα, τῶν ὧσων εἶναι ἀναγκαῖα νὰ γνωρίζῃ ὁ ἐπιχειρῶν νὰ συλλέξῃ παραδόσεις, ἡ δὲ συλλογὴ τοιούτων εἶναι ἐκ τῶν εὐκολωτέρων, ἀρκεῖ ὁ συλλογεὺς νὰ γνωρίζῃ νὰ στρέφῃ ἐπιτηδεῖως τὴν συνδιάλεξιν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος θέματα. Οἱ χωρικοὶ εὐχαρίστως τότε διηγοῦνται ἕκαστος ὅ, τι γνωρίζουν διὰ φαντάσματα, νεραΐδες, στοιχεῖα κτλ. Ἡ δὲ συλλογὴ παραδόσεων, ἀναφερομένων εἰς τόπους, γίνεται εὐκολώτατα, ὅταν διατρέχῃ τις τὴν χώραν μετὰ συνοδοῦ ἐντοπίου καὶ ἔχῃ τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτᾷ περὶ τούτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ ἔρειπίου, τοῦ βράχου κτλ.

Παραδόσεις νεοελληνικαὶ ἔχουν δημοσιευθῇ πλεῖσται, τὰς ὁποίας πάσας, τὰς μέχρι τοῦ 1904, συνεκέντρωσεν ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις*, εἰς τόμους δύο, ὧν ὁ μὲν πρῶτος περιέχει τὰ κείμενα, ὁ δὲ δευτέρος τὰς σημειώσεις. Διὰ δὲ τὴν μελέτην αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν, πλὴν τῶν σημειώσεων τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, ἀξιανάγνωστα εἶναι τοῦ ΑΥΤΟΥ, *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεοελλήνων Ἑλλήνων. Νεοελληνικὴ μυθολογία*, τόμ. 1-2 (1871, 1874), ὡς καὶ τοῦ Ε. Ε. SCHMIDT, *Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum*, Leipzig, 1877, ὡς καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ JOHN CUTHBERT LAWSON, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion*, Cambridge, 1910.

Διὰ τὰ μετὰ τὸ 1922 δημοσιεύματα βλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν εἰς Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 5, σ. 219-225, 256. 8, σ. 257-264. 9/10, σ. 280-296. 11/12, σ. 118-125, 372-373. 15-16, σ. 154-160.

[Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ταύτης σημειώνονται κατ' ἐκλογὴν καὶ κατὰ κεφάλαια δημοσιεύματά τινα :

Γενικά.— Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Κρητικαὶ παραδόσεις, Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. 2 (1939), σ. 134-149. — Ν. ΚΛΗΡΙΟΥ, Θρύλοι καὶ παραδόσεις τῆς Κύπρου, Λευκωσία 1954. — Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Ναξιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ. τόμ. 17 (1957/58), σ. 30-70. — ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ, Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11/12 (1960), σ. 200-228.

Ε'. — Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», Ἀθῆναι 1953, σ. 385-419. — ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Zwei neugriechische Volkssagen über Alexander den Grossen, Zbornik za Narodni Zivot i Običaje, Knj 40, Zagreb 1962, σ. 443-450.

Ζ'. — ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἑλληνες Γίγαντες, Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδος, ἔτ. 1926, σ. 45-54. — ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Οἱ ἀντρειωμένοι καὶ ἡ οὐρά των, Ἡμερ. Μεγ.

Ἑλλάδος, ἔτ. 1927, σ. 499-511. — Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἕλλησι, Ἀθῆναι 1939, σ. 96-100 (περὶ Σαρανταπύχων). — Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ, Ἡ Μονοβύζα, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἠπειρον, εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη, Ἀθῆναι 1956, σ. 215-236. — J. TH. KAKRIDIS, Neugriechische Sagen über die alten Griechen, Ziva Antika, ἔτ. 9, τόμ. 1-2, Skorpie 1959, σ. 4-14 (2-12). — Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογρ., τόμ. 18 (1959), σ. 157, 189-193, τόμ. 19 (1960/61), σ. 90 (περὶ Κυνοκεφάλων). — Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Ὁ μῦθος τοῦ Πολυφήμου εἰς δημῳδοὺς παραδόσεις περὶ τῶν Τριαμάτηδων, Κρητ. Χρονικά, τόμ. 15 (1963), τευχ. III, σ. 106-116.

Δ'. — ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἡ λουδορία, λαϊκὴ παράδοσις περὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ, Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 266-274. — Γ. Α. ΜΕΓΑ, Ἀδάμ καὶ Χριστὸς εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδος, 1929, σ. 385-520. — ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. Γ' - Δ' (1941-42), σ. 3-32, σ. 196-209 (Ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος).

Ι'. — Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Saint Georges dans la vie populaire, L'Hellénisme Contemporain 6 (1952), σ. 428-442. — ΑΓΓΕΛΗ ΑΓΓΕΛΗΣ ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, Ὁ Ὅσιος Μάμας, Ἀθῆναι 1953. — Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρωμανικοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 9/10 (1955-1957), σ. 1-10. — ΑΓΓΕΛΗ ΑΓΓΕΛΗΣ, 1958, σ. 95-104.

ΙΔ'. — Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ, Ἀχναῖα καὶ ὁρμαῖοι, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. 13 (1946/47), σ. 209-227 καὶ 14 (1948/49), σ. 374-376. — Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ, Ἡ γοιὰ, μυθικὴ μορφή ἀρχαία, Προσφορά εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 561-580.

ΙΕ'. — Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Ὁ Διόνυσος καὶ ἡ ἄμπελος ἐν Νάξῳ κατὰ τὰς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας παραδόσεις, Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier, Ἀθῆναι 1953, (ἀνὰτ. σελ. 19).

ΙΗ'. — Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τὰ δημῳδὰ ἑλληνικὰ ᾄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, Λαογρ., τόμ. 4 (1913-14), σ. 185-235.

Κ'. — Γ. Α. ΜΕΓΑ, Παραδόσεις περὶ θησαυρῶν, Λαογρ., τόμ. 4 (1913/14), σ. 22-34. — ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Παρατηρήσεις εἰς τὰς Χιακὰς παραδόσεις Στ. Βίου, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25) σ. 447-487.

ΚΥ'. — DAN. CODELLAS, The Smerdaki, Journal of American Folklore, vol. 58 (1945), σ. 236-244.

ΚΕ'. — Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τὰ ὀνόματα τῶν Νεραΐδων καὶ τῶν Ἀνασκελάδων, Λεξικ. Ἀρχεῖον τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. 5 (1918), σ. 17-32. — Γ. Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗ, Γλῶσσα καὶ λατρεία, Λεξικογρ. Δελτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. 4 (1942/48), σ. 23-28.

ΛΔ'. — Γ. Α. ΜΕΓΑ, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 465-520].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΕΥΤΡΑΠΕΛΟΙ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Εὐτραπέλους διηγήσεις λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς διηγήσεις, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ὁ γέλως καὶ τὸ σκῶμμα. Εἶναι δὲ αὗται προῖδν τῆς αὐτῆς φιλοπαίγμονος καὶ κατ' ἐξοχὴν σκωπτικῆς διαθέσεως, ἡ ὁποία ἐγέννησε καὶ τὰ διάφορα σκωπτικά καὶ σατυρικά ἔσματα καὶ ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τοῦ πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν ζῶντος λαοῦ τῶν ἑλλήνων.

Οἱ ἄνθρωποι τῶν μικροτέρων κοινωνιῶν καὶ μάλιστα οἱ χωρικοὶ ἔχουσιν ἐξοχὴν φιλοπαίγμονες. Ὅταν δὲ ἔσται τί ἄλλω οὐ κάμουν, σκωποῦν ἀλλήλους, κοττομπολεύονται. Τοῦτο αὖτε ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα μέσα διασκεδάσεως. Το παραμικρὸν ἐπεισόδιον, ὁ παραμικρὸς λόγος, ὁ ὁποῖος δύναται εἰς κωμικήν λαβὴν εἰς σκῶμμα καὶ γέλωτα ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς εἴρημα. Τὸν ἀρπάζουν ἀμέσως, πλάκας τὸν διαπλάττουν καταλλήλως καὶ ἐντὸς ὀλίγου κυκλοφορεῖ εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν. Ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν καὶ τὸ σκῶμμα προσελκύουν ἄτομα τινα, καταστάντα γνωστὰ διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῶν ἡλιθιότητος ἢ διὰ τὴν πονηρίαν των, διὰ τὴν ἀγροικίαν ἢ τὴν βανυσότητα, τὴν νωθρότητα καὶ τὴν ἀβελτερίαν, τὴν λαιμαργίαν καὶ τὴν οἰνοποσίαν, τὴν φιλαργυρίαν ἢ τὴν σπατάλην καὶ ἄλλα διάφορα ἑλαττώματα. Τούτων αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι, παράλογοι, ἀσυνήθεις, ἰδιότροποι, ἡλίθιοι, πάντοτε ὅμως χαρακτηριστικοὶ τῶν ἑλαττωμάτων τοῦ ἀτόμου, κινοῦντες τὸν γέλωτα καὶ τὸ σκῶμμα ὅλων ταχέως κυκλοφοροῦν, ἐπαναλαμβάνονται, πολλάκις διαπλάττονται καὶ εἰς τὸ τέλος στερεοποιῶνται εἰς εὐτραπέλους τοπικὰς διηγήσεις.

Αἱ τοπικαὶ αὗται διηγήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς ἄτομα μεμονωμένα, ἔχουν συνήθως καὶ διάδοσιν περιορισμένην, σπανίως ὑπερβαίνουσιν τὰ στενὰ ὅρια τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐπλάσθησαν, σπανίως δ' ἐπίσης ἀποκτοῦν καὶ μακροτέραν παράδοσιν. Πλὴν ὅμως τούτων φέρονται καὶ πληθὺς ἄλλοι διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ λαοῦ κυκλοφο-

ροῦν, ἀλλ' ἔχουν εὐρυτάτην διάδοσιν εἰς πλείστους λαοὺς καὶ παράδοσιν μακράν, πολλάκις φθάνουσιν μέχρι τῆς ἀρχαιότητος. Τῶν διηγήσεων τούτων ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἐξέλιξις δύσκολον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὅπωςδὴποτε ἡ πιθανωτέρα ἀρχὴ καὶ ἐξέλιξις αὐτῶν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς·

Τὴν σκωπτικὴν διάθεσιν, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω εἵπομεν, πολὺ ἐντονωτέραν ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, τὰ μεγάλα ταῦτα παῖδια τῆς φύσεως, εἰς τοὺς ὁποίους μάλιστα εἶναι συναφῆς καὶ πρὸς τὸν παρατηρούμενον ὑπέρμετρον αὐτῶν ἐγωϊσμόν καὶ τὴν μέχρι γελοίου ἔπαρσιν, ὅθεν προκύπτει ἡ καταφρόνησις καὶ τὸ σκῶμμα τῶν ἄλλων. Στρέφεται δὲ τὸ σκῶμμα τοῦτο καὶ ἡ καταφρόνησις ὅχι μόνον ἐναντίον τῶν πραγματικῶς ὑποδεεστέρων ἢ τῶν ὁμοίων, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν ἀνωτέρων καὶ μάλιστα ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀκριβῶς περισσότερον φοβοῦνται. Διότι τοῦτο εἶναι φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ πολὺ περισσότερον τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, καθὼς καὶ εἰς παῖδια, μόλις ἐκλείψῃ ὁ φόβος, νὰ ἐκτελέσῃ τὰς καταφρόνησις, ἡ ὕβρις καὶ τὸ σκῶμμα. Ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος ὡς ἀνεκδιήκων ἐαυτὸν τοῦ κόσμου ἐν ἀσφαλείᾳ, αἰσθάνεται ἑσπῆς εἰς ἑαυτὸν καὶ σκῶμματα ἐναντίον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἔτρομαξε καὶ ὡς ἐκείνου τρέμει ἀκόμη, ἐνῷ ἀντιστρόφως μόλις λείψῃ τὸ αἰσθητικὸν αἶσθημα τοῦτο τῆς ἀσφαλείας, χάνει τελείως τὸ ἠθικόν του. Παραστατικώτατον ἐκφράζει τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὁ ἀρχαῖος αἰσώπειος μῦθος τοῦ ἑρίφου καὶ τοῦ λύκου, παραδείγματα δὲ λίαν χαρακτηριστικὰ δυνάμεθα πλὴν ἄλλων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας νὰ ἀντλήσωμεν. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπολιόρκει τὴν ἀπότομον καὶ ὑψηλὴν Σογδιανὴν πέτραν καὶ προσεκάλει τοὺς βαρβάρους νὰ παραδοθῶν, αὐτοὶ νομίζοντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα, τὸν ἔσκωπτον καὶ τοῦ συνίστων νὰ εὕρῃ πτηνοὺς στρατιώτας. Ὅτε ὁμως τὴν ἄλλην ἡμέραν εἶδον ἀπροσδοκῆτως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου ὀλιγαριθμοὺς στρατιώτας τοῦ Ἀλεξάνδρου, τόσον ἐτρόμαξαν, ὥστε παρεδόθησαν ἀμαχητί. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, διερχόμενοι ἀνενόχλητοι πρὸ τῶν ἐστρατοπεδευμένων Ρωμαίων τοῦ Μαρίου, ἔσκωπτον αὐτοὺς λέγοντες, ὅτι πηγαίνουν εἰς Ρώμην, διὰ νὰ εἰποὺν χαιρετίσματα εἰς τὰς γυναῖκας τῶν.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τῶν σκωμμάτων τούτων τὰ πλεῖστα εἶναι τῆς στιγμῆς καὶ διὰ τοῦτο παρέρχονται καὶ λησμονοῦνται μαζί μὲ τὴν περὶστασιν, ἡ ὁποία τὰ προὐκάλεσε. Πλὴν ὁμως αὐτῶν ἔχομεν καὶ σκώμματα μόνιμότερα. Τὰ σκώμματα ταῦτα εἶναι ὅσα αἱ εὐρύτεραι ἢ στενότεραι κοινωνικαὶ ὁμάδες, φυλαί, χωρίαι, πόλεις, ἔθνη ἀπευθύνουν

πρὸς ἄλλας κοινωνίας, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ μάλιστα τὰς γειτονικάς. Καθὼς δηλαδή τὰ ἄτομα ἐν ἑκαστὸν ἰδιαιτέρως, οὕτω καὶ αἱ κοινωνικαὶ ὁμάδες τὸν αὐτὸν αἰσθάνονται ἐγωϊσμόν καὶ τὸ αὐτὸ συναίσθημα ὑπεροχῆς ἀπέναντι τῶν γειτόνων τῶν καὶ σκώπτουν πᾶν ὅ,τι ξενότροπον ἢ διάφορον παρατηρήσουν. Οὕτω σκώπτουν τὸ σῶμα καὶ τὴν τροφήν, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἡθῆ καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας, τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀμάθειαν, ὥς καὶ διάφορα, πραγματικά ἢ νομιζόμενα, σωματικά ἢ πνευματικά ἑλαττώματα πολ-
λάκις μάλιστα ὄχι μόνον διὰ λόγων ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων. Οὕτως ἀναφέ-
ρεται περὶ τῶν ἀμερικανικῶν φυλῶν τῆς βορειοδυτικῆς Ἀμερικῆς, ὅτι κατασκευάζουν χονδροειδῆ ξόανα, σκώπτοντα τὰς γειτονικάς φυλάς καὶ τοὺς Εὐρωπαίους, καὶ τὰ ὅποια μετὰ τῶν προκαλοῦν ἄσβεστον γέλωτα.

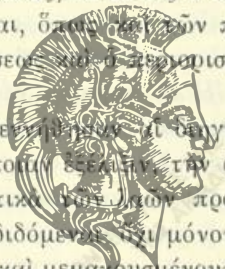
Εἶναι δὲ τὰ σκώμματα ταῦτα μονιμώτερα, ὥς ὅλα τὰ ὁμαδικὰ δημιουργήματα, ὅσα δὲν εἶναι προϊόντα παλαιῶν καὶ παροδικῶν τῆς ψυχῆς διαθέσεων, ἀλλὰ στηρίζονται ἐπὶ μακροτέρων σχέσεων καὶ μονιμωτέρων διαθέσεων. Ἡ δὲ σημασία αὐτῶν διὰ τὴν λαογραφίαν εἶναι διτλή. Αἱ παλαιότητες καθ' ἑαυτὰς εἰς τὴν λαογραφίαν γραφικὰ προϊόντα τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀπεκχόμενον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον συνήθως ἀνταποκρίνεται πρὸς πραγματικὰς καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ παλαιότερας, μὲ τὴν βαθμίδα ἀποδοδὸν αὐτοῦ ἀπαρχαιω-
θείσας καὶ διὰ τοῦτο θεωρουμένας ξενότροπους. Πολλοὶ δὲ τοιαῦται διηγῆσεις, αἱ ὁποῖαι λέγονται σήμερον ἀπλῶς ὡς σκωπτικαὶ διαφόρων ἀτομικῶν ἡλιθιοτήτων, ἀρχικῶς πιθανώτατα ἐπλάσθησαν διὰ νὰ σκώ-
ψουν ἀπρηχαιωμένα ἡθῆ ἢ δοξασίας γειτόνων καθυστερημένων. Ἀνε-
φέραμεν ἀνωτέρω ἐν τοῖς περὶ ὄρκου εὐτράπελον διήγησιν, εἰς τὸ σκῶμμα τῆς ὁποίας ἐγκρύπτεται πραγματικῶς παλαιὰ συνήθεια μαγι-
κῶν ὄρκων¹. Ἐπίσης ὅταν σκώπεται ὁ Ναστραντίν Χότζας διὰ τὴν ἡλιθίαν γνώμην του, ὅτι τὰ παλαιὰ φεγγάρια τὰ κόπτει ὁ Θεὸς καὶ τὰ κάμνει ἄστρα, ἡ γνώμη αὕτη ἀποτελεῖ πραγματικὴν πίστιν εἰς κα-
τώτερα στάδια πολιτισμοῦ, ὅθεν καὶ ἡ διήγησις κατὰ πᾶσαν πιθανό-

1) Βλ. ἀν. σ. 144-145. Τοιαύτη συνήθεια πλὴν τῆς ἐκεῖ μνημονευομένης ὁμηρικῆς ἔχομεν καὶ τὴν ἐξῆς τῶν Μολοσσῶν, μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν παροι-
μιογράφων (I 225). Οἱ γὰρ Μολοττοί, ἐπειδὴν ὄρκια ποιοῦνται, βοὺς παραστησά-
μενοι καὶ κώθωνας οἶνον πλήρεις, τὸν μὲν βοῦν κατακόπτοντες εἰς μικρά, ἐπα-
ρῶνται τοῖς παραβησομένοις οὕτω κατακοπῆναι, τοὺς δὲ κώθωνας ἐκχέοντες οὕτως
ἐκχυνθῆναι τὸ αἷμα τῶν παραβησομένων.

τητα ἐπλάσθη ὑπὸ κοινωνίας κάπως προηγμένης, ἵνα σκώψη γείτονας εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καθυστεροῦντας.

Πλὴν τῶν ἀνθρώπων τὸ σκῶμμα τῶν κατὰ φύσιν λαῶν προσεῖλκυσαν καὶ τὰ ζῶα καὶ πολλάκις ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κατὰ τόπους περισσότερον φοβοῦνται ἢ περισσότερον σέβονται, ὅπως π. χ. ὁ λύκος καὶ ἡ ἄρκτος εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ λέων καὶ ἡ λεοπάρδαλις εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἄλλα.

Τὰ σκῶμματα νῦν ταῦτα δὲν ἦτο δύσκολον νὰ δώσουν ἀφορμὴν, ὅπως καὶ ἔδωκαν, εἰς τὴν μυθοπλαστίαν διαφόρων σχετικῶν σκωπτικῶν διηγήσεων ἀκριβῶς, ὅπως ἡ σοβαρωτέρα παρατήρησις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μυθοπλαστίαν τῶν παραδόσεων. Οὕτω κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προῆλθον αἱ πρῶται καὶ πρωτόγονοι εὐτράπελοι διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι κυρίως εἶναι σκωπτικά, ἀναφερόμεναι αἱ μὲν εἰς ἀνθρωπίνους κοινωνικὰς ομάδας, αἱ δὲ εἰς διάφορα ζῶα. Κύριον δὲ αὐτῶν χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι αἱ τῶν πρωτογόνων παραδόσεων, ἡ βραχύτης τῆς διατυπώσεως καὶ ὁ περιορισμὸς εἰς ἓν καὶ μόνον ἐπεισόδιον.

Ἀπὸ τῶν αἰνῶν ἐγενήθησαν αἱ διηγήσεις καὶ οὐκ αὖτις κατόπιν νὰ ὑπόσθουν κάποια ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὑφίστανται ὅλα τὰ τοιούτου εἶδους πνευματικὰ καὶ ἡθικά προϊόντα. Καὶ πρῶτον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμεναι, καὶ μόνον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς γειτονικοὺς καὶ μεμαχουμένους, ἀπηλλάγησαν κατ' ἀνάγκην τῶν δεσμῶν πρὸς τοὺς ὥρισμένους ἀνθρώπους ἢ τὰ ὥρισμένα ζῶα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐν τῇ γενέσει τῶν συνεδέοντο καὶ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς νέους τόπους τῆς διαδόσεως, ἀπεδόθησαν δὲ κατὰ τόπους εἰς ἄλλας συνήθεις ἐν αὐτοῖς κοινωνίας καὶ εἰς ἄλλα ζῶα.

Ἡ ἀπαλλαγὴ αὕτη ἀπὸ τῶν δεσμῶν πρὸς ὥρισμένους ἀνθρώπους καὶ ζῶα καὶ ἡ ἀπόδοσις ἐκασταχοῦ εἰς ἄλλα, ἔσχε σπουδαῖον διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν διηγήσεων τούτων ἀποτέλεσμα. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν συνετέλεσεν, ὥστε ν' ἀποκτήσουν αὐταὶ μέζονα αὐτοτέλειαν καὶ ἐλευθερίαν προσαρμογῆς· οὕτω δὲ διηκολύνθη οὐ μόνον ἡ δημιουργία πολυπληθῶν παραλλαγῶν ἀλλὰ καὶ νέων ἐντελῶς παρομοίων διηγήσεων, εἴτε ἐξ ὑπαρχῆς εἴτε καὶ διὰ τῆς μεταβολῆς ἀρχικῶς σοβαρωτέρων εἰς σκωπτικάς, καθὼς κυρίως συνέβη εἰς πολλὰς παραδόσεις, ἀναφερομένας εἰς ζῶα· ἀφ' ἑτέρου δὲ συνεπέφερε καὶ ἄλλην βαθυτέραν μεταβολήν, ἐσωτερικὴν ταύτην, ψυχολογικήν. Αἱ διηγήσεις δηλαδὴ αὗται, καὶ μάλιστα αἱ σκώπτουσαι κοινωνίας γειτονικάς, ἐφ' ὅσον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν διεδίδοντο, καὶ ἀπὸ αἰῶνων εἰς αἰῶ-

νας παρεδίδοντο, ἔχανον δ' οὕτω τὸν σύνδεσμόν των πρὸς τὰς ἀρχικὰς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον παράσχει τὴν ἀφορμὴν καὶ τὸν πυρῆνα τοῦ σκώμματός των, ἀπέβλλον ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἀρχικὴν σκωπτικὴν των σημασίαν. Ἡ ἔννοια τοῦ σκώμματός των, πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ ὠρισμένους χρόνους συνδεομένη, δὲν ἦτο πλέον νοητὴ εἰς ἄλλους τόπους καὶ εἰς ἄλλους αἰῶνας. Τὸ σκῶμμα οὕτως ἠτόνισεν, ὁ δὲ γέλως καὶ ἡ εὐθυμία, ἡ συνοδεύουσα αὐτάς, συμφώνως πρὸς τὸ σύνηδες ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τῶν συναισθημάτων φαινόμενον τῆς ὑποκαταστάσεως τῶν ἐλατηρίων, ἐξετόπισε βαθμηδὸν αὐτὸ καὶ ἀπέβη αὐτὴ νέος σκοπὸς καὶ ἐλατήριον τῶν διηγήσεων. Οὕτως ἀπὸ σκωπτικῶν μετεβλήθησαν αὐταὶ εἰς εὐθύμους, εἰς πραγματικῶς δηλαδὴ εὐτραπέλους. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐξηκολούθουν ἢ καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμῃ ν' ἀποδίδονται εἰς κοινωνίας, διατηροῦν καὶ κάποιαν σκωπτικὴν χροιάν. Πολλαχοῦ ὅμως ἀπώλεσαν καὶ τὸν σύνδεσμον τοῦτον πρὸς τὰς κοινωνίας καὶ ἀπεδόθησαν εἰς ἄτομα, τὰ ὅποια κατὰ τόπους ἀπετέλεσαν τὸν τύπον τοῦ γελοίου καὶ τοῦ κοινωφανοῦς, ὥς π.χ. εἶναι ὁ Ναστραντὶν Χότζας εἰς τοὺς Τούρκους, ὁ Μάκαριδος καὶ ὁ Μπερτολδίνος εἰς τοὺς Ἕταλους κτλ. οὕτω ὁ γέλως καὶ ἡ εὐθυμία τοῦ ἔργου τοῦ ὁρμήσαντος καὶ ἀπερῆσαν ἐντελῶς ἐν τῇ αἰσθητικῇ.

Αἱ εὐτράπελοι αὐταὶ διηγήσεις περὶ τὸν κατ' ὅσον ἀνεπτύσseto ἡ διήγησις ὥς μέσον ψυχαγωγίας, ὥς ἡ ἐσχιστικὸν δηλαδὴ λαϊκὸν εἶδος, ἀπετέλεσαν καὶ αὐταὶ παρὰ τὰ σοβαρώτερα παραμύθια διηγηματικὸν εἶδος καὶ ὥς τοιαῦται πλέον ἐκαλλιεργήθησαν, ἰδιαιτέρως μάλιστα εἰς μερικὸν λαοὺς, καὶ ἐπλουτίσθησαν καὶ μὲ ἄλλα πλὴν τῶν πρωτογόνων θέματα. Πλὴν τούτου πολλαχοῦ οἱ λαϊκοὶ ἀφηγηταὶ συγκεντρώνοντες εἰς ἓν πρόσωπον ἢ εἰς μίαν κοινωνίαν ἢ εἰς ἓν ζῶον τὰς διαφόρους ἐπεισοδιακάς ταύτας διηγήσεις ἀπῆρτισαν αὐτάς εἰς συνεχεῖ ἀφήγησιν καὶ ἐδημιούργησαν οὕτω πολλαχοῦ μικροτέρας ἐν εἴδει παραμυθίων διηγήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὅμως πολλάκις εὐκόλως διακρίνει κανεὶς τὰ ἀνεξάρτητα ἐπεισόδια, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν.

Ἐπειτα, κατ' ὃν τρόπον πρωτόγονοι περὶ ζῶων παραδόσεις ἔλαβον σκωπτικὴν μορφήν, οὕτως εἰς κάπως προηγμένα στάδια καὶ ἄλλαι διηγήσεις σοβαρώτεραι, καὶ δὴ τὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων δὲν ἦτο πλέον πιστευτὸς ὁ φανταστικὸς κόσμος, ἐπαρωδήθησαν ὑπὸ τῶν ἀφηγητῶν καὶ ἔλαβον εὐτράπελον μετὰ σκώματος χαρακτῆρα. Κλασσικὸν παράδειγμα εἰς τὴν διηγηματικὴν ποίησιν ἔχομεν τὴν παρῳδίαν τῆς Ἰλιάδος, τὴν Βατραχομομαχίαν. Οὕτως ἐπλάσθη ἀρκετὸν πλῆθος εὐτραπελῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔσχον εὐρυτάτην εἰς τοὺς λαοὺς διά-

δοσιν. Πολλὰι τούτων ἤδη ἐνωρεῖς συνεκεντρώθησαν καὶ κατεγράφησαν εἰς διάφορα ποικιλώνυμα βιβλία, τὰ ὅποια καὶ σήμερον ἀκόμη φέρονται εἰς τὰς χεῖρας τῶν λαῶν ὡς λαϊκά. Ἀρκεταὶ δ' ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρέσχον ὕλην, καθὼς ἀντιστρόφως ἄλλαι, λογοτεχνικὴν ἔχουσαι ἀρχήν, διεδόθησαν καὶ παρέμειναν εἰς τὸν λαὸν ὡς λαϊκά. Μία δὲ τοιαύτη πλουσία λογοτεχνικὴ πηγὴ, ἡ ὁποία πιθανώτατα πολλὰς διηγήσεις παρέσχεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς πλείστους ἄλλους, εἶναι, ὡς κατωτέρω θὰ δεῖξωμεν, τὸ λαϊκὸν θῆατρον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, οἱ μῦμοι.

Τοιαύτη τις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων. Ἀφοῦ ὅμως ἀπαξ αὕτη συνετελέσθη καὶ ἀπῆρτίσθη τὸ πλῆθος τῶν διηγήσεων, λόγῳ τῆς στενῆς συγγενείας μεταξὺ τῶν σκωπτικῶν καὶ τῶν κυρίως εὐτραπέλων δὲν ἔλειψαν καὶ αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀντιστρόφως πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἐξελιξέως διηγήσεις ἐξ ὑπαρχῆς εὐτράπελοι ἀπεδόθησαν ἐν ὀρισμένοις τόποις καὶ πρὸς ὧσα καὶ ἔλαβον οὕτω χαρακτηριστικόν.

Τὴν ὅσον εἰσποῦν δύναται ὁ ἐκκοιτῆς κατεῖ, πᾶσαν τοιαύτην εἶναι νὰ ὀρισθῇ ἐκάστοτε ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος μιᾶς ἐκάστης τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων, ὅσαι σημεῖα φέρονται εἰς τὸ στόμα τῶν λαῶν. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ αὗται εὐρίσκονται διὰ δεδομένα εἰς πλείστους λαούς, εὐρίσκονται δὲ πολλάκις καταγεγραμμένοι καὶ εἰς βιβλία ἀρχαῖα, ὅπως ὁ Φιλόγελως τοῦ Ἱεροκλέους, καὶ νεώτερα, δυσκολώτατον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ εἰς ἐκάστην περίστασιν πότε πρόκειται περὶ ἀρχῆθεν λογογραφικοῦ ἢ λογοτεχνικοῦ μνημείου καὶ πότε περὶ αὐθιγενοῦς γενέσεως ἢ περὶ κοινῆς κληρονομίας ἢ περὶ μεταναστεύσεως καὶ δανεισμοῦ, καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει τίς ὁ δανεῖζων καὶ τίς ὁ δανειζόμενος καὶ ποῖον τὸ ἀρχικὸν κέντρον τῆς διαδόσεως.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΕΥΤΡΑΠΕΛΟΙ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

Α') ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ

Αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν ἔχουν ἰδιαιτερον ὄνομα, ἀλλὰ φέρονται μὲ τὰ ὀνόματα, μὲ τὰ ὅποια δηλοῦνται καὶ ἄλλαι διηγήσεις, οἷον *μεσελέδες* ἢ *μασάλια*, *παραμύθια*, *μῦθοι*. Εἰδικώτερον κάπως εἶναι ἐν χρήσει τὰ ὀνόματα *μουραμπάδες* καὶ *καλιῶρες*.

Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν αὐτῶν διακρίνομεν καὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ τὰς κατηγορίας, τὰς ὁποίας ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρω, δηλαδὴ πρῶτον τὰς ἐντελῶς τοπικάς, τὰς σκωπτικὰς ὁμάδων, τὰς κυρίως εὐτραπέλους, καὶ τὰς διεξοδικὰς ἐν εἵδει παραμυθιοῦ ἢ τὰ εὐτράπελα παραμύθια. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τῶν διηγήσεων καὶ λαμβάνει αὐτὰς ἀκριβῶς, ὅπως παρουσιάζονται σήμερον ἐνώπιον ἡμῶν, οὐδεμίαν δ' ἔχει ἀναφορὰν οὐδ' ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν προέλευσιν.

α') Τοπικάι.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν καὶ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος φίλος τοῦ σκώμματος καὶ τοῦ γέλωτος, αἱ δὲ κατὰ τόπους φερόμεναι εὐτράπελοι τοπικαὶ διηγήσεις εἶναι πολυάριθμοι. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ πραγματικότης εἶναι πάντοτε πλουσία ἐν ἡμέρᾳ ἀφορμὰς πρὸς γέλωτα καὶ σκῶμμα. Κάθε δὲ τόπος καὶ κάθε καιρὸς ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ τὸν κωμικόν του ἥρωα, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖται ὅλην καὶ τὴν ἀφορμήν ὅπως γεννηθῶν ποιεῖται διηγήσασθαι τὸν σκῶμα τοῦ σκώματος καὶ πλάσσει. Οὕτω π. χ. διηγούμεθα ἐν Ἀθηναῖς περὶ τινος μωροῦ ποιμένος *Μιχαλῆ τ' Ἀρζάλη*, ὁ ὅστις κάποτε εἰς ἕνα παρεκκλήσι καὶ ἔπαιξε τὸ σουραῦλι του, κατόπιν δὲ προσεκάλει καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας νὰ παίξῃ καὶ αὐτή. Ὑπερδὴ δὲ δὲν εἰσκούετο, ἐσήκωσε τὸ σουραῦλι, διὰ νὰ κτυπήσῃ τὴν εἰκόνα. Σηκώνοντας ὅμως τὸ χερί του ἐκτύπησε μὲ τὸ σουραῦλι τὴν κανδήλα, ἡ ὁποία ἀποσπασθεῖσα κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Εἰς τὴν Γκιουμουλτζίναν τῆς Θράκης ὑπῆρχε πρὸ ἐτῶν περίφημός τις μωρός, *Λέτσιους* (= Ἀλέξανδρος) καὶ σκωπτικῶς *Μανταλέτσιους* (= Βουβαλολέτσιος) καλούμενος, περὶ τοῦ ὁποίου πλὴν ἄλλων διηγοῦνται καὶ τὸ ἀκόλουθον:

Μιά φουρὰ ἔκλονθη ἡ μάγνα τ'. Αὐτὸς πάλι κοιμοῦνταν κοντά τς. Κεῖ ποὺ ἔβριχι τὸν χερί τς, γιὰ νὰ στρίβ' διη ρόκα τς, πιτάζονταν σταλαματιές στὰ μοῦτρα τ'. Ξύπνησι. Πασπατεύ' τὸν μούτρον τ', οὐγρό. «Μάγνα, λέει, ἰδοὺ τὸν ὄνειρον, ἰδοὺ κι τὸν θάμα. — Ἀμ τί εἶνι, μπρὲ Λέτσιον; — Νά! εἶδα πὼς ἦμαν 'ζ δοὺν Ἰουρδάνη πονταμὸ κι βαφτήσ'κα. Ἄν δὲ πιστεύ'ς, νὰ κι τὰ ρ'ιρά».

Αἱ τοιαῦται διηγήσεις, συνήθως δὲν ὑπερβαίνουν τὰ στενὰ τοπικά ὅρια, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολὺ ὀλίγον εἶναι γνωσταί, οἱ δὲ συλλογεῖς σπανίως τὰς προσέχουν. Μόλα ταῦτα δὲν λείπουν καὶ παραδεί-

γματα εὐνυτέρα αὐτῶν διαδόσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπέρχεται βαθμυδὸν ἢ λήθη τῶν προσώπων πρὸς τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς συνεδέοντο. Οὕτω χάνουν αἱ διηγήσεις τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμόν, καθίστανται ἀπλῶς εὐτράπελοι. Τοιαύτη τις π. χ. φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθος·

Μία φορὰ ἔνας τὸν καιρὸ τοῦ τρύγον πῆγε μαζὶ μὲ τὸ δούλο του στὸ σπιτάκι, ποὺ εἶχε στὰ χωράφια. Τὸ βράδυ, ποὺ κοιμηθήκανε, λέει ὁ ἀφέντης τοῦ δούλου νὰ τὸν σηκώσῃ πολὺν πρωΐ. Τὴν ἄλλῃ μέρα δούλος καὶ ἀφεντικὸς ξυπνήσανε καὶ ἦταν νύχτα ἀκόμα. «Ἄνοιξε, τοῦ λέει ὁ ἀφεντικὸς, τὸ παράθυρο νὰ δῆς ἂν ξημέρωσε». Πάει ἐκεῖνος ἔτσι ποὺ ἦταν ξαλισμένος ἀπ' τὸν ὕπνο καὶ ἀνοίγει τὸ ντουλάπι, ποὺ ἦταν κατὰτοιχα καὶ μὴ βλέποντας φῶς καὶ ἀκούοντας τὴ μυρουδιά τοῦ τυριοῦ, ποὺ φύλαγαν ἐκεῖ, γυρίζει καὶ λέει τοῦ ἀφεντικοῦ του : «Σκοτάδι ! Ἄδης ! καὶ μυρίζει τυρίλες».

Δὲν εἶναι ὅμως πάντοτε δυνατόν, καὶ καθορισθῇ, ἂν μία τοιαύτη διήγησις πράγματι καὶ ἐξ ἀρχῆς τοπικὴ καὶ δὲν προέρχεται ἐκ παραδόσεως. Αὐτοὶ καὶ εἰς τὰς περὶ τῶν ἀκόμη ἐκείνων καὶ τῶν ὁμοίων γῆσι εἰς ὁρισμένον τοπικὸν προσώπων ἀναφέρεται, δυσκόλον εἶναι ν' ἀποφανθῇ κανεὶς ὁριστικῶς περὶ τοῦ τοπικοῦ αὐτῆς χαρακτήρος, ἀπ' οὗ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ λαὸς ἑσθίαις εὖρη τὸν στόχον τοῦ σκώμματός του, συνηθίζει νὰ περισωρεύῃ περὶ αὐτὸν ὅσα καὶ ἐκ παραδόσεως ἀκόμη σκώμματα γνωρίζει.

Τὸ ὕφος τῶν διηγήσεων τούτων, ὅπως καὶ τῶν σκωπτικῶν ἐν γένει, εἶναι σύντομον καὶ ἀνεκδοτικόν. Ὁ δὲ σκωπτικὸς αὐτῶν χαρακτήρ καὶ ἡ σχέσις πρὸς ὥρισμένα ἐλαττώματα συνετέλεσαν πολὺ, ὅπως χρησιμοποιηθῶν καὶ ὡς παραδειγματικά, καταντήσουν οὕτω παροιμιώδεις, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ παροιμίαι πολλάκις προέκυψαν, καθὼς θέλομεν εἶπει εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν.

β') Σκωπτικαὶ ὁμάδων.

Ἐκ τῶν σκωπτικῶν πολυπληθέστεραι εἶναι αἱ εἰς διάφορα κατὰ τόπους χωρία ἀναφερόμεναι, τὰ περιπαίγματα τῶν χωρίων. Καθ' ὃν δηλαδὴ τρόπον καὶ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν καὶ εἰς ὄλους ἐν γένει τοὺς λαοὺς οἱ γείτονες συνήθως ἀποτελοῦν τὸν στόχον τῶν σκωμμάτων, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα διάφορα κατὰ τόπους χωρία ἀπετέλεσαν τὸν στόχον τῶν περιοίκων καὶ

διηγούνται περὶ αὐτῶν διάφορα σκωπτικά ἀνέκδοτα, σκώπτοντες τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὴν ἀμάθειαν, τὴν ἀγνοίαν καὶ τὴν ἡλιθιότητα, τὴν ἀγροικίαν, τὴν ἀφέλειαν, τὴν φιλαργυρίαν, τὴν κωθρότητα καὶ ἄλλα παρόμοια ἐλαττώματα. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν ἀκόλουθον σκωπτικὴν διήγησιν σκώπτεται τὸ ἰδίωμα τῶν Βικιανῶν τῆς Χίου·

Ἀνὸ Βικιανοὶ ἄρρωστοι ἦσαν εἰς τὸ νοσοκομεῖον¹ στὴν ἴδιαν κάμαρην. Ὁ ἓνας ἐφώναζεν τοῦ εἰσοκόμου : « Ἄ τσοννῆσω², ἃ τσοννῆσω ». Ὁ εἰσοκόμος, ἔν ἐκαταλάβαινε. Ἀρωτῶ τὸν ἄλλον νὰ τοῦ ξηγήσῃ, καὶ ὁ ἄλλος ἐπῆγεν κοτὰ του καὶ τοῦ λέε : « Εἶντα θές, μωρὲ πατριώτῃ ; » Ἀεὶ πάλι ἐκεῖνος : « Ἄ τσοννῆσω ». Ἀεὶ ὁ ἄλλος τοῦ εἰσοκόμου : « Φέρε τον τὴν πάπιαν³, ἀγώριμ μου ».

Ἡ ἀκόλουθος σκώπτει τὴν ἀγροικίαν τῶν Βυτινιωτῶν τῆς Γορτυνίας :

« Ρέ, ἔλεγε ἓνας ξυλοκόπος ἀπὸ τῆς Γορτυνίας πρὸς τὸν ἄλλον, νὰ γίνουμε συμπεθέροι. Ρέ, ἔχω τσιουτσουλάκι⁴ ». Ὁταν ἔρχεται ὁ μουσφίτης⁵ καὶ παῖνι τὸ τσιουτσουλάκι, λέε καὶ ὁ ξυλοκόπος : « Ὁ ὅς τὸν καὶ ὅταν τὸ σιγκοτῇ πάλι λέει καὶ τὸν ἔχει αὐτὸ ».

(Ἐκ τοῦ ἀπομνημονεύτου Ν. Λάσκαρη).

Ἡ ἀκόλουθος σκώπτει τὴν ἀγροικὸν βομολογίαν τῶν Νεοχωριτῶν τῆς Χίου·

Ἐνας εἰς τὴν λιτανείαν ἐβαστοῦσεν τὸ κόνισμα τοῦ Ἁγιοῦ Νικόλα. Ἐκεῖ ποὺ πήγαινε τοῦ ἔπρεσεν κάτω καὶ ἤσπασεν τὸ κόνισμα. Ἄμα τὸ ἔδεν σπασμένο, ἐχτύπησεν τὰ χέρια του στὰ μεριά του καὶ εἶπεν : « Πά⁶ στὸ διάβολο ὁ μεγάλος χαρος ! »

Εἰς τὴν ἀκόλουθον σκώπτεται ἡ βλακεία τῶν Βικιανῶν·

Ἐνας ἀβιζιζῆς⁷ Βικιανὸς γλέπει ἕναν κόρακαν εἰς τὸ δέντρον καὶ τοῦ τραυήξεμ, μὰ ἐκεῖνος τὸ ἔσκασεν καὶ ἐπέταξε. Ἀεὶ του καὶ ἐκεῖνος : « Πετᾷς εἰς, μὰ πετῶ καὶ ἐγώ », καὶ παίρνει δρόμον νὰ τὸμ πιάσῃ. Πά⁸ στὴν ἄκρια τοῦ κρεμμοῦ καὶ ἐχτύπησεν τὰ χέρια του σὰ φτερά, γιὰ νὰ μάθῃ νὰ πετᾷ, καὶ ἐπῆγεν του καὶ ἤρτεν κάτω.

1) νοσοκομεῖον. 2) θὰ οὐρήσω. 3) οὐροδοχείον. 4) κόρη. 5) κυνηγός.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἡ φιλαργυρία τῶν Καστριῶν τῆς Χίου·

“Ενας Καστριὸς τσιγγούνης ἤδωκεν ἕνα κομμάτι παννὶ σ’ ἕνα μάστορη, γιὰ νὰ τοῦ κάμῃ καλονπλάκι. Τὸν ἐρώτησεν : «Πόσα θὰ σοῦ δώκω ;». Λέ’ του ὁ μάστορης, «Δέκα γρόσα». Λέ’ ὁ τσιγγούνης Καστρινός, «Ὅχι, γιατί εἰν’ ἀκριβά. Θὰ σοῦ δώκω δέκα γρόσα, νὰ μοῦ κάμῃς δυό». Λέ’ ὁ μάστορης : «Σοῦ κάμνω. — Κάμνεις μου πέντε, ἔξι, ἐφτά, ὀχτώ, ἐννιά, δέκα, μὲ τοὺς ἴδιους παράδες ;» Ὁ μάστορης ἐπαραδέχτηκεν νὰ τοῦ κάμῃ δέκα καλονπλάκια ἀφ’ τὸ ἴδιο παννὶ μὲ τοὺς ἴδιους παράδες. Τὴν ἄλλην ἡμέραν τοῦ φέρει ὁ μάστορης δέκα καλονπλάκια μικρά. «Βρέ, τοῦ λέ’ ὁ Καστρινός, εὐτά ’ναι γιὰ μωρουδάκια, τί λογιῶς θὰ τὰ φορέσω ἐγώ ;» Ὁ μάστορης τοῦ λέ’ : «Κατὰ πὼς ποὺ μοῦ ’πες τὰ ’καμα, ἀφέντη. Ἀν μοῦ ’πες δέκα νὰ βγάλω ἀφ’ τὸ ἴδιο παννὶ ; — Βρέ, μὰ τόσομ μικρά σοῦ ’πα νὰ μοῦ τὰ κάμῃς ; Στάσουν ρά’ δῆς». Ἐκεῖνος κακοθήκανε κ’ ἐκάμανε τὰ καλονπλάκια τως φτιλίλια φτιλίλια.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἡ ἀποκατάστασις τῶν πραγμάτων·

“Ἐντε ἀπὸ τῆς Μέσης Ἀσίας ἔρχεται ἕνα καλὸν σῶκο. Μία φορὰ, ποὺ ἔτρεχε νὰ πῶν, σπῆν Κεκαλιὰτα, βοῆκε ἕνα πατριώτη του καὶ τοῦ γύρεψε νὰ τοῦ πᾶν νὰ πῶν τὰ ἴδῃ. Ἐκεῖνος τότε παίρνει καὶ τὸν πάει σ’ ἕνα συκοπεριβάσιον, ποὺ ἦτον συκιὲς μὲ γινομένα σῦκα, καὶ αὐτὸς νὰ σκαρφλώσῃ ἀπάνον καὶ νὰ τοῦ ρίχνῃ ἀπὸ κεῖνα κεῖ καὶ τοῦ τὰ ’δειξε, νὰ τὰ φάῃ, νὰ δοκιμάσῃ. Κάθησε λοιπὸν ὁ Μανιάτης, ὅπως τοῦ εἶπε, καὶ ὁ σύντροφός του ἀνέβη στὴ συκιά, καὶ τοῦ ’ριξε ἕνα σῶκο. Ἐσκυψε ὁ καλὸς σου ὁ Μανιάτης νὰ τὸ πάρῃ. Ἀλλὰ κεῖ ἦταν ἕνα μικρὸ αὐλάκι, καὶ ἀντὶ νὰ πάρῃ τὸ σῶκο, γελᾶστηκε κ’ ἐπιάσε ἕνα βάθρακα, ποὺ ἦταν κ’ ἐκεῖνος πράσινος κ’ ἔμοιαζε μὲ τὸ σῶκο, τὸν ἔσκιε κ’ ἔφαγε τὸ μισό. Ἀν τοῦ πολυάρεσε ὅμως, εἶδε καὶ τ’ ἄντερα τοῦ βάθρακα, καὶ παραξευενύτηκε καὶ ρωτᾷ τὸ σύντροφόν του : «Ἐχει ὁ σιοῦκος ἄντερα ;» Ἐκεῖνος ἀπὸ πάνον τοῦ φωνάζει : «Ἐχει μέλι τσαὶ τσεχρί». Ὑστερα ὅμως, καθὼς εἶδε τὸν μισὸ βάθρακα, ποὺ κρατοῦσε ἀκόμα στὸ χέρι ὁ ἄλλος, τοῦ λέει : «Ἐ! ζάβαλη, τὸ μελεοῦτσο ἔφαγες !»

Μεταξὺ τῶν σκωμμάτων τούτων ὑπάρχουν βεβαίως καὶ πολλά, ὅπως π. χ. τὸ πρῶτον παρατεθὲν παράδειγμα, κυρίως σκώμματα, νεωστὶ πλασθέντα, ἀκριβῶς ὅπως σκώψουν, πλεῖστα ὅμως εἶναι κοινότατα καὶ εὐρύτατα διαδεδομένα σκωπτικά καὶ πολλάκις κυρίως

εὐτράπελοι διηγήσεις, αἱ ὅποῖαι κατὰ τόπους περὶ ὠρισμένους στόχους περιωρεύνονται. Οὕτω π. χ. τὴν ἀκόλουθον περὶ τῶν Πυργουσίων τῆς Χίου λεγομένην σκωπτικὴν διήγησιν λέγουσιν ἐν Γκιουμουλτζίνη τῆς Θοράκης περὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Κιουτσιούκιοϊ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ ἄλλων τόπων·

Μιά Πυργούσαινα ἐρωτᾷ μιὰν ἀρραβωνιασμένην: «Πότε θὰ πατρευτῆς; — Τὴν Τσουριατοή¹. — Το² ἐὼ³ τὴν ἄλλη Τσουριατοή. — Το⁴ εἶντα θὰ σφάξης; — Βοῦν⁵. — Βοῦν τσ' ἐὼ, βοῦν τσ' ἐσὺ».

Ἡ ἀκόλουθος, λεγομένη ὡς σκωπτικὴ τῶν Καλαμωτούσων τῆς Χίου, ἔχει τὴν προέλευσίν της ἐκ τοῦ Ναστραντίν Χότζα·

Οἱ Καλαμωτούσοι εἶδαν τὸ φεγγάρι μέσ' στὸ πηγάδι καὶ ἔφθραν μιὰ πολυποδιά⁴, γιὰ νὰ τὸ πιάσουν. Ἡ πολυποδιά ἤμπλεξεν κάτω στὸ πάτο τοῦ πηγαδιοῦ καὶ τρανιῶντας τρανιῶντας ἤσπασεν τὸ σκοινὶ καὶ ἤππεσαν ἀνάσκελα. Τότε τὸ φεγγάρι στὸν οὐρανὸ κ' ἐθαρροῦσαν πὼς ἐκεῖνοι τὸ πέτασαν γὰρ ἔξω ἀπὸ τὸ πηγάδι.

Τότε: «Καλέ, μάγκα μου, ἕνας ἔφυγε ἀπὸ τὸ πηγάδι καὶ τὸ πέταξε γὰρ ἔξω ἀπὸ τὸ πηγάδι».

Πλὴν τῶν κατὰ τόπους χωριῶν καὶ περηνόικα ἔθνη, π. χ. οἱ Γύφτοι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἀλβανοὶ ἀπετέλεσαν τὸν στόχον διαφόρων σκωπτικῶν διηγήσεων, ἐν αἷς σκώπτονται ὠρισμένα αὐτῶν ἐλαττώματα, οἷον τῶν Γύφτων τὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἡ πτωχεία, τῶν Τοῦρκων ἡ αὐθαιρεσία, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ κουτοπονηρία, ἡ ἀφέλεια καὶ ἡ εὐπιστία, τῶν Ἑβραίων ἡ φιλοκέρδεια, ἡ πανουργία καὶ ἡ δειλία, τῶν Ἀλβανῶν ἡ φιλαργυρία καὶ τὸ ληστρικὸν κττ. Οὕτω διὰ τοὺς Γύφτους διηγοῦνται τὰ ἑξῆς:

Ἕνας Γύφτος ἤλιγι⁵ μιὰ φοιρά: «Φύσα, ὁρὲ ντελῆ βοριά⁶ φῶς ἰσὺ φῶς κ' ἰγὼ⁷ νὰ ἰδοῦμι ποιοὺς θὰ ν' κήσ⁸». Κι σὰν ἐγίνκ' ὁ ντελῆ βοριάς κατώτερους, οὐ γύφτους ἤλιγι: «Φύσα, καημένι ντελῆ βοριά, νὰ πάρῃς γύφτ' κη ψ' χή, νὰ ἰδῶ τί θὰ καταλάβῃς;» καὶ ξιψυχοῦσι.

Τὸ ἀκόλουθον ἐκ Πόντου προερχόμενον, σκώπτει τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀρμενίων¹.

1) Κυριακή. 2) ἐγώ. 3) βόδι. 4) ἀρπάγη. 5) ἔλεγε. 6) θὰ νικήσῃ.

7) Μεταφράζω ἐκ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου.

Τὸ ψωμί παραπορέθηκε στὸ Θεό: «Ἐγὼ εἶμαι ποὺ συντηρῶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ οἱ Ἀρμένοι γιατί με λένε με ἄσκημο ὄνομα χαίτες;» Κι ὁ Θεὸς πάλι εἶπε: «Ἀμ' ἐγὼ καλά, δὲ θυμώνω ποὺ με λένε ἀστροφτες;»

Ἐπειτα ἐν αὐτῇ τῇ ἐλληνικῇ κοινωνίᾳ διάφοροι κοινωνικαὶ τάξεις ἰδιαίτερος προσεῖλκυσαν τὸ σκῶμμα καὶ ἀπέβησαν τὸ κέντρον καὶ ὁ στόχος διαφόρων σκωπτικῶν διηγήσεων. Τοιαῦται κοινωνικαὶ τάξεις εἶναι πρωτίστως οἱ κληρικοί, τῶν ὁποίων σκώπτεται ἡ ἀγραμματοσύνη, ἡ φιλοχηματία, ἡ λαιμαργία, ἡ λαγνεία κτλ., ἔπειτα οἱ χωρικοὶ ἐν γένει διὰ τὴν ἀγροικίαν καὶ τὴν χωρικὴν ἀμάθειάν των, αἱ γυναῖκες διὰ τὴν νωθρότητα, τὴν πολυλογίαν, τὴν προσποίησην καὶ τὰ ἐλαφρά των ἦθη, τέλος οἱ ἔχοντες διάφορα σωματικὰ ἢ ἠθικὰ ἐλαττώματα, οἷον κωφοί, ψεῦσταί κτλ. Οὕτω π.χ. διὰ τὴν ἀγραμματοσύνην τῶν ἱερέων διηγοῦνται τὸ ἑξῆς:

«Ἐνας παπᾶς ἀγρόμματος Πασκαλιὰ μετὰ τὸ Χριστὸς ἀνέστη ῥίχνονταν¹ αὐτὸς περὶ τὴν πόλιν καὶ σ' αὐτὸν καὶ οἱ ἄλλ' οἱ χουριανοὶ καὶ ἔτο' ἔβγαζαν τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμὸν καὶ δὲν ἤξιον τί ἄλλαν γὰρ πῆλιν προφῆαν σὺν ἐκκλησίᾳ ἔχοντες τὸν χουριανὸν ἔβαζαν καὶ ἔβαζον τοὺς ὄφεις. Οὗ παπᾶς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀγίαν προφῆαν, ἀλλὰ σὰν τὸν πῆρσι τοῦ μάτι τ' τὸν ξένον ἔβασον τότε μέσα στὴν ἀγίαν τράπεζαν. «Νιέ, παπᾶ, λέν' οἱ χουριανοί, καὶ εὐὰ κάνουμε Πασκαλιὰ φέτον;» Ματὰ βγήκε οὗ παπᾶς πάλι καὶ κοίταξι, καὶ σὰν τὸν ξαναεῖδι, λέει: «Ὅσον εἶν' οὗ ξένους, οὔτι φέτον οὔτι τοῦ χρόν Πασκαλιὰ». Καὶ ἔτο' οἱ χουριανοὶ ἔβγαζαν τὸν ξένον ἀπ' τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔκαναν κατὰ τὰ συνηθισμένα τὴν Πασκαλιὰ. (Ἡπειρος).

Τὸ ἀκόλουθον σκώπτει τὴν φιλαργυρίαν, συνάμα δὲ καὶ τὴν ὀλιγορίαν των πρὸς τὰ ἱερά:

Κάποιος παπᾶς κάνοντας ἀγιασμό, ἀφίνει τὸ διάβασμά του καὶ ρωτᾷει κείν', ποὺ ἔκανε τὸν ἀγιασμό: «Το' λογαριάζεις γιὰ, Βαρσαή, πόσοι γίντι; — Πέντε, λέει ἡ Βαρσαή». Καὶ ἔτοι ἔακολούθησε πάλι ὁ παπᾶς τὸ διάβασμά του.

Τὸ ἀκόλουθον σκώπτει τὴν ἀγνοίαν τῶν χωρικῶν:

Μιά χωριάτισσα ἦρθε σ' ἕνα σπίτι καὶ ἐκεῖ ποὺ ἔστικε εἶδε τὸν

1) ἐπηδοῦσε.

ἐαυτοῦ της καὶ τοὺς ἄλλους μέσα στὸν καθρέφτη. Ἐνόμισε πὺς ἦταν παραθύρι καὶ στὸ ἄλλο σπῖτι κάθονταν ἄλλοι. Ἐσίμωσε λοιπὸν στὸν καθρέφτη καὶ εἶπε: «Καλῶς κάθεστε»¹. (Ἐκ τοῦ Ποντικοῦ).

Τὸ ἀκόλουθον τὴν πολυλογίαν τῶν γυναικῶν:

Μιά γυναῖκα φορτωμένη μιὰ μεγάλη στάμνα νερὸ ἀπάντησε μιὰν ἄλλην καὶ ἐφτὰ μέρες χωράτευσαν χωρὶς νὰ κατεβάσῃ τὴ στάμνα ἀπ' τὸν ὄμο της. Κι ὅταν πιά σήγαιναν νὰ χωριστοῦν, λέει ἡ ἑσπερινή: «Στάσου, καμμένη, λιγάκι ἀκόμα. Κάτι κι ἄλλο θὰ σοῦ ἔλεγα καὶ τὸ ξέχασα». (Ἐκ τοῦ Ποντικοῦ).

Παρὰ τὰς διηγήσεις ταύτας, τὰς εἰς ἀνθρώπους ἀναφερομένας, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν σκωπτικῶν διηγήσεων ὑπάγονται καὶ αἱ διάφοροι αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, ὅσαι ἐπλάσθησαν, ὅπως περιπαίξουν διάφορα ἄστεϊα ἐλαττώματα ἀνθρώπων ἢ ἔθνων καὶ περὶ τῶν ὁποίων ὠμύλησαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ παραδόσεων καὶ ἐκλογῆς καὶ διάφοροι ἄλλαι σκωπτικαὶ διηγήσεις ζώων, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ μύθων.

Κατὰ τὴν γυναικωτικὴν παράδοσιν τὸ ἀνωτέρω σκωπτικὸν διηγήσεων εἶναι τὸ σύντομον καὶ ἀνεπίτελόν τοῦ ἔθνους καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῶν εἰς ἓν καὶ μόνον ἐπεισόδιον. Ὅσα δὲ παρατηρήσαμεν ἐν γένει περὶ τῶν διηγήσεων τούτων, ὅτι ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταφέρονται καὶ ἀποδίδονται καὶ περισωρεύονται πολλάκις ἐκασταχοῦ εἰς ἄλλον στόχον, τοῦτο ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τὰς νεοελληνικὰς καὶ μάλιστα τὰ περιπαίγματα τῶν χωριῶν. Αἱ αὐταὶ ἱστορίαι ἐκασταχοῦ εἰς ἄλλα χωρία ἀποδίδονται. Ὅπως δ' αἱ τοπικαὶ διηγήσεις, οὕτω καὶ αὐταὶ εἰς πολὺν μείζονα μάλιστα βαθμὸν κατήνησαν παροιμιώδεις καὶ συνεπτύχθησαν πολλάκις εἰς παροιμίας.

γ') Κυρίως εὐτράπελοι διηγήσεις.

Πολλαὶ τούτων, καθὼς καὶ ἐν τοῖς γενικοῖς παρατηρήσαμεν, προέρχονται ἢ μᾶλλον συνήθως εἶναι αὐταὶ αὐταὶ αἱ σκωπτικαί, ἄλλοτε μὲν αὐτοῦσαι, ἄλλοτε δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τροποποιημέναι, αἱ ὁποῖαι, ἀποσπώμεναι ἀπὸ ὠρισμένου στόχου καὶ ἀορίστως λεγόμεναι

1) Τὸ σκῶμμα εἶναι ἡδὴ ἀρχαῖον, λεγόμενον περὶ τῆς Ἀκκοῦς, προερχόμενον ἐκ τῆς δωρικῆς κωμωδίας.

ἢ εἰς ὠρισμένους τύπους ἀποδιδόμεναι, οἷος λ. χ. ὁ Ναστραντίν Χότζας, μεταβάλλουν τὸν σκωπτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα εἰς ἀπλῶς εὐτράπελον. Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως εἵπομεν, πολλάκις καὶ τὸ ἀντίστροφον συμβαίνει, ἐξ ἀρχῆς δηλαδή εὐτράπελοι διηγήσεις ἀποδιδόμεναι εἰς ὠρισμένους τόπους λαμβάνουν χαρακτῆρα σκωπτικόν, δὲν εἶναι εὐκολον πάντοτε ν' ἀποφανθῇ κανεῖς, ποῖος ἦτο ὁ ἀρχικὸς χαρακτῆρ τῆς διηγήσεως καὶ ποία ἡ ἀρχικὴ προέλευσις. Ὅθεν εἰς ἐκάστην περίστασιν εἶναι ἀνάγκη ἰδιαιτέρας ἐρεῦνης.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν κυρίως εὐτραπέλων διηγήσεων εἶναι βραχὺ καὶ ἀνεκδοτικόν, αἱ δὲ διηγήσεις φέρονται ἢ ἀνωνύμως ἢ συνηθέστερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πασιγνώστου εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν Ναστραντίν Χότζα, ἀδιάφορον ἂν ἀρχικῶς ἀνῆκον εἰς αὐτὸν ἢ ὄχι.

Πλὴν ὅμως τούτων ἔχομεν καὶ ἀρκετὰς ἄλλας διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται τοῦλάχιστον, ὅτι ἐξ ὑπαρχῆς ἐπλάσθησαν εὐτράπελοι. Αἱ διηγήσεις αὗται περιστρέφονται περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα, περὶ τὰ ὁποῖα καὶ αἱ σκωπτικαὶ διηγήσεις διαφορᾷ, ὅτι λαμβάνουν ὡς ἀφετηρίαν τὸ ἐλάττωμα καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀπὸ αὐτοῦ κομικὰ ἐπεισόδια ὅχι διὰ τὴν σκώπουν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὅτι προκαλοῦν τὸν γέλοον καὶ τὴν ἐντύπωσιν. Τὰ ἐπεισόδια αὗτα χαρακτηρίζουν βεβαίως τὸ ἐλάττωμα, λείπει ὅμως ἀπ' αὐτὰ οἷαντινα σκωπτικαὶ τάσεις. Οὕτως αἱ διηγήσεις αὗται μᾶς παρέχουν τὸν τύπον τοῦ ἀμαθοῦς, οἷον τοῦ ἀμαθοῦς ἢ τοῦ ἀπατημένου συζύγου, τοῦ πανούργου ἢ τοῦ ἡλιθίου ἢ πείσμονος ὑπηρέτου, τοῦ ἀσελοῦς κληρικοῦ, ἢ καὶ γενικώτερον, τοῦ ἡλιθίου, τοῦ κοινοπονήρου κτλ. Πολλάκις λαμβάνονται ὡς ἀφετηρία χαρακτῆρες καὶ ἐλαττώματα συνοίκων λαῶν καὶ πλάττονται διηγήσεις, ἐν αἷς μᾶς παρουσιάζονται ὡς τύποι ὁ ἄδικος καὶ αὐθαίρετος Τοῦρκος ἢ ὁ δωροφάγος κατῆς, ὁ πανούργος Ἑβραῖος κτλ. Τοιαύτη διήγησις εἶναι π. χ. ἡ ἐπομένη, ἔχουσα ἀφετηρίαν τὴν ἀγροίκον ἀμάθειαν τῶν ὀρεσιβίων ποιμένων :

Στὸ χωριὸν ἐκεῖνο τὴν ἡμέρ' αὐτὴ φιλοξενοῦσεν ὁ Μπαρμπαγιάννης τὸ σέμπρο του τοσομάνη Μῆτρο, ποὺ εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὸ μαντρί νὰ φέρῃ τὴν μπηξιά στὸ σέμπρο του κουμπάρο Γιάννο. Κατὰ πού 'τυχε αὐτὴ ἡ εὐκαιρία νὰ 'ρθῇ ὁ τοσομάνης στὸ χωριὸ τῇ μέρᾳ πού 'ρθε καὶ ὁ Λεσπότης, λέει ὁ Γιάννος τοῦ σέμπρου του Μῆτρον : « Λὲν πὰς σήμερα, ρε Μῆτρο, καὶ ἀπ' τὴν ἐκκλήσιά, νὰ δῆς ποὺ ἦρθε ὁ Λεσπότης καὶ ἀπολείτοῦργα νὰ 'ρθῆς νὰ κολατσίσουμε ; » Σὰν ἄκουσε

ὁ Μῆτρος πὸς ἦρθε ὁ Δεσπότης καὶ λειτουργάει στὴν ἐκκλησιά, ση-
κώθηκε καὶ πῆγε.

Δὲν πέρασε μιὰ ὥρα καὶ νά σ' τον πάλι κ' ἔρχεται καὶ μπαίνει
ἀντρειωμένος. «Καλῶς τὸ Μῆτρο, φωνάζει ὁ Μπαρμπαγιάννης, κά-
τοσε τώρα νὰ μῆς πῆς τί εἶδες κ' ἐσὺ στὴν ἐκκλησιά, ποὺ λειτουρ-
γαε ὁ Δεσπότης. — Τί νὰ σοῦ πῶ, κουμπάρε Γιάννη! Τὸ προφαν-
τικό ποὺ εἶδα, δὲν τό 'χα ξαναῖδῃ στὴ ζωὴ μου. Μπαίνω μέσ' στὴν
ἐκκλησιά, ποὺ ἦτανε οὔλο τὸ χωριό σας μαζωμένο καὶ κόλλησα
κ' ἐγὼ σὲ μιὰ γωνιά, μέσα βαθιά· ἐβγῆκε ἀπὸ μιὰ πόρτα ὁ παπᾶς
μαζὶ μὲ κάτι ἄλλους ἀλλιώτικα ντυμένοι. Νά σ' καὶ βγαίνει κ' ἕνας
τρανὸς καὶ φόρειγε ἀπάνω του τὰ ἴγκλια καὶ τὰ πανίγκλια καὶ τὸ
μπεῖλ τοῦ κεφαλιοῦ του. Βάσταγε στὰ χέρια καὶ μιὰ κλίτσα καὶ
στάθηκε στὴ μέση. Σηκώνει μωρὲ μονομιᾶς τὸ χέρι του καὶ μᾶς
μούτζωσε οὐλὸν καὶ μᾶς εἶπε: «Οὐ γὰρ ὄψετε!» Ἀπὸ τὴ μιὰ με-
ριά τῆς ἐκκλησίας κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὴν ἀπὸ ἕνα ἀνθρώπος
καὶ μαλώνανε· λέγανε, λέγανε, φωνάζανε, ἔβγαζανε, ποὺ πιάστηκε
ὁ λαιμός τους. Ἄφρον καὶ κίμονα ἔβγαζαν ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ καὶ
πῆγαινε στὸν ἄλλο καὶ ὅλο κάτι σπῆρμα ἔβανε καὶ θυμώ-
νανε ἐκεῖνοι καὶ βριζότανε. Μὰ δὲ μὴν ἐπὶ τὰ μέσα κείνος ὁ τρα-
νὸς καὶ ξαναβγαίνει καὶ τοὺς μούτζωσε πάλι καὶ τοὺς εἶπε νὰ χα-
θοῦνε. Μὰ κείνοι, κουμπάρε Γιάννη, χαμπάρι δὲν τό 'χανε. Ἐσκάσα
μὲ κείνο τὸ σκόλι, ποὺ οὔλο τοὺς ρουφιάνενε κι ἄναβε ὁ καβγάς.
Καλὸ ἦτανε, ποὺ δὲν ἦρθανε στὰ χέρια, μὰ δὲν τοὺς ἄφηγε ἀπὸ
μέσα κείνος ὁ τρανός, γιατί ὅλο καὶ τοὺς μάλωνε. Ἐ! στὰ τελευ-
ταῖα δὲ βάσταξε καὶ βγῆκε μὲ θυμὸ, κρατῶντας μιὰ σιδερένια ρόκα,
ποὺ ἔβγανε φωτιές, καὶ κάποια μεγάλη κουβέντα θὰ τοὺς εἶπε, γιατί
ἀμέσως σωπάσανε. Ἐ, μωρὲ μάτια μου, οὔλοι κ' ἐμεῖς, ποὺ ἤμα-
στε στὴν ἐκκλησιά μαζωμένοι, πρᾶσι! δώκαμε μιὰ καὶ φύγαμε. Τί
γίνεται τώρα, κουμπάρε Γιάννη, κεῖ μέσα κ' ἐγὼ δὲν ξέρω. Μὰ
εἶδα τὸ δῆμαρχο, ποὺ κάλεσε κείνον τὸν τρανὸ καὶ λέω πὸς θὰ
τοὺς συβιάσῃ.

Ἡ ἀκόλουθος εἰκονίζει τύπον πείσμονος ὑπηρέτου.

Μιὰ φορὰ ἕνας καλόγερος εἶχε ἕνα καλογεροπαίδι ἀνάποδο.
"Ο,τι τοῦ ἔλεγε νὰ κάμῃ δὲν τό ἔκανε, ἀλλὰ ἔκανε τὸ ἀντίθετο. Τοῦ
ἔλεγε χάριν λόγον νὰ μαγειρέψῃ, δὲν ἐμαγέρενε, τοῦ ἔλεγε νὰ σα-

ρώση, δὲν ἐσάρωνε. Εἶδε κι ἀπόειδε ὁ καλόγερος καὶ τοῦ ἔλεγε τὰ ἀντίθετα. Τοῦ ἔλεγε χάριν λόγον : «Τήρα μὴ μου φτειάσης καφέ!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι τοῦ ἔφτειανε. «Τήρα μὴ μαγερέψης σήμερα!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι ἐμαγέρευε. Τοῦ ἔλεγε νὰ μὴ ζυμώση; ἐζύμωνε. Τοῦ ἔλεγε νὰ μὴν πλύνη; ἔπλυνε. Κ' ἔτσι ἐπέραγε καλὰ ὁ καλόγερος.

Μιὰ ἡμέρα ἐρχότανε στὸ μοναστήρι μὲ τὸ καλογεροπαίδι του καὶ στὸ δρόμο ἐπιασε βροχή δυνατὴ καὶ κατέβασε τὸ ποτάμι καὶ δὲν ἤμπόραγε ὁ καλόγερος νὰ πάη στὸ μοναστήρι. Τί νὰ κάμῃ δὲν ἤξερε ἄρχισε κ' ἐμονύρτσωνε¹. Λέει στὸ καλογεροπαίδι : «Τήρα, βρέ, μὴ μὲ περάσης τὸ ποτάμι στήν πλάτη σου!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι ἐπῆρε τὸν καλόγερο καλλικούτσα² καὶ ἄρχισε νὰν τὸν περνᾷ τὸ ποτάμι. Ὅντας ἔφτασε στὴ μέση, ποὺ ἦτανε ἡ μεγάλη λαμπάδα³, τοῦ λέει ὁ καλόγερος : «Τήρα, μὴ μὲ οἷξης μέσα!» Τότες τὸ καλογεροπαίδι τοῦ λέγει : «Τόσα χρόνια γέροντα, δὲ σὲ ἄκουσα σὲ τίποτα, τώρα θὰ σ' ἀκούσω. Ὁρᾷς τὸ ποτάμι;» Δίνει μιὰ τοῦ καλογέρον καὶ τὸν οἷχρει στὸ ποτάμι καὶ τὸν περνᾷ.

Ἡ ἀκόλουθος χαρακτὴρ εἶναι τοῦ καλόγερος καὶ Ἑβραίου.

Ἕνας Τοῦρκος σέχης καὶ ἁρμόστιος καὶ κανένας δὲν μπορούσι νὰ τὸν κάμῃ καλὰ. Ἕνας Ἑβραῖος τοῦ ὑποσχέθηκε πὼς θὰ τὸν κάμῃ καλὰ κι αὐτὸς τοῦ εἶπε πὼς θὰ τοῦ δώσῃ κάτι, ποὺ δὲν ἀπόχρησε κανένας Ἑβραῖος ὡς τώρα. Ὅταν ἔγινε καλὰ, ὁ Ἑβραῖος περὶμενε νὰ πάρῃ χρήματα, ἀλλὰ ὁ σέχης τοῦ ἔδωκε ἕνα χαρτί γιὰ τρεῖς πῆχες τόπο στὸν παράδεισο. Ὁ Ἑβραῖος πῆγε καὶ τὸ ἔδειξε σ' ἕναν Τοῦρκο. Ἐκεῖνος ἅμα τὸ διάβασε, γύρεψε νὰ τοῦ πουλήσῃ τὴ μιὰ πῆχυν. Τό ῥεῦμα³ μάθαν οἱ ἀγάδες καὶ οἱ πασάδες, ὅλοι τρέξαν καὶ τοῦ ἔδωσαν ὅσα ὅσα γιὰ ν' ἀγοράσουν τις ἄλλες δυνὸ πῆχες.

Ὅταν ἔμαθε ὁ σέχης πὼς ὁ Ἑβραῖος πουλήσῃ τὸν τόπο, ποὺ τοῦ χάρισε στὸν παράδεισο, τὸν φώναξε καὶ τὸν μάλωσε. Ὁ Ἑβραῖος ἀπάντησε : «Τί νὰ κάμω, ἀφέντη μου; σκέφτηκα, τί νὰ κάμω στὸν παράδεισο ἐγώ; μήνα θὰ ῥναι κι ἄλλος Ὁβριὸς σὰν ἐμένα; Ἐκεῖ θὰ νὰ ῥστε ὅλο ἡ ἀφεντιά σας καὶ θὰ μ' ἔχετε ἐμένα σὰ σκυλί φ τ ο ὦ ! ὁ ἕνας ἀπὸ δῶ, τ σ ι φ ο ὦ τ ! φ τ ο ὦ ! ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ, τί ζωὴ θὰ νὰ ῥναι αὐτὴ γιὰ μένα;»

1) ἐνύχτωνε. 2) καβάλλα στήν πλάτη του. 3) ρεῦμα.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν καὶ αἱ διάφοροι περὶ παθημάτων τοῦ διαβόλου διηγήσεις, ὅ ὅποιοι, μολονότι πονηρός, συχνότατα τὴν παθαίνει ἀπὸ πονηροτέρους ἀνθρώπους καὶ μάλιστα ἀπὸ γυναῖκας. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

“Ένας μιὰ φορὰ ἐπερπατοῦσε στὸ δρόμο καὶ τὸν ἐπιασε βροχή· ἐπειδὴ ἦταν καλοκαιρινὴ βροχὴ καὶ σὲ λίγο θὰ πέραγε, γιὰ τὰ μὴ βραχοῦν τὰ ροῦχα του, τὰ ἔβγαλε, τὰ ἔβαλε μεσ’ σὲ μιὰ στάμνα, ποὺ βαστοῦσε, καὶ τραύηξε τὸ δρόμο του. “Όταν ἐπέρασε ἡ βροχὴ, τὰ φόρεσε πάλι. Ἐκεῖ τὸν ἀπάντησε ὁ διάβολος. «Πῶς εἶναι στεγνά τὰ ροῦχα σου, τὸν ρωτᾷ, καὶ δὲν ἐβρόαχεν με τὴν τόση βροχὴ; — Ξέρω μιὰ τέχνη καὶ δὲ βρέχομαι, τοῦ λέει ἐκεῖνος. — Θα μού τὴν πῆς καὶ μένα; — Λέ στή μαστρωῶ». Μὲ τὰ πολλὰ ἐζήτησε γὰ καβαλλικένη τὸ διάβολο, γὰ πῆ ἓνα τραγοῦδι στὸ σβέροκο του, καὶ ὥστερα γὰ τοῦ πῆ τὴν τέχνη. Ἐδέχτηκε ὁ διάβολος, ἐκαβαλλίκευε ἐκεῖνος καὶ ἄρχισε γὰ τραγοῦδῃ λὺτὰ ῥεῖα, γὰ δὲν εἶχε τελειωμό, ὥστε ποὺ ἔσκασε ὁ διάβολος¹.

Ἐκ τῆς κατηγορίας ταύτης ἐπίσης ἀναγίνονται καὶ εὐτράπελοί τινες διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι παρὰ τὸν ἐπιρροατικὸν αὐτῶν χαρακτήρα ἀφήνουν γὰ διαφαίνωνται καὶ κάποια ἀποστακτικὰ τάσεις. Αἱ τοιαῦται διηγήσεις, μετὰ τῶν ὁποίων ἀναγίνονται αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ κατορθώματα γυναικῶν καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν καὶ κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ μύθων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχικῶς ἦσαν μῦθοι διδακτικοί, λόγῳ δὲ τοῦ εὐτράπελου αὐτῶν χαρακτήρος σήμερον ἄλλοτε μὲν λέγονται ὡς εὐτράπελοι καὶ ἄλλοτε ὡς διδακτικά. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ κατωτέρω, τῆς ὁποίας ὁ διαφαινόμενος σκοπὸς εἶναι γὰ διδάξῃ ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι πάντοτε ὠφέλιμος καὶ μάλιστα διὰ τοὺς ἀνηθικούς.

Μιὰ φορὰ ἓνας ἡγούμενος σ’ ἓνα μοναστήρι ἐπῆρε ἓναν ὑποτακτικὸν καὶ τὸν ἐδάταξε γὰ μὴ λέῃ ποτὲ ψέματα. Τὸ παιδί τὸν ἄκουσε. Μιὰ μέρα ὁ ἡγούμενος ἔμπασε στὸ κελλὶ τοῦ τὴν ἀγαπητικὴν του. Οἱ ἄλλοι καλόγεροι, ποὺ ἦταν ἀντίθετοι τοῦ ἡγουμένου, τὴν εἶδαν καὶ ἐπῆραν στὸ κελλὶ καὶ ἐρωτήσανε τὸν ὑποτακτικόν, ποὺ ἔοικε—

1) Ἡ παρατιθεμένη παραλλαγή ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπεισοδίων, τοῦ ἐπεισοδίου τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ τραγοῦδοῦ, τὰ ὁποῖα εὕρισκονται καὶ ἀνεξάρτητα.

ταρε ἀπ' ὧν : «Ποῦ εἶναι ὁ ἡγούμενος ; — Μέσα, εἶπε τὸ παιδί. — Μὲ ποιὸν εἶναι ; ἐρώτησαν οἱ καλόγεροι. — Μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του, εἶπε τὸ παιδί. — Μωρὲ μίλα καλὰ, τοῦ λένε οἱ καλόγεροι, γὰρ ξαναπές το». Τὸ παιδί ἐπανάλαβε τὸ ἴδιον, ὅτι ὁ ἡγούμενος ἦτανε μέσα στὸ κελλί του μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του. Τότες οἱ καλόγεροι ἐτρέξανε νὰ φέρουνε τὸ ἡγουμενοσυμβούλιον, γὰρ νὰ τὸν πιάσῃ στὰ πράσα τὸν ἡγούμενον.

Ὅτ' ἐφύγανε ἐκεῖνοι, ἄνοιξε τὸ κελλί ὁ ἡγούμενος καὶ ἐρώτησε τὸ καλογεροπαιδί τί ἐτρέξε. Τὸ καλογεροπαιδί τοῦ εἶπε τὴν ἀλήθειαν, ὅ,τι ἔγινε. «Βρέ, τοῦ λέει ὁ ἡγούμενος, γιὰτὶ νὰ πῇς ὅτι εἶμαι μὲ τὴν ἀγαπητικὴν μου ; — Δὲ μοῦ εἶπες, τοῦ λέει τὸ καλογεροπαιδί, νὰ λέω τὴν ἀλήθειαν ; Ναί ! τοῦ λέει ὁ ἡγούμενος, μὰ ὅχι καὶ τέτοιες ἀλήθειες ! — Νὰ λέω καὶ ψέματα ; τὸν ρωτᾷ τὸ καλογεροπαιδί. — Νὰ λὲς κάπου κάπου, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ ἡγούμενος. — Καλὰ, τοῦ λέει τὸ καλογεροπαιδί».

Σὲ λιγάκι ἔφτασε τὸ καλογεροπαιδί μετὰ τὸν συμβούλιον μὲ τοὺς καλόγερους καὶ ρωτᾷ τὸ παιδί : «Ποῦ εἶναι ὁ ἡγούμενος ; — Μέσα στὸ κελλί του, εἶπε τὸ παιδί. — Μὲ ποιὸν εἶναι ; ἐρώτησαν οἱ καλόγεροι. — Μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του, λέει τὸ καλογεροπαιδί. — Μωρὲ μίλα καλὰ, τοῦ λένε οἱ καλόγεροι. Τί μᾶς εἶπες ἄλλοτε ; — Αὐτὸ οἷς εἶπα, λέει τὸ καλογεροπαιδί. — Μωρὲ δὲ τὰς ἡμέρας μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του ; τοῦ λέν, οἱ καλόγεροι. — Ὅχι, τοῦς λέει τὸ παιδί, μὲ τὴν κάπα τῆς δικῆς του οἷς εἶπα». Ἐτσι φιλονικήσανε κάμποσο καὶ ἐφύγανε καὶ τὴν ἐγλύτωσε ὁ ἡγούμενος μὲ τὸ ψέμα τοῦ παιδιοῦ.

Τὸ ὕφος τοῦ εἶδους τῶν διηγήσεων τούτων, ὡς παρατηρεῖ μόνος του ὁ ἀναγνώστης, οὔτε πολὺ σύντομον καὶ ἀνεκδοτικὸν εἶναι, ὅπως τῶν προηγουμένων, οὔτε ὅμως καὶ πλατὺ, παραμυθιακόν. Τὰ ἐπεισόδια εἶναι πλείονα, ἀλλὰ στενωῶς εἰς ἓν ὅλον συνδεδεμένα. Οὕτως αἱ διηγήσεις αὗται κατέχουν μέσον τι μεταξὺ τῆς βραχύτητος τῶν ἐντελῶς ἐπεισοδιακῶν ἀνεκδοτικῶν πρωτογόνων διηγήσεων καὶ τοῦ πλάτους τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παραμυθιοῦ διαμορφωθείσων διεξοδικῶν, τῶν παραμυθιακῶν.

δ') Εὐτράπελα παραμύθια.

Ταῦτα καὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν γένει παρετηρήσαμεν ἄνωτέρω, δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς δύο εἶδη· ἅψ' ἑνὸς μὲν εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπλάσθησαν ἐν εἰδει παραμυθιοῦ διὰ τῆς παράθεσεως

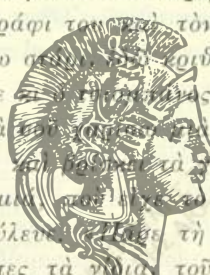
καὶ συμπλοκῆς καὶ οἶονεὶ συσσωρεύσεως πλειόνων ἐπὶ μέρους ἐπεισοδίων εἰς ἓν πολυσύνθετον ὅλον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς ἑκείνα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν οἶονεὶ παρωδίαν τοῦ παραμυθιοῦ. Τοιαῦτα τοῦ πρώτου εἶδους εἶναι π. χ. τὸ παραμῦθι τοῦ ἡλιθίου, ὃ ὁποῖος ἐρωτᾷ τί νὰ εὐχεται εἰς τοὺς ἀπαντῶντας, ἐπαγαλαμβάνει δὲ κατόπιν τὴν εὐχὴν ὅλως διόλου εἰς ἀκατάλληλον περίστασιν καὶ δέρεται διαρκῶς· τὸ παραμῦθι τῶν κωφῶν, εἰς τὸ ὁποῖον συσσωρεύονται διάφοροι ἀστεῖαι παρανοήσεις καὶ ἐπεισόδια κωφῶν καὶ τοῦ ὁποίου παραλλαγὴν παραθέτω ὡς παράδειγμα.

Ἦταν ἓνας πιστικὸς μὲν φορὰ μὲ τὰ γίδια του σ' ἓνα λόγγο καὶ τὰ ἔβrosκε. Ὅταν ἦρτε ὁ καιρὸς γιὰ γιόμα, ἄφησε τὰ γίδια του ἐκεῖ καὶ πάει σπíti του, στὸ χωριό, ποὺ ἦταν σιμά, νὰ φάῃ ψωμί. Ἀποῦ ἀπόφαε, γύρισε πάλι στὰ γίδια. Στὸ δρόμο βρίσκει ἓνα, ποὺ δούλευε μὲ τὸ ξενάρι στὸ χωράφι του, καὶ τὸν ρωτᾷ: «Μὴ μοῦ εἶδες τὰ γίδια; — Ἐδῶ σπέρνω σιμά, σὺ τοιθάρι, ἐδῶ ἀραβοσίτι, εἶπε αὐτός. — Χάιντε, τοῦ εἶπε ὁ ξενάριος, τώρα ποὺ μοῦ τὰ ἔδειξες, ἂν τὰ βρῶ ἀλήθεια, θὰ τοῦ σπέρνω καὶ γίδας. — Ἐκεῖ καὶ πῆγε αὐτὸ λόγγο καὶ εἰς τὰ γίδια του ὅσοι ποὶ τὰ εἶχε ἀφήσει. Παίρνει τότε μὲ καὶ τὸν κέρατο τσακισμένο, καὶ πηγαίνει σ' αὐτόν, ποὺ δούλευε καὶ ἔβαλε τὴ γίδα, ποὺ σῶταξα, γιὰ τὴ βρα, καθὼς μοῦ εἶπες τὰ γιόμα, τοῦ εἶπε. — Ἐγώ, τοῦ ἀπαντᾷ ἐκεῖνος, μήτε γίδια σοῦ εἶδα, μήτε κέρατο καμιανῆς γίδας σοῦ τσάκισα. — Μῶρ' ἐγώ, τοῦ λέει ὁ πιστικὸς, μὲν σῶταξα, δυνὸ δὲν σοῦ δίνω, ποὺ νὰ σκάης!»

Δῶς' το, πῶρ' το, σηκώθηκαν νὰ πὰν νὰ κριθοῦν. Στὸ δρόμο ἀνταμώνονται μ' ἓναν ἄνθρωπο καβάλλα καὶ τοῦ λέν' νὰ τοὺς ἀκούσῃ. «Πᾶρε τὴ γίδα, ποὺ σῶταξα, λέει ὁ τσιουμπάνος στὸ δουλευτή. — Οὔτε γίδια σοῦ εἶδα, οὔτε κέρατα τσάκισα, ἀπαντᾷ ἐκεῖνος. — Ἄν εἶναι τὸ ἄλογο δικό σας ἀλήθεια, τοὺς λέγει ὁ καβαλλάρης, τὸ σαμάρι τὸ ἔχω κάμει μονάχός μου καὶ δὲν σᾶς τὸ δίνω αὐτὸ ποτές!»

Πιάστηκαν καὶ μὲ τοῦτον καὶ ὅλοι μαζί κίνησαν νὰ πᾶν' νὰ κριθοῦν. Στὸ δρόμο βρίσκουν ἓνα γέροντα, ποὺ τὸν ψεῖριζε στὸ κεφάλι ἢ γριὰ του καὶ ὁ καθέννας εἶπε τὰ δικά του λόγια, καθὼς καὶ πρωτύτερα τὰ εἶπαν. «Μῶρ' ὄχι τρεῖς, τοὺς λέει ὁ γέροντας, ποὺ ἔχετε ἔρθει, ἀλλὰ δεκατρεῖς νὰ ἔρθητε, ἐγὼ τὴ γριὰ δὲν τὴ χωρίζω!»

Σηκώθηκαν καὶ μὲ τοῦτον καὶ πῆγαν στὸν κατὴ καὶ ὁ καθέννας τοῦ λέει τὰ δικά του. Τότε εἶχαν τρεῖς μέρες ὅπου εἶχαν πιάσει οἱ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Τοῦρκοι τὴ νηστεία τους, τὸ ραμαζάνι, καὶ σὰν τοὺς ἄκουσε ὁ κατὴς, ἐπειδὴ ἦταν καὶ αὐτὸς κουφός, εἶπε : « Τρεῖς ἄνθρωποι φθάνουν γιὰ μαρτυρία, πὺν εἶδαν τὸ φεγγάρι, γιὰ νὰ γίνη μπαϊράμι. Σεῖς ἔχετε ἐρθεῖ τέσσαροι. Δὲν πειράζει. Αὔριο χωρὶς ἄλλο ἔχομε μπαϊράμι, καθὼς λέτε». Κ' ἔβγαλε φετρά, ὅτι ἦταν τὴν ἄλλῃ μέρα μπαϊράμι.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ παραμύθια τῶν σπανῶν, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὴν ἐγνωσμένην πονηρίαν τῶν ἐξαπατῶνται οἰκτρότατα καὶ χονδροειδέστατα, ὡς καὶ διάφοροι ἄλλαι διηγῆσεις ἐν εἶδει παραμυθίων εἰς βάρος κληρικῶν, κλεπτῶν, ψευστῶν κτλ.

Τοῦ δευτέρου εἶδους κυρίως εἶναι τὰ παραμύθια, ἐν οἷς διαγωνίζονται ψεῦσαι (ἐνίοτε ἀντ' αὐτῶν παρουσιάζονται σπανοί), τίς νὰ εἴπῃ τὸ μεγαλύτερον ψεῦδος. Καὶ λέγονται τότε διάφορα ψεῦδη, τὰ ὁποῖα ἐξεταζόμενα ἐν ἑκαστον ἰδιαιτέρως οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ παραμυθιοῦ. Ὅταν τοιοῦτον λέγεται καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ψεῦδος ὅτι φυτρώνει δένδρον, ὃν ἄλλοι τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν κλίμακα διὰ τὸν οὐρανόν, τοῦτο εἶναι ἰσχυρὸν καὶ σοβαρὸν πίστις εἰς τὰ παραμύθια καὶ τὰς μυθολογίας ἀποκαθάρσει.

Ἐνίοτε αἱ παραμυθίαι αἰτῶν διηγεῖσθαι εἰς ἑλίνας λέξεις, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν καὶ μετρικὴν μορφήν καὶ ἀποτελοῦν εἰς τὸ ἕξῃς κατακλείδας ἢ προλόγους παραμυθίας. Ὅριστοι ἀστεῖοι πρόλογοι εἶναι πολὺν συνήθεις εἰς τουρκικὰ παραμύθια. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ εἶναι πολὺ περιορισμένοι, ὥστε φαίνονται μᾶλλον ὡς εὐτραπέλος ἀρχὴ ἢ κατακλείς, παίζουσα καὶ εἰρωνευομένη τὰ ψεῦδη τοῦ παραμυθιοῦ, παρὰ σύμπυξιν μακροτέρας παρωδίας.

Ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῶν εὐτραπέλων τούτων παραμυθίων παρατηροῦμεν ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει αὐτὰ ἀπέναντι τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων εἶναι ἡ κοινὴ πρὸς τὰ παραμύθια τάσις πρὸς δημιουργίαν διηγηματικοῦ πλάτους. Ἡ τάσις αὕτη παρατηρεῖται ἤδη καὶ εἰς σκωπτικὰς τινὰς διηγῆσεις, ὅπως π. χ. εἰς τὴν ἀκόλουθον, τῆς ὁποίας ἐκάστη παράγραφος, ὅπως ἐνταῦθα σημειώνεται, ἀποτελεῖ καὶ χωριστόν, ἀνεξάρτητον ἐπεισόδιον.

Ἐνας ἄλλος (Καλαμωτούσης) ἐπῆγεν εἰς τὴν χώραν. Ἐπῆγεν εἰς ἓνα μαρνάβικο γιὰ ν' ἀγοράσῃ καρπούζι. Ἐρωτᾷ τὸν μαρνάβην : « Πόσα τὸ καρπούζι ; » Λέει τὸν ἐκεῖνος : « Λέκα γρόσα. — Καὶ γιάντα ἐν' τόσον ἀκριβόν ; — Γι' αὐτὸ ἐν' μουλαρομάννα καὶ ἐν' γχαστρομένη ».

Τὸ γόρασεν ὁ Καλαμωτούσης. Στὸ δρόμον τοῦ ἔππεσε καὶ ἤσπασεν. Νὰ καὶ πετεῖται ἓνας λαγὸς ἀπὸ τὸν τράφον. Ὁ Καλαμωτού-

σης ἐθάρσεν πὼς ἦταν τὸ μονλαράϊν, πού ἐγέννησεν τὸ καρπούζζι, καὶ ἐφώναζεν, «Ψούρι¹ καὶ δικόμ μου ν-εῖσαι». Μὰ ὁ λαγὸς πού νὰ τὸν πιάσῃς!

ΠΑΙΡΝΕΙ Τὸ σπασμένο καρπούζζι καὶ πὰ' στὸ σπίτι του. Σὰν τὸν εἶδεν ἡ γυναῖκα του, τοῦ λέγει : «'Ααὐὰ εἴντα ἔν' εὐτό;» Δὲ ἐκεῖνος : «Μονλαρομάννα εἴν². Ἐποβάρτηκεν³ στὸ δρόμο καὶ μοῦ ἔφνευ τὸ μονλαράϊν». Δέ' ἐκεῖνη : «Κριῖμα! πού ἔθεν νὰ καίς⁴ ἀπάνω νὰ πηαῖνω σιὰ παραῖθρια». Ἐκεῖνος ἅμα τὸ ἔκουσεν, σηκώννεται ἀπάνω καὶ τὴν δέρνει καὶ τῆς ἔλεγεν κι ὅλας : «Μωρὴ διαβόντρου κόρη, κι ἃ μοῦ τὸ κωλοκόφηες θεις;»

Τὸ πρῶτ' πρῶτ' σηκώννεται ἡ γυναῖκα του κλιαμένη, γιὰ νὰ τὸ πῇ τοῦ πατέρα της. Βλέπει τὸν πατέρα της μὲ μιὰ στάμνα λάδι σιὸ ρῶμο καὶ τοῦ τὰ πὲν ὅλα. Ἐκεῖνος ρίχτει κάτω τὴ στάμνα μὲ τὸ λάδι καὶ τῆς λέ' : «Νά : ἔτσι νὰ χυθῇ τὸ σπῆμα μου, ἂν ἀφήκω τὸ μονλαράϊν του νὰ τὸ δέσῃ στὴ ράμπη μου».

Ἄλλ' ἡ πλήρης τῆς τάσεως τοῦ ἡρώου, οὐκ ἐπὶ προϋποθέτει τὴν πρῶτ' αὐτῶν λαοὶ ἀνάστασιν, ἀλλ' ἐπὶ διηγήσεως καὶ πνευματικῶν καὶ διὰ τοῦτο ἀκατατάκτως μόνον εἰς τὰ παραμύθια. Ἐπιπυγγάνεται δὲ τὸ διηγηματικὸν πλάτος, καθὼς εἵπομεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ παραμύθια, οὐχὶ διὰ τῆς ἐντέχνου πλοκῆς τῶν γεγονότων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν χαρακτηρισμῶν, ἀλλὰ κατὰ ἐντελῶς πρωτόγονον τρόπον διὰ τῆς παρατάξεως καὶ συμπλοκῆς γνωστῶν καὶ ἀλλαχόθεν ἐπεισοδίων.

Β'. ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ

Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ εὐρισκόμεθα εἰς τὴν αὐτὴν δύσκολον θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται ὅλοι οἱ ἐρευνῆται ὅλων τῶν ἐθνῶν, ὅσαςκις πρόκειται περὶ λαογραφικῶν τοῦ λόγου μνημείων, τὰ ὁποῖα ἔχουν εὐρυτάτην διάδοσιν καὶ εἰς νεωτέρους καὶ εἰς ἀρχαίους λαούς. Μέρος βέβαια αὐτῶν καὶ μάλιστα τῶν τοπικῶν, ἔχουν πηγὴν αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία, ὡς εἵπομεν, δὲν παύει ποτὲ νὰ παρέχῃ τὰς καταλλήλους ἀφορμὰς. Μέρος ἄλλο εἶναι βέβαια π λ α σ τ α ῖ α, ἀλλὰ φέρουν ἐντελῶς νεοελληνικὸν χρωματισμὸν καὶ φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς γνήσια νεοελληνικὰ πλάσματα. Τοιαῦτα π.χ. εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι

1) στάσου. 2) ἀποβάλλθηκε. 3) καθίζω.

Ἐκατήβηκεν καὶ τὸν ἥσφαζεν τὸ ταγκαλάκι. Εἶδεν τὸ αἷμα του πῶς ἦτανε μαῦρο καὶ εἶπε: «Μαῦρο πού 'ν' τὸ αἷμα του τοῦ γκιαούρη!» Ὁ δεῦτερος κρυμμένος ἀπάνω στὸ δῶμα ἐφώναξεν: «Ἐλιὲς ἦφαιεν, ἀφεντάκη μου, καὶ τοῦ 'λεγα νὰ μὴν τίς φά'. — "Α! ἐδῶ εἶσαι κ' ἐσύ; κατήβα κάτω», τοῦ λέ' τὸ ταγκαλάκι. Κατηβαίνει καὶ τὸν σφάζει κι αὐτόν. Ὁ τρίτος, πού ἦταν πίσω ἀφ' τὸν τοίχον εἶπε: «Κάλλια γώ, πού 'ἐμ μιλῶ!». Τὸν ἥσφαζεν κι αὐτόν τὸ ταγκαλάκι.

Τὸ ἐν τῷ Φιλόγελῳ πρότυπον ἔχει ὥς ἐξῆς.

Σχολαστικοὶ δύο δειλοὶ, ὁ μὲν ἔκρυπεν αὐτὸν εἰς φρέαρ, ὁ δὲ εἰς καλαμῶνα. Χαλασάντων οὖν κράνος τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀρύσασθαι, νομίσας στρατιωτὴν κατιέναι, ἵκετεύων ἐλήφθη. Ὡς δὲ ἔφασαν οἱ στρατιῶται ὅτι, εἰ ἐσιώπησε, παρῆλθον ἄν αὐτόν, ὁ δὲ ἐν τῷ καλαμῶνι κρυβόμενος «Οὐκοῦν, εἶπεν, ἐμὲ παρῆλθετε· σιωπῶ γάρ».

Μέρος αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὰ πρῶτα ἐνέσχομεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι βεβαίως παλαιὰ καὶ ἡλικίᾳ τοῦ λαοῦ κληρονομία. Αὐτοὶ εἰς τὴν προαιότητα φαίνεται ὅτι ἔχουσιν τὴν ἰδίαν καὶ ὅσον ἄλλα μὲν εἶναι ἐντελὲς λαὸν ἀνέχοντα ὅσον ἄλλα δ' ἔχουν λόγον τεχνικὴν προέλευσιν. Καθ' ὃν δηλαδή τὸν καιρὸν οὗ τοῦ σήμερον ὁ λαὸς πλάττει καὶ ἐπισωρεύει εἰς βάρος τάξεων τινῶν ἡγεσίῳ ποικίλα περιπαιγμάτα, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἱ Βοιωτοί, οἱ Συβαρίται, οἱ Κυμαῖοι, καὶ πρὸ παντός οἱ περίφημοι Ἀβδηρίται ἀπετέλεσαν τὸ ὑποκείμενον διαφόρων τοιούτων περιπαιγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς περιεσώθησαν μερικά καὶ ἄλλως καὶ μάλιστα διὰ τῆς εἰς τὸν Ἱεροκλέα καὶ Φιλάγριον ἀποδιδομένης συλλογῆς τοιούτων εὐτραπέλων, τοῦ Φιλόγελου. Εἶδος δὲ λογοτεχνικὸν ἀρχαῖον, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε πηγὴν τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων ὑπῆρξαν οἱ μῦμοι.

Οὗτοι μὲν τὰ παίγνια καὶ τὰ γελοῖα των καὶ τοὺς κωμικοὺς τύπους, τοὺς ὁποίους ἔπλασαν, ἦσαν ἀγαπητότατοι εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἐκ δὲ τῶν ἀστείων αὐτῶν πολλά, ὅπως σήμερον ἐκ τῶν ἀστείων τοῦ καραγκιόζη, θὰ παρελαμβάνοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ θὰ εἰσέρχοντο οὕτως εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ἡ ἀνὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον εὐρυτάτη κίνησις τῶν μίμων τούτων μέχρι τοῦ βάθους τῆς Ἀνατολῆς, ἐξηγεῖται καὶ ἡ εὐρυτάτη ἀνὰ τοὺς λαοὺς διάδοσις πολλῶν ἐκ τῶν ἀστείων τούτων διηγήσεων. Συλλογὴν τοιούτων μιμικῶν γελοίων πιθανώτατα ἔχομεν εἰς τὸν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντα Φιλόγελων.

Ἐπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι τὴν συλλογὴν ταύτην κατήρτισεν αὐτὸς ὁ περίφημος μιμογράφος Φιλιστίων· καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον πράγματι ὁ Φιλιστίων νὰ προέβη εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν δημοφιλεστέρων αὐτοῦ ἀστείων. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ἀληθής, ἡ παρέλασις ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ πλείστων κωμικῶν τύπων, *σχολαστικῶν, φαλακρῶν, κοντρέων, ἱατρῶν, διδασκάλων, γραμματικῶν, εὐτραπέλων, δυσκόλων, δειλῶν, ὀκνηρῶν, φθονερῶν, λιμοξήρων, μεθύσων, ὀζοστόμων, μισογυναιῶν, πορνικῶν γυναιῶν* καὶ τῶν τοιούτων, οἱ ὅποιοι πιθανώτατα ἔχουν τὴν προέλευσίν των ἐκ τῶν μίμων, συνηγοροῦν τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἐκ τῶν μίμων προέρχονται καὶ αἱ διηγήσεις. Βεβαίως περιέχονται εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην καὶ περιπαίγματα κατοίκων διαφόρων πόλεων, οἷον Ἀβδηριτῶν, Κυμαίων κτλ., τὰ ὅποια, ὅπως εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, ἠδύναντο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ ἄνευ τῶν μίμων νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ ὑπάρξουν. Ἐπειτα πολλαὶ διηγήσεις εἰς αὐτὴν τὴν τόσον μικρὰν συλλογὴν περιλαμβάνονται δις καὶ τρις, ἀποδιδόμεναι ἄλλοτε εἰς σχηματισμὸν καὶ ἄλλοτε εἰς Ἀβδηρίτην ἢ Κυμαίων ἢ Σιδώνιον, πράγμα τοῦτο, ὅσον ἀποτελεῖ, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, χαρακτηριστικὸν γνώμης δὲν εἶναι διηγήσεων. Ἀλλὰ γὰρ ἀφορμὴν τὴν συγκροτήσιν τῆς συλλογῆς, ὅθεν ἐμποδίζουσιν δὲ καθόλου τὰς λοιπὰς διηγήσεις νὰ περιλαμβάνονται ἐκ τῶν μίμων. Ἐπειτα πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ μίμοι ἔφερον κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸν χαρακτήρα, δὲν ἀποκλείεται δέ, καθὼς πολλὰ ἐκ τῶν ἀστείων αὐτῶν περιήλθον εἰς τὸν λαόν, οὕτω καὶ πολλὰ ἐξ ἀρχῆς τοῦ λαοῦ νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἡ δὲ συνύπαρξις αὐτῶν σήμερον ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ μαρτυρεῖ ἴσως τοῦτο, ὅτι οἱ ἐκάστοτε διασκευασταὶ τοῦ ἀρχικοῦ Φιλόγεω, καὶ θὰ εἶναι πλείονες, εἶχον ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλας συλλογὰς τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων, ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς σήμερον, τὰς ὁποίας καὶ ἐχρησιμοποίησαν καὶ συνεχώνευσαν διὰ τὴν συγκροτήσιν τῆς παραδοθείσης.

Μέρος προέρχονται ἐκ διηγήσεων τουρκικῶν, καὶ ἰδίως τῶν περὶ τὸν Ναστράντιν Χότζαν. Ὡς πρὸς τὰς τελευταίας τὴν προφορικὴν ὁδὸν ὑπεβोधήθη καὶ τὸ πολὺ ἀγαπητὸν παρὰ τῷ λαῷ δημῶδες βιβλίον τοῦ ρηθέντος Χότζα. Ἀλλὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὸν ἰταλικὸν Μπερτόλδον. Δὲν δύναται ὅμως νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς ἀπολύτως εἰς πᾶσαν περιπτώσιν ὅτι αἱ τοιαῦται διηγήσεις δὲν ὑπῆρχον καὶ πρότερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἀφ' οὗ πολλάκις εὐρίσκονται καὶ εἰς τὸν Φιλόγεον, ἐκ τοῦ ὁποίου, ὡς εἵπομεν, καὶ ἄλλαι, μὴ περιλαμβανόμεναι

νόμεναι εἰς τὸν Ναστραντὶν Χότζαν, ἐσώθησαν. Οὕτω π. χ. ἡ ἀκόλουθος εὐρίσκεται ἡδη εἰς τὸν Φιλόγελων·

Μιά φορά ὁ Ναστραντὶν Χότζας εἶδε στὸ ὄνειρό του πὼς τοῦ δίνανε ἑννέα ἄστρα κι αὐτὸς φιλονικοῦσε καὶ ἐπέμενε νὰ τοῦ τὰ κάμουν δέκα. Σ' αὐτὸ ἀπάνον ξύπνησε. Βλέπει στὸ χέρι του, δὲν ἔχει τίποτε. Κλείνει πάλι τὰ μάτια του, ἀπλώνει τὸ χέρι του καὶ λέει : «Δῶσ' τα, ὅς εἶναι καὶ ἑννέα».

Ἴδου καὶ ἡ διήγησις τοῦ Φιλόγελου·

Ἀβδηρίτης κατ' ὄναρ χοιρίδιον ἐπόλει καὶ ἐζήτει δηνάρια ἑκατόν. Δίδοντας δέ τις πεντήκοντα, μὴ βονλόμενος λαβεῖν, διῦπνισε. Καμύσας οὖν καὶ τὴν χεῖρα προτείνας εἶπε : «Δὸς κὰν τὰ πεντήκοντα».

Ἄλλαι τέλος εἶναι ἀκαθορίστου προκρίσεως, φερόμεναι σήμερον εἰς πλείστους λαούς, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπὸ τὸν ἀπαιεῖστον τουλάχιστον δυνατὸν νὰ καθορισθῇ, πόθεν τὸ πρῶτον ἀφῆθη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἐλπίσθη νὰ προσέξῃ ὁ συλλογεὺς πλὴν τῆς ἀκριβοῦς καταγραφῆς τοῦ κειμένου τῆς εὐτραπέλου διηγήσεως. Τοῦτο εἶναι ἡ χρῆσις αὐτῶν, πῶς δηλ. καὶ ποῦ καὶ πότε χρησιμοποιοῦνται· ὡς μέσον γέλωτος, ὡς σκῶμμα, ὡς παροιμιώδεις μῦθοι, ἢ ὡς παραμύθια ; κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἢ εἰς ὀρισμένας περιστάσεις ; εἰς συγκεντρώσεις, εἰς καφενεῖα ἢ εἰς οἰκίας ; ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ γυναικῶν, ἢ μόνον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν ; καθόσον πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔχουν βωμολοχικὸν χαρακτῆρα.

Συλλογὰς τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων αὐτοτελεῖς ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ δὲν ἔχομεν. Εὐρίσκονται ὅμως διεσκορπισμέναι εἰς διάφορα καὶ ποικίλα δημοσιεύματα πολλάκις ἀναμειγ μετ' ἄλλου ὕλικου. Ἀρκεταὶ ἔχουν δημοσιευθῇ ἐν τῷ Δ', Σ' καὶ Γ' τόμῳ τῆς Λαογραφίας ἐκ Χίου ὑπὸ τοῦ ΣΤΥΛ. ΒΙΟΥ, ὅπου φέρονται κυρίως ὡς περιπαιγμὰ χωριῶν. Ἐν τῷ τόμ. Ζ' (σ. 304-314) ἐδημοσιεύθησαν ἀρκεταὶ ὑπὸ τοῦ HERPINGTON, ἐν δὲ τῷ Α' τόμῳ ἐδημοσίευσεν τοιαύτας πλατυτέρας ὁ ΑΝΤΩΝ. ΤΡΑΥΛΑΝΤΩΝΗΣ. Πλὴν τούτων εὐτραπέλοι διηγήσεις φέρονται καὶ εἰς τινὰ λαϊκὰ βιβλία. Τοιοῦτόν τι ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1899 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « 90 μουραμπάδες, ἧτοι χαζομάρες καὶ ἐξυπνάδες τοῦ Γέρο-Κούτρα ». Βλ. σχετικῶς καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖον δημοσιευθεῖσας βιβλιογραφίας τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τόμ. 5, σ. 213-215, 255. 8, σ. 245-252. 9/10, σ. 265-273. 11/12, σ. 111-113, 368-370. 15/16, σ. 148-151.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΜΥΘΟΙ

Α'. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Ἡ λέξις μῦθος καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ σήμερον ἔχει περισσotέρας σημασίας καὶ δὲν δηλοῖ ἐν καὶ μόνον εἶδος μνημείων καὶ λόγου. Συνηθέστερον διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὀνομάζονται αἱ περὶ θεῶν καὶ ἡρώων παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, ὅθεν καὶ μυθολογία ἐλέχθη ἡ περὶ τοὺς τοιοῦτους μύθους ἀσχολουμένη ἐπιστήμη. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ τῶν τοιούτων μύθων, ἀλλὰ περὶ ταῦτα λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς παροιμιώδεις διηγήσεις, ὡς καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον προελθοῦσαι παραδοσεις, ἐπιλέγονται εἰς διαφόρους σκοποὺς ἰδιωτικῶν, λόγων, καὶ ποιητικῶν ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις, διὰ νὰ χαρακτηρίσωνται αὐτὰς συνήθως ἐπὶ τὸ σκωπτικότερον, ἢ λέγονται ὡς συμβολικαὶ παραδειγματικαὶ πρὸς νοουθεσίαν ἢ ἐπὶ κρισιν. Ὅθεν καὶ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τοὺς μύθους εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἁπλῶς παροιμιώδεις, ἐκείνους δηλαδὴ οἱ ὅποιοι χρησιμεύουν ἁπλῶς ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις, καὶ τοὺς κυρίως διδασκτικούς, τῶν ὁποίων καταφανεῖς εἶναι οἱ γνωμολογικοὶ καὶ συμβουλευτικοὶ σκοποί.

Β'. ΑΠΛΩΣ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΜΥΘΟΙ

Οἱ ἁπλῶς παροιμιώδεις μῦθοι εἶναι διηγήσεις ποικίλης προελεύσεως, προελθοῦσαι, ὡς ἐσημείωσαμεν ἤδη, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν σκωπτικῶν καὶ εὐτραπέλων διηγήσεων. Συνετέλεσε δ' εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν εἰς παραδειγματικὰς ἢ αὐτὴ σκωπτικὴ τοῦ λαοῦ διάθεσις, ἡ ὁποία καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰς ἐγέννησε. Διότι ὁ λαός, σκώπτης καὶ εὐτραπέλος ὅπως εἶναι, ὁσάκις ἴδῃ πράξεις ἀτόπους ἢ ἀκούσῃ λόγους γελοίους, δὲν ἀργεῖ νὰ εὕρῃ τοὺς ἀναλόγους τῶν εἰς τὰς διαφόρους σκωπτικὰς διηγήσεις, ὅσας ἔχει ἀποτεθησαυρισμένας εἰς τὴν μνήμην του καὶ αἱ ὁποῖα τοσάκις ἐκίνησαν τὸν γέλωτά του. Ἄλλ' οὕτως αἱ

διηγήσεις αὗται, ἐπιλεγόμεναι ἐκάστοτε εἰς παρομοίας περιστάσεις, μεταβάλλονται βαθμὴδὸν εἰς τυπικὰς παρομοιώσεις, εἰς παραδείγματα, γίνονται δηλαδὴ παροιμιώδεις. Οὕτω π.χ. ἔγιναν παροιμιώδεις ὅλαι σχεδὸν αἱ διηγήσεις τοῦ Ναστραντίν Χότζα καὶ ἐπιλέγεται αἴφνης σήμερον τοῦ Ναστραντίν Χότζα ὁ φοῦρος, ὁσάκις πρόκειται περὶ σχεδίου, τὸ ὁποῖον πολλάκις μετεβλήθη ἔνεκα τῆς πολυγνωμίας τῶν συμβουλευόντων καὶ τοῦ ἀναποφασίστου τοῦ πράττοντος. Διὰ τῶν τοιούτων διηγήσεων ἐπιτυγχάνει ὁ λαὸς τὸν χαρακτηρισμὸν πράξεων καὶ λόγων πολὺ ζωηρότερον καὶ παραστατικώτερον, παρ' ὅσον θὰ ἐγένετο μὲ λέξεις ἀφηρημένας καὶ ἀχρωματίστους.

Ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις παντὸς εἶδους καὶ πάσης φύσεως εὐτράπελοι διηγήσεις, τοπικαί, σκωπτικαί, κυρίως εὐτράπελοι, παραμυθιακαί. Ἰδιαιτέρως ὁμως καὶ κατὰ προτίμησιν ἐγένετο χρῆσις τῶν διηγήσεων ἀπὸ ἀναφερομένων εἰς τὰ ζῶα, τῶν μύθων τῶν ζώων. Ἐκείνοι μὲν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως τῶν ἄλλων εἶπομεν ἥδη ἐκ τῆς ἀρχαίας τέχνης, περὶ δὲ τῶν μύθων τῶν ζώων, οἱ ὅποιοι ἀπολόγονται καὶ παραμυθία κατασκευάζονται, εἶνα ἀνάγκη τῆς γυναικὸς ἐκείνης ἰδιαιτέρως λόγος.

Γ'. ΜΥΘΟΙ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Προχειρότατον παράδειγμα μύθων τῶν ζώων εἶναι οἱ πασίγνωστοι μῦθοι τοῦ Αἰσώπου. Τοιοῦτοι μῦθοι, οἱ αὐτοὶ ἢ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς εὐρίσκονται εἰς πλείστους πεπολιτισμένους καὶ ἀπολιτίστους λαούς, περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν πολλαὶ καὶ ποικίλαι γνῶμαι καὶ ὑποθέσεις ἐξηνέχθησαν. Οὕτως ὑπεστηρίχθη, ὅτι εἶναι λείψανα παλαιωτάτου ἔπους τῶν ζώων ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς δὲν εἶχεν εἰσέτι διασπασθῇ ἡ Ἀρία ὁμοφυλία (Grimm), ἄλλοι, εὐρόντες παρομοίους μύθους καὶ εἰς Ἰνδικὰ βιβλία, ἐθεώρησαν τὴν Ἰνδικὴν ὡς πατρίδα αὐτῶν, ὁπόθεν, κατὰ τὴν γνώμην των, ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Δύσιν (Wagner), ἄλλοι τέλος ἐθεώρησαν αὐτοὺς ὡς προῖόν καθαρῶς ἑλληνικὸν (Weber, Benfey). Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος εἶναι δυσχερὴς, διότι καὶ ἡ παράδοσις εἶναι ἑλλιπὴς καὶ τὰ λαϊκὰ ταῦτα μνημεῖα ποικίλας ὑπέστησαν κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων μεταβολάς, αἵτινες ἀπέσβεσαν τὰ ἴχνη τῆς πορείας τῆς ἐξελιξέως αὐτῶν. Ὅπωςδὴποτε ἡ πιθανωτέρα γνώμη φαίνεται ἡ ἐξῆς·

Διηγήσεις διάφοροι, εἰς τὰς ὁποίας τὰ δρῶντα πρόσωπα νὰ εἶναι

ζῶα, ἠδύναντο ν' ἀναπτυχθῶν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, τοὺς ζῶντας βίον κατὰ φύσιν. Εἰς τὸν βίον τοῦτον ἡ παρατήρησις τῆς φύσεως καὶ ἰδίως τῶν ἡθῶν τῶν ζῶων, τὰ ὅποια ὡς θηράματα μὲν ἀποτελοῦν τὴν τροφήν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς κατοικίδια δὲ τὴν χαρὰν καὶ διασκέδασίν του, εἶναι οὐ μόνον ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς καθημερινῆς ἔξεως ὀξεῖα καὶ ἀκριβής. Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς λ. χ. τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, διηγείται Ἰνδὸς ἐξημερωθεὶς, τὸ παιδίον, μόλις ἀρχίσῃ νὰ δύναται νὰ τρέχῃ, ἀσκεῖται εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς φύσεως. Αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες τῆς οἰκογενείας του τὸ διδάσκουν νὰ διακρίνῃ τὰς φωνὰς τῶν ζῶων καὶ ἰδίᾳ τῶν πτηνῶν, διότι ταύτας μεταχειρίζονται οἱ ἐχθρικοὶ κατάσκοποι ὡς συνθήματα. Καθ' ἑκάστην ἑσπέραν ὑποβάλλεται εἰς μακρὰν ἀνάκρισιν περὶ τῶν παρατηρηθέντων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὸ παιδίον ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰς παρατηρήσεις του. Ὀνομάζει ὅλα τὰ νέα πτηνά, τὰ ὅποια εἶδε, καὶ περιγράφει τὸ χρῶμα, τὴν μορφήν καὶ τὰς ἀκροτήτας, τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν τῆς φωνεῖας, ὡς καὶ τὸ ἄσπερον καὶ τὸν προχωρήσῃ τὴν ἡλικίαν, αἱ ἐρωτήσεις γίνονται δυσκολώτεραι, καὶ ἀσχετὰς γίνεται δὲ τὸ παιδίον εἰς τὴν γυναικίαν τὴν ἀνηθελήσαντα καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν ἑρμῆν, ὅτι δύναται νὰ τὰς υπερνικήῃ εἰς τὸν ἐκτενέστερον βίον.

Πόσῃν δ' ἐντύπωσιν καὶ ἐν τῷ βίῳ τὸν κατὰ φύσιν ζῶντα ἄνθρωπον τὰ ἥθη τῶν ζῶων καὶ αἱ διαφοροὶ αὐτῶν πανουργίαι, δύναται κανεὶς νὰ τὸ συμπεράνῃ καὶ ἀπὸ τοῦς σημερινούς χωρικούς, οἱ ὅποιοι εὐχαρίστως διηγοῦνται καὶ ἀκούουν διάφορα πραγματικὰ ἐκ τοῦ βίου τῶν ζῶων ἐπεισόδια, πολλάκις ζωηρότερον χρωματισμένα, διὰ τὰ κατορθώματα τῶν σκύλων των, τὴν πονηρίαν τῆς ἀλώπεκος καὶ τῶν ἄλλων ἀγρίων ζῶων, τὰ ἥθη καὶ τὴν εὐφυΐαν τῶν κατοικίδιων καὶ τῶν ἀγρίων, τῶν τετραπόδων καὶ τῶν πτηνῶν.

Ἐπειτα εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ κατὰ φύσιν βίος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν σημερινῶν ἀκόμη χωρικῶν ἐν τινὶ μέτρῳ, ἐπικρατεῖ ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς καὶ ἡ προσωποποιΐα, τὸ δὲ ζῶον θεωρεῖται πρόσωπον, ὄχι διάφορον τοῦ ἀνθρώπου, ἰσότημον καὶ ἐν πολλοῖς ὑπέρτερον αὐτοῦ, πεποικισμένον μὲ τὰς αὐτὰς ἢ καὶ ἀνωτέρας νοητικὰς δυνάμεις καὶ υπερτέρας μαγικὰς ιδιότητας, μὴ στερούμενον δὲ καὶ γλώσσης, ἀδιάφορον ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐννοῇ αὐτήν. «Ὁποῖος ἔζησε μετὰ τῶν χωρικῶν, παρατηρεῖ ξένος λαογράφος ἐρευνητής, γνωρίζει ὅτι ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ ζῶα εἶναι πολὺ περισσότερον στενὴ παρ' ὅσον ὁ πεπολιτισμένος ἄνθρωπος φαντάζεται. Ὁ χωρικὸς ὁμιλεῖ μὲ τὰ ζῶα του ὡς μὲ λογικά

ὄντα καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὰ τὰ ἰδικὰ του συναισθήματα καὶ τὴν ἰδικήν του διανοητικὴν δύναμιν». Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους δὲν ἦτο βέβαια ἀδύνατον ν' ἀναπτυχθοῦν, ὅπως καὶ ἀνεπτύχθησαν, ποικίλαι περὶ ζῶων διηγήσεις, ἐν αἷς ταῦτα δρῶσιν ἐξ ἴσου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ἢ καὶ καθ' ἑαυτά, σύμφωνα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς ιδιότητες, τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος, πάντοτε ὅμως ἀνθρωπομορφικῶς. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον ἀνεπτύχθησαν καὶ διάφοροι δραματικαὶ παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὰ δρῶντα πρόσωπα εἶναι ζῶα, καθὼς καὶ μιμικοὶ χοροὶ, ἀπομιμούμενοι τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἥθη των.

Ἐφερον δ' αἱ διηγήσεις αὗται ποικίλον χαρακτῆρα, καθ' ὃν τρόπον ποικίλη εἶναι καὶ ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν τὸ ζῶον εἶχεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ζῶον διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώπον εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ μυστηριώδες ὄν, τὸ πλήρες ἀγνώστων δυνάμεων καὶ ιδιοτήτων, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν πολλοῖς ὁ σεβαστὸς πρόγονος τῆς φυλῆς, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἀπαραίτητος ἐκ τῶν τὰ προσφιλέστερα παιγνιδιὰ του. Ἡ προσεκτικωτέρα ἐπιστήμη ἐκτετασις τῶν κατὰ φύσιν λαῶν ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐκτιμᾷ τὰ ζῶα ὄχι διὰ τὴν ἑξίστην ὠφέλειαν, ἀλλὰ διὰ τὸ νὰ κατανοῇ τὰ πρῶτα ἀνθρωπίνου ζῶα δὲν εἶναι τὰ ὠφέλιμα, ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν φύσιν αἰσθητὰ. Εἰς κάθε καλύβην Ἰνδοῦ τῆς Ἀμερικῆς, ἀναφέρει ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ὑπάρχουν πολυάριθμα ζῶα, πίθηκοι, ψιττακοί, μυρμηκιοὶ καὶ κτλ., ἕκαστον δὲ μέλος τῆς οἰκογενείας ἔχει τὸ ἰδικόν του. Τὰ παιδιὰ ἀπὸ πρωίας μέχρις ἑσπέρας ἀναστρέφονται παίζοντα μὲ τὰ ζῶα τῆς καλύβης. Ἀλλὰ μήπως τὸ αὐτὸ δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς πεπολιτισμένους λαούς; Πόσοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐκ συμπαθείας συνήθως ἀπλῆς τρέφουν διάφορα εἶδη κυνῶν, γαλῶν καὶ ἄλλων τετραπόδων, πολὺ δὲ περισσότερον πτηνῶν!

Πλὴν τούτου τὸ ζῶον ταχέως προσεῖλκυσε καὶ τὸ σκῶμμα. Ἦδη εἰς τοὺς λαούς, οἱ ὅποιοι φοβοῦνται εἰσέτι καὶ σέβονται τὰ ζῶα, ὑπάρχουν καὶ εἶδη, τὰ ὁποῖα καταφρονοῦνται καὶ σκώπτονται. Οὕτω π.χ. οἱ Κοριακ τῆς Σιβηρίας σέβονται τὸν λύκον καὶ τὴν ἄρκτον καὶ ὅταν φονεύσουν καμμίαν, ψάλλουν ᾠσματα καὶ ζητοῦν συγγνώμην ἀπὸ τὴν φονευθεῖσαν, ἐπιοριπτοντες εἰς τοὺς Ρώσους τὸν φόνον, κακομεταχειρίζονται ὅμως καὶ εἰρωνεύονται τὴν ἀλώπεκα. Ἐπειτα εἰς ἄλλους αὐτὰ ταῦτα τὰ φοβερά καὶ ἀξιοσεβάστα ζῶα, τὰ ὁποῖα, ἐννοεῖται, δὲν ἀποφεύγουν διὰ τοῦτο νὰ τὰ κυνηγοῦν, μόλις ἐκλείψῃ ὁ φόβος, καθίσταται ἀμέσως ὑποκείμενον σκώματος καὶ λοιδοριῶν. Οὕτω π.χ. οἱ Dayak τῆς νήσου Borneo, ὅταν συλλάβουν κροκόδειλον, τοῦ ὁμιλοῦν μὲ σε-

βασμόν, ἕως οὗτου τοῦ δέσουν τοὺς πόδας· κατόπιν τὸν εἰρωνεύονται καὶ τὸν ἀποκαλοῦν παπποῦν.

Τὸ δὲ σκῶμμα τοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κερδίζει ἔδαφος, ἐφ' ὅσον προχωρεῖ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἀτονεῖ ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ φόβος πρὸς τὸ ζῶον μὲ τὰς μυστηριώδεις του ιδιότητας. Ἡ περιεργὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον σωματικὴ διάπλασις τῶν ζώων, ἡ τόσον διαφέρουσα τῆς ἀνθρωπίνης, καθὼς καὶ αἱ διάφοροι πνευματικαὶ των ιδιότητες, ὡς ἡ νωθρότης καὶ ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀνοησία τῶν μέν, ἡ εὐκίνησις καὶ ἡ ἐπιδεξιότης καὶ ἡ πανουργία τῶν ἄλλων, τὰ ὅποια πάντα τόσον καλὰ προσέχει καὶ παρατηρεῖ ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, δὲν προκαλοῦν πλέον τὸν πλήρη φόβου καὶ σεβασμοῦ θαυμασμόν καὶ τὴν ἀπορίαν του, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον κεντοῦν τὴν σκωπτικὴν καὶ εὐτράπελον αὐτοῦ διάθεσιν.

Συμφώνως νῦν πρὸς τὴν τριττὴν ταύτην τοῦ ζώου θέσιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, ὡς εἶναι καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν διηγήσεων. Αἱ μὲν ἐξ αὐτῶν εἰσὶν ἀπλοαί, αἱ διάφοροι αἰτιολογικαὶ καὶ ἄλλαι περὶ ζώων παραδόσεις, ἄλλαι παιγνιώδεις καὶ εὐτράπελοι, αἱ διάφοροι ἐκ τῶν εἰρησίων ζώων ἐννοητικαὶ διηγήσεις, ἀλλὰ τέλος σκωπτικαὶ καὶ ἀπλοαὶ παραπονεσαὶ ἡδὴ καὶ ιδιότητος τῶν ζώων εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον ἀπλοῶν καὶ εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον εὐτράπελων αἰτιολογικῶν παραδόσεων. Καὶ περὶ μὲν τῶν πρώτων, τῶν παραδόσεων, εἵπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκείον τόπον, περὶ δὲ τῶν δευτέρων, τῶν ἐπεισοδιακῶν, παρατηροῦμεν ἑνταῦθα τὰ ἐξῆς·

Ἐκ τῶν διηγήσεων τούτων πολλαὶ βεβαίως δύνανται νὰ εἶναι πλασταί, πολλαὶ ὅμως ἐξάπαντος θὰ ἔχουν τοῦλάχιστον τὴν ἀρχὴν των εἰς ἐπεισόδια πραγματικά. Ἡ περαιτέρω διαμόρφωσις των δύναται πλέον νὰ εἶναι καὶ φανταστική. Τοιούτων ἐπεισοδιακῶν διηγήσεων παραδείγματα εὐρίσκονται ἄρκετὰ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς. Οὕτω π. χ. οἱ Βοσιμάνοι διηγοῦνται, ὅτι κάποτε ἡ φυλὴ των ἠναγκάσθη νὰ ἀλλάξῃ διαμονὴν διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν πείναν, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τὸν τόπον. Μία μόνον γραῖα ἐγκατελείφθη, διότι ἐκ τῆς πείνης δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθήσῃ. Ταύτην ἤρπασεν ὕαινα καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὸ ὄρος διὰ νὰ τὴν φάγῃ. Ἐκεῖ ὅμως ἡ γραῖα ἐφόνευσεν τὴν ὕαιναν, τὴν ἔβρασε καὶ τὴν ἔφαγε, ἐδυνάμωσε καὶ ἐπῆγε καὶ εὐρήκε τὴν φυλὴν της, ἡ ὁποία ἀκόμη ἐπείνα. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν αἰσωπείων μύθων παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, ἀνευρίσκομεν ὑπολείμματα τοιούτων διηγήσεων. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἐξῆς·

Ἀλώπηξ λιμώτιον ὡς ἐθέασατο ἐν τινι δρυὸς κοιλώματι ἄρτους καὶ κρέα ὑπὸ τινων ποιμένων καταλελειμμένα, ταῦτα εἰσελθούσα κατέφαγεν· ἐξογκωθείσα δὲ τὴν γαστέρα, ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο ἐξελθεῖν, ἐστέναζε καὶ ὠδύρετο. Ἐτέρα δὲ ἀλώπηξ τῇδε παριούσα εἰσήκουσεν αὐτῆς τῶν στεναγμῶν, καὶ προσελθούσα ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν. Μαθοῦσα δὲ τὰ γεγενημένα, ἔφη πρὸς αὐτήν: «Ἀλλὰ μενετέον σοι ἐνταῦθα, ἕως ἂν τοιαύτη γένη ὁποία οὐσα εἰσῆλθες, καὶ οὕτω ραδίως ἐξελεύσῃ».

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὰ χαλεπὰ τῶν πραγμάτων ὁ χρόνος διαλύει.

Ἡ διήγησις λόγῳ τοῦ προστεθέντος ἐπιμυθίου φαίνεται διδασκτική, ἀλλὰ προφανῶς εἶναι ἐπεισοδική, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς ὅχι ἀσύνηθες ἐπεισόδιον. Δὲν εἶναι ἀνήκουστον οὐδὲ σπάνιον ἴσως εἰς τὸν βίον τῶν ζώων πρᾶγμα, νὰ διολισθήσουν διὰ τινος ὀπῆς καὶ κατόπιν, ἀφ' οὗ φάγουν καὶ ἐξογκωθοῦν, νὰ μὴ δύνανται νὰ ἐξέλθουν. Τὸ ἐπεισόδιον εἶναι κοινὸς τόπος καὶ εἰς ἀνθρώπους τοῦ λύκου καὶ τῆς ἀλεπούς, οἱ ὅποιοι εἰσέρχονται εἰς ἀσύνηθες τόπον δ' ὁ λύκος φάγων καὶ ἐξογκωθείς ἀδυνατεῖ νὰ ἐξέλθῃ, καὶ ἀντὶ τούτου ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἀσυνήθων ἀνθρώπων ἐστέναζε καὶ ὠδύρετο, καὶ εἰς τὴν μεταγενέστερον παραμένει, καὶ οὕτως τέλος θά εἴγε, τὸ ὁποῖον κατόπιν μετῆλθεν, ὥσως ὅπως δοθῇ εἰς αὐτὸν διδακτικὴ χροιά. Ἀλλ' ἡ μεταγενέστερη φαίνεται ἐπιτυχής, ἀτυχέστατον δὲ καὶ βεβιασμένον καὶ αὐτόχρηστο μυσθὸν εἶναι τὸ προσκολληθὲν εἰς τὸ τέλος ἐπιμύθιον.

Ὡς πρὸς τὴν τρίτην κατηγορίαν, τὰς σκωπτικὰς, εἵπομεν ἐπίσης εἰς τὰ περὶ παραδόσεων, τὰ δὲ παραδείγματα εἶναι πολυάριθμα. Εὐρίσκομεν δὲ τοιαύτας καὶ παρὰ τῷ Αἰσώπῳ. Ὡς παράδειγμα ἂς χρησιμεύσῃ ἡ ἀκόλουθος:

Ὅνοι ποτὲ ἀχθόμενοι ἐπὶ τῷ συνεχῶς ἀχθοφορεῖν καὶ ταλαιπωρεῖν, πρέσβεις ἔπεμψαν πρὸς τὸν Δία, λύσιν τινα αἰτούμενοι τῶν πόνων. Ὁ δ' αὐτοῖς ἐπιδειξάι βουλόμενος, ὅτι τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, ἔφη, τότε αὐτοὺς ἀπαλλαγέσθαι τῆς κακοπαθείας, διὰν οὐροῦντις ποταμὸν ποιήσωσι. Κἀκεῖνοι αὐτὸν ἀληθεύειν ὑπολαβόντες, ἀπ' ἐκείνου καὶ μέχρι νῦν, ἐνθα ἂν ἀλλήλων οὐρον ἴδωσιν, ἐνταῦθα καὶ αὐτοὶ παριστάμενοι οὐροῦσιν.

Καὶ τὰ τρία ταῦτα εἶδη δύνανται νὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἀρχικά καὶ νὰ συνυπάρχουν ἐπίσης, ὅπως καὶ συνυπάρχουν. Ἐξ ὅσων ὁμως μέχρι τῆς σήμερον γνωρίζομεν φαίνεται, ὅτι εἰς τὰ παλαιότερα στάδια ἀφθονοῦν

μᾶλλον αἱ σοβαρώτεραι διηγήσεις, αἱ παραδόσεις, ἴσως διότι συνδέονται καὶ πρὸς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ διὰ τοῦτο ταχύτερον ἔλαβον μονιμωτέραν μορφήν καὶ ἐσημμάτισαν παράδοσιν, ἴσως δὲ καὶ διότι αὐτὰς ὡς προχειροτέρας ἐπρόσεξαν οἱ περιηγηταί, οἱ ὅποιοι πάντες δὲν ἦσαν καὶ ἐκ συστήματος ἐρευνηταί. Βαθμηδὸν ὅμως σὺν τῇ προσόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' ὅσον, ὡς εἵπομεν, ἀπέβαλλε τῷ ζῶνι τὸν σοβαρὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, παρατηρεῖται ὅτι εἰσχωρεῖ βαθμηδὸν καὶ εἰς αὐτὰς τὸ εὐτράπελον καὶ σκωπτικὸν στοιχεῖον οὕτως, ὥστε καὶ παραδόσεις ἀρχικῶς σοβαρώτεραι λαμβάνουν σὺν τῷ χρόνῳ εὐτράπελον ὄψιν. Εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην ἴσως συνετέλεσε καὶ τοῦτο, ὅτι σκωπτικόν τι καὶ παιγνιώδες ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῇ μιμήσει, μίμησις δὲ εἶναι καὶ ἡ διήγησις ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς λέξεως σημασίαν, διὰ δὲ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς καὶ πραγματική, καθ' ὅσον οὗτοι προσπαθοῦν καὶ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ στόματος καὶ τῆς φωνῆς καὶ διὰ διαφόρων ἄλλων μιμικῶν κινήσεων καὶ ἐκφρασιολογιῶν νὰ δώσουν εἰς τὰς λέξεις τῆς διηγήσεως ζώην.

Πλὴν τῶν τριῶν τοιαύτων ἀνευρίσκονται παρὰ τῷ Αἰσώπῳ ἔτι καὶ ἄλλαι τινὲς ἐξ αὐτῶν διηγήσεων, αἱ περὶ τῶν ἐπὶ τοῖς ζῴων ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐπὶ τοῖς θεοῖς καὶ ἐπὶ τοῖς ἀντικρίστοις. Τοιαύται αἱ ἀκόλουθοι:

Στάσις ἦλθε πάντοτε τετραπόδοις,
καύχημα κατέχουσα εἰς παίδων πλήθη.
Καὶ δὴ ἔφασκον τῇ λεαίνῃ βοῶντες·
«εἰπὲ καὶ σὺ τό, πόσους παῖδας τίκεις;»
Ἡ δὲ γελῶσα πρὸς αὐτοὺς ταῦτα λέγει·
«σκόμνον μὲν ἕνα, ἀλλὰ γενναῖον πάνν»¹.

Τὰς ἀλληλοιοδορίας ταύτας ἀνευρίσκομεν κατόπιν εἰς πολὺν μεγαλύτερον βαθμὸν χρησιμοποιουμένας εἰς δημώδη μεσαιωνικὰ ἑλληνικὰ ποιήματα, ὡς εἶναι ἡ Παιδιόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων καὶ ὁ Πουβολόγος, τὰ ὅποια ἀναμφισβητήτως περιέχουν καὶ στοιχεῖα δημοτικά.

Εἰς πάσας τὰς διηγήσεις ταύτας τὰ ζῶα ὁμιλοῦν καὶ πράττουν ἀνθρωπομορφικῶς, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα κατὰ τρόπον ἐντελῶς φυσικόν.

1) Παρὰ Halm ὁ μῦθος εἶναι καταλογάδην γεγραμμένος. Ὅτι ὅμως πρόκειται περὶ στίχων, χωριζομένων, ὡς ἀνωτέρω, δὲν ὑπάρχει, νομίζω, ἀμφιβολία.

Ἡ μαγεία καὶ τὸ ὑπερφυσικόν, τὰ δύο ταῦτα κυριώτατα χαρακτηριστικά, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοῦ παραμυθιοῦ, λείπουν. Τὸ δὲ ὕψος τῶν διηγήσεων, διάφορον κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαούς, εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σύντομον καὶ βραχύ, ὡς εἶναι ἐν γένει τῶν παραδόσεων καὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων.

Ἄφ' οὗ νῦν ἀπαξ ἐσχηματίσθησαν αἱ διηγήσεις αὗται καὶ ἀπετέλεσαν οὕτως εἰπεῖν ἴδιον λαογραφικὸν λογοτεχνικὸν εἶδος, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πολλαχῶς ὁ θησαυρὸς αὐτῶν ἐπλουτίσθη διὰ νέων ἐκάστοτε παρομοίων πρὸς τὰ πρότυπα δημιουργημάτων. Οὕτως ἀπετελέσθη ἱκανὸν κεφάλαιον τοιούτων σκωπτικῶν ἢ εὐτραπέλων διηγήσεων ζώων, αἱ ὁποῖαι ἔσχον περαιτέρω τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν ἔσχον καὶ αἱ εὐτράπελοι ἐν γένει διηγήσεις. Δηλαδή ἀφ' ἐνός μὲν λόγῳ τοῦ εὐτραπέλου καὶ σκωπτικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος, ἂν μὴ πᾶσαι, ἀλλὰ μέγα τοῦλάχιστον μέρος αὐτῶν, κατήντησαν παροιμιώδεις, καὶ αὗται ἔμειναν ὅπως ἦσαν βραχὺ καὶ σύντομοι ἢ καὶ ἐβραχύνθησαν ἔτι μᾶλλον καταλήξασαι ἐν παροιμίᾳ. Ὡς παράδειγμα ἅς χρησιμεύσῃ ἡ ἐξῆς ἀπλοῦς καὶ κοινῶς εὐτράπελος αἰτιαλογικὴ προφορὰ ἢ ὁποῖα ἐξελήλυθα παροιμιώδως.

Κάμηλος, θεασαμένη ταῦρον ἐν τοῖς κέρασιν ἀγαλλόμενον, φθονήσασα αὐτῷ ἤβουλήθη καὶ αὐτὴ τὰ κέρατα ἐκκεῖσθαι. Διὸ καὶ παραγενομένη πρὸς τὸν Δία τούτου ἐδέετο, ὅπως αὐτῇ κέρατα προσεμίμῃ καὶ ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτῆς, εἴ γε μὴ ἀρκοῖτο τῷ μεγέθει τοῦ σώματος καὶ τῇ ἰσχύϊ, ἀλλὰ καὶ περισσotέρων ἐπιθυμοῖ, οὐ μόνον αὐτῇ κέρατα οὐ προσέθηκεν, ἀλλὰ καὶ μέρος τι τῶν ὠτων ἀφείλετο.

Οὕτω πολλοὶ διὰ πλεονεξίαν τοῖς ἄλλοις ἐποφθαλμίζοντες λανθάνουσι καὶ τῶν ἰδίων στερούμενοι.

Ἄφ' ἐτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως τῆς διηγήσεως πολλὰ ἐπλάτυνθησαν ὑπὸ τῶν ἀφηγητῶν εἰς παραμύθια, οὕτω δ' ἔμορφώθη τὸ παραμύθι τῶν ζώων. Καὶ μέρος μὲν τῶν παραμυθίων αὐτῶν εἶναι ἐντελῶς ἐπεισοδιακὰ καὶ διὰ τοῦτο ὅπωςδήποτε βραχεά. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ ἀκόλουθον τοῦ Αἰσώπου·

Κύων καὶ ἀλεκτρυνών, ἐταιρείαν ποιησάμενοι, ὦδενον. Ἐσπέρας δὲ καταλαβούσης, ὁ μὲν ἀλεκτρυνὼν ἐπὶ δένδρῳ ἐκάθευδεν ἀναβάς, ὁ δὲ κύων πρὸς τῇ ρίζῃ τοῦ δένδρου, κοίλωμα ἔχοντος. Τοῦ δὲ ἀλεκτρυνός κατὰ τὸ εἰσθὺς, νύκτωρ φωνήσαντος, ἀλόπῃς ἀκούσασα πρὸς αὐτὸν ἔδραμε, καὶ σῆσα κάτωθεν πρὸς ἐαυτὴν κατελθεῖν ἤξιον·

ἐπιθυμῆν γὰρ ἀγαθὴν οὕτω φωνὴν ζῶον ἔχον ἀσπάσασθαι. Τοῦ δὲ εἰπόντος, τὸν θυρωρὸν πρότερον διυπνίσαι, ὑπὸ τὴν ρίζαν καθεύδοντα, ὥς ἐκείνου ἀνοίξαντος κατελθεῖν, κἀκείνης ζητούσης αὐτὸν φωνῆσαι, ὁ κύων αἴφνης πηδήσας αὐτὴν διεσπάραξεν¹.

Μέρος ὅμως αὐτῶν, καθ' ὃν τρόπον καὶ εὐτράπελοι διηγῆσαι, δι' ἐπισωρεύσεως ἐπεισοδίων ἀνεπτύχθη εἰς τέλειον παραμύδι. Αὐτὰ δὲ τὰ παραμύθια πιθανώτατα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐχρησίμευσαν ὥς πυρὴν τοῦ περιφύμου ἔπουσ τῶν ζῴων, εἰς τὸ ὅποιον πρωτεῦον πρόσωπον παίζουσ ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλώπηξ. Ἀμφοτέρω δὲ τὰ εἶδη καὶ ἰδίως τὰ ἐπεισοδιακὰ διακρίνονται περισσότερον καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα παραμύθια διὰ τὸν κατ' ἐξοχὴν παιδικὸν αὐτῶν χαρακτήρα, εἶναι δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν προσφιλῆ εἰς τὰ παιδιά, τὰ ὅποια, ὅπως τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, ἰδιαίτερος ἐλκύει τὸ ζῶον, καὶ διὰ τοῦτο οὐδόλως εἶναι ἀπίθανον, ἂν ὅχι ὅλα, ἀλλὰ μερικὰ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν νὰ ἔχουν παιδικὴν ἀρχήν.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν νεωτέρων τούτων εἰδῶν, ὅπως συνήθως συμβαίνει εἰς τὰ παλαιότερα ἀπλοῦντα, δὲν ἐπέφερε καὶ τὴν κακιστορίαν καὶ ἀπώλειαν τῶν καλῶν παλαιῶν οὕτως ὥστε σήμερον νῦν οὐκ ἔστι ἐν πολλοῖς καὶ ἐν πολλοῖς παρὰ τοὺς παλαιούς, σοφῶτα καὶ εὐτράπελοι, καὶ ἐπεισοδιακῶτα καὶ ἁπλοῦτα καὶ μῦθοι παροιμιώδεις καὶ παραμύθια τῶν ζῴων. Μίαν ἀλλὰ καὶ ἐξέλιξιν σπουδαιοτάτην ὑπέστησαν οἱ μῦθοι τῶν ζῴων, τὴν εἰς διδακτικούς, ἀλλὰ περὶ τούτων εὐδὺς κατωτέρω.

Δ'. ΚΥΡΙΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

Κυρίως διδασκαλικοὺς μύθους ὀνομάζομεν, ὡς εἶπομεν, τοὺς μύθους, τῶν ὁποίων καταφανεῖς εἶναι οἱ γνωμολογικοὶ καὶ συμβουλευτικοὶ σκοποί. Τοὺς τοιούτους μύθους, φαίνεται, καὶ οἱ παλαιοὶ διέκρινον τῶν λοιπῶν, ἀποκαλοῦντες αἴτιους. Οὕτω παρὰ Σουῖδα φέ-

1) Καὶ ἐνταῦθα προστίθενται ἐπιμύθια, διὰ νὰ δοθῇ εἰς τὸν μῦθον διδακτικὴ χροιά, ἀλλ' ὅτι εἶναι πρόσθετα καὶ βεβιασμένα καὶ οἰονεῖ παράσιτα εἰς τὸ σῶμα τοῦ μύθου, ὥς χαρακτηρίζει αὐτὰ ὁ Tylor, δεικνύει ἡ κακὴ αὐτῶν ἢ μᾶλλον ἢ μωρὰ προσαρμογή. Οὕτω κατὰ τὴν μίαν διασκευὴν, Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οἱ φρόνιμοι τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἐχθροὺς ἐπελθόντας πρὸς ἰσχυροτέρους πέμποναι παραλογιζόμενοι, κατὰ δὲ τὴν ἄλλην, Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ φρόνιμοι, ὅποτεν τι κακὸν αὐτοῖς ἐπέλθῃ, ραδίως πρὸς αὐτὸ ἀντιπαρατίττονται.

ρεται· Αἶνος διαφέρει μύθου, τῷ τὸν αἶνον μὴ πρὸς παῖδας ἀλλὰ πρὸς ἄνδρας πεποιθῆσθαι, καὶ μὴ πρὸς ψυχαγωγίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ παραίνεσιν ἔχειν τινά. Βούλεται γὰρ επικρυσπτόμενος παραινεῖν τι καὶ διδάσκειν. Τοιοῦτος τις π.χ. εἶναι ὁ ἀκόλουθος ἐκ τοῦ Αἰσώπου·

Ὁ θριθά τις εἶχεν ὡὰ χροσᾶ τίκτουσαν· καὶ νομίσας ἔνδον αὐτῆς ὄγκον χροσίον εἶναι, κτείνας εὗρηκεν ὁμοίαν τῶν λοιπῶν ὀρνίθων. Ὁ δὲ ἀθρόον πλοῦτον ἐλπίσας εὗρήσειν, καὶ τοῦ μικροῦ ἐστέρηται ἐκείνου.

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι δεῖ τοῖς παροῦσιν ἀρκεῖσθαι καὶ τὴν ἀπλη-
στίαν φεύγειν.

Ἔχουν δὲ οὗτοι κυρίως τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ
 ὀλίγον προηγμένου ἀνθρώπου νὰ σκεφθῇ μὲ ἀφηρημένας λέξεις καὶ
 ἐννοίας καὶ τὴν ἐντεῦθεν τάσιν, ὅπως ἐκείνους τὸ ἀφηρημένον ἐνδύη
 εἰς συγκεκριμένας εἰκόνας, εἰς σύμπλοκα καὶ παραδείγματα.

Εἰς τὰ ὀλίγον δηλαδὴ προσημασμένα, ἡ παιδικὴ ἀκόμη τοῦ ἀφροσύπου διανοήσις ἐκφορᾶται ἐν τοῖς παραστατικαῖς εἰκόσι. Ἡ δὲ περὶ τοῦ συμβασιᾶν μόνον καὶ τοῦ συμβαλλομένου πρὸς τὰς εἰκόνας ταύτας, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ τὸ ἀκροατικὸν μέρος αὐτῶν. Λέξεις ἀφηρημέναι δὲν ὑπάρχουν, οὐδὲ εἶναι ἰσχυρὰ. Ὅθεν καὶ κάθε διδασκαλία ἀφηρημένη, κάθε δίδαγμα ἡθικόν, οὐκ ἔστι γίνῃ νοητόν, πρέπει νὰ ἐνδυθῇ τὸ ἐνδυμα τῆς παραστατικότητος, πρέπει νὰ μεταβληθῇ εἰς εἰκόνα. Τοῦτο δὲ εἶναι δυνατόν μόνον διὰ τοῦ παραδείγματος. Ὅθεν καὶ ὅσάκις παρουσιάζεται ἀνάγκη νὰ διατυπωθοῦν γινῶμαι διδασκτικαί, δὲν ἐπιζητοῦνται λέξεις, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται ἢ καὶ ἐν ἀνάγκῃ πλάττονται πράξεις παραδειγματικαί, δημιουργοῦνται δηλαδὴ μὴ διὰ τὸ διδασκτικόν. Ἐχομεν δὲ ἄφθονα εἰς τοὺς λαοὺς τὰ παραδείγματα τοιούτων μύθων.

Προσημόσθησαν δὲ πρωτίστως εἰς σκοποὺς διδασκτικοὺς καὶ ἐγένοντο διδασκτικοὶ αὐτοὶ οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, εἰς τοὺς ὁποίους εὐκόλως ἢ δύνατο ν' ἀναπτυχθῇ ὁ διδασκτικὸς χαρακτήρ. Οἱ μῦθοι οὗτοι, ὥς εἴπομεν, εἶναι εὐτράπελοι καὶ σκωπτικαὶ ἔξ ἀρχῆς διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται ὥς τυπικαὶ παροιμιώσεις καὶ παραδείγματα, διὰ τὰ χαρακτηρίσουν διαφόρους ἀνοήτους πράξεις ἢ λόγους μετὰ τινος εὐτραπείας καὶ σκώμματος. Ἄλλ' ἀκριβῶς εἰς τὸ σκῶμμα τοῦτο ἐνυπάρχει ἤδη ὁ σπόρος τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Διότι τὸ σκῶμμα ἐλέγχει πάντοτε ἐλάττωμα, ὃ δὲ παρακολουθῶν αὐτὸ εἰρω-

νικός γέλως ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον βῆμα ἀρνητικῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, ἢ ὅποια κατόπιν ἀναπτύσσεται καὶ διατυπώται καὶ θετικῶς εἰς τὸ ἠθικὸν παράγγελμα, τὸ παρακολουθοῦν τὸν μῦθον, τὸ ἐπιμύθιον. Ὅφειλόμεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὰ ἐπιμύθια ταῦτα σπανίως προέρχονται ἐκ τοῦ λαοῦ, συνήθως δ' εἶναι προσθῆκαι τῶν σοφῶν, οἱ ὅποιοι, ὥς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω, ἐχρησιμοποίησαν τὸν μῦθον διὰ τὰς διδασκαλίας των. Διὰ τὸν λαὸν ὁ μῦθος διδάσκει καθ' ἑαυτὸν διὰ τοῦ παραδείγματος, ἢ δ' ἐν αὐτῷ ὑποκρυπτομένη διδασκαλία ἐκπηδᾷ αὐτόματος ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ μύθου χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ διατυπωθῇ εἰς ἀφηρημένον ἠθικὸν δίδαγμα. Ὡς πρὸς τοὺς ἀρχαίους τοῦλάχιστον αἰσωπειούς μύθους, τὰ ἐπιμύθια πιθανώτατα εἶναι ἔργον τῶν διὰ διαφόρους διδακτικὸν σκοποὺς χρησιμοποιησάντων τοὺς μύθους καὶ πολλάκις ἴσως τῶν συλλογέων καὶ διασκευαστῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους, καθὼς δεικνύει καὶ ἡ κακὴ καὶ βεβιασμένη αὐτῶν εἰς τὰς ἀποστολὰς προσαρμογὴ.

Τοῦ διδασκατικοῦ τοῦ μύθου ἀποκομὴς τοῦ παροιμιώδους μύθου ἀπαξ παρατηρηθέντος, εὐκταίως ἐπὶ τὸν λαόν τινα νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ἄλλοι κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παλαιῶν μύθων, ἢ ὅπως πλεονέχουσιν λέγουσιν ἐν αὐτοῖς τὴν διδασκαλίαν καὶ παρόντως. Ὅθεν καὶ δυσκόλον εἶναι σήμερον εἰς πολλὰς περιπτώσεις νὰ μετασχημαθῇ κανεῖς, ἂν μῦθος τις ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη διδακτικὸς ἢ ἀποβλέπων ἐχρησιμοποιήθῃ ὡς τοιοῦτος.

Παρὰ τοὺς μύθους, εἰς τοὺς ὁποίους κυρίως ἐκδηλοῦται ἡ πρὸς τὴν δι' εἰκόνων διδασκαλίαν κλίσις τῶν λαῶν, πολλάκις καὶ αὐτὰ τὰ κυρίως παραμύθια ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλίσεως ταύτης. Ταῦτα, ὥς θὰ εἴπωμεν, εἶναι ἀπλαῖ φανταστικαὶ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι εἰς οὐδένα ἠθικὸν διδακτικὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν. Δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ ἀρνηθῇ κανεῖς, ὅτι βασιλεύει εἰς αὐτὰ κάποια γενικωτέρα ἠθικὴ, καθ' ὅσον κατὰ κανόνα, ἢ μὲν κακία τιμωρεῖται ἐν αὐτοῖς, τὸ δ' ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀρετὴ θριαμβεῖ. Τοῦτο ἤρκεσεν, ὅπως ὁ λαὸς προσαρμόσῃ εἰς αὐτὰ ἠθικὰς ἐννοίας. Τὸ τοιοῦτον παρατηρεῖται κατὰ κανόνα εἰς μερικοὺς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Μαδαγασκάρης, δὲν εἶναι ὅμως ἄγνωστον καὶ παρ' ἡμῖν.

Τοιαύτην πιθανῶς ἀρχὴν ἔχων ὁ λαϊκὸς διδασκατικὸς μῦθος δὲν ἔμεινε μέχρι τέλους μόνον λαϊκός. Οἱ παλαιοὶ σοφοὶ καὶ ποιηταί, κληρονομήσαντες παρὰ τοῦ λαοῦ τὰς αὐτὰς πρὸς τὴν δι' εἰκόνων διανοήσιν τάσεις καὶ ἐντεῦθεν τὴν πρὸς τὸν εἰκονικόν, τὸν παραδειγματικὸν μῦθον καὶ τὴν ἀλληγορίαν κλίσιν, ἐκαλλιέργησαν καὶ ἀνέπτυξαν αὐτὰς εἰς σύστημα, καὶ παραλαβόντες τὸν λαϊκὸν μῦθον ἐκαλλιέργησαν

αὐτὸν ὥς μέσον ἐναργοῦς καὶ πειστικῆς διδασκαλίας μετὰ περισσῆς ἀγάπης, καθ' ὃν τρόπον ἐκαλλιέργησαν καὶ τὴν ἀλληγορικὴν γνῶμην καὶ τὸ αἶνιγμα, ὥς θέλομεν εἶπει εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον.

Οὗτοι δηλαδή, ὁσάκις ἤθελον νὰ πείσουν καὶ νὰ διδάξουν ἀπ' εὐθείας, μετεχειρίζοντο εὐχαρίστως τὴν ἀλληγορίαν τοῦ μύθου, ἡ ὁποία εἰς τὸν λαὸν εἶναι πάντοτε περισσότερον καταληπτὴ καὶ ἡ διδασκαλία τῆς περισσότερον ἐναργῆς καὶ πειστικῆς καὶ ἀπὸ τὴν διεξοδικωτάτην καὶ σαφεστάτην ἀφρημένην ἠθικὴν διδασκαλίαν. Χαρακτηριστικώτατα εἶναι ὅσα λέγονται εἰς τὴν Ἰνδικὴν Χιτοπαδάσσαν. Ὁ βασιλεὺς ζητεῖ οἱ δυσκίνητοι τὸν νοῦν υἱοῖ του νὰ παιδευθῶν ταχέως, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἐπίτομος ὁδὸς εἶναι ἡ ὁδὸς τοῦ μύθου, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ σοφὸς Βισνουσαρμάν, ὅστις ἐντὸς ἑξ μηνῶν ὑπόσχεται νὰ ἀποδείξῃ αὐτοὺς εἰδήμονας πάσης σοφίας, πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς, συγγράψας πρὸς τοῦτο τὴν *Παρισαίαντρην* ἢ *Χιτοπαδάσσαν*, τὸ περίφημον διδακτικὸν Ἰνδικὸν βιβλίον. Ὁ δὲ τὸν *Στεφανίτην* καὶ *Ἰχνηλάτην*, τὴν βυζαντινὴν μετάφρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου, ὁ βασιλεὺς Ἀβεσσαλὼμ ζητεῖ παρὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ *Πλάτωνος* διὰ διηγήσεως διακόσους ποικίλους ἀληθείας, ὡς καὶ τὸν τρόπον ὁ ἑλληὺς καὶ ὁ ἰνδοὺς, μετελάβησας, εἰς ἐχθραν αὐτῶν ἐκείνην μεταστῆναι οὐκ ἔσβησαν φιλίαν, ὁ δὲ σοφὸς διηγεῖται μὲν.

Μετεχειρίσθησαν δὲ πρὸς τὸν οἰκεῖον αὐτὸν οἱ σοφοὶ ἢ ὑπάρχοντες ἤδη λαϊκοὺς μύθους παροιμιώδεις ἢ διδακτικούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐτόνισαν τὸ διδακτικὸν στοιχεῖον, ἡ καὶ ἐπλάσαν τοιοῦτους ἑξ ἐπίτηδες. Ἔνεκα τούτου, ὥς παρατηρήσαμεν ἤδη, εἶναι πολλάκις δύσκολον ν' ἀποφανθῇ τις, ἂν μῦθος τις ἐπλάσθῃ ἑξ ἀρχῆς διδακτικὸς ἢ ὑπάρχων ἤδη ἐχρησιμοποιεῖται ὡς τοιοῦτος.

Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν μύθων καὶ μάλιστα τῶν μύθων τῶν ζῶων ὥς μέσου διδακτικοῦ εἶναι παλαιωτάτη καὶ ἀρχικῶς, φαίνεται, ἐντελῶς λαϊκῇ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς χαρακτηρίζει τούτους ὡς εὔρημα τῶν ἀγέλαων ἀνθρώπων. Ἡδὴ εἰς τὸν Ὅμηρον ἔχομεν ὑπαινιγμοὺς εἰς τοιοῦτους μύθους, ὁ δὲ Ἡσίοδος εἰς τὸ ἔπος του *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, θέλων νὰ διδάξῃ, ὅτι ἀνόητος εἶναι ὁ θέλων νὰ ἐξιśωνῃ τὸν ἑαυτὸν του μὲ τοὺς ἀνωτέρους του, παρὰ τοῦ λαοῦ πιθανώτατα παραλαβὼν διηγεῖται τὸν μῦθον τῆς ἀηδόνης καὶ τοῦ ἱέρακος. Ὁ Ἀρχίλοχος βραδύτερον καὶ ὁ Σιμωνίδης καὶ ἄλλοι ποιηταὶ μετεχειρίσθησαν ἐπίσης τὸν μῦθον ὡς μέσον ἀμέσου καὶ ἀποτελεσματικῆς διδασκαλίας τῶν συμπολιτῶν των. Βραδύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ρήτορες συνηθέστατα

μετεχειρίζοντο τοὺς μύθους, ὅσας τις ἤθελον νὰ προσελκύσουν ἀμέριστον τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν των ἐπὶ τινος σημείου καὶ νὰ δημιουργήσουν ζωηροτέραν παρ' αὐτοῖς ἐντύπωσιν, ὃ δὲ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ρητορικὴν του καταλέγει αὐτοὺς μεταξὺ τῶν παραδειγμάτων, τὰ ὅποια δύνανται νὰ μετεχειρίζωνται οἱ ρήτορες, διὰ νὰ καταστήσουν περισσότερον πιστευτοὺς τοὺς λόγους των. Ὡσαύτως καὶ οἱ ὕστερῳτεροι ρητοροδιδάσκαλοι εἰς τὰ προγυμνάσματα αὐτῶν πραγματεύονται ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ μύθου ὡς προγυμνάσματος ρητορικοῦ.

Πόσον δὲ λαϊκὸς ἦτο ὁ μῦθος καὶ πόσῃν δύναμιν εἶχε νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν δεικνύει τὸ ἐξῆς περὶ τοῦ ρήτορος Δημάδου ἀνέκδοτον. Οὗτος ἐπειδὴ δὲν ἐπρόσεχον κάποτε οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς λόγους του, τοὺς παρεκάλεσε νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ διηγηθῇ μῦθον. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ἐπέτρεψαν καὶ ἤρχισε νὰ λέγῃ· *Ἡ Δήμητρα, μία χελιδὼν καὶ μία ἔγχελς ἐβάδιζον τὸν ἴδιον δρόμον. Ὅταν ἔφθασαν εἰς ἓνα ποταμόν, ἡ μία ἐβιάσθη ἐπέτασεν, ἡ δὲ ἔγχελς ἐβυθίσθη εἰς τὰ νερά... Ἐκείνη ἀπέβηκεν τοῦτο ἔσταμάτησε. Οἱ Ἀθηναῖοι περιέργοι νὰ ἀκούσῃ τὸν μῦθον ἐσπευσαν νὰ ἐρωτήσουν·* *καὶ ἡ μία ἀπέβηκεν τί ἀπέβηκεν; ἡ μία ἐβυθίσθη τί ἐβυθίσθη; ἀπάντησε ὁ Δημάδης· οἱον ἀπῆλθετε ἀπὸ τοῦ ἐλάμου τῆς πόλεως καὶ καθέσθε καὶ ἀκούετε μύθους.*

Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόσοφοι μετεχειρίσθησαν τοὺς μύθους. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, τὸν ὁποῖον παραθέτει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του. Ὁ σοφώτατος Σωκράτης κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῇ φυλακῇ εὗρισκόμενος, ἐποίει εἰς στίχους αἰσωπεῖους μύθους, εἰς δὲ τοὺς ὕστερῳτερους χρόνους οἱ λαϊκώτεροι φιλόσοφοι, οἱ κυνικοί, μετεχειρίζοντο κατὰ κόρον τοὺς μύθους, διὰ τῶν ὁποίων ἤθελον νὰ ἐπιδράσουν εὐκόλως καὶ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πολλοῦ ὄχλου καὶ νὰ μεταδώσουν εἰς αὐτὸν διαφόρους ἠθικὰς καὶ πρακτικὰς ἐκ τῆς φιλοσοφίας διδασκαλίας. Τόση δὲ κατάχρησις ἐγένετο αὐτῶν, ὥστε ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς μετ' ἀγανακτήσεως ὁμιλεῖ περὶ τῶν κυνικῶν τούτων, διότι ἀντὶ τῶν πραγμάτων λέγουν εἰς τοὺς πολλοὺς μύθους.

Ἡδὴ δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν παίδων. Ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῶν σημασία διὰ τὴν τρυφεράν παιδικὴν ἡλικίαν εἶχε κατανοηθῇ καλῶς, ὁ Πλάτων δὲ ἐπιδοκιμάζει τὴν χρῆσιν τούτων ὡς πρώτης βαθμίδος διδασκαλίας, τὸ δὲ τοῦ Ἀριστοφάνους, οὐδ' *Αἰσωπον πεπάτηκας*, ἦτο κοινὴ φαίνεται φράσις, ἡ ὅποια ἐδήλου τὴν τελείαν ἀγγραμματωσύνην.

Καθὼς οἱ Ἕλληνες οὕτω καὶ οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίσθησαν τὸν μῦθον πρὸς διδασκαλίαν, ὁ δὲ Ρωμαῖος ρητοροδιδάσκαλος Quintilianus παρατηρεῖ περὶ τῶν αἰσωπειῶν μύθων, ὅτι προσελκύουν τὰς ψυχὰς καὶ μάλιστα τῶν ἀγοστῶν καὶ ἀμαθῶν, οἵτινες καὶ ἀφελέστερον τὰ πεπλασμένα ἀκούουν καὶ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς εὐχαριστήσεως εὐκόλως συμφωνοῦν εἰς ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα εὐχαριστοῦνται. Ἀναφέρει δὲ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Μενινίου Ἀγρίππα, ὅστις διὰ μύθου ἔπεισε τοὺς πληβείους νὰ ἐπανέλθουν εἰς Ρώμην, ὅταν δυσηρεστημένοι μὲ τοὺς πατριζίους εἶχον ἀποχωρήσει εἰς τὸ Ἱερὸν ὄρος.

Κατ' ἐξοχὴν δ' ἐχρησιμοποίησαν τοὺς μύθους καὶ ἰδιαίτερώς τοὺς μύθους τῶν ζώων οἱ Ἴνδοι σοφοὶ ὡς μέσον διδακτικὸν διαφόρων ἠθικῶν καὶ πρακτικῶν ἀληθειῶν εἰς τὰ φιλοσοφικὰ διδακτικὰ αὐτῶν βιβλία, οἷον ἡ περίφημος Παντσατάντρα ἢ Χιτοπαδάσσα, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μετεφράσθη εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας καὶ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον *Στεφανίτης καὶ Ἰγνηλάτης*.

Εἶναι ὁμως διάφορος ἡ παρὰ τὴν ἐχρησιμοποίησιν τῶν μύθων ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ποιεῖν καὶ περιγράφειν παραθέσαντες παρὰ τοῦ λαοῦ τὸν μῦθον τὰ πολλὰ πρὶν ἔθεσαν εἰς αὐτὸν λογοτεχνικὴν διατύπωσιν χωρὶς οὔτε τὴν ἀπειρία αὐτοῦ καὶ τὴν ἀφελειαν νὰ ἀλλοιώσουν οὔτε τὴν διήγησιν νὰ ἐπανεξήσουν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς συνοπτικότητός του, διετήρησαν δὲ καὶ τὸν φυσικὸν χρωματισμόν, τὸν ζωτικὸν χαρακτῆρα τῶν ἐν αὐτοῖς δρώντων ζώων, ἡ δ' ἐκ τῶν μύθων τούτων διδασκαλία ἐκπηδᾷ αὐτόματος ἐκ τοῦ ὅλου μύθου ὡς παραδείγματος ἄνευ τῆς παρεμβολῆς ἠθικῶν γνωμῶν καὶ παραγγελμάτων. Ἀντιθέτως οἱ Ἴνδοι διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ μύθου διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀφθονωτάτων γνωμικῶν καὶ ἠθικῶν διδασκαλιῶν, συνήθως δὲ καὶ ἄλλων μύθων, εἰσαγομένων εἰς τὸ στόμα τῶν προσώπων τοῦ ἀρχικοῦ μύθου, κατέστρεψαν τὴν συνοπτικότητα καὶ αὐτοτέλειαν αὐτοῦ, ἠλλοίωσαν δὲ καὶ τὸν φυσικὸν χαρακτῆρα τῶν ζώων, ὥστε ἐξ αὐτῶν δὲν μένει πλέον παρὰ μόνον τὸ ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι εὐδιάκριτος ὁ ἄνθρωπος καὶ μάλιστα ὁ ἠθικολόγος σοφός. Τὰ ζῶα εἰς τοὺς ἐλληνικοὺς μύθους εἶναι ζῶα, εἰς τοὺς Ἰνδικούς εἶναι διδάσκαλοι μὲ ὀνόματα ζώων.

Πλὴν τῆς Παντσατάντρας καὶ τῶν μύθων τῶν ζώων καὶ ἄλλα Ἰνδικὰ βιβλία ὑπάρχουν, περιέχοντα μύθους διδακτικούς. Τοιοῦτον πασίγνωστον καὶ πολύχρηστον καὶ εὐρύτατα διαδεδομένον εἶναι τὸ *Ἱστορικὸν Συντίπα* τοῦ φιλοσόφου, εἰς τὸ ὁποῖον ἑπτὰ σοφοὶ ἀγωνί-

ζονται νὰ σώσουν τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως, κινδυνεύοντα ἐκ τῶν διαβο-
λῶν τῆς μητριᾶς, διηγούμενοι διαφόρους περὶ τῆς πονηρίας γυναικῶν
διδασκικοὺς μύθους. Τοιαύτης φύσεως εἶναι καὶ αἱ *Μυθολογίαι* τοῦ
Ψιττακοῦ, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ εἰς πλείστας γλώσσας ἔχουν μεταφρα-
σθῇ καὶ εὐρύτατα ἔχουν διαδοθῇ.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διδασκικῶν μύθων ἀνήκουν καὶ αἱ πα-
ραβολαί, αἱ ὁποῖαι ἐπίσης τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουν, δηλαδὴ
τὴν αἰσθητοποίησιν εἰς διηγήσεις πλαστὰς γενικωτέρων διδασκαλιῶν.
Προχειρότατον παράδειγμα τοιούτων εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Εὐαγ-
γελίου.

Ε'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

α') Ὅνομα, εἰσαγωγή καὶ διαίρεσις.

Οἱ μῦθοι εἰς τὸν νεοελληνικὸν λαὸν δὲν ἔχουν ἰδιαί-
τερον ὄνομα. Φέρονται δὲ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὀνόματά, μὲ τὰ ὁποῖα φέ-
ρονται καὶ αἱ παροιμίαι, ἀπὸ τῶν ἀπαιμῶν παροιμιῶν, τὰ τοιοῦ-
τα προσκενύσας παράλι (εἰς παράδειγμα) καὶ ἐν τῷ αἰ. Ε' καὶ δευτέ-
ραις κατὰ τὰς συνομιλίαις, ἡμετέρας καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους, καὶ εἰς
μερικοὺς μάλιστα γέροντας ἡμετέρας προσφιλεῖς, ἀποτελοῦντες τὸ
ἅλας τῆς ὁμιλίας των. Εὐθὺς ὡς παρουσιασθῇ περίστασις παρομοιω-
σεως πράξεως τινὸς ἢ λόγου πρὸς παρομοιωδῆ μῦθον ἢ ὁσάκις πρόκει-
ται νὰ διατυπωθῇ γνώμη τις ἢ διδασκαλία ἀμέσως εἰσάγεται εἰς τὴν
συνομιλίαν ὁ μῦθος. Ἀναφέρω παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος ἤκουσα.
Ὅτε εὗρισκόμην εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἐγευματίζον τακτικὰ μετ' ἄλλων
συναδέλφων καθηγητῶν εἰς τὸ αὐτὸ ἐστιατόριον. Εἰς ἕκ τούτων πα-
ρεπονεῖτο τακτικὰ διὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα τοῦ φαγητοῦ.
Ὅτε λοιπὸν μίαν ἡμέραν δι' ἑκατοστήν ἴσως φορὰν ἐξέφραζε τὰ παρά-
πονά του, εἰς τῶν συντρωγόντων, Ἰωαννίτης, γνωστὸς διὰ τὴν εὐτρο-
πελίαν του καὶ καὶ τὸ πλῆθος τῶν διηγήσεων καὶ τῶν ἀνεκδότων του,
διακόψας τοῦ λέγει·

Νὰ σ' πῶ μιὰ παροιμία. Μιὰ φουρὰ πῆρι ἕνας ἕνα μλάρ κὶ κα-
τέφκι στὸν παζάρ, γιὰ νὰ τοὺ πλῆσ'. Ἐρχιτι ἕνας : «Τοὺ πλᾶς, λέει,
τοὺ μλάρ ; — Τοὺ πλῶ. — Σήκουνσι τοὺ σαμάρ γιὰ νὰ τοὺ ἰδῶ. — Πή-
γινι πρῶτα νὰ ματαλάβς κ' ὕστερα ἔλα». Φεύγ' ἱκεῖνους, ἔρχιτι ἄλ-
λους γιὰ νὰ τ' ἀγουράσ'. Σήκουνσι, τ' λέει, τὰ πουνδάρια τ' νὰ τοὺ
ἰδῶ. — Ἀν θέλς, τ' λέει, νὰ σὶ σκοντώσ' ! — Τότι τί τῶφρις, τ' λέει.

γιὰ νὰ τοὺν πλήρης ; — "Αμ δὲ τόφριρα γιὰ νὰ τοὺν πλήσουν! Τόφριρα γιὰ νὰ ἰδῇ οὐ κόσμους τί τρανῶ! » "Εἶτο τοὺν κᾶνς τώρα κὶ σύ.

Εἰσάγονται δὲ συνήθως οἱ μῦθοι διὰ φράσεων, οἷαι αἱ ἑξῆς : "Εσὸν τὸ κᾶνεις τώρα ὅσᾳ ἔναν μιὰ φορὰ. πού . . . "Εσὸν τὸ κᾶνεις τώρα ὅσᾳ τὸν Ναστραντὶν Χότζα. Μιὰ φορὰ ὁ Ναστραντὶν Χότζας . . . "Εσὸν τὸ κᾶνεις ὅσᾳ τὸ παραμῦθι . . . Νὰ σοῦ πῶ ἕνα παραμῦθι . . . Νὰ σοῦ πῶ ἕνα μῦθο . . . Νὰ σοῦ πῶ μιὰ παροιμία. "Ενας μιὰ φορὰ . . . κτλ. Αἱ τελευταῖαι, Νὰ σοῦ πῶ ἕνα παραμῦθι κτλ., χρησιμεύουν μᾶλλον διὰ τοὺς διδακτικούς, ἐνῶ αἱ πρῶται προσαρμόζονται καλῦτερον εἰς τοὺς παροιμιώδεις.

Εὐρίσκονται δὲ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ὅλα τὰ εἶδη τῶν μύθων, ὅσα ἀναφέραμεν εἰς τὰ γενικά, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ διαίρεσις δὲν εἶναι διάφορος τῆς γενικῆς διαιρέσεως, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω διευπλώσαμεν.

β') Ἀπλῶς παροιμιώδεις μῦθοι.

Πάντα τὰ εἶδη τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων, ὅσοι καὶ ὅσοι εἰσὶν εἰς τὸν ὅμιλόν τοῦ λαοῦ, ὅσοι καὶ ὅσοι εἰσὶν εἰς τὸν ὅμιλόν τοῦ λαοῦ, ἀπλῶς εὐτραπέλοι, τὰ ἑλληνικά παραμῦθια δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ χρησιμοποιεῖται κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὡς παροιμιώδεις μῦθοι, πολλοὶ δὲ μᾶς ἔδωκαν καὶ παροιμίας, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν. Οὕτω π. χ. ἤκουσα ἐν Αἰγίνῃ προκειμένου περὶ ἀδεξίου θωπείας

Κόντεψες νὰ τὸ κᾶνεις ὅσᾳ τὸν Πανλάκα. Εἴχαμε ἕναν σὴν Αἴγινα, πού πῆγε νὰ καμαρώσῃ τὸ παιδί του καὶ τοῦ βγαλε τὸ μάτι.

"Αλλὰ παραδείγματα τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν παροιμιώδεις, θέλομεν παραθέσει εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν.

"Αλλὰ καὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἑξαιρετικὴν θέσιν ὡς μῦθοι παροιμιώδεις κατέχουν οἱ μῦθοι τῶν ζώων.

γ') Νεοελληνικοὶ μῦθοι τῶν ζώων καὶ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀρχαίους.

"Οσα ἀνωτέρω ἐλέγχθησαν γενικῶς περὶ τῶν μύθων τῶν ζώων ἰσχύουν βέβαια καὶ περὶ τῶν νεοελληνικῶν. "Αλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων κατόπιν τῆς μακρᾶς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, εἶναι ἤδη παροιμιώδεις ἢ διδακτικοί. Μόνον παραδόσεις εἰσέτι ζῶν

καὶ παραμύθια εὐρίσκομεν παρὰ τοὺς μύθους, διατηροῦντα τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν φύσιν.

Ἔχουν δ' οἱ νεοελληνικοὶ παροιμιώδεις μῦθοι τῶν ζώων ἀναμφισβητήτως σχέσιν πρὸς τοὺς παλαιούς. Οὐτε ὅμως οἱ ἀρχαῖοι ὅλοι ἀνευρίσκονται σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον μέχρι τῆς σήμερον γνωρίζομεν, οὔτε καὶ ὅλοι οἱ νέοι ἔχουν τοὺς ἀντιστοίχους τῶν εἰς τοὺς περιωθέντας παλαιούς. Πολλάκις δ' οἱ νεώτεροι συμπεληρώουσι πολλαχῶς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἡ δὲ ὁποία ἐνίοτε ἴχνη μόνον τῆς ὑπάρξεως μερικῶν μύθων μέχρις ἡμῶν περιέσωσεν. Οὕτω π. χ. σήμερον φέρεται ὁ ἐξῆς μῦθος τοῦ σκαντζόχερα καὶ τῆς ἀλεπούς.

Μιά φορά ὅπου ἔβρεχε καὶ ἔπεφτε καὶ χαλάζι, ἓνας σκαντζόχερος εὐρέθη στὸ λόγκο καὶ δὲν ἤξερε πῶς νὰ τρυπήσῃ, γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ χαλάζι. Σὲ λίγο ἤρθε μιὰ ἀλπότρουπα κα' ἐπῆγε γιὰ νὰ μῆν' μέσα. Ἀλλὰ ἡ ἀλπού, πὺν ἔπαιξε μέσα, δὲν τὸν ἄφηνε. Ἐκεῖνος τῆς εἶπε παρακαλῶντας νὰ τὸν ἄφῃ, καὶ βάλλῃ τὸ κεφάλι του μόνον στὴν τρούπα καὶ γιὰ τὸ κομίστῃ τὸν ἑμελε. Ἡ ἀλπού μὲ τὰ πολλά τὸν ἄφῃσε καὶ ἔβαλε τὸ κεφάλι τὸν μέσα. Ἀλλὰ ὁ σκαντζόχερος εἰς λίγο ἔμπαινε, καὶ οὕτως ἔφυγε τὴν ἀλπού ἐδάκνυε τ' ἀγκάθια του καὶ τὴν τρούπα. Ἡ ἀλπού, τί νὰ κάμῃ; ἐτραυγιώτανε στὴν ἄκρη, καὶ ὁ σκαντζόχερος εἰς λίγο ἔμπαινε. Λίγο λίγο ἐπέταξε τὴν ἀλπού ἀπὸ τὴν τρούπα καὶ ἔμεινε ἐκεῖνος μέσα νοικοκύρης.

(Λαογρ., τόμ. Α', σ. 322).

Ὅτι ὁ μῦθος οὗτος ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα εὐστόχως εἵκασεν ὁ Grusius, ἐπιχειρῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν μεσαιωνικὴν παροιμίαν, ποιήσόν με ἔνοικον, ἵνα σε ποιήσω ἔξοικον καὶ ἐπηλύς τὸν ἔνοικον.

Πλὴν τούτου ἡ νέα παράδοσις δὲν ταυτίζεται πάντοτε πρὸς τὴν παλαιάν. Ἐὰν μάλιστα συγκρίνῃ τις τὰς δύο, θὰ εὔρῃ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀρτιωτέραν τὴν νεωτέραν. Ἡ παλαιὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νεωτέραν φαίνεται πολλαχῶς συγκεχυμένη καὶ ἐξηλλοιωμένη. Παράδειγμα ὁ μῦθος τοῦ καρκίνου καὶ τοῦ ὄφεως. Ἡ ἀρχαία παράδοσις ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ὅφεις καρκίνῳ συνδιητᾶτο, ἑταιρείαν πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος. Ὁ μὲν οὖν καρκίνος ἀπλοῦς ὢν τὸν τρόπον, μεταβαλέσθαι κἀκείνῳ παρήνει τῆς πανουργίας· ὁ δὲ σὺδοτιοῦν ἑαυτὸν παρεῖχε πευθόμενον. Ἐπιτηρήσας δ' ὁ καρκίνος αὐτὸν ὑπνοῦντα, καὶ τοῦ φάρυγγος τῇ χηλὶ λαβόμενος καὶ ὅσον οἶόν τε πιάσας, φρονεύει. Τοῦ δ' ὄφεως μετὰ

θάνατον ἐκπαθέντος, ἐκεῖνος εἶπεν «οὕτως ἔδει καὶ πρόσθεν εὐθὺν καὶ ἀπλοῦν εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἂν ταύτην τὴν δίκην ἔτισας». Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οἱ τοῖς φίλοις σὺν δόλῳ προσιόντες αὐτοὶ μᾶλλον βλάπτονται.

(Halm 346)

Ἡ δὲ νεωτέρα ὥς ἀκολουθῶς·

Μία φορὰ ὁ κάβουρας καὶ τὸ φίδι ἔγιναν κουμπάροι καὶ ἀποφασίσανε νὰ κνηγήσουνε μαζὶ. Τὸ βράδυ ἐμοιράσανε τὸ κνηγὶ καὶ ἐφάγανε. Τὸ φίδι ἔφαγε οὐλο τὸ μερδικό του καὶ ὁ κάβουρας ὡς μικρότερος, ἔφαγε λιγώτερο καὶ ὅσο τοῦ ἔμεινε τὸ ἐφύλαξε γιὰ τὴν ἄλλη ἡμέρα. Τὸ φίδι ἔβαλε βουλή νὰ φάῃ τὸν κάβουρα, γιὰ νὰ τοῦ φάῃ καὶ τὸ μερδικό του. Ὅντας ἀποφασίσανε νὰ κοιμηθοῦνε, ὁ κάβουρας ἐμάζωξε τὰ πόδια του καὶ τίς δαγκοῦνες του καὶ ἡσύχασε· τὸ φίδι ἄρχισε νὰ κουλλουριάζεται γῆρο ἀπὸ τὸν κάβουρα καὶ ὀλοένα ἔκανε τὴν κουλλούρα μικρότερη μὲ σκοπὸ νὰ φάῃ τὸν κάβουρα, νὰ τὸν σκάσῃ καὶ ὕστερα νὰν τὸν φάῃ. Ὁ κάβουρας δὲν κατάλαβε καὶ τοῦ λέει : «Γιατὶ δὲν κοιμᾶσαι ἴσα, κουμπάρε; τίς κοιμώμαστε ἐμεῖς καὶ πόσον τοῦ λέει καὶ οὐλο ἐμὲν καὶ τὸ μερδικόν σου. Τὸ φίδι δὲν βούρας φυλάει ὅπου τοῦ ἔφερε τὸν πόδα καὶ τὸ μερδικόν του μπροστὰ στίς δαγκοῦνες του καὶ ἀμέσως τὸ ἄρπασε καὶ ἔφαγε ἀπὸ τὸ λαιμὸ σφιχτά. Τὸ φίδι ἀπὸ τὸν πόνο ἐτεντώθηκε. Τότε τοῦ λέει ὁ κάβουρας : «Τώρα εἶσαι ἴσα, κουμπάρε» καὶ δεύτερα τὸ ἔφαγε.

(Λαογρ., τόμ. Α', σ. 320)

Ὁ ἀναγνώστης καὶ μόνος του δύναται νὰ παρατηρήσῃ πόσον καλύτερον εἶναι δικαιολογημένη καὶ ὡς πρὸς τὸ ὅλον καὶ ὡς πρὸς τὰ μέρη ἡ νεωτέρα προφορικὴ παράδοσις. Εἰς τὴν ἀρχαίαν ὅλα εἶναι συγκεχυμένα καὶ ἀόριστα. Ἡ δικαιολογία τοῦ φόνου τοῦ ὄφews, διότι δὲν πείθεται εἰς τὰς γενικὰς περὶ εὐθύτητος χαρακτῆρος συμβουλὰς τοῦ καρκίνου, δὲν εἶναι ἐπαρκής, δὲν δικαιολογεῖται δὲ ἐπαρκῶς καὶ ἡ ἐπιμυθιακὴ φράσις τοῦ καρκίνου : «Οὕτως ἔδει καὶ πρόσθεν εὐθὺν καὶ ἀπλοῦν εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἂν ταύτην τὴν δίκην ἔτισας», ἡ ὁποία προϋποθέτει προηγουμένην σωματικὴν σχολιότητα τοῦ ὄφews καὶ βλάβην πρὸς τὸν καρκίνον, ὅστις καὶ διὰ τοῦτο ἐκδικεῖται. Ἐνῶ εἰς τὸν νεώτερον καὶ ἡ δικαιολογία εἶναι εὐλογος, διότι ὁ καρκίνος ἐκδικεῖται τὸν δόλιον φίλον, ὅστις δολιευόμενος τὴν φιλίαν ζητεῖ νὰ τὸν καταφάγῃ, καὶ οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ καρκίνου, «Τώρα εἶσαι ἴσα, κουμπάρε», δικαιολογοῦνται ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ὄφews καὶ τοῦ προηγηθέν-

τος διαλόγου, «Γιατὶ δὲν κοιμᾶσαι ἴσα, κονμπάρε; — Ἔτσι κοιμώμαστε ἡμεῖς τὰ φίδια».

Ἀμφότερα ταῦτα τὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουν, ὅτι ὑπάρχει μὲν σχέσις μεταξὺ τῶν νέων μύθων καὶ τῶν παλαιῶν, ἀλλ' ὅτι ἡ προφορική παραδόσις εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητος τῆς γραπτῆς, τὴν ὁποίαν ἐν πολλοῖς διορθώνει καὶ συμπληροῖ.

Πλὴν ὅμως τῶν ἀρχαιοτέρων ἴσως παροιμιωδῶν τούτων μύθων ἀνευρίσκομεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ νεωτέρας τινὰς σκωπτικὰς αἰτιολογικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον ἐνιαχοῦ χαρακτηριστὰ παροιμιώδη. Οὕτω π. χ. λέγεται περὶ τῆς χελώνης ἡ ἑξῆς παράδοσις:

Μιά φορὰ μιὰ χελώνα ἐπέραγε ἀπόξω ἀπὸ ἴνα ἀλμπάνικο καὶ εἶδε πὺν ἐκαλιγώναρε διάφορα ἄλογα. Ζυγώνει τὸν ἀλμπάνη καὶ σηκώνει τὸ πόδι της τὸ πισινὸ καὶ τοῦ λέει: «Βάλε μου κ' ἐμένα ἕνα καρφὶ στὸ πόδι μου». Ὁ ἀλμπάνης βλέποντας ἕνα τέτοιο πρᾶμα ἐθύμωσε καὶ τῆς βάνει ἕνα καρφὶ ἐπὶ τὸ πίσω καὶ γιὰ τοῦτο ἡ χελώνα ἔχει ἀπὸ πίσω ἐκεῖνο τὸ μικρὸν πρᾶμα τὴν νουρά της, πὺν λέμε.

Ἡ παροιμία αὕτη ἐν ἡμῶν ἐκείνῃ παραομιώδῃ καὶ νύκτωρ τῆς παροιμίας, βγαίνει κ' ἐπὶ τῆς ἑξῆς ἰσοδότης: «Κεῖ πὺν καλιγώνουν τ' ἄλογα»¹.

Παρὰ τοὺς παροιμιώδεις τοὺς μύθους εὐρίσκομεν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ πλὴν τῶν παραδόσεων, περὶ τῶν ὁποίων εἵπομεν ἤδη, καὶ τὸ παραμῦθι τῶν ζώων. Εἰς παλαιότερους χρόνους τὸ παραμῦθι τοῦτο ἐκαλλιεργήθη καὶ ποιητικῶς καὶ ἔχομεν τὴν πασίγνωστον δημώδη *Φυλλάδα τοῦ γαϊδάρου*, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἐπεισόδια, ἀνήκοντα εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ἔπος τῶν ζώων. Πρὸς τὸ ἔπος τοῦτο ἔχουν σχέσιν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν φερομένων σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραμυθίων, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ κύριον πρόσωπον παίζει ὁ λύκος καὶ ἡ ἄλεπού. Τὰ παραμῦθια ταῦτα εἶναι κοινὰ εἰς πλείστους λαούς. Πλὴν ὅμως αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἄσχετα πρὸς τὸ ἔπος τοῦτο. Τοιοῦτόν τι π. χ. εἶναι τὸ ἀκόλουθον, τὸ ὁποῖον παραδέτω ἐν περιλήψει:

Ἔνας παπᾶς ζευγολάτης ἄφηνε τὸ βράδυ στὸ χωράφι τὸ ζυγόλουρο. Κάτι ἀλπονδίτσες τὸ μυριστήκανε καὶ πηγαίνανε τὴ νύχτα

¹ Ο Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ ἀντιστρόφως θεωρεῖ τὴν αἰτιολογίαν ἐν τῇ παραδόσει ὡς νεώτερον ἀνάπτυγμα.

καὶ τοῦ τὸ πέθανε καὶ γι' αὐτὸ ἐλυπότανε πολὺ. Σὰν τότε βλέπ' ἔτσι τὸ γαῖδουράκι του, τὸν ρωτᾷ τί ἔχει. Ὁ παπᾶς διηγῆθηκε τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ γαῖδουράκι ὑποσχέθηκε νὰ τοῦ φέρῃ ὅσα ζυγόλογρα εἶχε χαμμένα. Πῆγε λοιπὸν καὶ ξαπλώθηκε σὰν ψόφιο μπροστὰ στὴ σπηλιά, ποὺ ἦταν οἱ ἀλπουῶδες. Αὐτὲς τὸ νομίσανε γιὰ ψόφιο καὶ ἀποφάσισαν νὰ δεθοῦνε ὅλες μὲ τὰ ζυγόλογρα τοῦ παπᾶ, νὰ δέσουν καὶ τὸ γαῖδουράκι καὶ νὰ τὸ τρανέξουν μέσα νὰ τὸ φᾶν. Μόλις ὅμως δεθήκανε καλά, τὸ γαῖδουράκι πετειέται ὀρθὸ καὶ χορεύοντας ἔφτασε στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ μὲ ὅλες τὶς ἀλπουδίτσες. Ὁ παπᾶς ἐπῆγε τὸ γαῖδουράκι στὸ γρασίδι καὶ ἔγδαρε τὶς κυράδες καὶ πῆγε τὰ τομάρια τους στὸ παζάρι.

Ὅλων τούτων τῶν παραμυθιῶν κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν παιδικὸς τόνος, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὑφὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκφράσιν καὶ τὴν πλοκὴν, ἡ ὁποία παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰ παραμύθια συνήθειαν ἀποφεύγει τὸ πολὺ πλάτος καὶ τὴν συσσώρευσιν ἐκτετατῶν ἐπεισοδίων ἐκτεινομένη οὕτως εἰς ἡλικίαν σύμμετρον τῶν ὁρίων παιδικῆς ἀντίληψιν. Νὰ θυμίσω γὰρ ὅτι τὰ παραμύθια ταῦτα ἀναφέρονται κυρίως εἰς χωρία ἀπὸ τὰ μικρότερα παιδιά.

δ') Κυρίως διδακτικοὶ μῦθοι.

Καθὼς εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς, οὕτω καὶ εἰς τὸν νέον ἑλληνικὸν λαὸν εὐρίσκομεν τὴν τάσιν πρὸς τὴν δι' εἰκονικῶν μύθων καὶ ἀλληγορικῶν διδασκαλίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχομεν καὶ διδασκτικοὺς μύθους. Ἐκ τούτων, ἄλλοι μὲν προφανῶς ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθησαν διδακτικοί, ἄλλοι δὲ παροιμιώδεις ἐν ἀρχῇ ὄντες ἢ ἄλλην ἔχοντες ἀρχὴν προσηρημώθησαν εἰς σκοποὺς διδακτικούς. Οὕτω π.χ. ὁ ἐξῆς μῦθος φαίνεται, ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη διδακτικός:

Ἔνας χωριάτης συνήθιζε νὰ μένῃ πολλὰς ὥρες μπροστὰ στὸ ἀλώνι τοῦ σπιτιοῦ του, ἐπάνω στὶς πλάκες καὶ τοῦ ἤρχονταν καλά. Μιὰ μέρα καλοκαιρινή, ἐκεῖ ποὺ κάθονταν πάλι στὲς πλάκες, ἕνα φίδι βῆκε ἀπ' ἐκεῖ κάτω καὶ τὸν ἐξύγωσε, νὰ τὸν δαγκάσῃ. «Μὴ τὸν δαγκάσῃς, τοῦ εἶπε ἡ πλάκα τοῦ φιδιοῦ. Ἄν τὸν δαγκάσῃς σύ, θὰ φαρμακωθῇ καὶ θὰ πεθάνῃ ἁμέσως μὲ μιὰ, ἄφησε νὰ τὸν πεθάνω ἐγὼ ἀπὸ λίγο λίγο». Ἔτσι κ' ἔγινε. Τὸ κρῖο κ' ἡ ὑγρασία

τῆς πλάκας τοῦ ἔφεραν ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ διάφορες ἀσθενεῖες καὶ δὲν ἄργησε νὰ πεθάνῃ.

Νὰ μὴν καθόμαστε ἐπάνω στὶς πλάκες.

(Ἡπειρος)

Ἡ ἐξῆς εὐτράπελος διήγησις, ὡς σκωπτικὴ ἐν Χίῳ λεγομένη διὰ τὸ χωρίον Θυμιανά, ἔλαβεν ἐν Πελοποννήσῳ μορφὴν διδασκλικήν.

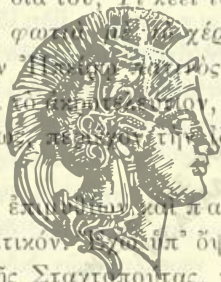
Ἐναν ἀντρογόγγυον ἐπῆγαινον εἰς τὸ παραγύριν. Στὸ δρόμον εἶδαν ἕνα γ κότσυφان ἀπάνω στὸ δέντρον. Λέ' ὁ ἄντρας τῆς γυναικάς του : «Γιὰ ἔδ' ἕνας κότσυφας !» Λέ' ἐκείνη : «Ἐν ἔν' κότσυφας, κοτσυφαρίνα ἔν'. — Ὅχι ! κότσυφας ἔν'. — Ὅχι ! κοτσυφαρίνα ἔν'». Ὁ ἄντρας κατηβαίνει ἀφ' τοῦ μουλάρου, δέρνει τὴν γυναικάν του καὶ γυρίζουν πίσω. Τοῦ χρόνου σὰν τέτοιαν μέραν ἐπῆγαίναν πάλι στὸ ἴδιον παραγύριν. Στὸ ἴδιον μέρος λέ' ἡ γυναικα : «Θυμᾶσαι ποῦ ἐδωρὰ εἶδαμεν μιὰν κοτσυφαρίναν κ' ἐσὺ ἤλεγες πὼς ἔν' κότσυφος ; — Βρὲ γυναικα, ὅν σοῦ πα πέρασι πὼς ἔν' κότσυφος ; — Ὅχι ! λέει ἐκείνη, κοτσυφαρίνα ἦταν». Κατηβαίνει καὶ κάθω ἀφ' τοῦ ξό, τὴν δέρνει καὶ γυρίζουν πίσω.

Τὸ αὐτὸ θέμα ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι τὸ περὶ Διὸς ἐξῆς μορφὴν, εἰς τὴν ὁποίαν καταφανέως εἰσάγεται διδασκτικαὶ τάσεις :

Ἦτανε ἕνα μοναστήρι ἐν Ἰωνίᾳ, κ' ἐκεῖ πέρασε μιὰ μέρα μιὰ καρακάξα. Ἀπὸ καλογέροι, πῶν τὴν ἐπρωτόειδανε, ὁ ἕνας ἔλεγε οὕτω ἡ περσσότερη ἦταν ἄσπρη, ὁ ἄλλος ὅτι ἡ περσσότερη ἦταν μαύρη. Τσακωθήκανε. Οἱ ἄλλοι πατέρες, ἅμα τοὺς εἶδαν, ἐλάβανε καὶ αὐτοὶ μέρος, οἱ μισοὶ μὲ τὸ ἕνα μέρος καὶ οἱ μισοὶ μὲ τὸ ἄλλο, καὶ μὲ τουφέκια καὶ σπαθιὰ ἐσκοτωθήκανε οὔλοι. Ἐμείνανε δὲ οἱ δύο, ποὺ ἐπρωταρχινήσανε νὰ παλεύουνε. Γιὰ νὰ μὴ πάθουν τίποτε ἀπ' τὴν ἐξουσία, φύγανε ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἐπειτα ἀπὸ τρία χρόνια θνημνήθηκαν νὰ γυρίσουνε νὰ δοῦνε τί ἀπέγινε τὸ μοναστήρι καὶ κατὰ σύμπτωσι ἔφτασε ὁ ἕνας στὸ μοναστήρι, ἔφτασε καὶ ὁ ἄλλος. Εἶδαν τὴν ἐρημίαν τοῦ μοναστηρίου, ἐκλάψανε κ' ἐλέγανε ὅτι ἐγίγανε ἀφορμὴ νὰ καταστραφῇ τὸ καλὸ αὐτὸ μοναστήρι. Ἐκεῖ κοντὰ στὸ μοναστήρι ἦτανε ἕνα ποτάμι, ὅπου οἱ πατέρες εἶχανε καμωμένο ἕνα γιοφύρι γιὰ νὰ περνᾶνε. Ἐκεῖ φιληθήκανε γιὰ νὰ φύγουν. Τότε ὁ ἕνας λέει : «Ἐσὺ φταῖς, Ἀκάκιε, γιατί αὐτὸ τὸ διαβολόπουλο ἦτανε περσσότερο ἄσπρο, ἀλλὰ ἐσὺ δὲν ἀκουγες. — Ἀρθίμε ! λέει ὁ ἄλλος, ὅ,τι τώρα ἔγινε, ἔγινε, ἀλλὰ μάθε

ὅτι ἦτανε περισσότερο μαῦρο. — "Οχι! λέει ὁ ἄλλος». Κι ἀπὸ τὰ λόγια ἐπιασθήκανε πλάτη μὲ πλάτη ἀπάνω στὸ γιοφύρι κ' ἐπέσανε κάτω στὸ ποτάμι κ' ἐπινιγήκανε.

Εἰς τοὺς διδακτικοὺς τούτους μύθους οὐχὶ σπανίως ἐπιφέρεται ὡς ἐπιμύθιον ἢ ἐν αὐτοῖς ὑποκρυπτομένη διδακτικὴ γνώμη. Τὰ ἐπιμύθια ταῦτα, συνήθη εἰς τοὺς αἰσωπείους μύθους, συχνὰ εἶναι σήμερον εἰς τὴν Ἡπειρον. Εἰσάγονται δὲ ἢ ἀπ' εὐθείας, ὅπως π. χ. εἰς τὸν ἄνωτέρω μῦθον τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς πλάκας, ἢ διὰ τυπικῶν τινῶν φράσεων, οἷον ἐν Ἡλείῳ διὰ τοῦ, *Τώρα ὁ μῦθος δηλοῖ δηλαδὴ καὶ περιπλέον*. . . Π. χ. *Τώρα ὁ μῦθος δηλοῖ δηλαδὴ καὶ περιπλέον, πολλὰς φορὰς μαθαίνει κανένας τὸν ἄλλον γιὰ κακὸ δικό του*. Ἐπίσης εἰσάγονται διὰ τοῦ, *Ἔτσι εἶναι*, οἷον *Ἔτσι εἶναι, ὁ κάλφας δὲν μπορεῖ νὰ διαβῇ ποτὲ τὸ μάστορά του κι ἄς μὴ παინεύεται*, ἢ διὰ τοῦ, *Κ' ἔτσι φανερώθηκε πῶς*. . . ἢ διὰ τοῦ, *Τί λέει τὸ παραμῦθι; Πολλοὶ βγάζουν τὰ κάστανα ἀπὸ τὴ φωνὴν τοῦ ἑτέρου*. Καλοῦνται δὲ τὰ ἐπιμύθια ταῦτα ἐν Ἡλίῳ καὶ ἑτέρῳ λόγῳ, δηλαδὴ λόγῳ τελικῷ καὶ ἀποτελοῦν οἷον τὸ ἀκροῦς ἄκρον, τὸ ὁποῖον ὡς θορυγὸς σπένχει τὸ φῶς τῆς διηγήσεως, περὶ τὴν ἐξήγησιν δὲ αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Διὰ τῆς προσθήκης τοιούτων ἐπιμύθιων καὶ παραμύθιων πολλάκις προσέλαβον χαρακτῆρα διδακτικόν. Ὁ μῦθος ὅστις ἔστιν ὅστις μου παραλλαγὴν τοῦ πασιγνώστου παραμυθίου τῆς Σταχτοπούτας, τὸ ὁποῖον τελειώνει μὲ τὴν ἐξῆς ἠθικὴν παρατήρησιν· *Νὰ τί κάμνει ὁ Θεὸς τὰ παιδιά, ποὶ τιμοῦν τοὺς γονιούς των*. Ἐνίοτε αἱ διδακτικαὶ τάσεις προχωροῦν ἀκόμη περισσότερον καὶ ἐπηρεάζουν καὶ αὐτὴν τὴν πλοκὴν καὶ τὴν διασκευὴν πολλῶν παραμυθίων.

Σ. ΥΦΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος τῶν νεοελληνικῶν παροιμιωδῶν μύθων δὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τίποτε περισσότερον τῶν ὧν παρετηρήσαμεν διὰ τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται. Εἶναι δηλαδὴ ἐν γένει πυκνὸν καὶ σύντομον, ἢ δὲ ὅλη διήγησις περιορίζεται εἰς ἓν καὶ μόνον ἐπεισόδιον. Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν μύθων τῶν ζῶν δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν βραχύτητα καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἀρχαίων ἐκτίθενται ἂν ὅχι μὲν περισσότερον πλάτος, ἀλλὰ τοῦλάχιστον μὲ περισσότερῃ ἀνεσιν. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ μὲ τοὺς διδακτικούς.

Ἐν τούτοις δὲν λείπουν καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας παρατηροῦνται τάσεις ἐπεκτάσεως καὶ δημιουργίας διηγηματικοῦ πλάτους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν παραμυθιῶν. Αἱ περιστάσεις αὗται ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς χρησιμοποιοῦσεως πολλὰκις τῶν μύθων ὄχι μόνον πρὸς διδακτικούς σκοποὺς ἐν ἐπιλόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ὡς διηγήσεων πρὸς διασκέδασιν, γὰρ νὰ περάσουν τὴν ὥρα, καθ' ὃν τρόπον χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ παραμύθια. Π. χ. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος, πληροφορηθεὶς παρὰ τῆς ἀλώπεκος ἢ ἄλλου ζώου, ὅτι τὸ ἰσχυρότατον πάντων τῶν ζώων εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ζητεῖ νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς ξυλοκόπον, ὅστις μὲ πονηρίαν συγκλείσας τοὺς πόδας αὐτοῦ εἰς τὸν σχιζόμενον κορμὸν τὸν ξυλοκοπεῖ ἀνηλεῶς. Ὁ μῦθος οὗτος εἰς μίαν παραλλαγὴν ἐκ Σάμου¹ ἐκτίθεται εἰς τέσσαρας ὁλοκλήρους σελίδας.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν προέλευσιν, περὶ μὲν τῶν παροιμιωδῶν ἰσχύουν ὅσα εἶπομεν περὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων ἐν γένει, περὶ τῶν μύθων τῶν ζώων εἶπομεν ἰδιαίτερόν τι, περὶ δὲ τῶν διδακτικῶν παρατηροῦμεν, ὅτι εὐασκόμεθα εἰς τὰς αὐτὰς δυσχερείας, εἰς τὰς ὁποίας εὐρισκόμεθα προκείμενα καὶ ἐν τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων.

Οἱ πλεῖστοι ἐκ αὐτῶν ἀποτελοῦν κατὰ πολλὰν σήμερον λαὸν ἐπίσημον καὶ καὶ εἰς τὴν παλαιάσαν γραπτὴν παραδοσιν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ γενικὴ περὶ τῆς προελεύσεως πάντων ἀπόφασις, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἰδιαίτης εἰς ἕκαστον ἐρεῦνης. Ἐπειτα προκείμενον περὶ τῶν νεοελληνικῶν διδακτικῶν μύθων προστίθεται καὶ αὕτη πρὸς τὸ παρὸν ἡ δυσκολία, ὅτι οὔτε συλλογαὶ τοιούτων ἐπαρκεῖς ἔχουν καταρτισθῇ καὶ δημοσιευθῇ οὔτε καὶ σχετικαὶ ἐρευναι ἔχουν γίνεαι. Ἐκ τῶν ἐλαχίστων μόνον, τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν, δύναμαι νὰ ριψοκινδυνεύσω ἄνευ ἀξιώσεων τὴν ἐξῆς γνώμην.

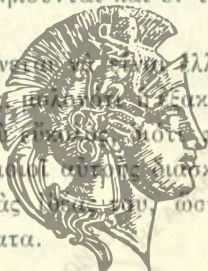
Τοὺς νεοελληνικοὺς διδακτικοὺς μύθους θὰ ἡδύνατο κανεῖς νὰ διακρίνῃ ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν εἰς τρεῖς ὁμάδας. Τούτων ἡ πρώτη προέρχεται ἐκ διαφόρων βιβλίων, περιεχόντων μύθους, τὰ ὁποῖα ἦσαν λαϊκὰ καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ κατόπιν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Τοιοῦτον βιβλίον πασίγνωστον καὶ πολύχρηστον ἄλλοτε παρὰ τῷ λαῷ, τὸ ὁποῖον μεταφρασθὲν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐξεδίδετο ἄλλοτε ἐν Ἑνετία, ἐκδίδεται δὲ καὶ σήμερον ὡς λαϊκὸν βιβλίον, εἶναι τὸ Ἰνδικῆς προελεύσεως ἐκ τῆς σιριακῆς μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν *Ἱστορικὸν Συντίπα* τοῦ φιλοσόφου. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου φαίνονται ἔχοντες τὴν ἀρχὴν των πολυαριθμοὶ περὶ

1) ΕΠΑΜ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ, Σαμιακά, τόμ. Ε', σ. 573.

τῆς κακίας καὶ τῆς πονηρίας τῶν γυναικῶν μῦθοι. Ἄλλο τοιοῦτον βιβλίον, δημοτικὸν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ κατόπιν, εἶναι ὁ *Βίος τοῦ Αἰσώπου*, ὅστις οὐ μόνον εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν μετεφράσθη, ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους δυτικὰς καὶ ἀνατολικὰς γλώσσας. Ἐπειτα ὁ *Στεφανίτης καὶ Ἰγνηλάτης*, ὅστις, ὡς εἶπομεν, εἶναι αὐτὴ ἡ περίφημος Παντσατάντρα τῶν Ἰνδῶν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ, ἀπετέλει φαίνεται φροσφιλὲς δημοτικὸν βιβλίον, ἂν κρίνῃ τις καὶ ἐκ τῆς εἰς τὴν σλαβικὴν μεταφράσεως αὐτῆς, καθὼς καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν.

Ἡ δευτέρα ὁμὰς διδακτικῶν μύθων εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν δρώντων προσώπων καὶ ἐξ ὅλων τῶν περιστατικῶν τῆς διηγήσεως. Φέρονται δὲ οἱ μῦθοι οὗτοι ἐνιαχοῦ ὑπὸ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα *μεσελέδες* ἢ *μασάλια*, λέξιν τουρκικὴν, σημαίνουσαν τὸ *παράδειγμα*, δι' ἧς δηλοῦνται καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ αἱ τοιοῦτου εἶδους διηγήσεις.

Ἡ τρίτη ὁμὰς τέλος φαίνεται νὰ εἴναι ἑλληνικῆς προελεύσεως καὶ ἐν τισι μάλιστα νεοελληνικῆς προελεύσεως. Ἡ ἀκριβὴς τῆς προελεύσεως τῶν μύθων δὲ εἶναι πολὺ ἐπικρατὴς, ὥστε πολλοὶ καὶ οὐκ ἀπαρνήσαντες ξένους μύθους ὁ λαὸς ἀφομοίωσεν αὐτοὺς εὐσεβίζοντες καὶ προσαρμόζοντες εἰς τὸν ἴδιον βίον καὶ τὰς ἐκείνου ἰδέας, ὥστε νὰ φαίνωνται ὡς αὐτοφυῆ καὶ αὐτόχθονα γεννήματα.

Ζ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καταφαίνεται τί πλὴν τῆς πίστεως καὶ ἀκριβοῦς καταγραφῆς τῶν μύθων ἔχει νὰ προσέξῃ ὁ λαογράφος κατὰ τὴν συλλογὴν αὐτῶν. Ἐν πρώτοις διὰ νὰ κατανοηθῇ ὁ μῦθος καὶ μάλιστα ὁ παροιμιώδης, πρέπει νὰ σημειώνεται καὶ ἡ περίστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος λέγεται, καθὼς ἀκριβῶς συμβαίνει τοῦτο καὶ μὲ τὰς παροιμίας. Ἐπειτα ἄξιος παρατηρήσεως εἶναι καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον εἰσάγεται ὁ μῦθος, ὡς καὶ ἡ προσθήκη ἐπιμυθίων ἢ οὐ. Ἐν γένει δὲ ἀξιολογώταται εἶναι αἱ παρατηρήσεις περὶ τῆς χρήσεως τῶν μύθων, διότι μόνον ἐκ ταύτης ἐρμηνεύονται διάφοροι αὐτῶν ἀλλοιώσεις, συμπτύξεις εἰς παροιμίας ἢ ἐπεκτάσεις εἰς εἶδος παραμυθίων.

Συλλογὰς νεοελληνικῶν μύθων δυστυχῶς δὲν ἔχομεν πολλὰς οὔτε συστηματικὰς. Οἱ δημοσιευθέντες μέχρι τοῦδε εἶναι κατεσπαρμένοι εἰς διάφορα βιβλία καὶ περιοδικὰ λαογραφικοῦ περιεχομένου οὕτως, ὥστε εἶναι δύσκολος

ἡ πλήρης ἀναγραφὴ των. Ἀρχετοὶ εὐρίσκονται καὶ εἰς διαφόρους συλλογὰς παροιμιῶν καὶ ἰδίως εἰς τὴν μεγάλην συλλογὴν τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, καθ' ὅσον ἀποτελοῦν τὴν ἐρμηνείαν ἢ μᾶλλον τὸ σῶμα ἐξ οὗ ἡ παροιμία ἀπέρρευσεν. Εὐάριθμοὶ τινες ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Ἑπιτορπίῳ τοῦ ΜΙΧ. ΛΕΛΕΚΟΥ (1888), τῇ Περισυναγωγῇ τοῦ Π. ΠΑΠΑΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ (1887), τῇ *Λαογραφίᾳ* καὶ τῷ ἐν Τραπεζοῦντι ἐκδιδομένῳ ἄλλοτε περιοδικῷ συγγράμματι *Ἀστέρι τοῦ Πόντου* (τόμ. Α' (1885), Β' (1886). Μύθους τινὰς διεσκέυασεν ἐμμέτρως καὶ ὁ Σκοπελίτης μοναχὸς Καισάριος Δαπόντες κατὰ τὰ μέσα τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος ἐν τῇ Ἱστορικῇ γεωγραφίᾳ αὐτοῦ (ΕΜ. LEGRAND, Biblioth. grecque vulgaire, τόμ. III, σ. 259 - 279).

[Βλ. καὶ τὴν βιβλιογραφίαν εἰς τὴν Ἑπετ. *Λαογρ. Ἀρχεῖον*, τόμ. 5, σ. 190, 210, 8, σ. 208 - 209, 237 - 239, 9/10, σ. 202, 258. 11/12, σ. 108, 367 - 368. 15/16, σ. 145.

Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ταύτης σημειώνομεν κατ' ἐκλογὴν :

ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, Κυπριακοὶ μῦθοι ποὺ ἀποδίδουν σὲ ζῶα τὴν ἀνακάλυψιν φαρμάκων καὶ τὴν ἐπινόησιν θεραπευτικῶν ἀγωγῶν, Κυπριακαὶ Σπουδαί, τόμ. 9 (1945), σ. 123 - 127. ΚΥΡ. ΧΑΤΖΗ-ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Κυπριακοὶ μῦθοι, Λευκωσία 1948, σελ. 96. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἱστορίαι τῶν ζώων τῆς Κύπρου, Κυπριακαὶ Σπουδαί, τόμ. 12 (1947), σελ. ν + ρμα'. Γ. Α. ΜΕΓΑ, Οἱ Αἰσώπιοι μῦθοι καὶ ἡ προφορὴ τῶν λαοῦ, *Λαογρ.*, τόμ. 18 (1959), σ. 469 - 489].

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

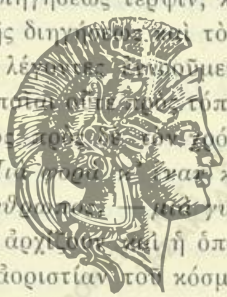
ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Α'. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Ὅπως ὑπὸ τὴν λέξιν μῦθος, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑπὸ τὴν λέξιν παραμύθι φέρονται διηγήσεις ποικίλης προελεύσεως, εὐτράπελοι, διδακτικαί, φανταστικαί καὶ εἴ τινες ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι τοῦτον ἔχουν τὸν κοινὸν σκοπὸν, τὴν ἐκ τῆς διηγήσεως τέρψιν, καὶ τοῦτο τὸ κοινὸν χαρακτηριστικόν, τὸ ἐντεχνόν τῆς διηγήσεως καὶ τὸ διηγηματικὸν πλάτος. Κυρίως ὅμως παραμύθια λέγονται ἐκτιμώμεν τὰς φανταστικὰς ἐκείνας τοῦ λαοῦ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε τὸν ὄψον οὔτε πρὸς πρόσ-
 ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
τοῦτον ὥρισμένον συνδέονται, ὡς τὸν ὄψον τὸν ὄσον τοποθετοῦνται πρῶτον εἰς τὸ παρελθόν. Μία παλαιὰ ἑλληνικὴ καὶ αἰεὶ ἦσαν ὁ ἑνὶ τόπῳ ἕνας βασιλιάς, — ἕνας ἄνθρωπος καὶ μία γυναῖκα κττ. εἶναι ἡ τυπικὴ φράσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζουσι καὶ ἡ ὁποία αὐτὴ καὶ μόνη ἀρκεῖ διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἀοριστίαν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον κινεῖται ὅλη ἡ διήγησις τῶν παραμυθιῶν.

Ὁ κόσμος τῶν παραμυθιῶν εἶναι κόσμος φανταστικός, ξεχωριστός, κόσμος ἐντελῶς ἰδιορρυθμὸς, αὐτόχρημα ὀνειρώδης, ὃ ὁποῖος καμμίαν ἀπολύτως σχέσιν δὲν ἔχει μὲ τὴν πεζότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὅ,τι τὸν χαρακτηρίζει κυρίως εἶναι ἡ ἀοριστία τοῦ ὀνείρου καὶ ἡ παιδική, ὅπως λέγομεν, ἀντίληψις. Ὁ κόσμος τοῦ παραμυθιοῦ δὲν γνωρίζει τὴν μεσότητα, τὸ σύνηδες μέτρον τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως εἰς τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν ὅλα τὰ πράγματα κάμνουν κάποιαν ἰδιαίτεραν, ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία εἰς ἡμᾶς τοὺς μεγάλους, τοὺς ὁποῖους ἡ πείρα ἐδίδασκεν, εἶναι ἐντελῶς ξένη, καὶ λαμβάνουν μορφὰς φανταστικὰς, αἱ ὁποῖαι δὲν συμβιβάζονται καθόλου μὲ τὴν πραγματικότητα, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὸ παραμύθι ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν ὅψιν ἐξαιρετικὴν. Ὅλα κυμαίνονται μεταξὺ δύο ἀκροτήτων. Ἡ εἶναι

1) Περί τῶν παραμυθιῶν βλ. καὶ ΣΤΙΑΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν, σ. 76.

πολὺν μεγάλη ἢ εἶναι πολὺν μικρά, ἢ πολὺν ὥραϊα ἢ πολὺν ἄσχημα, ἢ πολὺν καλὰ ἢ πολὺν κακά, ἢ πολὺν ἔξυπνα ἢ πολὺν κουτά. Π. χ. Μορφαὶ πελώριαι σὰν τὸν Ἀράπη, πού τὸ ἓνα χεῖλι του ἔβαζε στὴ μιὰν ἄκρη τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ ἄλλο στὴν ἄλλη καὶ ρουφοῦσε ὁλόκληρο τὸ ποτάμι, ἢ σὰν ἐκείνον, πού ξερρίζωνε τὰ κυπαρίσσια καὶ τὰ κρατοῦσε σὰν καλάμια, καὶ πάλιν μορφαὶ σὰν τὸν Κοντορεβιδούλη μόνον εἰς τὰ παραμύθια εὐρίσκονται. Ἐπίσης τὸ Ἰδεῶδες τῆς καλλονῆς, τὴν Πεντάμορφη, καὶ τὴν μεγίστην ἀσχημίαν τὴν εὐρίσκει κανεὶς μόνον εἰς τὰ παραμύθια. Τὰ βουνὰ εἶναι τόσοι ὑψηλὰ καὶ ἀπότομα, ὥστε ἄνθρωπος δὲν ἡμπορεῖ ν' ἀνεβῇ, παρὰ μόνον ἂν πάρουν οἱ ἀετοί, τὰ δάση τόσοι πυκνά, πού πουλὶ πετάμενο δὲν ἡμπορεῖ νὰ περάσῃ ἀπὸ μέσα, καὶ τὰ ποτάμια καὶ οἱ θάλασσοι τόσο πλατειεῖς, πού εἶναι ἀπέραστες. Αἱ ἀποστάσεις εἶναι τεράστιαι, καθ' αὐτὸ ὄνειρώδεις, οἱ ἥρωες φθάνουν εἰς τὴν ἄκρη τοῦ κόσμου, ἐκεῖ πού δὲν ἀκούεται πλέον πετεινοῦ λαλιά, ὅπου ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγαριὸν ἔχουσι τὸ παλάτι των. Οἱ πλούσιοι ἔχουν τόσα, ὅσα δὲν ξέρουσι νὰ τὴν θάλουν, φορτώματα, καμῆλες χρειάζονται, γιὰ νὰ τὰ κομίσωσιν, καὶ οἱ φτωχοὶ εἶναι τόσο φτωχοὶ, πού δὲν ἔχουν στὸν ἴδιον κόσμον, διὰ τοὺς κοινὰς ἀποστάσεις, καὶ νῦν ἀσχολεῖται τὸ παραμύθι. Τὰ ποταμὶα πάντα τὰ βασιλοπούλα καὶ οἱ βασιλοπούλες, ἢ οἱ πολὺ πλούσιοι, εἶναι νὰ μὴν ἔχουν ψωμί νὰ φάνε. Οὕτως εἰς τὰ παραμύθια ὅλα εἶναι ἐξαιρετικά. Ὅλα φθάνουν εἰς τὸ ἄκρον.

Ἐπειτα τὸ παραμύθι ἄγνοεῖ τί θὰ εἴπῃ ἀδύνατον. Οἱ φυσικοὶ νόμοι, οἱ ὅποιοι ρυθμίζουν κατ' ἀνάγκην ἀνυπερβλήτον τὰ τοῦ κόσμου καὶ περιορίζουν τὴν ἀνθρωπίνην δρᾶσιν ἐντὸς ὀρισμένων ὁρίων, εἶναι διὰ τὸ παραμύθι ἄγνωστοι, δὲν ἔχουν δι' αὐτὸ καμμίαν ἰσχύν. Ὅλα εἰς αὐτὸ εἶναι δυνατά. Ὅπου δὲν φθάνει ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις, παρουσιάζεται ἡ μαγεία καὶ τὸ θαῦμα. Τὸ τραπέζι τοῦ παραμυθιοῦ γεμίζει μόνο του ἀπὸ φαγητά, οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα ἀνοίγονκλείουν μόνα των, ἀρκεῖ νὰ ξερῇ κανεὶς τὴν μαγικὴν λέξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπακούουν, μιὰ μικρὴ βελονίτσα μαγεμένη ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ εἰς βαθὺν ὕπνον τὴν βασίλισσαν καὶ ἐν ῥάπισμα ἡμπορεῖ νὰ σᾶς μεταβάλῃ εἰς ὅ,τι θέλετε. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ δέχεται τὸ παραμύθι χωρὶς καμμίαν ἐκπληξιν, μὲ τὴν αὐτὴν πίστιν, μὲ τὴν ὁποίαν δέχεται καὶ τὸ κοινότερον πρᾶγμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Καὶ διηγεῖται τὰ πλέον τερατώδη καὶ ἀπίθανα μὲ τὸν ἴδιον τόνον καὶ τὴν ἰδίαν ἀπάθειαν, καθὼς θὰ διηγεῖτο πᾶσαν ἄλλην κοινοτάτην ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου ἱστορίαν.

Τὸ παραμύθι διηγεῖται μόνον χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται, ἂν ἐκεῖνο,

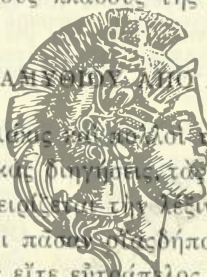
τὸ ὁποῖον διηγῆται, εἶναι φυσικὸν ἢ ὑπερφυσικόν, ἀληθὲς ἢ ψευδές. Τοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορον, εἴαν εἶναι πιστευτὸν ἢ ὄχι. Σκοπὸς του εἶναι ἡ διήγησις καὶ μόνη ἡ καλλιτεχνικὴ διήγησις, ἡ ὁποία σκοπὸν ἔχει τὸν ἑαυτὸν της καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ της γεννωμένην τέρψιν. Ὅταν διηγῆται κανεὶς ἕνα παραμῦθι, τὸ διηγῆται ἀπλῶς διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ μὲ τὴν διήγησίν του, διὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους νὰ περάσουν οὗτοι μίαν ὥραν εὐχάριστον, πλέοντες εἰς ἄλλους κόσμους, κόσμους φανταστικούς. Δὲν ἔχει σκοπὸν οὔτε νὰ διδάξῃ οὔτε νὰ συμβουλευσῇ. Καὶ κατὰ τοῦτο διὰ τὸν λαὸν τὸ παραμῦθι εἶναι ὅ,τι διὰ τὴν πεπολιτισμένην σήμερον κοινωνίαν τὸ μυθιστόρημα καὶ μάλιστα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδιώκει ὠρισμένους διδακτικούς ἢ ψυχολογικούς σκοπούς. Οὕτω τὸ παραμῦθι μαζί μὲ τὰ ἄσματα, τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορόν, ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς κυριωτέρας καλολογικὰς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἕνα ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους κλάδους τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας.

Β'. ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ ΑΠΟ ΑΛΛΩΝ ΕΙΔΩΝ

Χρησιμοποιῶντες ἄλλα ἢ πολλὰ εἴδη λαϊκῶν λαλίων, ἀναφέρουν τὸ παραμῦθι πρὸς ἄλλας λαϊκὰς διηγήσεις, τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους. Ὁ λαὸς μάλιστα μεταχειρίζεται τὴν λέξιν παραμῦθι ὡς λέξιν γενικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὀνομάζει πάσης ἀνεκδήποτε φύσεως διήγησιν, εἴτε παράδοσις εἶναι εἴτε μῦθος εἴτε εὐθράπτελος διήγησις εἴτε ὅ,τιδήποτε ἄλλο. Ἐφθασε δὲ νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὰς παροιμίας ἀκόμη παραμῦθια, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ μύθους. Διὰ τοῦτο καὶ πρέπει νὰ γίνῃ διάκρισις τοῦ παραμυθιοῦ ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν διηγήσεων.

Τὸ παραμῦθι, αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν conte merveilleux καὶ οἱ Γερμανοὶ Märchen, διαφέρει πρῶτον ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Διότι ἡ παράδοσις εἶναι μὲν μυθικὴ διήγησις, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς ὠρισμένα πρόσωπα ἢ τόπους ἢ φυσικὰ σώματα καὶ φαινόμενα καὶ πιστεύεται ὡς πραγματικὴ καὶ ἀληθής, καὶ κατὰ τοῦτο ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀποτελεῖ τὴν περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν γνῶσιν, τὴν ἐπιστημονικὴν, ἃς εἴπωμεν οὕτω, περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν θεωρίαν, ἐνῶ τὸ παραμῦθι οὔτε τόπον οὔτε χρόνον οὔτε πρόσωπον γνωρίζει. Κινεῖται ἐλεύθερον εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς ἀοριστίας, οἱ δὲ διηγούμενοι οὐδεμίαν πίστιν τρέφουν εἰς τὰ λεγόμενά του.

Ἐκτὸς τούτου αἱ παραδόσεις διαφέρουν ἀπὸ τὰ παραμῦθια καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν φέρουν τὸν λογοτεχνικὸν τύπον, τὸν ὁποῖον φέρει τὸ παραμῦθι. Ἡ διατύπωσίς των, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, εἶναι

μία κοινοτάτη διατύπωσις εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ καθ' ἡμέραν λόγου, πολλάκις ἄξεστος, οὐδεμίαν δὲ δεικνύει λογοτεχνικὴν τάσιν. Ὑπάρχουν βέβαια παραδόσεις ποιητικώταται, ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτῶν δὲν ἐπηρεάζει ποσῶς τὴν διατύπωσιν τῶν. Πολλοὶ ἀπ' αὐτὰς ἔδωκαν τὸν πυρῆνα καὶ εἰς ἄσματα καὶ εἰς διηγήματα καὶ εἰς δράματα ἀκόμη, ἀλλ' αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δὲν ἀποτελοῦν λογοτεχνικὸν εἶδος, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὰ παραμύθια εἶναι εὐδιάκριτοι λογοτεχνικαὶ τάσεις, καὶ κατὰ παράδοσιν τηροῦμεν καὶ ἀτομικαὶ τῶν διηγουμένων, ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς δεξιότητος ἐκάστου.

Ὁ δὲ μῦθος εἶναι διάφορος τοῦ παραμυθιοῦ, διότι ἔχει ὡς σκοπὸν τοῦ τὴν διδασκαλίαν. Τὸ παραμύθι κατ' ἀρχὴν δὲν ἐπιδιώκει τοιοῦτους σκοπούς. Ἐὰν δὲ πούθεν ἀεκπηδᾷ αὐθόρμητον τὸ ἠθικὸν δίδαγμα, τοῦτο δὲν εἶναι διότι εἰς αὐτὸ ἀπέβλεπε τὸ παραμύθι, ἀλλὰ διότι ἠθικὴ εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος τὰ ἔπλασε, καὶ τὸ ἠθικὸν τοῦ λαοῦ συναίσθημα δὲν ἐκείνῳ ἐκτρέπεν ἐκβασιν τοῦ παραμυθιοῦ μὴ ἠθικὴν. Τὸ κακὸν περὶ τοῦ λαοῦ νὰ τιμωρῆται, τὸ δὲ ἀγαθὸν νὰ ἀμείβεται.

Μετὰ ταῦτα, ἂν καὶ ἐκείνην ἐκείνην ὁμιλίαν ἀπορρίψῃς κατὰ τὰς ὁποίας καὶ παραδόσεις εἶχον μορφὴν παραμυθιοῦ πλατυνομένης τῆς διηγέσεως, καὶ ἀπορρίψῃς στοιχεῖα παραμυθίων ἢ καὶ παραμύθια ὁλόκληρα εἰσχωροῦντες παραδόσεις ἢ, ἀναφερόμενα εἰς ὥρισμένα πρόσωπα, καθίστανται αὐτὰ παραδόσεις. Ἐπίσης καὶ μῦθοι πολλάκις, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, ἔλαβον τὴν μορφὴν παραμυθιοῦ καὶ ἀντιστρόφως παραμύθια ἀπέκτησαν τὴν ἠθικὴν σημασίαν τῶν μύθων.

Γ'. ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Τοιαῦτα, ὅποια εἶναι τὰ παραμύθια, μὲ τὸν φανταστικὸν καὶ ὄνειρώδη κόσμον τῶν, ὑπῆρξαν πάντοτε ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τοῦ μικροκόσμου τῶν παιδίων. Ἄλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, διὰ τὸν ἀπιθάνως φανταστικὸν τῶν χαρακτηῖρα καὶ διότι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἶχον καταντήσει εἰς τὸ στόμα τῶν γραιῶν καὶ τῶν παιδίων, ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν μορφωμένων ὡς τερατώδη καὶ ἀπίστευτα ἀγαλινώτου φαντασίας πλάσματα, ἀνάξια λόγου καὶ προσοχῆς, καὶ κατεφρονήθησαν ὡς *μυθεύματα γραῶδη*. Ἐξηκολούθησε δὲ ἡ καταφρόνησις αὕτη καθ' ὅλην τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα καὶ μετέπειτα, καθὼς καὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀναγεννήσεως.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐν Ἰταλίᾳ ἤρχισαν συγγραφεῖς,

ὡς ὁ Straparola καὶ ὁ Basile, νὰ ἀντλοῦν ἐκ τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ, κατὰ δὲ τὸν IZ' ὁ Γάλλος Charles Perrault ἐδημοσίευσεν τὰ πρῶτα δείγματα γαλλικῶν παραμυθιῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Contes de ma mère l'Oye (Histoires du temps passé), τὰ ὁποῖα ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μορφωμένου κόσμου ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸ λαϊκὸν τοῦτο εἶδος καὶ ἐγράφησαν μάλιστα τότε καὶ παραμύθια λογοτεχνικά. Ἐκ Γαλλίας μετεδόθη τὸ ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεφάνησαν καὶ ἐκεῖ διάφοροι συλλογαί.

Ἄλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως αὐτοῦ ἀρχίζει κυρίως ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν Grimm. Οὗτοι, δημοσιεύσαντες τὴν πασίγνωστον συλλογὴν τῶν Kinder- und Hausmärchen καὶ ἐφοδιάσαντες αὐτὴν διὰ σοφωτάτων συγκριτικῶν καὶ ἄλλων παρατηρήσεων ἐν σχέσει πρὸς τὰ παραμύθια ἄλλων λαῶν, εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀνατολικῶν, ὡς καὶ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, ἔδωκαν τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ παραμυθιοῦ. Ἐκτοτε ἐσηματίσθησαν ἀπὸ πολλοὺς ἀλλοιὺς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θεωρίαι.

Οἱ μὲν ἠθεώρησαν τὰ παραμύθια ὡς ἀντιστοιχούντα καὶ ἄλλοις μύθοις καὶ εἰς τὰ παλαιὰ ἀπομνημονεύματα, τοὺς δὲ ἥρωας αὐτῶν ὡς ἡμυρωμένους μορφὰς θεῶν καὶ ἡρώων τῆς ἀρχεγόνου Ἰνδοευρωπαϊκῆς λατρείας (Grimm). Κατ' ἄλλους πατρὶς τῶν παραμυθιῶν εἶναι αἱ Ἰνδίαί, ὁπόθεν διὰ τῆς γραπτῆς καὶ προφορικῆς παραδόσεως διεδόθησαν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν Εὐρώπην (Benfey). Κατ' ἄλλους τὰ παραμύθια τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων λαῶν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λείψανα, ἔγκαταλείμματα, παλαιοτάτων τοῦ πολιτισμοῦ καταστάσεων, οὐδὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητῆται ὠρισμένος τόπος τῆς γενέσεως αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἡδύναντο πανταχοῦ ἐξ ἴσου νὰ γεννηθοῦν (ἀνθρωπολογικὴ θεωρία Tylor καὶ Lang). Κατ' ἄλλους εἶναι βέβαια ὁρθὴ αὕτη ἡ γνώμη περὶ πολυγενεσίας τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλ' ἐφ' ὅσον τὰ παραμύθια ἀποτελοῦν ὁργανικά σύνολα, ἔχοντα τὴν ἐνότητα ἔργου τέχνης καὶ τὴν πλοκὴν μυθιστορήματος, καὶ φέρουν τὸν τύπον ἐνὸς πνεύματος δημιουργοῦ, οὐδὲν σύστημα ἐπιστημονικὸν εἶναι βιώσιμον, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἐδέχετο, ὅτι τὰ παραμύθια ἐξαπλοῦνται διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ δανεισμοῦ. Ἡ ἔρευνα ὅμως διὰ τὴν ἀρχικὴν πατρίδα ἐκάστου παραμυθιοῦ ἰδιαίτερος δὲν δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς ἀποτέλεσμα

1) Τὰ τῶν θεωριῶν τούτων ἐκτίθενται κάπως λεπτομερέστερον εἰς τὸ βιβλίον μου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν, σ. 81 κέ.

καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ματαία (Bédier). Ἄλλοι τέλος ἀφήσαντες κατὰ μέρος τὴν γενικὴν περὶ τῆς προελεύσεως τῶν παραμυθιῶν συζήτησιν περιορίσθησαν εἰς τὴν ἔρευναν ἐκάστου παραμυθιοῦ ἰδιαιτέρως, συγκεντρώνον τὰς παραλλαγάς, συγκροτοῦν αὐτὰς εἰς ὁμάδας, συνεχομένας γεωγραφικῶς, ἱστορικῶς καὶ πραγματικῶς, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης γεωγραφικοῦ ιστορικῆς ἐρεῦνης προσπαθοῦν νὰ ἐξαγάγουν συμπεράσματα περὶ τῆς διαδόσεως, τῶν μεταβολῶν καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ παραμυθιοῦ. Θεωροῦσι δ' ὡς πατρίδα αὐτοῦ τὴν χώραν, ὅπου ἀφθονοῦν αἱ παραλλαγαί, ὡς πρὸς δὲ τὴν συγκρότησιν παραμένουν αἱ ἀρτιότεραι, τὰ δὲ ἦθη καὶ αἱ δοξασαὶ τοῦ τόπου διαφωτίζουν τὴν σημασίαν τοῦ παραμυθιοῦ. Ἡ μέθοδος αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζουν οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ καὶ μάλιστα οἱ Φιλλανδοί, ἴσως εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα, ἐὰν μάλιστα γίνῃ καὶ φιλολογικωτέρα. Τὸ μόνον οὐσιῶδες ἐλάττωμά της εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ὕλικου, καθ' ὅσον, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, αἱ ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν συλλεγόμεναι ἀνάλογοι εἶναι οὔτε καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸν πραγματικὸν κόσμον τῶν παραμυθιῶν καὶ τῶν παραλλαγῶν, τῶν φερομένων ἐκείνων.

Περὶ τῆς θεμελίας τούτων ἀνέστη καὶ ἄλλη αἰ. ἐποχὴ, καὶ θεωρία περὶ τῆς γενέσεως τοῦ παραμυθιοῦ ἐκ τῶν ὀνείρων. Κατ' αὐτὴν ἐκ τῶν ὀνείρων ἀντλεῖται καὶ πρὸς τὰς φανταστικὰς ἐκείνας παραστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων πλατύνεται τὰ παραμύθια. Τὰ θεμέλια τοῦ μυθικοῦ κόσμου τοῦ παραμυθιοῦ στηρίζονται, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὰς περὶ ψυχῆς παραστάσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ ὀνείρου. Καθ' ὕπνους ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει εἰς τόπους ἀγνώστους καὶ παραδόξους, βλέπει πράγματα θαυμάσια καὶ τερατώδη, τῶν ὁποίων διατηρεῖ κάποιαν σκοτεινὴν ἀνάμνησιν, ὅταν ἐξυπνήσῃ. Ἐὰν ὅ,τι εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του, θελήσῃ νὰ τὸ διηγηθῇ, θὰ ἔχωμεν ἀπλούστατα ἓνα παραμῦθι. Καὶ ἐνθυμοῦμαι μίαν φράσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουα συχνά, ὅταν ἦμην μικρὸς καὶ διηγούμενη κανὲν μακρὸν καὶ περιπετειῶδες ὄνειρον. Αὐτὸ δὲν ἦταν ὄνειρο, ἦταν παραμῦθι, μοῦ ἔλεγεν ὁ θεῖος μου.

Αὗται εἶναι αἱ διαφοροὶ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ παραμυθιοῦ θεωρίαι, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει καὶ τὰ προτερήματά της, ἀλλ' ἔχει καὶ τὰ ἐλαττώματά της, περιέχει μὲν καὶ πυρῆνας ἀληθείας, περιέχει ὅμως καὶ ὑπερβολὰς καὶ σφάλματα. Ὅ,τι δ' ἐξ αὐτῶν παραμένει θετικὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην ὄφελος εἶναι τὸ ἐξῆς. Πρῶτον ὅτι τὰ παραμύθια δὲν εἶναι, ὅπως ἐλέγετο ἄλλοτε, αὐθαίρετα ἀχαλινώτου φαντασίας γεννήματα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα, τὰ φαινό-

μενα τερατώδη και ἀπίθανα, ἀντιπροσωπεύουν καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχηγόνους, ἠδύναντο δὲ νὰ γεννηθοῦν ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς τόπους και τοὺς λαούς. Δεύτερον, ὅτι ἱκανὰ τῶν στοιχείων τούτων ἔχουν τὴν πηγὴν των εἰς τὰ ὄνειρα και τρίτον ὅτι τὰ παραμύθια, ὅπως παρουσιάζονται σήμερον, ἀποτελοῦν συγκεκροτημένας ἐνότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ γεννηθοῦν αὐτομάτως, ἀλλ' ἀπαιτοῦν τὴν ἐργασίαν ἐνὸς δημιουργοῦ, ἡ δ' ἀνεύρεσις αὐτῶν εἰς διαφόρους λαοὺς προϋποθέτει τὴν ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν διάδοσιν, ἣτις κυρίως ἔγινε διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ και κατὰ δεύτερον λόγον διὰ τῆς γραπτῆς, τὴν ὁποίαν ὅμως ἡμεῖς σήμερον πλὴν ἐξαιρετικῶν τινων περιπτώσεων δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν.

Συμφώνως νῦν πρὸς ταῦτα ἄλλη ἔρευνα πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν συγκροτοῦνται τὰ παραμύθια, δηλαδὴ τὰ ἐπεισόδια, και ἄλλη διὰ τὰ παραμύθια ὥς λογοτεχνικὰς ἐνότητας. Καὶ ἡ μὲν ἔρευνα τῶν ἐπεισοδίων εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ψυχολογική, ἐπιδιώκουσα νὰ δείξῃ, πῶς και ὑπὸ πᾶσι περιστάσεσι ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐγεννήθη αὕτη ἡ ἱκανὴ ἐκπλαστική, ἡ δὲ ἔρευνα τῶν ἐπεισοδίων εἶναι ἔρευνα φιλολογοῦσα καὶ ἀποβλὴν ἀποδοτικῶν ἐρεσῶν τοῦ τρόπου και τοῦ τόπου και τοῦ χρόνου καθ' ὃν συνετέθησαν και ἐκαλλιέργηθησαν και ἐξηπλώθησαν τὰ παραμύθια, καθὼς και τὴν μελέτην τοῦ λογοτεχνικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος και ὅφους.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται, ὅτι ὅλοι οἱ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἀνήκουν εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος διεπλάσθη κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα με βάσιν μὲν πάντοτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πολιτισμόν, με τὴν προσθήκην ὅμως ποικίλων στοιχείων, προερχομένων ἐκ τῶν παλαιῶν πολιτισμῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πολυάριθμοι πλανόδιοι τεχνῖται τοῦ Διωνύσου, ὁμηρισταί, τραγωδοὶ και ὄρχησται, περιήρχοντο ὁλόκληρον τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ἀλλὰ και τὰς γειτνιαζούσας πρὸς αὐτὸ χώρας, μέχρι και τῶν Ἰνδιῶν, μεταδίδοντες ὑπὸ ἡλλοιωμένην ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον μορφὴν τοὺς μύθους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν μέχρι τῶν τραγικῶν. Πλὴν ὅμως τούτου ἡ τάσις πρὸς τὸ μυθολογεῖν ἀνεπτύχθη ὑπερμέτρως οὕτως, ὥστε και ἡ ἱστορία γνωστοτάτων ἱστορικῶν προσώπων μετεπλάσθη εἰς μυθολογήματα, ὅπως εἶναι ἡ Ψευδοκαλλισθένης ἱστορία τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, ἡ ὁποία, ὥς γνωστόν, ἔφθασε και μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἡ φυλλάδα τοῦ Μεγαλέξαντρου». Ἐπίσης κατὰ τὴν περίοδον

αὐτὴν ἀναπτύσσεται τὸ ἐλληνιστικὸν μυθιστόρημα¹, λείψανα τοῦ ὁποίου ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ὑπὸ μορφὴν δημωδῶν ποιημάτων ἢ διηγημάτων, ὅπως λ.χ. εἶναι τὸ «πα ρ α μ ὕ θ ι τ ο ὕ Ἀ π ο λ λ ω ν ί ο υ». Τὴν τάσιν αὐτὴν πρὸς τὸ μυθολογεῖν μᾶς περιγράφει παραστατικώτατα ὁ φιλοσκόμμων Λουκιανὸς εἰς τὰ δύο βιβλία τῆς «ἀληθοῦς ἱστορίας», δὲν εἶναι δὲ διόλου ἀπίθανον ἀρκετὰ ἐκ τῶν μυθολογημάτων τούτων νὰ ἐπέζησαν εἰς τὰ σημερινὰ παραμύθια.

Συμφώνως πρὸς ταῦτα θὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἡμεῖς κατωτέρω πρῶτον τὰ ἐπεισόδια, δεύτερον τὴν συγκρότησιν τῶν ἐνοτήτων καὶ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν καὶ τρίτον τὸν λογοτεχνικὸν χαρακτήρα καὶ τὸ ὕψος τῶν παραμυθιῶν.

α') Ἐπεισόδια.

Ἐὰν προσέξῃ κανεὶς κάπως ἀναλυτικώτερον τὰ παραμύθια, βλέπει ὅτι καὶ αὐτὰ καθὼς καὶ καὶ ἡμετέραν διήγησιν, ὅπως π. χ. τὸ μυθιστόρημα, τὸ διήγημα καὶ ἡ παραμύθια ἐκ τῆς πλοκῆς περισσοτέρων ἐπεισοδίων. Ἐν τῇ ἐπιθετικῇ ἐπεισοδία ταῦτα τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον γὰρ χαρακτηρίζον, ὅτι ἐκ τῆς λογοτεχνικῆς δομῆς τοῦ μυθιστορήματος, τὰ ἐπι μέρους ἐπεισόδια εἶναι ἡ εὐχέλαιστον πρέπει νὰ εἶναι στενῶς συνδεδεμένα πρὸς τὸ ὅλον, πρέπει νὰ εἶναι πλασμένα δι' αὐτό, πρέπει νὰ ἀποτελοῦν μέρη τοῦ ὅλου ὁρίτως, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἔχουν αὐτοτελὴ ὑπαρξιν, οἷα δὴ ποτε δὲ ἀφαίσεις αὐτῶν νὰ μὴ ἀφήνῃ ἀνεπηρέαστον τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν τοῦ ὅλου, εἰς τὸ παραμύθι ἔχουν κάποιαν περισσοτέραν αὐτοτέλειαν. Τὰ αὐτὰ ἐπεισόδια ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς διάφορα παραμύθια μὲ διάφορον πλοκήν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δίδει εἰς αὐτὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ κοινοῦ τόπου, τοῦ τυπικοῦ, ἢ δὲ προσθήκη ἢ ἀφαίσεις αὐτῶν ἀπὸ ἑνα παραμύθι δύναται βεβαίως νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ μῆκος αὐτοῦ ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ ὅλου. Εἶναι δὲ ὡς πρὸς τὴν φύσιν τὰ ἐπεισόδια ταῦτα ποικιλώτατα. Καὶ διὰ μὲν τὸν ἄπειρον ἀναγνώστην ἢ ἀκροατὴν δύνανται νὰ φαίνωνται ἀπλᾶ τῆς φαντασίας παίγνια, τερατωδῶς ἀπίθανα, διὰ τὸν ἔχοντα ὅμως γνῶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ καὶ τῶν βαθμίδων, τὰς ὁποίας οὗτος διέτρεξεν, ἐμφανίζονται ὡς λείψανα δοξασιῶν καὶ καταστάσεων πρωτογόνων καὶ παναρχαίων, τὰς ὁποίας ἐπανευρίσκομεν, ἀπ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα, ἀπ' ἑτέρου δ' εἰς τοὺς καθυστερήσαντας καὶ εἰς πρωτόγονα ἀκόμη στάδια παραμένοντας σημερινούς κατὰ φύ-

1) Πρβλ. ERWIN RÖHDE, Griechische Roman.

σιν ζῶντας λαούς. Καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἀντιπροσωπεύει καταστάσεις καὶ ἀντιλήψεις κοινωνικὰς ἀρχηγόνους, ὅπως εἶναι ἡ ἀνθρωποφαγία γενικῶς, ἔπειτα ἡ ἀνθρωποφαγία γερόντων γονέων ἢ ἡ ἐκθεσις αὐτῶν, π. χ. εἰς τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, τὰ κορίτσια βάζουν στοίχημα ὅποιος κοπῇ τὸ νῆμα νὰ τὴν φᾶν, καὶ τρῶν τὴ μάinna τους· αἱ ἀνθρωποθυσίαι, ὅταν π. χ. προσφέρουν ἀνθρώπινα θύματα εἰς θηρία, λάμιες, δράκους κτλ. ποὺ κρατοῦν τὰ νερά· ἡ ἀρπαγὴ τῆς γυναικός, τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τοῦ μικροτέρου, ἡ στενὴ οἰκειότης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται περροικισμένα μὲ ἑξαιρετικὰς δυνάμεις, δυνάμενα νὰ σκέπτωνται καὶ νὰ ὀμιλοῦν καὶ νὰ ἐνεργοῦν ὅπως οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους παντοιοτρόπως βοηθοῦν καὶ τῶν ὁποίων τὴν μορφήν λαμβάνουν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι συχνάκις μεταμορφώνονται. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐπεισοδίων δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἐθνολογικά.

Ἄλλο μέρος αὐτῶν ἀντιπροσωπεύει πνευματικὰς ἀντιλήψεις καὶ δοξασίας περὶ τῶν οὐρανίων κόσμων καὶ τῆς γῆς, περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ μετὰ θάνατον βίου, ὡς καὶ περὶ διαφορῶν δαιμόνων κτλ. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ περὶ τῆς κεντρικῆς καὶ ἡλίου καὶ τοῦ φεγγαροῦ εἰς τὰ πνεύματα τῆς γῆς, ὡς καὶ περὶ ἀσφαιδῶν ἀντὶ τῆς περὶ τῆς ἄκρας τῆς γῆς καὶ τῶν βαρύνων τῆς τῆς περὶ τοῦ κάτω κόσμου, τοῦ ἀθάνατου νεροῦ, τῶν νεκρῶν οὐρανίων τῶν ζώντων κτλ. κτλ. Ἐπειτα οἱ διάφοροι δαίμονες, δράκοι, κροκόδες, λάμιες, θηρία, τέρατα, τὰ ὁποῖα τρώγουν ἀνθρώπους, ἀρπάζουν γυναῖκας κτλ. Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα, ἐπειδὴ ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους, τὰς σημερινὰς δηλ. παραδόσεις, δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν μυθολογικά.

Ἄλλο μέρος ἀντιπροσωπεύει παγκοσμίους καὶ παναρχαίας πίστεις εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰ κατορθώματά της, εἶναι δὲ συχνότατα εἰς τὰ παραμύθια τὰ μαγικὰ καρφιά, αἱ βελόναι, τὰ μῆλα, αἱ μεταμορφώσεις, τὰ ἐναέρια ταξίδια κτλ. Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν μαγικά.

Ἄλλο μέρος προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ὄντων, ὅπως εἶναι π. χ. τὰ ἀτελεύτητα ταξίδια εἰς τὸν Ἅδην, τὰ ὅρη τὰ ἀδιάβατα καὶ τὰ δάση τὰ ἀδιαπέραστα, τὰ ὄνειρώδη παλάτια, τὰ ὁποῖα εἰς μίαν στιγμήν κτίζονται καὶ εἰς μίαν στιγμήν ἐξαφανίζονται, οἱ δρόμοι οἱ ἀγωνιώδεις καὶ αἱ καταδιώξεις, αἱ ἀγωνιώδεις καὶ ἄκαρποι, ὡς τοῦ Σισύφου καὶ τοῦ Ταντάλου, προσπάθειαι κτλ.

Ἄλλο τέλος μέρος ἔχει τὴν πηγὴν του εἰς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ

τις εἰς εἰκασίας, αἱ ὁποῖαι ἐνδέχεται μὲν νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ ὅρια τοῦ πιθανοῦ, εἶναι ὅμως δύσκολον πάντοτε νὰ ἀποδειχθῶν καὶ ὡς βεβαιότητες, ὡς ἀλήθειαι ἐξηκριβωμέναι. Καὶ πιθανωτέρα εἰκασία μοῦ φαίνεται ἡ ἑξῆς.

Ὁ καθημερινὸς πραγματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι βέβαια, ὅπως παρατηρήσαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ εὐτραπέλων διηγήσεων, πλουσιωτάτῃ πηγὴ διὰ σκωπτικὰς καὶ ἄλλας διηγήσεις, δὲν παρουσιάζει ὅμως καὶ γεγονότα, τὰ ὁποῖα νὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ μακροτέρων θαυμασίων διηγήσεων, ὅπως εἶναι τὰ παραμύθια, αἱ ὁποῖαι ἐξέρχονται τῶν ὁρίων τῆς πραγματικότητος. Τοιαῦτα γεγονότα μόνον εἰς τὰ ὄνειρα εἶναι δυνατὰ καὶ διὰ τοῦτο εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ πρότυπα τῆς συνεχοῦς διηγήσεως τοῦ παραμυθιοῦ.

Καὶ πραγματικῶς μόνον εἰς τὰ ὄνειρα τὰ θαυμαστὰ ἐπεισόδια καὶ αἱ περιπέτειαι, αἱ παραδείσοι ἀπολαύσεως καὶ ἀσφαλείητες καὶ οἱ πλέον ἀγωνιώδεις ἀθλοὶ καὶ τὰ φοβερώτατα ἐξέτια διαδέχονται ἄλληλα ἐν χαλαρᾷ παρατάξει ἢ καὶ ἐν αἰφνιδίᾳ καὶ ἀσυνέτῳ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο μεταπτώσει καὶ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προτύπου, κατὰ τὸν ὁποῖον γίνεται καὶ εἰς τὰ παραμύθια, ταῦτα ὁμοιωτικῶς καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν, θελήσῃ κανεὶς νὰ ἐκθέσῃ αὐτὰ καθ' ὕπνους περιπετειῶδες εἶδεν, οὐσιαστικῶς θὰ ἔχωμεν τὸ αὐτὸν ἡμῶν παραμύθι.

Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως τὸ παραμύθι τοῦτο τέλειον, χρειάζεται καὶ νὰ στερεοποιηθῇ, νὰ συμπληρῇ εἰς μόνιμον διήγησιν, τοῦτο δὲ μόνον διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς διαδόσεως εἶναι δυνατόν. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς διαδόσεως ἡ διήγησις γίνεται κτῆμα τῶν πολλῶν, κτῆμα ὁμαδικόν, καὶ μεταβάλλεται μὲν καὶ ἀλλοιοῦται ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ, ἀλλ' εἰσερχομένη ἅπαξ εἰς τὴν παράδοσιν ἀποκτᾷ μορφὴν καὶ εἶδος καὶ ὄντοτητα ξεχωριστὴν καὶ τὴν μακροβιότητα, τὴν ὁποῖαν χαρίζει ἡ παράδοσις εἰς ὅλα τὰ κτήματά της. Βαθμηδὸν δ' ἁμαυροῦται καὶ ἐξαλείφεται καὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐκ τοῦ οὐνείρου προελεύσεως αὐτῆς καὶ ἔχομεν πλέον τὴν θαυμαστὴν τοῦ οὐνείρου διήγησιν ἐξευλιγμένην εἰς τέλειον παραμύθι.

Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις ἐνὸς ἀπλοῦ οὐνείρου εἰς παραμύθι ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ βεβαίως δὲν εἶναι οὔτε δυνατὴ οὔτε πιστευτὴ. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ τὸ οὐνερον θεωρεῖται, ὅπως θεωρεῖται σήμερον, ἀπλοῦν παίγνιον τῆς φαντασίας τοῦ κοιμωμένου, μηδεμίαν ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ φαντασθῇ κανεὶς ἐπαναλαμβανόμενον καὶ δὴ διαδιδόμενον καὶ εἰς μόνιμον διήγησιν συμ-

πηγνύμενον. Διότι διὰ τὴν ἐπαναληφθῆ κατὰ τι καὶ διαδοθῇ, πρέπει πρωτίστως νὰ θεωρηθῇ ὡς κατὰ ἄξιον λόγου καὶ πρὸ παντός νὰ πιστευθῇ. Δὲν συνέβαινε ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ ἄλλοτε, εἰς χρόνους παναρχαίους, εἰς τὰ πρῶτα στάδια τοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς δὲν συμβαίνει καὶ σήμερον εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν αὐτὴν χαμηλὴν βαθμίδα τῆς προόδου καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ βίος τοῦ ὄντος μετὰ τὰ παραδόξα του καὶ τὰ τερατώδη ὄντα του καὶ τὰς θαυμαστάς περιπετείας του εἶναι πραγματικότης, ὅπως καὶ ὁ καθημερινὸς βίος μετὰ τὰ γεγονότα του. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἡ ψυχὴ καθ' ὑπνους χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ κινεῖται καὶ δοῦν καὶ ζῆν βίον πολὺ διάφορον, βίον ἐλεύθερον, ἀπηλλαγμένον τῶν δεσμῶν, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν πεζοτήτων τοῦ καθημερινοῦ, τὸν βίον τοῦ ὄντος. Εἰς τοὺς λαοὺς λοιπὸν τούτους τὰ ὄνειρα εἶναι πιστευτὰ καὶ ἐπομένως ἡδύνατο καὶ νὰ ἐπαναληφθοῦν καὶ νὰ διαδοθοῦν ὡς μόνιμοι πλεόν διηγῆσεις.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν δύσκατον εἶναι καὶ πιστευθῇ ὅτι τὸ ὄνειρον ἑνὸς οἴουδῃποτε ἀγρίου ἔσχε τοιαύτην ἰσχύον, ὥστε νὰ συμπηχθῇ εἰς μόνιμον διήγησιν εἰς παραμύθια. Ἀλλὰ ἀποδοθῇ κατὰ τι εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς οὐ καὶ εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς, δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀξιόλογον πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ προέλευσις αὐτοῦ νὰ εἶναι σπουδαία καὶ ἀξία λόγου. Πράγματι, πὺν ἔκανε ὁ φτωχός, δὲν πιάγει, λέγουν οἱ Bassoutos τῆς Αἰθιοπίας. Πρέπει λοιπὸν καὶ διὰ τὰ ὄνειρα τὰ ζητηθῇ κάποια ἀξία λόγου καὶ σπουδαία διὰ τοὺς κατὰ φύσιν ἀνθρώπους προέλευσις. Καὶ ὑπάρχει πράγματι.

Πηγὴ ὄντων καταπληκτικῶν, πιστευτῶν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίων διὰ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς εἶναι οἱ μάγοι. Ἄνθρωποι νευρικοὶ καὶ εὐερέθιστοι, ὑποκείμενοι εἰς νευρικοὺς παροξυσμοὺς καὶ καταστάσεις ὑπνωτικὰς, τὰς ὁποίας συνήθως καὶ προκαλοῦν, διὰ τὴν ἐπικοινωνήσασιν μετὰ τὸν ὑπεράνθρωπον κόσμον τῶν πνευμάτων, ὅχι μόνον διὰ τῶν ἐξωφρενικῶν χορῶν των, ἀλλὰ καὶ διὰ διαφόρων ἄλλων μέσων, νηστείας, μεθυστικῶν καπνῶν καὶ ποτῶν κτ., ἄνθρωποι πιστεύοντες ὅτι ἡ ψυχὴ των δύναται νὰ εἰσέρχεται καὶ νὰ ἐξέρχεται κατὰ βούλησιν ἐκ τοῦ σώματος, βλέπουν καὶ πράττουν ἢ προσποιοῦνται ὅτι βλέπουν καὶ πράττουν, διότι δὲν λείπουν καὶ οἱ εὐφάνταστοι ἀπατεῶνες, πράγματα ποικίλα, θαυμάσια καὶ τρομακτικὰ κατὰ τὰ ταξίδια τῆς ψυχῆς των εἰς τὰς ὑπνώσεις των, τὰ ὅποια κατόπιν διηγοῦνται εἰς ἀφελεῖς ἀκροατάς, καὶ αἱ διηγῆσεις αὗται ἐπαναλαμβάνονται καὶ διαδίδονται,

διότι θεωρῶνται πιστευταὶ καὶ σπουδαῖαι¹. Συνηθέστατα δ' εἶναι τὰ ταξίδια τῆς ψυχῆς τῶν μάγων τούτων εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὸν Ἅδην, εἰς τὰς χώρας τῶν πνευμάτων καὶ τῶν νεκρῶν, τὰ ὁποῖα ἐπανευρίσκομεν συχνὰ καὶ εἰς τὰ παλαιὰ ἔπη καὶ εἰς τὰ σημερινὰ παραμύθια. Εἶναι δὲ τὰ ταξίδια ταῦτα τοσοῦτω μᾶλλον ἀγωνιώδη καὶ περιπετιώδη, καθ' ὅσον κατ' αὐτὰ ὁ μάγος ἀγωνίζεται συνάμα καὶ παλαίει πρὸς τὰ διάφορα κακοποιὰ πνεύματα καὶ τοὺς δαίμονας.

Οὕτως αἱ μαγικαὶ διηγήσεις φαίνεται, ὅτι ἀπετέλεσαν τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς διηγέσεως τῶν παραμυθίων, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ μαγεία καὶ οἱ μάγοι καὶ τὰ μαγικὰ κατορθώματα καὶ ταξίδια ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν τόσον μέγα μέρος εἰς αὐτά. Οἱ δὲ μάγοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἥρωες τῶν θαυμασίων τοῦ παραμυθιοῦ, ὅπως πράγματι φαίνεται εἰς τὰς παλαιότητας αἰγυπτιακὰς διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὰ κατορθώματα τῶν μάγων περιστρέφονται καὶ ὄχι περὶ τοὺς ἄθλους τῶν ἡρώων. Συνετέλει δ' εἰς τὴν ἀκρότησιν τῶν διηγέσεων τούτων καὶ ἡ στενὴ οἰκογενειακὴ καὶ πόλεμικὴ παράδοσις, καθ' ὅσον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μάγου συνήθως ἐστὶν κληρὸς εἰς νῖδον παρεδίδετο, καὶ ὅς μάλιστα πολλάκις ἀπετέλεσαν ἐκ γενεῆς ἐκ γενεῆς, διὰ τηρούντα ζηλοτυπῶς τὰ μυστικά τιν' αὐτῶν.

Ἐκ τῶν τοιούτων διηγέσεων καὶ τῶν προαγομένων τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν οἱ δαίμονες ἔγιναν θεοὶ καὶ ὁ ἀκαθόριστος πρὶν μυθολογικὸς κόσμος βαθμηδὸν καθωρρίζετο καὶ συνεπήγγυτο εἰς ὠρισμένα ἕκασταχού μυθολογικοθρησκευτικὰ συστήματα καὶ οἱ παλαιοὶ μάγοι μετεβάλλοντο εἰς ἱερεῖς, ἀνεπύχθησαν πιθανώτατα διάφορα κατὰ τόπους καὶ λαοὺς μυθολογικὰ ἔπη, τῶν ὁποίων πάλιν οἱ ἥρωες, ὡς πιθανῶς ὁ Ἀσσύριος Γίλγαμος καὶ οἱ Ἕλληνες Ἡρακλῆς, Περσεύς, Ὀδυσσεὺς καὶ εἴ τις ἄλλος, μαγικὸν κατ' ἀρχὰς ἔχοντες χαρακτηῖρα, βραδύτερον βαθμηδὸν ἐξηρωώσθησαν, ἐφ' ὅσον τὸν μαγικὸν αἰῶνα διεδέχετο ὁ ἡρωϊκὸς καὶ τὰ κατορθώματα τῶν μάγων παρηγκώνιζον πλέον εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ οἱ ἄθλοι τῶν ἡρώων. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ἔγινε καὶ ἄνευ μεταβολῆς εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς συγκροτήσεως τῶν διηγέσεων τούτων, καθ' ὅσον παρὰ τὸ μεταβεβλημένον ἤδη μαγικὸν στοιχεῖον προσετέθη καὶ τὸ ἡρωϊκό ν. Βραδύτερον μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτι-

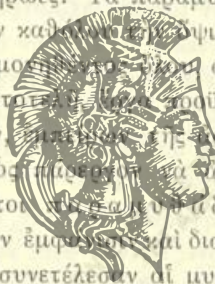
1) Παρόμοιον ἐντελῶς ἐκ τῶν χριστιανικῶν χρόνων εἶναι αἱ διηγήσεις τῶν μοναχῶν περὶ ὁπτασιῶν καὶ ἀποκαλύψεων, τὰς ὁποίας ἀφθόνους ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς διαφόρους βίους τῶν ὁσίων.

λίας προσετέθη καὶ τὸ ναυτικὸν μὲ τὰς θαυμασίας ἀφηγήσεις του περὶ τεράτων θαλασσίων, περὶ κινδύνων καὶ περιπλάνησεων εἰς ξένας, ἀγνώστους καὶ παραδόξους χώρας καὶ ἀνθρώπους. Πολὺν δὲ βραδύτερον κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ τοὺς ἑλληνορρωμαϊκοὺς πιθανῶς χρόνους προσετέθη καὶ τὸ ἐρωτικὸν στοιχεῖον. Τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὸ λογοτεχνικὸν μυθιστόρημα τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸ ὁποῖον πολὺ ἐνωρὶς φαίνεται ἔγινε δημοφιλὲς καὶ λαϊκόν. Οὕτως ἀπετελέσθησαν ποικίλαι φανταστικαὶ διηγήσεις, ὧν ἔσχατοι λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν τὰ παραμύθια.

Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο οὐδόλως πρέπει νὰ παρεξηγηθῇ οὐδὲ νὰ πιστευθῇ, ὥς ἐπίστευσεν ὁ Grimm, ὅτι τὰ σημερινὰ παραμύθια εἶναι ἀπλῶς ἡμαυρωμένα λείψανα ἢ κεκολοβωμένα συντρίμματα παναρχαίου μυθολογικοῦ κόσμου, καὶ νὰ ἀναζητῶνται εἰς τοὺς ἥρωας αὐτοῦ ἀρχαίων λαῶν θεοὶ καὶ ἥρωες. Τὰ παραμύθια, ὅπως μᾶς παρουσιάζονται σήμερον, δὲν ἔχουν καθόλου ἰστορικὴν συντριμμάτων, τεμαχίων κολοβῶν ἢ ἀκεφάλων λησμοσύνην, ἀλλ' ἐμφανίζονται ὡς ἔργα συνολικά, ἔντεχνα καὶ αὐτάρκεια, ὅπου τοῦ υποθέτοντα τὴν ἐνσυνείδητον ἐνεργεῖν διηγησάμενος, καὶ οὐχὶ ὡς ἀπλοῦς ἡμιτελεῖς ἀφηγηματικῶς ἔργον, ὡς ἔργον καὶ οὐχὶ ὡς ἀπλοῦς ἡμιτελεῖς ἀφηγηματικῶς ἔργον, καὶ οὐχὶ ὡς ἀπλοῦς ἡμιτελεῖς ἀφηγηματικῶς ἔργον. Καὶ τοιοῦτοι ἀφηγηταί, τοιοῦτοι ἐπαγγελματίαι ἐνωρὶς φαίνεται, ὅτι ἐνεφανίσθησαν. Εἰς δὲ τὴν ἐμφάνισίν καὶ διαμόρφωσιν αὐτῶν εἰς τὰς ἐπαγγελματικὴν βεβαίως συνετέλεσαν αἱ μυθοπλαστικαὶ διαθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἡ φυσικὴ ἡδονή, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἀφίπων ἑαυτὸν νὰ πλέῃ ὡς ἐν ὄνειρῳ εἰς τὸ πέλαγος τῶν παραστάσεων, ὅσας ἡ φαντασία του δημιουργεῖ, καὶ ἡ ὁποία ἄριστα ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἐπιζήτησιν ἀκριβῶς τῶν ὀνείρων, μάλιστα εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς λαούς, διὰ τοῦ ὀπίου ἢ τοῦ χασίς ἢ ἄλλων οὐσιῶν μεθυστικῶν.

Οἱ παραμυθῆδες οὗτοι, ἀντλοῦντες ἐκ διαφόρων πηγῶν, προφορικῶν ἢ καὶ γραπτῶν, παραδεδομένων ἢ καὶ συγχρόνων, ἐκαλλιέργησαν καὶ διέπλασαν τὸ παραμύθι εἰς λαϊκὸν λογοτεχνικὸν εἶδος, ἔχον ἰδίαν σύστασιν καὶ ἰδίαν τεχνοτροπίαν, καὶ ὡς τοιοῦτον πλέον διεδόθη εἰς ὅλον τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος.

Τοιοῦτοι ἐπαγγελματῆαι ἀφηγηταί, ἐξ ὧν πιθανῶς προῆλθον χωρὶς νὰ τοὺς ἀπορροφήσουν, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἴσως ἀπέληξαν οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ καὶ ραψωδοί, καὶ οἱ ὁποῖοι ἥσκησαν τὸ ἔργον των παραλλήλως πρὸς ἄλλους διαφόρους πλάνητας λαϊκοὺς ἀοιδούς, ραψω-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

δούς, ἄλλους ποιητάς, μουσικούς, θαυματοποιούς κτλ., μαρτυροῦνται καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς τοὺς σημερινούς λαούς. Εἰς τὰς Ἰνδίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν χώρα τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ὅπου κατηρτίσθησαν αἱ ἀρχαιότεραι συλλογαὶ παραμυθιῶν, ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουν ἀκόμῃ. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἤδη εἰς τοὺς πρώτους ἱστορικούς χρόνους ἔχομεν εἰς τὴν Ἰωνίαν τοὺς λογοποιούς, οἱ ὅποιοι εἰς τὰς λέσχας καὶ τὰς ἀγορὰς ἔργον εἶχον νὰ τέρπουν διὰ τῆς διηγέσεως τοὺς πολίτας καὶ ἐκ τούτου ἀπέζων. Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Πλάτων γνωρίζουν τοὺς μυθοποιούς, ἀπὸ δὲ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους εἶναι ἀφθονώτερα τὰ δείγματα τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ἐπαγγελματιῶν ἀφηγητῶν¹.

Νεώτερα παραδείγματα παραμυθῶν ἔχομεν ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ὡς καὶ εἰς τοὺς γείτονάς μας Τούρκους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ Ραμαζανίου εὐχαρίστως ἀκούουν δερβίσηδες, διηγούμενους τὰ μακρότατα παραμύθια.

Ἀπὸ τοὺς παραμυθᾶδες παρέχεται τὸ παραμύθι ὁ λαὸς καὶ μάλιστα αἱ γυναῖκες. Καὶ εἰς μερικοὺς μὲν τόπους φαίνεται, ὅτι αὐταὶ ἀρχαῖα καὶ τὸ ἐξῆς ἀνέγραψαν, ὡς ἐκ τοῦ καὶ παλαιῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γυναικὸς ἔχασεν. Ἀπὸ τοῦ εἰρησυχισμοῦ τοῦ γυναικείου πνεύματος οἱ μεγάλοι, κατήντησεν εἶδος παρὰ τὸ ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἀκροατήριον τῶν γυναικῶν. Τὸ ἀκροατήριον τοῦτο δὲν ἀποτελοῦν πλέον οἱ μεγάλοι, ἀλλ' ὁ ἀφελὴς καὶ θορυβώδης κόσμος τῶν παιδιῶν, πρὸς τὸν ὅποιον ἔπρεπε νὰ προσαρμοσθῇ τὸ παραμύθι. Διὰ τοῦτο καὶ ἔγινε παιδικώτερον καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ εἰς τὴν φράσιν, ἀλλ' ἴσως καὶ διὰ τοῦτο χαριέστερον. Εἰς τὴν προσαρμογὴν δὲ ταύτην εἰς τὸν παιδικὸν κόσμον πιθανῶς ὀφείλεται καὶ ἡ ἀποπαίδωσις τῶν ἡρώων πλείστων παραμυθιῶν, ἢ μεταβολὴ τοῦτ' ἔστι τῶν ἡρώων εἰς παιδιά, τὰ ὁποῖα συχνότατα παρουσιάζονται ὡς τὰ κύρια πρόσωπα εἰς τὰ παραμύθια.

γ') Τεχνοτροπία καὶ ὕφος.

Ὡς πρὸς τὴν ὅλην τεχνοτροπίαν οἱ παραμυθᾶδες δὲν ἀπεμακρύνθησαν οὐσιωδῶς τῆς παραδεδομένης παλαιᾶς καὶ πρωτογόνου, ἢ ὁποῖα, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ὁμοιάζει τόσο πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ὀνείρου. Τὰ διάφορα ἐπεισόδια, τὰ ἀποτελοῦντα τὸ παρα-

1) Περί ὅλων τούτων λεπτομερέστερον βλέπε ΣΤΙΑΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 96 κἑ.

μύθῳ, δὲν συμπλέκονται περὶ ἓνα πυρῆνα εἰς ἓν ἀδιάσπαστον ὅλον οὕτως, ὥστε ἡ ἀφαίρεσις ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἢ ἡ προσθήκη ἄλλου νὰ μεταβάλλῃ οὐσιωδῶς τὸ σύνολον, ἀλλὰ μᾶλλον παρατάσσονται ἐν χαλαρᾷ διαδοχῇ οὕτως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ περιορίζωνται ἢ καὶ νὰ πολλαπλασιάζωνται χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται οὐσιωδῶς τὸ ὅλον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀφηγηταὶ ἔχουν τὴν ἐλευθερίαν νὰ βραχύνουν κατὰ βούλησιν τὴν διήγησιν διὰ τῆς παραλείψεως ἐπεισοδίων ἢ καὶ νὰ τὴν ἐπεκτείνουν διὰ τῆς προσθήκης νέων. Σύνηθες δὲ μέσον ἐπεκτάσεως, ἐντελῶς πρωτόγονον, εἶναι ἡ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ ἐπεισοδίου συνήθως τρεῖς. Οὕτω π. χ. ὁ ἥρωας μεταβαίνων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἄθλου συναντᾷ ἓνα δράκοντα καὶ κατόπιν διαφόρων ἐπεισοδίων καὶ διατυπώσεων τὸν ἐρωτᾷ περὶ τῆς ὁδοῦ· αὐτὸς τὸν ἀποστέλλει εἰς τὸν μεγαλύτερόν του ἀδελφόν, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὐταὶ σκηναί, καὶ αὐτὸς εἰς τὸν τρίτον καὶ μέγιστον τῶν ἀδελφῶν, ὅπου καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτά, λαμβάνει δὲ τέλος ὁ ἥρωας τὴν ἀπαιτούμενην πληροφορίαν καὶ ὁδηγίαν. "Ὅπου τὸ παραμῦθι ἀκμάζει καὶ οἱ παραμυθῆδες εἶναι ἄνδρες καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀνδρικὸν τὸ παραμῦθον ἐκτελεσθέντος μεγάλον. Μικρὰ παραμυθία δὲν ἐννομεῖται τοῦν. Ὁ μὲν γὰρ ἀκροατὴς δὲ μὴ μὴ ἔχει ὁ παραμυθῆς, ὁ ὁποῖος ἡμπορεῖ νὰ εἰπῇ τὸν μεγαλύτερον παραμῦθον, ποὺ νὰ κρατήσῃ μὴ καὶ δύο βραδεῖς.

Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ἡ διήγησις τοῦ παραμυθῆ ἔχει προχωρήσει εἰς τὴν τέχνην ἀρκετά. Εἶναι διηγήσις ζωντανή, συνοδευομένη ὑπὸ ἐκφραστικῶν χειρονομιῶν, μέχρι τινὸς βαθμοῦ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ μιμική, ἢ ὅποια μὲ κάθε τρόπον προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ ἀμείωτον τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν. "Ὁ παραμυθῆς τὸ ζῆ τὸ παραμῦθον τοῦ καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀκροατάς του. "Ἡ διήγησις του εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς γραπτῆς, τὴν δὲ διαφορὰν τὴν διακρίνει κανεὶς καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναγινώσκῃ τὸ παραμῦθον καταγεγραμμένον. Διαφέρει δὲ εἰς πλεῖστα ὅσα σημεῖα ἀπὸ τὴν νεωτέραν τεχνικὴν διήγησιν. "Ὁ παραμυθῆς παρακολουθεῖ καὶ ἐπιδιώκει τὴν πρᾶξιν, δὲν χρονοτριβεῖ εἰς περιγραφάς, δὲν χάνεται εἰς λεπτομερείας, καὶ αὐτὰς τὰς ἀντιφάσεις πολυλάκις τὰς περνᾷ χωρὶς νὰ τὰς παρατηρήσῃ. "Ἐν ἡ δύο ἐπίθετα καὶ μερικαὶ βραχεῖαι χαρακτηριστικαὶ φράσεις τοῦ εἶναι ἀρκεταί, διὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους καὶ τὰ πράγματα. Τὴν δὲ ἐπέκτασιν τοῦ παραμυθιοῦ καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀκροατῶν ἐπιτυγχάνει οὐχὶ διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀσκόπων περιγραφῶν καὶ ἀνιαρῶς πλατυλογίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πλοκῆς πάντοτε νέων ἐπεισο-

δίων. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι καὶ ὁ τρόπος ἰδίως τῶν Ἰνδῶν παραμυθᾶδων, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν μυθιστόρημα, τῆς ἐμπλοκῆς εἰς ἓν παραμύθι περισσοτέρων ἄλλων μικροτέρων παραμυθίων.

Ὡς πρὸς τὴν φράσιν ἐπίσης ἔχουν μορφώσει οἱ παραμυθᾶδες ὥρισμένον ὕφος. Ἐχουν δι' ὥρισμένας περιστάσεις ὥρισμένας ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπανερχονται ὁμοιομόρφως, καθὼς ἐπαναλαμβάνονται οἱ τυπικοὶ στίχοι εἰς τὸ ἔπος. Ἰδίως τυπικαὶ εἶναι αἱ ἐνάρξεις καὶ αἱ κατακλείδες τῶν παραμυθίων, αἱ ὁποῖαι οὐχὶ σπανίως εἶναι καὶ ἔμμετροι. Τυπικοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ διάφοροι τρόποι, δι' ὧν προσπαθεῖ ὁ παραμυθᾶς νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν, ἐρωτήσεις, διακοπαὶ καὶ ἀποστροφαὶ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς πολλάκις ἔμμετροι καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐχὶ δὲ σπανίως ἡ διήγησις, συχνότερον δὲ οἱ διάλογοι, ἐντείνονται καὶ εἰς στίχους, πολλάκις δὲ παρεμβάλλονται στίχοι ἐξ ᾠμάτων, ὡς οὗτοι κτλ. Εἰς τὴν Πομμερανίαν οἱ παλαιότεροι συλλογεῖς βεβαιῶσιν, ὅτι τὴν πεζὴν τοῦ παραμυθίου διήγησιν παρηκολούθει ἡ ἔμμετρος καὶ ἡ διασκευή.

Αἱ διήγησις καὶ ἡ διασκευὴ συντίθενται ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πομπανίου, τοῦ ὁποῖου παρέχει ζωὴν καὶ δραματικὴν πρὸς τὴν διήγησιν, συχνόταται δὲ εἶναι αἱ ἐπαναλήψεις ὁλοκλήρων περιαιχίων, αἱ ὁποῖαι κατὰ περιεργὸν τρόπον ὅχι μόνον δὲν κουράζουν τοὺς ἀκροατὰς, ἀλλ' εὐχαρίστως ἀκούονται, ἵσως διότι τοὺς ξεκουράζουν, ἐπιτρέπουν νὰ χαλαρώσουν τὴν διαρκῶς ἐντεταμένην προσοχὴν των. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν μεθόδους γνωστὰς καὶ εἰς τὸ ἔπος. Ἐν γένει δὲ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ διήγησις τοῦ παραμυθίου ἀκολουθεῖ τοὺς αὐτοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους καὶ ἡ ἐπική.

Εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν, ὅπως παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω, τὸ παραμύθι γίνεται συντομώτερον καὶ παιδικώτερον καὶ ὥς πρὸς τὴν σύνθεσιν καὶ ὥς πρὸς τὴν φράσιν. Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη εἶναι καταφανὴς εἰς ὁποῖον μελετᾷ τὰ παραμύθια λαῶν, ὅπου σφύζονται ἀκόμη οἱ παραμυθᾶδες, καὶ λαῶν, ὅπου τὸ παραμύθι περιῆλθεν εἰς τὴν διακαιοδοσίαν τῆς γαλιᾶς καὶ τοῦ παιδιοῦ. Τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ γερμανικὰ παραμύθια διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἰταλικά, πολὺ δὲ περισσότερον ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καὶ τὰ ἀραβικά. Ἐκεῖ δὲ μάλιστα, ὅπου, ὥς παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ παραμυθᾶδες εὐρίσκονται ἐν ἀκμῇ, παρατηρεῖ κανεὶς καὶ τάσεις, ὅπως τὸ παραμύθι καταβιβασθῇ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ θαύματος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι πλέον σήμερον πολὺ πιστευτός, εἰς τὸν κόσμον τὸν πραγματικόν, ὅπως μεταβληθῇ εἰς μυθιστόρημα.

Δ'. ΠΑΤΡΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Ἐφ' ὅσον τὰ παραμύθια εἶναι, καθὼς παρατηρήσαμεν, ἔργα ἐν-
τεχνα, προϋποθέτοντα τὴν ἐνσυνείδητον καὶ ἐντεχνον ἐνέργειαν δη-
μιουργῶν, βεβαίως δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς αὐτοφυῆ τῆς λαϊ-
κῆς ψυχῆς προϊόντα, φυόμενα, ὡς τὰ στοιχειώδη τοῦ πολιτισμοῦ γεν-
νήματα, αὐτόματα εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ τοὺς λαούς, ἀλλὰ κάπου
πρέπει νὰ ἐδημιουργήθησαν· οὐδεμία δὲ θεωρία, καθὼς παρατηρεῖ ὁ
Bédier, εἶναι βιώσιμος, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐδέχετο τὴν διὰ τοῦ δανει-
σμοῦ ἐξάπλωσιν τῶν παραμυθίων. Προβάλλει λοιπὸν μόνον τοῦ τὸ
ἔρώτημα, πότε καὶ ποῦ τὸ πρῶτον ἐδημιουργήθησαν καὶ πῶς συμβαί-
νει σήμερον νὰ εἶναι κοινὸν κτῆμα πολυαρίθμων λαῶν, ἀσιατικῶν καὶ
εὐρωπαϊκῶν, ἀρχαίων καὶ νέων, καὶ πολλάκις καὶ πολλῶν κατὰ φύσιν
ζόντων τῆς Ἀφρικῆς ἢ καὶ ἄλλων ἡπείρων;

Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἀπαντῶντες ἤδη τοὺς ἐρευνητὰς καὶ ἐδό-
θησαν καὶ διάφοροι ἀπαντήσεις. Ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐπὶ πολὺν χρόνον
κρατήσασα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Herodotus, ὅτι τὰ παραμύθια πάντα ἔχουν
παροῖδα τὴν Ἰνδοικὴν. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη αὕτη τοῦ Herodotus καθὼς
καὶ πολλὰ ἄλλα θεωρήματα, ἡ ὁποία ἀποκρίνεται κατὰ νὰ ὁμοίαν συνολικὴν ἀπάν-
τησιν διὰ τὴν προέλευσιν ὅλων ὅσων τῶν παραμυθίων, δὲν δύνανται νὰ
καταλήξῃ εἰς πόρισμα ἀσφαλές. Ὡς, ἔφ' ὅσον ἕκαστον παραμῦθι
καθ' ἑαυτὸ ἀποτελεῖ ἐντεχνον αὐτοτελὲς ἔργον καὶ ἔφ' ὅσον οἱ ὄροι
διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παραμυθιοῦ ὑπῆρχον εἰς πλειοτέρους λαούς,
δὲν εἶναι ὀρθὸν οὔτε καὶ μεθοδικὸν νὰ ἀναζητῇ κανεὶς συνολικῶς τὴν
πατρίδα τῶν παραμυθίων, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναζητῇται ἡ πατρίς ἐνὸς
ἐκάστου ἰδιαιτέρως. Πρέπει δηλαδὴ δι' ἕκαστον παραμῦθι νὰ γίνεται
ἡ αὐτὴ ἐργασία, ἡ ὁποία γίνεται δι' ἕν οἶονδῆποτε φιλολογικὸν ἔργον,
τὸ ὁποῖον ἔτυχε νὰ διαδοθῇ εἰς περισσοτέρους λαούς. Πρέπει πρωτί-
στως νὰ συγκεντρῶνῶνται ὅλαι αἱ ἐκ τῶν διαφορῶν λαῶν παραλλαγαὶ
καὶ κατόπιν διὰ μεθόδου συγκριτικῆς, φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς νὰ
ἐρευνᾶται ἡ ὁδὸς τῆς διαδόσεως αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν καὶ νὰ
μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν πατρίδα του.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ
ἀνακαλυφθῇ ἡ ὁδὸς τῆς διαδόσεως καὶ ἡ ἀρχικὴ πατρίς τοῦ παραμυ-
θιοῦ. Διότι τὸ παραμῦθι, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἀδέσποτα λαϊκὰ τοῦ λόγου
μνημεῖα, τὰ διαδιδόμενα διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ, ὑφίσταται κατὰ
χρόνους καὶ κατὰ τόπους σπουδαιοτάτας μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι δυσχε-
ραίνουν πολλάκις τὴν ἐρευναν.

Ἄν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰ ἐκ τῆς λήθης χάσματα καὶ τὰς ἄλλας παραφθοράς, οἱ ἀφηγηταί, καὶ μάλιστα ὅπου εἶναι ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δράσεώς των, δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν πιστὴν τῶν παραδεδομένων διατήρησιν καὶ ἀφήγησιν, ἀλλὰ μεταχειρίζονται ἐλευθέρως καὶ κατὰ βούλησιν τὰ παραδεδομένα. Καὶ πρῶτα πρῶτα, ὥς παρατηρήσαμεν ἤδη, ἐπεκτείνουν ἢ περιορίζουν τὸ παραμῦθι διὰ τῆς προσθήκης ἢ τῆς ἀφαιρέσεως ἐπεισοδίων, ἢ τὸ καθιστοῦν ἀνδρικώτερον ἢ παιδικώτερον ἀναλόγως τοῦ ποιοῦ καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ ἀκροατηρίου των. Ἐπειτα, ὅσάκις μάλιστα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν μεταδίδεται, τὸ τροποποιοῦν καὶ τὸ προσαρμόζουιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἀκροατηρίου των, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτοῦ, τοὺς μύθους καὶ τὰς δοξασίας του, τὰς πίστεις καὶ τὸν χαρακτῆρα του.

Ἡ προσαρμογὴ αὕτη βεβαίως δὲν εἶναι πάντοτε τελεία, τὸ δὲ παραμῦθι λόγῳ τοῦ συντηρητικοῦ χαρακτῆρος, τὸν ὅποιον γενικῶς ἔχουν τὰ ὁμαδικὰ δημιουργήματα, διατηροῦν καὶ ἴχνη παλαιότερα καὶ ἀλλότρια πρὸς τὸ νέον περιβάλλον, καὶ τοιαύτη, ὥστε εἰς τὰ διεθνή ταῦτα τοῦ λόγου μνημεῖα καὶ ἐν τῇ κατὰ τόπους ἰδιαιτέραν ἐθνικῇ προσηγορίᾳ, ὅσα τὰ γεγεννημένα καὶ τὰ ἀλλογενή ἑλληνικά καὶ ἀπὸ ἄλλων λαῶν παραμύθια εἶναι, μὲν τὰ ἀντιστοιχὰ των καὶ εἰς ἄλλους λαούς, δὲν παύουν νὰ εἶναι, καὶ τοῦτο νὰ ἔχουν καὶ τὸν ἰδιαιτερόν ἐθνικόν των χαρακτῆρα. Ὡς ἐκ τούτου ἔνεκα αὐτοῦ ἀποβαίνει δυσχερὴς ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῆς προτεραιότητος τῶν παραλλαγῶν καὶ ἡ ἀνίχνευσις τῆς ὁδοῦ τῆς διαδόσεως καὶ τῆς πατρίδος τοῦ παραμυθιοῦ, ἡ δὲ ἀπάντησις εἰς τὰ ἀνωτέρω τεθέντα ἐρωτήματα μένει καὶ διὰ πολὺν ἴσως καιρὸν ἀκόμη θὰ μένῃ ἀνοικτή.

Ε'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

α') Ὄνομα καὶ διαίρεσις.

Ὅτι ἀνωτέρω εἰπομέν γενικῶς περὶ τῶν παραμυθίων ἰσχύει καὶ διὰ τὰ νεοελληνικά. Τὸ σύννηθες αὐτῶν ὄνομα εἶναι ἡ λέξις *παραμῦθι*, ὑπὸ τὸ ὅποιον ὅμως περιλαμβάνονται ποικίλαι διηγήσεις, εὐτράπελοι, μῦθοι διδακτικοί, μῦθοι παροιμιώδεις κτλ., κυρίως μὲν ὅσαι ἔχουν τὸ διηγηματικὸν πλάτος τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ ἄλλαι ἐντελῶς ἐπεισοδιακοῦ, ἀνεκδοτικοῦ χαρακτῆρος. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων εἰπομέν ἤδη εἰς τὸν οἰκείον τόπον, περὶ δὲ τῶν κυρίως παραμυθίων ὁμιλοῦμεν εὐθὺς κατωτέρω.

Δυστυχῶς ἡ κατάστασις τῶν συλλογῶν καὶ τῶν μέχρι τοῦδε γενο-

μένων δια τὰ νεοελληνικά παραμύθια ἔρευνῶν, σποραδικῶν ἄλλως τε καὶ ἐλαχίστων, δὲν ἐπιτρέπουν ἄξια λόγου γενικώτερα συμπεράσματα καὶ χαρακτηρισμούς. Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ κατὰ τοπικοὺς κύκλους ἔρευνα. Διότι ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον ἔχω ὑπ' ὄψιν προκύπτει, ὅτι τὸ παραμύθι κατὰ τόπους κατὰ διάφορον τρόπον καὶ εἰς διάφορον βαθμὸν ἐκαλλιεργήθη οὕτως, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς γενικῶς περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθιοῦ, προτοῦ ἐξακριβωθοῦν οἱ κατὰ τόπους χαρακτῆρες αὐτοῦ. Ὅσα σήμερον ἐκ τῶν ὀλίγων γενομένων ἐργασιῶν καὶ ἐξ ὀλίγων ἀτομικῶν μου παρατηρήσεων δύναμαι νὰ εἶπω ἐνταῦθα εἶναι τὰ ἑξῆς.

Τὰ νεοελληνικὰ παραμύθια ἐν τῷ συνόλῳ λαμβανόμενα δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τέσσαρας διαφόρους ομάδας. Ἡ πρώτη καὶ πολυπληθεστάτη πασῶν ἀποτελεῖται ἐκ τῶν παραμυθιῶν τῶν διεθνῶν, ἐκείνων δηλαδή τὰ ὅποια εἶναι κοινὸν κτῆμα καὶ ἄλλων πολλῶν λαῶν, ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν. Τὰ παραμύθια ταῦτα, ὅπως δὲ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς, οὐκ ἀνέχονται τὸν ἑλληνικόν, ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσαρμοσθῆναι εἰς τὸν ἑλληνικὸν περιβάλλον καὶ τὸν ἑλληνικὸν μυθολογικὸν κόσμον, ἀπὸ τοῦ δεσφύμενον τῶν περὶ τὰ αὐτὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Αἰφνης ἀντὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν νάνων ἢ ἄλλων τοιούτων μυθολογικῶν μορφῶν τῶν γεννητικῶν παραμυθιῶν, ἔχουν τοὺς ἑλληνικωτάτους δράκους, τὶς νεράιδες καὶ τοῖρες, τὰ στοιχεῖα, τὶς γοργόνες καὶ ἄλλας τοιαύτας μορφάς, συνήθεις εἰς τὰς νεοελληνικὰς παραδόσεις. Τοιαῦτα π.χ. εἶναι τὸ παραμύθι τῆς *Σταχτοπούτας*, τὸ παραμύθι τοῦ *Ἀφόβου*, πὺν ζητεῖ νὰ μάθῃ τί εἶναι φόβος, τὸ παραμύθι τῶν *ἐγνωμόνων ζώων* κτλ.

Ἡ δευτέρα περιλαμβάνει παραμύθια, τὰ ὅποια διατηροῦν ἀκόμη σαφεῖς τὰ ἴχνη τῆς ἀνατολικῆς καὶ δὴ τῆς τουρκικῆς αὐτῶν προελεύσεως. Εἰς τοὺς Τούρκους ἐξακολουθεῖ ἀκόμη τὸ παραμύθι νὰ καλλιεργῇται σοβαρῶς, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ μέσον ψυχαγωγίας τῶν μεγάλων. Κατὰ τὰς μακρὰς ἰδίως νύκτας τοῦ Ραμαζανίου εἰς τὰ καφενεῖα καὶ ἄλλα κέντρα συγκεντρώσεως διάφοροι ἐπαγγελματίαι ἀφηγηταὶ καὶ ἰδίᾳ δεξιότατοι ἀφηγοῦνται τὰ μακρότατα παραμύθια τῶν. Ἡ τέχνη τῆς διηγήσεως αὐτῶν καὶ τὰ παραμύθια τῶν εἶναι περίφημα καὶ περισπούδαστα καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας, πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν παρελήφθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐξελληνίσθησαν. Διατηρεῖται ὁμως ἡ ἐκτίμησις πρὸς τὸ τουρκικὸν πρότυπον καὶ συχνὰ ἤκουσα εἰς τοὺς ὁμίλους τῶν ἀφηγουμένων: *"Ἄμ νὰ τ' ἀκούῃς αὐτὸ τούρκικα, νὰ δῇς!"* *"Ἄλ- λουν γούστουν ἔχ' τούρκικα!"*

Πρέπει ὁμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι μὲ τὴν ἐξελληνίσιν τῶν τουρκικῶν τούτων παραμυθιῶν δὲν ἔγινε καὶ πλήρης ἡ ἀφομοίωσις αὐτῶν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον καὶ διακρίνει κανεὶς σήμερον εὐκόλως τὴν τουρκικὴν προέλευσίν των, διότι καὶ τίτλοι καὶ δνόματα προσώπων καὶ τόπων καὶ πραγμάτων καὶ φράσεις πολλάκις τουρκικαὶ ὁλόκληροι διατηροῦνται ἀμετάβλητοι. Συμβαίνει δὲ πολλάκις καὶ τὸ ἐξῆς. Παραμύθια παγκόσμια καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα πάγκοινα παραλαμβάνονται εἰς τινὰς τόπους ἐκ νέου ὑπὸ τὴν τουρκικὴν μορφήν καὶ οὕτως ἔχομεν ἐκ παραλλήλου μίαν ἑλληνικὴν καὶ μίαν τουρκικὴν μορφήν. Ἐνίοτε δὲ τὸ πρᾶγμα προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερον καὶ παραμύθια καὶ διηγήσεις ἑλληνικαὶ περιελθούσαι εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπανέρχονται εἰς τοὺς Ἑλληνας μὲ χαρακτηρισ τουρκικούς. Ἐν γένει δὲ δύναται νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς κάποιαν ἰδιαιτέραν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν, κατὰ τόπους περισσότεραν ἢ ὀλιγωτέραν, μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν παραμυθιῶν, ἡ ὁποία μόνον ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἀναμνηστικῆς καὶ τοῦ συνεχοῦς ἀμοιβαίου δανεισμοῦ μεταξὺ τῶν αὐτῶν τούτων λαῶν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ.

Ἐκ τῶν προηγουμένων παραμυθιῶν διακρίσονται ἴχνη τῆς τουρκικῆς αὐτοῦ προέλευσεως, ἀναφέρω προερίτως τὸ ὑποκρινόμενον τίτλον Ἡ κυρὰ Ζορζῶνα ἐκ Σύμης ¹, τὸ ὁποῖον ὅχι μόνον καὶ ἐν τῷ συνόλῳ καὶ εἰς διαφόρους λεπτομερείας συμπίπτει πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κύπριος δημοσιευθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον Güzel Achmed ², ἀλλὰ διατηρεῖ καὶ τὸ τουρκικὸν τέρας *Καρακίς*, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν *Μαύρην κόρην* καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τερατώδη νεάνίδα Arap - Üzengi τοῦ συγγενοῦς τουρκικοῦ παραμυθιοῦ Schach - Ismaïl ³. Ἡ μόνη μεταβολή, ἡ ὁποία ἔγινε, πλὴν ἄλλων ἐπεισοδιακῶν προσθαφαιρέσεων, εἶναι, ὅτι τὰς διαφόρους γυναῖκας, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς σχέσεις ὁ ἥρωας, δὲν νυμφεύεται, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸ τουρκικὸν πρότυπον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ τουρκικὰ ἦθη δέχεται τὴν πολυγαμίαν.

Ἡ τρίτη ὁμὰς περιλαμβάνει εὐάριθμὰ τινὰ παραμύθια, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι καταφανῆ τὰ ἴχνη τῆς συγγενείας πρὸς ἀρχαῖα μυθολογήματα καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ κατάγονται κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ⁴.

1) Ζωγράφ. Ἀγών, τόμ. Α', 1891, σ. 224.

2) Mundarten der Osmanen, σ. 266 κέ.

3) Αὐτόθι, σ. 27.

4) Τοιαῦτα σημειώνει τινὰ ὁ BERN. SCHMIDT, Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, Leipzig 1877, σ. 6 κέ.

Ἡ δὲ τετάρτη τέλος καὶ τελευταία ὁμὰς περιλαμβάνει διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως παλαιότερων, μεσαιωνικῶν ἐπυλλίων καὶ ᾠμάτων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ὑστερώτερον ἐφέροντο παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ πολυάριθμα διηγηματικά ᾠσματα, ἀκριτικά καὶ ἄλλα, καθὼς καὶ εἰς δημόδη γλῶσσαν ἐπύλλια, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις ἢ εἶναι μεσαιωνικαὶ ἢ φθάνουν πολλάκις καὶ μέχρι τοῦ ἑλληνιστικοῦ μυθιστορήματος. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ τοῦ Ἡμεριίου καὶ τῆς Μαργαρώνας, τοῦ Φλωρίου καὶ τῆς Πλατσιαφλώρας, τοῦ Ἀπολλωνίου κτλ. Ἀλλὰ τὰ ᾠσματα ταῦτα καὶ τὰ ἐπύλλια ἤρχισαν βαθμηδὸν πολλαχοῦ νὰ λησμονοῦνται ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν αὐτῶν μορφήν, χωρὶς ὅμως νὰ λησμονῇται καὶ ἡ ὑπόθεσις των, ἡ ὁποία ἐξετίθετο εἰς πεζὸν λόγον, ἐντὸς δ' αὐτῆς ἐγκατεσπείροντο οἱ ὀλίγοι ἐκ τῆς λήθης περισφζόμενοι στίχοι. Παράδειγμα σαφές τῆς ἀποσυνθέσεως ταύτης ᾠσματος εἰς διήγησιν πεζὴν ἔχομεν ἐν Λαογραφίᾳ (τόμ. Α', σ. 242 κέ.) παραμῦθον τοῦ ᾠσματος τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ. Οὕτω βαθμηδὸν τοιαῦτα ἀντεβάλλετο εἰς παραμῦθι καὶ ἔχομεν π. χ. ἐκ μὲν τοῦ ἐπύλλου τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμῦθι τοῦ Ἀπολλωνίου, ἐκ τοῦ ἀκριτικοῦ ᾠσματος τῆς Λιγνέου τῆς παραμῦθου τοῦ Ἑντορῆ, κτλ., ὅπου παραμῦθον ὁ Λαογράφος ἔκλεψε, καὶ ἐξ ἄλλων ἄλλα.

β') Τεχνοτροπία καὶ ὕφος.

Ἡ τεχνοτροπία τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθιοῦ δὲν διαφέρει καθόλου τῆς ἐν γένει παραμυθιακῆς τεχνοτροπίας, ὡς ἐξακριβώσαμεν αὐτὴν ἀνωτέρω. Καὶ εἰς αὐτὴν παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ χαλαρὰ παρατάξις τῶν ἐπεισοδίων, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τοὺς παραμυθάδες ἄνευ οὐσιώδους ἀλλοιώσεως τοῦ ὅλου νὰ προσθέτουν καὶ νὰ ἀφαιροῦν ἐπεισόδια, νὰ περιορίζουν ἢ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ παραμῦθι κατὰ βούλησιν. Ἡ διήγησις γίνεται εἰς πεζόν, ἀλλ' ἡ παρεμβολὴ εἰς αὐτὴν στίχων δὲν εἶναι τι ἀσύνθετος. Εἶναι δὲ οἱ στίχοι οὗτοι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἀεμνήστου Ν. Πολίτου¹, ἢ στίχοι δημοδῶν ᾠμάτων, ἐπικαιρῶς ἀναφερόμενοι, καὶ ἔμμετροι παροιμίαι, ἢ λόγοι καὶ ἐπῳδαί, τυπικῶς ἐπαναλαμβανόμεναι, ἢ λόγοι καὶ διάλογοι ἀνθρώπων μεταμορφω-

1) Λαογρ., τόμ. Α', σ. 71 κέ.

2) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Ἐκλογαί, ἀρ. 74.

3) JOHN RIO, Νεοελληνικά παραμύθια, 1879, σ. 14, ἀρ. 4.

4) Λαογρ., τόμ. Α', σ. 80, ὅπου βλέπε καὶ σχετικὰς παραπομπάς.

μένων, φωναί ὄντων ἀοράτων, ἐπιγραφαί παλατιῶν ἢ σκευῶν, θρηνοί, ἀραὶ κτλ. ἢ τέλος λόγοι ἔμμετροι, οἱ ὅποιοι φαίνονται ὡς τὰ μόνα λείψανα ἐπικού ποιήματος, ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ παραμύθι.

Τυπικαί εἶναι αἱ ἐνάρξεις, καθὼς καὶ αἱ κατακλείδες τῶν παραμυθίων, αἱ ὁποῖαι συνήθως ἔχουν μορφήν ἔμμετρον. Δύνανται δὲ νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας. Πρῶτον εἰς προσαγορεύσεις ἢ χαριεντισμοὺς ἢ περιπαίγματα τοῦ ἀφηγητοῦ πρὸς τοὺς ἀκροατάς, καθὼς καὶ εἰρωνείας εἰς βάρος τῆς πιθανότητος τοῦ παραμυθοῦ, οἷα π. χ. ἡ γνωστοτάτη ἔναρξις

Κόκκινη κλωστή βαμμένη
στήν ἀνέμη τυλιγμένη
δῶς' της κλωτσο νὰ γυρίσῃ,
παραμύθι ν' ἀρχίσῃ.

Ἀρχὴ τοῦ παραμυθοῦ, καλεῖται ἀρχὴ ἐντιᾶς σας.

Καὶ αἱ κατακλείδες:

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ψάματα νὰ πῶς
εἰσά' ν' τὰ παραμύθια.

ΑΘΗΝΩΝ

Παραμύθι, μὴ δὲ
ἡ κοιλιά σας πίδαρος.

Ἦτρώανε κ' ἠρίνανε
κ' ἠλαρδομουστακιάσανε.
Ψώματα κι ἀλήθεια,
εἰσά' ν' τὰ παραμύθια¹.

Δεύτερον εἰς ἔμμετρον περίληψιν τοῦ παραμυθοῦ, προτασσομένην τῆς διηγήσεως. Τὸ τοιοῦτον ὅμως εἶναι σπάνιον. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει ὁ Ν. Πολίτης τὸ ἑξῆς:

Ὁ βασιλιάς ὁ Ζούλιαρης, πὺν εἶχ' ὁμορφη γυναικα,
μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ τὴν εἶχε χρόνους δέκα
μῆτε πουλὶ τὴν ἔβλεπε, μὴδ' ἥλιος τὴν ἐθεώρει,
μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ ἦταν κλεισμένη ἡ κόρη.

1) Βλέπε καὶ ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν, σ. 105.

Μὰ ἓνα βασιλόπουλο ἐτρώπησε τὸ χῶμα
καὶ πῆγε καὶ τὴν εὗρε καὶ τὴν λυγερὴ στὸ στρῶμα.

Συνήθως αἱ περιλήψεις αὗται οὐδὲν κοινὸν ἔχουν πρὸς τὸ παραμῦθι, ἔχουν δὲ μᾶλλον, ὥς καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, χαρακτηριστικὰ εἰρωνικόν. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Νὰ σοῦ πῶ 'να παραμῦθι
τὸ κονκκὶ καὶ τὸ ρονβίδι,
π' ἀνεβαίνει στὴ σκυιά
καὶ πατεῖ στὴν καρδιά
καὶ φωνάζει κοῦ! κοῦ!
καὶ καρένας δὲν ἀκούει.

Τρίτον εἰς γελοῖον προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον συνέβησαν τὰ γεγονότα τοῦ παραμυθίου, οἷον

Μιὰ σὺν ἡμέρᾳ ἡμαῖν
εἶχαν οἱ Τούρκοι παραζάνι
κ' οἱ Ἕλληνες περὶ τὰ
κ' οἱ Ἕσπεροι ἡσπάζον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Πλὴν τῶν ἐνάρξεων καὶ ἐπικυκλείδων τυπικαί εἶναι ἐπίσης καὶ αἱ διακοπαί, ἰδίως ὅταν τὸ παραμῦθι εἶναι μακρὸν καὶ ἡ νῦξ προχωρήσῃ. Τὸ συνηθέστατον εἶναι, Νὰ μὴ τὰ πολυλογοῦμε καὶ πληρέστερον, Νὰ μὴ τὰ πολυλογοῦμι καὶ τὰ παιδιὰ νυστάξ'νι καὶ τὸν παραμῦθ' μιγάλου. Ἐνίοτε λαμβάνουν μορφὴν ἔμμετρον, ὥς π. χ. ἡ ἀκόλουθος:

Τί τὰ θέλεις;

Νὰ τὰ κοντολοοῦμεν

γιατ' ἡ νύχτα 'ναι μικρὴ καὶ τὰ παιδιὰ νυστάζουν.

'Ἄλλοι σοῦνται καὶ ἄλλοι ξοῦνται

καὶ ἄλλοι κοῦπ' ἀνάσκελα κοιμοῦνται.

* * *

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος καὶ τὰ νεοελληνικά παραμῦθια ἔχουν τὸ αὐτὸ πλατὺ διηγηγαιτικὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον εἶναι κοινὸν εἰς ὅλα τὰ παραμῦθια. Ὁφείλομεν ὅμως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τὸ ὕφος τοῦτο ἐνδρέει ἀπανταχοῦ μὲ τὴν αὐτὴν ἀδιατάρακτον ἄνεσιν καὶ ἡρεμίαν, οὔτε ἡ

διήγησις εἶναι ἐξ ἴσου ἐντεχνος εἰς ὅλα τὰ παραμύθια. Αἱ διαφοραὶ αὐταὶ ὀφείλονται βεβαίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν ἀφηγητῶν, καθ' ὅσον ἄλλοι ἔχουν περισσότερον ἄλλων τὸ χάρισμα τῆς ἀφηγήσεως, προερχονται ὁμως καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ φύλου, καθ' ὅσον ἄλλως διηγοῦνται οἱ ἄρρενες ἀφηγηταὶ καὶ ἄλλως αἱ γυναῖκες, καθὼς καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀκροατηρίου, καθ' ὅσον ἄλλας ἀπαιτήσεις ἔχει τὸ ἀκροατήριον, ὅταν ἀποτελῇται ἀπὸ ἡλικιωμένων, καὶ ἄλλας, ὅταν ἀπὸ μικροῦς.

Παρατηροῦνται δ' αἱ διαφοραὶ αὐταὶ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἀλλὰ κυρίως κατὰ διαφόρους τόπους, καθ' ὅσον προϋποθέτουν διάφορον ἑκασταχοῦ καλλιέργειαν καὶ διαφορετικὴν τοῦ παραμυθιοῦ θέσιν εἰς τὴν ζωὴν. Οὕτως ὅπου, καθὼς π. χ. εἰς τινὰς νήσους, ἐξακολουθεῖ τὸ παραμῦθι νὰ ἀποτελῇ μέσον ψυχαγωγίας καὶ τῶν μεγάλων καὶ νὰ καλλιεργῇται μετὰ τῶν, καὶ ἡ διήγησις αὐτοῦ εἶναι τεχνικώτερα καὶ ῥεεὶ ἀναπαυτικὰ καὶ ἀπροσκοπτικῶς μὲν ὡς ἀφηγηματικὸν πλάτος, καὶ αἱ παραλλαγαὶ μᾶς παρουσιάζονται ποικίλως καὶ ἄνευ χασμάτων. Ὅπου ὁμως ἐξέπεσε πλέον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδίων καὶ εἰς τὴν σκόπῃ τῆς διήγησιν ἔκειτο καὶ ἡ παραμυθία ἐκτενέστερα παρὰ τὴν ἀπλοῦς καὶ τὸ ἀφηγηματικὸν πλάτος καὶ ἄνευ ἐκκολοβώθη καὶ αἱ παραλλαγαὶ ἐμφανίζονται συνήθως ποικίλως καὶ ἐξαλλοιώσεων. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, καὶ ἡ παρατήρησις ἡμῶν αὕτη ἐπὶ ἀτελοῦς στηριζομένη ὕλικον μόνον ὡς προσωρινὴ πρόπει νὰ χαρακτηρισθῇ, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν νήσων προερχόμενα παραμύθια καὶ ἀρτιώτερα φαίνονται καὶ εἰς τὴν διήγησιν τεχνικώτερα, ἐνῶ τὰ ἐκ τῆς στερεᾶς καὶ ἐλλειπέστερα καὶ τραχύτερα. Χαρακτηριστικώτατα δὲ παραδείγματα διηγηματικῆς ἐκτραχύνσεως παρέχουν αἰτωλικά τινα παραμύθια, δημοσιευθέντα ἐν τῇ Λαογραφίᾳ¹, καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα.

Σ'. ΠΑΡΑΜΥΘΑΔΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΖΩΗΝ

Ἐπαγγελματίαι παραμυθᾶδες, οἱ ὅποιοι ἀντὶ ἀμοιβῆς νὰ διηγοῦνται παραμύθια, σήμερον τοῦλάχιστον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, δὲν ἔχω πληροφορίας, ἐὰν ὑπάρχουν. Ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστόν, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, ἐὰν ὑπῆρχον καὶ εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους,

1) Τόμ. Β', σ. 385 κέ.

τούς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Μόνον περὶ παραμυθῶν τῶν καραβιῶν ὑπάρχουν ἀραιαί τινες πληροφορίες. Οὗτοι ἦσαν γέροντες, τεχνῖται εἰς τὴν διήγησιν, τοὺς ὁποίους παρελάμβανον οἱ πλοίαρχοι, διὰ νὰ διηγούνται παραμύθια εἰς τοὺς ναύτας εἰς τὴν πλώρην τοῦ καραβιοῦ κατὰ τὰ μακρὰ ταξίδια. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἐλληνικὸν παραμῦθι ἔχει περιέλθει εἰς τὸ στόμα τῆς γιαγιάς. Ὀλίγα εἶναι τὰ μέρη, ὅπου ἀκόμη καλλιεργεῖται μετὰ τῶν μεγάλων ὄχι βέβαια ἀπὸ ἐπαγγελματίας παραμυθάδες, ἀλλ' ὅπως-δήποτε ἀπὸ ἀνθρώπους ἡσκημένους εἰς τὸ παραμῦθι, ἔχοντας δὲ πρὸς τὴν διήγησιν ἰδιαιτέραν κλίσιν καὶ ἰδιοφυΐαν. Δυστυχῶς ἀρκετὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου πληροφορίας δὲν ἔχομεν, διότι συνήθως οἱ συλλογεῖς προσέχουν εἰς τὰ κείμενα μόνον καὶ ὄχι εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παραμυθιοῦ ἐντὸς τοῦ λαοῦ. Εὐτυχῶς ὅμως ἀπὸ ἓν τοῦλάχιστον μέρος, τὴν Τήνον, σαφεῖς παρατηρήσεις καὶ πληροφορίες παρέσχεν ὁ Ἀδαμ. Ἀδαμαντίου εἰς τὰ Τηνιακά του παραμῦθια¹ καὶ ταύτας παραθέτω ἐνταῦθα, διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς παράδειγμα εἰς τοὺς μέλλοντας συλλογεῖς.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἀδαμ τοῦ ταξιδιάρχου τὰ παραμύθια ἐν Τήνῳ ἔχουν ἀκόμη πραγματικὴν ἀντικειμένην ἀξίαν ἐν τῷ λαῷ, λέγονται καὶ μετὰ τῶν μεγάλων. Παραμύθια ἀπὸ τῶν ὁλοκλήρων οὐκ ἔχουσιν οὐδὲν τοῦ λαοῦ καὶ τὰ παιδιά μιὰ φορὰ νὰ τὴν ἀκούσιν, ἢ νὰ παραμυθι, τὴν ἀρπάζουν. Ἀλλὰ μερικοὶ εἰς τὰ χωρία τὰ ἐξ ὧν ἐκείνην τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην ἀρπάζουν νὰ τὰ κάνουν μεγάλα, νὰ βάζουν ὅτι ἄλλα, ἔξερουν νὰ τὰ κολλοῦν, νὰ βάζουν καὶ ὀξεῖες. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι εἶναι γνωστοὶ ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ χωριοῦ των ἀλλὰ καὶ ἔξω, καὶ ὀνομάζονται παραμυθάδες οἱ ἄνδρες καὶ παραμυθοῦδες αἱ γυναῖκες. Ὅχι δὲ μόνον γνωστοὶ εἶναι οἱ παραμυθάδες, ἀλλὰ καὶ ἐν τιμῇ. Μὲ ὑπερηφάνειαν δὲ διηγείτο εἰς εἰς τὸν Ἀδαμαντίου, πὺς ὁ προύχοντας, ἂν κ' ἦταγε γραμματισμένος, ἔστειλε, μὲ φώναζε καὶ ὅλγα παραμύθια· καὶ ὅξω λέγαν τὸν Ἀ' Βασίλη μὰ οὔτε γι' Ἀ' Βασίλη οὔτε γιὰ τίποτας τὸν ἡμελε' ἤθελε παραμύθια. Ξέρουν δὲ καὶ τὰ καλύτερα παραμύθια καὶ τὰ περισσότερα οἱ ναῦται, οἱ παπουτσηδες, οἱ φουρνάρηδες καὶ οἱ φουρνάρισσες.

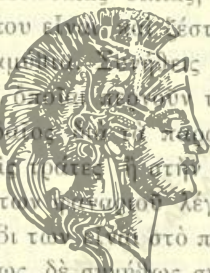
Ὁ καιρὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον λέγονται τὰ παραμύθια, εἶναι ὁ χειμὼν καὶ ἰδίως τὸ Σαρανταήμερο μὲ τίς μεγάλες νύχτες. Εἰπῆκαμε τοῦ Σαρανταήμερου τὰ παραμύθια, εἶναι φράσις παροιμιώδης, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται διὰ νὰ δείξουν τὸ πλῆθος τῶν λεχθέντων πα-

1) Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας, τόμ. Ε', σ. 277 κέ.

ραμυθίων. Κατὰ τὰς νύκτας ταύτας, ἀφ' ἑνὸς διὰ τὰ νὰ περάσουν τὴν ὥρα καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὰ νὰ ξεσταθοῦν, συνέρχονται καθ' ὁμίλους, ὅπου ἕκαστος λέγει τὸ παραμῦθι τοῦ ἧ ὅλοι μαζί ἀκούουν ἓνα. Λέγονται δὲ αἱ ἐσπερίδες αὗται *σπεροκαθίσματα*. Ἐκεῖ μαζεμένοι ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο καὶ αἱ μητέρες μὲ τὰ παιδιά στὴν ἀγκαλιά, ἀκούοντας μὲ θρησκευτικὴ προσοχὴ τὸ παραμῦθι, λησμονοῦν τὴ φτώχεια τῶν, λησμονοῦν τὸ κρῦο καὶ τὴ γύμνια τῶν. Ὁ παραμυθὰς ἀρχίζει, τὸ ἀκροατήριον θερμαίνεται καὶ τὴν διήγησιν διακόπτουν κρίσεις ἀτομικαί· *Μωρὲ τὴν εἰδγες τὴν ἄπιστ!* — *Ἄ!* μὰ στάσῃς νὰ δγῆς τί θ' ἀπογένη'. Αἱ συναθροίσεις αὗται εἶναι αἱ δημοσιώτεραι, οὕτως εἰπεῖν, ὅπου ὁ παραμυθὰς ἐν μόνον παραμῦθι καθ' ὅλον τὸ σπεροκαθίσμα διηγείται. Ἐνίοτε ὅμως τὸ παραμῦθι δὲν τελειώνει τὴ μιὰ βραδυνὰ καὶ ἀποχωρίζονται διὰ τὰ νὰ συναθροισθοῦν τὴν ἐπομένην καὶ ἀκούσουν τὸ παραμῦθι.

Συναθροίζονται δὲ καὶ εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, συνηθέστερον ὅμως εἰς τὸν φοῦρνον τοῦ χωριοῦ, ὅπου εἶναι ἡ ἐστία. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ φουρνάρηδες ἔχουν πολλὰ παραμῦθια. Συναθροίσεις δὲ εἶναι αἱ συγκεντρώσεις καὶ μόνον γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι περνοῦν τὴν ὥρα τους μὲ τὰ παραμῦθια. Ἄλλος τόπος σπουδαῖος ἐστὶ τὸ παραμῦθον ἐν τῇ κλισίᾳ. Οἱ τραπεζήδες μέγα στίβον ἔχουσιν, ἡ στίβος ἀκρογιαλιά ὑπὸ τὸ τρεμοσβήνον φῶς τοῦ ναυτικοῦ τὰ ἑσπέρια λέγουσιν τὰ παραμῦθια τῶν καὶ οἱ ναῦται, ὅταν τὸ καράβι τὰς νύκτας τὸ πέλαιος, στὴν πλώρη μαζεύονται καὶ διηγοῦνται. Ὅπως δὲ συνήθως συμβαίνει μεταξὺ μόνον ἀνδρῶν, τὰ παραμῦθια αὐτὰ δὲν εἶναι πάντοτε σεμνά. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ καφενεῖα, ὅταν πρωτῆ, πρωτοῦ φέξῃ, πηγαίνουν οἱ ψαράδες καὶ οἱ ἄλλοι ἐργατικοὶ γιὰ τὰ νὰ πιοῦν τὸ φασκόμυλο. Ἐκεῖ ἀναθέτουν εἰς ἓνα τὴν διήγησιν παραμυθιοῦ, ἕως ὅτου ἐξημερώσῃ καὶ πᾶν ὁ καθένας στὴ δουλειά του. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ τσαγκαράδικα, ὅπου εἰς τὰ νυχτέρια οἱ ἐργαζόμενοι ἔχουν ὡς ἀνακούφισιν τῆς ἐργασίας τῶν τὰ παραμῦθια.

Ὁ Ἀδαμαντίου μᾶς λέγει καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον διηγοῦνται οἱ παραμυθᾶδες. Ὅταν ἀρχίζῃ τὴν διήγησίν του ὁ παραμυθὰς, πρῶτα πρῶτα θὰ εἴπῃ τὸν τίτλον τοῦ παραμυθιοῦ ὑπὸ τὸν ἐξῆς τύπον· *Ἀπόψε θὰ ποῦμε τὴν Ἀλογοφάτσα*, ἢ, *Θὰ σᾶς πῶ τὸ Γιαννάκη*, ἢ, *Ἀπόψε θὰ ποῦμε τῆς Μαριγῶς τὸ παραμῦθι* κττ. Ἐν γένει δὲ ὁ τίτλος δὲν εἶναι τι ὠρισμένον. Συνήθως εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, πολλάκις ἄλλον δευτερεύοντος προσώπου, ἐνίοτε δὲ λαμβάνεται τίτλος καὶ ἐκ δευτερεύοντος συμβάντος. Ἐν τῇ διηγῇ ὁ παραμυθὰς

θερμαίνεται πολλάκις καὶ χειρονομεῖ καὶ διὰ τοῦ σχήματος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του ἢ τὴν ἀπαρέσκειαν διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ παραμῦθι. Πολλάκις δὲ καὶ διακόπτων τὴν διήγησιν στρέφεται πρὸς παρακαθήμενόν τινα καὶ ἐκφράζει τὴν ἀτομικὴν του γνώμην περὶ τινος συμβάντος.

Ὡς πρὸς τὸ λεκτικὸν φυλάττει τὴν παράδοσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν λέξεων παλαιότερων ἢ σημασία δὲν εἶναι πλέον γνωστὴ εἰς τοὺς ἀκροατάς, διότι ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ νέων, ὁ παραμυθὰς λέγει μὲν τὴν παραδοθεῖσαν, ἐπάγεται ὅμως ἀμέσως τὴν ἐξήγησιν, οἷον ἐπῆρ' ὁ σιίξης· σιίξης θὰ πῇ ἀχουριέρης. Ἐνίοτε μὴ εὐρίσκων τὴν κατάλληλον λέξιν διὰ νὰ ἐκφρασθῇ, ἢ πλάττει νέας ἢ λέγει οἰανδήποτε ἄλλην περιστατικὴν, δεικνύει ὅμως ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Τέλος καὶ διὰ μορφασμῶν καὶ χειρονομιῶν ἐκφράζει ὅ,τι δὲν ἡμπορεῖ διὰ τῶν λέξεων.

Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, εἰς τοὺς παραμυθιστοὺς μάλιστα, οἱ ὅποιοι ὑπέστησαν κάπως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκπαίδευσης, παρατηρεῖται κάποια τάσις ἐξαρχαΐσμου τῶν δημοτικῶν λέξεων. Πέραν ὅμως μεμονωμένων ἀποπειρῶν δὲν δύναται νὰ προσληφθῇ ὡς περιγραφικὴ περιφροσύνη καὶ ἀλλὰ δημόδιον στοιχεῖον δὲν εἶναι αἱ λέξεις ν' ἀλλάξουν. Ἐνίοτε τὴν ἀρχαίαν φράσιν, τὴν ὅποιαν ἡ κοινὴ δὲν ἐννοοῦν, καὶ κακῶς ἀκούοντες, κακῶς ξαναλέγουσιν καὶ ὅταν κάμνει τὸν κύκλον τῆς ἢ λέξις στὸ χωριό. Τώρα τὸ πῆραν καὶ τὸ λένε οὔλοι, κι ὅταν τὸ λένε, λένε καὶ τ' ὄνομά τ' ἐκείνου, πὺν τό 'πε' λέν', κα θ ὡς τὸ λ έ ε ι ὁ τ ά δ ε ς· κι ὅ,τι ἄλλο λόγο πὺν, πὺν τὸν εἶχε 'πεῖ κι ἄλλος, λέν' καὶ τ' ὄνομά τ'.

Μεταβολαὶ εἰς τὴν διήγησιν τοῦ παραμυθιοῦ μόνον εἰς ἐπουσιώδη τινὰ δύναται νὰ γίνουν, ὡς π. χ. εἰς ὀνόματα, εἰς μικράς τινας περιπετείας καὶ ἐκφράσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μεταβολὴ εἶναι ἀδιάφορος. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ στερεότυποι χαρακτηριστικαὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι διατηροῦνται, οἷανδήποτε περικοπὴν ἢ προσθήκην καὶ ἂν ὑποστῇ τὸ παραμῦθι, καὶ ἐπανέρχονται ἀναλλοίωτοι εἰς πᾶσαν ἀνάλογον περιπέτειαν καὶ περίστασιν. Ἐν γένει δὲ παρατηρεῖ ὁ Ἀδαμαντίου, ὅτι αἱ μεταφορικαὶ ἐκφράσεις, αἱ παρομοιώσεις, αἱ συγκεκριμέναι παραστάσεις καὶ ἡ ἔλλειψις ἀφηρημένων ἐννοιῶν, αἱ πραγματικαὶ περιγραφαί, ὅπου ἔχουν τὰ ὀριά των σαφῶς περιγεγραμμένα καὶ ὠρισμένα, ἀπηλλαγμένα ὅλως ἀπὸ εἰκόνας ἀορίστους καὶ νεφελώδεις, ταῦτα ἀποτελοῦν τὸ ρητορικὸν στοιχεῖον τῶν παραμυθιῶν καὶ ἀξίζουσιν νὰ μελετηθοῦν ἰδιαιτέρως.

Ἀξιοσημεῖωτοι εἰς τὰ παραμύθια εἶναι καὶ αἱ ἐπαναλήψεις καὶ ἀξιοθαύμαστος ἡ πίστις τῆς μνήμης τῶν ἀφηγητῶν. Ἐχουν δὲ τὴν ἐλευθερίαν οὗτοι νὰ διαπλάττουν τὸ παραμῦθι κατὰ βούλησιν, βραχύνοντες ἢ ἐπεκτείνοντες αὐτὸ διὰ προσθήκης ἐπεισοδίων. Μόλις τ' ἀκούσω, δάσκαλε, τὸ παίρνω τὸ παραμῦθι. Ἐ! σὰν εἶναι μικρὸ κάτ' κολλῶ κ' ἐγώ, κάτ' παρακλάδια, γὰρ νὰ γέν' μεγάλο, ἔλεγε ἕνας παραμυθάς. Πολλάκις δὲ μακρότατα παραμύθια τὰ περιορίζουν εἰς δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρας τὸ πολὺ περιπετείας, τὰς ἀπαραιτήτους, ὅπως πλασθῇ τὸ παραμῦθι. Ἐντεῦθεν δημιουργεῖται φαινομενικὴ τις ποιικιλία παραμυθίων, ἐνῶ κυρίως πρόκειται περὶ τῶν αὐτῶν πυρήνων, οἱ ὅποιοι ἐκάστοτε διαφοροτρόπως περιβάλλονται.

Ζ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι εἰς τὰ προσέξῃ ὁ συλλογεὺς πλὴν τῆς προσεκτικῆς καταγραφῆς τοῦ παραμυθίου. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἐξετάζεται ποῦ καὶ πότε καὶ ὑπὸ τίνων γίνονται τὰ παραμύθια, ἐὰν πολ. πλ. καὶ παλαιὰ ἢ νεώτερα, ἐν ἑσθέρῳ ἢ ἀλλοῦ πνεύματι, ἀπὸ τὴν νύκτα ἢ τὴν ἡμέραν ἢ εἰς ὠρισμένα ἐποχὰς, ἐν ὑπὸ γυναικῶν ἢ ὑπὸ ἀνδρῶν ἢ ἐπαγγέλματος παραμυθιστῶν, καὶ ἐὰν πρὸς μεγάλους, ἀνδρας ἢ γυναῖκας, ἢ πρὸς παιδία μόνον. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειῶνται ἀκριβῶς αἱ ἔμμετροι ἢ ἄμετροι τυπικαὶ ἐνάρξεις καὶ κατακλείδες, καὶ οἱ ἄλλοι τεχνικοὶ τρόποι τῆς διηγήσεως καὶ τῶν διακοπῶν, οἱ ὅποιοι μαρτυροῦν ὠρισμένην τεχνοτροπίαν. Τούτων πάντων ἡ γνώσις εἶναι ἀπαραίτητος, διότι ἐξ αὐτῶν ἐξηγεῖται πολλάκις καὶ ἡ μορφὴ τῶν παραμυθίων.

Συλλογαὶ παραμυθίων ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε πλεῖσται εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, πολὺ δὲ περισσότεραι κεῖνται εἰς τὰ διάφορα ἀρχεῖα Λαογραφικῶν ἐταιρειῶν ἀδημοσιεύτοι. Ἐπισκόπῃσιν τῶν συλλογῶν τούτων, δημοσιευμένων καὶ μὴ, μᾶς παρέχει ὁ Φιλλανδὸς ἐρευνητὴς ANTTI AARNE ὑπὸ τὸν τίτλον *Übersicht der Märchenliteratur, Hamina 1914* (F. F. Communications No : 14), ὅπου ὁ ἀναγνώστης δύναται ἐπωφελῶς νὰ ἀνατρέξῃ.

Διὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην σημειοῦμεν ἐνταῦθα τινὰς τῶν κυριωτέρων συλλογῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων. Τοιαῦται ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν μεταφράσει εἰς ἕνας γλώσσας. Μεγάλῃ συλλογῇ εἶναι ἡ τοῦ J. G. von HAHN, *Griechische und albanesische Märchen*, 1864, 2 τόμ., τῆς ὁποίας τινὰ τῶν ἑλληνικῶν πρωτοτύπων ἐδημοσιεύθησαν μετὰ προσθήκης καὶ ἄλλων παραμυθίων ὑπὸ τοῦ J. RIO, *Neοελληνικά παραμύθια, Contes pop. grecs, publiés d'après les manuscrits du J. G. de Hahn et annotés*, 1879, τοῦ B. SCHMIDT, *Griechische Märchen, Sagen und Volkslie-*

der, Leipzig 1877, ὅστις παραθέτει καὶ βιβλιογραφίαν παλαιότερων συλλογῶν. Ἐπειτα τοῦ H. M. LÉGRAND, Recueil de contes populaires grecs, 1881 καὶ εἴ τι ἄλλο. Περιοδικά, περιέχοντα παραμύθια, εἶναι τὰ *Νεοελληνικά ἀνάλεκτα* τοῦ Παρνασσοῦ, αὐτοὶ οἱ τόμοι τοῦ περ. Παρνασσός, τὸ *Δελτίον* τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, ὁ Ἀστὴρ τοῦ Πόντου, ὁ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, ὁ *Ζωγράφειος ἀγών*, δημοσιευθεῖς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συλλόγου, ἡ *Λαογραφία*, διὰ τὰ ἀναφέρω μόνον τὰ κυριώτερα. Διότι εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ νεοελληνικά περιοδικά, ἡμερολόγια κττ. εὗρισκονται σποραδικῶς δημοσιευμένα παραμύθια. Ἐπίσης εἰς τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν *Folk-Lore* (τόμ. IX - XII) ἐδημοσιεύθησαν παραμύθια ὑπὸ τοῦ R. PATON, Folktales from the Aegean.

Ἀλλὰ καὶ εἰς βιβλία λαογραφικὰ ἢ γλωσσικὰ ἐδημοσιεύθησαν πολλὰ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ σπουδαιότατα. G. GEORGEAKI et L. PINEAU, Le folklore de Lesbos, 1894. M. J. GARNETT et J. S. STUART-GLENNIE, Greek Folk Poesy, 1896. P. KRETSCHMER, Der lesbische Dialekt, 1906. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Neugriechische Märchen, Jena 1908. PETERICH, Sprache und Volksüberlieferung der südlichen Seebäder, 1908. R. M. DAWKINS, Modern Greek in Asia Minor, Cambridge 1927. ΠΑΡΕΛΛΗΛΙΟΥ, Τὰ Κυπριακά, τόμ. Β', 1891. ΕΠΑΜ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ, *Παραμύθια*, Ε', ἐν Σάμῳ 1887. ΑΡΧΕΛΑΟΥ Ι. ΣΑΛΑΝΤΙΔΟΥ, *Ἡ Σάσος*, 1899. ΑΡΧΕΛΑΟΥ Ι. ΣΑΛΑΝΤΙΔΟΥ, *Ἡ Σάσος*, 1899. ΣΠ. ΑΝΤΩΝΙΔΟΥ, *Λαογραφία*, Ἀθήναις 1908. Καὶ λαϊκὰ καὶ λαογραφικὰ παραμύθια ἔχουν δημοσιευθῇ. Τὰ 50 παραμύθια τοῦ λαοῦ, 1942, παραμύθια τοῦ λαοῦ καὶ εἴ τις ἄλλη.

[Διὰ τὰ μεταγενέστερα δημοσιεύματα βλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν εἰς Ἐπετ. *Λαογρ.* Ἀρχεῖον, τόμ. 5, σ. 210-212. 8, σ. 239-243. 9/10, σ. 259-264. 11/12, σ. 109-111, 165, 368. 15/16, σ. 145-148.]

Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ταύτης σημειώνομεν συλλογὰς τινάς:

R. M. DAWKINS, Forty-five stories from the Dodekanese, edited and translated from the Mss. of Jacob Zarraftis by -, Cambridge 1950. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Modern Greek Folktales chosen and translated by -, Oxford 1953. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, More Greek Folktales chosen and translated by -, Oxford 1955. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ Κ. ΦΡΑΓΚΑΚΙ, Τὸ χρητικὸ παραμύθι, Ἀθήνα 1952. Γ. Α. ΜΕΓΑ, Ἑλληνικὰ παραμύθια, Ἀθήναι 1956 (ἔκδοσις δευτέρα), - Σειρὰ Δευτέρα 1962. ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ, Νεοελληνικὰ λαογραφικὰ κείμενα, Ἀθήναι 1957].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Α'. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Ὅπως ὑπὸ τὸ ὄνομα μῦθος καὶ παραμῦθι περιλαμβάνονται ποικίλης προελεύσεως διηγήσεις, οὕτω καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα παροιμίαι περιλαμβάνονται εἰς τὸν συνήθη λόγον πλῆθος ἐκφράσεων, αἱ ὁποῖαι πλὴν τῶν κοινῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχουν οἱ πάντες ἀνθρώποι καὶ τῆς δεξιότητος κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τῆς δημοτικότητος οὔτε τὴν αὐτὴν πᾶσαι ἀρχὴν ἔχουσιν, ἀλλ' οὔτε τὴν αὐτὴν φύσιν, οὔτε τὴν αὐτὴν μορφήν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν αὐτὴν ἀποτέλουν. Ἀπὸ τοῦτο καὶ τὰς παροιμίας καὶ ἀπομνημονεύματα ἐννοοῦμεν ὡς κοινὰ ἀπομνημονεύματα τὰς παροιμίας. Πολὺν σκοπιμώτερον καὶ περὶ τὴν ποικίλην αὐτῶν φύσιν συμφωνότερον θὰ ἦτο, ἂν ἀνεζητοῦμεν τὰ διάφορα εἶδη τῶν φράσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ πολυσύνθετον τῶν παροιμιῶν σύνολον, καὶ ἐπεξητεῖτο ἡ φύσις καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου τούτων νὰ ἐξακριβωθῇ.

Καὶ πρωτίστως ἐντὸς τοῦ συνόλου τῶν κοινῶς ὀνομαζομένων παροιμιῶν εὐκόλως δύναται κανεῖς νὰ διακρίνῃ δύο μεγάλας καὶ κυρίας ὁμάδας, τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὰς γνώμας ἢ τὰ γνωμικά, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς δύο μεγάλας κατηγορίας τῶν μύθων, τοὺς παροιμιώδεις καὶ τοὺς διδακτικούς, πρὸς τοὺς ὁποίους, ὡς πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐσημειώσαμεν, εἰς ἄμεσον σχέσιν εὐρίσκονται αἱ παροιμίαι. Παρὰ τὰς παροιμίας θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξετασθοῦν καὶ αἱ διάφοροι καὶ πολυποίκιλοι ποροιμιώδεις μεταφορικαὶ ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι χωρὶς νὰ ταυτίζωνται πρὸς τὰς παροιμίας ἔχουν ὅμως ἄμεσον ποιοτικὴν σχέσιν πρὸς αὐτάς.

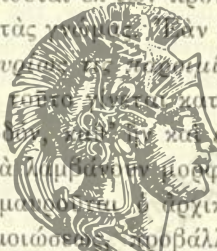
α') Κυρίως παροιμίαι.

Τί εἶναι κυρίως παροιμίαι ὀρθότατα ὥρισεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, εἰπὼν ὅτι αἱ παροιμίαι μεταφοραὶ ἀπ' εἶδους ἐπ' εἶδος εἰσιν. Καὶ πραγματικῶς αἱ κυρίως παροιμίαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ παρομοιώσεις, αἱ ὁποῖαι, γενόμεναι ὑπὸ πάντων ἀποδεχταί, κατέστησαν δημοτικαί

καὶ πάγκοινοι καὶ ἐπιλέγονται, καθὼς ἀκριβῶς καὶ οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, εἰς διαφόρους περιστάσεις καὶ ἰδιορρυθμούς ἀνθρωπίνους λόγους καὶ πράξεις, ἵνα διὰ τῆς ἐπὶ τὸ ἀστειότερον παρομοιώσεως χαρακτηρίσουν τὸ ἰδιορρυθμὸν καὶ παράλογον αὐτῶν ἐναργέστερον. Ὅτι κυρίως χαρακτηρίζει αὐτάς, καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται, εἶναι ὁ εὐτράπελος καὶ εἰρωνικὸς αὐτῶν χαρακτήρ, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ αὐτὸς Ἀριστοτέλης, ἀφ' οὗ κατέταξεν αὐτάς μεταξὺ τῶν ἀστείων. Διδακτικὸν σκοπὸν ἄμεσον δὲν ἔχουν, οὐδὲ γενικὴν τινα ἢ μερικὴν πρακτικὴν ἀλήθειαν σκοποῦν νὰ ἐκφράσουν καὶ κατὰ τοῦτο διαστέλλονται τῶν γνωμῶν, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς θὰ εἴπωμεν, συγκεντροῦνται πάντοτε ἐμπειρικὴ τις ἀλήθεια καὶ διδασκαλία.

Βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ κανεὶς ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἐπὶ τῷ ἀστειότερον καὶ εἰρωνικώτερον παρομοιώσει κρύπτεται τις ἀλήθεια, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὕτη δὲν τίθεται ἐκ τῶν προτέρων, δὲν εἶναι ὁ σκοπός, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς γνωμὰς. Ἄν δὲ συμβαίῃ πολλάκις, καὶ συμβαίνει πραγματικῶς, κυρίως τὴν παροιμίαν νὰ προσλάβῃ σημασίαν ἢ καὶ μορφήν διδακτικὴν, ταῦτα ποιεῖται κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν, καθὼς καὶ εὐτράπελος καὶ σκωπτικὴ καὶ παροιμιώδεις μῦθοι συχνὰ ἔχουσιν αὐτὴν μορφήν καὶ σημασίαν διδακτικὴν. Καθ' ὅσον δηλαδὴ ἀμαρτάνει ὁ κοινὸς εὐτράπελος καὶ εἰρωνικὸς χαρακτήρ τῆς παρομοιώσεως, προβάλλει βαθμηδὸν δεσπόζουσα ἡ ὑποκρυπτομένη ἀλήθεια, ἡ ὁποία καὶ μεταβάλλει πολλάκις καὶ τὴν μορφήν τῆς παροιμίας εἰς διδακτικὴν. Τοῦτο συμβαίνει εἰς ἄλλους λαοὺς περισσότερον καὶ εἰς ἄλλους ὀλιγώτερον, εἰς τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ συναντῶνται αἱ παροιμίαι πρὸς τὰς γνώμας, καθὼς οἱ παροιμιώδεις μῦθοι πρὸς τοὺς διδακτικοὺς οὕτως, ὥστε δυσκόλως πολλάκις δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν ρῆσις τις ἦτο ἐξ ἀρχῆς παροιμία ἢ γνώμη.

Συμφώνως νῦν πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν ταύτην αἱ κυρίως παροιμίαι εἶναι προφανές ὅτι εἶναι προϊόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς αὐτῆς εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς τῶν λαῶν διαθέσεως, ἐκ τῆς ὁποίας προήλθον αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ζωηρᾶς καὶ πλήρους εἰκόνων φαντασίας, ἡ ὁποία ἰδιάζει εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς καὶ μάλιστα τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς μέσας βαθμίδας τῆς βαρβαρότητος καὶ ἡ ὁποία ἐγέννησε καὶ τοὺς μύθους καὶ τὰ αἰνίγματα καὶ ὅσα ἄλλα εἶδη σχετικὰ, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον. Οὕτω π. χ. προκειμένου περὶ τῶν νοτιοαφρικανικῶν λαῶν, τῶν ἐπιλεγόμενων Bantu, οἱ περιηγηταὶ ἐξαίρουν τὴν ζωηρότητα τῆς φαντασίας καὶ τὴν μεγάλην λεπτότητα, μὲ τὴν ὁποίαν

ἀντιλαμβάνονται ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν πραγμάτων, καθὼς καὶ τὴν μεγάλην κλίσιν νὰ ὁμιλοῦν μὲ εἰκόνας. Διὰ τοῦτο ὁρθῶς παρατηρήθη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, ὅτι αἱ παροιμίαι οὔτε εἰς τοὺς λαοὺς, τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς κατωτάτας βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ, ἐμφανίζονται οὔτε εἰς τοὺς ἀνωτάτους ἐν τῇ κλίμακι τοῦ πολιτισμοῦ εὐδοκιοῦν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀναπτύσσονται καὶ προάγονται πάρα πολὺ εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς βαρβαρότητος καὶ τοὺς μέσους ἐν γένει πολιτισμούς.

Λαμβάνονται δ' αἱ παροιμιώσεις αὗται, αἱ ἀπαρτίζουσαι τὰς παροιμίας, συνήθως ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ζωϊκοῦ καὶ ἀνθρωπίνου βίου ἐν γένει. Οὕτω π. χ. λέγεται παρὰ τοῖς Bassoutos διὰ τοὺς φλυάρους ἡ παροιμία, τὸ νερὸ δὲν κουράζεται νὰ τρέχῃ, διὰ τοὺς ἀπλήστους καὶ μεμνημοίρους, τὰ λιοντάρια γκρινιάζουν, ὅταν τρῶν', αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φράσεις εἰκονικαί, παροιμιώσεις ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, λεγόμεναι, ὅπως χαρακτηρίσουν δι' εἰκόνων ἀνθρώπινα ἐλαττώματα. Τοιαῦται εἶναι καὶ οἱ παροιμιαῖ, τρυγόνων λαλίστερος, ἐπὶ φλυάρου, αὐεὶ κολοῖος περὶ κουράσεως, ἐπὶ τῶν πονηρῶν τῶν συμφωνούντων ἀλλήλοις, παρὰ τοῖς κουράσιος, ἐπὶ τῶν ἀφώνων καὶ ἁμοίωσιν, διότι ἐπιτεύετο ἐπὶ τοῦ ἀφώνου ἐν Σαοίσι δὲν εἶχον φωνὴν καὶ ἴλην ταύτην. Οἱ κληρονομοὶ τῶν ἡρώων ἔατο διὰ τὰ χαρακτηρισμοὺς τὴν ἀπρονοησίαν λέγοντες, ὅτι οἱ κληρονομοὶ κόπτουν πρῶτα τὸ κατάρτι, δηλαδὴ προτοῦ νὰ κατασκευάσῃ τὸ πλοιάριον, τοῦδ' ὅπερ ἀποτελεῖ παροιμοίωσιν εἰλημμένην ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Μέγα ὅμως καὶ σπουδαῖον μέρος τῶν κυρίως παροιμιῶν προέρχεται καὶ ἐκ παροιμιωδῶν μύθων, οἱ ὁποῖοι, ὥς παρατηρήσαμεν ἤδη, πολλάκις συμπτύσσονται εἰς παροιμίας. Τὴν σχέσιν ταύτην τῶν παροιμιῶν πρὸς τοὺς μύθους ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι, αὐτὸς δ' ὁ Ἀριστοτέλης ὁρίζων τὴν παροιμίαν ὥς μεταφορὰν ἀπὸ εἶδους εἰς εἶδος ἐπάγεται τὸ ἑξῆς παράδειγμα· οἷον ἂν τις ὥς ἀγαθὸν πεισόμενος αὐτὸς ἐπαγάγῃται, εἰτα βλαβῇ, ὥς ὁ Καρπάθιος φησὶν τὸν λαγὼν· ἄμφω γάρ τὸ εἰρημένον πεπόνθασιν, τὸ ὅποιον προφανῶς προέρχεται ἐκ μύθου καὶ δεικνύει, ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς μύθους.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ προέλευσις τῶν παροιμιῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῇται, ὅτι ὅσον ἐπιτυχὴς καὶ ἂν εἶναι μία οἰαδήποτε εἰκονικὴ ἔκφρασις ἢ παροιμιώσις, διὰ νὰ γίνῃ παροιμία, πρέπει νὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ λαοῦ, νὰ ἀποκτήσῃ δημοτικότητα. Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως τοῦτο χρειάζεται ὁ πρῶτος εἰπὼν νὰ ἔχῃ κάποιο κύρος, διὰ νὰ τὸν

παρακολουθήσουν και οι άλλοι. Πολύ ὀρθῶς δὲ λέγουν οἱ Bassoutos, ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, *παροιμία, ποὺ ἔκανε ὁ φτωχός, δὲν πιάνει*.

6) Γνώμαι.

Παρά τὰς κυρίως παροιμίας ὑπὸ τὸ αὐτὸ τῆς παροιμίας ὄνομα περιλαμβάνονται, ὡς εἵπομεν, καὶ αἱ γνῶμαι ἢ τὰ γνωμικά. Αὗται ἔχουν κοινὰς πρὸς τὰς παροιμίας ιδιότητας τὴν *συντομίαν* καὶ τὸ *πολύ-χρηστον* καὶ *δημοτικόν*, διαφέρουν ὅμως κατὰ τὴν φύσιν ἀπὸ τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὴν διαφορὰν ταύτην διευτύπωσεν ἄριστα ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ τὰς παροιμίας ὥρισεν ἀπλῶς ὡς *μεταφορὰς ἀπὸ εἶδους εἰς εἶδος*, τὴν γνώμην ὀρίζει ὡς *ἀπόφανσιν περὶ τῶν καθόλου, περὶ ὧν αἱ πράξεις εἰσὶν, καὶ αἰρετὰ ἢ φευκτὰ ἐστὶ πρὸς τὸ πράττειν*¹. Κατὰ ταῦτα αἱ γνώμαι ἐκφράζουν διαφόρους ἐκ τῆς πείρας κτηθείσας πρακτικὰς ἀληθείας, καὶ δὲ τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἀποτελοῦσαι τὴν πρακτικὴν τοῦ ἄνθρωπου ἐμπειρίαν, ὡς κανὼν καὶ ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ.

Ἡ συντομία οὖν, νομίζομεν, ἔχει ἐκ τῆς φύσεως τῆς πείρας παρατηρήσεις εἰς πράξεις ὁρίζεται καὶ εἰς πάντας, τοὺς ἐξελεθόντας τῆς ἐσχάτης βαρβαροφρονίας, καθὼς καὶ εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῶν λίαν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων. Οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἰσὶ καὶ ραδίως ἀποφαίνονται (καθόλου), παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης.

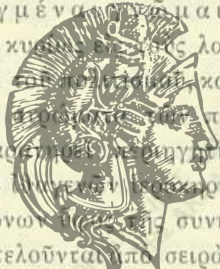
Ἐκφέρονται δὲ αἱ γνώμαι κατὰ διαφόρους τρόπους. Συνήθης εἶναι ἡ ἐκφορὰ ὑπὸ τύπον *γενικῆς ῥήσεως*, ὁποῖον π.χ. τὸ ἀρχαῖον, μέτρον ἄριστον, ἢ ὑπὸ τύπον *παραγγέλματος*, οἷον τὸ μηδὲν ἄγαν. Αἱ ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην γνώμαι ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἀποφθέγματα. Ἐπίσης ὅμως συνήθης εἶναι καὶ ἡ δὲ ἀλληγορικῶν μεταφορῶν ἐκ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου, οἷον, λέγουν οἱ Bassoutos, *δὲν ἡμπορεῖς νὰ ξυρίσης τὸ κεφάλι ἀπόντος*, ὁσάκις θέλουν νὰ δηλώσουν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διευθετοῦνται ὑποθέσεις, ἀπόντων τῶν ἐνδιαφερομένων· ὁ *καβαλάρης δὲν εἶναι ἀνόητος*, ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἄλογό του, ὁσάκις θέλουν νὰ ἐκφράσουν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ κύριος δὲν πρέπει νὰ κρίνεται ἐκ τῶν ἀνοησιῶν τῶν δούλων του κττ.

1) Ἔστι δ' ἡ γνώμη ἀπόφανσις, οὐ μέντοι οὔτε περὶ τῶν καθ' ἑαστον, οἷον ποῖός τις Ἰπικράτης, ἀλλὰ καθόλου· καὶ οὐ περὶ πάντων οἷον διὰ τὸ εὐθὺ τῷ καμπύλῳ ἐναντίον, ἀλλὰ περὶ ὧν αἱ πράξεις εἰσὶ, καὶ αἰρετὰ ἢ φευκτὰ ἐστὶ πρὸς τὸ πράττειν.

Πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ῥήσεων, τῶν παραγγελμάτων καὶ τῶν ἀλληγορικῶν γνῶμῶν, καθ' ὃν τρόπον λαμβάνονται παροιμιώσεις ἐκ τῶν παροιμιωδῶν μύθων καὶ συμπτύσσονται ἐκ τούτων παροιμίαι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ διαφόρων διδακτικῶν μύθων συνεπτύχθησαν διάφοροι διδακτικαὶ γνῶμαι. Τὴν σχέσιν ταύτην τοῦ διδακτικοῦ μύθου πρὸς τὰς γνώμας ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι παροιμιολογοί, οἵτινες καὶ διὰ τοῦτο τοὺς αἵνους ὀρίζουν ὡς ἐξηπλωμένας παροιμίας μετὰ διηγήσεως. Σαφέστερον δ' ἀποφαίνεται ὁ Quintilianus, ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν περὶ τῶν διδακτικῶν μύθων ἐπάγεται· πρὸς τούτους συγγενεῖται τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς παροιμίας, τὸ ὁποῖον εἶναι οἶονεῖ τις μῦθος βραχυτέρος καὶ ἀλληγορικῶς λαμβάνεται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω νῦν εἰδῶν αἱ ἀλληγορικαί, καθὼς καὶ αἱ ἐκ διδακτικῶν μύθων συνεπτυγμέναι εἰσὶν αἱ κυρίως παροιμίαι, εἶναι συνηθέσταται κυρίως τοῖς λαοῖς, τοὺς ἀναβάτας βαθμίδας τινὰς εἰς τὴν κλίμακα τοῦ πνεύματος, καθὼς καὶ εἰς τὰ καθυστεροῦντα πάντοτε κατώτερα τμήματα τῆς πεπολιτισμένης γλῶσσης. Ὁ λαὸς ἀνιπτόμενός τε, παρὰ τὴν ὀλιγομυθίαν τῆς γλῶσσης, ἀκούη κανεῖς τὴν ὁμιλίαν τῶν ἀναστεινόντων ἀρχαίων, οἱ ὁποῖοι διατηροῦν πιστῶς τὸ πλῆρες εἰκόνων ἀπὸ τῆς συνήθους γλώσσης. Πολύκις αἱ παραινήσεις τῶν ἀποτελοῦνται ἀπὸ σειρὰν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι φέρουν ἢ μία τὴν ἄλλην κατὰ τρόπον καταπληκτικὸν καὶ ἀπροσδόκητον, πολλάκις χωρὶς καμμίαν συνοχήν. Ἡ φαντασία συνήθως πλημμυρεῖ καὶ καταπνίγει κάθε λογικὸν εἰσρόν». Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐκ τῶν μύθων συνεπτυγμένας γνώμας ἱεραπόστολος διαμείνας μετὰ τῶν ἀφρικανικῶν λαῶν παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς· «Ἡθικὴ παροιμία <δηλαδὴ γνώμη> εἶναι γενικὸς συνθετικὸς τύπος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον οἱ ἰθαγενεῖς συνοψίζουν μίαν ἠθικὴν διήγησιν <δηλαδὴ μῦθον> οὕτως, ὥστε διὰ τὴν ἀντιληφθῆ κανεῖς τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς σημασίαν, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν διερεύνησιν τοῦ μύθου ἢ τῆς παραβολῆς, ἢ ὁποία τὴν ἐγέννησε καὶ τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ αὕτη τὴν συγκεφαλαίωσιν. Οἱ μῦθοι οὗτοι συλλέγονται τὸ καλύτερον εἰς τὰς συνομιλίας, διότι τότε καὶ πρεσβύτερος τοὺς ἀναφέρει, συμβουλεύων πατρικῶς τοὺς ὑπεξουσίους του». Εἶναι δὲ προῖον αἱ τε ἀλληγορικαὶ γνῶμαι καὶ αἱ ἐκ τῶν μύθων συνεπτυγμέναι τῶν αὐτῶν ψυχολογικῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα ἐγέννησαν καὶ τοὺς διδακτικούς μύθους.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ τρόποι, καθ' οὓς ἐκφέρονται αἱ γνῶμαι. Ὡς δὲ εἶναι καταφανές, αἱ μὲν ὑπὸ τὸν τύπον τῆς γενικῆς ῥήσεως ἢ τοῦ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

παράγγελλματος ἐκφερόμεναι δὲν δύνανται νὰ συγχυθοῦν πρὸς τὰς κυρίως παροιμίας, αἱ ἀλληγορικαὶ ὁμως γινώμαι, καθὼς καὶ αἱ ἐκ μύθων συνεπτυγμέναι, εὐκολώτατα δύνανται νὰ συγχυθοῦν πρὸς παροιμίας· οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ χαράξῃ τις αὐστηρὰ μεταξὺ γνωμῶν καὶ παροιμιῶν ὄρια. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μεταξὺ τῶν παροιμιωδῶν καὶ τῶν διδακτικῶν μύθων, ἐκ τῆς παρομοιώσεως πρὸς τὴν γνώμην δὲν ὑπάρχει ἢ ἐν μόνον βῆμα, καθ' ὅσον ἤδη ἐν τῇ παρομοιώσει ὑποκρύπτεται ἡ γενικωτέρα ἰδέα, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ τις ὡς γνώμην. Τὴν μετὰστασιν ταύτην τῶν παροιμιῶν εἰς γνώμας ὑπεδήλωσεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης σοφώτατα παρατηρήσας ὅτι *ἐνταῦθα τῶν παροιμιῶν καὶ γινώμαι εἰσιν*.

Παρατηρεῖται δ' ὅτι εἰς τοὺς διαφοροὺς λαοὺς διάφορος εἶναι καὶ ἡ ἐπικράτης τῆς παροιμίας ἢ τῆς γνώμης, καὶ ταύτης ὑπὸ τὸν τύπον τῆς γενικῆς ρήσεως ἢ τῆς εἰκονικῆς ἀλληγορίας. Εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν εὐτραπέλους καὶ εὐφραντάστους, ὡς εἶναι π. χ. οἱ Ἕλληνες, ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἐπικρατεῖ ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν παρομοιώσεων, ἐνῷ ἀντιθέτως εἰς τοὺς βορειότερους εὐρωπαϊκούς λαοὺς ἐκτεταμει περισσότερο ἡ γενικὴ ῥῆσις καὶ τὰ παροιμύματα. Καὶ αὐτοὶ δὲ αἱ εἰκονικαὶ ἀρχὴν ἔχουσαι παροιμίαι εἰς τοὺς λαοὺς ταύτους πάντοτε νὰ λάβουν διατύπωσιν διδακτικὴν.

Τοιαῦται νῦν οὖσαι αἱ γινώμαι, ἀπαύγασμα τῆς ἐμπειρίας τῶν λαῶν, ἀποτελοῦν τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν σοφίαν, περιβεβλημένην τὸ ἀπόλυτον κύρος τῆς παλαιότητος καὶ τῆς παραδόσεως. Ἡ πίστις τῶν λαῶν εἰς τὴν ἀλήθειάν των εἶναι ἀσάλευτος, μεγάλη δ' ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν σοφῶν ἀποδοθεῖσα εἰς αὐτὰς ἐκτίμησις. Καὶ ὄντως πολλάκις εἶναι σοφώταται καὶ πρακτικώταται. Ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἀπόλυτος αὕτη πεποίθησις εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν γνωμῶν δὲν εἶναι καὶ ἀπολύτως δικαιολογημένη.

Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρῶν, ὅτι οἱ ἀγροῖκοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι καὶ οἱ μάλιστα γνωμοτύποι, *ραδίως ἀποφαίνονται καθόλου*, ὑποδηλοῖ ὅτι αἱ ἀποφάνσεις αὗται καὶ αἱ γενικεύσεις, πολὺ εὐκολοὶ καὶ πολὺ ἀτελεῖς, δὲν δύνανται νὰ διεκδικήσουν γενικοῦ κύρους ἀλήθειαν. Καὶ πραγματικῶς ἡ λαϊκὴ παρατήρησις, ἐκ μιᾶς συνήθως ὄψεως τοῦ πράγματος ὁρωμένη, δὲν δύναται νὰ διατυπώσῃ ἢ *μονομερῇ γνώμην*, συχνὰ δὲ συμβαίνει περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος νὰ ὑπάρχουν περισσότεραι γνώμαι, ὅχι μόνον ἀπλῶς διάφοροι, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἀντιφατικά, καθ' ὅσον ἡ παρατήρησις ὁρμᾶται ἀπὸ διαφοροὺς ἢ πολλάκις

καὶ ἀπὸ ἀντιθέτους ὄψεις τοῦ πράγματος. Τοῦτο γνωρίζει καὶ ὁ λαός, ὅστις λέγει: κάθε λόγος ἔχει καὶ ἀντίλογο.

* * *

* Ἀντιθέτως νῦν πρὸς τὰς κυρίως παροιμίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ παρέμειναν ἐντελῶς λαϊκῆς ἀρχῆς, αἱ γινώμαι προαγομένον τοῦ πολιτισμοῦ, παραληφθεῖσαι, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ διδακτικοὶ μῦθοι, ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν, ἐκαλλιεργήθησαν καὶ πολὺ μάλιστα. Οὗτοι ὄχι μόνον τὰς ὑπαρχούσας ἐχρησιμοποίησαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἐδημιούργησαν, τῶν ὁποίων πολλαί, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους ἢ ἀποστασις μετὰ τὸν λαὸν καὶ τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν δὲν ἦτο τοιαύτη, οἷα σήμερον, ταχέως κατέστησαν δημοτικά, πλουτίσασαι τὸν παρπαράδοτον λαϊκὸν θησαυρὸν, ὥστε σήμερον, προκειμένου περὶ τῶν παλαιότερων γνωμῶν, νὰ εἶναι δύσκολον, ὡς ἀποφανθῶμεν, ἂν ἡ ἀρχὴ αὐτῶν εἶναι λαϊκὴ ἢ λογία.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐθεωρεῖτο ἀποφαινόμενος ὁ ποιητὴς νὰ δύναται ἐκ τοῦ προγεῖρου νὰ ἀποφαίνεται ὅτι ἤθελεν ἐρωτηθῆ κατὰ τὸν παρόντον. Ὁ 100 μῆρος κατὰ τὸν περὶ σωφιστικῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν σοφιστῶν, εἰς τὸ μέσον γνώμας ἀποφαινόμενος θαύματος ἄξιος ἀναισθητός εἶναι τοῖς ἀκούουσι, ὁ δὲ Ἡσίοδος εἰς τὸ διδακτικὸν αὐτοῦ ἔπος ἀπαιτεῖται τοιαύτας γνώμας ἐγκατέσπειρε. Βραδύτερον ἢ γνωμολογία ἀναπτύσσεται εἰς αὐτοτελὲς λογοτεχνικὸν εἶδος, τοῦ ὁποίου κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Φωκυλίδης καὶ Θέογνις. Ἐτι ὕστερότερον οἱ δραματικοὶ καὶ μάλιστα ὁ Εὐριπίδης καὶ οἱ κωμικοὶ τῆς νεωτέρας κωμωδίας ἀφθονοῦν εἰς γνώμας, ἔνωρις δὲ φαίνεται, ὅτι κατηρτίσθησαν συλλογαὶ τοιούτων γνωμῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν, διότι καὶ ὡς ρητορικὸν μέσον ἐχρησιμοποιοῦντο, ἴσως δὲ καὶ διὰ παιδαγωγικοὺς σκοποὺς. Συλλογὴν τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν ἐπτὰ λεγομένων σοφῶν κατήρτισεν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς¹. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους αἱ συλλογαὶ αὗται πληθύνονται, πασίγνωστοι δὲ καὶ πολύχρηστοι ἦσαν αἱ ὑπὸ τὸν τίτλον *Μονόστιχοι γινώμαι τοῦ Μενάνδρου*, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν.

* Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἱστορικοὺς λαοὺς ἡ γνωμολογία ἀνεπτύχθη ταχέως ὑπὸ τῶν σοφῶν εἰς γραμματειακὸν εἶδος. Εἰς τοὺς

1) H. DIELS, II, 519.

Ἰνδοὺς ἢ γνωμικὴ ποίησις ἐθεραπεύθη μετὰ πολλοῦ ζήλου, χιλιόγνωμοι δὲ συλλογαὶ κατηρτίσθησαν, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις εἶναι γνωσταὶ αἱ Παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος, ὃ Ἑκκλησιαστής, ἡ Σοφία Σειράχ. Καὶ μέχρι δὲ τῶν τελευταίων χρόνων ἐμφανίζονται τοιαῦτα γνωμολογικὰ ἔργα εἰς τὴν παγκόσμιον φιλολογίαν.

Μετεχειρίσθησαν δὲ οἱ παλαιοὶ σοφοὶ καὶ ποιηταὶ καὶ τοὺς τρεῖς τρόπους τῆς ἐκφορᾶς, δηλ. καὶ τὴν γενικὴν ρῆσιν καὶ τὸ παράγγελμα, καὶ τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὸν γνωμικὸν μῦθον. Γενικαὶ ῥήσεις καὶ παραγγέλματα ὡς ἀποφθέγματα σοφῶν καὶ ἰδία τῶν λεγομένων ἐπὶ σοφῶν ἐφέροντο πολλὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἷον βαρὺ ἀπαιδευσία, μέτρον ἄριστον, ἀργὸς μὴ ἴσθι μὴδ' ἂν πλουτῇς· πολλὰ δὲ δύναται νὰ εὔρη κανεῖς καὶ εἰς τὰ γνωμολογικὰ ἔργα ὅλων τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν λαῶν. Ἄλλ' ἰδιαίτερος προσφιλὴς εἰς τοὺς σοφοὺς ἦτο ὁ δεῦτερος καὶ τρίτος τρόπος, ὁ δι' ἀλληγορίων καὶ μύθων. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Βερνάρδος τῆς λαϊκῆς σοφίας τῶν Ἑλλήνων, ὅτι σπανίως κατηυθύνοντο πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς, ἀλλὰ συνήθιζε δι' εἰκόνων καὶ παροιμιῶν νὰ ἐκφράξῃ τὰς ἀληθείας καὶ νὰ διδάξῃ μᾶλλον νὰ ὑπαινίσσεται ἢ νὰ ἐκφράξῃ τὰς ἀληθείας καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ διὰ τοὺς παλαιοὺς τοῦτους σοφοὺς καὶ ποιητὰς τῶν ἑλλήνων ἑκατόντα μύθων.

Διὰ τοὺς σοφοὺς τούτους τὸ ἄν ἐν ἑκείνῳ σοφία, καὶ τὴν σοφίαν αὐτῶν προσεπάθουν εἰς ρήσεις ἡλικίας ἐκ τῆς ἀλληγορίας νὰ ἐκφράσσουν, ὥστε νὰ καθίστανται καὶ αὐτὰ αὐτόχημα αἰνίγματα¹. Ὅθεν καὶ ἡ λέξις αἰνίγμα πολλάκις ἐδήλωσε τὴν παροιμίαν καὶ μάλιστα οὐ μόνον τὴν γνώμην, ἀλλὰ καὶ τὴν κυρίως παροιμίαν διὰ τὸ συγγενές. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἀπειλεῖται ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός, ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελεν ἀποστῆ τῆς ὁδοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ἐξῆς· Ἀπαγάγοι Κύριος σὲ καὶ τοὺς ἄρχοντας σου... εἰς ἔθνος, ὃ οὐκ ἐπίστασαι σὺ καὶ οἱ πατέρες σου, καὶ λατρεύσεις ἐκεῖ θεοῖς ἑτέροις, ξύλοις καὶ λίθοις. Καὶ ἔσει ἐκεῖ ἐν αἰνίγματι καὶ ἐν παραβολῇ καὶ ἐν διηγήματι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἰς οὓς ἂν ἀπαγάγῃ σε Κύριος ἐκεῖ, ὅπου βέβαια τὸ αἰνίγμα παρατιθέμενον πρὸς τὰ συγγενῇ

1) Ἡ συνήθεια αὕτη φαίνεται, ὅτι ἦτο κατ' ἐξοχὴν προσφιλὴς εἰς τοὺς Λάκωνας· ὅθεν καὶ τὸ παροιμιώδες λακωνίζειν καὶ τὰ λακωνικά λεγόμενα ἀποφθέγματα.

2) Τὴν γνώμην ταύτην περὶ τῶν παλαιῶν σοφῶν εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι· ὅθεν καὶ ὁ Πausanias 8, 8, 2 λέγει περὶ αὐτῶν· Ἑλλήνων τοὺς νομιζομένους σοφοὺς δι' αἰνιγμάτων πάλαι καὶ οὐκέτ' ἐκ τοῦ εὐθέως λέγειν τοὺς λόγους.

αὐτῷ, τὴν παραβολὴν δηλ. καὶ τὸ διήγημα, σημαίνει τὴν κυρίως παροιμίαν.

Χαρακτηριστικώτατα δὲ εἶναι διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς σοφίας ὅσα λέγονται εἰς τὰ σοφὰ γνωμολογικά βιβλία τῶν Ἑβραίων. Αἱ παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος συνετέθησαν γινῶναι σοφίαν καὶ παιδεύειν, νοῆσαι τε λόγους φρονήσεως, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων, νοῆσαι τε δικαιοσύνην ἀληθῆ καὶ κρῖμα κατευθύνειν· ἵνα δὲ ἀνάκοις πανουργίαν, παιδί δὲ νέφ' αἰσθῇσιν τε καὶ ἔννοιαν. Τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται, ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται. Νοῆσει τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ρήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα¹. Ἡ Σοφία Σειράχ περὶ τοῦ σοφοῦ ὁμιλοῦσα, Σοφίαν, λέγει, πάντων ἀρχαίαν ἐκζητήσῃ καὶ ἐν προφητείαις ἀσχοληθήσεται. Διηγήσεις ἀνδρῶν ὀνομαστῶν συντηρήσῃ καὶ ἐν στροφαῖς παραβολῶν συνεισελεύσεται. Ἀπόκρυφα παροιμιῶν ἐκζητήσῃ καὶ ἐν αἰνίγμασιν παραβολῶν ἀναστροφῇσεται². Περὶ δὲ τοῦ Σολομῶντος λέγεται³. Ἐὶν ἀπεκάλυψεν ἡ ψυχὴ σου, λέγει, καὶ ἐνέπλησας ἐν σοφίᾳ καὶ αἰνιγμάτων. Εἰς νήσους πόρρω ἀφίκετο τὸ πνεῦμα σου ἀναπήδης ἐν τῇ ἐρήνῃ σου. Ἐν ὁδοῖς σου παροιμίαις ἐκτρέφῃς τὸν ἑαυτοῦ σου, καὶ ἐν τῇ μηρείᾳ σου ἀπεθάνουσάν σε χυνοῖς. Πνεῦμα ἦτο καὶ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ὅθεν καὶ τὰ παροιμιῶδες ἐν παροιμίαις λαλεῖς καὶ οὐκ οἶδαμεν τί λέγῃς.

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοιούτων αἰνιγματικῶν γνωμῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι αἱ πυθαγόρειοι γνώμαι, ἥ, ὅπως λέγονται, τὰ σύμβολα, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι διὰ τὸ σκοτεινὸν τῆς ἀλληγορίας ἀπεκάλεσαν αἰνίγματα, οἷον μὴ τὸ πῦρ τῇ μαχαίρᾳ σκαλεῦειν, ὅπερ ἦν μὴ τὸν ἀνοικοῦντα καὶ ὀργιζόμενον κινεῖν λόγους παρατετηγμένους... τὰς λεωφόρους μὴ βαδίζειν, δι' οὗ ταῖς τῶν πολλῶν ἔπεσθαι γνώμαις ἐκώλυνεν, τὰς δὲ τῶν ὀλίγων καὶ πεπαιδευμένων μεταθεῖν, μὴ δὲ χελιδόνας ἐν οὐκίᾳ δέχεσθαι, τοῦτ' ἔστι λάλους ἀνθρώπους καὶ περὶ γλῶτταν ἀκρατεῖς ὁμωροφίους μὴ ποιεῖσθαι⁴. Καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐξηρη-

1) Παροιμ. Ι, 2 κέ.

2) Σοφ. Σειράχ. 39, 1.

3) Αὐτ. 47, 15 κέ.

4) ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ ἐν Βίβ. Πυθαγόρου 42. (H. DIELS, Die Fragmente der Vorsokratiker I, 281).

σιμοποιήθη ὁ αἰνιγματικός οὗτος τρόπος τῆς ἐκφράσεως. Τοιαύτην τινὰ τοῦλάχιστον δύναμιν ἔχουν τὰ πλείστα τῶν Ἡρακλείτου, ὅστις καὶ διὰ τοῦτο *αἰνικτῆς* ἐκλήθη.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὴν ἀλληγορίαν ἐμφανίζεται ὡς πρὸς τὰς παροιμίας κατὰ περιεργον τρόπον. Οἱ βυζαντινοὶ δηλαδή, καθ' ὃν τρόπον εὕρισκον ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις πολλὰ τὰ διὰ παραβολῶν εἰρημένα, οὕτω προσεπάθουν νὰ ἀνεύρουν τοιαύτας ἀλληγορίας, *φρικτίας*, ὅπως λέγουν, *ἐννοίας*, εἰς κοινοτάτας λαϊκὰς παροιμίας, τὰς ὁποίας διὰ τοῦτο καὶ λόγους *παραβολικὸν* ὠνόμασαν καὶ *δημῶδη αἰνίγματα*. Ὅθεν καὶ αἱ πλείσται τῶν περισωθεισῶν συλλογῶν βυζαντινῶν δημῶδων παροιμιῶν συνοδεύονται ὑπὸ τοιούτων θεολογικῶν ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν¹.

γ') Παροιμιώδεις φράσεις.

Παρὰ τὰς κυρίως παροιμίας οὐκ ἀνεκτικὰ δύνανται, ὡς εἵπομεν, νὰ συνεξετασθοῦν καὶ αἱ διάφοροι μεταφορικὶ παροιμιώδεις μεταφορικαὶ ἐκφράσεις. Αὗται γὰρ ἔχουσιν πρὸς τὰς παροιμίας καὶ τὰ ἐκ μεταφορῶν γνωμικὰ τὰ ὁμοειδέα ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ τὸν ἀντικαθιστῶσαν καὶ δημῶδη χαρακτῆρα, ἀλλὰ διακρίνονται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὰς παροιμίας καὶ ἀπὸ τὰ γνωμικὰ. Ἡ πρώτη παροιμία μὲν, πρῶτον διότι οὐδεμίαν πρὸς οὐδένα ἰσχυρὴν ἔχει σχέσηιν, καὶ δεύτερον, διότι στεροῦνται τῆς αὐτοτελείας, τὴν ὁποίαν καὶ καθ' ἑαυτὴν ἔχει ἡ παροιμία καὶ ἐν τῇ μεταφορᾷ καὶ τῇ παρομοίῳσει πρὸς οἷονδήποτε γεγονὸς διατηρεῖ, πρὸς τὸ ὁποῖον οὐδέποτε καὶ ταυτίζεται, χαρακτηρίζει δὲ μόνον ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον καὶ γενικώτερον. Οὕτω π. χ. ἡ μὲν φράσις *γάϊδαρος ξεσαμάρωτος*, λεγομένη μετ' ἀγανακτήσεως περὶ τινος ἢ πρὸς τινὰ εἶναι ἀπλὴ παροιμιώδης μεταφορικὴ ἐκφρασις, ἀντικαθιστῶσα τὴν κυριολεξίαν, εἶσαι *θρασὺς καὶ ἀναίσχυρτος*, ἐνῶ ἡ φράσις, *σὰν τοῦ γαϊδάρου τὴν οὐρὰ οὔτε μακραίνει οὔτε κονταίνει*, εἶναι παροιμία, διότι καὶ αὐτοτέλειαν ἔχει καὶ μεταφερομένη εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ *στασίμου*, χαρακτηρίζει μὲν αὐτὴν ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον καὶ τὸ ἀστείότερον, δὲν πάνει ὅμως νὰ εἶναι παρομοίωσις οὐδὲ χρησιμοποιεῖται πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς κυριολεκτικῆς φράσεως, εἶναι *στάσιμος*.

Ἀπὸ δὲ τὰ ἐκ μεταφορᾶς γνωμικὰ διακρίνονται πολὺ εὐκολώτερον, διότι εἰς αὐτὰ εἶναι εὐδιάκριτος πάντοτε ἡ ὑποκρυπτομένη

1) Περὶ βλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παροιμίας, τόμ. Α', σ. 5' κέ.

γνώμη. Οὕτως αἱ φράσεις, *βράζει τὸ αἷμα του, ἐκόπη τὸ αἷμα του, παίρνω τὸ αἷμα μου πίσω*, εἶναι ἀπλαῖ παροιμιώδεις μεταφορικαὶ ἐκφράσεις ἀντὶ τῶν κυριολεκτικῶν εἶναι ἀκμαῖος, ἐφοβήθη, ἐκδικοῦμαι, τὰς ὁποίας βαθμυδὸν καὶ ἀντικατέστησαν ἐν τῷ συνήθει λόγῳ οὕτως, ὥστε δὲν εἶναι πλέον αἰσθητὴ ἡ μεταφορική αὐτῶν χρῆσις, ἐνῶ ἡ φράσις, *τὸ αἷμα νερὸ δὲ γίνεται*, εἶναι γνώμη, διότι ἐκφράζει διὰ μεταφορᾶς τὴν γενικὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ συγγενεῖς διατηροῦν πάντοτε τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην.

Β'. ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

Αἱ κυρίως νῦν παροιμίαι μετὰ τῶν γνωμικῶν, αἱ παροιμίαι δηλαδὴ ἐν γένει, ὅπως λέγει ἡ κοινὴ συνήθεια, εἶναι μετὰ τῶν παραλλαγῶν τῶν μάλιστα πολυπληθέσταται, ἀριθμούμεναι πολλάκις κατὰ χιλιάδας. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ὁρίσματος ἡ μελέτη αὐτῶν, ἐφ' ὅσον διὰ μιᾶς ὁρισμένης κατατάξεως ἐνὶ τῇ ἐπισημοῦς ἡ εὐρεσις των. Καὶ ἡ πλουσιωτάτη καὶ ποικιλιωτάτη ἀλλοιογὴ ἀποβαίνει διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην ἄχρηστα καὶ ἀκατάστατα μεθοδικῇ κατατάξει, εὐκολύνει τὴν εὐρεσιν ταύτην. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην ἀκατάστατα καὶ ἀκατάτακτα διάφορα συστήματα κατατάξεως.

Τὸ χεῖριστον πάντων εἶναι ἡ ἀλφαβητικὴ κατὰ τὰς ἀτάξεις κατὰ τὸ πρῶτον γράμμα τῆς πρώτης λέξεως τῆς παροιμίας. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου παραλλαγὰς τῆς αὐτῆς παροιμίας διασπείρονται εἰς διάφορα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, καθ' ὅσον δὲν συμβαίνει πάντοτε νὰ ἀρχίζουσιν ἀπὸ τὸ αὐτὸ γράμμα. Οὕτως ἡ παροιμία, *τί γυρεύει ἡ ἀλεπού στὸ παζάρι*; θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ τ, ἐνῶ ἡ κρητικὴ παραλλαγή αὐτῆς, *εἰντα γυρεύ' ἡ ἀλωπού στὸ παζάρι*; θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ ε.

Ἄλλο σύστημα εἶναι τὸ καθ' ὕλην. Κατ' αὐτὸ αἱ παροιμίαι κατετάχθησαν ὑπὸ διαφόρους τίτλους, ἀντιπροσωπεύοντας τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάστη ἀναφέρεται. Προϋτάθησαν δὲ διάφορα τοιαῦτα σχεδιαγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ ἀκόλουθα.

Α'. - *Ἀνθρωπολογικαί*: α') ἰδιότητες φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς διαφόρους λαούς· β') παροιμίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν πίστιν, τὴν δεισιδαιμονίαν, τὰ ἔθιμα· γ') ἠθικαί.

Β'. - *Πολιτικαὶ καὶ δικαστικαί*: δ') νομοθεσία· ε') νόμοι· ς') κακουργήματα καὶ ποιναί· ζ') δικαστικαὶ τελεταί.

Γ'. - *Παραιμιαὶ φυσικαί*: η') μετεωρολογία, ἀστρολογία· θ') ἀγροτικά· ι') ἱατρικά.

Δ'. - *Παραιμιαὶ ἱστορικαί*: ια') χρονολογικά· ιβ') τοπογραφικά· ιγ') ἐθνογραφικά· ιδ') προσωπικά.

Ἀντὶ τοῦτου, προταθέντος ὑπὸ τοῦ Μ. Long, ὁ Ρ. Sebillot προτείνει τὸ ἑξῆς:

Α'. - Ἡθικαὶ γνῶμαι καὶ ἰδέαι θρησκευτικαὶ ἢ κοινωνικαί: α') ἠθικῇ· β') κανόνες διαγωγῆς· γ') θρησκεία· δ') νόμοι, δικαιοσύνη καὶ ἔθνη· ε') δεισιδαιμονία· ς') μνημοτεχνία.

Β'. - Βίος ἀνθρώπου: α') φράσεις ἀπὸ γεννήσεως μέχρι θανάτου· β') ἔθιμα οἰκιακά ἢ ἀγροτικά· γ') ἐπαγγέλματα, ἐμπόριον, γεωργικὸς βίος.

Γ'. - Ζῶα: α') ζῶα ἄγρια· β') ζῶα ἡμερα οἰκιακά.

Δ'. - Φυσικὸς κόσμος: α') μετεωρολογία· β') ὥραι τοῦ ἔτους· γ') ὕδατα· δ') ἡ γῆ καὶ αἱ διάφοροι αὐτῆς περιστάσεις· ε') ρήσεις γεωγραφικαί· ς') φυτά.

Ε'. - Ἱστορικαὶ ἢ ἐκ παραδόσεων: α') γενικὴ ἢ τοπικὴ ἱστορία· β') ἔθνη καὶ ὀμάδες· γ') τόποι· δ') ἥρωες, θεοὶ καὶ δαίμονες.

Ζ'. - Σατυρικά: α') προσώπων ἢ ἐπαγγελμάτων· β') περιπαίγματα χωριῶν.

Ζ'. - Συγκριτικά: α') αἱ ἀρχόμεναι διὰ τῆς φράσεως «κατὰ πὼς λέει»· β') αἱ συγκρίσεις.

Ἡ τοιαύτη κατάταξις εὐκαίρως γένηται πολὺ τοὺς μελετητάς, τοὺς ἐρευνῶντας εἰδικὰ θέματα, τοὺς ἐκείνων καὶ πολὺ πρακτικῇ. Διότι πολλάκις ἡ αὕτη παροιμία ἀναλαμβάνεται ὑπὸ πλείονα τίτλων καὶ ὅσον ἐκείνη αὐτὴ εἶναι προφανές. Ἐπειτα περιπίπτει ἐὰν τίτλος αὐτῆς εἴη ἅπας, θὰ ἦτο δύσκολος ἡ ἀνεύρεσίς της. Εἶδομεν δὲ ὡς ἄνω παραδείγματα, καθ' ἃ γινώμιναι καὶ ρήσεις διάφοροι, μετατρέπονται, χρησιμοποιοῦνται δι' ἄλλας περιστάσεις. Ἐπειτα εἶναι πολλαὶ καὶ μάλιστα ἐκ τῶν κυρίως παροιμιῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς ἅπλαι παροιμοιώσεις δύσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπαχθῶν ὑπὸ ἓνα οἰονδήποτε τίτλον ἐκ τῶν ἄνωτέρω, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θὰ παρίστατο ἀνάγκη πολλαπλασιασμοῦ τῶν τίτλων, τὸ ὅποιον βεβαίως θὰ μᾶς ἔφερεν εἰς ἀδιέξοδον χωρὶς νὰ διευκολύνῃ καθόλου τὴν εὔρεσιν.

Τὸ τρίτον σύστημα, τὸ καὶ πρακτικώτερον, εἶναι τὸ ἀλφabetικόν μὲν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν τῆς παροιμίας. Εἶναι δὲ κυρία λέξις τῆς παροιμίας οὐχὶ ἡ πρώτη, ἀλλ' ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ ὀλόκληρον τὸ βάρος τῆς παροιμίας, ἡ ὁποία εἶναι οἶονεῖ ἢ κρηπίς, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ παροιμία. Οὕτω π.χ. ἡ παροιμία, ἡ ἀλήθεια εἶναι μαλλώτρα, θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν ἀλήθεια, ἡ ὁποία εἶναι ἡ σπουδαιότερα λέξις τῆς παροιμίας. Ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν θὰ καταταχθῇ καὶ ἡ παροιμία, ὅποιος λέγει τὴν ἀλήθειαν τρυποῦν τὸ φέσι του. Ἡ παροιμία

Ἀπὸ γίγαντα δανείσου,
ἀπὸ ἀλεποῦ ἀλαργίσου

θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν *ἀλεπού*, ἥ ὅποια εἶναι ἡ κυρία λέξις, ἀφ' οὗ ἡ παροιμία λέγεται κυρίως διὰ τοὺς πονηροὺς, τῶν ὁποίων σύμβολον εἶναι ἡ *ἀλεπού*.

Μίαν δυσκολίαν ἔχει ὁ τρόπος οὗτος, ὅτι εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἔρχεται κανεὶς εἰς δύσκολον θέσιν, ὅταν πλείονες λέξεις ἐν τῇ παροιμίᾳ διεκδικοῦν τὴν κυρίαν θέσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ πρᾶγμα διορθώνεται διὰ τῶν παραπομπῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο μετεχειρίσθη πλὴν ἄλλων καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ περὶ τῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν ἔργον.

Γ'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

α') "Όνομα, εἰσαγωγή καὶ διαίρεσις.

Αἱ παροιμίαι φέρονται εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὑπὸ τὰ αὐτὰ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ὀνόματα, παροιμίαι ἐν Κρήτῃ καὶ παραμῖαι ἐν Κρήτῃ, Πόντῳ καὶ παραμῖαι ἐν Κρήτῃ, λόγος ἐν Κρήτῃ, μῦθος ἐν Κρήτῃ, μῦθος καὶ εἰ τι ἄλλο, ὥς καὶ ὕμνος ἐν Κρήτῃ, καταλόγος ἐν Κυζίκῳ, λόγος ἐν Ἀθηναῖς, Κερκύρα ἐν Κερκύρᾳ καὶ εἰς ἄλλα ὅπου γίνονται δε συνήθως εἰς τὸν λόγον (ὅτι ἡ παροιμία τυπικῶν φράσεων οἷον ὥς κατὰ πὺν (ἢ πῶς) λέει ὁ λόγος, εἶναι ἕνας λόγος πὺν λέει, ἕνας λόγος λέει· νὰ σοῦ πῶ τὸν λόγο, — ἕνα μῦθο, — ἕνα παραμῦθι· καλὰ τό· ἔλεγον οἱ παλαιοὶ κτλ.

Περιλαμβάνονται δ' ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα πλῆθος μέγα φράσεων ποικιλωτάτης ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, αἱ ὅποια, καθὼς ἐν γένει αἱ παροιμίαι, δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς δύο κυρίας καὶ μεγάλας ὁμάδας, τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὰς γνώμας.

β') Κυρίως παροιμίαι.

Ὅ,τι ἀνωτέρω ἐλέχθη γενικῶς περὶ τῶν κυρίως παροιμιῶν ἐφαρμόζεται ἀπολύτως εἰς τὰς νεοελληνικὰς κυρίως παροιμίας. Καὶ αὐταὶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μεταφοραὶ καὶ παρομοιώσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς χαρακτηρίζει μετὰ σκώμματος καὶ εἰρωνείας πᾶσαν πρᾶξιν ἢ λόγον ἀσυνήθη καὶ ιδιόρρυθμον.

Ἀπαραγνώριστος δὲ εἶναι ὁ σκωπτικὸς καὶ εἰρωνικὸς αὐτῶν χαρακτήρ. Τοῦτο ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ καταρτίσαντες τὰς βυζαντινὰς συλλογὰς, ὥς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, «*Διςώπον κοσμικαί*

«ω μ φ δ ί α ι κατ' ἀλφάβητον» καὶ τοῦ Μιχ. Ψελλοῦ, «Ἐτεραι ἐξηγήσεις καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀστείων λόγων καὶ δημωδῶν, καὶ μετάφρασις τούτων ἐκ τοῦ ἀστείου εἰς τὸ βέλτιον καὶ ὑψηλότερον».

Ὅπως δ' ἐν γένει τῶν κυρίως παροιμιῶν, οὕτω καὶ τῶν νεοελληνικῶν αἱ παρομοιώσεις καὶ μεταφοραὶ λαμβάνονται πρῶτον ἐκ τοῦ φ υ σ ι κ ο ὕ ἐν γένει κόσμου ἢ ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Παραδείγματα ὑπάρχουν ἀφθονα. Οὕτω π. χ. ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ζώων προέρχονται αἱ ἀκόλουθοι· ἡ ἀλεπού μ' ἀκρίδες δὲ χορταίνει, λεγομένη ἐπὶ πονηρῶν, ἐπιζητούντων ὑπερβολικὰ κέρδη· γαῖδάρ' λαλεῖς, πουρδὲς ἀκούς, λεγομένη ἐπὶ βαναύσων καὶ χυδαίων· τὸ γουρούνι λάσπη θέλει, ἐπὶ φαύλων· τὸ γουρούνι καὶ τῇ μύτῃ γὰ τοῦ κόφης πάλι θὰ σκάψῃ, ἐπὶ τῶν πονηρῶν, τῶν ἐμμενόντων εἰς τὴν πονηρίαν των· τὸ γουρούνι τόσο ἔχει τὰ βαλάνια, ὥσάν καὶ τὰ μοσκοκάρυδα, ἐπὶ τῶν ἀγροίκων, τῶν μὴ δυναμένων νὰ διακρίνουν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων· τὸν ἀκολουθᾷν σὰν τὸν σκύλον τὸν ἄλλ' ἀρνιά· σὰν τὴ γελάδα τὴν κοπριά, ἐπὶ τῶν ἀμελούντων τῶν ἰσχυρῶν, ὡς ἡ ἀγελὰς τῆς κόπρου· σὰν ὁ σκύλος στήν πετροβολίαν, ἐπὶ τοῦ ἀποκόντων ἀνοήτως· σὰν τὰ κοπάδια πρὸ κοφίμ, ἐπὶ πρᾶσι των· ἔκ τοῦ φωνικοῦ κόσμου ἡ ἀκούσιτος λίμναι τον σὰν ὁ θορύβος γὰ τὸν ἄνθρωπον, ἐπὶ τοῦ ἀγοντοῦ καὶ φεροντός τινα κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ τὸ φερόμενον.

Ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τῶν εἰρησίων εἶναι πολλαὶ αἱ παροιμίαι, καθὼς καὶ ἐκ τῶν δοξασίων καὶ τῶν ἐθίμων. Οὕτω π.χ. λέγεται· σὰ στὸ μύλο μὲ τὴν ἀράδα· ὄντα μιλλῆς κὶ δὲ σ' ἀκοῦνι, | τάξι πὼς εἶσι στοῦ μύλου, ἐπὶ ἀγορεύοντος, τὸν ὅποιον δὲν προσέχουν· πέθαν' οὐ μν-λουνᾶς γιὰ νιρό, ἐπὶ τῶν στερουμένων πράγματος, τοῦ ὁποίου συνήθως ἀφθονοῦν· ὁ παπᾶς σπῖτι σὲ σπῖτι | κὶ ἄλλος στοῦ παπᾶ τὸ σπῖτι· τὸν παπᾶ γράμματα θὰ μάθῃς; τὸν ἐπέταξαν σὰν τὴν τρίχα ἀπὸ τὸ ζυμάρι· ἀποπῖς' ἀσσὰ νταούλια κλάν' (= ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὰ νταούλια κλ.), ἐπὶ τῶν μὴ τολμώντων νὰ εἰπουν φανερά τὴν γνώγην των, ἀλλὰ καιροφυλακτούντων νὰ εἰπουν αὐτὴν ἐν καιρῷ θορύβου, ὅπως μὴ γίνῃ ἀκουστή· φύλλα κόφτ', ἐπὶ βαρηκόου, ἐκ τῶν κοπτόντων κλάδους δρυός, οἵτινες ἀπτησχολημένοι ὄντες εἰς τὸ θορυβῶδες ἔργον των δὲν ἀκούουν καλούμενοι κτλ. Ἐπειτα λέγεται, περπατεῖ μὲ τὸ κανκὶ στοῦν ἀφαλό, ἐπὶ λίαν ἀσθενικῶν, ἐκ τῆς συνηθείας νὰ τοποθετοῦν σικύαν ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ· μὲ προσωπίδα γεννήθηκε, ἐπὶ τῶν θεωρουμένων τυχηρῶν, διότι πιστεύεται, ὅτι οἱ μετὰ τοῦ θυλάκου γεννώμενοι εἶναι τυχεροί· τρίχα ἔκαψε ἢ στὰ κονκκιά ἔρριξε, ἐπὶ τῶν εἰς καιρίαν στιγμὴν ἐμφανιζομένων, ἐκ τῶν γνωστῶν τρόπων τῆς μαντικῆς· ἔρχε-

ται σάν ἥλιους, ἐπὶ τῶν πειναλέων, ἐκ τῆς γνωστῆς περὶ τῆς ἀδηφαγίας τοῦ ἡλίου λαϊκῆς δοξασίας κτλ. κτλ.

Τὸ μέγιστον ὅμως πληθὸς τῶν νεοελληνικῶν κυρίως παροιμιῶν προέρχεται ἐκ παροιμιωδῶν μύθων· εἶναι συνεπτυγμένοι παροιμιώδεις μῦθοι. Τοῦτο ἀντιλαμβάνεται καὶ αὐτὸς ὁ λαός, ὥς φαίνεται τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ὀνομάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὀνομάζει τοὺς μύθους καὶ τὰς παροιμίας. Οὕτω πολλαχοῦ τοὺς μύθους ὀνομάζει παροιμίας, ὡς λ. χ. ἐν Ἡπειρῷ, *νὰ σοῦ πῶ μιὰ παροιμία*· καὶ ἀντιστρόφως τὰς παροιμίας καλεῖ μύθους καὶ παραμῦθια, καθὼς ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω.

Πῶς τώρα οἱ παροιμιώδεις μῦθοι συμπύσσονται εἰς παροιμίας δύναται κανεῖς νὰ παρακολουθήσῃ εἰς τὰ γινόμενα σήμερον παρὰ τῷ λαῷ. Κατ' ἀρχὰς ἡ διήγησις ἐπιλέγεται ὁλόκληρος εἰς πᾶσαν πράξιν ἢ πάντα λόγον, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ ἐξιστορούμενα. Κατὰ κανόνα δ' ὅπως εἵπομεν, πρόκειται περὶ πράξεων καὶ λόγων ἀνοήτων, ἀσυνεπῶν καὶ ἰδιοτρόπων, οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς ἀποφασιστικὰ καὶ εἰρωνεῖαν. Εἰσάγεται δὲ συνήθως ἡ διήγησις ἀπὸ ἀποφασιστικῶν φράσεων, οἷον *Ἐσὸν τὸ κἀνέει τάχα σὰν ἔνα μιὰ παροιμία*· καὶ τὸν ὁποῖον (φωτισμένην ἤδη εἰς τὰ περὶ μύθων, καὶ ἐπιλέγεται ἀπὸ τὸν

Ὅταν ὅμως πρόκειται περὶ ὁποίων καὶ ὁποιαὶ ἔχουν μεγάλην διάδοσιν, ὅπως εἶναι ἀκριβῶς οἱ παροιμιώδεις μῦθοι καὶ μάλιστα οἱ μῦθοι τῶν ζώων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἦσαν ἤδη ἐν χρήσει, συνήθως ὁ ἐπιλέγων περιορίζεται εἰς τὴν δι' ἐλαχίστων ὑπόμνησιν τῆς διηγήσεως εἰσάγων αὐτὴν διὰ τοῦ *σάν*. Οὕτω π. χ. εἶναι γνωστὸς ὁ κατωτέρω περὶ τῆς ἀλώπεκος μῦθος·

Μιὰ φορὰ ἕνας λύκος καὶ μιὰ ἀλεπούν εἶχανε νὰ μοιράσουνε ἕνα ἀλώνι, πού τὸ εἶχανε λιχνίσει καὶ εἶχανε χωρισμένο τὸν καρπὸ καὶ τ' ἄχρεα. Τότε ἡ ἀλεπούν λέγει στὸ λύκο ἔτσι ψευδὰ καθὼς μιλάει· «Ἐλα, κύλ - Νικολό, ἢ νὰ πάλης ἐσὸν τ' ἄχρεα κ' ἐγὼ τὸν καρπὸ, ἢ ἐγὼ τὸν καρπὸ καὶ σὺ τ' ἄχρεα».

Τὸν μῦθον τοῦτον ὁ ἐπιλέγων, ὥς λίαν γνωστόν, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβῃ ὁλόκληρον, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑπομνήσῃ συγκεκριαίω διὰ βραχέων τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ· *Σάν τὸ λύκο καὶ τὴν ἀλεπούν μὲ τὸν καρπὸ καὶ τ' ἄχρεα*. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, διὰ τῆς συγκεκριαίωσης τοῦ μύθου εἰς μίαν φράσιν, γεννᾶται ἡ παροιμία.

Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸς ὁ μόνος τρόπος τῆς συμπύξεως τῶν μύθων εἰς παροιμίας. Πολλάκις οἱ μῦθοι περιέχουν ἐν τῷ διαλόγῳ τῶν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

προσώπων αὐτῶν ἐκφράσεις τινὰς λίαν χαρακτηριστικὰς, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀποτελοῦν τὸ κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ὅλης διηγήσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀρκεῖ ἡ ἐπανάληψις αὐτῶν, διὰ νὰ γίνῃ ὑπόμνησις εἰς τὸν ὅλον μῦθον. Οὕτως ὑπάρχει ὁ ἑξῆς μῦθος·

Μιὰ φορὰ ἓνας καϊχτιῆς ἐταξίδευε μὲ τὸ καΐκι του μὲ πλήρωμα ἀπὸ τρεῖς ναῦτες καὶ ὕστερα ἀπὸ κάθε ταξίδι ἐμοίραζε τὰ κέρδη, δίδων εἰς κάθε ναύτην ἀνὰ 100 γρόσια. Ἐμέτρα δὲ ἔτσι : Εἰς τοὺς ναῦτες ἔλεγε, «Τρεῖς τριάντα ἐνεῆνῃτα καὶ δέκα ἑκατό», εἰς δὲ τὸ ἐδικόν του μερίδιον ἔλεγε· «Τρεῖς πενήντα ἐνεῆνῃτα καὶ πενήντα ἑκατό». Ἐνας ἀπὸ τοὺς ναῦτες, νοήσας τὸ τέχνασμα λέγει εἰς τὸν πλοίαρχον· «Καπετάνιε, δὲ μοῦ δίνεις κ' ἐμένα τρεῖς πενήντα ἐνεῆνῃτα καὶ πενήντα ἑκατό; — Νὰ κ' ἐοὺ καὶ σῶπα», τῷ ἀπήντησεν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ σπουδαῖον αἰνῶματός τοῦ μύθου εἶναι ἡ φράσις, *τρεῖς πενήντα ἐνεῆνῃτα καὶ δέκα ἑκατό*, ἡ ὁποία καὶ χαρακτηρίζει τὸν αἰσχροκερδῆ ἀπατεῶνα. Ὁ μῦθος δὲ καὶ ἀποσπασθεῖσα τοῦ μύθου καὶ κενὴ ἐκκλινὴν λεγομένη παροιμία.

Ἡ ἀπόστασις ὅμως ἀπὸ τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τῶν μύθων καὶ ἡ αὐτοτελὴς χρησιμοποίησις αὐτῆς ἐκτελεσθῆναι εἰς τὰς περαιτέρω τύχας των. Ὁ μῦθος περιπίπτων εἰς ἀχρηστίας πολλάκις βαθμηδὸν λησμονεῖται, οἱ δὲ λέγοντες, μὴ ἐννοοῦντες πλανομένην παροιμίαν, διορθῶνουν πολλάκις αὐτὴν καὶ μεταβάλλουν οὕτως, ὥστε εἰς τὸ τέλος νὰ ἀποβαίνειν γενικὴ τις ρῆσις χωρὶς νὰ ὑπενθυμίσῃ διόλου τὴν ἐκ μύθου προέλευσιν αὐτῆς. Οὕτως ὑπάρχει ἡ παροιμία, *μπρὸς σὰ κάλλη τί εἶν' ὁ πόνος*, ἡ ὁποία λέγεται διὰ τοὺς ὑποβαλλομένους εἰς κόπους πολλοὺς καὶ πόνους χάριν τοῦ καλλωπισμοῦ. Ὅπως ἔχει ἡ παροιμία αὕτη, βεβαίως ἐκφράζει γενικὴν τινα σκέψιν χωρὶς νὰ φαίνεται ἔχουσα σχέσιν πρὸς τινὰ μῦθον. Κατήντησε σχεδὸν *γνώμη*. Ὑπάρχουν ὅμως παραλλαγὰι τῆς παροιμίας, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἀποκαλύπτουν τὴν σχέσιν ταύτην, οἷον *μπρὸς σὰ κάλλη τί εἶναι τὸ γδάριμο!* καὶ *σαφεστέρα, γδέρνε, γδέρνε, χασάπη!* *μπρὸς σὰ κάλλη τί εἶν' ὁ πόνος!* Ἀπέρρευσεν δὲ ἡ παροιμία αὕτη ἐκ τοῦ ἑξῆς ἐν περιλήψει μύθου·

Ἦσαν δυὸ γριεῖς. Τῇ μιᾷ τὴν ἔκαναν οἱ νεράιδες νέα καὶ ὁμορφῇ. Ρώτησε τότε ἡ ἄλλη πῶς ἔγινε ἔτσι καὶ τῆς εἶπε πῶς πῆγε στὸ γδαρτὴ καὶ τῆς ἔγδαρε τὸ παλιὸ πετσοῖ καὶ βγήκε ἀπὸ κάτω τὸ καινούργιο. Πῆγε λοιπὸν καὶ αὐτὴ καὶ κάθησε νὰ τὴν γδάρουν. Ὅσο προχωροῦσε ὁ γδαρτής, τὴ ρώταγε, ἂν ποτὴ καὶ αὐτὴ ἔλεγε, «Μ π ρ ὁ ς

στὰ κάλλη τί εἶν' τὸ γδάρσιμο», ὥς που ἄρχισε πιά ἡ γλῶσσα της νὰ μπερδεύεται. Κατάλαβε τότε κι αὐτὴ πὼς ἦταν γιὰ νὰ πεθάνῃ κι ὅταν τὴ ρώτησε ὁ γδαρτής ἂν θέλῃ ἀκόμα νὰ προχωρήσῃ τοῦ εἶπε. «Ἄρα γράρς κι μὴ γράρς», καὶ πέθανε.

Πλὴν τούτου ἡ ἀπόσπασις αὕτη τῆς παροιμίας ἀπὸ τοῦ μύθου συντελεῖ πολλάκις, ὅταν βέβαια λησμονηθῇ ὁ μῦθος, νὰ μεταβληθῇ καὶ αὕτη ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας. Οὕτω λ. χ. λέγεται ἡ παροιμία, ἄκουε καὶ τοῦ μεγαλυτέρου σου τὰ λόγια, ἡ ὁποία συνήθως ἐρμηνεύεται ὡς ἡ γνώμη τοῦ Μενάνδρου, νέος ὢν ἀκούειν τῶν γεραιτέρων θέλει. Καὶ ὅμως εἶναι κυρίως παροιμία, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχικὴ ἔννοια εἶναι εἰρωνική, λεγομένη διὰ τοὺς συμβουλευοντας νὰ ἀκούουν τοὺς λόγους πρεσβυτέρων, οὐχὶ διότι οὗτοι εἶναι συνετοί, ἀλλὰ διότι συμφωνοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ συνιστῶντος. Προῆλθε δ' ἡ παροιμία ἐκ τοῦ ἑξῆς μύθου·

Μιά χήρα, ποὺ ἦταν πάντοτε ἀνυπομονήτικη, ἀκουσε μιὰ φορά τὸ μεγαλῆτόν της γιὸ νὰ εἰπῇ πρὸς τὴν κόρη: «Ἀκούε μου, κόρη μου, γιὰ τὰ γάλα σου με ἀπαιτοῦν ἄλλα καὶ νὰ ἔχουμε τὸ κεφάλι μας ἥσυχο, νὰ φροντίσουμε ὅπως χρειαζόμαστε τὴ μάσκα μας». Ἡ χήρα τότε, προτοῦ ν' ἀκούσῃ τὴν κόρη καὶ ὁ μικρότερος, τοῦ λέει: «Παίδι μου, ἄκουε καὶ τοῦ μεγαλυτέρου σου τὰ λόγια»¹.

Ἄλλοτε πάλιν λησμονοῦμένον τοῦ μύθου, ἐπειδὴ ἡ μορφή τῆς παροιμίας προδίδει τὴν ἐκ μύθου προέλευσιν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν διὰ μύθου συμπλήρωσιν καὶ ἐρμηνείαν, πλάττεται ἐκ τῶν ὑστέρων νέος μῦθος αἰτιολογικὸς αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ πολλαπλοὶ περὶ τῆς αὐτῆς παροιμίας μῦθοι. Τοιούτων αἰτιολογικῶν μύθων παραδείγματα ἀνευρίσκει τις πολλά, εἶναι δὲ εὐκόλος ἡ διάγνωσις των ἐκ τῆς συνήθως κακῆς αὐτῶν προσαρμογῆς εἰς τὴν παροιμίαν. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν παροιμίαν, ἄλλα ν' τ' ἄλλα | κι ἄλλο τῆς Παρασκευῆς τὸ γάλα² ἀναγράφει ὁ Ν. Πολίτης δύο μύθους, ἐξ ὧν ὁ εἰς προφανῶς εἶναι αἰτιολογικός, κακῶς πλασθεὶς καὶ διὰ τοῦτο κακῶς προσαρμοζόμενος εἰς τὴν παροιμίαν. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον Ἑπτανήσιός τις, ἐξομολογούμενος, εἶπεν, ὅτι ἔφαγε γάλα τὴν Παρασκευὴν, διὰ τὸ ὁποῖον τὸν συνεχώρησεν ὁ πνευματικός. Ἀναχωρῶν ὅμως ἐνεθυμήθη, ὅτι εἶχε φονεύσει καὶ τὸν πα-

1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παροιμίας, τόμ. Α', σ. 392 ἐν λ. ἀκούω 7.

2) Βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 522 ἐν λ. ἄλλος 45.

τέρα του καὶ ἀνεκοίνωσε καὶ τοῦτο εἰς τὸν πνευματικόν, ὅστις εἶπε τότε τὴν παροιμίαν. Ἴδου καὶ ὁ ἀρχικὸς μῦθος. Ἀσκητὴς πίνει ἐνώπιον τοῦ δεσπότητος προσφερθὲν τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν γάλα καὶ διὰ τοῦτο φυλακίζεται. Πρὸ τούτου ὅμως ζητεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσουν πρῶτον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δεσπότητος, ὅπου ἀποκαλύπτει γυναῖκα τοῦ δεσπότητος παρὰνομον καὶ τέκνον καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὰ λέγει πρὸς τὸν παριστάμενον δεσπότην, «*Δεσπότη μου, ἄλλα ἢ τ' ἄλλα, καὶ ἄλλο τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τὸ γάλα*». Τόση δὲ εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ λαοῦ νὰ σχετίζῃ τὰς παροιμίας πρὸς μῦθους, ὥστε πολλάκις καὶ ἐν οὐ δέοντι πλάττει τοιούτους, διὰ παροιμίας δηλαδή, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς μῦθον.

* * *

Προέρχονται δὲ παροιμίας ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν τῶν παροιμιωδῶν μῦθων, καὶ πρῶτα πρῶτα ἐκ τῶν μῦθων τῶν ζώων. Παράδειγμα τοιαύτης παρεθέσαμεν ἤδη (σ. 309). Ἐπειτα ἐκ διαφορῶν εὐτραπέλων παροιμιωδῶν διαμετρεῖται παράδειγμα τῶν ὁποίων ἐπίσης παρεθέσαμεν ἄνωτέρω (σ. 310). Ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων μῦθων, οἱ ὁποῖοι εἴναι καὶ τὰς φρονιτέραν διὰδοσίς, ἔχομεν παροιμίας καὶ ἐκ διαφορῶν τῶν εὐτραπέλων παροιμιωδῶν μῦθων καὶ ἐκ περιπαιγμάτων χωρίων κτλ. Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Κερκύρα περὶ τῶν οἰνοποτῶν·

«*Τσοῦτσον μπούμπον θεία Μαρούλα! — Κατὰ τσ' ὀρδινιὲς τοῦ μπάρμπα Ἀλεβίζη Τζώρτζη*».

Προῆλθε δὲ ἡ παροιμία ἐκ τινος Μαρούλας, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ συζύγου της Ἀλεβίδου Τζώρτζη ἀπετέλουν ζευγὸς περιφήμων οἰνοποτῶν. Ἐπίσης λέγεται περὶ τῶν ἐρεθιζόντων τοὺς ἰσχυροτέρους των ἡ παροιμία

«*Ἄν εἶχε γνώση καὶ μυαλὸ ὁ Μιχαῆλης τ' Ἀργάλη, τῆς Παναγιᾶς δὲν ἔλεγε νὰ παίξῃ τὸ σουργιάλι*

ἡ ὁποία προῆλθεν ἐκ τοπικῆς σκωπτικῆς διηγήσεως, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἄνωτέρω (σ. 221). Ἐκ τοιούτου τινὸς τοπικοῦ σκωπτικοῦ μῦθου λησμονηθέντος θὰ ἐγεννήθη ἐξάπαντος καὶ ἡ παροιμία

«*Ἀφορμὴ τοῦ Πάσχου ἢ πορδὴ νὰ σφάξουμε τὸ βόδι*

λεγομένη ἐπὶ τῶν δι' ἀσήμαντον αἰτίαν διαπραττόντων ἔργον ὠφέλιμον μὲν εἰς αὐτούς, εἰς ἄλλον ὅμως τινὰ ἐπιζήμιον.

Ἐν γένει δέ, ὡς παρετηρήσαμεν εἰς τὰ περὶ εὐτραπέλων διηγέσεων¹, ἕκαστος τόπος ἔχει καὶ τὸν κωμικὸν τοῦ ἥρωα, ἐκ τῶν σκωπτικῶν ἀνεκδότων τοῦ ὁποίου πολλάκις ἀποσπῶνται ἢ συμπτύσσονται παροιμίαι. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν Γκιουμουλτζίναν ἔμεινε παροιμιώδης ἡ φράσις, ἴ! *μπρε κόσμους στοὺ τσιαρσί*, τὴν ὁποίαν εἶπεν ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Μανταλέτσιος, θέλων νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμὸν τοῦ διὰ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον εἶδε κάποτε εἰς τὴν ἀγορὰν, ὅπου εἶχε σταλῆ ὑπὸ τῆς μητρὸς του. Ἐκτοτε ἡ φράσις κατήντησε παροιμία καὶ λέγεται διὰ πάντα δεικνύοντα ἡλίθιον θαυμασμὸν διὰ πράγματα κοινὰ καὶ ἀσήμαντα. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι τοιαύτας, ἐκ τοπικῶν σκωπτικῶν διηγέσεων προερχομένας, παράδειγμα δὲ ἡ ὑπὸ τῶν παροιμογράφων μνημονευομένη παροιμία, τὸ *Πάρνου σκαφίδιον*, ἐπιλεγομένη διὰ τοὺς ζητοῦντας μικρά. Προῆλθε δ' ἡ παροιμία ἐκ τινος Πάρνου, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ ἔχασε τὴν σκάφην του, ἠνώχλει ὀτρυνῶς τὸν δήμον.

Ὅπως δ' αἱ πράξεις καὶ οἱ ἥρωες τῶν κωμικῶν τούτων ἡρώων, οὕτω καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὀνόματά των ἀναφέρονται παροιμιώδη. Ὅπισθεν δὲ τῶν ὀνομάτων τούτων προέρχονται αἱ εἰς βίους αὐτῶν κυκλοφοροῦσαι παροιμιώδεις φράσεις. Οὕτως ἤκουσα πολλάκις ἐν Γκιουμουλτζίνῃ μητέρας νὰ λέγουν μετ' ἐκπαλαστήσεως πρὸς τὰ τέκνα των, ὅταν δεικνύουν νωθρότητα καὶ ἀργίαν καὶ πράττουν ἡλιθιότηας, *ἐμ, Μανταλέτσιους πλιά!* Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατήντησαν παροιμιώδη διάφορα ὀνόματα ἱστορικῶν ἢ μυθολογικῶν προσώπων ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν ᾄδόμενων ἢ λεγομένων, ὡς π. χ. τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως *Σαρδανάπαλον* διὰ τὴν τρυφήν, τοῦ *Κινύρου* καὶ τοῦ *Κροίσου* διὰ τὸν πλοῦτον, τοῦ *Τιθωνοῦ* διὰ τὴν μακροβιότητα καὶ παρ' ἡμῖν τὰ ὀνόματα τοῦ *Ἰούδα*, τοῦ *Κάιν*, τοῦ *Μαθουάλα* κτλ.

Καθὼς τώρα οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ παροιμίαι αὗται προέρχονται, εἶναι ἐντελῶς τοπικοί, οὕτω καὶ αἱ παροιμίαι εἶναι τοπικαί. Ἐν τούτοις, καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ τοπικαὶ εὐτράπελοι διηγήσεις ἐπεκτείνονται κάποτε καὶ εἰς εὐρύτερους κύκλους, ὅποτε, ἐπερχομένης βαθμιαίως τῆς λήθης τῶν προσώπων καὶ πολλάκις καὶ τῶν πραγμάτων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς συνεδέοντο, χάνουν τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμὸν καὶ ἀποβαίνουν ἀπλῶς εὐτράπελοι, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ αἱ πρὸς αὐτὰς συνδεδεμέναι παροιμίαι γίνονται πολλάκις

1) Βλ. ἀνωτ., σ 215 καὶ 221.

κοινότεραι καὶ γενικώτεραι, ἀποβάλλουσαι βαθμηδὸν κάθε σύνδεσμον πρὸς ὠρισμένα πρόσωπα καὶ τόπους. Οὕτω π.χ. λέγεται ἐν Χίῳ διὰ τοὺς ἀρπαγας πλοίαρχους ἡ παροιμία

Ρύζι κι ἄναυλο!

προερχομένη ἐκ τῆς ἐξῆς εὐτραπέλου διηγήσεως, ἡ ὁποία ἦτο μὲν ἴσως ἀρχικῶς τοπικὴ, λησμονηθέντος ὅμως τοῦ ὀνόματος ἔχασε καὶ τὸν τοπικὸν αὐτῆς χρωματισμὸν καὶ ἀπέβη ἀπλῶς εὐτραπέλος παροιμιώδης·

Ἔνας πλοίαρχος ἀρπαγος πῆγε στὴν Ἀλεξάντρεϊα νὰ φορτώσῃ ρύζι. Τὸν ἤξεραν ὅμως καὶ γι' αὐτὸ κανένας δὲν τοῦ ὄωνε ναῦλο. Ἀπάνω σ' αὐτὸ φώναζε, «Ρύζι κι ἄναυλο!».

Ἐπίσης ἐκ τῆς ἀνωτέρω (σ. 221) παρατεθείσης εὐτραπέλου διηγήσεως προῆλθεν ἡ παροιμία,

Σκοτάδι! "Αὐτὸν ὁμοῦ τυρίλες!

Καὶ ἐκ περιπαιγμάτων καὶ ἄλλων ἔχομεν ἐπίσης τοπικὰς συνήθως παροιμίας καὶ ὁποῖαι εἰς τὸν χρόνον πολλὰ ἐπικρατοῦν ἐν ταῖς ῥαδιόδοσιν. Τὰ περιπαίγματα, περὶ ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἤδη, εἶναι καθαφαῖ σκωπτικαὶ διηγήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς ὠρισμένους τόπους. Ἀρκεῖ ὅμως νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς στενῆς τοῦ χρόνου χρήσεως δι' ἓνα ὠρισμένον τόπον καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν γενικώτερον διὰ πᾶσαν ὁμοίαν περίπτωσιν, διὰ νὰ γίνουν παροιμιώδεις καὶ νὰ μᾶς δώσουν καὶ παροιμίας, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ἐναργέστερον τὸν εὐτραπέλον καὶ σκωπτικὸν τῶν παροιμιῶν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω. Οὕτω π.χ. ἐν Χίῳ λέγεται διὰ τοὺς Βρονταδούσους ὡς σκῶμμα τὸ ἐξῆς·

Κάθε νύκτα ἐπιγρῖνεν ὁ Διοντῆς καὶ εὗρισκεν τὴν ἀγαπητικίαν του. Ἐν ἑλέγαν τίποτις ἄλλο παρά, «Καλησπέρα, Ξενοῦ. — Καλῶς τὸ Διοντή. — Εἴντα χαμπάρια, Ξενοῦ; — Καλὰ, Διοντή».

Ἐκ πληρεστερας παραλλαγῆς τῆς αὐτῆς διηγήσεως προῆλθον καὶ αἱ παροιμιαί

Καλησπέρα, Ξενοῦ. — Καλῶς τὸ Διοντή.
καὶ

Ἦσαντες τὸ μούμ; Ἐγὼ μου ἔταρε!

λεγόμεναι ἐπὶ τῶν ἄνευ χάριτος ὁμιλούντων.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκ τῶν διαφόρων παροιμιωδῶν μύθων συμπτύσσονται ἢ ἀποσπῶνται παροιμίαι, ἢ προκύπτουν παροιμιώδη ὀνόματα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ τῶν περιπαιγμάτων ἀποσπῶνται ἢ συμπτύσσονται φράσεις ὡς παροιμιώδη σκώμματα ἢ προκύπτουν διάφορα παροιμιώδη παρωνύμια, ἀποδιδόμενα ἀπὸ κοινοῦ εἰς ὅλους τοὺς περιπαιζομένους κατοίκους. Οὕτω π. χ. σκώπτουν οἱ Μεσσήνιοι τοὺς Μανιάτες διὰ τῆς φράσεως: ἔχει ὁ σιούκος ἄντερα; ἢ ὅποια προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω (σ. 224) παρατεθέντος περιπαιγματος. Ἐν Χίῳ σκώπτουν τοὺς χωρικοὺς τοῦ Βασιλεωνοίκου διὰ τῆς φράσεως, τὸ τοῦ σας! νὰ μὴ ξεγείρῃ ἡ Ψαρή, ἢ ὅποια προέρχεται ἐκ τοῦ ἐξῆς περιπαιγματος:

Τὸ Μεγάλο Σάββατον ἔνας Χαρκούσης ἐστέκετον ἀπὸς' ἀφ' τὴμ πόρταν κ' ἐφύλαγεν νὰ μὴν τοῦ πάρονι τὰ ξύλα γιὰ τὸφ φανὸν τῆς Λαμπρῆς. Οἱ Βασιλεωνοικοῦσοι τὸν ἐπείσαν κ' ἐπῆγαν κ' ἐννοῖξαν τὴν ὀπίσω πόρταν καὶ τοῦ πάρονι τὰ ξύλα. "Αμα τὸ νοιῶσαν οἱ Χαρκούσοι ἐτρέξαν νὰ τοὺς πιάσῃ, ἀλλ' οὐκ ἐμύπορεσαν· μόνον ἀπὸ μακριὰ τὸν φωνάζοντες «Τὸν πάρονι τὰ ξύλα νὰ μὴ ξεγείρῃ ἡ Ψαρή!»

Τοὺς δὲ κατοίκους τοῦ Νεοχωροῦ ἐπαιροῦν σκωπτικῶς ἀπαλλαγρίνες ἐκ τοῦ ἐξῆς περιπαιγματος:

Ἡ ἀγαπητικιά ἐτραύαν τὴμ προβατίναν κ' ἐπέρασεν ἀφ' τὴν πιάτσαν τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἐκάθονταν ὁ ἀγαπητικός της. Καὶ γιὰ νὰ τοῦ δώκῃ νὰ καταλάβῃ ποῦ θὰ πά', γιὰ νὰ ῥτῇ κ' ἐκεῖνος, ἤλεγεν τάχα τῆς προβατίνας, «Στὴν Ἀπαλλαγρίναθ' θὰ πάω κ' ἔλα μπέ». Γιὰ δ' εὐτὸ τοὺς Νιοχωρούσους τοὺς λέν' Ἀπαλλαγρίνες.

Ὅπως ἐκ τῶν διαφόρων μύθων, οὕτω καὶ ἐκ διαφόρων γεγονημένων εἴτε ἱστορικῶν εἴτε καὶ τοπικῶν, τὰ ὅποια ἀπέβησαν πολύχροτα καὶ κατήντησαν παροιμιώδη, προέρχονται διάφοροι παροιμίαι. Οὕτω π. χ. κατὰ τὸν προπαραελθόντα αἰῶνα παροιμιώδης κατέστη ἡ παρὰ τὴν Ἀνδρον καταστροφή, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ὁ Λάμπρος Κατσώνης· ὅθεν καὶ ἡ γνωστοτάτη παροιμία

Σὰν σ' ἀρέσῃ, μπάριμπα Λάμπρο,
ξαγαπέρασ' ἀπ' τὴν Ἀντρο,

1) Λαογρ., τόμ. Σ', σ. 624, 1Ε'.

χαιρεκάκως πλασθεῖσα ὑπὸ τῶν νησιωτῶν, τοὺς ὁποίους ἐπέβηεν ὁ Λάμ-
 προς διὰ τῶν ἀργυρολογιῶν του. Ἐν Μάνῃ παροιμιώδεις εἶχον καταν-
 τήσει αἱ καταχρήσεις τῶν μπέδων, οἱ ὁποῖοι ἐγκαθιστάμενοι εἰσέ-
 πραττον πολλάκις καὶ τοὺς πληρωθέντας ἤδη εἰς ἔλαιον φόρους εἰς
 τὸν προκατόχον· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία

*Ἄλλος Μπέης,
 ἄλλα λάδια,*

ἐπιλεγομένη ἐπὶ τοιούτων ἀρπάγων ἀρχόντων. Ἐκ τῶν γινομένων
 κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνετοκρατίας, ὁπότε ὑπῆρχον πολλοί, οἱ ὁποῖοι
 ἀφορμὴν ἐξήτουν, διὰ τὰ καταγγεῖλουν τοὺς συμπολίτας τῶν εἰς τοὺς
 Ἐνετοὺς ἀρχοντας, προῆλθεν ἡ παροιμία

Δεῖρε με, γὰ πάω στοῦ Μπάλλου

λεγομένη νῦν ἐπὶ τῶν ἐπιζητούμεν κατεχόμενῃ κατηγορίας. Ἐκ τῆς
 ἐνετοκρατίας δ' ἔχει ἐπίσης τὴν παροιμίαν

Ἄν δὲ μὲν ὁρέσῃ ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸν Κρονίον
 λεγομένη ὑπὸ τοῦ ἐξ οὐδεῖος ἐπὶ τοῦ βασιλέως. Ἐν Ἰωαννίνοις παροι-
 μιώδης κατέστη ἡ μακροχρόνιος οὐσαπάλλακτος τυραννία τοῦ
 Ἀλῆ, ὅθεν καὶ ἡ παροιμία

*Πάλι 'μεῖς καὶ πάλι 'μεῖς,
 πάλι Ἀλῆ πασ' ἄς βαλῆς*

λεγομένη σήμερον ἀκριβῶς δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπανέρχονται διαρ-
 κῶς οἱ αὐτοὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν.

Καὶ ἐκ τοπικῶν δὲ πολυκρότων γεγονότων ἔχομεν παροιμίας,
 ὁποῖα ἡ πανελλήνιος

Ἐγινε τοῦ Κουτρούλη τὸ πανηγύρι
 καθὼς καὶ ἡ πασίγνωστος

*Πίσκοπε τοῦ Λαμαλά,
 δίχως νοῦ, δίχως μυαλά,
 τὰ λιανὰ δὲν ἤθελες,
 τὰ μεγάλα γύρευες·
 τραύα τὸ χερσόμυλο,
 κούνα τ' ἀραπόπουλο.*

Υφίστανται δὲ πολλάκις αἱ παροιμίαι αὐταὶ τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν καὶ αἱ ἐκ τοπικῶν εὐτραπέλων διηγήσεων. Διαδιδόμεναι δηλαδὴ ἀποβάλλουν πολλάκις τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμὸν καὶ ἀποβαίνουν ῥησεις γενικώτεραι, ἀπὴλλαγμέναι παντὸς συνδέσμου πρὸς ὥρισμένα πρόσωπα καὶ τόπους. Οὕτω π. χ. ἡ ἀνωτέρω παροιμία, διαδοθεῖσα καὶ καταστᾶτα σχεδὸν πανελλήνιος, εὐρίσχεται εἰς πολυπληθεῖς παραλλαγὰς, εἰς τινὰς τῶν ὁποίων τὸν ἐπίσκοπον τοῦ *Δαμαλᾶ* ἀντικατέστησε *παπᾶς* ἢ *καλόγερος*, ἔν τισι δὲ καὶ οὐδὲλως πλέον μνημονεύεται, τῆς παροιμίας περιορισθείσης εἰς τοὺς στίχους

*Τὰ μικρὰ δὲν ἤθελες,
τὰ μεγάλα γύρενες·
τραῦα τὸ χειρόμυλο,
κούνα καὶ τὸ διάβολο.*

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκ τῶν μύθων ἐκτίθενται χαρακτηριστικοὶ λόγοι καὶ ἀποτελοῦν παροιμίας, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ διαφόρων ἐπεισοδίων ἱστορικῶν χαρακτηρίζονται λόγοι καὶ ἀποφθέγματα παροιμιῶν ἱστορικῶν ἀποκτώμενα κατὰ τὴν παροιμιώδη. Περὶ τῶν τι εἶναι π. χ. τὸ περίφημον τοῦ Θεμιστοκλέους, *πυρραξὸν μὲν ἄκουσον* δέ, τὸ τοῦ Ἱπποκλείδου, *οὐ φρονεῖς Ἱπποκλείδῃ* κτλ. Τοιοῦτον τι εἶναι καὶ τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν *Κόσταν* τὸν *Ἰωννὴν*, ἀπὸ τὰ μάτια σου ὥς τὸν κ. σου δὲν μπορείς νὰ μάθῃς τὴν ἀλήθειαν, τὸ ὁποῖον εἶπε, καθὼς διηγεῖται ὁ Τερτσέτης, εἰς τὴν ἐξῆς περίστασιν·

*Εὐρισκόμενος εἰς τὰς Ἀθήνας ἔβγαλε εἰς τὰ ὀπίσθια ἓνα σπειρί.
Διὰ νὰ μάθῃ πόσον ἦτο μεγάλο ἔκραξεν ἓνα νὰ τοῦ τὸ ἰδῇ, καὶ αὐτὸς τοῦ ἀπεκρίθη, «Εἶναι σὰν ρεβίθι». Κράζει ἄλλον ἔπειτα καὶ τὸν ρωτᾷ, καὶ τοῦ λέγει· «Εἶναι σὰν καρύδι». Κράζει τρίτον, καὶ τοῦ λέγει· «Εἶναι σὰν αὐγό. — Περίεργον, ἐστράφη τότε καὶ εἶπε, ἀπὸ τὸ κεφάλι μου ὥς τὸν κ. μου, καὶ δὲν μπορῶ νὰ μάθω τὴν ἀλήθειαν».*

Οἱ τοιοῦτοι λόγοι κατ' ἀρχὰς ἐπαναλαμβάνονται μετ' ἐξιστορήσεως τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν ἐλέχθησαν καὶ μνείας τοῦ εἰπόντος. Ἐπειτα ὅμως βαθμυδόν, γνωστοτάτου θεωρουμένου τοῦ πράγματος, παραλείπονται ταῦτα καὶ ἀπομένει ψιλὸς ὁ παροιμιώδης γενόμενος λόγος. Εἰς τοιαύτην δὲ τινα προέλευσιν ἀρχαίων παροιμιῶν πιθανῶς ἀποβλέπων καὶ ὁ Τρύφων ὥρισε τὴν παροιμίαν ὥς λόγον εἰρημένον ἐν ἀρχῇ πρὸς ἕτερον, λεγόμενον δὲ ὑφ' ἡμῶν κατ' ἀναγκάλησιν πρὸς

τινα τῶν ὁμοιήθων ὡς παρὰ Σαπφοῦ, μὴ τ' ἐμοὶ ἐλέι μῆτε
μῆλιττα.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ διάφοροι ἐκ τῶν ἱερῶν
γρᾶφῶν ἀποσπασθεῖσαι ῥήσεις διαφόρων ἱερῶν προσώπων, αἵτι-
νες ἀρχικῶς δι' ἄλλα λεχθεῖσαι, μεταφέρονται νῦν καὶ χρησιμοποιοῦνται
παροιμιωδῶς, ὡς π.χ. οὐαὶ ἡμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκρι-
ταί. Ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν ἀκονέτω. Οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόα-
σις. Ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει κτλ.

Τελευταῖον ἔχομεν παροιμίας καὶ ἐξ ἁσμάτων ἢ ἄλλων διαφόρων
στιχοῦργημάτων, τὰ ὅποια ὡς περιέχοντα ἐκθεσιν γεγονότος τινὸς
δύνανται νὰ θεωρηθῶν κατ' ἐπέκτασιν ὡς μῦθοι. Ἐκ τούτων, καθ' ὃν
τρόπον καὶ ἐκ τῶν μύθων, ἀποσπῶνται διάφοροι χαρακτηριστικοὶ στί-
χοι ἢ καὶ μακρότερα τεμάχια καὶ χρησιμοποιοῦνται αὐτοτελῶς, μετα-
φερόμενα εἰς ἀναλόγους περιστάσεις. Τοιοῦτος π.χ. εἶναι ὁ στίχος

Βοηθᾷ σε ὁ τόπος, Ἀκροῦσαι φαίνεις ἀντρεπωμένος

ὁ ὁποῖος, ἀποσπασθεὶς πρὸς αὐτὴν ἀπομνησθέντος νῦν ἀκριτικῶς
ἄσματος διακηρύττει καὶ ἐκφράζει τὴν ἀσυνέπαιαν «ἐπὶ τὸν πλῆθος τοῦν-
των ἄλλων ἐνέκα εὐτυχοῦς τὸν τόπον ἐπαινεῖς, ἐνφύσει εἶναι ὑπο-
δεέστεροι αὐτῶν». Ἐπίσης ὁ στίχος

Ἐφαγε τὸ μαρουλό σου χωρὶς νὰ βάλῃ ξίδι

ἐκ τῆς γνωστῆς ἐμμέτρου διηγήσεως Γαδάρου, λύκον καὶ ἀλεπούς.
Ἐπίσης τὸ ἐκ τοῦ σατυρικοῦ ἄσματος τῆς ἀκαμάτρας ἀπόσπασμα

Ἐνα χρόνον τσ' ἔνα μῆνα
ἦκαμ' ἔνα ἀδράχτι νῆμα
τοῦ βαλα στοὺν δονλαπάκι
τοῦ φαγι τοῦ ποντικάτσι.

Ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ παραμυθίων καὶ ἄλλων διηγήσεων
ἀποσπῶνται πολλάκις φράσεις, αἱ ὅποια καθίστανται παροιμίας, οἷα
π.χ. ἡ φράσις

Ἀκουε, παπᾶ, ἀπ' τὸ σάκκο.

ἢ

Ἀκουε, σακκοδεμένη
καὶ στοὺν τοῖχῳ ἀκουμπισμένη

ἡ ὁποία ἀπεσπασθῇ ἐκ τῆς ἐξῆς διηγήσεως, τὴν ὁποίαν παραθέτω ἐν
περιλήψει. Ἐλεγαν τοῦ παπᾶ, ὅτι τὸν ἀπατᾷ ἡ σύζυγός του καὶ δὲν
τὸ ἐπίστευε. Τότε ὁ λέγων, διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ τὸ πιστεύσῃ, τὸν ἔβα-

λέν εἰς σάκκον καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, ὅπου ἐρωτοτρο-
πῶν μετὰ τῆς γυναικὸς του ἀπηλύθυνεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ
ἀνωτέρω.

Καὶ αἱ παροιμίαι αὗται, αἱ ἐξ ἁσμάτων ἢ παραμυθίων ἀποσπώ-
μεναι, ὑφίστανται τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν καὶ αἱ ἐκ τῶν μύ-
θων. Βαθμηδὸν ἢ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸ ἄσμα, πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸ
τὸ ἄσμα, λησιμονεῖται, λησιμονοῦνται τὰ πρόσωπα καὶ αἱ περιστάσεις,
καὶ αἱ παροιμίαι λαμβάνουν τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως. Εἰς τὸ σημεῖον
τοῦτο συναντῶνται πολλάκις αἱ παροιμίαι πρὸς τὰς γνώμας. Ὡς παρά-
δειγμα ἃς χρησιμεύσῃ ἡ παροιμία

Βοηθᾷ σ' ὁ τόπος, Διγενή, καὶ βγαίνεις ἀντρειωμένος

Ταύτης ὁ ἀρχικὸς τύπος φαίνεται νὰ εἶναι ὁ τῆς ἀκολούθου παραλλαγῆς

Βοηθᾷ σ' ὁ τόπος, λυγερή, καὶ γαίης σ' ἀντρειωμένη.

καθ' ὃν ὁ Διγενὴς ἐλέγχει τὴν ἀνδρομένην περὶ τὴν νεάνίδα καὶ ὅχι
αὐτὴ τὸν καταπαλαῖσαντα τὸν Χάϊον. Καὶ εἰς ἄλλας παραλλαγὰς
ἔχουσιν λησιμονεῖν τὴν γαίαν τὰ ὄντορες, καὶ ἐλεῖται καὶ παρακαλεῖται
καὶ νικήσῃ.

Σ' ἀνυχῶ καὶ φανερὰ ἐπὶ τῷ στήθεϊ

δηλαδὴ φείδομαί σου, ἀπαξιῶ νὰ ἀγωνισθῶ πρὸς σὲ ἀπὸ τοῦ ἴσου καὶ
διὰ τοῦτο φαίνεσαι ἀντρειωμένος.

γ') Γνώμαι.

Ὅ,τι ἀνωτέρω ἐλέχθη γενικῶς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκφορᾶς
τῶν γνωμῶν ἰσχύει καὶ διὰ τὰς νεοελληνικὰς γνώμας. Καὶ αὐ-
ταὶ ἐκφράζουν πρακτικὰς ἀληθείας, ἐκ τῆς πείρας ὑπὸ τοῦ λαοῦ κτη-
θείσας, ἐκφέρονται δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ποικίλους τρόπους. Οὕτως ἔχο-
μεν νεοελληνικὰς γνώμας ὑπὸ τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως ἢ
παραγγέλματος, οἷον

*Ὅπου δῆς πολλὴ ἀγάπη
δέξου καὶ πολλὴ ἀμάχη.*

καὶ

*Ὅπου φιλεῖς μὴ δάνειζε
καὶ ὅπου ἀγαπᾷς μὴ σύχναζε*

Ἐπίσης ὁμοῦς συνήθης εἶναι καὶ ἡ δι' ἀλληγορικῶν μεταφορῶν ἐκ-

φορὰ ἔκ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου. Τοιαύτη π.χ. ἔκ τοῦ φυτικού κόσμου εἶναι ἡ ἑξῆς·

Ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ρόδο κι ἀπὸ ρόδο βγαίνει ἀγκάθι

σημαίνουσα ὅτι τέκνα χρηστὰ γεννῶνται ἐκ γονέων πονηρῶν καὶ τἀνάπαλιν. Ἐκ τῶν μετεώρων ἡ ἑξῆς·

Καθαρὸς οὐρανὸς ἀστραπὴ δὲ φοβᾶται

σημαίνουσα, ὅτι ὁ ἔχων καθαρὰν συνείδησιν οὐδὲν ἔχει νὰ φοβῇται. Ἐπίσης λέγεται

Τ' ἀδειανὸ τ' ἀγγεὶὸ σκουίζει

τὸ ὁποῖον δηλοῖ, ὅτι οἱ ἔχοντες κενὴν τὴν κεφαλὴν εἶναι καὶ φώναςκοί·

Ὁ τροχὸς χωρὶς ἄλειμμα δὲ γυρίζει

ὅτι ἄνευ δώρων δὲν προχωροῦν ἀδύνατον.

Φασούλι φασούλι ἔφαγε τὸ σακκούλι

ὅτι διὰ τὴν μικρονομίαν ἐκείνων ἐξήντη ἀποφύζονται πολλὰ.

*Χαρὰ σ' ἐκειὼν ἐν μέσῳ ἔξω τέτρα νὰ ρωτᾷ
μὲ τὸ φεγγάρι νὰ μὴ δὲ γνέφει νὰ νογᾷ*

ὅτι εὐτυχὴς ὁ φιλόπονος, ὁ ἐργαζόμενος καὶ τὴν νύκτα. Ἡ ἀλληγορία ἐκ παλαιότερων ἀστρολογικῶν δοξασιῶν.

Ἐχομεν δὲ γνώμας καὶ ἐκ διδακτικῶν μύθων, αἱ ὁποῖαι ἢ ἀποσπῶνται ἐκ τοῦ μύθου ἢ συμπύσσονται καθ' ὃν τρόπον καὶ παροιμῖαι, ἢ συνάγονται ὥς ἐπιμύθια εἰς τὸ τέλος τῶν μύθων, καθ' ὃν τρόπον ἀνεφέραμεν ἥδη (σ. 260 κέ.).

Γνώμας ἔχομεν δι' ὅλας σχεδὸν τὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ δράσεως εἴτε ἐν τῷ ἡθικῷ εἴτε ἐν τῷ κοινωνικῷ εἴτε ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ἔχομεν γνώμας ἡθικὰς, οἷον

Ἡ ἀλήθεια εἶναι μία.

Λέγε τὴν ἀλήθεια,

νά'χῃς τὸ Θεὸ βοήθεια

γνώμας κοινωνικὰς, οἷον

Φίλος ἀκάλεστος καθάριος διακονιάρης.

Τὸν ἀγαπᾷς ἐπαίνα καὶ τὸν μισεῖς χαιρέτα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

γνώμας πρακτικᾶς, οἶον

Ἄδικοι δούλευε, ἄδικοι μὴ κάθεσαι.

Ὅταν πλουτοῦν ἀγοράζει, γὰ ἔχῃς, ὅταν σοῦ χρειαστῇ
καὶ ἀλληγορικῶς

Ἡ σκύλ' ἀπὸ τῇ βιάσῃ τῆς κάνει τυφλὰ κονιοῦκία.

Εἰς τὰς πρακτικὰς ταύτας γνώμας ὑπάγονται καὶ ὅσαι ρήσεις καὶ παραγγέλματα προέρχονται ἐκ διαφορῶν βίων, τοῦ γεωργικοῦ, τοῦ ποιμενικοῦ, τοῦ ναυτικοῦ, εἰς τὰ ὅποια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ποιμένες καὶ οἱ ναῦται συγκεντρῶνουν τὰς ἐκ τῆς παρατηρήσεως κτηθείσας διὰ τὸν βίον των ἐμπειρίας. Οὕτω π. χ. ἔχομεν ἐκ τοῦ γεωργικοῦ βίου διὰ τὴν γεωργίαν

Ὅταν ἀρχίσῃ ὁ Αὐγουστος καὶ τὸν ποιμενισμὸν ἀρχίσῃ,
ὁ γεωργὸς τ' ἀλέτρε τοὺς βοῦς καὶ τὰς τριτάδων,

διὰ τὴν ἄμπελον

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἄνα χρόνον ἔσται
πέντε χρόνοι ἄμπελον

διὰ τὰ σῦκα

ΑΘΗΝΩΝ

Τ' ἂν Πνεύματος βάλ' ὄρνθ' καὶ τὸν Αἰῶ φά' σῦκα,
διὰ τὴν σποράν

Τοῦ ἀγίου Λουκᾶ
σπεῖρε τὰ κονικκία κτλ.

Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ

Ἄρνια καὶ ἐρίφια τὸ Μάη τὸ μῆνα δείχνουν.

Τοῦ λιβαδιοῦ τ' ἄρνι, ἂν πάη στὸ βουνό, φοφάει καὶ τοῦ βουνοῦ τ' ἄρνι, ἂν πάη στὸ λιβάδι χαρὰ σὲ δαῦτο.

Ἐκ τοῦ ναυτικοῦ

Τῶν καλῶν ἀντρῶν γυναῖκες τὸν Ἀπρίλη Μάη χηρεύουν.

Γέρο βοριά ἀρμένιζε καὶ νότο παλληκάρι.

Πρὸς τὰς γεωργικὰς, ποιμενικὰς καὶ ναυτικὰς ταύτας γνώμας ἄμεσον σχέσιν ἔχουν καὶ αἱ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν καιρῶν μετεωρολογικαὶ κατὰ τόπους γνώμαι, αἱ ὅποιαι πολλάκις χρησιμεύουν ὡς

ρυσμισταὶ διὰ τὰ ἔργα τῶν γεωργῶν, τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ποιμένων.
Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Πύργῳ τῆς Ἡλείας

Ὅταν ἀστράφῃ τὸ Πορτικόκαστρο
βάλῃ τὸ ὕνι στὸν τράστο·
ὅταν ἀστράφῃ κατὰ τὴν Ἀρκαδιὰ
κάνῃ κι ἄλλη μιὰ σπορά.

Ἐπίσης ἐν Ἡλείᾳ

Βοριάς ἀστράφτει γιὰ νερό, κ' ἡ Μπαρμπαριά γιὰ ξέρα.

Ἐν Ἡπείρῳ

Ἀστραψὲ στὸ Ζάλογγο,
βάλῃ μέσα τ' ἄλογο.

Καὶ γενικῶς

Ἀστραψὲ καὶ βρόντησε καὶ δὲν ἐβόρρισε, καθάριος νότος.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἀκούει τὸ κρῖνο.

Τὸν Ἰωάννην καὶ τὸ Μά'
κατὰ τὸν ἄνεμόν τ' ἀνά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπίσης εἰς τὰς πρακτικὰς τῆς τοῦ σώματος δύνανται νὰ καταταχθοῦν καὶ διάφοροι γνωμικαὶ ὁμιλίαι καὶ παραγγέλματα, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ διαφόρων ἐθιμικῶν, δοξασιῶν καὶ προλήψεων. Τὰ παραγγέλματα ταῦτα καὶ αἱ ρήσεις βεβαίως δὲν ἐκπορεύονται ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς σοφίας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐκ δοξασιῶν καὶ προλήψεων, παραδόξων πολλάκις καὶ γελοίων. Μόλον τοῦτο δὲν παύουν διὰ τοῦτο νὰ εἶναι γινώμαι, διότι παρὰ τῷ λαῷ πιστεύονται ὡς ἀλήθειαι, διότι ὡς ἀλήθειαι πιστεύονται καὶ αἱ δοξασίαι, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτουν. Τοιαῦτα γινώμαι εἶναι π. χ. αἱ ἑξῆς·

Τετράδῃ καὶ Παρασκευῇ τὰ νύχια σου μὴν κόψῃς
καὶ Κυριακῇ νὰ μὴ λουστῇς, ἂν θέλῃς νὰ προκόψῃς.

Μεγάλ' αὐτιά, πολὺ χρόνος.

δι' ἧς ἐκφράζεται ἡ φυσιογνωμονικὴ δοξασία, καθ' ἣν ὁ ἔχων μεγάλα ὦτα ζῇ πολλὰ ἔτη.

Τοῦ κοριτσιοῦ ἡ ἀνδρασκειὰ
τρεῖς χρόνους εἶν' ἀναβολιὰ

δι' ἧς ἐκφράζεται ἡ πρόληψις, καθ' ἣν ἡ διασκελίσις παρθένου ἐπιφέρει πάντοτε κακόν.

Εἰςδὲ τὰς κοινωνικὰς γνώμας δύνανται νὰ περιληφθῶν καὶ διάφοροι ρήσεις περὶ διαφορῶν τ ὁ π ω ν, ὡς καὶ τῶν διαφορῶν σ υ ν ο ῖ κ ω ν λ α ῶ ν. Εἰς ταύτας συγκεντρώνει ὁ λαὸς τὰς ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν συνοίκων τούτων καὶ τῶν γειτόνων παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλέγχουσι πολλάκις οὐ μόνον λεπτὴν ψυχολογικὴν παρατήρησιν, ἀλλὰ καὶ ἔξαιρετικὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν, καθ' ὅσον δι' ἐλαχίστων ἀπεικονίζουν ἄριστα καὶ παραστατικώτατα τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν. Οὕτω λέγεται περὶ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Τούρκων

*Βούλγαρο ἄν κάμης φίλο,
βάστα καὶ κομμάτι ξύλο·
κι ἄν τὸν Τοῦρκο κάμης φίλο,
βάστα πάντοτε καὶ ξύλο*

διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζεται ἄριστα τὸ θυμώδες καὶ ἄγροικον καὶ ἀπολίτιστον τῶν λαῶν τούτων, τῶν αὐτῶν καὶ ἡ φιλία εἶναι πάντοτε βλαβερά. Περί τῶν αὐτῶν Βουλγάρων λέγεται

ΑΚΑΔΗΜΙΑ *Ἐβραῖον τὸν Βούργον ἔχει καὶ ἄλλαν* ΑΘΗΝΑΝ

τοῦθ' ὅπερ χαρακτηρίζει παραστατικώτατα τὴν ἄγροικίαν καὶ ἀπληστίαν τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις ποτε δεῖ ἀναεὶ εὐχαριστημένος εἰς ὃ, τι τοῦ προσφέρεται, ἀλλὰ διαρκῶς ζητεῖ καὶ ἄλλα.

Ἐτι παραστατικώτερον χαρακτηρίζεται τὸ ἐλάττωμα τῶν Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι, μὴ διακρινόμενοι ἐπὶ γενναιότητι καὶ καρτερίᾳ εἰς τοὺς πόνους, προσπαθοῦν διὰ φωνῶν καὶ κραυγῶν νὰ κινήσουν τὴν συμπάθειαν τῶν ἀκουόντων καὶ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἀδικήσαντος·

Εὐθὺς ποὺ γγίζεις τὸν Ὀβριό, τὸ μάτι του φωνάζει.

Διὰ τὸ φιλοχρήματον τῶν Βλάχων χαρακτηριστικώτατον εἶναι τὸ ἑξῆς·

Ὁ Βλάχος, ἄν δὲν τοῦ πάρουν τὸ σκιάδι, δὲν πλερώνει τὸ κονμέρκι.

Τὸ δὲ ἀνέστιον καὶ φερέοικον τῶν Ἀθιγγάνων χαρακτηρίζεται συντομώτατα διὰ τοῦ ἑξῆς·

Ἐχει ὁ Ἀθίγγανος ἀχυλιά·

Μερικαὶ τῶν γνωμῶν τούτων προέρχονται ἐκ μύθων, σχετιζόμε-

ναι οὕτω πρὸς τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω περιπαίγματα. Οἷον λέγεται περὶ τῶν Ἀθιγγάνων

Τὸ γύφτο κάνουν βασιλιά κ' ἐκειὸς γυρεύει ρείκια,
τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ γνωστοτάτου μύθου, καθ' ὃν

Μιά φορά ἓνα γύφτο ᾔθελαν νὰ τὸν κάμουν βασιλιά καὶ καθὼς τὸν πηγαιναιαν στὸ παλάτι νὰ τοῦ βάλουν τὴν κορῶνα, πέρασαν ἀπὸ ἴνα δάσος, ὅπου ἦταν πολλὰ ρείκια. Ὁ γύφτος θυμῆθηκε τὴν παλιά του τέχνη καὶ φώναξε· «Τί ὠραῖα ρείκια γιὰ κάρβουνο!» Σὰν τ' ἄκουσεν αὐτὸ ὁ λαός, πού τὸν συνῶδενε, εἶδε πὼς ὁ γύφτος πάντα γύφτος θὰ μείνῃ καὶ τὸν ἔστειλαν στὴ δουλειά του.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πᾶσαι αἱ γνῶμαι αὗται προέρχονται ἐκ τῆς παρατηρήσεως πραγματικῶν ἐλαττωμάτων. Πολλοὶ ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπλῶς εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τοῦ λαοῦ διάθεσιν καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τοιαύτας περιπτώσεις περὶ πλειόνων καὶ τόπων καὶ λαῶν. Οὕτω π. χ. διὰ τοὺς Καρδαμυλιτοὺς τῆς Χίου λέγεται

ΑΚΑΔΗΜΙΑ *Ἐκατὶ Καρδαμυλιτοὺς* ΑΘΗΝΩΝ
ἓνα γάδαρο φάρμακον,

δι' οὗ ψέγεται ἡ δηθεν ἀνικάνειος των. Τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ περὶ τῶν Μυτιληναίων

Δώδεκα Μυτιληναῖοι φόρτωναν ἓνα γάδαρο
καὶ πάλιν ἐφώναζαν ἀνάθεμα στὴ μοναξιά,

καὶ περὶ ἄλλων ἀκόμη.

Παρατηρητέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν γνωμῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι ἐν ἀρχῇ κυριολεκτικῶς ἐλέχθησαν, ὡς ἀναφερόμεναι εἰς ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκει κανεὶς καὶ εἰς ἄλλους, μετεφέρθησαν καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν οὕτως ὡς κυρίως παροιμίαι. Οὕτω π. χ. ἡ ἀνωτέρω περὶ τοῦ γύφτου γνώμη λέγεται καὶ ὡς παροιμία διὰ πάντα ἄνθρωπον, ὅστις τυχὼν καλυτέρας τύχης δὲν δύναται νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἔμφυτον χυδαιότητα οὐδὲ νὰ λησμονήσῃ τὰς παλαιὰς ἔξεις· τὸ δὲ λεγόμενον περὶ τῶν Καρδαμυλιτῶν, λέγεται καὶ παροιμιωδῶς ἐπὶ οἷωνδήποτε ἀνικάνων. Καὶ ἄλλα δὲ πλὴν τῶν τοιούτων γνῶμαι, ποικίλην ἔχουσαι ἀρχὴν, μεταφερόμεναι καθίστανται παροιμίαι.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον πολλοὶ στίχοι ᾧ σ μ ᾱ τ ω ν, διηγουμένων τι, ἀπο-

σπόμενοι καθίστανται παροιμιώδεις, οὕτω καὶ δίστιχα ἢ ἄλλα μικρὰ ἔσματα ἢ καὶ στίχοι ἔσμάτων, ἐκφράζοντες τι γενικώτερον, κατήντησαν πολλάκις γινώμαι. Οὕτω π. χ. τὸ ἀκόλουθον δίστιχον λέγεται ὡς γνώμη·

*Ἡ ἀγάπη θέλει φρόνηση, θέλει ταπεινοσύνη,
θέλει λαγὺ περπατησιά, πουλιοῦ γληγορῶσύνη.*

Ἐπίσης καὶ τὸ ἑξῆς ἔσματιον·

*Ὅποιος θέλει ν' ἀγαπήσῃ,
θέλει νὰ χασομερήσῃ·
θέλει κι ἄσπρα νὰ ξοδιάσῃ,
καὶ νὰ μὴ τὰ λογαριάσῃ.*

Τελευταῖον εἰς τὰς γνώμας δύνανται νὰ καταλεχθοῦν καὶ διάφοροι μνημονικαὶ ρήσεις, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ ὁ λαὸς νὰ εὐκολύνῃ τὴν εὖρεσιν ἰδίως ἡμερῶν, ὡς εἴρηται. Τοιαύτη π. χ. μνημονικὴ ρῆσις εἶναι ἡ ἀκόλουθος·

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

*Ὅ, μὲρα τὴν ὁποῖαν
τεταύται μὲρα τὴν ἑξῆς.*

ΑΘΗΝΩΝ

δ') Παροιμιώδεις φράσεις.

Ὅ,τι ἂνωτέρω γενικῶς ἐλέχθη περὶ τῆς φύσεως τῶν παροιμιῶδων φράσεων ἰσχύει καὶ διὰ τὰς νεοελληνικάς. Εἶναι δὲ αὗται καὶ πολυπληθέσταται καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια, ὅχι μόνον, διότι ἀποτελοῦν δεῖγμα τῆς ποιητικῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ ζωηρῶν εἰκονικῶν ἐκφράσεων, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τὰς πατροπαραδότους ταύτας ἐκφράσεις ἀπεικονίζονται πολλάκις καταστάσεις καὶ δοξασίαι καὶ ἔθιμα παρωχημένων χρόνων, αἱ ὁποῖαι ἐκλιποῦσαι πρὸ πολλοῦ εἰς αὐτὰς κατέλιπον τὰ ἴχνη τῆς παλαιᾶς τῶν ὑπάρξεως. Οὕτω π. χ. ἡ τόσον κοινὴ φράσις, *ἐφάγαμε ψωμὶ κι ἄλατι*, ἡ ὁποία συχνότατα ἐπαναλαμβάνεται πρὸς δήλωσιν τῆς στενῆς πρὸς τινα φιλίας, ὑπενθυμίζει τὴν παλαιὰν δοξασίαν, καθ' ἣν ἡ κοινωνία τῆς τροπέζης ἀπετέλει δεσμόν ἄρρηκτον μεταξὺ τῶν κοινωνούντων αὐτῆς, ἔφ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα βασίζεται καὶ ὁ ἱερὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις θεσμὸς τῆς ξενίας. Ἐπίσης ἡ ἂνωτέρω παρατεθεῖσα φράσις, *παίρνω τὸ αἷμα μου πίσω*, εἶναι λείψανον τοῦ παλαιοτάτου ἐθίμου τῆς ἐκδικήσεως, τῆς τιμωρίας τοῦ φόνου διὰ φόνου τοῦ φονέως ἢ συγγενοῦς αὐτοῦ.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἔχομεν φράσεις μεταφορικὰς παροιμιώδεις, οὕτως ἔχομεν καὶ λέξεις παροιμιώδεις, εἰς τὰς ὁποίας πολλάκις συγκεντροῦνται διάφοροι παροιμιώσεις καὶ δι' αὐτὸ ἰσοδυναμοῦν πρὸς ὁλόκληρον παροιμιώδη ἔκφρασιν. Οὕτω λέγεται ἡ λέξις, *ζημιαρόγατο*, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν φράσιν, *σὰν τὴ ζημιάρικη γάτα· ζουλιαρόγατο, σὰν τὴ γάτα πὺν ζουλεύει· μπακαλόγατος, παχὺς σὰν τὸ γάτο τοῦ μπακάλη* κττ. Εἶναι δὲ ἄξιοι προσοχῆς καὶ αἱ λέξεις αὗται, διότι τὸ αὐτὸ πλήρες εἰκόνων πνεῦμα καὶ ἡ αὐτὴ σκωπτικὴ διάθεσις τὰς ἐνέπνευσεν, ἡ ὁποία ἐνέπνευσε καὶ τὰς παροιμίας.

Δ'. ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

Ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν καὶ αἱ νεοελληνικαὶ παροιμίαι καὶ ἐκ τῶν γνωμῶν, ὅσαι δὲν ἐκφέρουνται ἐν γενικαῖς ρήσεσι, διακρίνονται, ὡς παρετήρησεν ὁ ἐκδότης βυζαντινῶν παροιμιῶν Krumbacher, διὰ τὸν ἀφηγηματικόν, τὸν ἀνεκδοτικὸν καὶ ἀσπαστατικόν, πολλάκις δὲ καὶ δογματικὸν χαρακτῆρα, ἐπὶ ἀνέκδοται τὰς τῶν τυπικῶν λέξεων ὁποῖα, καὶ ὅταν προέρχωνται ἐκ γενικῶν φέρονται, ὡς ἐπὶ το πολὺ, τὴν μορφήν γενικωτέρας ρήσεως ἢ ὅπως αὐτὰς λέγομεν οἱ Ἕλληνες

*Κάποιον χάριζαν γομάρι
καὶ τὸ κοιτάζε στα δόντια,*

παροιμίαν, ἡ ὁποία ἔχει ἐντελῶς ἀφηγηματικόν, ἀνεκδοτικὸν χαρακτῆρα, ἐνῶ οἱ Εὐρωπαῖοι τὴν αὐτὴν παροιμίαν ἐκφέρουν ὑπὸ τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως·

Τὸ χαρισμένο ἄλογο δὲν πρέπει νὰ κοιτάζη κανεὶς στὸ στόμα.

Μεταβάλλουν δηλαδή τὸ ἀνέκδοτον, τὸν μῦθον, εἰς γενικὴν γνώμην, εἰς παράγγελμα. Ἡ πρόοδος αὕτη τῆς παροιμίας πρὸς τὴν γενικωτέραν ρῆσιν ἔχει γίνεαι καὶ εἰς πολλὰς τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη. Καὶ αὐτῆς δὲ τῆς ἀνωτέρω παροιμίας φέρονται παραλλαγáι, πλησιάζουσιν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν, οἷον

Τὸ χαρισμένο ἄλογο στα δόντια δὲν τὸ βλέπουν,

ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἡ παρατήρησις τοῦ Krumbacher εἶναι ὀρθή.

Ὁ δὲ ζωηρότατος δραματικὸς χαρακτῆρ τῶν ἑλληνικῶν παροι-

μιῶν ἐμφανίζεται εἰς μέγα πλῆθος αὐτῶν, αἵτινες ἐκφέρονται ὑπὸ μορφὴν βραχείος διαλόγου, ὡς π. χ.

Τί κάνεις Γιάννη; — Κουκκιά σπέρνω.

Ὡς πρὸς τὸν χαρακτηῖρα τοῦτον, τὸν ἀφηγηματικὸν καὶ δραματικόν, αἱ ἑλληνικαὶ παροιμίαι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Krumbacher, δεικνύουν ὁμοιότητα πρὸς τὰς παροιμίας τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ προϋποθέτουν καὶ ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως ἐλέγχει καὶ ἡ ὁμοιότης αὐτῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας.

* * *

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τῆς σχέσεως δηλαδὴ τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας, ὁ αὐτὸς Krumbacher παρετήρησεν, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνὸς μετὰ τῶν βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου, ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν δικαιολογεῖ ἡ μεταβολὴ τοῦ βίου καὶ τῶν τῶν ἐκείνων χρόνων, μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι πάντεως ἀληθής. Οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἴδιος, δὲν περιέλαβον εἰμὴ ἐλάχιστὰ κατὰ παροιμίας, πλεῖστα δὲ ἀποσπάσματα ἐκ συγγραφέων. Τὸ ὅτι δεξιῶς ἐλάχιστα αὐταὶ καθαρῶς λαϊκαὶ ἀρχαῖαι παροιμίαι δὲν ἀνευρίσκονται καὶ εἰς τὰς βυζαντινάς, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἔκαμε τὸν Krumbacher νὰ νομίσῃ, ὅτι πρόκειται περὶ διακοπῆς τῆς παραδόσεως, ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι αἱ βυζαντιναὶ συλλογαὶ κατηρτίζοντο ὡς συμπληρώματα τῶν συλλογῶν τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν καὶ τοιοῦτον εἶχον σκοπόν. Οὕτως ἡ ἐν τῷ Λαυρεντιανῷ κώδικι συλλογὴ τοῦ Πλανούδη ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν, «*Ἐπεὶ παροιμίαι δημῳδαί, συλλεγεῖσαι παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Μαξίμου τοῦ Πλανούδη*», δι' ἧς αὕτη συνάπτεται πρὸς τὴν προτασσομένην συλλογὴν, «*Παροιμίαι δημῳδαί κατὰ στοιχείον*», ἣτις δὲν διαφέρει τῆς φερομένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζηνοβίου¹. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει εἶναι εὐνόητον, ὅτι τὰ συμπληρώματα βεβαίως δὲν ἠδύναντο οὐδ' ἔπρεπε νὰ περιέχουν καὶ τὰς παροιμίας τῶν κυρίων θεωρουμένων συλλογῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ συνέχεια τῆς παραδόσεως ἀποδεικνύεται καὶ θετικῶς, ἀφοῦ δημῳδαί παροιμίαι ἀρχαῖαι ἐξακολουθοῦν εἰσεῖτι νὰ φέ-

1) OTT. CRUSIUS, Über die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes ἐν Rhein. Museum, τόμ. 42 (1887), σ. 391 κέ.

ρῶνται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Οὕτω π. γ. λέγεται σήμερον ἡ παροιμία

*Τοῦ γαδάρου μῦθον ἔλεγον
κι αὐτὸς τ' αὐτιά του ἔσειε.*

Ἔλεγον καὶ οἱ ἀρχαῖοι

Ὅν τις ἔλεγε μῦθον, ὁ δὲ τὰ ὦτα ἐκίνει.

Τὸ δὲ περιέργον εἶναι ὅτι καὶ ἡ ὀλίγον ταύτης παραλλάσσουσα

*Γαῖδαρον λύραν ἔπαιζαν
κι αὐτὸς τ' αὐτιά του τάραζε,*

εἶχε τὴν ἀντίστοιχον αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἐὰν κρίνῃ τις ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεώς της κατὰ διαφόρους τύπους ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ὡς τοῦ Λουκιανοῦ καὶ ἄλλων.

Ὅρος λύρας καὶ ὦτων τὰ ὦτα.

Δυστυχῶς δὲν εἶναι ἐνδεῶς ἐκτιμώμεν περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ στόμα τῶν ἀποφωθεῶν παροιμιῶν διότι ἡ ἀρχαία παραδοσις, ὡς παρετήρησεν ἀνωτέρω, εἶναι ἐλλειπστάτη. Ὅτι δὲ καὶ αἱ ἀρχαῖαι εἶχον τὸν αὐτὸν ἀνεκδοτικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον ἔχουν καὶ αἱ σημεριναὶ, ἀποδεικνύει τις καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων παραδειγμάτων, ἀναγνωρίζουν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι σχετίζοντες, ὡς εἶδομεν, τὰς παροιμίας πρὸς τοὺς μῦθους. Ὡς δὲ πλείσται τῶν παροιμιῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦσαν ἔμμετροι, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν μέγα μέρος. Θὰ ἤξιζε δὲ τὸν κόπον ἡ μελέτη τῶν μέτρων αὐτῶν, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει γίνει.

Ὡς πρὸς τὰς βυζαντινὰς, παρ' ὅλας τὰς παρακολουθούσας θεολογικὰς ἐρμηνείας, τὴν πλήρη ταυτότητα αὐτῶν πρὸς τὰς νεοελληνικὰς ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ Krumbacher, δύναται δὲ εὐκολώτατα νὰ ἀναγνωρίσῃ πᾶς Νεοέλλην, ὅστις ἠθέλε λάβει τὸν κόπον νὰ διατρέξῃ τὰς συλλογὰς ταύτας.

Ε'. ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

Αἱ παροιμίαι ἐν γένει εἶναι καὶ διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἡ πατροπαράδοτος σοφία, ἡ περιβεβλημένη τὸ ἀπόλυτον κύρος τῆς παλαιότητος καὶ τῆς παραδόσεως, ἡ δὲ πίστις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλήθειάν των εἶναι ἀπόλυτος. Ὅσοι λόγοι λέγονται οὗλοι ἀληθινοὶ εἶναι, λόγος

ποὺ λέγεται ψωματινὸς δὲν εἶναι, Τὰ παραμύθια | ὅλα ἀλήθεια, λέγουν περὶ αὐτῶν ἐν Πελοποννήσῳ· Τὰ παλαιὰ λόγια δὲν παράρχονται, ἐν Κρήτῃ. Ἡ δὲ πίστις αὕτη φθάνει μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ θεωρῶνται αἱ παροιμίαι ὡς θεῖα ῥήματα, ἰσάξια καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Τῶν πρωτινῶν τὰ λόγια Θεοῦ λόγια, λέγουν ἐν Σίφνῳ· Τῶν πρωτινῶν τὰ λόγια εἰν' εὐαγγέλια, ἐν Κυθήροις¹. Βεβαίως δὲν διέφυγε τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ ὅτι συχνάκις, αἱ παροιμίαι αὗται ἀντιφάσκουν πρὸς ἀλλήλας, καὶ διὰ τοῦτο ὀρθότατα παρατηρεῖ, ὁ λόγος ἔχει ἀντίλογο. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐλαττώνει καθόλου τὴν πεποίθησίν του εἰς τὴν ἀλήθειάν των.

Ἀλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς γνώμης τοῦ λαοῦ ἡ σπουδαιότης τῆς μελέτης τῶν παροιμιῶν εἶναι μεγίστη καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην πολλῶν λόγων διὰ νὰ γίνῃ καταφανὴς καὶ ἐρμηνευθῇ. Εἰς τὰ βραχέα ταῦτα φρασίδια δύναται κανεὶς ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ εἴπῃ ὅτι κατοπτρίζεται ὁλόκληρος ἡ ψυχὴ καὶ ὁ βίος ἐνὸς ἑκάστου λαοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελοῦν πηγὴν πολυτίμου διὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὸν βίον τοῦτου ἐκδηλώσεως. Ὡς γλωσσικοὶ τρόποι, οἱ παροιμιαῖοι γλωσσικαί, πλὴν τοῦ καθαρῶς γλωσσικοῦ ἐνδιαιρούμενοι, εἰς τὰς παροιμιαίας ἀποκρίσεις καὶ εἰκόνα σαφὴ τοῦ τρόπου, καὶ οὐ μόνον τοῦ λαοῦ διατίθεται καὶ σκέπτεται καὶ τὰ διανοήματα αὐτοῦ, ἀλλὰ εἰς τὰς προσπιπτούσας ἐκάστοτε ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ περιστάσεις, ὡς εἰρη, ὡς περιεχόμενον, παρέχουν σπουδαιοτάτας καὶ πολλάκις μοναδικὰς εἰδήσεις διὰ πάσας τοῦ βίου τὰς ἐκδηλώσεις. Μῦθοι καὶ παραδόσεις, ἥθη καὶ ἔθιμα, δοξασταὶ καὶ προλήψεις, ἡ λαϊκὴ φιλοσοφία καὶ τὸ δίκαιον, κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις καὶ καταστάσεις νεώτεραι καὶ παλαιότεραι, ἱστορικὰ ἀκόμη γεγονότα εὐρίσκονται ἀποτυπωμένα εἰς τὰς βραχεΐας ταύτας ῥήσεις, ἡ δὲ μελέτη αὐτῶν μᾶς ἀποκαλύπτει οὐ μόνον τὰς σημερινὰς τοῦ λαοῦ ἀντιλήψεις καὶ τὸν σημερινόν του βίον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ καταστάσεις [καὶ ἀντιλήψεις παλαιότερας, αἱ ὁποῖαι πρὸ πολλοῦ ἐκλιποῦσαι, ἐνίστε εἰς αὐτὰς μόνον οἰοῦναι ἐν ἀπολιθώσει διετήρησαν τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν. Οὕτω π. χ. ἡ παροιμία

ἝΟΠΙΟΣ ἔχει πολὺν πιπέρι βάζει καὶ στὰ λάχανα,

τῆς ὁποίας ἡ ἀλληγορία σήμερον εἶναι ἀκατανόητος, μᾶς ὑπομνησκει χρόνους παλαιούς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῆς ἀραιᾶς συγκοι-

1) Περβλ. καὶ τὸ ἐν Σικελίᾳ λεγόμενον, Li mutti su' Vancelii di missa.

νωνίας πρὸς τὰς πεπεροφόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς τὸ πέπερι ἔθεωρεῖτο ὥς τι εἶδος πολυτελείας. Ἡ παροιμία

*Ἄν βρῆξῃ ὁ Ἀπρίλης δώδεκα καὶ ὁ Μάης μιὰ καὶ φίνα,
ἀξίζει τ' ἀλαφόπουλο μ' ὅλη τὴν ἐλαφίνα,*

μολονότι σήμερον παρερμηνευθεῖσα, μᾶς ὑπομνησκει ἀπώτατον παρελθόν, ὅτε θυσίαι ἐλάφων ἐγίνοντο διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἀρχομένης βλαστήσεως¹.

Ὅθεν ἡ μελέτη τῶν παροιμιῶν δύναται νὰ ἀποβῇ λίαν ἐπωφελὴς εἰς τοὺς ἐρευνητάς, τοὺς ἐρευνῶντας οἵανδήποτε τοῦ βίου τοῦ λαοῦ ἐκδήλωσιν, εἴτε μύθους καὶ παραδόσεις, εἴτε ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ δοξασίας, εἴτε τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἴτε κοινωνικὰς ἀντιλήψεις καὶ καταστάσεις, εἴτε καὶ αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν μεγίστην ὠφέλειαν, τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ προσπορισθῇ ἐκ τῆς μελετῆς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Βυζαντίου. Φράσεις καὶ ῥήματα καὶ πολλὰ καὶ γεγονότα ἀπομνημονεύονται ἡ ἐρμηνεία τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν εἰς τὰ ἐκ τοῦ παρελθόντος προσιωθέντα τὰ ἐκ τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν παραδόντων, ἢ ὅπου ἀποτελεῖ ποναίον συμπλήρωμα τῆς κεκολωμένης γραπτῆς παραδόσεως.

Σ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνονται καταφανῆ ὅσα πρέπει νὰ προσέχῃ ὁ συλλογεὺς κατὰ τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν, διὰ νὰ πληροῖ ἡ συλλογὴ αὐτοῦ πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς καταγραφῆς γλωσσικῶς, ἢ ὁποία εἶναι γενικὴ ἀπαιτήσις δι' ὅλα τὰ λαϊκὰ μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐν πρώτοις πρέπει ἐκάστη παροιμία νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς. Ἐρμηνείαν δὲ λέγοντες ἐν ταῖς παροιμίαις ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὴν γλωσσικὴν ἐρμηνείαν, ὅσάκις ἀπαιτεῖται τοιαύτη, ἀλλὰ κυρίως τὴν περίστασιν, καθ' ἣν αὕτη λέγεται καὶ ἡ ὁποία καὶ ἐρμηνεύει τὴν ἀλληγορίαν τῆς παροιμίας.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ, ὥς εἵπομεν, καὶ αἱ κυρίως παροιμίαι, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ γυνῶμαι, προέρχονται ἐκ παροιμιωδῶν μύθων καὶ περιστατικῶν τοπικῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐν-

1) ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Θυσία ἐλάφου κτλ., Λαογρ., τόμ. Σ', σ. 204.

νοήση κανείς την παροιμίαν, εἶναι ἀνάγκη ὁ συλλογεὺς νὰ ἀναζητῇ καὶ τὸν μῦθον ἢ τὸ περιστατικόν, ἐκ τοῦ ὁποῖον ἡ παροιμία προήλθεν. Ἰδίως ἡ ἐξακριβωσις τοπικῶν περιστατικῶν, ἐξ ὧν προέκυψαν παροιμιαί, εἶναι ἀξιολογωτάτη, διότι μᾶς ἀποκαλύπτει αὐτὴν τὴν γένεσιν αὐτῶν. Πλὴν τούτων καὶ ἡ κατάταξις τῶν συνειλεγμένων πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, διὰ νὰ εἶναι ἡ συλλογὴ εἰς πάντα ἐπιστήμονα εὔχρηστος.

Αἱ παροιμιαί μαζὶ μὲ τὰ ἔθματα εἶναι τὰ προσελκύσαντα περισσότερον τὴν προσοχὴν τῶν συλλογέων καὶ διὰ τοῦτο πολυπληθεῖς συλλογαὶ μέχρι τοῦδε ἔχουν γίνει. Τούτων τὰς μέχρι τοῦ 1899 εὐρίσκει τις πάσας ἀναγεγραμμένας εἰς τὸν Α' τόμον τῶν Παροιμιῶν τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, ὅστις καὶ τὰς περιέλαβε πάσας εἰς τὸ μέγα καὶ μνημειῶδες αὐτοῦ ἔργον, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν ἡδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας διακοπείσης τῆς Βιβλιοθήκης Μαρσλῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξεδίδετο. Τοῦ ἔργου ἐξεδόθησαν τέσσαρες μόνον τόμοι, περιλαμβάνοντες τὰς μέχρι τῆς λέξεως *ἐλεῶ* παροιμίας, ἀπὸ τοῦ 1899-1902. Ἐκτοτε ἐδημοσιεύθησαν καὶ νέαι συλλογαὶ καὶ εἰς ἄλλα μὲν περιοδικὰ καὶ βιβλία, κυρίως ὅμως εἰς τὰς ἐπεταύχους *Λαογραφίας*, τῶν ὁποίων αἱ πλουσιώτεραι εἶναι ἡ τοῦ Α. ΠΑΡΑΝΩΤΗΤΟΥ, ἐκ Πόντου ἐν τόμ. Σ', σ. 3-77, τοῦ Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, ἐκ Κωνσταντίνου ἐν τόμ. Β' σ. 307 κέ, τοῦ ΟΡ. ΧΙΝΙΔΑ, ἐκ Σερβίας ἐν τόμ. Β' σ. 251 κέ, καὶ τοῦ Γ. ΚΑΥΚΑΛΗ, ἐκ Κωνσταντίνου καὶ τῶν περὶ ἐν τόμ. Σ' σ. 462 κέ.

[Διὰ τὰς νεωτέρας συλλογὰς βλ. Β' τῆς *Λαογραφικῆς* βιβλιογραφίαν ἐν τῇ *Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖου*, τόμ. 5, 1906-219. 8, σ. 252-257. 9/10, σ. 273-280. 11/12, σ. 113-118, 370-371. 15/16, σ. 151-154. Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν αὐτῶν βλ. τὴν μελέτην τοῦ ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ, *Ζητήματα κατατάξεως παροιμιῶν*, *Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖου*, τόμ. Σ' (1950/51), σ. 245-296. Διὰ τὰς βυζαντινάς παροιμίας βλ. ΦΑΙΔ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, *Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός*, τόμ. Σ', 1955, σ. 336-451].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΑ

Ι. ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Α΄. ΓΕΝΙΚΑ

Αἶνιγμα σήμερον εἶναι ἡ δι' εἰκονικῆς, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περιγραφῆς παράστασις πράγματός τινος ἢ ἐνεργείας, ἡ ὁποία χάριν πνευματικῆς παιδιᾶς προβάλλεται ὥς ἐρώτημα, ὅπως μαντεύσῃ ὁ ἐρω-τόμενος τὴν ὑποκρυπτομένην ἔννοιαν.

Ὡς εἰκονικὴ περιγραφὴ τὸ αἶνιγμα εἶναι βεβαίως προῖόν τῆς αὐτῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας καὶ ἀναμνήσεως, ἡ ὁποία ἐγέννησε τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους καὶ τὴν ἀλληγορίαν καὶ ἂν μᾶλλον καὶ τὰς ἀποφαινεῖς, πρὸς τὰ ὅποια ἀδύνατον ἀποδείξαι καὶ σχετίζεται, τίς ὅμως ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι εὐκτατοῦ μετ' ἀσφαλείας νὰ λεχθῇ. Ὅσα μόνον δύναται κανεῖς μετὰ τὴν ἀδύνατον πιθανότητα νὰ εἴπῃ εἶναι τὰ ἑξῆς.

Ἐν πρώτοις τὸ αἶνιγμα, ἐπειδὴ προϋποθέτει κάποιαν διανοη-τικὴν ἀνάπτυξιν καὶ δύναμιν συγκριτικὴν, ἡ ὁποία δὲν ἀπαντᾷται εἰς τοὺς ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι ἱσταμένους λαοὺς, δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐγεννήθη ὥς αὐτόματον προῖόν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἕξ ἴσου καὶ αὐτομάτως γεννώμενον παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, ὅπως εἶναι λ. χ. τὸ ὄσμημα, αἱ παραδόσεις, ἡ πίστις εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς δαίμονας, ἡ μαγεία κττ. Ἀπαιτεῖ προσοχὴν καὶ διανόησιν καὶ ἄσκησιν πνευματικὴν, τὴν ὁποίαν μόνον προηγμένα ἄτομα ἐντὸς προηγμένου ὅπωςδὴποτε πολιτισμοῦ δύνανται νὰ ἀσκήσουν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ αἶνιγμα ἀνευρίσκεται μόνον εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς καὶ εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς βαρ-βαρότητος, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς κατώτατα ἱσταμένους. Οὕτω πλὴν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν εὐρίσκομεν αὐτὸ ἐκ τῶν κατὰ φύσιν μόνον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς, τῶν Ἰνδικῶν νήσων καὶ τῆς Ὠκεανίας, οἱ ὅποιοι ἔχουν πραγματοποιήσει κάποιαν πρόοδον, ὑπέστησαν δὲ ἀναμ-φισβητήτως καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προηγμένων ἀσιατικῶν λαῶν.

Πλὴν τῆς θεωρητικῆς ταύτης παρατηρήσεως εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα μᾶς φέρει καὶ ἡ εὐρύτερα ἐξέτασις τῆς θέσεως τοῦ αἰνίγματος εἰς τοὺς διαφόρους λαούς, νεωτέρους καὶ παλαιότερους. Ἐνῷ δηλ. σήμερον τὸ αἶνιγμα εἰς ἡμᾶς, καθὼς καὶ εἰς ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, κατήντησεν ἀπλῇ πνευματικῇ παιδιᾷ καὶ μάλιστα τῶν παιδίων, εἰς πολλοὺς ἄλλους νεωτέρους καὶ παλαιότερους ἔχει καὶ εἶχε πολὺ σοβαρώτερον χαρακτῆρα. Οὕτως εἰς τοὺς Bassoutos τὰ αἰνίγματα ἀποτελοῦν μέρος ἀπαραίτητον τῆς παιδείσεως, γίνεται δ' ἐπὶ τούτῳ διδασκαλία εἰς τοὺς παῖδας.

Ἄλλοῦ συνάπτεται πρὸς τὴν λατρείαν. Οὕτω π. χ. εἰς νήσους τινὰς τῆς Μαλαισίας οἱ φύλακες τοῦ νεκροῦ πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ προτείνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Ἡ αὐτὴ περίπου συνήθεια ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν Βρετάννην, ὅπου οἱ γέροντες μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν, ἀντὶ νὰ μετᾶσχουν τοῦ ἐπιταφίου δείπνου, παραμένουν εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ ἀπενθύνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Εἰς τὴν Κελέβην μόνον κατὰ τὴν σποράν τῶν ἀγρῶν καταλείπονται τὰ αἰνίγματα. Ὅταν δὲ λύσῃ τις τὸ αἰνίγμα, οἱ παρῳαζόμενοι ἀποβιάζονται πρὸς τὰς σκιὰς τῶν προγόνων νὰ ὑποβληθῶσιν ἐπὶ τῆς λύσεως τῆς ἀντικειμένης ἐρωτήσεως. Ὅταν οὖν ἡ λύσις αἰνιγμάτων θεωρεῖται ἀπαραίτητος, ἀμειβομένη δὲ οἱ αὐτοὶ.

Ἀλλὰ πολὺ μεγαλυτέρα ἦτο ἡ σημασία τοῦ αἰνίγματος εἰς τοὺς ἀρχαίους λαούς. Οὕτως εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰνδοὺς κατὰ τὴν μεγίστην ἑορτὴν τῆς θυσίας τοῦ ἵππου ἐγένετο ἀγὼν αἰνιγμάτων μεταξὺ τῶν ἱερέων. Οἱ Βέδαι περιέχουν ἀρκετὰ τοιαῦτα αἰνίγματα. Εἰς δὲ τὰ νεώτερα συγγράμματα ἀναφέρονται πλεῖστοι τοιοῦτοι ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ ἐπαθλα ἦσαν σημαντικώτατα. Ὁ βασιλεὺς Janaka προθέτει διὰ τὸν νικητὴν χιλίαν ἀγελάδας, φερούσας κεχρυσωμένα τὰ κέρατα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ παραδόσεις ἀπῆλθνε διαφόρους αἰνιγματικὰς ἐρωτήσεις εἰς τοὺς Ἰνδοὺς γυμνοσοφιστάς, τοὺς ὁποίους ἠπειλήσε διὰ θάνατον, ἂν δὲν δυνηθῶν νὰ ἀπαντήσουν.

Ἐπίσης εἰς τοὺς Ἀσσυροβαβυλωνίους δὲν ἦτο ἄγνωστος τὸ αἶνιγμα, εἰς δὲ τοὺς Ἑβραίους ἀπεδίδετο μεγάλη σπουδαιότης εἰς αὐτό. Καὶ βασιλεῖς ἀγωνίζονται δι' αἰνιγμάτων, τὴν δὲ ἡτταν αὐτῶν πληρώνουν εἰς βαρύτερα στοιχήματα. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῆς Τύρου Χιράμ ἀναγκάζεται νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν σοφὸν Σολομῶντα μεγάλα χρηματικά ποσά, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὰ προβληθέντα εἰς αὐτὸν αἰνίγματα. Εἰς τὸ τέλος ὅμως τὸν νικᾷ τῇ βοηθείᾳ Τυρίου τινὸς Ἀβδῆ-

μονος καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ πληρώσῃ πολλαπλάσια. Ἡ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ, ἀκούσασα περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς σοφίας τοῦ Σολομῶντος καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ λάβῃ πείραν αὐτῆς, προσέρχεται εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ κομίζουσα ἅπειρα δῶρα καὶ ὑποβάλλει εἰς αὐτὸν διάφορα αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος λύει εὐχερῶς πρὸς μέγαν αὐτῆς θαυμασμόν.

Εἰς τὸ περσικὸν *Βιβλίον τῶν βασιλέων* (Schachname) τοῦ ποιητοῦ Firdusi ὁ Ἀλέξανδρος δοκιμάζων τὸν ὑπὸ τοῦ Ἰνδοῦ βασιλέως Keid ἀποσταλέντα αὐτῷ σοφὸν ἀγωνίζεται πρὸς αὐτὸν δι' αἰνιγματικῶν πράξεων, καὶ ἄλλοι δὲ τοιοῦτοι ἀγῶνες μεταξὺ βασιλέων ἀναφέρονται. Ὁ βασιλεὺς διὰ νὰ εἶναι μέγας πρέπει νὰ νικᾷ οὐ μόνον διὰ τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς σοφίας. Ἐὰν αὐτὸς δὲν εἶναι σοφός, πρέπει νὰ διατηρῇ περὶ αὐτόν σοφούς.

Τὰ αὐτὰ εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, τὰ αὐτὰ δὲ ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας, εἰς δὲ τὸ μυθολογικὸν αὐτῶν βιβλίον, τὴν Χαλιμάν, πλέον ἢ ἅπαντα αἰνίγματα ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς διηγήσεως. Εἰς τοὺς μύθους τῶν Γερμανῶν ὁ θεὸς Odin ἀγωνίζεται δι' αἰνιγμάτων πρὸς τὸν γίγαντα Waithruthnir μὲ ἐπαλόν τὴν περὶ αὐτοῦ.

Εἰς τοὺς μύθους τέλος καὶ τὸν γίγαντα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα εἶχε τὸ αἰνίγμα. Οὗτο λέγεται, ὅτι ὁ Κάλχας ἀπέθανεν ἡττηθεὶς εἰς ἀγῶνα ἀντιπάλου ὑπὸ τοῦ μάντεως Μόψου, ὃσαύτως δὲ καὶ ὁ Ὅμηρος ἀπέθανε, ὅτι δὲν ἡδυνήθη νὰ λύσῃ τὸ αἰνίγμα τῶν ἀλίων τῆς Ἰου, ὅσος ἔλομεν λιπόμεσθα, ὅς οὐχ ἔλομεν φερόμεσθα, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτοι ἡννόουν τὰς συλληφθείσας φθειράς των· εἶναι δὲ γνωστὸς ὁ μῦθος τῆς θηβαϊκῆς Σφιγγός, ἡ ὁποία κατέτρωγε πάντας, τοὺς μὴ δυναμένους νὰ λύσουν τὸ προτεινόμενον αἰνίγμα. Αἱ παραδόσεις αὗται βεβαίως δὲν εἶναι ἱστορικαὶ ἀλήθειαι, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε μαρτυροῦν περὶ τῆς σπουδαιότητος, ἡ ὁποία ἀπεδίδετο εἰς τὰ αἰνίγματα καὶ τὴν λύσιν των.

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τὰ αἰνίγματα ἦσαν ἐν χρήσει ὡς πνευματικαὶ παιδιαὶ ἐν τοῖς συμποσίοις, ἀλλ' εἰς αὐτὰ δὲν ἀπηξίου νὰ λάβουν μέρος καὶ οἱ σοφοί, προβάλλοντες εἰς τοὺς ὁμοτέχνους των γρίφους αἰνιγματώδεις καὶ ἄλλα ἄπορα προβλήματα. Ἦτο δὲ τόσον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τόση σπουδαιότης ἀπεδίδετο εἰς τὴν λύσιν τῶν αἰνιγμάτων τούτων, ὥστε ὁ ἀποτυγχάνων ἐκινδύνευε νὰ χάσῃ πᾶσαν τὴν ἐπὶ σοφίᾳ ὑπόληψιν αὐτοῦ. Οὕτω διηγοῦνται περὶ τινος Διοδώρου Ἀλεξανδρέως, ὅτι ἀπέθανεν ἐκ λύπης, μὴ δυνηθεὶς νὰ λύσῃ ἄπορά τινα

προβλήματα τοῦ μεγαρικοῦ φιλοσόφου Στίλπωνος, προβληθέντα ἐν τινι συμποσίῳ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ.

Ἡ πρὸς τὸ αἶνιγμα αὕτη κλίσις ἐμφανίζεται, ὥς ἤδη παρετηρήσαμεν, καταφανῆς καὶ εἰς τὰς γνώμας τῶν σοφῶν καὶ εἰς τοὺς φιλοσόφους καὶ εἰς τὴν ποίησιν ἐν γένει καὶ μάλιστα τὴν γνωμικὴν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς χρησμούς. Τοιαῦτα αἰνιγματικά εἶναι τὰ κατ' ἐρωταπόκρισιν ἀποφθέγματα τῶν σοφῶν καὶ φιλοσόφων τοῦ Θαλοῦ, τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Ἡρακλείτου καὶ ἄλλων, αἱ ἠθικαὶ διδασκαλαὶ τῶν πυθαγορείων καὶ πλεῖσται διδασκαλαὶ τῶν γνωμικῶν ποιητῶν. Οἱ δὲ χρησμοὶ καὶ μάλιστα τοῦ κατ' ἐξοχὴν μαντείου τῶν Ἑλλήνων, τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἦσαν αὐτόχρημα αἰνίγματα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λατρείαν ἦσαν ἐν χρήσει, ὥς κατὰ τὰ Ἀγριόνια τοῦ Διονύσου καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀδωνίδος ἐν Σάμῳ. Εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους οὐ μόνον συλλογαὶ αἰνιγμάτων εἰς βιβλία κατηρτίσθησαν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα αἰνιγματικά ποιήματα ἐκινήθησαν.

Καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀκολούθησεν ἡ ἀσχολία τῶν λογίων μὲ τὰ αἰνίγματα, ὥστε τὰς ἀπὸ τῶν λογίων περιεσώθησαν ὑπὸ τὰ ὀνόματα γνωμικῶν λογίων, ὡς τοῦ Στ. Ἐλκεῦ, τοῦ Μωυσειέλλου καὶ ἄλλων. Πλὴν τούτων πολυάριθμα εἶναι καὶ τὰ θρησκευτικά αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς βυζαντινὰ βιβλία ἐρωταποκρίσεων, τὰ ὁποῖα περιεῖχον εἰς ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις πάντα τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀπησχόλουν τὸ ἀργόσχολον καὶ στενοκέφαλον θρησκευτικὸν πνεῦμα τῶν καλογήρων, ἀποτελοῦντα εἰδὸς τι καλογηρικῶν κατηχήσεων. Ἐν αὐτοῖς ἀνευρίσκομεν ἐρωτήσεις περιέργους, ὅπως *Πότε ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ; ποῖον μῆνα καὶ εἰς τὰς πόσας τοῦ μηνὸς καὶ ποίαν ἡμέραν;* — *Ποίαν ἡμέραν ἐξεβλήθη ὁ Ἀδάμ ἐκ τοῦ Παραδείσου;* — *Πῶς ὀνομάζοντο οἱ ἄγγελοι οἱ κυλίσαντες τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου;* — *Πόθεν ἦτο τὸ μύρον, δι' οὗ ἤλειψεν ἡ Μαρία τοὺς πόδας τοῦ Χριστοῦ;* κττ. Ἐπειτα ἐρωτήσεις εἰς διάφορα χωρία τῶν γραφῶν καὶ ἰδίως τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν εὐαγγελίων, ὥς καὶ διὰ διαφόρους ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Μωϋσεώς καὶ τῶν προφητῶν, εἰς τὰς ὁποίας δίδονται ἐρμηνεῖαι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παραδόξως συμβολικαὶ καὶ ἀλληγορικαί.

Πλὴν ὅμως τούτων εὐρίσκομεν καὶ ἐρωτήσεις αὐτόχρημα αἰνιγματικάς, αἱ ὁποῖαι συγκεντρώνουν ἐξαιρετικά τινα γνωρίσματα προσώπου τινὸς ἢ γεγονότος καὶ προβάλλονται, ὅπως ἐκ τῶν γνωρισμάτων μαντευθῆναι τὸ πρόσωπον ἢ τὸ γεγονός. Π. χ. *Τίς δις ἀπέθανεν, ἅπαξ ἐγεννήθη;* Ἀπόκρ. Ὁ Δάζαρος. — *Ποῖος εἶχεν οὐδὲν καὶ ἕτερος*

εἶχε πολλὰ καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἔχων πολλὰ πρὸς τὸν μὴ ἔχοντα οὐδὲν αἰτούμενος λαβεῖν παρ' αὐτοῦ, ὃ πρότερον οὐκ εἶχεν; ᾠόκρ. Ὁ ἔχων οὐδὲν ἦτον ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης καὶ ὁ ἔχων πολλὰ ἦτον ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, αἰτούμενος λαβεῖν τὸ βάπτισμα.—Ποῖος προφήτης ἀπέθανεν καὶ τὸ μνήμα αὐτοῦ περιεπάτει καὶ ὁ νεκρὸς ἔψαλλεν; ᾠόκρ. Ὁ Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους.

Πολλὰ ἐκ τῶν ἐρωτήσεων τούτων ἔχουν τελείαν μορφήν αἰνίγματος, δυνάμεναι νὰ ὀνομασθοῦν θρησκευτικὰ αἰνίγματα, ὡς

ᾠαλος γραμματικὸς ἄγραφον χαρτὴν βαστάζει.

ᾠόκρ. Ἡ περιστερὰ εἰς τὸν Νῶε.

Ἀνευρίσκομεν δὲ μετὰ τῶν ἐρωταποκρίσεων τούτων, μὲ θεολογικὴν ἐνίοτε ἐρμηνείαν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰς παροιμίας, καὶ αἰνίγματα κοσμικῆς ἀρχῆς, τὰ ὅποια φέρονται καὶ σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ὡς π. χ. Τί τὰ δύο στήκονται καὶ δύο στήκονται καὶ δύο τρέχονται καὶ δύο καταβαίνονται. ᾠόκρ. Ἰσίδις. Δύο στήκονται, εἰσὶν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· δύο καταβαίνονται, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· δύο τρέχονται, ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα καὶ δύο μπαίνουν, ὁ ἔρως καὶ ὁ θάνατος. Πρὸς τοῦτο παρατίθεται τὸ νεοελληνικόν

Τὰ δύο κατὰ στήκόμενα,
τὰ δύο συμπιπτόμενα,
τὰ δύο ποὺ δὲν ταιριάζουνε,
τὰ δύο ποὺ δὲ λαγιάζουνε.

(Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι).

Ἐπειτα: Τίς ἀναμέσον δύο λίθων ἥλλαξεν τὸ ὄνομα καὶ τὴν θεωρίαν; ᾠόκρ. Ὁ σῖτος ἐν τῷ μυλῶνι. Πρὸς τοῦτο παράβαλε τὸ νεοελληνικόν

Χίλιοι πάνε κ' ἔρχονται
καὶ συναπανταίνονται

τοὺς λειώνουν τὰ κορμάκια τους καὶ ἀλλάζει τ' ὄνομά τους.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ἡ σπουδαιότης τοῦ αἰνίγματος ἐν τῷ βίῳ πολλῶν νεωτέρων καὶ παλαιότερων λαῶν. Πᾶς, ὅστις ἤθελε νὰ διακρίνεται ὡς πεπαιδευμένος, νὰ ἔχῃ τὴν φήμην σοφοῦ καὶ συνετοῦ, ἔπρεπε καὶ τῆς πατροπαραδότου σοφίας τῶν αἰνιγμάτων

1) G. HEINRICI, Griechisch-byzantinische Gesprächsbücher, σ. 56, 8. Βλ. καὶ W. SCHULTZ, ἐν Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 361.

νὰ εἶναι γνώστης, καὶ ἱκανὸς νὰ μαντεύῃ τὴν σημασίαν παντὸς λόγου καὶ πάσης πράξεως αἰνιγματικῆς, προβαλλομένης εἰς αὐτόν. Ἡ λύσις τῶν αἰνιγμάτων ἀπετέλει τὸ μέτρον τῆς μορφώσεως καὶ τῆς σοφίας τῶν πεπαιδευμένων. Ὁ ἀποτυγχάνων διεκινδύνευεν οὐ μόνον τὴν φήμην τοῦ σοφοῦ, ἀλλὰ καὶ χρήματα πολλάκις πολλὰ καὶ ἐνίοτε καὶ τὴν κεφαλὴν.

* * *

Ἐν βῆμα περισσότερον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰνίγματος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάμωμεν ἡ ἐξέτασις αὐτῶν τῶν αἰνιγμάτων. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν δὲν εἶναι ἴδιον κτῆμα ἑνὸς μόνον λαοῦ ἀλλ' εὐρίσκονται ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους, σχεδὸν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Δὲν εἶναι δὲ ἡ φύσις τῶν κειμένων τοῦ αἰνίγματος τοιαύτη, ὥστε νὰ συνηγορῇ ὑπὲρ τῆς κατὰ τόπους αὐτομάτου γενέσεως. Ἐπειτα μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἀνευρίσκονται ἐν τοῖς λαοῖς ἀρχαιοτάτους, ὅπως π. χ. τὸ αἰνίγμα τοῦ ἔτους καὶ τοῦ μήνα καὶ δώδεκα κλάδους, ἢ ὡς τροχοῦ μὲ δώδεκα ἀκτῖνας καὶ τὸ ἀντικείμενον εὐρίσκεται εἰς τοὺς Ἰνδοὺς καὶ πάντοτε ἐν τῇ Ἰνδῇ. Ἐν ἑτέρῳ ἀντικείμενον πάλιν εὐρίσκονται εἰς ἄλλα ἀνευρίσκόμενα γνωστὰ ἀντικείμενα μυθολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἄλλα ἀνευρίσκονται ὡς αἰνίγματα ὅσα καὶ ἐμφαδί. Οὕτω π. χ. ἡ παρομοίωσις τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς πρὸς τὸν ἥλιον, τὸ ὅποιον ἀλείφει τὸν κόσμον ὅλον, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀκόλουθον νεοελληνικὸν αἰνίγμα

Ἐνα ταράκι βούτυρο
ὅλο τὸν κόσμον ἀλείφει,
(Ἥλιος)

ἀνευρίσκεται εἰς τὸ Rig - Veda, εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Dirghatamas¹.

Ἀλλὰ τὰ φτερωτὰ ἄλογα (δηλ. αἱ ἀκτῖνες) νικοῦν τὸ μαῦρον ἄρμα (τῆς νύχτας) καὶ τοὺς ἀτμοὺς ποὺ σκεπάζουν τὸν οὐρανόν. Β γ α ι ρ ο υ ν ἀ π' τὸ σ π ί τ ι τοῦ Ἀ γ ν ῖ καὶ ἡ γ ῆ ἀ μέ σ ω ς πο τ ῖ ζ ε τ α ι μ ἑ ἄ φ θ ο ν ο β ο ὔ τ υ ρ ο .

Ἐπειτα γνωστὸς εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Κρόνου, ὁ ὁποῖος κατατρώγει τὰ τέκνα του, ἀδιάφορον ἂν εἰκονίζῃ τὸν χρόνον τρώγοντα τὰ ἴδια τέκνα, δηλαδὴ τοὺς μῆνας, ἢ τὴν σελήνην, τῆς ὁποίας τὸ σκοτει-

1) Γαλλικὴ μετάφρασις Langlois, σ. 150, 47.

νόν μέρος κατατρώγει τὸ ἔξ αὐτῆς γεννώμενον φωτεινόν. Τὸν μῦθον τοῦτον ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸ σημερινὸν αἶνιγμα

Ποιὰ μάννα γεννάει τὰ παιδιά της κ' ὕστερα τὰ τρώει;

Ὡς λύσις τοῦ αἰνίγματος φέρεται ἡ γῆ καὶ εἰς παραμύθιον ἡ θάλασσα. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι αἱ λύσεις αὗται εἶναι ἐξεζητημέναι, λησμονηθείσης τῆς πρώτης, ἡ ὁποία εἶχε σχέσιν πρὸς τὸν μῦθον, σημαίνουσα τὸν χρόνον ἢ τὴν σελήνην. Τὸ αἶνιγμα εὐρίσκεται καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς¹.

Εἰς ἄλλο αἶνιγμα ἀνευρίσκομεν τὰς Μοίρας ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν παράστασιν·

Μιὰ φορὰ εἶδα τρεῖς διαόλους.

*Ὁ ἕνας νῆμα ἔνευθε, ὁ ἄλλος ξέκλωθέ το
καὶ μὲ τὸ ψαλιδάκι του ὁ τρίτος ἔκοβέ το.*

Τὸ αὐτὸ περίπου ἀνευρίσκομεν ἐν λατινικῇ ἐπιφθῇ·

*Stabat arbor in medio, et ibi pendebat situla plena
inestimatorum humanorum, et sic circumdantibus
gubant, ita revolvebat.*

ἥτις ἐπιφθὴ εὐρίσκεται καὶ εἰς ἑλληνικὴν παραλλαγὴν·

*Ἀπὸ πέρα αὐτὸ ποτάμι
τρὶ' ἀπάρθυνα κοράσια,
τό 'να στρίβει, τ' ἄλλο νέθει,
καὶ τὸ ἄλλο κουβαριάζει·
'κόπη τὸ μισὸ ποτάμι.*

Ταῦτα πάντα ἐπιβεβαιοῦν καὶ διαφωτίζουν τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ αἰνίγματος καὶ μύθου, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ὡς ἐπίσης βεβαιοῦν τὴν καὶ ἄλλοθεν γνωστὴν σχέσιν μεταξὺ αἰνίγματος καὶ λατρείας. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ παλαιὰ συνήθεια τῶν σοφῶν, τὰς διαφόρους ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς καὶ πρακτικὰς διδασκαλίας νὰ ἐνδύουν μὲ ἐνδυμα αἰνιγματῶδες, καὶ ὅτι, καθ' ὃν τρόπον εἰς τοὺς βυζαντινοὺς καλογήρους, ὡς εἶδομεν, οὕτω καὶ εἰς τοὺς Ἰνδοὺς, τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς Σλάβους, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἡ κατήχησις τῆς μυθολογικῆς σοφίας, ἥτις ἦτο κτῆμα καὶ ἐν πολλοῖς

1) Hessische Blätter für Volkskunde, τόμ. XII, 1913, σ. 168 κέ.

δημιούργημα τῶν σοφῶν, μάντεων, ποιητῶν, ἱερέων καὶ τῶν τοιούτων, ἐγίνετο κατ' ἐρωταπόκρισιν, τότε δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ πρῶτα αἰνίγματα ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τοὺς μύθους· ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ μῦθοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰς εἰκόνας καὶ τὰς μεταφοράς τῶν προβαλλόμενοι ὥς ἐρωτήματα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καθίσταντο αὐτόχρημα αἰνίγματα, ὅτε μάλιστα σὺν τῷ χρόνῳ, παρερχομένου τοῦ βασιλείου τῶν παλαιότερων μύθων καὶ λησμονουμένης τῆς ἀρχικῆς τῶν σημασίας, προσηρμόζοντο εἰς διαφόρους λύσεις.

Λιδακτικώτατον παράδειγμα τοιαύτης μεταβολῆς μυθικοθρησκευτικῶν στοιχείων εἰς αἰνίγματα εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς. Ὁ Ἡρόδοτος (Γ', 16) ὁμιλῶν περὶ τῆς διαταγῆς τοῦ Καμβύσσου, ὅπως καὶ ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀμᾶσιος, θεωρεῖ τὴν πρᾶξιν ὥς ἀνόσιον. Πέρσαι γάρ, λέγει, θεὸν νομίζουσιν εἶναι τὸ πῦρ. Τὸ ὄν κατακαίειν τοὺς νεκροὺς οὐδαμῶς ἐν νόμῳ οὐδετέροισι ἐστὶ, Πέρσῃσι μὲν δι' ὅπερ εἴρηται, θεῶν οὐ δίκαιον εἶναι λέγοντες νέμειν νεκρὸν καὶ ζῶντα· Αἰγυπτίοισι δὲ γενόμισται τὸ πῦρ θηρίον εἶναι ἔμμενον, τὸ δὲ αὐτὸ κατεσθίειν τὰ περ ἂν λάβῃ, πλησθὲν δὲ τῆς τροφῆς ἀποσπέρσκειν τῷ κατεσθιομένῳ. Οὐκ ὧς ἀνάσιος νόμος ἐστὶ τὸν νεκρὸν κατακαίειν καὶ διὰ ταῦτα ταριχεύουσιν, ἵνα αὐτὸν καίμεν δὲ εὐέλκων καταβρωθῇ. Ἡ μυθολογικὴ αὕτη ἀντίληψις τοῦ πύρου ὡς θηρίου, ἡ ὁποία εἶχε καὶ τὰ θρησκευτικὰ αὐτῆς ἐπακόλουθα, ὡς φαίνεται ἀφορμὴν εἰς τὸ ἑξῆς βυζαντινὸν αἶνιγμα¹.

Ἀπληστόν εἰμι θηρίον καὶ παμφάγον·
ἐπὰν δὲ φάγω τὴν τροφὴν ἤνπερ λάβω,
θηήσκω παρευθὺς κείμενον ἐπ' ἐδάφους.

Πλὴν ὅμως τοῦ βυζαντινοῦ τούτου αἰνίγματος φαίνεται ὅτι παρόμοιον τι ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Τοιοῦτόν τι τοῦλάχιστον φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενον ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἡσίοδον ἀποδιδόμενον Κήρκος γάμου· Καθάπερ οὖν τὸ πῦρ τὴν ὕλην, ἐξ ἧς ἀνήφθη, ἡμέτερα καὶ πατέρ' οὔσαν, ἥσθιεν², ὥς ὁ τὸν Κήρκος γάμον εἰς τὰ Ἡσιόδου παρεμβالὼν εἴρηκεν³.

1) Τὸ αἶνιγμα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ν. ΒΕΗ, ἐν Ἑπετ. Παρνασσῶ, τόμ. Σ', σ. 109 Ι. Τὴν σχέσιν δ' αὐτοῦ πρὸς τὰ τοῦ Ἡροδότου παρατήρησεν ὁ ΛΘΑΝ. ΣΠΥΡΙΑΔΑΚΙΣ, αὐτόθι τόμ. Η', σ. 191.

2) W. SCHULTZ, Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise I, σ. 35. Ὁ αὐτὸς αὐτόθι, II, σ. 96 κέ. πραγματεύεται περὶ τῶν αἰνιγμάτων τούτων τοῦ πυρὸς καὶ ἐν PAYLY-WISSOWA, RE, ἐν λ. Rätsel.

Τοιαύτην ἐκ τῶν σοφῶν ἔχοντα ἀρχὴν τὰ αἰνίγματα, ἀπαξ ποιηθέντα, διεδόθησαν εἰς τοὺς λαοὺς, ὅπως διεδόθησαν καὶ τὰ παραμύθια, οἱ δὲ λαοὶ οὐ μόνον διετήρησαν αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπλασαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγον παραλλάσσοντα, ἔπειτα δὲ καὶ ἄσχετα, καὶ οὕτως ἐπλάσθη ὁ θησαυρὸς τῶν λαϊκῶν αἰνιγμάτων.

Σήμερον εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς τὰ αἰνίγματα δὲν ἔχουν τὴν παλαιὰν σοβαρότητα. Κατήντησαν ἀπλαῖ παιδιαὶ καὶ μάλιστα παιδιαὶ τῶν παιδιῶν. Οἱ μεγαλύτεροι σπανιώτερον διασκεδάζουν μὲ αἰνίγματα. Μόνον εἰς τὰ φιλολογικὰ λεγόμενα περιοδικὰ διατηροῦν εἰσέτι τὴν θέσιν των.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

α') Ὀνομα καὶ τρόπος παιδιᾶς.

Τὰ αἰνίγματα εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν νεοελληνικὸν λαὸν ὑπὸ διάφορα κατὰ τόπους ὀνόματα, ὡς *ἐνένηματα*¹⁾, *βρετιά*, *παράγκουλα*, *παρατσάφαρα*, *τσάφαρα*, *παρσιέτα*, *παρσιμίες*, *μῦθοι*, *παραμαντέματα*, *ἀντικαστιά*, *λιντά*, *καρδεντρώνα*, *παρσιόφω*, *χρῆματα*, *καταλόγια*, *κοττίματα*, *καρδεντρώνα* καὶ εἰ τι ἄλλο. Εὐρίσκονται ὁμως ἐν ὑποχωρήσει. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὡς εἰς τὰ χωρία χρησιμεύουν ἀκόμη ὥς μέσον διασκεδάσεως καὶ τῶν μεγάλων κατὰ τὰς οἰκογενειακὰς ἰδίως συγκεντρώσεις.

Περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον παίζονται, δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἐλαχίστας δυστυχῶς πληροφορίας. Ἀναφέρομεν τὸν ἑξῆς. Ἐκαστος τῶν μετεχόντων ἀναλαμβάνει μίαν ἢ περισσοτέρας πόλεις ἢ κάστρα, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα *καστράκια*, ἐκ τῶν ὁποίων χάνει ἀνὰ ἓν, ἐφ' ὅσον δὲν δυνηθῇ νὰ λύσῃ τὸ ἐκάστοτε προτεινόμενον εἰς αὐτὸν αἶνιγμα. Πολλοὶ δὲ καὶ φράσεις καθιερωμέναι ὑπάρχουν κατὰ τόπους διὰ τὰ αἰνίγματα, καὶ ὅταν προβάλλωνται καὶ ὅταν ὁ προβάλλων ζητῇ νὰ τὸ λύσῃ ὁ ἴδιος, διότι δὲν ἀνευρίσκεται ἡ λύσις του κττ. Οὕτω π. χ. ἐν Κῷ καὶ Σύμῃ χαρακτηριστικὴ φράσις εἶναι, *ἐλάστε νὰ ποῦμεν κατὰ δέντρων καὶ δεντρῶν*, ἐν Σίφνῳ, ὅταν δὲν εὐρίσκεται ἡ λύσις, ὁ προβάλλων ἐρωτᾷ, *νὰ τὸ πάρ' ὁ ποταμός;* δηλαδή, *νὰ τὸ πῶ;* ἢ, *ἄς τὸ πάρ' ὁ ποταμός*, δηλαδή, *ἄς τὸ πῶ*, καὶ ἄλλαι ἀλλαγαὺ.

1) *Νόημα* ἐν βυζαντινῇ ἐπιγραφῇ τῆς Περγάμου. Athen. Mittheil. XXXV, 1910, 355 κέ., 488 κέ.

6') Προέλευσις.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν χρήσει νεοελληνικῶν αἰνιγμάτων εἶναι πατρο-
παράδοτα. Πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι κοινὸν κτῆμα καὶ ἄλλων λαῶν.
Ἀρκετὰ ἐπίσης ἀνευρίσκομεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἅλλα δ' εἶναι
λείψανα τῆς βυζαντινῆς λογιότητος. Δὲν λείπουν ὁμῶς καὶ τὰ αὐτοσχέ-
δια, κατὰ τὸ παράδειγμα πάντοτε καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν παραδε-
δομένων ὑπὸ τῶν εὐφρεστερῶν δημιουργούμενα. Ὁ αὐτοσχεδιασμός
ὁμῶς οὗτος δὲν εἶναι παρὰ τροποποιήσις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον
ἐλαφρὰ ὑπάρχοντος ἤδη αἰνίγματος, ὅπως προσαρμοσθῇ τοῦτο εἰς νέαν
λύσιν. Π.χ. εἶναι γνωστὸν τὸ κοινότατον αἰνίγμα

Μακρὺς μακρὺς καλὸγερὸς καὶ κόκκαλα δὲν ἔχει.

(Καπνός).

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦτου ἐσχηματίσθησαν ἄλλα, ὥς

Μακρὺς μακρὺς καλὸγερὸς καὶ κόκκαλα ἢ φωνὴν του.

(Το γουφέκι).

Μακρὺς μακρὺς καλὸγερὸς καὶ κόκκαλα ἢ κεφαλὴν του.

(Τὸ φινύστι).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν Κῶ καὶ Σύμῃ, ἴσως δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι, εἰς εἶναι ἀκριβεῖς αἱ
ὑπάρχουσαι πληροφορίες, παρὰ τὰ πατροπαράδοτα αἰνίγματα, καλού-
μενα *καταλόγια*, ὑπάρχουν καὶ τὰ *καταδέντρια*, τὰ ὅποια εἶναι αὐτο-
σχέδιοι περιγραφαί, ἐξ ὧν πρέπει νὰ μαντευθῇ τὸ περιγραφόμενον.
Ἐκλήθησαν δ' οὕτω ἐκ τῆς προηγουμένης φράσεως, ἐλάστε νὰ ποῦ-
μεν κατὰ δέντρων καὶ δεντρῶν, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν φράσιν,
ἐλάτε νὰ ποῦμεν αἰνίγματα. Τὰ αἰνίγματα ταῦτα κατὰ τὰς πληροφο-
ρίας, τὰς ὁποίας ἔχω ὑπ' ὄψιν, ἀπευθύνονται κυρίως πρὸς τοὺς παῖδας
πρὸς πνευματικὴν αὐτῶν ἀσκήσιν. Παραθέτομεν παράδειγμα ἐκ Κῶ.

*Κατὰ δέντρι καὶ δεντρί. Ἐχει ἓνα πρῶμα, πὺν νεμμᾶ μονάχον
του στοὺς ποταμούς, σιὰ ρυάκια καὶ φραμούς, καταπιάνει τὸν τόπον
καὶ κάμνει τοὺς καρπούς του σὰλ λουλούδι μαυροκόκκινον καὶ τρῶ-
μεν τους.*

Ἡ λύσις. Βάτος, πὺν νεμμᾶ μονάχος του στοὺς ποταμούς,
σιὰ ρυάκια, στοὺς φραμούς, ξαπλώνει καὶ καταπιάνει τὸν τόπον, καὶ
κάμνει τοὺς καρπούς του κοντὰ κοντὰ μιὰ μ μάτσα, σὰφ φουντωτὸ
λουλούδι μαυροκόκκινον, ἄλλα κόκκιν' ἀκόμα καὶ ἄλλα μαῦρα, καὶ
τὰ τρῶμεν.

γ') Κατάταξις.

Ἐπειδὴ νῦν καὶ τὰ αἰνίγματα, καθὼς καὶ αἱ παροιμίαι, εἶναι ἄρκετὰ πολυάριθμα, διὰ τὰ εὐκολύνεται ἡ εὑρεσις καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ κατατάσσωνται κατὰ ἓν ὠρισμένον εὐμέθοδον σύστημα. Καὶ ἐγένοντο πραγματικῶς διάφοροι ἀπόπειραι τοιαύτης συστηματικῆς κατατάξεως εἰς τοὺς ξένους.

Οὕτω συνήθης κατάταξις εἶναι ἡ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τῶν λύσεων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κατάταξις, ἐνῷ εὐκολύνει πραγματικῶς τὴν εὑρεσιν ἑνὸς αἰνίγματος ἐν τῇ συλλογῇ, παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἐλάττωμα, ὅτι διασπᾷ τὰ ὅμοια. Διότι μὲ τὸ λαϊκὸν αἶνιγμα συμβαίνει τὸ ἑξῆς. Τὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα λαμβάνονται διὰ τὰ ἀποτελέσουν τὴν ἀλληγορίαν, δὲν εἶναι οὔτε τὰ σπουδαιότερα οὔτε καὶ πάντα, αἱ δὲ εἰκόνες εἶναι πολὺ γενικαὶ καὶ ἀόριστοι, ὥστε τὸ αἶνιγμα νὰ μὴ ἐπιδέχεται μίαν καὶ μόνον λύσιν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ αἰνίγματα τῶν λογίων, τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν συνήθως πᾶσαν λεπτομέρειαν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὰ χαρακτηριστικά ταῦτα εἶναι ἄρκετὰ γενικὰ καὶ ἀκαθόριστα καὶ ὥς ἐν τοῖς ἀόριστοις νὰ ἀνευρίσκονται καὶ εἰς ἄλλο πρᾶγμα, καὶ Ἐπειδὴ τὰ αἰνίγματα εἰσὶν ἐκτετατοῦς ἀντικειμένου, εὐκόλως εἰς πολλὰ, τὸ αἶνιγμα ἀμυδρῶς περισοτέρας τῆς μιᾶς λύσεως. Οὕτω π. χ. τὸ αἶνιγμα

*Δαχτυλίδι πύρινον,
πύρινον τριπύρινον,
ἀπὸ γκρεμὸν γκρεμίζεται
κι ὁμως δὲ ραίζεται,*

τὸ ὁποῖον ἐν Κυθήροις ὀρθῶς ἐρμηνεύεται ὥς σημαῖνον τὴν *σελήνην*, ἐν Θεσπρωτίᾳ ἄνεν οὐδεμιᾶς μεταβολῆς καὶ ἀλλαγῇ μὲ ἐλαφρὰς μεταβολὰς ἐρμηνεύεται ὥς δηλοῦν τὸν *ὄφιν*.

Ἐπειτα, ὥς καὶ ἄνωτέρω εἶπομεν καὶ παρεθέσαμεν καὶ παράδειγμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰνίγματος δι' ἐλαφρῶν μεταβολῶν ὁ λαὸς πλάττει νέα, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπ' ἀλλήλων, διότι ἡ συγκέντρωσις αὐτῇ εἶναι λίαν διαφωτιστικὴ διὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰνίγματος. Ὅθεν πρὸ πάσης οἰαςδήποτε κατατάξεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ συγκέντρωσις τῶν συγγενῶν καὶ ἐκείνων καὶ ἡ ὑπαγωγὴ τούτων ὑπὸ τὸ πιθανῶς ἀρχικώτερον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλουν σχηματισθῇ ὁ μᾶδεσ αἰνιγμάτων, τὰς ὁποίας δύναται κανεὶς νὰ κατατάξῃ ἀλφαβητικῶς κατὰ τὰς λύ-

σ εις τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁμάδων αἰνιγμάτων. Ἐν τῷ τέλει δὲ προσαρτῶμενος πίναξ τῶν λύσεων ὧλων ἐν γένει τῶν αἰνιγμάτων ἀντικαθιστᾷ πλήρως τὴν γενικὴν κατὰ τὰς λύσεις κατὰταξιν καὶ διευκολύνει τὴν εὐρεσιν τῶν καθ' ἕκαστον.

Β'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν νῦν τῶν αἰνιγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων ἐννοεῖ ὁ συλλογεὺς τί πρέπει νὰ προσέξῃ. Ἐν πρώτοις τὰ κείμενα, ὡς ὅλα τὰ δημῳδῆ κείμενα, πρέπει νὰ καταγράφονται ἀκριβῶς, νὰ ζητῆται δὲ καὶ σημειώνεται καὶ ἡ λαϊκὴ λύσις ἐκάστου. Ἐὰν αἰνιγμὰ τι παρουσιάζῃ περισσοτέρας λύσεις, πρέπει πᾶσαι νὰ σημειώνονται. Χρησιμώταται δὲ εἶναι καὶ ἄξια μεγάλης προσοχῆς διάφοροι πληροφορίαι, σχετιζόμεναι πρὸς τὴν θέσιν τοῦ αἰνίγματος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, οἷον· παίζουν καὶ οἱ μεγάλοι τὰ αἰνίγματα ἢ περιορίσθησαν ταῦτα εἰς τὰ παιδία; καὶ πότε καὶ πού; εἰς ποίας περιστάσεις καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; καὶ ποῖα ἑστῶτα πράγματα τὰ συνοδεύουν; καὶ ποῖαν ποιὴν ὑφίσταται ὁ μὲν λύσις καὶ ποῖαν ἀμοιβὴν λαμβάνει ὁ λυτὴς; καὶ ἵσχυται αἱ ἐξηγήσεις αὐτὰς καθοδηγεῖν τὴν θέσιν τοῦ αἰνίγματος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, διαφωτίζουν συνάμα καὶ τοῦ αἰνίγματος τὸν βίον καὶ τὴν φύσιν καὶ ἐξηγοῦν πολλὰ αὐτοῦ φαινόμενα.

Συλλογαὶ αἰνιγμάτων μέχρι τοῦδε ἔχουν δημοσιευθῇ πολλαὶ εἰς διάφορα περιοδικὰ καὶ βιβλία, ὑπάρχει δὲ καὶ πολὺ ὕλικὸν ἀνέκδοτον. Τὰς μέχρι τοῦ 1874 δημοσιευθείσας ἀναγράφει ὁ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ εἰς τὴν περὶ αἰνιγμάτων πραγματείαν του ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, τόμ. Η', σ. 525. Ἐπίσης αἱ σπουδαιόταται ἀναγράφονται καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. Β', σ. 331. [Περὶ τῶν νεωτέρων συλλογῶν βλ. τὴν βιβλιογραφίαν εἰς τὴν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 5, σ. 225. 8, σ. 264. 9/10, σ. 296-301. 11/12, σ. 125-126. 15/16, σ. 160. Ἐκ τούτων βλ. τὴν μελέτην τοῦ ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ, Θέματα καὶ σύμβολα στὰ νεοελληνικά αἰνίγματα, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη, Ἀθῆναι 1956, σ. 183-214].

II. ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Πλὴν τῶν αἰνιγμάτων φέρονται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ καὶ αἰνιγματικὰ παραμύθια. Τῆς διηγήσεως τούτων πυρὴν εἶναι ἡ λύσις ὠρισμένου αἰνίγματος, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνεπτυγμένη καὶ πολλάκις εἰκονικὴ ἔκφρασις συμβάντος, τῆς ὁποίας

τὴν σημασίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς, ἂν ἀγνοῇ αὐτὸ τὸ συμβάν.

Τυπικὸν παράδειγμα τοιούτου αἰνίγματος εἶναι τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ *προβλήμα* τοῦ Σαμψών, τὸ ὁποῖον οὗτος προέβαλεν εἰς τοὺς συμπότας νεανίσκους. Ὁ Σαμψὼν δηλαδὴ εἶχε φονεύσει λέοντα καὶ μετὰ τινας ἡμέρας διελθὼν ἐκ τοῦ μέρους, ὅπου ἔκειτο τὸ πτώμα, εἶδεν, ὅτι μέλισσαι εἶχον φωλεύσει εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ καὶ εἶχον κάμει μέλι, ἐκ τοῦ ὁποίου λαβὼν ἔφαγε. Τοῦτο λοιπὸν αἰνιγματοποιήσας προέβαλεν εἰς τοὺς νεανίσκους ὡς ἐξῆς· «*Τί βρωτὸν ἐξηλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ;*» ἐπὶ τῷ ὄρω, ἐὰν δὲν εὕρουν τὴν λύσιν, νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν «*τριάκοντα ὀθόνια καὶ τριάκοντα ἀλλασσομένας στολὰς ἱματίων*».

Εἰς νεοελληνικὸν παραμῦθι εἶχε καταδικασθῇ τις εἰς θάνατον. Ἡ θυγάτηρ του, ἐπισκεπτομένη αὐτόν, ἔτρεφε διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μαστῶν της. Μίαν ἡμέραν συναντήσας τὸν βασιλέα ἔφιππον, ἔλαβε τοὺς χαλινούς, τὸν ἐσταμάτησε καὶ εὖν ἀπηύθυνε τὸ ἐξῆς αἰνίγμα·

Ἐπὶ ἀγεννήτου, ἡ βασίλισσά, κάθεται,
καὶ ἐπὶ τῇ βασιλίσσῃ καὶ αὐτὴ σέβεται,
ἢ λύσε τὸν λίκνον, ἔχοντα μοῦ τὸν υἱόν μου
τὸν ἄντρα τῆς ἀπαρχῆς μου.

Κι ἂν μοῦ τὸν δώσῃς, πατήρ μου,
ἂν δὲν μοῦ τὸν δώσῃς υἱός μου.

Ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ τὸ αἰνίγμα καὶ τῆς ἐζήτησε τὴν ἐξήγησιν ὑποσχόμενος νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι αὐτὴ ἠθελε ζητήσῃ. Τότε αὕτη ἐξήγησεν ὅτι ὁ ἵππος αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθηται, ἐξήχθη ζῶν ἐκ τῆς κοιλίας ἀποθανούσης φορβάδος, ἐκ τοῦ δέρματος τῆς ὁποίας ἦτο κατεσκευασμένον τὸ ἐφίππιον. Υἱὸς της δὲ καὶ πατήρ, ἦτο ὁ πατήρ της, τὸν ὁποῖον ἔτρεφεν αὕτη διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μαστῶν της.

Ὅτι καὶ τὰ παραμῦθια ταῦτα καὶ τὰ αἰνίγματα εἶναι προῖον τῶν αὐτῶν μυθοπλαστικῶν τάσεων καὶ τῶν συμβολισμῶν, καὶ τῶν αὐτῶν κοινωνικῶν ὄρων, ἐξ ὧν ἀπέρρευσαν καὶ τὰ λοιπὰ αἰνίγματα καὶ αἱ ἀλληγορίαι καὶ οἱ μῦθοι καὶ αἱ παροιμίαι, εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβήτησεως. Ποία ὅμως ἡ ἀρχὴ τῶν παραμυθίων τούτων καὶ ποία ἡ ἀρχὴ τοῦ περιέργου τούτου τρόπου, καθ' ὃν πράξεις καὶ γεγονότα αἰνιγματοποιοῦνται, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ λεχθῇ. Τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι καὶ τὰ παραμῦθια αὐτὰ δὲν εἶναι ἴδια μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Αἰνιγματικὰ παραμύθια πλὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ εἰς τοὺς Σίνας ἀκόμη. Οἱ δὲ μῦθοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται, εἶναι παλαιότατοι. Οὕτω π. χ. ὁ μῦθος τοῦ αἰνιγματικοῦ παραμυθιοῦ, τοῦ ὁποίου περίληψιν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, μνημονεύεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Πλινίου, τοῦ Βαλερίου Μαξίμου καὶ τοῦ Νόννου. Τὸ δὲ αἶνιγμα, τὸ μὲν ἑλληνικόν, εὐρισκόμενον εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγάς, εἶναι βυζαντινῶν χρόνων, ὥς δεικνύει ἡ μακαρονίζουσα γλῶσσα, τὸ δὲ παλαιότατον γερμανικὸν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Εἰς τὸ λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου, τὸ ὁποῖον εἶναι μετάφρασις ἀρχαίου ἑλληνικοῦ προτύπου, ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος εἰς τοὺς μνηστῆρας τῆς κόρης του προτείνει αἶνιγμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπίσης περιγράφονται αἱ ἀθέμιτοι αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τὴν θυγατέρα του.

Παραμύθια τοιαῦτα ἔχουν δημοσιευθῆσιν ἀποκετά, διδακτικώταται δὲ εἶναι αἱ περὶ τινων ἐξ αὐτῶν παραμυθιῶν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Λαογραφίας, τόμ. Β', σ. 371.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ αἰνιγματικὰ παραμύθια καὶ ἡ αἰνιγματικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων λείψανα εὐρίσκονται καὶ ὥς αὐτοτελῆ αἶνιγματα. Οὕτως εἰς παραμύθι ἐκ Κύπρου βασιλόπουλο δὲν θέλει νὰ νυμφευθῇ, ἂν δὲν εὕρῃ γυναῖκα, πού νὰ μπορῇ νὰ μιλᾷ τῇ γλῶσσά του. Τοιαύτην γλῶσσαν μόνον μία κόρη χωρικοῦ εὐρίσκεται νὰ ὁμιλῇ. Τὸ βασιλόπουλο ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ζητεῖ, *Κῶλον κῶλον πωρικὰ | γλυκυστικά εἰς τὰ μερκά*. Ἀποκρίνεται ἡ κόρη, *Ἦσαν οἱ τραγουδιστάδες κ' ἔφαγαν τοὺς παγουριστάδες κ' ἔμειναν οἱ κλωφίτες ἀνοιχτές*. Τὴν σημασίαν τῶν λόγων τούτων ἐξηγεῖ κατόπιν ἡ κόρη εἰς τὸν ἀποροῦντα πατέρα της. Τὸ βασιλόπουλο εἶχε ζητήσῃ ἀνὰ καὶ αὐτὴ τοῦ ἀπήντησεν, *ὅτι ἀλώπεκες ἔφαγον τὰς ὀρνίθας καὶ ἔμειναν οἱ κλωβοὶ τῶν ἀνοιχτοί*. Καὶ ἔξακολουθεῖ ὁ διάλογος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Τὸ ἀπὸ κῶλο ὀπωρικὸ τὸ ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς αὐτοτελεῖς αἶνιγμα

Ἀπὸ κούρβουλο νερό
κι ἀπὸ κῶλο ὀπωρικὸ,
καὶ ἀπὸ τῇ γῇ βοτάνι
κάθε τόπος δὲν τὸ κάνει.
(Κρασί, ἀνγό, ρύζι).

Ὅτι καὶ ἡ αἰνιγματική αὐτὴ γλῶσσα, ἡ διὰ μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων καὶ συμβόλων, ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὰ αὐτὰ ψυχολογικὰ αἷτια ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψαν τὰ αἰνίγματα κτλ. δὲν ὑπάρχει, μὴ φαίνεται, οὐδεμία ἀμφιβολία. Τὰ σύμβολα, οἱ συμβολισμοὶ καὶ αἱ διδασκαικαὶ ἀλληγορίαι, αἱ ὁποῖαι σήμερον δύνανται πολλάκις νὰ θεωρηθοῦν παιδαριώδη καὶ ἀνάξια σοβαρᾶς προσοχῆς πράγματα, εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἦσαν δεῖγμα σοφίας καὶ συνήθης ἥτο ἡ δι' αὐτῶν ἔκφρασις διανοημάτων.

Παραδείγματα ὑπάρχουν πολυάριθμα. Οὕτω π.χ. ὁ Ἡρόδοτος διηγείται, ὅτι ὁ Κῦρος, θέλων νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Πέρσας, ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ κοπιάσουν ἐπ' ὀλίγον, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἅπαξ διὰ παντὸς τοῦ ζυγοῦ τῶν Μήδων, τοὺς υποχρεώνει μίαν ἡμέραν νὰ καθαρίσουν χῶρον, πλήρη ἀκανθῶν, τὴν δὲ ἄλλην τοὺς φιλεῖ πλουσιοπαρόχως. Κατόπιν τοὺς ἐρωτᾷ, ποία ἡμέρα ἦτο ἡ πλέον εὐχάριστος. Ὅταν δὲ ἀπήντησαν, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀνταρτία μεταξὺ τῶν δύο, ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδιά του καὶ οὕτως αὐτοὶ νὰ ἀποστατήσουν κατὰ τῶν Μήδων, διὰ νὰ ἀπολαύσουν τῆς εὐχάριστης καὶ τῆς ἀγαθῆς.

Ὁ αὐτός Ἡρόδοτος διηγείται καὶ ἡ ἀσφαλίς, ὁ κίχνης τοῦ Καμβύσου, θέλουσα νὰ δείξῃ εἰς αὐτὴν ὅτι πολὺ προτιμότερον ἦτο νὰ ἀφήσῃ ζωντανὸς ἢ νὰ φονεῖται τὸν μόνον τοῦ οἴκου τοῦ Κύρου, ἐν ὧρα τραπέζης λαβοῦσα θριδάκα περιτείλει αὐτὴν καὶ ἠρώτησε τὸν σύζυγόν της, ἂν ἡ θριδάξ εἶναι ὠραιότερα δασεῖα ἢ περιτετιλμένη. Οὗτος ἀπήντησεν ὅτι δασεῖα. Καὶ αὐτὴ εἰς ἀπάντησιν: Καὶ σὺ τὴν θριδάκα ταύτην ἐμιμήθης, εἶπε, ἀποφιλώσας τὸν οἶκον τοῦ Ξέρξου. Χαρακτηριστικώτατα εἶναι ὅσα ἐπίσης διηγείται περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πολυκράτους ἐξελαθέντων Σαμίων. Οὗτοι ἐλθόντες εἰς τὴν Σπάρτην ὤμιλησαν διὰ μακρῶν ἐνώπιον τῶν Σαρτιατῶν ζητοῦντες βοήθειαν. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιάται ἀπήντησαν, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα λεχθέντα ἐλησμονήσαν, τὰ δὲ τελευταῖα δὲν ἠγνόησαν. Ὅθεν οὗτοι εἰς δευτέραν ἐκκλησίαν ἄλλο μὲν οὐδὲν εἶπον, λαβόντες δὲ σάκκον κενὸν ἔφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶπον ὅτι ὁ σάκκος ἔχει ἀνάγκην ἀλεύρων. Οἱ Σπαρτιάται ἀπήντησαν, ὅτι ἡ λέξις σάκκος ἐπερίττευσεν, ἀπεφάσισαν ὅμως νὰ τοὺς βοηθήσουν.

Ἀναλόγους ἀλληγορικὰς διδασκαϊκὰς πράξεις εὐρίσκομεν καὶ εἰς νεωτέρους μύθους, οἷος εἶναι π.χ. ὁ ἑξῆς:

Ἦσαν ἓνας ἄνθρωπος κ' ἤλενε ψόματα στὸν κόσμον πὼς ἤκαμεν ἁμαρτία μὲ τὴ μιὰ καὶ μὲ τὴν ἄλλην· ὅτι μόνον πὼς τοῖ νερό-

πιαzene τσοὶ κακομοῖρες. Σὰν ἐξαόρευε καὶ τὰ 'πενε στὸν πνευματικό, τοῦ παράγγειλεν ἐκεῖνος νὰ πάη σ' ἕνα βουνὸ νὰ μαθήσῃ ἕναν πετεινὸ καὶ νὰ τοῦ τόνε φέρῃ. Σὰν τοῦ τὸν ἐπήνερε τὴν ἄλλη μέρα, τοῦ λέει πάλι νὰ πάη στὸ ἴδιο βουνό, νὰ μαζέψῃ τὰ φτερά καὶ νὰ τοῦ τὰ φέρῃ. Πάει ψηλαφᾷ 'πὸ δῶ, ψηλαφᾷ 'πὸ κεῖ, καὶ φτερά! Τὰ 'χενε παρμένα ὁ ἄερας. Στρέφει τὸ λέει τοῦ πνευματικοῦ. Λέει, «Ἐτς' εἶναι καὶ τὰ λόγια, παιδί μου. Τὰ ρίχτεις καὶ πὰς πιά νὰ τὰ μαζέψῃς καὶ δὲν μαζεύονται νε!»

IV. ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ

Ἡ ἀνωτέρω αἰνιγματικὴ γλῶσσα τῶν παραμυθιῶν ἔχει σχέσιν καὶ πρὸς τὰς συνθηματικὰς ἢ κατὰ συνθήκην γλώσσας. Τῶν γλωσσῶν τούτων ἡ ἀρχὴ εἶναι σκεπτικῶς συνδεομένη πιθανῶς πρὸς διαφόρους πρωτογόνους δοξασίας. Ἐκτείνεται διαδεδομένα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς, πεπολιτισμένους καὶ ἀποφύσιν. Οὕτως ὑπάρχουν λαοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλη εἶδος γλώσσας τῶν παρθένων καὶ ἄλλων ὑποκόρων γυναικῶν, ἄλλοι τῶν ὁμοιωμένων καὶ ἄλλοι τῶν ἀποφύσεων τάξεων. Εἶναι δὲ εἰς τῶν ἀποφύσεων τῶν διαφόρων μυστικῶν συνδέσμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μυστικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μαθαίνουν μόνον οἱ μεμνημένοι. Εἰς μίαν τέλος λαοὺς αὐτὰ τὰ παιδία διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τῶν λέξεων καὶ τῆς παρενθήκης συλλαβῶν σχηματίζουν εἶδος μυστικῆς γλώσσης. Οὕτω π.χ. οἱ Βοσιμάνοι προσθέτουν εἰς τὴν ἀρχήν, τὸ τέλος καὶ τὸ μέσον τῶν λέξεων μίαν συλλαβήν, ἵνα καταστήσουν τὴν γλῶσσαν τῶν ἀκατάληπτον εἰς τοὺς μὴ μεμνημένους. Τὸ αὐτὸ δὲ διηγοῦνται καὶ περὶ τινῶν φυλῶν τοῦ Καυκάσου.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον περίπου σχηματίζονται καὶ τὰ ἡμέτερα κοραμιστικά, τὰ ὁποῖα πλέον κατήντησαν εἰς τὸν παιδικὸν κύκλον, διὰ τῆς παρεμβολῆς συλλαβῶν, ἀπαρτιζομένων ἕξ ἐνὸς συμφώνου, συνήθως π, φ ἢ κ καὶ τοῦ φωνήεντος τῆς προηγουμένης συλλαβῆς : οἶον ἢ φράσις, *πότε νὰ ἔλθῃς γίνεται ποφότεφε θαφὰ ἐφέλθῃςφης* ;

Εἰς τοὺς σημερινοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς τοιαῦται συνθηματικαὶ γλῶσσαι εἶναι ἔν χρησει εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα, εἰς τοὺς ἐπαίτας, εἰς συμμορίας ληστῶν κτλ. Παρ' ἡμῖν εἶναι ἔν χρησει εἰς ὀρισμένα ἐπαγγέλματα, εἶναι δὲ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον τὰς χρησιμοποιεῖ, οἶον *καλαντζήδικα, βαγενάδικα, βαρελάδικα*

κτλ. Γενικώτερον καλοῦνται *κορακιστικά*. Φαίνονται δὲ ἐν χρήσει τὰ κορακιστικά τῶν παιδίων ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις ἀντιλέγων πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ἰσχυρίζομένους ὅτι δὲν τοὺς ἐννοοῦν οἱ χριστιανοί, ἐρωτᾷ, «*Μὴ κορακιστὶ φθέγγεσθε, ὦ ἀνῶητοι, καθάπερ τὰ παιδιά*»·

Εἰς τὰς γλώσσας ταύτας δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὑλικόν, τὸ ὅποῖον ἔχω ὑπ' ὄψιν εἶναι πολὺν περιορισμένον. Ὅπωςδὴποτε δύναται τις ἐξ αὐτοῦ ὁρμώμενος νὰ παρατηρήσῃ τὰ ἐξῆς. Ὁ θησαυρὸς τῶν γλωσσῶν τούτων ἀποτελεῖται καὶ ἐκ λέξεων ἀγνώστου ἀρχῆς, πιθανῶς ξένων, κατὰ μέγα μέρος ὅμως ἐξ αἰνιγματικῶν εἰκόνων καὶ μεταφορῶν, οἷας εἶδομεν ἐν τῇ αἰνιγματικῇ γλώσσῃ τῶν παραμυθιῶν. Οὕτω λέγεται μὲν *καλλίνα* ἡ ὄρνις ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως *gallina*, ἀλλὰ λέγονται καὶ οἱ ἰχθύες *νεροπούλια* κττ.

Συλλογὰς τοιούτων συνθηματικῶν λέξεων δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, εἰμὶ τὴν διὰ δευτέραν φοράν ὑπὸ τοῦ ἸΩΑΝΝ. ΚΟΥΤΣΟΥ ἐκδοθεῖσαν ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Em. Legrand καὶ τινος ἀνεκδοτοῦ ἐξ Ἑπείρου¹.

[Διὰ τὰ νεώτερα πρβλ. τὴν βιβλιογραφίαν ἐν τῇ Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖον, τόμ. 5, σ. 226-227, 8, σ. 265-268. 9-10, σ. 232-233, 11/12, σ. 126-129, 373-374, 13/14, σ. 161-162. Παρατίθεται ὡς ἀνεκδοτὸν ἡ βιβλιογραφία οὐκ ἐπὶ τριάντα φύλλα, τὰ «ντόρικα» τῆς Ἑπείρου καὶ ἐν πολλῇ στὰ ἐλληνικά «μαστόρικα», Λαογρ., τόμ. Ζ' (1923), σ. 245-255. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Eine Zigeunergriechische Geheimsprache, Zeitschrift für verg. Sprachforschung, 52 (1924), σ. 1-42. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Ἑλληνικά συνθηματικὰς γλώσσας (Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη, Θεσσαλονικὴ 1953, σ. 661-684). Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ, Περὶ τῆς συνθηματικῆς γλώσσας τῶν ἀρτοποιῶν τοῦ Ζαγορίου, Λαογρ., τόμ. Η' (1921/25), σ. 153-158. ΔΗΜ. ΣΑΡΡΟΥ, Περὶ τῶν ἐν Ἑπείρῳ, Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ συνθηματικῶν γλωσσῶν, Λαογρ., τόμ. Ζ' (1923), σ. 521-542. Χ. Ι. ΣΟΥΛΗ, Τὰ κουδαρίτικα τῶν Χουλιαροχωρίων τῆς Ἑπείρου, ἥτοι περὶ τῆς συνθηματικῆς γλώσσας τῶν κτιστῶν τῶν Χουλιαροχωρίων τῆς Ἑπείρου, Ἑπειρωτ. Χρονικά, τόμ. 5 (1930), σ. 161-168. — Τὰ Μπουκουραῖκα τῶν Τζουμέρκων, ἥτοι περὶ τῆς συνθηματικῆς γλώσσας τῶν ραφτάδων τῶν Σχωρετσάνων τῶν Τζουμέρκων, Αὐτόθι, τόμ. 3 (1928), σ. 310-320. — Τὰ «Ρόμκα» τῆς Ἑπείρου, ἥτοι περὶ τῆς συνθηματικῆς γλώσσας τῶν γύφτων τῆς Ἑπείρου, Αὐτόθι, τόμ. 4 (1929), σ. 146-156. Α. ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗ, Τὰ Σώπικα ἢ ἡ συνθηματικὴ γλῶσσα τῶν βαγενάδων τῆς Β. Ἑπείρου, Ἑπειρ. Χρονικά, τόμ. 5 (1930), σ. 265-270. Α. ΕΥΘΥΜΙΟΥ, Οἱ γύφτοι (ρώμηδες) τῆς ἐπαρχίας Κονίτισης καὶ ἡ συνθηματικὴ τῶν γλῶσσα, Ἑπειρωτ. Ἑστία, ἐτ. 3 (1954), σ. 481-484. Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Τὰ «κουδαρίτικα» τοῦ Πετροβουνίου, Ἀθηνᾶ, τόμ. ΞΔ' (1960), σ. 169-180. Ν. Γ. ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΥ, Δύο συνθηματικὰ γλωσσάρια ἀπὸ τὸ χωρίον Διακόπι Δωρι-

1) Λαογρ., τόμ. 8, σ. 152 κέ.

δος, Ἀθηνᾶ, τόμ. ΞΕ' (1961), σ. 210-219. βλ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑ, Τὰ «Μπουλιάρικα»: Συνθηματικὴ γλῶσσα κατοίκων ΒΔ Κραβάρων, Στερεοελλαδικὴ Ἑστία, ἔτ. Α' (1960), σ. 240-247].

V. ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Πλὴν τῶν αἰνιγμάτων ὡς πνευματικὰς παιδιὰς μεταχειρίζεται ὁ λαὸς καὶ ἀριθμητικὰ προβλήματα. Τούτων ἄλλα διὰ μακρᾶς καὶ περιστροφῆς περιγραφῆς προσπαθοῦν νὰ ἀποπλανήσουν τὸν ἀκροατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ ἀριθμοῦ, ἄλλα δὲ εἶναι πραγματικὰ ἀλγεβρικὰ προβλήματα, κατὰ παραδόσιν σφζόμενα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ διαφορῶν παλαιῶν ἀριθμητικῶν ἐν χρήσει κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ὡς διδακτικῶν βιβλίων. Παράδειγμα τοῦ πρώτου εἶδους εἶναι τὸ γνωστότατον πρόβλημα τῶν γερανῶν·

Γερανοὶ πενήντα
τί πολλοὶ ἀνέστησαν
ἕνας εἶπε ὁ ἀρχαῖος πέντε
καὶ ἕνας ἄλλος ἑξήκοντα πέντε
καὶ ἕνας ἄλλος πενήντα
ἕναν πίσω καὶ ἕνα πρόσ.
(Γεῖς).

Τοῦ δευτέρου εἶδους τὸ ἐξῆς·

Ἐπείραζάν τινες ποιμένα ἔχοντα ὀλίγα πρόβατα :

— Γειά σου, πιστικέ, τῶν ἑκατὸ προβάτων.

— Ἄν εἶχα ὅσα ἔχω, τὰ μισὰ ἀπ' ὅσα ἔχω καὶ ἄλλα πέντε καὶ πενήντα, θὰ γινόμουν πιστικὸς τῶν ἑκατὸ προβάτων.

VI. ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΑ

Συγγενεῖς πρὸς τὰ αἰνίγματα, ἂν ὄχι βέβαια ὡς πρὸς τὴν γένεσιν, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ εὐτράπελον καὶ παιγνῶδες καὶ τὴν δξύτητα τῆς ἀντιλήψεως, πνευματικὰς παιδιὰς ἔχομεν τὰ λογοπαίγνια, ὅποια πολλὰ εὗρισκομεν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ταῦτα, ὡς καὶ τὰ ἀρχαῖα, στηρίζονται ἢ εἰς τὸν διάφορον χωρισμὸν τῶν συνεκφερομένων λέξεων, οἷον

Μὰ γὼ καλὰ σὲ γνώρισα, σανίδα τὸ κεφάλι σου.

ὅπου τὸ σανίδα = σὰν εἶδα.

ἢ εἰς τὴν παρήχησιν, π. χ.

Τί φταίει ἡ Νάξος, σὰν οἱ Νάξιοι εἶν' ἀνάξιοι ;

ἢ εἰς τὴν παράλειψιν συλλαβῆς ἢ λέξεως ὁλοκλήρου, οἶον

Ὁ ἄντρας μου τὸ ζώ -
ὁ ἄντρας μου τὸ ζώ -
τὸ ζώ - τὸ ζώ - τὸ ζώ -
τὸ ζώνει τὸ σπαθί.

Μιά μάννα ἔφησε κ' ἔφαγε τὸ παιδί της — κρέας.

ἢ εἰς τὴν διπλὴν σημασίαν τῆς αὐτῆς λέξεως, οἶον

*Ἡμεῖς ἄντρα δὲν ἔχομεν κρέας τὸ τουφεκίση,
μόν' ὁ Θεὸς ποὺ τὸ θάσσει καὶ οὕτως τὸ τουφεκίση,*

ὅπου τὸ τουφεκίω, ἐπὶ μὲν τὸν ἐχθρὸν σημαίνει πυροβολεῖν πρὸς αὐτὸν, ἐπὶ θεῷ θαματοῦν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραγινόμενων λογοπαίγνιων ἀνεπτύχθησαν τὰ παιδικὰ διαλογικὰ παιγνίσματα οἷον

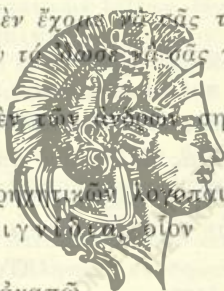
- Ἀγαπῶ, ἀγαπῶ
- Ποιόν ;
- Ἐσένα.
- Ποῦ μὲ βάν'ς ;
- Στὰ γναλιά.
- Νὰ σὲ πάρουν οἱ διαβόλοι μὲ τὰ γναλιά.

ἢ

- Γιὰ πὲς ξύδι ;
- Ξύδι.
- Νὰ φὰς τ'ς γάτας τὸ κοψίδι.

Γνωστότατον δὲ εἶναι τὸ

- Πὲς ἀλεύρι.
- Ἀλεύρι.
- Ὁ (τάδε) σὲ γυρεύει.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπειτα αἱ παρῳδίαὶ τοῦ ἀλφαβηταρίου, τοῦ Πάτερ ἡμῶν κτλ.

Ἄλφα βῆτα
— Κόψε πίττα κτλ.

Εἰσεχώρησε δὲ τὸ λογοπαίγνιον καὶ εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς καὶ τὰς εὐχάς, ὅταν λέγωνται ἐπὶ τὸ ἀστειότερον, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰς κατάρσας καὶ τὰς βλασφημίας. Π. χ.

— Καλῶς τον,
πᾶρε κ' ἕνα ξύλο δῶσ' τον.

— Δὲ ξέρω.
— Νὰ ξεραθῇς.

Ἐχομεν δὲ καὶ παροιμίας, στηριζομένης ἐπὶ τὴν παρήχησιν, ὥς τὸ γνωστὸν

Ὁ Γληγόριος τὸν γλῶσσον
καὶ ὁ Μελέτιος τὸν μελέτιον
καὶ ἐκεῖσι πηδῆται ὁ ὀνηρότης
τῇ γυναῖκα τοῦ ἀνέστητος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Καὶ εἰς τὰ ἄσματα δὲ δὲν εἶναι σπανία τὰ λογοπαίγνια, οἷον

Μάη μου μ' ἀγεψέ τονε τὸ νέο πού μ' ἀγάπα.

VII. ΚΑΘΑΡΟΓΛΩΣΣΗΜΑΤΑ

Εἰς τὰς πνευματικὰς παιδιάς καταλέγονται καὶ τὰ καθαρογλωσσήματα ἢ γλωσσοδέται, οἱ ὅποιοι ὅμως κυρίως εἶναι γλωσσικαὶ ἢ λεκτικαὶ παιδιαί, προϋποθέτουσαι ἰκανὴν εὐστροφίαν γλώσσης. Ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ δυσπροφέρων καὶ πολλάκις μακρῶν λέξεων, ἐνίοτε πεπλασμένων, τὰς ὁποίας ὀφείλει τις νὰ ἐπαναλάβῃ δι' ἀπαγγελίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιταχυνομένης. Οὕτω προβάλλεται πρὸς ἐπανάληψιν ἡ λέξις *πάπια*. Γνωστὸν εἶναι τὸ καθαρογλῶσσημα

Ἐκκλησιά μολυβωτή,
μολυβοκαγκελοπελεκητή,
ποιὸς σὲ μολυβοκαγκελοπελέκησε ;
— Ὁ γυιὸς τοῦ μολυβοκαγκελοπελεκητῆ.

Τὰ καθαρογλωσσήματα ταῦτα ἔχουν σχέσιν κατὰ τοῦτο πρὸς τὰ αἰνίγματα, καθ' ὅσον πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὁ λαὸς αἰνιγματοποίησε, προσθέσας εἰς αὐτὰ λύσεις, οἷον

Ὅρνιθα πισώκωλη,
πισωγυριστόκωλη,
κάν' αὐγὸ πισώκοιο,
πισωγυριστόκοιο.

(Ἡ γυναῖκα, ποὺ πλάθει τὸ ψωμί).

ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Λογοπαιγνίων καὶ καθαρογλωσσημάτων συλλογαὶ εἰδικαὶ δὲν ἐδημοσιεύθησαν, εὗρίσκει τις ὅμως πολλὰ τοιαῦτα καὶ μάλιστα καθαρογλωσσήματα εἰς τὰ διάφορα βιβλία λαογραφικοῦ περιεχομένου, καθὼς καὶ μεταξὺ τῶν αἰνιγμάτων. Καθαρογλωσσήματα ἐνημερώθησαν καὶ εἰς τὸ περ. Λαογραφία καὶ ἰδίως ἐν τόμ. Β', σ. 202-203. Διὰ τὴν νεωτέραν συλλογὰς βλ. τὴν βιβλιογραφίαν εἰς τὰς σελ. 343 καὶ 344 τῆς παρόντος βιβλίου].

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ γλῶσσα ἐνδιαφέρει τὸν λαογράφον οὐχὶ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καθόσον δι' αὐτῆς ἐκφράζονται πράγματα, ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς δοξασίας καὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Οὕτως ἄξια παρατηρήσεως καὶ συλλογῆς εἶναι πρῶτον αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων δηλοῦνται συνήθειαι, δοξασίαι, προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὰ ἔργα καὶ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ, καὶ δεύτερον ὅσαι ἀπομνημονεύουν ἱστορικά συμβάντα ἢ ὠρισμένας τινὰς περιστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ προῆλθον. Τοιαῦται λέξεις εἶναι αἱ ἑξῆς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΕΠΙΧΡΗΣΤΙΚΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Α'. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ

Τὰ προσωπικά ὀνόματα ὁποίων ὀνομάζονται καὶ διακρίνονται οἱ ἄνθρωποι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ὀνομάζομεν βαπτιστικά, ὡς διδόμενα κατὰ τὴν βάπτισιν, δὲν εἶναι ἀπλοῦν γλωσσικὸν στοιχεῖον. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς συνεδέθησαν πρὸς πλῆθος δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα πλὴν ἄλλων καθώρισαν καὶ καθορίζουν εἰσέτι ἔν τινι μέτρῳ καὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν. Κυριώτερον δὲ κέντρον καὶ ἀφετηρία τῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων τούτων εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος, τὸ ὅποιον, ὅπως καὶ κάθε λέξις, θεωρεῖται στενότερα συνδεδεμένον πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὀνομαζόμενον πρόσωπον καὶ ἀποτελεῖ οἷον μέρος οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

Ἡ πίστις αὕτη ἐπηρέασε πολὺ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος. Διότι πιστεύεται, ὅτι, ἐὰν αὕτη γίνῃ ἐπιτυχῶς, τότε φέρει τὴν εὐτυχίαν εἰς τὸν ὀνομαζόμενον, ἐνῶ, ἐὰν εἶναι ἀτυχής, δύναται νὰ γίνῃ πρόξενος πολλῶν δυστυχημάτων καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο διὰ διαφόρων πράξεων προσπαθοῦν νὰ μαντεύσουν ποῖον τὸ κατάλληλον ὄνομα. Οὕτω π. χ. ἀπαγγέλλουν διάφορα ὀνόματα καὶ εἰς ὅποιον τὸ

παιδί φτερνισθῇ, ἐκεῖνο θεωρεῖται καὶ τὸ κατάλληλον. Παρ' ἄλλοις ἀπαγγέλλονται τὰ ὀνόματα, καθ' ὃν χρόνον ὁ πρεσβύτερος τῶν παρόντων χύνει κατὰ σταγόνας ὕδωρ ἐξ ἀγγείου, θεωρεῖται δὲ ἐκεῖνο τὸ ὄνομα κατάλληλον, ὅπου συμβῇ νὰ σταματήσῃ ἡ σταγὼν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἀγγείου. Ἀλλαχοῦ ἐμπιστεύονται τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος εἰς τὰ ὄνειρα καὶ εἰς εἰδικοὺς ἀστρολόγους, εἰς δὲ τοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους ἦναπτον κηρία, εἰς τὰ ὅποια ἔδιδον διάφορα ὀνόματα, ἐδίδετο δὲ τὸ ὄνομα ἐκείνου τοῦ κηρίου, τὸ ὅποιον θὰ ἔσβηνε τελευταῖον, συνήθεια, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς¹. Καὶ ἄλλα γίνονται ἄλλαχοῦ.

Αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα σημασιολογικῶς ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἀνωτέρω πίστιν. Οὕτω συνήθη εἶναι τὰ εὐοίωνα καὶ εὐφρημα ὀνόματα. Ταῦτα εἶναι κατὰ λαοὺς διάφορα, ἔχουν δὲ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν βίον καὶ τὰ ἰδεώδη ἐκάστου. Διότι συνήθως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνα εὐχονται διὰ τὰ τέκνα των, ἢ αὐτοὶ καποῖαν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα εἰς τὴν συνείδησίν των ὁρῶντες, λαοὶ ἐν πρωτογόνῳ καταστάσει ζῶντες καὶ ἐκ τῆς εὐτυχίας τῶν κτηνίου κτηνίου τρεφόμενοι ἐκ τῶν ἐργασίων τούτων δίδουν καὶ ὀνόματα εἰς τὰ τέκνα των, ὅπως καὶ παρὰ τὸν λαόν των, καλὸς κύνες καὶ καλὸι πολεμοχαρεῖς καὶ περὶ φανοὶ δίδουν ὀνόματα, ὑπομνησκόμενοι πολεμικὰς ἀρετάς, σωματικὴν δύναμιν καὶ ἀνδρείαν, πολεμικὰς δυνάμεις, ἐπὶ τοῖς ἵπποις ἐγκαύχωνιν κτλ. Λαοὶ πολιτικοὶ καὶ ἐξηνθρωπωμένοι δίδουν ὀνόματα, ἔχοντα τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν εἰς τὴν δόξαν τοῦ δικαίου, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἢ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἰλαρὰν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀντίληψιν.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰ εὐφρημα ταῦτα ὀνόματα εἰς ἄλλους λαοὺς προτιμῶνται τὰ ἀποτροπαια ἐκ ζῴων καὶ πραγμάτων εἰδεχθῶν, διὰ νὰ μὴ προσελκύσουν τὸν φθόνον τῶν δαιμονίων, τὰ ὅποια δύνανται νὰ βλάψουν τοὺς μικροὺς.

Εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν εἰς τὴν μαγικὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ ἡ παρὰ τισι λαοῖς συνήθεια τῶν διπλῶν ὀνομάτων, τῶν ὁποίων τὸ κύριον διατηρεῖται μυστικόν, ἵνα μὴ ἐχθρὸς ἀκούσας καὶ μαθὼν δυνηθῇ νὰ βλάψῃ τὸν φέροντα τὸ ὄνομα. Ἐπίσης ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ ἡ συνήθεια τῆς μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος, εἴτε καθόσον θεωρεῖται τὸ πρῶτον ἀτυχές, εἴτε καθόσον ὁ παῖς εἰσέρχε-

1) Βλέπε Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, τόμ. Α', Μέρ. Β', Νεοελληνικὴ μυθολογία, ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 213.

ται εἰς τοὺς ἄνδρας καὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν εἰς τοὺς γέροντας, εἴτε καὶ προσωρινῶς, ἐν καιρῷ ἀσθενείας, ὅπως ἀποπλανηθῶσιν οἱ δαίμονες διὰ τοῦ νέου ὀνόματος.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰς ἄλλους μὲν λαοὺς ἀποφεύγονται τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων, διότι ἡ ἀπαγγελία μόνον αὐτῶν εἶναι ἀρκετή, ὅπως προκαλέσῃ αὐτούς, ἐνῷ ἀλλαχοῦ, ὅπου ὑπερίσχυσαν αἱ δοξασταὶ περὶ τῆς εὐεργετικῆς δράσεως τῶν τεθνεώτων προγόνων, δίδεται τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὸ νεογέννητον, τὸ ὁποῖον ἐνσαρκώνει οὕτως εἰπεῖν τὸν ἀποθανόντα, καθὼς ἐπεκράτησε καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσιν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν μὀρφωσιν ἰδιαιτέρας ἐν τῷ γλωσσικῷ θησαυρῷ κατηγορίας λέξεων, τῶν προσωπικῶν, δι' ἡμᾶς βαπτιστικῶν, ὀνομάτων.

Πλὴν ὅμως τῆς ἀρχηγόπου ταύτης πίστεως εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχομεν τὸ εὖφημα, καθὼς καὶ τὰ ἀποτρόπαια ὀνόματα, καὶ ἄλλαι δοξασταὶ ἐπηρεάσαν ἐπίσης τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος. Οὕτως ἡ *magie*, *magitem*, τὰ προγονικά ἢ γενναρχικά ζῶα ἢ καὶ φυτὰ τῶν ἡμερῶν, εἰσὶν εἰς τὸ μέσον τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν καὶ φυτῶν ὡς προσωνύμια ὀνομάτων ἀνδρῶν. Εἰπεῖται αἱ ἀναπτυχθεῖσαι ἀστρολογικαὶ δοξασταὶ περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τὸν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος καὶ τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἔδωκαν ἀφορμὰς εἰς τὰ ἐκ τῶν ἀστέρων, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δύνανται νὰ εἶναι καὶ *περιστατικά*, ὡς θέλομεν εἶπει κατωτέρω.

Τελευταῖον αἱ ὁσημέραι ἀναπτυσσόμεναι ἀνώτεροι θρησκευτικαὶ περὶ τοῦ θεοῦ ἰδέαι ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία διαφόρων ὀνομάτων, δι' ὧν σχετίζεται τὸ νεογέννητον πρὸς τὸ θεῖον, εἴτε παριστανόμενον ὡς δῶρον αὐτοῦ, ὡς π. χ. *Θεόδωρος*, *Θεοδόσιος*, *Θεόπεμπος* κτλ. εἴτε καθοσιούμενον εἰς αὐτόν, *Θεόδουλος*, *Χριστόδουλος* κτλ. εἴτε καὶ τιθέμενον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ὡς *Θεοφύλακτος*, *Θεόφιλος* κτλ.

Πλὴν τῶν κατηγοριῶν τούτων τῶν ὀνομάτων, εἰς τὴν γένεσιν τῶν ὁποίων συνετέλεσαν ὠρισμέναι δοξασταὶ, ἔχομεν καὶ ὀνόματα ἐντελῶς τυχαῖα καὶ *περιστατικά*. Οὕτως εἰς πολλοὺς λαοὺς ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζῃ ὁ πατὴρ τὸ παιδίον κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῷ προστυχὸν πρᾶγμα ἢ κατὰ τὴν παρατυχοῦσαν κατὰ τὴν γέννησιν ἢ τὴν ὀνοματοθεσίαν περίστασιν ἢ κατὰ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως. Ἐντεῦθεν ἔχομεν ὀνόματα ἐκ διαφόρων πραγμάτων καὶ περιστάσεων, πολλάκις περιεργότατα, ὡς καὶ χρονικά καὶ γεωγραφικά ὀνόματα. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ἀποτελοῦν φρά-

σεις, ὡς Πιάσε τὸ κοντάλι, Δὲν ἔχει ἐκεῖ κανένα ποτήρι κτλ. Τὸ ὄνομα Μωϋσῆς σημαίνει τὸν σωθέντα ἐκ τοῦ ὕδατος, αὐτὸς δὲ ὁ Μωϋσῆς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν γεννηθέντα ἐν τῇ γῇ Μαδιάμ ὀνομάζει Γηροσάμ, ὅτι, καθὼς λέγει ὁ Ἰδιος, πάροικός εἰμι ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ. Καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν δὲ καὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα εὐρίσκονται τοιαῦτα ὀνόματα, οἷον *Νουμήνιος*, ὁ κατὰ τὴν νομηνίαν γεννηθεὶς, *Αἰδνμος*. *Ἐπίγονος*, *Πρωτογένης*, *Manius*, ὁ πρωτὶ γεννηθεὶς, *Lucius*, ὁ ἐν τῷ φωτὶ γεννηθεὶς, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Κατὰ δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους εὐρίσκεται ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζεται τὸ παιδίον κατὰ τὸν ἑορταζόμενον ἅγιον τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ὅστις θεωρεῖται πλέον καὶ ὡς προστάτης ἅγιος τοῦ παιδίου.

Παρὰ ταῦτα εὐρίσκει κανεὶς παρὰ τισι λαοῖς ἀντὶ παντὸς ἄλλου ὀνόματος, ὀνόματα δηλωτικὰ ἀπλῶς τῆς ἀριθμητικῆς τάξεως, καθ' ἣν ἐγεννήθη τὸ παιδίον, οἷον *Πρῶτος*, *Δεύτερος*, *Τρίτος* κτλ. Τοιαῦτα ἔχομεν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις συμπληρωτικὰ, οἷον *Secundus*, *Quintus*, *Sextus* κτλ.

Πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν κυρίαν καὶ ὁριστικὴν ὀνομαθεσίαν ἣ ὁποία πολλαχὲς ὁμογενεῖς ἀρίστημον χαρακτηρίζαται, ὡς εἶδα πρὸς θερησκευτικὰς τελετάς, ἀντὶ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ εἰσαγωγή τοῦ νέου ἀνθρώπου εἰς τὴν κοινότητα τῆς φυλῆς, τὴν θερησκευτικὴν κοινωνίαν ἢ καὶ ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδόσεις. Φέρουν δὲ αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι ἔπειτα καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν, πλὴν ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον μὲ τὴν μεταβολὴν τῆς τάξεως, τῆς ἡλικίας ἢ τὴν εἴσοδον εἰς νέαν κοινωνικὴν ὁμάδα, νὰ μεταβάλλωνται καὶ τὰ ὀνόματα, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικοὺς. Πλὴν ὅμως τούτων ἔχομεν καὶ προσωρινὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὀνομάζονται τὰ παιδιά κατὰ τὰς ὀλίγας ἢ περισσοτέρας ἡμέρας, τὰς ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν μέχρι τῆς ἐπισήμου ὀνοματοθεσίας. Τὰ ὀνόματα ταῦτα συνήθως εἶναι ἀποτροπιαία, διὰ νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τοῦ νεογνοῦ τὰς κακὰς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Τὸ μέγα πλῆθος τῶν νεοελληνικῶν ὀνομάτων προέρχεται ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ μάλιστα τῆς βυζαντινῆς, ὀλιγώτερα δὲ σχετικῶς εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποία ὁ λαὸς ἐλευθέρως πλάττει. Τῶν δ' ἐκ παραδόσεως πάλιν ὀνομάτων τὸ μέγιστον πλῆθος εἶναι εἰλημμένον ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, δηλαδὴ ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς

καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ Ἀγιολογίου. Ἐπειτα τὰ ὀνόματα διαφόρων ἑορτῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐννοιῶν ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ βαπτιστικῶν ὀνομάτων, τῶν ὁποίων τινὰ μὲν ἴσως εἶναι νεώτερα πλάσματα, τὰ πλεῖστα ὅμως εἶχον ἤδη πλασθῆ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, οἷον Ἀναστάσιος, Φώτιος κτλ.

Μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἔχομεν τὴν βυζαντινὴν ἱστορικὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἱκανὰ ὀνόματα εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει. Τοιαῦτα προέρχονται πρῶτον ἐκ τῶν ἐπωνύμων διαφόρων ἐπιφανῶν βυζαντινῶν οἰκογενειῶν, ὡς Δούκας, Βρανᾶς, Κομνηνός, Καντακουζηνός κτλ. Ἐπειτα ἐξ ὀνομάτων διαφόρων ἀξιωματῶν, ὡς Ἀμηνάς, Αὔγουστος, Λαμπαδάριος, Κριτής κτλ.

Μετὰ τὰ ἐκ τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως ὀνόματα ἔχομεν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν ἀποτελοῦν ἱστορικὴν συνέχειαν μετὰ τῆς σήμερον, ἀλλ' ἤρχισαν νὰ ἐπανέρχωνται μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν σπουδὴν τὴν ἀρχαίων ἐπὶ τουρκοκρασίᾳ καὶ ἰσχύως κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους καὶ μετὰ αὐτήν.

Ἐπειτα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ με ἀλλοτὺς λαοὺς καὶ τοῖως φραγάτους ἐλθόντες πρὸ πάντων, ἀρκετὰ ξενικά ὀνόματα εἰσῆλθον ἐν τῷ νεοελληνικῷ ὀνοματολόγιον καὶ ἰδίως εἰς τὰς νήσους, οἷον Φλωρεῖς, Φωρρέντζος, Φορμόζος, Γάσπαρης, Γιάκουμος, Φραντζέσκος, Δεονάροος κτλ.

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται, ὅτι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, μολονότι ἐκτενεστέρα ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδείξῃ διὰ πολλὰ ἐξ αὐτῶν βυζαντινὴν ἀρχήν. Τοιαῦτα ὀνόματα εἶναι :

α') τὰ ἐκ διαφόρων σωματικῶν ἀρετῶν καὶ ἰδιοτήτων, οἷον Ἀσπρούλα, Ἀφράτη, Ξανθούλα, Πλουμιστή κτλ.

β') τὰ ἐκ διαφόρων ψυχικῶν ἀρετῶν, οἷον Καλόγνωμος, Διαλεχτός, Εὐγενική κτλ.

γ') τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων χαριέντων ζώων, οἷον Περιστέρα, Παγόνα κτλ.

δ') τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων καὶ μετάλλων, οἷον Ἀσήμω, Χρῦσω, Διαμαντής κτλ.

ε') τὰ ἐκ διαφόρων πολυτίμων ὑλῶν, οἷον Βελούδω, Ἀτλάζω, Μεταξένια κτλ.

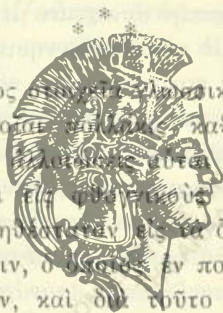
ς') τὰ ἐκ διαφόρων εὐχαρίστων εἰς τὴν γεῦσιν, καθὼς καὶ ἀρωματικῶν οὐσιῶν, οἷον Γαλατούδα, Μελένια, Καφένια, Κανέλος κτλ.

ζ') τὰ ἐκ διαφορῶν ἐπισήμων πόλεων καὶ χωρῶν, οἷον *Θεσσαλία*, *Βενετία* κτλ.

η') τὰ ἐκ νεωτέρων ἐπωνύμων ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν καὶ ἀνδρῶν, οἷον *Κοραῆς*, *Ζαρίφης*, *Ζωγράφος* κτλ.

θ') τὰ εὐχαιρικά ὀνόματα, δηλαδὴ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἵπομεν, πλάττονται ἐξ εὐχῶν καὶ τίθενται διὰ τὴν συγκρατήσουν τὸ νεογνὸν εἰς τὴν ζωὴν ἢ τὴν διακόψουν τὴν σειρὰν τῶν θηλέων, οἷα εἶναι π. χ. τὰ *Ζήσης*, *Πανταζής*, *Πολυζῶης*, *Στέργιος*, *Θεμελής*, *Σταμάτης*, *Σταμάτα*, *Ἀγόρω* κτλ.

ι') καὶ τελευταῖον τὰ ὀνόματα *Ἀγοραστός*, *Πούλος*, *Βρετὸς* καὶ εἴ τι ἄλλο, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ ἔθιμον τῆς εἰκονικῆς πωλήσεως ἢ ἐκθέσεως τοῦ νεογνοῦ ὑπὸ τῶν γονέων, τῶν ὁποίων τὰ τέκνα δὲν ζοῦν.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα ὡς ὀνόματα ἑλληνικὰ ὑφίστανται διαφορὰς ἀλλοιωσεῖς, αἱ ὁποῖαι ἐκτετατὴν καθιστοῦν τὴν ἀρχὴν τῶν ἑλληνικῶν ὀνομαστικῶν. Αἱ ὁποῖαι αὐτὰ ἔχουν δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν μὲν ἀρκεῖται εἰς τὸν ἀρχαῖον καὶ ἀναλογικὸν λόγον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν συνηθασμένον εἰς τὰ ὀνόματα θωπευτικὸν ὑποκορισμὸν καὶ τὴν ἐπίτησιν, ὁποῖα ἐν πολλοῖς ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἐξ αὐτοῦ μεταβολαί, μολοντί δὲ γίνονται ἐκτὸς παντὸς νόμου, ἔχουν πολλὴν τὴν ἐλευθερίαν, διὰ τὴν μὴ εἵπωμεν ἰδιοτροπίαν, καὶ εἶναι λίαν δυσπαρακολούθητοι.

Καὶ συνήθως μὲν εἶναι γνωστὸς ὁ πλήρης τύπος τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ θωπευτικόν. Οὐχὶ σπανίως ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ θωπευτικὸν ὑπερισχύει τελείως καὶ ὑποκαθιστᾷ ἐντελῶς τὸ βαπτιστικόν, ὥστε κατόπιν θεωρούμενον ὡς ἀρχικὸν καὶ αὐτοτελὲς ὄνομα τίθεται καὶ ὡς βαπτιστικὸν καὶ διασπᾶται οὕτως ἢ παράδοσις καὶ χάνονται τὰ ἴχνη τῆς προελεύσεώς του. Ἀπαξ δὲ διασπασθείσης τῆς παραδόσεως, πολλαὶ συγχύσεις δημιουργοῦνται, αἱ ὁποῖαι δυσχεραίνουν πολὺ τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχῆς ἐκάστου ὀνόματος. Διὰ τοῦτο ὁ συλλογεὺς τῶν ὀνομάτων ἀκούων ταῦτα ὀφείλει νὰ ἐρωτᾷ ἰδιαιτέρως δι' ἕκαστον, ὅπου, ἐννοεῖται, εἶναι ἀνάγκη, ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ κατὰ τὴν βάπτισιν τεθὲν ὄνομα ἢ ἀπλοῦς ὑποκορισμὸς, πλασθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ παιδίου. Διότι σημειωτέον καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τῆς βαπτίσεως συνήθως τὸ ὄνομα ὑπὸ τὴν

ἐπίβλεψιν τῆς ἐκκλησίας λέγεται κατὰ τὸ δυνατόν καὶ κατὰ τὴν μορφώσιν τοῦ ἱερέως ὑπὸ τὸν ἀκραιφνέστερον αὐτοῦ τύπον. Ἐπίσης δὲν εἶναι ἀνωφελὲς νὰ ἐρωτᾷ ἐνίοτε καὶ περὶ τῆς σημασίας τῶν παραδοξοτέρων σημειώσεων τὰς ἐρμηνείας τοῦ λαοῦ ὡς λαϊκὰς καὶ διακρίνων αὐτὰς αὐστηρῶς ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐρμηνειῶν καὶ ὑποθέσεων.

Ἐπίσης ἀξία σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ ἐορτὴ τοῦ ὀνόματος, ἡ ὁποία δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀρχικοῦ τύπου ἑνὸς ὑποκορισμένου ὀνόματος. Ὅχι ὅμως πάντοτε. Διότι πολλάκις αὕτη αὕτη ἡ ἐορτὴ ἐδημιούργησε τὴν σύγχυσιν, καθ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἐπιζητοῦντες ἐορτὴν διὰ τὸ ὄνομα τῶν ἐσχέτισαν πολλάκις τὰ ἄσχετα. Οὕτω π.χ. αἱ ἔχουσαι τὸ ὄνομα Ἀργυρῶ ἐορτάζουν τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων. Θὰ ἦτο ὅμως σφάλμα νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ ὄνομα Ἀργυρῶ ἢ Ἀργύρῳ ἔχει οἵανδήποτέ τινα, γενετικὴν σχέσιν πρὸς τὸ Ἀνάργυροι.

Προσωρινὰ ὀνόματα εἶναι καὶ τὰς βαπτίσεως κατὰ τὸν ὅρον τῆς βάπτειδος. Αὐτὰ ἀρκετάκις ἐκφυλίσθησαν, ἀλλὰ οὐκ ὀρακοῦλες, χριστοδουλοὶ καὶ εἴ τι ἄλλο. Ἡ Παθαρμυδιὰ δὲ τῆς Ἡπείρου εἶναι ἐν χρήσει τὰ ὀνόματα Μανθὰ διὰ τὰ θήλεα καὶ Νότσης διὰ τὰ ἄρρενα.

Μεταβολὰς ὀνομάτων ἔχομεν μόνον εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς κληρικοὺς, ὡσάκις ἀπὸ λαϊκῶν χειροτονοῦνται ἢ προάγονται ἀπὸ τῶν κατωτέρων βαθμῶν εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦ ἐπισκόπου. Προσωρινὰς δὲ μεταβολὰς τοῦ ὀνόματος ἔχομεν κατὰ τὰς ἀσθενείας, ἀλλ' αἱ περὶ τούτων εἰδήσεις καὶ ἀτελεῖς εἶναι καὶ σποραδικαί.

Ἐνιαχοῦ ἔχομεν καὶ διπλὰ ὀνόματα, ὡς π.χ. ἐν Κεφαλῇ καὶ ἀλλαχοῦ, ἄνευ ὅμως βαθυτέρας σημασίας, εἰμὴ μόνον διότι ἄλλο θέλει ὁ ἀνάδοχος καὶ ἄλλο οἱ γονεῖς.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Τί ἔχει ὁ συλλογεὺς νὰ προσέξῃ κατὰ τὴν συλλογὴν πλὴν τῆς καταγραφῆς τοῦ ὀνόματος ἐλέγχῃ ἤδη, ὥστε νὰ εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τὰ αὐτά.

Συλλογαὶ ὀνομάτων νεοελληνικῶν ἐγένοντο μέχρι τοῦδε πολλάί, ταύτας δὲ προσεπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ ὁ ΛΘΑΝ. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ εἰς γενικὸν βιβλίον περὶ τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων ὑπὸ τὸν τίτλον, «Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνό-

ματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξημενόμενα, ἐν Ἀθήναις 1912». Εἰς τοῦτο βλέπει κανεὶς καὶ τὴν σχετικὴν περὶ αὐτῶν βιβλιογραφίαν. Παρατηρήσεις καὶ συμπληρώσεις εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδημοσίευσα ἐγὼ ἐν Λαογρ., τόμ. Ε', σ. 333 κέ. ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, «Παρατηρήσεις περὶ τῶν νεοελληνικῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων», καὶ τελευταῖον ὁ Ι. ΣΤΑΜΝΟΠΟΥΛΟΣ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, «Ὅνοματολογικά», ἐν Λαογρ. τόμ. Σ', σ. 425 κέ. [Βλ. ἐτι Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Ὅνομα καὶ ὀνοματοθεσία εἰς τὰς δοξασίας καὶ συνηθείας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Λαογρ., τόμ. Κ' (1962), σ. 446 - 542 καὶ Α. Μ. ΚΟΛΙΤΣΗ, Περὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν ἐπωνύμων τῶν Κυπρίων, ἐν Ἀθήναις 1964].

II. ΟΝΟΜΑΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ Ἡ ΕΠΩΝΥΜΑ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Τὰ ἐπὶ ὄνομα οὔτε εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς οὔτε εἰς ὅλας τὰς περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ εὐρίσκονται, ὅπως τὰ προσωπικά, διότι προϋποθέτουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν γενῶν ὡς ὁμάδων συγγενῶν τὴν κατανοήσασθαι, διακρινομένων ἐντὸς τῆς ὅλης κοινωνίας τοῦ λαοῦ ἢ τῆς φυλῆς. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν γενῶν εἰς ἀνεκδοκίμια ὁμάδας καὶ ἡ διάκρισις αὐτῶν ἐντὸς τοῦ συνόλου, τῆς φυλῆς, ἐκτενέσθη ἀπὸ τῆς εἰς τὴν παλαιὰν πατριαρχικὴν οἰκογένειαν ἑταίρην βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον. Συνήργησαν δὲ εἰς τοῦτο, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ λατρεία τῶν κοινῶν προγόνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ διάφοροι ἱστορικοὶ λόγοι. Τούτων σπουδαιότατοι εἶναι πρῶτον ὁ πόλεμος καὶ τὰ κατ' αὐτὸν κατορθώματα τῶν ἀνδρείων, τὰ ὅποια ἔδιδον ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτοι ἀνῆκον, ἔπειτα ἡ ὑπὸ τινῶν οἰκογενειῶν προνομιακὴ καλλιέργεια ἰδιαιτέρας τινὸς λατρείας, ἐξ ἧς ἀπέκτων αὐταὶ ἐξαιρετικὴν μεταξὺ τοῦ λαοῦ θέσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεπτύχθησαν αἱ ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀριστοκρατικά γένη, τῶν ὁποίων τὰ μέλη παρὰ τὸ προσωπικὸν ὄνομα ἔφερον εἰς τὰς ἐπισημοτέρας προσφωνήσεις καὶ τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γένους.

Παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον οἱ ἥρωες καὶ τὰ γένη τῶν ἀρίστων, ἀνευρίσκει τις καὶ οἰκογενειακὰ ὀνόματα. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν ὅμως τοῦ δήμου ἔδω καὶ ἐκεῖ μόνον μερικὰ γένη διετήρησαν τὰ ἰδιαιτέρα αὐτῶν ὀνόματα. Οὕτω π. χ. εἰς τὸν Ὅμηρον ἀνευρίσκει κανεὶς οἰκογενειακὰ ὀνόματα, οἷον Ἀτρεΐδαι, Αἰακίδαι, Τανταλίδαι κτλ., συχνόταται δὲ εἶναι καὶ τιμητικώταται θεωροῦνται αἱ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἥρωος πατρὸς προσφωνήσεις, οἷον Λαερτιάδης, Πηλεΐάδης, Τελαμωνιάδης κτλ., τοῦθ' ὅπερ ἑκαλεῖτο πατρόθεν ὀνομάζειν.

Εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους σποραδικὰ μόνον οἰκογενειακὰ ὀνόματα διετηρήθησαν, οἷον *Εὐμολπίδαι*, *Ἀγίδαι*, *Κυψελίδαι* κτλ., ἐνῶ τὸ συνηθισμένον ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον διεκρίνετό τις ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο τὸ προσωπικὸν ὄνομα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἀπὸ τῆς μεταρρυνμίσεως τοῦ Κλεισθένους ἠκολούθει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δήμου, ἐξ οὗ κατήγετο ὁ ὀνομαζόμενος, οἷον *Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς*. Γενικῶς δὲ σύνηθες ἦτο νὰ προστίθεται μετὰ τὸ προσωπικὸν ὄνομα, ὡς διακριτικόν, τὸ ὄνομα τῆς χώρας ἢ πόλεως ἐξ ἧς κατήγετο ὁ ὀνομαζόμενος, οἷον *Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος*, *Κλέαρχος ὁ Λακεδαιμόνιος*, *Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης*. Ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ὄνομα συνήθως προσελαμβάνετο ἐν τῇ ξένῃ ἀντὶ τοῦ φερομένου ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Ὅθεν ὁ *Ξενοφῶν* ἐν Ἀθήναις μὲν εἶχε πλήρες ὄνομα τὸ προσωπικὸν μετὰ τοῦ πατρωνυμικοῦ καὶ τοῦ δημοτικοῦ *Ξενοφῶν Γούλλον Ἐρχιεύς*, ἐκτὸς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἐγνωρίζετο ὡς *Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος*.

Παρὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο συνήθως πρὸς ἀκριβεστέραν δήλωσιν τοῦ προσώπου καὶ τὸ παρωνύμιον, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχον ἐπικολήσει, ὡς συμπολιταίου, ἐπαρωνύμιον, ἀπείθως διὰ τοῦ ἧ κατ' ἐξοχὴν ὄνομα, οἷον *Δεσφὴν ὁ Ἀθηναῖος ἐπαπατισμένος* *Ἰάσων ὁ καὶ Δέκμος Ἀχαρνέων* κτλ. Συνήθη δὲ ἦσαν τὰ παρωνύμια ταῦτα ἰδίως εἰς τοὺς μακρότερούς τόπους, ὅπου εἶχε διαδοθῇ ὁ ἑλληνισμός, οἷον *Νεικήρατος Νεικήρατον ὁ καὶ Ὁμφαλτος*.

Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἡ ὀργάνωσις τῶν γενῶν εἶχεν ἀναπτυχθῇ εἰς πλήρες σύστημα, ἦσαν κανονικὰ τρία ὀνόματα, τὸ προσωπικὸν (*nomen*), τὸ ὄνομα τοῦ γένους (*praenomen*) καὶ τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα τῆς οἰκογενείας (*cognomen* = πατρώνυμον). Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας ἐξασθενοῦνται ἡ χρῆσις τῶν ὀνομάτων τῶν γενῶν, χρησιμοποιουμένων περισσότερον τῶν παρωνυμίων. Εἰς τὸν στρατὸν μάλιστα ἀρχίζουν τὰ προσωπικά παρωνύμια, τὰ ὁποῖα καλοῦνται *signa* ἢ *vocabula* καὶ εἰσάγονται διὰ τοῦ *sive* ἢ *qui et, cui et nomen, qui vocatur*, καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ *ocae* (= ὁ καί), οἷον *Lucius Metrovius signo Sapricus* κτλ. Τὰ τοιαῦτα παρωνύμια ἀπέβαινον πολλάκις τὰ κατ' ἐξοχὴν δηλωτικὰ τοῦ προσώπου ὀνόματα. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος *Caligula*, μὲ τὸ ὁποῖον οὗτος ἔμεινε γνωστός εἰς τὴν ἱστορίαν.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ ὁ τρόπος οὗτος τῆς δηλώσεως τοῦ προσώπου διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ παρωνυμίου, τὸ ὁποῖον εἰσάγεται διὰ διαφόρων φράσεων, ὡς *ὄνπερ*

ἐπὶ κλησιν ἐκάλουν, αὐτὸν προσωνόμαζον, τὴν ἐπὶ κλησιν, τοῦ ἐπὶ κλην, τὴν ἐπαωνυμίαν κτλ. Οὕτω π. χ. φέρεται παρὰ Προκοπίω, Πέτρον ὀνόματι . . . ὃν περ ἐπὶ κλησιν Βαρούμην ἐκάλουν.

Ἐκ τῶν παρωνυμίων τούτων ἐσχηματίσθησαν εἰς τὸ Βυζάντιον τὰ νέα βυζαντινὰ ἑλληνικὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα. Συνετέλεσε δὲ εἰς τοῦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς γραφειοκρατικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὰ ἀριστοκρατικά γένη, αἱ λεγόμεναι *σειραί*, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα *σειριά*. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ γένη ταῦτα, ὥς π. χ. οἱ Δούκαι, προσεπάθουν νὰ ἀναγάγουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν πρώτην ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἀριστοκρατίαν, τοὺς μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου μετοικήσαντας Ρωμαίους πατρικίους. Τοιαῦτα οἰκογενειακὰ ὀνόματα εἶναι π. χ. *Δούκας*, *Κομνηνός*, *Παλαιολόγος*, *Συναδηνός*, *Καντακουζηνός*, *Μελισσηνός*, *Φιλανθρωπηνός* κτλ., ἐκ τούτων δὲ πολλὰ μέχρι τῆς σήμερον σφύζονται παρὰ τῷ λαῷ εἴτε ὡς βαπτιστικά ὀνόματα εἴτε ὡς οἰκογενειακά.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐπωνυμίων, ταῦτα πάντα ἐκ τοῦ ὀνόματος ἢ τοῦ παρωνυμίου τοῦ πατρὸς τῆς ὑποκείμενης ἔχουν τὴν ἀρχήν, εὐρίσκεται παρὰ τισι λαοῖς καὶ παρὰ τοῖς ἑσπερίοις Ἕλλησι ἐν Κῆν καὶ τῷ ἔθνε, τῆς ἀπαμνηστεύσεως πατρὸς καὶ μητρὸς ὡς ἐξ ὧν φησὶ δύναται νὰ ἔχη τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς μητρίαν καὶ πατρίαν τῆς οἰκογενείας, οἶαν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν ἑσπερίων Δυκίων καὶ οἶα σήμερον εὐρίσκεται εἰς πολλοὺς λαοὺς. Κατὰ ταύτην διὰ τὴν γενεαλογικὴν σειρὰν οὐχὶ ὁ πατήρ, ἀλλ' ἡ μήτηρ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΠΩΝΥΜΑ

Παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα δὲν εἶναι γενικόν. Βεβαίως εἰς πολλὰ μέρη, τὰ μᾶλλον προηγμένα, ὥς π. χ. εἰς πόλεις, καθὼς καὶ εἰς τὰς νήσους, ἢ ὅπου ἡ οἰκογενειακὴ ὀργάνωσις παρουσιάζεται ἰσχυρά, ὥς π. χ. ἐν Μάνῃ, διετηρήθησαν οἰκογενειακὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια εἶναι τὰ αὐτὰ ἢ ἀνάλογα πρὸς τὰ βυζαντινὰ, εἴτε διότι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐσχηματίσθησαν, εἴτε διότι ἐκ κληρονομίας περιεσώθησαν. Ἀλλὰ εἰς τὰ πλεῖστα μέρη οἱ χωρικοὶ ἀρκοῦνται εἰς τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα, εἰς τὸ ὅποιον ὑπογράφοντες παραθέτουν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, ὥς π. χ. *Νικόλαος Γεωργίου*. Εἰς δὲ τὸν καθ' ἡμέραν διάλογον ὡς διακριτικὸν προστίθεται εἰς τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα παρωνύμιον ἐκ τοῦ χωρίου τῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνο-

μαζομένου ἢ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ, καὶ συνηθέστερον σκωπτικόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐκόλλησαν οἱ συγχωρικοὶ του, τὸ *παρτσούκλι*.

Σήμερον ἡ χρῆσις τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκτείνεται, κυρίως ὑπὸ τὴν ὥθησιν καὶ πολ-
λάκις ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ σχολείου, τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πολιτείας, εἰς
τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀρκετὰ τὰ δύο ὀνόματα πρὸς ἀκριβῆ διαστολὴν
τῶν προσώπων καὶ ἀποφυγὴν τῶν συγχύσεων ἐκ τῶν ὁμωνυμιῶν. Ὁ
προχειρότερος δὲ τρόπος τῆς δημιουργίας οἰκογενειακοῦ ὀνόματος
εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀπαραιτήτου εἰς τὰ χωρία σκωπτικοῦ
παρωνυμίου. Εἰς τὰ τέως καὶ νῦν τουρκοκρατούμενα μέρη, ὅπου οἱ
ἀνωτέρω παράγοντες δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ σημασίαν,
ἐξακολουθεῖ ἡ ἔλλειψις οἰκογενειακῶν ὀνομάτων, ὥς διακριτικὰ δὲ
εἶναι ἐν χρήσει μόνον τὰ καθαρῶς *προσωπικά παρτσούκλια*.

Τὰ ἀνωτέρω μᾶς δίδουν ἐκ τῶν προτέρων ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς
φύσεως τῶν σημερινῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Μέρος βέβαια αὐτῶν
εἶναι συνέχεια τῶν βυζαντινῶν, παλαιῶν καὶ προέρχονται καὶ ἐκ παρωνυμιῶν,
πολλάκις ἰδιοτρόπων, τῶν ὁποίων οὐκ ὀπανίως οὔτε τὴν ση-
μασίαν οὔτε τὴν καταγωγὴν διατηροῦνται. Τινὰ ἐξ
αὐτῶν ἀναμνηστικῶς εἶναι καὶ ἐξ ὀνομαστικῶν ἀρχαῶν, εἰς
δὲ τὰς νήσους καὶ φραγκικὰ ἔνεον τῆς τουρκοφασείας καὶ ἀναμειξέως
τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς συνοίκους ἢ γειτονοῦς τούτους λαοὺς. Ἄλλα
προέρχονται ἐξ ἐπιθέτων ἐκ χωρῶν, πόλεων ἢ χωρίων, π. χ. *Συρια-
νός, Συμρηνός, Πολίτης*, τὰ ὁποῖα δὲν δεικνύουν πάντοτε τὴν κατα-
γωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τὴν διαβίωσιν ἢ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἐν λόγῳ
πόλιν, ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος, οἷον *Ζωγράφος, Κονιτουράς, Ρά-
πτης* κτλ., ἀλλὰ ἐκ διαφόρων ἀξιωματίων, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκκλη-
σιαστικῶν, οἷον *Ἀναγνώστης, Λαμπαδάριος, Λογοθέτης* κτλ. καὶ
ἄλλα τέλος εἶναι πατρωνυμικά, οἷον *Νικόλας Γεωργίου*, ἢ ὅπως λέ-
γουν εἰς τὰ χωρία ὁ *Νικόλας τοῦ Γεώργη*, ὁ *Γεώργης τοῦ Κυριάκη*
κτλ. Αἱ γενικαὶ αὗται ἐπεκράτησαν κατόπιν καὶ ὥς οἰκογενειακά,
ἐνίοτε δὲ μετεβλήθησαν καὶ εἰς ὀνομαστικάς, οἷον *Κυριακός, Διαμαν-
τῆς* κττ. Παρὰ δὲ τοῖς λογιωτέροις μετεβλήθησαν ἐπὶ τὸ ἀρχαιοπρεπέ-
στερον, προστεθεῖσων εἰς τὰ πατρωνυμικά τῶν καταλήξεων *-ίδης,
-άδης*, οἷον *Γεωργιάδης, Νικολαΐδης* κτλ.

Μεταξὺ τῶν σημερινῶν ἐπωνύμων πολλάκις εὐρίσκει κανεῖς προ-
ερχόμενα καὶ ἐξ ὀνομάτων γυναικῶν. Τὰ πλεῖστα ὅμως τούτων, εὐρι-
σκόμενα σποραδικά, βεβαίως δὲν ἀποτελοῦν λείψανα μητριαρχικῆς ὀρ-
γανώσεως, ἀλλ' εἶναι ἀπλούστατα ἐπώνυμα ὀρφανῶν, τὰ ὁποῖα ἀπο-

λέσαντα τὸν πατέρα εἰς μικρὰν ἡλικίαν ἀπεκλήθησαν μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρός, ὡς π. χ. ὁ *Γιάννης τῆς Μαρίας*, ὁ *Σπύρος τῆς Γιαννάκαινας* κττ. Τοῦτο δὲ κατόπιν ἐχρησιμοποίησαν ὡς ἐπώνυμον, οἷον ὁ *Σπύρος Γιαννάκαινας*. Ἐὰν ὅμως πούθενά συστηματικῶς τὰ παιδιά λαμβάνουν ὡς ἐπώνυμον τὸ ὄνομα τῆς μητρός, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν συνέχειαν τοῦ παλαιοῦ ἐθίμου τῆς ἐκ μητρός προσαγορεύσεως. Πάντως δ' ὅμως σήμερον ἐν Λυκίᾳ, ὅπου πολὺ συνήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους αὐτῆς εἶναι τὰ μητρωνυμικά, ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν αὐτῶν ἀφορμῶν, ἐξ ὧν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Σχηματίζονται δὲ τὰ τοιαῦτα ὀνόματα ἐν Λυκίᾳ ἢ ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τῆς μητρός, οἷον ἔ *Γιώργης τῆς Λιβισιανῆς*, ἔ *Δημήτρης τῆς Σμυρνιάς*, ἔ *Ἐλένη τῆς Πολίτας*, ἔ *Κωσταντῆς τῆς Νυντριώτισσας* (= Ὑδραίας) ἢ ἐκ χαρᾶς κτῆρος τινὸς αὐτῆς σωματικοῦ ἢ ἡθικοῦ, οἷον ἔ *Πέτρος τῆς Χοντρολένης*, — *τῆς Ξαθθῆς*, — *τῆς Μαυρομάτας*, — *τῆς Κοιτούλας*, — *τῆς Μουζαλιᾶς*, — *τῆς Ἀχάριστης*, — *τῆς Καφιῆς* (= ἀπίστου). Ἄλλα εἶναι μὲν θηλυκαὶ ἐπικλήσεις, ὡς εἶπα, ὅμως μητέρων ὀνόματα, ἀλλὰ παρωνύμια σκωπτικά, οἷον ἔ *Νικόλας τῆς Παλιόβρακας*, — *τῆς Λακέρδας*, — *τῆς Σάχλας*, — *τῆς Χορμυλίδου* κττ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Γ'. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται πόση εἶναι ἡ σπουδαιότης τῆς ἐρευνῆς τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Ἡ προσεκτικὴ μελέτη αὐτῶν κατὰ τόπους δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἐπιμελῆ ἐρευνητὴν εἰς πολλὰ συμπεράσματα καὶ περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ τόπου τώρα καὶ εἰς τοὺς ἐγγυὲς παλαιότερους χρόνους, καὶ περὶ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτοῦ πρὸς ἄλλοφύλους ἢ πρὸς ἄλλας πόλεις εἴτε δι' ἐποικίσεων εἴτε δι' ἀποδημιῶν, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἔργων καὶ ἐπαγγελμάτων αὐτοῦ.

Συλλογαὶ συστηματικαὶ ἑλληνικῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων δὲν γνωρίζω νὰ ἔχουν δημοσιευθῇ, οὐδὲ πραγματεῖαι ἐπιστημονικαὶ περὶ αὐτῶν. Ὑλικὸν ἀφθονον εὐρίσκει κανεὶς εἰς τοὺς δημοσιευομένους ἐκλογικοὺς καταλόγους, εἰς ἐκκλησιαστικὰ βιβλία μητροπόλεων κτλ., ἀλλὰ τὸ ὕλικόν τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐπιστημονικὰς καταρτιζομένας ἐπιτοπίους συλλογὰς, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς πολλὰς λεπτομερείας, σχετικὰς πρὸς τὰ ἐπώνυμα, πρέπει νὰ δίδουν προσοχὴν, ὧν τινὰς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἔπειτα δὲ καὶ λεξιμογραφικῶς δι' ἐπιτοπίου ἐρευνῆς δύνανται νὰ μᾶς δώσουν τὴν γλωσσικὴν ἐρμηνείαν πολλῶν, τὴν ὁποίαν ἄλλως δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ μαντεύσμεν.

III. ΠΑΡΩΝΥΜΙΑ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Παρωνύμια εἶναι τὰ πρόσθετα ἐκεῖνα ὀνόματα, τὰ ὅποια ὁ λαὸς πλάττων ἐπικολλᾷ εἰς τὰ προσωπικά, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν σκώψην, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν διευκολύνῃ τὴν διάκρισιν ἐντὸς τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων ἀτόμων. Οὕτω τὰ παρωνύμια ἀποτελοῦν τὰ κατ' ἐξοχὴν προσωπικά διακριτικά ὀνόματα παρὰ τῷ λαῷ, ἀντικαθιστῶντα ἄριστα τὰ ἐπώνυμα, τὰ ὅποια χρησιμοποιεῖ ἡ ὀργανωμένη πολιτεία πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας συγχύσεων.

Τὰ παρωνύμια εἶναι συνθηθέστατα εἰς ὅλους τοὺς κατὰ φύσιν ζῶντας λαούς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ τὰ κατώτερα στρώματα τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔχουν, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀνεξάντλητον πρὸς τὸ σκῶμμα διάθεσιν τοῦ λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς σαφεστερας διακρίσεως μεταξὺ περισσοτέρων ὁμωνύμων προσώπων, ἢ ὅποια παρουσιάζονται καὶ εἰς τὰς μεγάλας κοινωνίας, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ δημοκρατικούς. Τρίτῃ δέ τις ἀρχὴ εἰς μερικοὺς λαούς δύναται τὸν νόμον τῆς ὀλιγαρχικῆς ἀποκρίσεως πρὸς ἀντιθέσιν τοῦ δημοκρατικοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου εἰκάζμεν ἤδη καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἀντιθέτως καὶ σκωπτικά παρωνύμια ὡς ἀποπλανητικά ἅμα καὶ ἀποτροπικά. Ὁ μὲν καὶ τὰ παρωνύμια δύνανται νὰ διακριθῶν εἰς τρεῖς κατηγορίας, πρῶτον τὰ καθαρῶς σκωπτικά, δεύτερον τὰ ἀπλῶς χαρακτηριστικά καὶ τρίτον τὰ ἀποτροπικά.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη καὶ τῶν τριῶν τούτων κατηγοριῶν ἀξία λόγου, τῆς μὲν πρώτης, διότι μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν πτυχὴν τῆς εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς ὕψεως τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ καὶ τὴν περὶ τοῦ κωμικοῦ καὶ γελοίου ἀντίληψιν αὐτοῦ, τῆς δευτέρας, διότι μᾶς δεικνύει ἐν τῶν κοινωνικῶν μέσων, δι' ὧν ἐπέτυχεν ὁ λαὸς τὴν διάκρισιν τῶν προσώπων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῆς τρίτης, διότι μᾶς παρέχει ἐν ἐπὶ πλέον δείγμα τῆς ἀνεξάντλητον δεισιδαιμονίας αὐτοῦ. Πολυπληθέστερα ὅμως πάντων εἶναι τὰ σκωπτικά.

Ἡ πρὸς τὸ σκῶμμα διάθεσις εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς λαούς καὶ μάλιστα τοὺς ζῶντας πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν, ἐκδηλουμένη οὐ μόνον εἰς τὰ παρωνύμια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σκωπτικά καὶ σατυρικά ἄσματα καὶ τὰ πολυειδῆ σκώμματα, τὰ ὅποια ἐκτοξεύει ὁ λαὸς κατὰ παντός, ὅ,τι δύναται νὰ παράσχῃ λαβὴν τινα, εἴτε πρᾶγμα εἶναι εἴτε ζῶν εἴτε ἄνθρωπος, εἴτε συμπατριώτης εἴτε ξένος. Δύναται δὲ νὰ

κινήση αὐτὴν πᾶσα παρεκτροπὴ ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ καὶ συνήθους, εἴτε σωματικὴ εἴτε ἡθικὴ, μεγάλη ἢ καὶ ἐλαχίστη, τὴν ὁποίαν μεγαλοποιεῖ ὁ λαός, ἢ καὶ μὴ ὑπάρχουσάν πλάττει, μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν σκώπῃ. Χαρακτηριστικώτατα διὰ τοὺς ἀρχαίους εἶναι τὰ τοῦ κωμικοῦ Ἄναξανδρίδου, τὰ ὁποῖα μᾶς περισφύζει ὁ Ἀθήναιος (Σ 242 e). Ὑμεῖς γὰρ ἀλλήλους ἀεὶ χλευάζετε, οἶδ' ἀκριβῶς. Ἄν μὲν γὰρ ἢ τις εὐπρεπῆς, ἴε ρὸν γὰ μ ο ρ καλεῖτε· ἐὰν δὲ μικρὸν παντελῶς ἀνθρώπιον, σταλαγμόν' . . . λιπαρὸς περιπατεῖ Δημοκλῆς, ζωμὸς κατωνόμασται· χαίρει τις αὐχμῶν ἢ ρυπῶν, κορυορτοὺς ἀναπέφηνεν' . . . ὑφέιλετ' ἄρνα ποιμένος παίζων, Ἀτρεὺς ἐκλήθη· ἐὰν δὲ κριόν, Φρίξος· ἂν δὲ κηδάριον, Ἰάσων. Μᾶς διασφύζει δὲ ὁ Ἀθήναιος ἐκ τοῦ Ἀλέξιδος καὶ παρωνύμια τοιαῦτα, οἷον Κάραβος, Παραμασήτης, Σκόμβρος, Σεμίδαλις κτλ.

Ἐκ τῶν ὑστερωτέρων χρόνων ἔχομεν τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν εἰδήσιν τοῦ Συνεσίου¹. Τοιγαροῦν οὐκ οὐδὲν ἡμῖν δεινὸν ἦν, ἐκομψεύοντο (οἱ ναῦται τοῦ πλοῦτος) καὶ ἄλλων ἀλλήλους οὐκ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀντιθέτων ὀνομάτων, ὁ κηλήτης, ὁ ἀρσινόχαιρος, οἱ ἀρσινόχαιροι, οἱ κηλήται.

Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ὡς καὶ παλαιῶν ἦσαν τὰ σκωπτικὰ παρωνύμια, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐκείνων προσελθόντων ἐπωνύμων καὶ ἐξ ἄλλων εἰδήσεων. Ὁ Νικητάς ὁ Ἰωννῆτης, ὁμιλῶν περὶ τῆς χωλότητος τοῦ Σουλτάνου Κιλίτζ-Ἀσλὰν καὶ ἀναφέρων, ὅτι ἐκ τούτου Κουτζασθλάνην τὸν ὠνόμαζεν ὁ Ἀνδρόνικος, λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἐξάρῃ τὴν πρὸς τὸ σκῶμμα δεινότητα αὐτοῦ λέγων· Ὅθεν καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν κατ' αὐτοῦ σκωμμάτων ἐξ αὐτοῦ δὴ Ἀνδρόνικος ἐσέπειτα ποριζόμενος Κουτζασθλάνην τοῦτον ὠνόμαζε, φιλολοίδορος ὢν εἴπερ τις καὶ ἄλλος καὶ καθάψασθαι ἀνθρώπων δεινότητος. Ὁμοιάζουν δὲ τὰ βυζαντινὰ παρωνύμια, τὰ μέχρις ἡμῶν περισωθέντα, καταπληκτικῶς πρὸς τὰ νεώτερα.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΩΝΥΜΙΑ

α') Ὄνομα καὶ προέλευσις.

Παρ' ἡμῖν τὰ παρωνύμια εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν λαὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα παρονόμια, παρονόματα ἢ παρανόματα, παραβγάματα, παρατσούκλια, παραγκώμια, παρασούμια, σουσούμια, ξούρια, πινό-

1) Ἐπιστολὴ δ', σ. 640, Hercher.

μα, πιμονές και εἴ τι ἄλλο. Εἶναι δὲ προϊὼν τῆς κατ' ἐξοχὴν φιλοσκώμονος διαθέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Παρ' αὐτῷ τὸ σκῶμμα εἶναι συνηθέστατον. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὰ σκωπτικά ἔσματα καὶ ἰδίως τὰ δίστιχα, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς χρόνους καὶ τὰς διασκεδάσεις διασταυροῦνται πανταχόθεν μεταξὺ τῶν συνδιασκεδάζοντων, ἀφήνω κατὰ μέρος τὰ σκώμματα, τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ἀπευθύνουν πρὸς τοὺς γείτονας, καὶ περὶ τῶν ὁποίων εἵπομεν ἤδη, εἰς τὰ χωρία ἐν γένει ὅταν δὲν ἔχουν ἄλλο θέμα ὁμιλίας, καὶ συνήθως δὲν ἔχουν, καταντοῦν εἰς τὴν κακογλωσσίαν καὶ τὸ σκῶμμα καὶ διασκεδάζουν πειράζοντες τὸν ἓνα καὶ τὸν ἄλλον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἄνθρωπος ἐντόπιος ἢ ξένος, ὅσονδήποτε τέλειος καὶ ἂν εἶναι, τοῦ ὁποίου νὰ μὴ βροῦν κάτι, νὰ μὴ τοῦ κολλήσουν τὸ παρατσούκλι του. Ἡ μορφὴ, ἡ ὄψις, ἡ χροιά τοῦ προσώπου, τὸ μέγεθος καὶ τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς ρινός, τῶν ὠτῶν, ἡ κατασκευὴ τοῦ σώματος, τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ἡ ἀσχημία, ἡ φωνή, ἡ ὁμιλία, αἱ προσφιλεῖς φράσεις, αἱ πράξεις, αἱ ἰδιότητες, τὰ πάντα μετὰ θανμαστικῆς δξύτητος παρατηροῦνται, καὶ τὰς ἐκείνων ἀσχημίας αὐτῶν ὅπως καὶ ἐκπαύσει τοῦ σκώμματος καὶ τὸ παρατσούκλι καὶ τὸ παρατσούκλι.

Πλάττονται δὲ τὰ παρατσούκλια ὅχι πάνποτε κατὰ κυριολεξίαν. Αἱ μεταφοραὶ καὶ συγκρίσεις πρὸς τὰ πράγματα καὶ πρόσωπα καὶ ἡ δημιουργία πολλάκις ἐντελῶς νέας λέξεων εἶναι πράγματα συνηθέστατα εἰς τὰ παρωνύμια. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἔρευνα τῆς προελεύσεως ἑκάστου εἶναι δυσχερεστάτη, ἂν μὴ γνωρίζῃ τις ἐξ αὐτῆς τῆς κοινωνίας τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐπλάσθη.

Ὡς πρὸς τὰ ἀπλῶς χαρακτηριστικὰ παρωνύμια ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ταῦτα προέρχονται κυρίως ἐκ σωματικῶν ἐλαττωμάτων, τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς ἢ τῆς ἀποδημίας κτλ., οἷον ὁ Γεώργης ὁ Κουτσός, ὁ Γιάννης ὁ Στραβός, ὁ Δημήτριος ὁ Κουλοχέρης, ὁ Δημήτριος ὁ Κρητικός, ὁ Ἀμερικάνος κτλ. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ βυζαντινὰ Στραβορωμανός, Κουτζομύτης, Συναδηνός κτλ., ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ ἔγιναν καὶ οἰκογενειακά.

Ἀποτρόπαια παρωνύμια ἐγὼ τοῦλάχιστον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν γνωρίζω. Τὰ δὲ πολυπληθέστατα σκωπτικὰ ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας:

1) τὰ λείψανα τῶν παιδικῶν χρόνων, οἷον Μπάμπης ὁ Χαραλάμπης, τὸ Νὸ ὁ Στυλιανός, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς παιδικῆς γλώσσης ὀρμηθέντα διατηροῦνται ἐνίοτε καὶ διὰ τοὺς μεγάλους. Συνήθως ὁμως ἀντικαθίστανται ὑπὸ ἄλλων.

2) τὰ ἐκ σωματικῶν ιδιοτήτων, οἷον *Κεφάλας, Πουδάρα, Καμπούρης, Μουστάκας, Στραβοπόδης, Πλατυπόδης* (βυζαντινόν), *Βραχνός, Σβαρνιάρα* (ὡς σύρουσα τοὺς πόδας), *Ζερβός* (καὶ βυζαντινόν), *Μακρὺς* (καὶ βυζαντινόν), *Καλλόμαλλος* (βυζαντινόν) κτλ. Ἐκ τούτων ὅμως πολλὰ εἶναι ἀπλῶς χαρακτηριστικά.

3) ἐκ πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ιδιοτήτων, οἷον *Κακός, Ψεύτης, Γεντίμπελας* (= ἰδιότροπος), *Παλληκαράς, Ξυνός, Λιγούρχης, Ἀγέλαστος* (καὶ βυζαντινόν).

4) ἐκ συνηθειῶν, πράξεων, συνήθους ἐνδυμασίας κτλ., οἷον *Μυξέλης, Κρασέλ', Πανταλόνας, Παρτάλης, Ξιπόλυτος, Σκουφᾶτος* κτλ.

5) ἐκ συνήθων φράσεων, ἀνυνήθους προφορᾶς κτλ., οἷον *Παικαλάς, Πασαπνοῆς, Δοξαπατρῆς* (καὶ βυζαντινόν), *Πολυκαλάς, Δηλαδής, Σαλισβουρῆς, Στέκας, Βρόντιας* (ἐκ τοῦ βροντώδους τόνου τῆς φωνῆς), *Καλημέρης* κτλ.

6) ἐκ πράξεων ἐκτρόπων, οἷον *Κλαφαβγός* (ὁ κλέψας φόν), *Ὀγδουνταλιά* (ἡ φαγοῦσα τριαντάφυλλα), *Τηγανίτας* (ὁ τρώγων πλὴν τοῦ τριαντῆ) κτλ.

7) ἐκ συγκρίσεων πρὸς ἡλικιωτάτους, οἷον *Πασάς, Δεσπότης, Γύφτος, Πιλᾶτος* κτλ.

8) ἐκ συγκρίσεων πρὸς ζώα, οἷον *Ἀλεπός* (καὶ βυζαντινόν), *Ζαγάρι, Γκαμήλας, Λαγός, Ψεῖρα, Σφήκα, Πετεινός, Ψύλλος* (καὶ βυζαντινόν) κτλ.

9) ἐκ συγκρίσεων πρὸς πράγματα, οἷον *Μπονγαδοκόφινο, Ἀνεμόμυλος, Δεξές, Μαῖντανός* κτλ.

Καὶ πολλάκις μὲν αἱ ἐξ ὧν τὰ παρωνύμια λέξεις μένουσι ἀμετάβλητοι, οἷον ἡ *Χερούκλα* ἐπὶ ἀνδρός, ἡ *Ντομάτα* ἐπίσης, π. χ. ὁ *Γιάννης* ἡ *Χερούκλα*, ὁ *Δημήτρης* ἡ *Ψεῖρα* κτλ. Ἄλλοτε ὅμως ἐκ τῶν λέξεων τούτων ἐσηματίσθησαν ἐπίθετα, οἷον ὁ *Ντομάτας*, ὁ *Χερούκλας*, ὁ *Ψεῖρας*, ὁ *Πίττας* κτλ. τὰ ὁποῖα κατόπιν ἐπολιτογραφήθησαν καὶ ὡς οἰκογενειακά.

Ἄλλος δέ τις τρόπος εἶναι ἡ πρὸ τοῦ ὀνόματος πρόταξις τοῦ παρωνυμίου, ἔνεκα τῆς ὁποίας δημιουργοῦνται σύνθετα οἷον *Καραγιάννης, Μαυρογιώργης, Στραβοβασίλης, Στραβορωμανός* (βυζαντινόν), *Ψωρομήτρος, Δελιγιάννης* κτλ.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων γίνεται καταφανές, ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὸν ὁ συλλογεὺς νὰ ἀποθησαυρίζῃ μόνον τὰ παρωνύμια, ἀλλὰ πρέπει, ὅπου εἶναι δυνατόν, καὶ ἐπὶ τόπον νὰ ἀναζητῇ τὴν αἰτίαν τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῶν. Διότι ἄλλως ὑπάρχει κίνδυνος πολλὰ ἐξ αὐτῶν νὰ μείνουν ἀνερμηνεύτα ἢ κακῶς νὰ ἐρμηνευθοῦν.

Συλλογὰς παρωνυμίων συστηματικὰς δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε. Ὁ P. KRETSCHMER εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ περὶ τῆς λεσβιακῆς διαλέκτου περισυνέλεξέ τινα, εἰς αὐτὸν δὲ ἀνήκει καὶ ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα κατάταξις. Ὡσαύτως ὁ K. DIETERICH ἔχει τινὰ ἐν τῷ περὶ νοτίων Σποράδων ἔργῳ του. Ὑλικὸν χρησιμοποιοῦσιμον παρέχουν ἀφθονον τὰ ἐκ παρωνυμίων ἐπώνυμα, ἀλλὰ ταῦτα τοῦτο ἔχουν τὸ κακόν, ὅτι οὐδὲ νῦν παρέχουν περὶ τῶν ἀφορμῶν, ἐξ ὧν ὠρμήθη τὸ παρωνύμιον, ἢ γνῶσις τῶν ὁποίων, ὥς εἵπομεν, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἐρμηνείαν τῶν παρωνυμίων καὶ ἐπομένως καὶ διὰ τὴν κατάταξιν καὶ τὴν περαιτέρω ἐπ' αὐτῶν ἐρευναν.

[Διὰ τὰ νεώτερα βλ. τὴν βιβλιογραφίαν σ. 348 τοῦ παρόντος βιβλίου, ἀναφερομένην καὶ εἰς τὰ κύρια ἔργα περὶ τῶν παρωνυμίων κλπ.

Ἐκ τούτων βλ. εἰδικώτερον τὰς μελέτας καὶ συλλογὰς: Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΝΟΥ, Τα παραποσώματα, H. M. E., 1922, σ. 133-134. Εἰς αὐτὸν συλλέγει καὶ τὰ παρωνύμια καὶ παρικογοῦσιν ὁ Λορέντζου, σ. 64-103, σ. 101-111. ΜΑΝΟΛΗ ΚΡΙΑΡΑ, Συμβολὴ εἰς τὰ Νεοελληνικὰ παρωνύμια, Ἀθηνᾶ, τόμ. 44 (1932), σ. 171-183. ΓΕΩΡΓ. Ι. ΚΟΥΡΜΟΥ, Τα ἑλληνικά παρωνύμια, Κρητ. Μελέται, τόμ. 1 (1933), σ. 153-157. Σ. Α. ΚΛΕΣΣΗΚΙΑ, Παρωνύμια καὶ σκωπτικά ὀνόματα ἐν Σύμῃ, Δωδεκαν. Ἀρχεῖον, τόμ. Γ' (1958), σ. 134-176].

IV. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Τοπωνύμια λέγοντες ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὰς ὀνομασίας τῶν πόλεων, χωρίων καὶ συνοικισμῶν, ἀλλ' ἐν γένει πάντα τὰ ὀνόματα διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ὀνομάζει πᾶσαν πτυχήν, πᾶν τμήμα τοῦ πατρίου ἐδάφους. Τὰ τοπωνύμια δὲν εἶναι αὐθαίρετα κατασκευάσματα. Ὅπου δὲν εἶναι λείψανα παλαιά, εἶναι στενότατα συνδεδεμένα πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ, τὴν βλάστησιν, τὰ ζῶα, τοὺς κατοίκους του, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν, τὰ ἔθνη καὶ τὰς παραδόσεις. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν εἶναι σπουδαιοτάτη οὐ μόνον διὰ τὴν γεωγραφίαν, σύγχρονον καὶ ἱστορικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λαογραφίαν, τὴν ἐθνολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν. Διὰ τὴν γεωγραφίαν τὴν σύγχρονον, οὐ μόνον, διότι τὸ ἰδιαιτερον ὄνομα δίδει πλήρη ὑπόστασιν εἰς ἓνα τόπον, διακρίνον αὐτὸν ἀπὸ

παντός ἄλλου, καθὼς τὸ ὄνομα συμπληροῖ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα πολλάκις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ χαρακτηρίζουν τὴν φύσιν καὶ τὴν μορφήν τοῦ ὀνομαζομένου τόπου. Διὰ τὴν ἱστορίαν, διότι μέρος αὐτῶν εἶναι λείψανα ὀνομάτων συνοικισμῶν παλαιῶν, ἐκλιπόντων, τὰ ὁποῖα μᾶς καθοδηγοῦν εἰς τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῶν. Διὰ τὴν λαογραφίαν, οὐ μόνον διότι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀποτελοῦν ἐκδήλωσιν τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀξίαν μελέτης, ἀλλὰ καὶ διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀποτελοῦν ἐν ἐπὶ πλέον δείγμα τῆς μυθολογικῆς τοῦ λαοῦ φαντασίας, ἔτι δὲ καὶ διότι πολλὰ συνδέονται πρὸς παραδόσεις καὶ ἔθιμα παλαιότατα. Διὰ τὴν ἐθνολογίαν τέλος καὶ τὴν ἱστορίαν, διότι μέγα πλῆθος αὐτῶν ἢ εἶναι ξενόγλωσσα ἢ ὁμόγλωσσα μὲν, ἀλλ' εἰς ξένους λαοὺς ἀναφερόμενα, τὰ ὁποῖα, ἂν μὴ τι ἄλλο, μαρτυροῦν περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποικίσεως ἢ καὶ τῆς διόδου ἀπλῶς τῶν λαῶν τῶν ἐν τῶν σχετικῶν χωρῶν, πολλὰ δὲ καὶ περισφύζουν τὴν μνήμην παλαιῶν ἀρχοντικῶν οἰκῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν κατὰ καιροὺς τῶν ἐκείνων τόπων, οἱ εὐγενεῖς χωροδεσπόται.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω γενικῶς ἰσχύουν καὶ διὰ τὰ νεοελληνικά τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας·

α') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα προφανῶς διτηρήθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, εἴτε μεμαρτυρημένα εἶναι εἴτε ἀμαρτυρα, ὅσον καὶ ἂν ἡ σημερινή των ὄψις εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀμαυρὰ καὶ ἐξηλωμένη. Οὕτω π.χ. *Χιλιαδὸν* λέγεται σήμερον ἡ ἀρχαία *Φυλιαδών*, *Λεψίνα* μέχρι πρό τινος ἐλέγετο ἡ *Ἐλευσίς*, *Γιόρκοι* ἐν Κύπρῳ οἱ *Γόλγοι*, *Αἶλι* τὸ *Ἰδάλιον*, *Βροῖς* α *τὰ Ἀφροδίσια*, *Ἀσίρον* ἢ *Ἀσίρη*.

β') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶναι λείψανα βυζαντινῶν χρόνων, διασφύζοντα

1) τὴν μνήμην πόλεων καὶ συνοικισμῶν βυζαντινῶν, διατηρουμένων μέχρι τοῦ νῦν ἢ καὶ συνηθέστερον ἐκλιπόντων, οἷον *Μάκρη* ἐλέγετο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ λέγεται καὶ σήμερον ἡ αὐτὴ θρακικὴ πόλιν. *Μυστρᾶς* ἐκαλεῖτο ἡ βυζαντινὴ πρωτεύουσα πόλις ἐν Λακωνίᾳ, μὲ τὸ αὐτὸ δὲ ὄνομα καλεῖται σήμερον τὸ παρακείμενον εἰς

τὰ ἐρείπια χωρίον· Μεσσηγε καλεσὶ τουρκιστὶ καλοῦνται σήμερον τὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου τῆς βυζαντινῆς ἐν Θράκῃ Μοσσυνουπόλεως κτλ.

2) τὴν μνήμην ἀγροτικῶν, διοικητικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν διαρρέσεων, οἷον *Ζευγολατειό*, *Χιλιομόδι*, *Λιμοίρι*, *Ἀγρίδι*, *Πραστειό*, *Ἀπλίκιν*, *Ἀφεντισή*, *Κομιτισή*, *Σπαθαρικόν*, *Ἐπισκοπή* κτλ.

3) τὴν μνήμην τῶν βυζαντινῶν κτητόρων, οἷον *Κατακάλι* τὸ κτήμα τῆς οἰκογενείας *Κατακαλῶν*, *Διαβολίτζι* τὸ κτήμα τοῦ *Διαβολίτζη*, *Μιχαλίτσι* τὸ κτήμα τοῦ *Μιχαλίτη*, *Λεοντάρι* τὸ τοῦ *Λεοντάρη*, *Μανιάκι* τὸ τοῦ *Μανιάκη*, *Μελιγαλᾶ* κλπ. Τὰ τοπωνύμια ταῦτα κατ' ἀρχὰς ἐξεφέροντο κατὰ γενεαὴν, ὥς δηλοῦνται τὸν κτήτορα, βαθμυδὸν ὅμως λησμονηθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐξηνέχθησαν καὶ κατ' ὀνομαστικὴν οὕτως, ὥστε τὸ *χωρίον* τοῦ *Διαβολίτζη* ἔγινε τὸ *χωρίον Διαβολίτσι*, καὶ ἐξελληνισθὲν ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ *Διαβολίτσιον*. Ἐν Κύπρῳ εὗρηται καὶ εἰς ἀρσενικὸν γένος, οἷον ὁ *Καλλίνικος*, ὁ *Ζαχαριάς*, ὁ *Βάρδας*, ὁ *Κουρκοῦας*, ὁ *Παύλος*, ὁ *Λάσκαρης*, οἱ *Φωκάδες*, οἱ *Καβράδες*, οἱ *Λιγενῆδες* κτλ.

4) Τὴν μνήμην ἀξιωματῶν τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν κτητόρων οἷον *Καλλίνη*, *Προβλά*, *Παύλος* κτλ.

5) Τὴν μνήμην στρατιωτικῆς φύσεως, οἷον *Βίγλα*, *Μεροβίγλι*, *Σιδερόπορτα* κτλ.

γ') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν λείψανα ἐποικίσεων ἢ καὶ προσωρινῆς παρουσίας ἢ διόδου ξένων λαῶν, Σλάβων, Τούρκων, Ἀλβανῶν καὶ Φράγκων. Τοιαῦται εἶναι π.χ. τὰ σλαβικά *Νεζερός*, *Ἀράχοβα*, *Ζάχολη*, *Ζιγοβίσι* κλπ., τὰ ἄλβανικά *Μαλακάσα*, *Κακοσάλεσι*, *Διόπεσι* κτλ., τὰ τουρκικά *Ταταρλάρ*, *Τοπουζλάρ*, *Χασάν ἀγᾶ*, *Ἀχμέτ ἀγᾶ* καὶ τελευταῖον σποραδικὰ τινα φραγκικά ἰδίως εἰς τὰς φραγκοκρατηθείσας χώρας, οἷον *Σανταμέρι* ἐν Ἀχαΐᾳ ἐκ τοῦ Γάλλου *Saint-Omer*, *Τρέμουλας*, φρούριον ἐν Καλαβρύτοις ἐκ τοῦ βαρῶνου *de Tremouille*, *Καρνοντόρος*, τὸ ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας ὁ *Καφηρεὺς*, ἐν Κύπρῳ *Ἀγκολέμης*, *Λαζανιάς*, τοῦ *Φικάρδου*, *Σανταλάριν*, *Σαντενί*, ἐν Κερκύρᾳ τὰ *Γήρου* ἀντὶ τὰ *Ρογήρου* κτλ. Ἐκ τούτων ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς διὰ τὴν ἐθνολογίαν εἶναι τὰ φαινόμενα σλαβικά, καθόσον εἰς αὐτὰ ἀνευρίσκονται τὰ ἴχνη τῶν σλαβικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπέδραμον κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῇ τόσος θόρυβος περὶ τῆς ἐκσλαβώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ταχείας καταστροφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὰ ἄλβανικά διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλβανικῶν ἐποικίσεων, ἔπειτα δὲ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

καὶ τὰ τουρκικά, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλὰ προέρχονται ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν Τούρκων, οἷον *Χασάν ἀγά* κτλ., ἀλλὰ πολλὰ ἀναφέρονται εἰς ἐποικήσεις καὶ μετακινήσεις πληθυσμῶν, προκληθεῖσας ἔνεκα τῶν πολέμων τῆς Πύλης ἢ ὑπ' αὐτῆς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως κατὰ καιροὺς πρὸς πύκνωσιν τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, οἷον *Ταταρλάρ*, *Τατάρκιοι*, χωρίον ἐκ Τατάρων συνοικισθέν· *Τσερκέζκιοι*, χωρίον Κιρκασίων· *Καζακλάρ*, χωρίον Κοζάκων καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπεὶτα σπουδαῖα εἶναι τὰ τουρκικὰ τοπωνύμια, διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι αὐτὰ τὰ παλαιότερα ἑλληνικὰ καὶ μάλιστα βυζαντινὰ, τὰ ὁποῖα παραφθείραντες οἱ Τούρκοι κατέστησαν δυσδιάγνωστα. Οὕτως αἱ βυζαντιναὶ παρὰ τὴν Προποντίδα *Πηγαὶ* μετεβλήθησαν εἰς *Μπίγαν*, ἡ ἀνατολικῶς τῆς Σμύρνης *Παλαιάπολις* εἰς *Μπαγιάμπολον*, ἡ *Τρίπολις* εἰς *Ταράμπολον*, ὁ *Πύργος* εἰς *Μπουργκάς* κτλ. Περιοχότατα παραδείγματα τοιούτων φθορῶν ἀναφέρει ὁ Σ. Μενάρδος ἐν *Κύκλω*, οἷον εἰς τὴν *Κίον* ἔγινεν *Ἰστιντζ'ιό*, ὁ *Ἅγιος Ἀμβρόσιος* τῆς *Γρόσης*, *Ἀη Γρόσης* ἔγινεν *Ἀη Κουρούς* (= γρόσιον) τοῦ *Ἀντολίτζου* *Ἀντολί κιοι*, τὸ *Ἀγρίδι* *Ἀγρίτζι* καὶ ἐξ αὐτοῦ *Ἀγρίτζαν*, *Ἡ Πόλις* τοῦ *Ἰπενῆ* *Ἰπεντζε κιοι* κτλ. Πλὴν τῶν παλαιῶν ἑνῶν τούτων τοπωνυμίων ἔχομεν καὶ ἑλληνικά, ἀναφερόμενα εἰς ἕνας ἐποικήσεις καὶ ξένους λαοὺς, οἷον *Γυφτοχώρι*, *Ἀρμενίον*, *Συρκάνηδες*, *Καραμάνοι*, *Ἀρραουτονιά* κττ.

δ') εἰς τὰ φαινόμενα καθαρῶς νεοελληνικά, μολοντί ἐπισταμένη ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν πηγῶν καὶ τῆς βυζαντινῆς γεωγραφίας ἴσως πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἠθελεν ἀποδείξει βυζαντινὰ. Τὰ νεοελληνικά ταῦτα τοπωνύμια δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς διαφόρους κατηγορίας ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν. Οὕτω προέρχονται ἄλλα·

1) ἐκ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους, οἷον *Τράχυνες*, *Χωματερό*, *Χαρκός*, *Ἀμμούσα*, *Διθερή*, *Χαντριὰ* (διότι τρίβεται τὸ ἔδαφος εἰς χάντρες) κττ.

2) ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους καὶ διαφορῶν ἄλλων αὐτοῦ ἰδιοτήτων, οἷον *Λάκκα*, *Στενή*, *Καταβόθρα*, *Ἀνλωνάρι*, *Βαθύ*, *Ὀμαλός*, *Ἀγρό*, *Μαγούλα*, *Κοννόπετρα* κττ. Εἰς ταῦτα ὑπάγονται καὶ τὰ ἐκ τῆς ἠχοῦς, οἷον *Ἀντίλαλος*, *Φώνισσα*.

3) ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἐδάφους, οἷον *Ἀσπρόκαμπος*, *Ἀσπριά*, *Κοκκινιά*, *Ἀσπρόβαλτος* κττ.

4) ἐκ τῶν ρεόντων ὑδάτων, οἷον *Κεφαλόβρυσος*, *Ἀρμυροπόταμος*, *Γλυκόβρυσος*, *Κρυονέρι*, *Μαυρονέρι* κττ.

5) ἐκ τῆς φυομένης βλαστήσεως ἢ τῆς ἐλλείψεως αὐτῆς, οἷον *Ἀγριάδα, Μαραθῶνας, Μαραθωνήσι, Ἀμπελάκια, Ἀναδεντράδες, Πουρνάρι, Κερασιά, Ἀχλαδόκαμπος, Μαδάρα, Ξεροβούνι*.

6) ἐκ τῶν συχναζόντων ζώων, οἷον *Ἀηδόνια, Ἀηδορόραχη, Ἀετόραχη, Ἀλποχώρι, Ἀλουπότρυνες* κττ. Ἐντεῦθεν καὶ τινες κυνηγετικαὶ τοπωνυμῖαι, οἷον *Τρυγονᾶς, Πέρασμα*.

7) ἐκ διαφορῶν κτισμάτων, ἀρχαίων ἢ νέων, καὶ ἰδίᾳ ἐκκλησιῶν, διατηρουμένων ἢ καὶ ῥηρειπωμένων, οἷον *Ἀσπρόπυργος, Ἀνεμόμυλος, Πυργί, Καστράκι, Κολῶνες, Κιόνι, Ἅγιος Γεώργιος, Μοραστήρι, Παντάνασσα, Φανερωμένη* κττ.

8) ἐκ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐπαγγέλματος τῶν κατοίκων, οἷον *Ἀρκάτες* (ἐργάται), *Τορνάρηδες, Γραφκιάδες, Χαρτσιάδες* κττ. Ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν, οἷον τοῦ *Λεβίδη, τοῦ Ζαΐμη* κττ. Ἐν Κεφαλληνίᾳ, Κερκύρᾳ καὶ εἴ που ἀλλαχοῦ ἀντὶ τῆς γενικῆς γίνεται χρῆσις τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος ἐν ὀνόματι κληρονομικόν, οἷον *Ἀλεξανδράδες, Πεσσάδες, Ἀσπιωτάδες, Περδικάδες* κττ. ἢ οὐδετέρου ἐπιθέτου ἐκ τῶν εἰς -ατος ληγόντων, οἷον *Μαζαρακάτα, Κονιτουράτα*. Ἐν Κερκύρᾳ γίνεται χρῆσις ἐπὶθετων εἰς -αίονα οἷον *Μαυρογαίτικα, Γεωργογαστικά*, ἐν δὲ τῇ Πάτρει καὶ ἀλλάχου τῆς Πελοποννήσου τῆς καταλήξεως -αίονα, οἷον *Μαλευριάνικα, Κορακιάνικα, Καλιάνικα, Κατουλαϊτικα*.

9) ἐξ ἐπιτοπίων ἱστορικῶν παραδόσεων, συνήθως ὀνομάτων ληστῶν ἢ καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἔδρασαν ἢ ἐφονεύθησαν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ ἄλλων ἐπιτοπίων πολλάκις ἀσημάντων γεγονότων, οἷον τὸ ἐν τῇ *Ἀχαΐᾳ Γεφύρῃ τοῦ Γιαννῖᾳ*, τοῦ ἐκ Προστοβίτσης ἀρματολοῦ, τοῦ δολοφονηθέντος ἐν Πάτραις ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1770, τὸ *Κάστρο τοῦ Δοξαπατρῆ, Στοῦ Γουρῆ, Στοῦ Σατινᾶ* ἐν Κεφαλληνίᾳ, *Κρέμμισμαν τοῦ καμήλου* ἐν Κύπρῳ κττ.

10) ἐκ παρομοιώσεων πρὸς ζῷα, ἀνθρώπους ἢ καὶ πράγματα, οἷον *Πενταδάκτυλον* λέγεται ὄρος ἐν Κύπρῳ, *Πενταδάκτυλος* καὶ ὁ Ταύγετος, *Ἀνδ' ἀδέρφια* λέγονται αἱ δίδυμοι κορυφαὶ τοῦ Σιπύλου, *Παλληκάρι* ἢ ἑτέρα τῶν κορυφῶν τῆς Φολῆς, τὸ δὲ ὄνομα *καλόγερος* συνηθέστατα ἀποδίδεται εἰς βράχους. Ἐν Κύπρῳ καλεῖται *Γυναικόκρεμος* κρημνός, διότι ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐκ μαστῶν

1) Περὶ τῶν τοπωνυμικῶν ἐν γένει καταλήξεων ἔγραψεν ὁ Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ, *Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen*, München 1903. [Ἀνατύπωσις εἰς ΚΩΝΣΤ. ΑΜΑΝΤΟΥ, *Γλωσσικὰ μελετήματα*, 1964, σ. 1 - 78].

καταστάζει ὕδωρ. Πολλοὶ χεῖμαρροι καλοῦνται *Διακονιάρηδες*, διότι ὡς ἐπαῖται δάνειον ἔχουν τὸν βίον. Τοιαῦτα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ τοπωνύμια *Δράπανος, Διχάλη, Σκάφη, Στεφάνη, Κάκκαβο, Χωνὶ* κττ. Ἐννοεῖται, ὅτι τὰ τοιαῦτα τοπωνύμια εἶναι συνήθη εἰς ὄρη καὶ βράχους, ὅπου παρουσιάζονται σχήματα ποικίλα, δυνάμενα νὰ κινήσουν εἰς παρομοίωσιν, ἀποτελοῦν δὲ προβαθμίδα τῆς πλήρους μυθοπλαστίας, ἥ ὁποία ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν ἀναπτυσσομένας παραδόσεις.

11) ἐκ διαφόρων *πα ρ α δ ό σ ε ω ν*, σχετικῶν πρὸς *δ α ί μ ο ν α ς*, οἷον νεράϊδας, δράκους, διαβόλους κτλ. Οὕτως, ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς τὰς παραδόσεις, συνήθη εἶναι τὰ τοπωνύμια *Δρακοσπηλιά, Δρακόλιμνη, Δρακότρουπα, Νεραῖδοβούνι, Νεραῖδάλωνο* κτλ. *Μανωλιά* ἢ τῆς *Μανωλιάς* τὸ *λαγκάδι* καλεῖται χεῖμαρρος ἐν Ἀχαΐᾳ, διότι ἐκεῖ κατοικεῖ ἡ λάμια Μανωλιά.

12) καὶ τελευταῖον ἐκ διαφόρων *πα ρ α δ ό σ ε ω ν*, σχετικῶν πρὸς *π α λ α ι ό τ α τ α* ἔθνη καὶ *Γεροντόβραχος* καλεῖται ἡ χαμηλότερα τῶν κορυφῶν τοῦ *Παλιόβραχου* διότι ἀπ' αὐτῇ τὸν παλιὸ καιρὸ ἐγκρέμιζαν τοὺς γέροντας, καὶ οὕτως ἐκφυλοποιούσαν νὰ βγάινον τὸ *παλιότρον*.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται καταφανές, ὅτι μία συλλογὴ τοπωνυμίων, διὰ νὰ εἶναι πλήρης καὶ χρήσιμος ἐπιστημονικῶς, πρέπει ὁ καταρτίζων αὐτὴν συλλογεὺς νὰ μὴ περιορίξῃ τὸ ἔργον του εἰς τὴν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε περισυλλογὴν καὶ ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέξῃ καὶ ἄλλα μερικὰ πράγματα.

Πρῶτον αὐτὴ ἡ καταγραφὴ τοῦ ὀνόματος πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβεστάτη, καθὼς ἀκριβῶς τὸ τοπωνύμιον λέγεται, προστιθεμένου ἀπαραιτήτως καὶ τοῦ ἄρθρου, διὰ νὰ δηλωθῇ τὸ γένος καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ πτώσις, καθ' ἣν τοῦτο ἐκφέρεται. Ταύτην πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἡ δῆλωσις καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ τοπωνύμιον ἀποδίδεται, διότι μόνον ἡ γνῶσις τῆς φύσεως καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, τῆς ἐπ' αὐτοῦ βλαστήσεως κτλ. δύναται νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τοπωνυμίου. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειώνεται ἐπιμελῶς πᾶν ὅ,τι λέγεται διὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον, πᾶσα παράδοσις εἴτε ἱστορικὴ εἴτε μυθικὴ. Ὁ συλλογεὺς δὲν πρέπει νὰ βαρύνεται νὰ ἐρωτᾷ. Ἐὰν ἡ περιέργεια εἰς ἄλλας περιστάσεις εἶναι ἐλάττωμα, διὰ τὴν περιστασιν ὅμως ταύτην εἶναι ὠφελιμωτάτη. Κάλλιστον δὲ εἶναι τὴν συλ-

λογήν νά ακολουθῇ καὶ χάριτος, ἐν τῷ ὁποίῳ νά σημειώνεται τὸ τοπωνύμιον εἰς τὴν θέσιν του.

Διὰ ταῦτα πάντα ὁ ἄριστος τρόπος τῆς περισυλλογῆς τῶν τοπωνυμίων δὲν εἶναι ὁ ἐξ ἀκοῆς, ἀλλ' ὁ ἐξ αὐτοψίας. Ὁ λαογράφος συλλογεὺς διατρέχων τὴν χώραν συνοδεῖα μάλιστα χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὸν τόπον τους, δύναται, ἐρωτῶν πάντοτε καὶ πληροφορούμενος, ἄριστον ὕλικὸν νά συλλέξῃ, τὸ ὁποῖον θέλει ἀποβῇ χρησίμῳ οὐ μόνον διὰ τὴν μελέτην τῶν τοπωνυμίων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς παραδόσεις, καὶ δι' ἄλλας ἀκόμη ἐκτὸς τῆς λαογραφίας μαθήσεις.

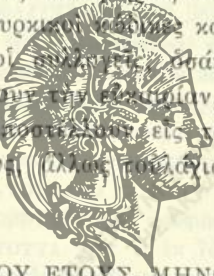
Νεοελληνικά τοπωνύμια εὐρίσκει κανεὶς πολυπληθῆ εἰς διαφόρους περιηγήσεις καὶ ὁδοιορικὰ ξένων καὶ ἡμετέρων, ἔπειτα εἰς διαφόρους γεωγραφικάς, τοπογραφικάς, ἱστορικάς καὶ ἀρχαιολογικάς πραγματείας, τῶν ὁποίων ἡ μνημόνευσις θὰ ἦτο μακροτάτη. Ἐμελετήθησαν δὲ πολὺ τὰ τοπωνύμια ἰδίως ἀφ' ὅτου ἀνεκινήθη ὑπὸ τοῦ Fallmerayer τὸ ζήτημα τῶν σλαβικῶν ἐποικήσεων ἐν Ἑλλάδι. Ἐκ τῶν ἐκείνου πρώτος τὴν μεγάλην σπουδαιότητα τῆς μελέτης τῶν τοπωνυμίων ἐν Ἑλλάδι ὑπέδειξεν ὁ Α. ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ¹, συστηματικαὶ δὲ ἐξ ἐπιστημονικῶν λόγων συλλογαὶ εἶναι ἡ τοῦ ΗΛ. ΤΕΙΤΣΕΛΗ, Ὁνόματα θέσεων ἐν Κεντρικῇ καὶ μετὰ τοπογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σημειώσεων δημοσιευθεῖσαι ἐν τῷ Α' τόμῳ τοῦ *Zeitschrifts* σου, σ. 614 κέ., ἡ τοῦ Σ. ΜΕΝΑΡΑΟΥ, Γαλλοῦ καὶ τοῦ Κυπρίου, ἐν Ἀθηνῶν τόμ. ΙΗ', σ. 315 κέ., ἡ τοῦ Κ. Γ. ΠΑΠΑΛΕΚΟΥ, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, ἐν τῷ Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. Α', σ. 12 κέ. καὶ 157 κέ.², τοῦ ΑΛΕΞΟΥ, Τοπωνυμικά, αὐτ., τόμ. Ε', σ. 58-64². Καὶ αἱ τρεῖς αὗται συλλογαὶ εἶναι καὶ πραγματεῖαι περὶ διαφορῶν ἑλληνικῶν τοπωνυμίων, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι εἶναι ἀξιολογώταται καὶ ὑποδειγματικαὶ εἰς τὸ εἶδος των. Πλὴν τούτων τοπωνυμίας μετ' ἀξιολόγων παρατηρήσεων ἐδημοσίευσεν καὶ ὁ Κ. DIETERICH, Sprache u. Volksüberlief. der Südlichen Sporaden, σ. 267 κέ., ἐπίσης δὲ καὶ ὁ PAUL KRETSCHMER ἐν τῷ περὶ τῆς λεσβίας διαλέκτου ἔργῳ του πραγματεύεται περὶ τινῶν τοπωνυμίων τῆς Λέσβου (σ. 26 κέ.). Καὶ ἄλλαι δὲ τινες συλλογαὶ ἐξεδόθησαν ἥττον σπουδαῖαι, οἷα ἡ τοῦ Γ. Ι. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, ἐν Λαογραφίας τόμ. Ζ', σ. 91 κέ., τοῦ Κ. Γ. ΠΑΠΑΛΕΚΟΥ, αὐτ., τόμ. Ε', σ. 396 κέ. Τοπωνυμιαὶ ἑλληνικαὶ Καραβρίας ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ G. MOROSI ἐν Archivio glottologico italiano 1874, τόμ. IV, σ. 75. Τοπωνυμικά ἐδημοσίευσεν τελευταῖον καὶ ὁ Α. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν συλλογὴν διαφορῶν αὐτοῦ γνωμῶν, δημοσιευθεῖσων ἤδη καὶ ἀλλαχοῦ, περὶ τῆς ἐτυμολογίας καὶ τῆς ἀρχῆς διαφορῶν ἁττικῶν τοπωνυμίων. Τέλος σπουδαίαν συμβολὴν διὰ τὴν μελέτην τῶν τοπωνυμίων ἀποτελοῦν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ δημοσιευθεῖσαι, Γνωμοδοτήσεις περὶ μετονομασίας συνοικισμῶν καὶ κοινοτήτων, ἐν Ἀθήναις 1920. Τελευταῖον ὡς πρὸς τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Ἑλλά-

1) Ἐν Φιλίστορι, 1862, τόμ. Γ', σ. 3-5. 2) [Ἀνετυπώθῃ εἰς Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ, Γλωσσικὰ μελετήματα, 1964, σ. 141-176].

δος υπάρχουν και οί πίνακες τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ Κράτους, ἐκδοθέντες ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν τὸ 1920.

[Διὰ τὰ νεώτερα βλ. τὰς σχετικὰς βιβλιογραφίας ἐν Ἑπετ. Λογρ. Ἀρχεῖον, τόμ. 5, σ. 227-233, 256, 8, σ. 268-275, 9/10, σ. 308-321, 11/12, σ. 129-135, 374-375, 15/16, σ. 163-166. Διὰ τὰ μέχρι τοῦ ἔτους 1930 δημοσιεύματα βλ. τὴν εἰδικὴν βιβλιογραφίαν ὑπὸ ΠΑΝ. Ν. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑ, Ὁ θησαυρὸς τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Α'. Τὸ Ἀρχεῖον τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν τοπωνυμίων τῆς τουρκοκρατίας, Ἀθῆναι 1933, ὡς καὶ τοῦ ΔΙΚΑΙΟΥ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ, Σχεδιάσμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1833-1962, Ἀθηνᾶ, τόμ. 67 (1963-64), σ. 145-369].

Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὰ σημερινὰ τοπωνύμια. Διὰ τὰ παλαιότερα, τῶν χρόνων δηλ. τῆς Τουρκοκρατίας, σπουδαιότητα πηγὴν ἀποτελοῦν τὰ εἰς τὰ δημόσια ἀρχεῖα ἢ τὰς χεῖρας ἰδιωτῶν εὗρισκόμενα ἔγγραφα, οἷον προικοσύμφωνα, πωλητήρια, κώδικες μητροπόλεων καὶ κοινοτήτων, ἔτι δὲ καὶ οἱ τουρκικοὶ ἀρχεῖοι καὶ τὰ φραγκικὰ καὶ τουρκικὰ ἔγγραφα. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχεῖοι ἀνάγκης τοὺς παρουσιάζονται τοιαῦτα, δὲν πρέπει νὰ χάνωνται ἐκείνην, ἀλλ' εἰ δυνατόν μὲν νὰ ἀποφωτισθῶσι καὶ τὰ ἀποσπασθέντα εἰς τὰ ἐπὶ ποτὶς ἰδρυθέντα Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ἀλλὰ τοιαῦτον νὰ κρατοῦν ἀκριβῆ ἀντίγραφα αὐτῶν.

V. ΟΝΟΜΑΤΑ ΩΡΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ, ΜΗΝΩΝ, ΗΜΕΡΩΝ ΚΤΛ.

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ περισυλλογὴ καὶ ἡ μελέτη τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν φράσεων, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται ὁ λαός, διὰ νὰ ὀνομάσῃ ὥρας καὶ μῆνας καὶ ἡμέρας, εἶναι ἀξιολογωτάτη, διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ αἱ φράσεις κρύπτουν ἐν ἑαυτοῖς παλαιωτάτους τρόπους διαιρέσεως καὶ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου, οἵτινες εἶναι στενότερα συνδεδεμένοι οὐ μόνον πρὸς τὸ γεωγραφικὸν πλάτος, τὸ κλίμα, τὴν φύσιν καὶ τὴν βλάστησιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος λαὸς διαίταται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πρόοδον, τὴν ὁποίαν ἔχει κάμει εἰς τὸν πολιτισμόν. Διότι οἱ λαοὶ ὡς βάσεις διὰ τὴν διαίρεσιν καὶ τὸν καθορισμόν τοῦ χρόνου ἐχρησιμοποίησαν ἀνέκαθεν διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια κατ' ἔτος ἢ κατὰ μικρότερα χρονικὰ διαστήματα ἐπανέρχονται κανονικῶς ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ζοῦν. Τοιαῦτα εἶναι πρῶτον αἱ τροπαὶ τοῦ ἡλίου καὶ ἡ ἐπιτολὴ καὶ δύσις ὠρισμένων ἀστέρων, ὡς καὶ αἱ φάσεις τῆς σελήνης. Δεύτερον ἡ πρόοδος καὶ ἡ

φθίσις τῆς βλαστήσεως καὶ ἰδίως τῶν καρπῶν, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὴν κυρίαν τροφήν, ὥς εἶναι τὰ δημητριακά, τὸ ἀρτοκαρπόδενδρον κτλ. Τρίτον αἱ πρὸς τὴν βλάστησιν ταύτην συνδεόμεναι γεωργικαὶ ἐργασίαι, ὥς σπορά, θερισμός, ἄλσινισμα, κττ. Τέταρτον-διάφοροι τῶν ζῴων κατὰ καιροὺς περιοδικαὶ ἐνέργειαι, καὶ μάλιστα ἡ ἄφιξις καὶ ἀναχώρησις τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν, καὶ τελευταῖον αἱ κατὰ περιόδους ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐπανερχόμεναι μετεωρολογικαὶ καταστάσεις, οἷον βροχαί, ψύχη, ἄνεμοι.

Πλὴν τῶν φυσικῶν τούτων βάσεων εἰς προηγμένους ὅπωςδήποτε λαοὺς, ἔχοντας ρυθμισμένον καθ' ἓνα οἰονδήποτε τρόπον τὸν κοινωνικὸν καὶ θρησκευτικὸν αὐτῶν βίον, ὥς μέτρα χρονικὰ ἐχρησίμευσαν καὶ διάφορα κοινωνικῶς καὶ κατὰ χρονικὰ διαστήματα τακτά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, ἐπαναλαμβάνόμενα γεγονότα ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ θρησκευτικῷ αὐτῶν βίῳ, οἷαι αἱ ἐμπορικαὶ ἀγοραί, καθὼς καὶ αἱ κατὰ τακτὰς ἡμέρας ἐνιαύσιοι θυσίαι, ἔργα καὶ ἀνηγύρεις.

Αἱ ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἀνεπτυχθέντες διαιρέσεις, κρατήσασαι ἐπὶ χρόνους καὶ αἰῶνας μακροὺς, ἐκτισσάμεναι βαθμυδὰς ὑπὸ τοῦ ἡμερολογίου, τὸ ὅποιον ἐν τῷ Ἀστρονομικῷ ὅρμηθεν, ἐπεκράτησε πρῶτον εἰς ὅλον τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον καὶ κατὰ καιροὺς τελειοποιηθὲν ἐπικρατεῖ καὶ ἡμετέραν εἰς ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς. Παρὰ τὴν ἐπικράτησιν ταύτην, ἡ ὁποία ἐγένετο κυρίως ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, τὰ κατώτερα στρώματα τῶν λαῶν καὶ μάλιστα οἱ πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν ζῶντες χωρικοὶ δὲν ἔπανσαν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ ἐπίσημον ἡμερολόγιον νὰ διατηροῦν καὶ νὰ μεταχειρίζωνται πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τρόπους παλαιότερους, τοὺς ὁποίους ὁ σημερινὸς λαογράφος ἐρευνητῆς δύναται νὰ εὕρῃ καὶ καθ' ἑαυτούς, συνήθως ὁμως κεκρυμμένους ὑπὸ τὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ὀνομάζει τοὺς μῆνας, τὰς ὥρας καὶ τὰς ἡμέρας.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΩΡΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ, ΜΗΝΩΝ ΚΤΛ.

Εἰς τὸν νέον ἑλληνικὸν λαὸν αἱ ὥραι τοῦ ἔτους εἶναι τέσσαρες, φέρουν δὲ ὀνόματα, ἄλλα μὲν ἀρχαῖα, ἄλλα δὲ νεώτερα, πλασθέντα ἐπὶ μιᾷ τῶν ἀνωτέρω βάσεων. Οὕτως ἔχομεν τὸν χειμῶνα, ὄνομα ἀρχαῖον, τὴν ἀνοιξή, ὄνομα πλασθὲν ἐκ τῆς προόδου τῆς βλαστήσεως, διότι κατ' αὐτὴν ἀνοίγουν τὰ λουλούδια, τὸ καλοκαίρι, ἐκ τῆς κρατού-

σης καλοκαιρίας, καὶ τὸ φθινόπωρο ἢ χινόπωρο ἢ κλινόπωρο ἢ μοθόπωρο κττ. ἢ ὑστεροκαίρι, στεροκαίρι καὶ εἴ τι ἄλλο, ὀνόματα, ἐκ τῶν ὁποίων, τὰ μὲν πρῶτα εἶναι ἀρχαία κληρονομία, τὰ δὲ τελευταῖα νεώτερα, πλασθέντα κατὰ τὸ καλοκαίρι καὶ δηλοῦντα τὴν σχετικὴν αὐτοῦ ἐξακολούθησιν καὶ κατὰ τοὺς μῆνας, τοὺς ὁποίους περιλαμβάνει τὸ φθινόπωρον.

Πλὴν ὅμως τῶν ὥρων τούτων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καθορίζει καὶ ἄλλας διαφόρους ἐποχάς, μακροτέρας ἢ βραχυτέρας, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκ τῆς βλαστήσεως, τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τοῦ βίου τῶν ζώων, τῶν ἀστέρων καὶ τῆς λατρείας. Οὕτω π.χ. συνήθως ἀκούει κανεὶς φράσεις, οἷον *στὰ κεράσια, στὰ σταφύλια, στὰ κράνα, στὰ κολοκύθια* κττ., δι' ὧν ὁ λαὸς καθορίζει τὸν ἀντίστοιχον πρὸς τὰς ὁπώρας ταύτας χρόνον. Συμφώνως πρὸς αὐτὰ καὶ οἱ πνέοντες ἐτησῖαι διακρίνονται εἰς μελέμια τῷ φρούτῳ καὶ μελέμια τῷ σταφυλιῷ (Νάξος). Τοιαύτας φράσεις ἀνευρίσκει κανεὶς καὶ εἰς διαφόρους παροιμίας, οἷον *ἀπ' τὸ Μάη ὥς τὰ κεράσια, ἀπ' τὸ Μάη ὥς τὰ σταφύλια, ἀπ' τὸ θέρος ὥς τὸ ἔλιές* | *δὲν ἀποσπέρνῃ τὸ ἀνυλῖές* | *ἐβγήκε τὸ ροδάκινο ἄρχισε τὸ ρυγῆρι* κτλ. Ἐκ διαφόρων γεωργικῶν ἐργασιῶν καθορίζονται αἱ ἐποχὴ, *πρὸ θέρος στὰ κράνα, πρὸν τῶν σταφυλῶν* κττ. Ἐκ τοῦ βίου τῶν ζώων δὲν ἐπιδέχονται φράσεις, ἔχομεν ὅμως παροιμίας καὶ γεωργικὰ παραγόμενα οἷον *τζίτζικας ἐλάλησε* | *πάρτε τὰ δρεπάνια σας* | *μὴ σᾶς γελᾷ ὁ μπρακακᾶς, μῆτε τὸ χελιδονάκι* | *ἂν δὲν λαλήσῃ τζίτζικας δὲν εἶναι καλοκαιράκι*. Ἐκ τῶν ἀστέρων ἡ πούλια εἶναι κυρίως ἡ καθορίζουσα ἐποχὴν, ὥς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· ὅθεν καὶ ἡ φράσις, *ἔπεσ' ἡ πούλια στὴ θάλασσα*, καὶ ἡ παροιμία, *ὄντας ἡ πούλια βασιλεύει, ὁ καλὸς ζευγολάτης ἀποσπέρνει* | *κι οὔτε ἰσοπάνης στὰ βουνά, οὔτε ζευγᾶς στοὺς κάμπους*. Ἐκ τῆς λατρείας εἶναι τέλος συνήθεις οἱ καθορισμοί, τὸ *Πάσχα*, ἢ τῇ *Λαμπρῇ*, *ξώπασχα* ἢ *ξώλαμπρα*, τὰ *Χριστοῦγεννα* ἢ τοῦ *Χριστοῦ*, τὶς *Ἀποκριές*, τῆς *Παναγίας* καὶ συνηθέστερον τὴν *Μεγάλῃ* *σαρακοστή*, τὸ *Δεκαπενταῦγουστο*, τὸ *Σαραντάμερο* καὶ εἴ τις ἄλλος, δι' ὧν καθορίζεται ὁ ἀντίστοιχος πρὸς τὰς ἐορτὰς καὶ τὰς νηστείας χρόνος. Ἐκ τῶν ἁγίων διὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου σπουδαιότατοι εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ὁ μὲν πρῶτος ὥς ἀρχὴ τῆς καλοκαιρινῆς ἐποχῆς, ὁ δὲ δεύτερος ὥς ἀρχὴ τῆς χειμερινῆς. Οὕτω διχοτομοῦσι τὸν ἐνιαυτόν, καθ' ὃν τρόπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἄλλοις λαοῖς αἱ πλειάδες. Εἶναι δὲ οἱ χρόνοι τῶν ἐορτῶν τούτων, δη-

λαδὴ ἡ 23^η Ἀπριλίου καὶ ἡ 26^η Ὀκτωβρίου, ἡ ἐποχὴ τῆς συνάψεως συμβολαίων καὶ μισθώσεων εἴτε κτημάτων εἴτε ἀνθρώπων ¹.

Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν εἰς τὸν λαὸν τῶν χωρίων ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν ἐπήγασαν. Βεβαίως δὲν εἶναι ἄγνωστα τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπισήμου ἡμερολογίου, ὅσον καὶ ἂν παρουσιάζονται γλωσσικῶς κατὰ τόπους ἡλλοιωμένα, καὶ τινα δὲ καὶ παρητυμολογημένα, ὥς *Γεννάρης*, *Φλεβάρης* κτλ. Συνηθέστερα ὅμως πολὺ εἶναι νεώτερα ὀνόματα, πλασθέντα ἐκ τῆς βλαστήσεως καὶ τῶν καρπῶν, τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τῆς μετεωρολογικῆς καταστάσεως, τῶν πτηνῶν καὶ ἰδίως τῶν ἑορτῶν. Οὕτως ἔχομεν τὰ ὀνόματα *Ἀνοιξιάτης*, διὰ τὸν Μάρτιον, *Κερασάρης*, *Τριανταφυλλᾶς*, *Δούλονδος*, *Πράσινος* διὰ τὸν Μάιον, *Κερασάρης* ἐνιαχοῦ καὶ διὰ τὸν Ἰούνιον, *Γιαιστής* διὰ τὸν Ἰούλιον, διότι γιαιλίζουν τὰ σταφύλια, ἔπειτα *Θεριστής*, *Ερινιαστής* διὰ τὸν Ἰούνιον, *Ἀλωνιστής*, *Χορτοκόπος*, *Κοιτοβέρης*, διὰ τὸν Ἰούλιον, *Συκολόγος*, *Τρυγητής* διὰ τὸν Ἀύγουστον, *Πετμεζᾶς*, *Σποράρης*, *Τρυγητής* καὶ *Τρυγομηνᾶς* διὰ τὸν Σεπτέμβριον, *Σπαρτής*, *Τρυγομηνᾶς* διὰ τὸν Ὀκτώβριον, *Νιότης*, *Σποράς*, *Σποριάς*, *Μεσοποκτής*, *Αὐροπομηνᾶς*, *Τρυγομηνᾶς* διὰ τὸν Νοέμβριον, *Αὐλοστής*, *Αὐλοστής* διὰ τὸν Φεβρουάριον, *Φυτευτής* διὰ τὸν Μάρτιον κτλ.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν εἶναι ἀπὸ τῆς πανταχοῦ διὰ τὸν αὐτὸν μῆνα, πολλάκις δὲ ὄνομα δηλωτικὸν τῆς αὐτῆς γεωργικῆς ἐργασίας ἀποδίδεται ἄλλαχού εἰς ἄλλον μῆνα. Τὸ τοιοῦτον ἐξηγεῖται ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος κατὰ τόπους, ἔνεκα τῆς ὁποίας αἱ αὐταὶ γεωργικαὶ ἐργασίαι ἄλλαχού ἄλλοτε γίνονται, προῖμώτερον ἢ ὀψιαίτερον. Οὕτω τὰ τοιαῦτα τῶν μηνῶν ὀνόματα ἀποτελοῦν στοιχεῖα χρήσιμα οὐ μόνον διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς διαφόρους τόπους, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς φυσιοδίφας, τοὺς μελετώντας τὰ τῆς βλαστήσεως κατὰ διαφόρους χώρας.

Ἐκ τῆς μετεωρολογικῆς καὶ κλιματολογικῆς καταστάσεως ἔχομεν ὀνόματα, οἷον *Κρυαρίτης* διὰ τὸν Ἰανουάριον, *Καλομηνᾶς* διὰ τὸν Μάιον, *Παχυστής* διὰ τὸν Ὀκτώβριον, *Βροχάρης*, *Ἀνακατωμένος* διὰ τὸν Νοέμβριον καὶ τὰ μεταφορικὰ *Παλου-*

1) Τὴν τοιαύτην διαίρεσιν εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ ὅποιοι ὀνομάζουν τὰς δύο ἑορτὰς Χίντρελλές τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ Κάσιμ τὸν Ἅγιον Δημήτριον, ἀριθμοῦν δὲ ἀπ' αὐτῶν τὰς ἡμέρας κατὰ προϊοῦσαν ἀρίθμωσιν, ὥς ἀριθμεῖ ὁ Ἡσίοδος ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν τροπῶν, συνάπτοντες πρὸς τὴν ἀρίθμωσιν καὶ διαφόρους μετεωρολογικὰς παροιμίας.

κοκαΐτης, Γδάρτης, Κλαφομάρτης, Πεντάγνωμος καὶ εἴ τι ἄλλο διὰ τὸν Μάρτιον.

Ἐκ τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν ἔχομεν τὸ ὄνομα Ὁρτυκολόγος διὰ τὸν Σεπτέμβριον.

Συνηθέστατα εἶναι τὰ ἐκ τῶν ἐορτῶν καὶ τῶν ἀγίων ὀνόματα, οἷον *Καλαντάρης* διὰ τὸν Ἰανουάριον, *Ἀγιοωργιάτης* καὶ *Λαμπριάτης* διὰ τὸν Ἀπρίλιον, *Σταυριώτης* διὰ τὸν Σεπτέμβριον, *Ἀθδημητιάτης* διὰ τὸν Ὀκτώβριον, *Ἀηστράτης*, *Ἀηαντριάς*, *Ἀη-ταξιάρχης*, *Ἀηφιλιπιάτης* διὰ τὸν Νοέμβριον, *Ἀηνικόλας*, *Χριστός*, *Χριστουγεννιάτης* διὰ τὸν Δεκέμβριον κτλ.

Τελευταῖον ἔχομεν ὀνόματα καὶ ἐκ τοῦ μήκου, διὰ τὸν Φεβρουάριον, *Μικρός*, *Κούντουρος*, *Κουτσός*, *Κουτσοφλέβαρος*· κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς αὐτὸν ἐκλήθη καὶ ὁ Ἰανουάριος *Τρανός*, *Μεγάλος μήνας* ἢ *Μεγαλομηνᾶς*, ἐνῶ πραγματικῶς δὲν εἶναι μεγαλύτερος τῶν ἐχόντων 31 ἡμέρας.

Ὀνόματα ἐβδόμων ἡμερῶν, καθ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω, πλὴν τῶν κατεργασμένων ἀπὸ τῆς λατρείας, τῆς *Τυ-μῆς*, τῆς *Κυριακῆς* βδομάδας, τῆς *Μεγάλης* βδομάδας, δὲν ἔχομεν.

Ἡμερῶν ἐπίσης ὀνόματα ἡμετέρεα δὲν ἔχομεν εἰμὴ σπο-ραδικά τινα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ *Προμηνία*, ἀλλαχοῦ *Μηναλλάγια*, *Καταμῆνα* ἢ *Καταμηνάτα*, αἱ πρῶται δηλ. τρεῖς, ἕξ, δώδεκα ἢ καὶ δέκα τέσσαρες κατὰ τόπους ἡμέραι συνήθως τοῦ Αὐγούστου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τοῦ Ἰανουαρίου ἢ τοῦ Ἰουλίου ἀπὸ τῆς 20ης αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἐκάστη ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν ἀκολουθῶν μηνῶν καὶ τῶν ὁποίων παρατηρεῖται μετὰ προσοχῆς ἢ μετεωρολογικῇ κατάστασις, διότι θεωρεῖται ὡς προσημαίνουσα τὸν καιρὸν τοῦ ἀντιστοίχου αὐτῆς μηνός· λείψανον παλαιῶν ἀστρολογικῶν δοξασιῶν καὶ μαντικῶν τρόπων.

Ἐπειτα εἶναι οἱ *Δρίμες*, αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐνιαχοῦ καὶ τοῦ Μαρτίου, αἵτινες θεωροῦνται ἀκατάλληλοι διὰ πᾶσαν ἐργασίαν καὶ ἰδίως διὰ τὴν πλύσιν ἐνδυμάτων, κοπὴν ξύλων κτλ., τὰ ὅποια φθειρόνται. Ἀνήκουν δὲ καὶ αὐταὶ εἰς τὸν κύκλον τῶν αὐτῶν ἀστρολογικῶν δοξασιῶν¹.

Ἐπειτα εἶναι ἐνιαχοῦ ἡ *Κλειδοχρονιά*, ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ λείψανον τῆς κατὰ τὸν Σεπτέμβριον ἐνάρξεως τοῦ ἔτους καὶ τῶν ἰνδικτιόνων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἢ *Καλο-*

1) Περὶ τῶν *Δριμῶν* βλ. τὸ σχετικὸν ἄρθρον μου ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ., τόμ. 6 (1928), σ. 189 γ.

χροιά, ὡς ὀνομάζεται ἐν Σύμῃ, ἢ Τοῦ χρονογράφου ἐνιαχοῦ, διότι πιστεύεται, ὅτι ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἀρχὴν τοῦ ἔτους, ὁ Χάρος γράφει ὄλους, ὅσοι θὰ πεθάνουν τὸν χρόνον.

Ἔπειτα Οἱ μέρες τῆς γραιᾶς, ὅπως λέγονται αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου ἐκ τῆς παραδόσεως περὶ τιμωρίας τῆς ἐξυβρισάσης τὸν Μάρτην γραιᾶς.

Ὄνόματα ἔχουν καὶ αἱ ἡμέραι τῆς πρώτης ἑβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς, τῆς λεγομένης Καθαρῆς βδομάδας, Καθαρὴ Δευτέρα ἢ Καθαροδευτέρα καὶ ἐνιαχοῦ Τσαγκαροδευτέρα, Καθαρὴ Τρίτη κτλ., καθὼς καὶ αἱ τῆς τελευταίας, τῆς λεγομένης Μεγάλης βδομάδας ἢ Μεγαλοβδόμαδου, Μεγάλῃ Δευτέρα, Μεγάλῃ Τρίτῃ κτλ. Ἔπειτα ἡ Τσικνοπέφτη, ἡ πρὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεων Πέμπτη κτλ. Ἐνιαχοῦ καὶ αἱ ἑβδομάδες τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς φέρουν τὸ ὄνομα Καλογορέα.

Ἄξια παρατηρήσεως ἐπίσης εἰσὶν ἡ ἀνάστα καὶ αἱ φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς διακρίνει εἰς ἀναθρομίσματα τὸ ἡμερονοκτίον καὶ ὀνομάζει τὰς ὥρας αὐτῶν κατὰ τὴν διάθεσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὀνόματάς τὰ ὅποια ἔχουσιν ἰσχυρὰν ἐν τῷ λαῷ. Οὕτως ἔχομεν πρῶτον τὴν ὥραν τῆς νύκτος, ἀναθρομίσματα, σύμπουρα, νυχτοξομερώματα, ἀκολουθοῦν τὰ μεσημεριμίσματα, γλυκοφέγγισμα, τὰ χαράματα, ἡ αὐγή, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ ὅποια τοῦ ἡλίου ἢ τὰ ἡλιοβαλίσματα. Ἐχομεν ἔπειτα τὸ πουργὸ ἢ πρωῒ καὶ μετ' αὐτὸ ἐνιαχοῦ τὸ κολατσιὸ ἢ ὥρα τσικαλιοῦ, τὸν περὶ τὴν 9ην δηλ. χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἐργάται τρώγουν τὸ πρόγευμα. Ἀκολουθεῖ τὸ μεσημέρι, τὸ ὁποῖον πολλαχοῦ καλεῖται γίωμα ἐκ τοῦ κατ' αὐτὸ φαγητοῦ¹, ἔρχεται ἔπειτα τὸ ἀπόγεμα ἢ δειλινὸ ἢ μερέτι ἢ μερέντε, καθ' ὃ πάλιν τρώγουν κατὰ τὸ θέρος, ἔπειτα κατὰ σειρὰν τὸ βράδυ, τὸ ἡλιοβασίλεμα ἢ ἡ ὥρα πὸν βοντᾶ ὁ ἥλιος, τὸ σούρουπο ἢ μούχρωμα καὶ τὰ σύννυχτα ἢ σύσκοτα. Ἡ νύξ ἔχει τὰ μεσάνυχτα καὶ τὸ πρωῒνὸν τμήμα, ὅταν λαλοῦν τὰ κοκόρια κ' ὕστερα.

Ἐν Κρήτῃ εἰς τοὺς ποιμένας ἔχομεν διαιρέσεις τοῦ ἡμερονυκτίου καὶ ὀνόματα ἐκ τῶν ποιμενικῶν ἐργασιῶν, οἷον ὥρα νεροῦ, ὃ περὶ τὴν 10ην χρόνος, καθ' ὃν ποτίζουν τὰ ζῶα· σταλιστό, ἡ ὥρα πὸν σταλίζον τὰ δὲ περὶ τὴν μεσημβρίαν· ξεσταλισμός ἢ ξεστάλισμα ἢ ξέσταλος ἢ ὥρα ξεσταλοῦ, ἡ ὥρα καθ' ἣν γίνεται τὸ ξεστάλισμα μετὰ

1) Ἐν Πόντῳ ὁλημερὸς λέγεται ὁ περὶ τὴν μεσημβρίαν χρόνος συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς.

μεσημβρίαν· *πρῶτος σαλεμός, δεύτερος σαλεμός, αἱ ὥραι τῶν νυκτερινῶν μετακινήσεων καὶ βοσκῶν· στεσὰ δὲ ὅταν στέκωνται τὴν νύκτα πρὸς ἀνάπausιν.*

Περίεργα εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν διαιρέσεων τοῦ ἡμερονυκτίου ἐν Βιθυνίᾳ, *ὥρα πὸν σχολάζουνε τὰ παιδιὰ, ἡ μεσημβρία· ὥρα πὸν σημαίνει ὁ παπᾶς, τὸ ἀπόγευμα περὶ τὴν 3ην ἢ 4ην· ὥρα πὸν σβήνουνε τὰ κεριά, ἡ ὥρα τοῦ ὕπνου, 3η ἢ 4η μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου· ὥρα τοῦ μεσανύχτου, ὥρα πὸν λαλοῦν οἱ πετεινοί, χαράματα, ξημερώματα.*

Ἐνιαχοῦ εἰσηλθόν ὀνόματα καὶ ἐκ τῶν Τούρκων, παρ' οἷς τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ἡμερονυκτίου συνοδεύονται καὶ ὑπὸ προσευχῆς, οἷον *σαμπάχ ναμάζι, ὁ ὁρθρος, ἐκ τῆς πρωτῆς προσευχῆς· üstü, ἡ μεσημβρία· κιντί, ἡ δέιλη· ἀξιάμ ναμάζι, ἡ ἑσπερινή προσευχή καὶ jattsi ἡ κατάκλισις.*

Ὡς πρὸς τὴν μέτρησιν τῶν ὡρῶν, ὁ λαὸς μεταχειρίζεται τὴν μὲν ἡμέραν τὴν θέσιν τοῦ ἡλίου, τὴν δὲ νύκτα τοὺς ἀστέρας. Σημεῖα δὲ σταθερὰ μετρήσεως διὰ τὸν καιρὸν εἶναι ἡ ἀνατολή, ἡ μεσουράνησις καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου. *ὅπως ἀναταί, δύο ὥρες νύκτα, τρεῖς ὥρες νύκτα κτλ. διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς ὥρας· αἰὰ πρῶτα, πρῶτο μέρα· διὰ τὰς μετὰ τὴν ἀνατολὴν, δύο ὥρες ὡς τὸ μεσημέρι, μιὰ ὥρα ὡς τὸ μεσημέρι, ὁ ἥλιος ἀνατέλλεται ἢ στέκεται καταμεσημερὶς ἢ εἶναι σιὸ ζύγι τῆς ἡμέρας διὰ τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν· τσάκισε (ἢ ἔγυρε) ὁ ἥλιος (ἢ ἡ μέρα ἢ ἡ μπαλάντσα), τοῦ ἡλιοῦ τὸ ἀπόκλωσμα, διὰ τὰς μετὰ τὴν μεσημβρίαν περὶ τὴν 2αν ὥρας· δνὸ ὥρες ὡς τὸ βράδυ ἢ δνὸ ὥρες ἡμέρα (δηλ. πρὶν δύσῃ ὁ ἥλιος) διὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας· μιὰ ὥρα νύκτα κτλ. διὰ τὰς μετὰ τὴν δύσιν ὥρας, ὡς καὶ διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς.*

Ἐκ τῶν ἀστέρων ἔχομεν τοὺς καθορισμούς, *ἅμα σκάση ἡ Πούλια, ἅμα σκάση ἡ Ἀλετροπόδα κττ.* Πλὴν τούτων κατὰ τὴν ἡμέραν γίνεται χρῆσις καὶ τῆς μετρήσεως τοῦ ὕψους τοῦ ἡλίου ὑπεράνω τοῦ ὁρίζοντος, καὶ ἀκούει κανεῖς συνήθως φράσεις, οἷον *Οὐ! πέρασε ἡ ὥρα, ὁ ἥλιος πῆγε τρία καλάμια ψηλά, θέλει δνὸ καλάμια ἀκόμα γιὰ νὰ βασιλέψη.* Πλὴν τῶν καλαμιῶν γίνεται χρῆσις καὶ τῶν λέξεων *μπόγια, κοντάρια, κονταρόξυλα, βουνκέντρες, τριχιές, ὀργνιές, πῆχες, μπράτσα.*

Ἐξ ὧσων μέχρι τοῦδε εἵπομεν ἀποδεικνύεται ἡ σπουδαιότης τῆς

1) Αἱ αὐταὶ φράσεις καὶ διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς ὥρας.

μελέτης τῶν ὀνομάτων τῶν ὥρων, μηνῶν κτλ., περὶ τῆς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν. Τὰ ὀνόματα ταῦτα οὐ μόνον μᾶς παρέχουν τὸ σύστημα τῆς διαιρέσεως τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον, ἔχον τὰς ρίζας εἰς αὐτὸν τὸν βίον τοῦ λαοῦ, συνεχίζει τὴν ζωὴν του παρὰ πᾶσαν τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἡμερολογίου ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ δύνανται, ἐὰν μάλιστα αἱ ἀναγραφαὶ τῶν ὀνομάτων συμπληροῦνται καὶ δι' ἐπιτοπίων σχετικῶν πρὸς ἕκαστον ὄνομα παρατηρήσεων, ἐξ ὧν τοῦτο ἐρμηνεύεται, νὰ χρησιμεύουν καὶ ὡς πηγὴ ἐξαιρετος καὶ διὰ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον καὶ τὰς δοξασίας καὶ τὴν λατρείαν ἀκόμη τοῦ λαοῦ, καθὼς καὶ διὰ τὴν φύσιν τῆς χώρας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῇ.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τοιούτων ὀνομάτων πλήρης καὶ ἀρκετὴ νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ σχετικῶν παρατηρήσεων, ἐρμηνευτικῶν ὁποῖα. Δυστυχῶς συστηματικὰς συλλογὰς τοιούτων ὀνομάτων οὐκ ἔχουμεν.

Συλλογὰς μόνον ὀνομάτων μετὰ ὥρων ἀρχαίως, τῶν αἰώνων ὡς αἱ πλείσται ἀνεῦ τῶν ἀπαραιτήτων παρατηρήσεων. Ταύτας προσεπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ ὁ ΛΘ. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ: Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ νεοελληνικῇ, ἐν Ἀθήναις αὐτῇ. Εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην συμπληρώσεις ἐδημοσίευσεν εἰτα ὁ ἴδιος ἐν Ἀναγραφῇ, τόμ. Β', σ. 204 κέ. καὶ ὁ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ αὐτ., σ. 506 κέ. καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλους τόμους.

[Διὰ τὰ νεώτερα βλ. τὴν βιβλιογραφίαν τῆς σ. 348 τοῦ παρόντος βιβλίου τὴν ἀναφερομένην εἰς τὰ κύρια ὀνόματα, ἐπώνυμα, παρωνύμια κλπ. Εἰδικώτερον βλ. τὰς μελέτας τοῦ Α. Ι. ΘΑΛΩΡΗ, Τὰ ἐκφραστικὰ μέσα προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου τοῦ ἡμερονυκτίου στὴν ἀρχαίαν, μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ, Θεσσαλονίκη 1959 καὶ ΘΑΝ. Π. ΚΩΣΤΑΚΗ, Ἐκφραστικὰ μέσα γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου στὰ Τσακωνικά, Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 27 - 65].

VI. ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΖΩΩΝ, ΣΚΕΥΩΝ, ΟΙΚΗΣΕΩΝ, ΠΛΟΙΩΝ, ΛΕΜΒΩΝ ΚΤΛ.

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ αὕτῃ μυθοπλαστικὴ φαντασία, ἡ ὁποία δίδουσα ζωὴν καὶ πρόσωπον εἰς τὴν φύσιν, ἔμψυχον καὶ ἄψυχον, ἐγέννησε τὰς ποικιλότητας παραδόσεις, ἀπέδωκε καὶ εἰς τὰ περιβάλλοντα τὸν ἄνθρωπον ζῶα καὶ πράγματα, μεθ' ὧν συζῇ καὶ τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται, ἰδιότητος καὶ ἐνεργείας συνειδητὰς καὶ χαρακτῆρα, μετέπλασε δηλαδὴ

αὐτὰ εἰς ὄντα προσωπικά, εἰς τὰ ὁποῖα ἀκολούθως ἔδωκε καὶ προσωπικὸν ὄνομα. Τοιαῦτα προσωπικά ὀνόματα ζῴων καὶ πραγμάτων εὐρίσκονται εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Εἶναι δὲ ἀξιόλογος ἡ μελέτη αὐτῶν, ὅχι μόνον ὡς προϊόντων τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Ὁ λαὸς δὲν αἰσθάνεται ὡς ὄντα προσωπικά καὶ δὲν δίδει ὀνόματα εἰμῇ εἰς τὰ ζῶα καὶ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν μεταχειρίζεται καὶ ἀγαπᾷ καὶ αἰσθάνεται τρόπον τινὰ συνδεδεμένα μετὰ τῆς ὑπάρξεώς του. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ μᾶλλον ἀξιόλογα ὀνόματα διὰ τὸ αἶσθημα καὶ τὴν φαντασίαν δι' ἕκαστον ζῶον ἢ πρᾶγμα, θὰ εὔρη τις ἐκεῖ, ὅπου τοῦτο κατ' ἐξοχὴν θεωρεῖται πολύτιμον. Οὕτως ὀνόματα κυνῶν πολλὰ καὶ ποικίλα καὶ ἀξιόλογα δὲν δύναται κανεὶς νὰ εὔρη, εἰμῇ εἰς λαὸν ποιμενικὸν καὶ μάλιστα κυνηγετικόν, ὅπου ὁ κύων ἀποτελεῖ σύντροφον τοῦ βίου καὶ ἀπαραίτητον, ὀνόματα ἵππων εἰς ἕνα λαὸν ἵπποχαρῆ, ὀνόματα πτερυγίων εἰς ἕνα λαὸν πολεμικόν, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ ὄπλον εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅπλις, ὀνόματα ἰσχυρίων εἰς ἕνα λαὸν ἀνδροπῆ, ὀνόματα ὄντων ἐν τῇ γῇ.

Τὰς προσωπικοὺς τίτλους τούτους τάσεις, προκειμένου περὶ ζῴων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐνίσχυσε καὶ ἡ ἀνάγκη πολλάκις τῆς διακρίσεως, ἡ ὁποία παρουσιάζεται ὅσαςκις πρόκειται περὶ πλειόνων ἰδίᾳ ζῴων, ζώοντων ὑπὸ ἕνα ποιμένα ἀγεληδόν, οἷον βοῶν, αἰγῶν, προβάτων.

Ἀπορρέουσι δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πηγῶν, ἀλλὰ συνήθως ἐκ τῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχει ἡ ἐπιθυμεί ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχη τὸ ὀνομαζόμενον. Οὐχὶ σπανίως δὲ εἶναι μεταφορικά ἐκ προσώπων ἢ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωποῦν διὰ τὸν ὀνομάζοντα ιδιότητά τινα.

Β'. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΖΩΩΝ ΚΤΛ. ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑ

α') Ὀνόματα κυνῶν.

Ἡ συνήθεια νὰ δίδωνται ὀνόματα εἰς τοὺς κύνας ἦτο πολὺ διαδεδομένη εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἔχομεν δὲ ἀρκετὰ τοιαῦτα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Οὕτως ἔχομεν τὰ ποιητικὰ ὀνόματα τῶν κυνῶν τοῦ Ἀκταίωνα, τὰ ὁποῖα παραδίδει ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ὀβίδιος καὶ ὁ Ὑγῖνος, καὶ τὰ ὁποῖα, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ποιητικά, δὲν δύνανται παρὰ νὰ ἔχουν κάποιαν σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν συνήθειαν. Ὀνόματα κυ-

νῶν παραδίδει ἐπίσης ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Κυνηγετικῷ αὐτοῦ (VII), σποραδικῶς δ' εὐρίσκονται καὶ παρ' ἄλλοις συγγραφεῦσιν. Ἐπίσης ἄρκετὰ εὐρίσκονται καὶ εἰς ἐπιγραφὰς καὶ ἰδίᾳ ἐπιγραφὰς ἀγγείων ἑλληνικὰ δὲ καὶ ρωμαϊκὰ παρὰ Columella¹.

Τὰ πλεῖστα τούτων προέρχονται ἐκ διαφορῶν ιδιοτήτων, οἷον τοῦ χρώματος, τῆς τριχώσεως, τῶν σωματικῶν ἐλαττωμάτων, τῆς ἰσχύος, τῆς ταχύτητος, τῆς δεξυτερκείας, καθὼς καὶ ἐκ δεξιοτήτων καὶ τρόπων τοῦ βίου. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Μελάνιος*, *Λεύκιος*, *Μελαγχαίτης*, *Μελάμπους*, *Στικτή*. 2) ἐκ τῆς τριχώσεως, *Στίλβων*, *Αἶθων*, *Δάχνη*. 3) ἐκ τῶν ὀδόντων, *Ἀγριόδους*. 4) ἐκ τῆς ἰσχύος, *Ὀβριμος*, *Ἀλκη*, *Στερρός*, *Σθένων*. 5) ἐκ τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς ὠκυποδίας, *Δρόμιος*, *Εὐδοος*, *Εὐδρομος*, *Θοός*, *Ὠκυπέτης*, *Ὠκυδρόμη*, *Ἀργος*, *Πόδαργος*, *Ποδῆς*. 6) ἐκ τῶν τρόπων τοῦ βίου, *Ὀρειάς*, *Ὀρίβασος*, *Ὀρεσίτροφος*, *Νάπη*. 7) ἐξ ἄλλων διαφορῶν ιδιοτήτων, *Μάχιμος*, *Ἀγριος*, *Παμφάγος*, *Αἴμων*, *Αρκεύς*, *Ἰχνεύς*, *Ἰχνοβάτης*, *Μαρψίας*, *Νεβροφόνος*, *Θηροφάγος*, *Κρήρων*, *Φύλαξ*, *Υλάκτωρ* κτλ.

Πολλὰ εἶναι παρὰ Ξενοφῶντος καὶ μεταφρασημένων οὐσιαστικῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια πάντα παραλαμβάνει τριχῶς ὁ συγγραφεὺς ἰδιοτήτας ἢ ἔργα τῶν κυνῶν, ὡς *Πύλη*, *Χυμός*, *Ὀργή*, *Χαρά*, *Γνώμη*, *Ὀρμή*, *Ἀλή*, *Κραύγη*, *Ἰχνη*, *Προσούρα*, *Τάξις* κττ. Συχνὰ εἶναι καὶ τὰ μεταφορικά, οἷον *Κόρσις* διὰ τὴν μελανότητα, *Αὔρα*, *Δαῖλα*, *Ζέφυρος*, *Βορέας*, *Γοργῶ* διὰ τὴν ταχύτητα, *Τίγρις*, *Λέαινα* διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀγριότητα κτλ. Συνήθη τέλος εἶναι καὶ τὰ ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς, οἷον *Λάκων*, *Λάκαινα*, *Σῦρος* κτλ. Εὐρίσκονται δὲ καὶ κάπως ἀνθαίρετα ὀνόματα ἐξ ὀνομάτων θεῶν ἢ μυθικῶν προσώπων, ὡς *Ὀδρανία*, *Ἀρέθουσα* καὶ εἴ τι ἄλλο.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις τὰ ὀνόματα τῶν κυνῶν προέρχονται ἐκ φυσικῶν ἢ ψυχικῶν ιδιοτήτων ἢ ἐκ μεταφορῶν. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Μαυρίκος*, *Μοῦρκος*, *Λιάρι* (κατὰ τὸ ἥμισυ λευκὸς καὶ μέλας), *Κοκκίνης*, *Παρδάλ'*, *Κανέλα*, *Νταβέλι* (παρδαλός), *Φοινίκου*. 2) ἐκ τοῦ μεγέθους, *Πίσκος*, ὁ μικροῦ ἀναστήματος. 3) ἐκ τῆς τριχώσεως, τοῦ

1) De re rustica VII, 12. Πρβλ. DAREMBERG - SAGLIO ἐν λ. *Canis*. Περί τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκιακῶν ζῴων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐν γένει JESCHONNEK, De nominibus quæ Græci pecudibus domesticis indiderunt, Diss. von Königsberg 1885.

σχήματος τῆς οὐράς κτλ., *Μαλιαρός*, *Φουντούλα* κτλ. 4) ἐκ τῆς ἡλικίας, *Παπούλι*. 5) ἐκ τῆς καταγωγῆς, *Βέζας*, ὃ ἐκ τῆς στάνης τοῦ *Βέζα*, *Βλάχα*. 6) πολλὰ μεταφορικά, οἷον *Κοράκι*, *Ἀράπ'ς*, *Περδίκ'* διὰ τὸ χρώμα, *Σπίθα* διὰ τὴν ταχύτητα, *Τζιαβέλας*, *Γραβάνης*, *Λιάπης*, *Γκιολέκας* ἐν Ἡπειρῷ διὰ τὸ ἄγριον τοῦ ἡθους, οἷον εἶχον οἱ ὀνομαζόμενοι λησταί.

Εἰς τὰς πόλεις δὲν εἶναι σπάνια καὶ ἄνθρωπων ὀνόματα ἰδίως θηλυκά, ὥς *Ρόζα*· συνηθέστατα δὲ τὰ ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, οἷον *Ἀρης* καὶ ἰδίως τὸ ὄνομα τοῦ ὀμηρικοῦ *Ἐκτορος*. Ἐπίσης καὶ ὀνόματα ξένα, οἷον *Ζίπ*, *Μπὸν* κττ.

Συλλογὰς ὀνομάτων κυνῶν δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, εἰμὶ ἐλαχίστας χειρογράφους ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ.

β') Ὀνόματα ἵππων, ἡμιόνων, ὄνων.

Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων καὶ τῶν ἡμιόνων ἀρχαίοις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπίσης προήρχοντο ἐξ ἰδιοτήτων καὶ μεταφορῶν, τῆς πατρίδος κττ. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Ζάνος*, *Πύρος*, *Πυρίας*. 2) ἐκ τῆς καταγωγῆς, *Πυροκομῆ*, *Πυροκομῆ*. 3) ἐκ τῆς ταχύτητος καὶ ὁρμῆς, *Γοργάς*, *Θόας*, *Πόδαγρος*, *Ἀσχετος*. 5) ἐκ τῶν ἰσοτήτων ἰδίως εὐφημα ὀνόματα διὰ τοὺς ἵππους τῶν ἵπποδρομῶν, *Ἀρέτη*, *Ἀρίων*, *Εὐθύδικος*, *Φερένικος*, *Νικοπόλεμος* κτλ.

Σημειωτέα καὶ τὰ ποιητικὰ ὀνόματα τῶν ἵππων τοῦ ἡλίου *Πυρόεις*, *Ἐφῶς*, *Αἶθψ*, *Φλέγων*. Πολλὰ εἶναι καὶ τὰ μεταφορικά, *Ἀετός*, *Αἶθνη*, *Αἶθνια*, *Ἀστραπή*, *Κόραξ*, *Βροντή* κτλ., καθὼς καὶ τὰ αὐθαίρετα, τῶν ὁποίων τὴν προέλευσιν δυσκόλως δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, οἷον *Λίας*, *Δικαία*, *Εὐθύδικος*, *Εὐτύχης*, *Ἰλαρός*, *Χρόνος* κτλ.

Ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἔχομεν ἐπίσης ὀνόματα ἵππων, ἀλλ' ἀραιά. Οὕτω π.χ. ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ μνημονεύει ἵππον τοῦ Ἀλεξίου *Σγουρίτην*.

Τὸ νεοελληνικὸν ὀνοματολόγιον τῶν ἵππων δὲν φαίνεται πολὺ πλούσιον. Ἡ δουλεία παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἵπποτροφίας. Οἱ χριστιανοὶ δυσκόλως ἠδύναντο νὰ τρέφουν καὶ νὰ ἱππεύουν ἵππους, περὶ ἀγώνων δὲ καὶ τῶν τοιούτων, τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσουν ποιητικωτέρας ὀνομασίας, παρὰ πολὺ περιορισμένος δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Τὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια ἔχω ὑπ' ὄψιν, στηρίζονται ὅλα εἰς τὸ χρώμα, οἷον *Ντουρῆς*, ὁ πυρρός, *Γρίβας*, ὁ σταχτερός, *Μαῦρος*, *Κα-*

ράς, *Ψαράς*, *Βλάχος*, *Μπάλιος*, ὁ ἀσπροκούτελος, *Ἀστέρω* ἡ φοράδα τοῦ Διάκου¹ κτλ. Εὐρίσκω δὲ καὶ ὄνομα *Γκαρεῆζους* τοῦτ' ἔστιν Οὐγγαρέζος, διδόμενον εἰς ἵππους ὑψηλοῦς.

Καὶ ἡμιόνων δὲ καὶ ὄνων ὀνόματα ἀνευρίσκομεν. Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τὸ ὄνομα τοῦ χωρικοῦ Εὐτύχους καὶ τοῦ ὄνου αὐτοῦ *Νίκωνος*, τὴν συνάντησιν τῶν ὀπείων ὡς ἀγαθὸν οἰωνὸν ἐθεώρησεν ὁ Ὁκτάβιος πρὸ τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας. Σημερινὰ ὀνόματα ἡμιόνων ἔχω ὑπ' ὅπιν ἐκ Καλαβρυτών, προερχόμενα ἐκ τοῦ χρώματος, οἷον *Ψαράς*, *Κοκκίνης*, *Κόρμπος*, καθὼς καὶ ὄνων, οἷον *Γκέσος*, *Λάγιος*.

γ') Ὀνόματα βοῶν, αἰγῶν, προβάτων.

Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν βοῶν, τῶν αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων, ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὀλίγα περιέσωσεν ὁ Θεόκριτος εἰς τὰ εἰδυλῖά του, τὰ ὅποια κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται ἐκ τοῦ χρώματος, οἷον *Κνάκων*, ὁ ξανθός, *Λευκίτας*, *Λέπαρος*, ὁ σπυρταῖος· εὑρεται δὲ καὶ τὸ ὄνομα *Κώνναρος* περὶ τράγου παρὰ τὸν ἄρκατον ἔχειν κωνοειδῆ κατὰ τὴν ἐομηνεῖαν τοῦ σκολιαστοῦ.

Παρονομαζομένην τὴν γενεάν οὐκ ἀπολείπει καὶ τὸν ἄρκατον οἱ ποιμένες τὰ ζῶα τῶν ποιμνίων τῶν ἐκείνου ἀρκετὰ πολυάριθμα, τοῦθ' ὅπερ, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, ἀποκρίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται οἱ ποιμένες τὰ διακρίνουν ἀπ' ἀλλήλων τὰ ζῶα τῆς ποιμνῆς των. Προέρχονται δ' ἐπίσης, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ χρώματος, τοῦ σχήματος τῶν κεράτων, τῶν ὠτῶν καὶ ἄλλων χαρακτηριστικῶν σωματικῶν ἰδιοτήτων.

Πλὴν τούτων ἔχομεν ὀνόματα καὶ ἐκ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ὡς καὶ ἀρκετὰ μεταφορικά. Οὕτως ἔχομεν ὀνόματα βοῶν· 1) ἐκ τοῦ χρώματος, ὡς *Κοκκίνης*, *Μπλάβος*, *Παρδάλης*, *Καράς*, *Μελίσσης*, *Μοντζούρης*, *Μαυρομάτης*, *Μαῦρος*, *Λιάρος*, *Λευκούρα* ἡ ἀγελάς, ἡ ἔχουσα τὴν οὐρὰν λευκὴν, *Πετρωτή*, ἡ ἔχουσα στίγματα λευκὰ καὶ σταχτερά, *Σουμαδία*, ἡ ἔχουσα λευκὸν πεταλοειδὲς τρίχωμα ἐπὶ τοῦ μετώπου κτλ. 2) ἐκ τοῦ μηνὸς ἢ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, οἷον ἐν Τήλῳ *Μαρτῆς*, *Γιαννάρης*· ἐν Νισύρῳ *Μάρτης*, *Ἀπρίλης*· ἐν Πόντῳ *Καλαντάρα*, *Βαγγέλα*, *Βαγίτσα*· ἐν Μακεδονίᾳ *Λευ-*

1) Βλ. ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΛΑΩΡΙΤΟΥ, "Ἀπαντα, ἐκδ. Μαρσολῇ, τόμ. Γ', σ. 193. Ὀνόματα ἵππων καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. Δ', σ. 305.

τέρς, Σαββάτις, Παρασκευᾶς· ἐν Ἡπείρῳ Δευτέρι, Τριτούλι, Τετράδι, Πεφτούλι, Τσ'εύι, Σαββάτι, Κυριάκι, Δευτέρω, Τριτούλω κτλ. Πλὴν τούτων ἐν Πόντῳ ἔχομεν καὶ ὀνόματα ἀγελάδων, ὡς Τρυγόνα, Μεταξία, Περιστερά, τὰ ὁποῖα εὐχρηστοῦν καὶ ὡς ὀνόματα γυναικῶν.

Ὁνόματα αἰγῶν καὶ προβάτων ἔχομεν ἐπίσης 1) ἐκ τοῦ χρώματος, οἷον αἰξ Καφαλή (ὑπέρυθρος), Καφαλοφλάμπουρη (ὑπέρυθρος μὲ οὐρὰν λευκὴν), Καφαλοφέργγαρη (ὑπέρυθρος μὲ λευκὸν μέτωπον), Λιβανή (μέλαινα, ἔχουσα τὰς παρεῖας ἐρυθράς), Ρουσιὰ (ἐρυθρά), Λαδερή (ἐλαιόχρους), Τσερέπω (ἡ ἔχουσα λευκοὺς τοὺς πόδας) κτλ., προβατίνα Μπέλλα (λευκή), Λάγια (μαύρη), Κοκκινομάτα, Μαυρομάτα κτλ., κριάρι Λάγιο, Κάτσερο (κόκκινο εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς πόδας) κτλ. 2) ἐκ τῶν κεράτων, οἷον αἰξ Καφαλοκάγιαδη, ἡ ἔχουσα τὰ κέρατα πρὸς τὰ ὀπίσω ἐστραμμένα, Πλατοκέρατη, κριάρι Κουροῦτο (μὲ μικρὰ κέρατα), Στριφτό (μὲ στριμμένα κέρατα) κτλ. 3) ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν κεράτων, καθὼς καὶ ἄλλων σωματικῶν ιδιοτήτων, οἷον αἰξ Πλάτα, ἡ ἔχουσα πλατέα καὶ κάτω πίπτοντα ὦτα, Κουρέλω, ἡ ἐκτεταμένη καὶ ὑπὸ τὰς σιαγόνας δύο κουρέλια (τὴν δίκην ἑνατίων, ἡ ἔχουσα ἐπὶ τὸν λαιμὸν μόνον ὀμόμορφα ὄντα γάλα καὶ τὴν ἐκ τῆς σιαγῆς ἐκ τῆς γεννήσεως, οἷον προβατίνα Κυριακούλα, Τσενη καὶ Τζαρούλα, Βασίλω. Θανάσω κτλ. 4) ἐκ ἄλλων περιστατικῶν καὶ ιδιοτήτων, οἷον Ἀρφάνω, πού ψόφησε ἡ μάννα της, Εὐτυχιά, πού εἶναι εὐτυχισμένη στὸ μαλλί καὶ στὸ γάλα, Λάμπρος, πού μαναρίζεται γιὰ τὴ Λαμπρή¹.

δ') Ὁνόματα ἄλλων ζώων.

Πλὴν τούτων καὶ ἄλλων οἰκοσίτων ζώων εὐρίσκομεν ὀνόματα, ὡς τῶν χοίρων, τὸ Μπάλιο, τὸ Καστανό, τὸ Ἀσπρο, ὁ Μανρίτσος, τὸ Μαλτέζικο, καὶ τῶν ὀρνίθων, ἡ Ντρένια, ἡ Διάρα, ἡ Σκουφονή, ἡ Σκουφωτή, ὁ Τριλείρης κτλ., τὰ ὁποῖα προέρχονται καὶ αὐτὰ ἐκ τοῦ χρώματος καὶ ἄλλων σωματικῶν ιδιοτήτων.

Καθὼς δὲ δύναται νὰ παρατηρήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν παρατεθέντων παραδειγμάτων τῶν ὀνομάτων ζώων, ταῦτα δὲν εἶναι πάντα ἑλληνικά, ἀλλὰ κατὰ τόπους καὶ ξένα, ἀλβανικά καὶ βλαχικά, τοῦθ' ὅπερ

1) Βλ. Ὁνόματα αἰγῶν καὶ προβάτων ἐν Λεξικ. Ἀρχεῖω, τόμ. Ε', σ. 267 κέ., Λαογρ., τόμ. Γ', σ. 672, Δ', σ. 733, ΙΑ', σ. 99 κέ., ΙΒ', σ. 253 κέ., ΙΕ', σ. 61 κέ., ΙΣ', σ. 21 κέ., ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, μ. γ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ - ΝΟΥΑΡΟΥ, Λαογρ. Σύμμ. Κερπάρου, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1934, σ. 106 κέ. κ.ά.

μαρτυρεῖ τὴν καὶ ἄλλοθεν γνωστὴν ἐπίδρασιν τῶν συνοίκων τούτων λαῶν ἐπὶ τοῦ ποιμενικοῦ βίου.

ε') Ὀνόματα πλοίων.

Ὀνόματα πλοίων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιεσώθησαν ἱκανὰ εἰς ἄττικὰς ἐπιγραφάς¹. Τὰ δνόματα ταῦτα προέρχονται 1) ἐξ ἰδιοτήτων, οἷον *Κουφοτάτη*, *Πετομένη*, *Στίλβουσα*, *Ἐπιπηδῶσα*, *Ἀμυνομένη*, *Ἔρις*, *Ἀμιλλα*, *Γενναία*, *Κρατίστη*, *Ρώμη*, *Πολυνίκη*, *Φερενίκη* κτλ. 2) ἐκ διαφορῶν φυλῶν καὶ τόπων, οἷον *Ἀμπρακιῶτις*, *Δηλιάς*, *Δῆλος*, *Ἀμφίπολις*, *Ἑλλάς*, *Ἐλευσίς*, *Κεκροπίς*, *Αἰαντεία*, *Σαλαμινία*· 3) ἐκ διαφορῶν ἀφηρεημένων ἐννοιῶν, οἷον *Δικαιοσύνη*, *Δόξα*, *Εὐρήνη*, *Ἐλευθερία*, *Εὐνοία*, *Δημοκρατία*, ἢ 4) εἶναι δνόματα Νηρηίδων ἢ ἄλλων θεαινῶν ἢ καὶ θνητῶν γυναικῶν, οἷον *Γαλάτεια*, *Ἥβη*, *Ἥγεμόνη*, *Ἥγησώ*, *Θέμις*, *Καλλιστώ*, *Καλλιστράτη*, *Κλεονίκη*, *Ὠρεΐθυια* κτλ. ὅλα ὅμως εἶναι καὶ μεταφορικά ἐκ πραγμάτων ἢ ζώων, ἐκ ποσειδωνεύτων ιδιότητος, οἷον *Αἰχμή*, *Αὔρα*, *Λόγχη*, *Ἀλκυὼν* κτλ.

Σήμερον τὰ πλείστα τῶν ὀνομάτων τῶν πλοίων προέρχονται ἐξ ὀνομάτων ἄγγλων καὶ τούτων, ἐπὶ αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ 16 αἰῶνος ἤρχισαν καὶ τὰ ἀρχαῖα δνόματα ἐκ τῆς ἀπορίας ἢ τῆς μυθολογίας².

Ἐπίσης δνόματα γυναικῶν δὲν εἶναι σπάνια.

ς') Ὀνόματα οἰκήσεων.

Ὀνόματα οἰκήσεων καὶ σκευῶν ἑλληνικὰ σημερινὰ δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι γνωστὰ δνόματα διὰ τὰ διάφορα ἀνάκτορα, ὡς τοῦ *Βουκολέοντος*, τῶν *Βλαχερνῶν* κτλ. Παρὰ Καντακουζηνῷ οἶκός τις ὀνομάζεται *Ἀετός*. Παρ' ἄλλοις λαοῖς δὲν εἶναι ἀσυνήθη. Ἰδίως αἱ ἐπαύλεις οὐχὶ σπανίως ὀνομάζονται διὰ προσωπικῶν ὀνομάτων³.

ζ') Ὀνόματα ὄπων.

Ὀπλῶν ὀνόματα ἔχομεν ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τῆς κλεφτουργίας καὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Εἶναι ἀξιανάγνωστα ὅσα περὶ αὐτῶν

1) CIA II ἀρ. 789 κέ. Πρβλ. καὶ BÖCKH, Urkunden über das Seewesen des Attischen Staates, σ. 84 κέ.

2) ANAGYPOY, Σπετσιωτικά, σ. 46 - 47.

3) Zeit. d. Ver. für Volks. 16 (1906), σ. 314 - 6. Πρβλ. καὶ τὴν ἔπαυλιν τοῦ βασιλεῶς Γεωργίου Α' ἐν Κερκύρᾳ *Mon Repos*, τοῦ Κάιζερ *Ἀχιλλεῖος* κτλ.

ἔγραψεν ὁ ποιητής Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἐν τοῖς Μνημοσύνοις¹. Οἱ κλέφται «ἐξωσμένοι τὰ ὄπλα ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ οὐδέποτε παραιτοῦντες αὐτά, φυσικὸν ἦτο ν' ἀγαπῶσιν αὐτὰ μέχρι λατρείας. Δὲν εἶναι σπάνιον ν' ἀπαντήσῃ τις εἰς τὴν δημοτικὴν αὐτῶν ἱστορίαν ἀνήκουστα κατορθώματα, ἐνίοτε δὲ καὶ τρομερὰ κακουργήματα πρὸς κατάκτησιν ἢ ἀνάκτησιν ὅπλου τινὸς γνωστοῦ καὶ περιφήμου. Ὁ ἔρως αὐτῶν ἔμεγαλύνετο τόσον, ὥστε ἐβὰ π τ ι ζ ο ν α ὑ τ ἆ ὡ ς ἰ δ ι ἄ τ ω ν τ ἔ κ ν α. Ἐφήρμοζον δ' ἐπ' αὐτῶν ἢ ἐφεύρισκον ὀνόματα πάντη περίεργα.

Ἔχω εἰς χεῖράς μου γιαταγάνιον, ἐπονομαζόμενον *Βουκόλακαν*, γνωρίζω σπάθην καλουμένην *Μαυροῦχον*. Ὁ δὲ περίφημος Χρῆστος Μιλλιόνης ἔδωκε τῶνομά του εἰς τὸ τρομερόν του ὅπλον, ὅθεν καὶ *μιλλιόνια* εἶδος πυροβόλων, ἐχόντων τὴν μορφήν καὶ τὴν ἀξίαν ἐκείνου.

Τίς δὲν ἐγνώριζε τὸ ὅπλον τοῦ Παλαιοπούλου ἐπὶ Ἀλῆ-Πασᾶ, ἀλάνθαστον βροντοφῶνον; Ἐνόμισεν αὐτὰ ἔμψυχα καὶ συνδιελέγοντο πρὸς ἐκεῖνα². Τὰ ἐκόσμουσαν ἐκείνας τῶν καὶ θνήσκοντες ἤθελον αὐτὰ πλησίον τῶν ἐντὸς τοῦ τόφου εἶναι ὥραία ἢ λατρεῖα αὐτῇ ἐνὸς πολεμιστοῦ».

Εἶναι γὰρ καὶ ἐπίσης ἀνέκδοτον κανονισμὸς τοῦ Ναυπλίου. Πέντε ἀδέρφια, πέντε ὅμοια πυροβόλα εἰς ἑκάστην ἡμέραν τοῦ Ναυπλίου, *Κοφα-χειλά*, γνωστὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς ἐπαναστάσεως πυροβόλον, οὕτω παρονομασθὲν ἀπὸ τῆς φθορᾶς τοῦ στομίου.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Τί ἀπαιτεῖται διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τοιούτων ὀνομάτων ἀρτία εἶναι αὐτονόητον. Ἀπαιτεῖται ὁ συλλογεὺς νὰ ζητῇ ἐπιτοπίως καὶ νὰ παρέχῃ πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος, τοῦ ὁποίου ἢ σημασία δὲν εἶναι πάντοτε προφανής.

1) ΑΡ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ, Ἄπαντα, ἔκδ. Μαρσαλῇ, τόμ. Β', σ. 62.

2) Περβλ. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Ἐκλογαί, ἀρ. 31.

«Χορεύουν τὰ κλεφτόπουλα, γλεντᾶνε τὰ καημένα,
κ' εἶνα μικρὸ κλεφτόπουλο δὲν παίξει, δὲ χορεύει,
μόν' τᾶρματα σιγῶν καὶ τὸ σπαθὶ τροχάει.

«Τουφέκι μου περήφανο, σπαθὶ μου παινεμένο,
πολλὲς φορὲς μὲ γλύτωσες, βόηθα καὶ τοῦτ' ἐν ὥρᾳ,
νὰ σ' ἀσημώσω μάλαμα, νὰ σὲ σμαλτώσω ἀσῆμι».

Συλλογαὶ τοιούτων ὀνομάτων ἰδίως ζώων ἐδημοσιεύθησαν σποραδικαί τινες εἰς τὸ περιοδ. *Λαογραφία* καὶ ἄλλα βιβλία, μερικά δὲ τοιαῦτα ὀνόματα ἀνευρίσκει κανεὶς ἐγκατεσπαρμένα καὶ εἰς τὰ γλωσσάρια. Ἄλλ' αἱ συλλογαὶ αὗται εἶναι ἀνεπαρκεῖς καὶ ἐκ τινων μόνον μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Συστηματικὴν δ' ἐπεξεργασίαν αὐτῶν οὐδεμίαν ἔχομεν.

VII. ΠΑΡΩΝΥΜΙΑ ΖΩΩΝ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Πλὴν τῶν προσωπικῶν ὀνομάτων τῶν ζώων καὶ τῶν συνήθων προσσηγορικῶν φέρονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διάφορα παρωνύμια αὐτῶν. Τὰ ζῶα δηλαδή, ἀφ' ὅτου μὲ τὴν σχετικὴν πρὸοδον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέβαλον τὴν σοβαρὰν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον δι' αὐτόν, ὑπέπεσαν ταχέως εἰς τὸ σκῶμμα καὶ ἐπλάσθησαν, ὥς εἵπομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ μύθων, ποικίλαι διηγήσεις εὐθαρσῆς καὶ σκωπτικαὶ εἰς βάρος των, διὰ τὰς σωματικὰς ιδιότητας, ὡς καὶ διὰ τὸν ἀποδοθέντα εἰς αὐτὰ ἐκ τῶν συνηθειῶν καὶ τῶν ἰσχυρῶν χαρακτήρα. Ἐκ τούτων δ' ἀκολούθως ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἐκπλασθησαν ὀλόκληρα ἔπη ὅπως τὰ ὅποια ἐξακολουθοῦν νὰ μετῶν τῶν ἀρχικῶν ἐν τῷ πελῶν καὶ σκωπτικὸν χαρακτήρα.

Τοιαῦτα ἔπη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φέρονται πολλά, οἷον *Ψαρομαχία*, *Ἀραχνομαχία*, *Γερανομαχία*, ὧς καὶ ἐν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ὅμηρον, ἢ γνωστοτάτῃ *Βατραχομαχία*¹, παρὰ δὲ τοῖς Γερμανοῖς τὸ ὑπὸ τοῦ J. Grimm τὸ πρῶτον ἐκδοθὲν Reinhart Fuchs. Τὰ ζῶα μετεχειρίσθη καὶ ἡ ἀττικὴ κωμῳδία, εἶναι δὲ γνωστοὶ οἱ Ὅρνιθες, οἱ Σφήκες καὶ οἱ Βάτραχοι τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ πάμπολλα ἄλλα ὅμοια δράματα τῆς ἀρχαίας καὶ μέσης κωμῳδίας. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ νεωτέρους χρόνους ἡ δημοδυστέρα ἐλληνικὴ ποίησις ἡσχολήθη ἐπίσης περὶ τὰ ζῶα, χαρακτηριστικὸν δὲ δημιουργήμα αὐτῆς εἶναι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα *Παιδιόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων*, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκτίθεται συνάθροισις πάντων τῶν ζώων, ὅπως διασκεδάσουν, σκώπτοντα ἄλληλα, ἥτις ὅμως καταλήγει εἰς μάχην φοβερὰν μεταξὺ σαρκοφάγων καὶ μῆ. Ἐκ τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων ἔχομεν τὸ *Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου* καὶ νεωτέραν εἰς ὁμοιοκαταλήκτους στίχους διασκευὴν τὴν *Γαδάρου λύ-*

1) LUDWIG, Batrachomachia, Leipzig 1896, σ. 9.

κου κι ἄλωποὺς διήγησιν ὥραϊαν, τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ συνήθως καλουμένην *Φυλλάδα τοῦ γαιδάρου*.

Καθ' ὅσον νῦν εἰς τοὺς μύθους τούτους καὶ τὰ ἔπη ἐνεφανίζοντο τὰ ζῶα ὡς πρόσωπα δοῶντα, ἐλάμβανον καὶ ὄνομα, τὸ ὁποῖον, σκωπτικὸν πάντοτε ἔχον χαρακτηῖρα, ἢ ἐπλάττετο ἔκ τινος ἀστειοτέρας ἰδιότητος τοῦ ζῴου ἢ ἐλαμβάνετο ἐκ τῶν προσωπικῶν ὀνομάτων τῶν ἀνθρώπων¹. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει συνήθως λαμβάνονται ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν κάποιαν σκωπτικὴν χροιάν παρὰ τῷ λαῷ, ἢ διότι εἶναι πολὺ κοινά, ὡς εἶναι π.χ. τὸ *Γιάννης*, *Μανόλης*, *Ἀντώνης*, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ αἱ σκωπτικαὶ παροιμίαι, οἷον *κόψε ξύλο κάμ' Ἀντώνη* κτλ. ἢ δι' ἄλλον τινὰ λόγον δυσδιάγνωστον, σημασιολογικὸν ἢ ἱστορικόν². Ὄνόματα τοῦ πρώτου εἴδους ἀρχαῖα εὗρίσκει κανεῖς χαρακτηριστικώτατα εἰς τὴν *Βατραχομαχίαν*³. Εἰς τὴν *Παιδιόφραστον διήγησιν* ἔχομεν ἐπίσης μέγα πλῆθος σκωπτικῶν ἐπιθέτων, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἀνεπτύχθησαν εἰς προσωπικά. Τοῦ δευτέρου εἴδους ὀνόματα ἀρχαῖα δὲν ἔχωμεν ἐν τῇ νεώτερα παρ' ἄλλοις λαοῖς εἶναι συνήθη. Οὕτω π.χ. τὸ ὄνομα *Reinhart*, ὃ ὄνομα κοινῆται Βαυδουίχ⁴.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΩΝΥΜΙΑ ΖΩΩΝ

Τὰ νεώτερα, ὅσα τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, εἶναι ὀλίγα. Ἐν τινι κρητικῷ μύθῳ τῆς *ποντικίνας* μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τῶν δεκατριῶν τέκνων τῆς, *Σαίττα* ἀπὸ τῆς ταχύτητος, *Πίτα* ἀπὸ τῆς προσφιλεστέρας τροφῆς, *Κριθοῦ* ὡσαύτως κτλ.⁵ Τοῦ δευτέρου εἴδους παρ' ἡμῖν γνωστότατα εἶναι τὰ ὀνόματα *Νίκος*⁶, *κὺρ Μέντιος* διὰ τὸν ὄνον, *κὺρ Νικολός* διὰ τὸν λύκον, *κὺρὰ Μάρω* ἢ *κὺρὰ Μαριά* διὰ τὴν ἀλώπεκα, *Μᾶρκος* διὰ τὸν ἡμίονον καὶ τὴν ἄρκτον καὶ τὸν πίθηκον, καὶ

1) Ὄνόματα προσωπικά εἰς τοὺς διδασκτικὺς μύθους, τοὺς αἰσωπεῖους, δὲν εὗρίσκομεν. Οἱ Ἰνδικοὶ ὅμως μῦθοι, οἱ ὁποῖοι ἀνεπτύχθησαν εἰς μακροτέρας διηγήσεις, ὀνομάζουσι διὰ προσωπικῶν ὀνομάτων τὰ ἐν αὐτοῖς δοῶντα ζῶα.

2) Πρβλ. PAUL KRETSCHMER, *Der Esel Nikos ἐν Byz. Zeitschr.* 1897, 569 καὶ J. GRIMM, *Reinhart Fuchs*, σ. CCXXIX.

3) LUDWIG, *Batrachomachia*, σ. 70 κέ.

4) Πρβλ. PAUL KRETSCHMER, ἐνθ' ἄν.

5) *Λαογρ.*, τόμ. Ε', σ. 622.

6) *Νίκος* ὀνομάζεται καὶ εἰς τὴν *Φυλλάδα τοῦ γαιδάρου*.

εἴ τι ἄλλο. Ἐπίσης εἶναι γνωστὰ σκωπτικά τινα ὀνόματα πτηνῶν, οἷον *Γιαννακὸς* διὰ τὸ πτηνὸν *Ruticilia tithys* Lath., *Κυρὰ Πήρη* δι' εἶδος κίχλης (*turdus viscivorus* L.), *Μπάρμπα Θωμᾶς* διὰ τὸν πελεκάνον, *Καλογιάννος* καὶ εἴ τι ἄλλο. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐκ τοιούτων τινῶν μύθων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀρμηθέντα, χρησιμοποιῶνται σήμερον παρὰ τῷ λαῷ ὥς γενικὰ παρωνύμια τῶν ζώων τούτων.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ἡ σημασία τῆς περισυλλογῆς καὶ μελέτης τῶν παρωνυμίων τούτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν λείψανα τῆς λαϊκῆς ποιήσεως καὶ δείγματα τοῦ σατυρικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὰ διάφορα ζῶα. Διότι ἀλλαχοῦ ἄλλα ζῶα ὑπέπεσαν εἰς τὸ σκῶμμα τοῦ λαοῦ. Οὕτως, ἂν παρ' ἡμῖν σκώπεται ἡ ἀλώπηξ καὶ ὁ λύκος, παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὴν θέσιν τῆς ἀλώπεκος ἔχει ὁ θῶς, παρὰ τοῖς Γερμανοῖς καὶ Ἰρλανδοῖς τὴν θέσιν ἔχει ὁ ἄρκτος, εἰς τοὺς ἀφρικανικοὺς λαοὺς σκώπεται ὁ θρόνος διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ βασιλεῖς τῶν ζώων λέων. Ἐπομένως καὶ ἐνταῦθα καθήκον τοῦ συλλογῆσαι εἶναι κατὰ τόπους καὶ χρόνους μὴ τυχαῖον ἀναθεσθῆναι τὸν μῦθος πρὸς τὸ ὄνομα, ἐκ τοῦ ὁποίου ταῦτα καὶ ὀρμηνέεται.

Συλλογὰς τοιούτων ὀνομάτων δὲν ἔχοντες, σποραδικὰς δὲ μόνον μνείας αὐτῶν.

VIII. ΟΝΟΜΑΤΑ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ ΥΠΕΜΦΑΙΝΟΝΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΑΣ ἢ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ καὶ διὰ τὸν κατὰ φύσιν καὶ διὰ τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον εἶχον καὶ ἔχουν πάντοτε σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ἡ δὲ μελέτη τῶν ὀνομάτων αὐτῶν εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία ὄχι μόνον ἀπλῶς ὥς γλωσσικῶν στοιχείων, ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ὅσον ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ὀνομάτων τούτων εἰς διαφόρους λαοὺς ἀποκαλύπτεται ἡ θέσις πολλὰκις φυτῶν ἢ ζώων εἰς τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν καὶ ἡ ἱστορία τῆς διαδόσεως καὶ ἐξαπλώσεως αὐτῶν διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἀπὸ ἡπείρου εἰς ἡπείρον, ἀλλὰ καὶ διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι προῖδον διαφορῶν μυθολογικῶν ἀντιλήψεων, παραδόσεων, δοξα-

σιῶν, λατρευτικῶν ἐθίμων καὶ δεισιδαιμονιῶν, πρὸς τὰς ὁποίας συνέδεσεν ὁ ἄνθρωπος τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά. Ἡ τελευταία δ' αὕτη περίπτωσις εἶναι προφανές, ὅτι ἐνδιαφέρει πάρα πολὺ τὴν λαογραφίαν.

Β'. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ

Τὰ σημερινὰ ὀνόματα ζώων καὶ φυτῶν, ἄλλα μὲν εἶναι κληρονομία τῆς ἀρχαιότητος, ἄλλα δ' ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ λαοῦ. Τὰ νεώτερα ταῦτα ὀνόματα προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πραγματικῶν ιδιοτήτων τῶν ζώων καὶ φυτῶν, τῆς μορφῆς, τῆς φωνῆς, τοῦ βίου, τῶν συνηθειῶν, κτλ., τὰς ὁποίας ἀκριβέστατα πολλάκις παρατηρεῖ καὶ ἐκφράζει ὁ λαὸς διὰ κυριολεξίας ἢ μεταφορῶν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλά, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ φανταστικῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς αὐτὰ ὁ λαός, ἢ ἐκ παραδόσεων, τὰς ὁποίας ἐπλασε περὶ αὐτῶν, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν, ἰδίως τῶν βοτανῶν, τῆς θεραπευτικῆς καὶ μαγικῆς. Πολλὰ εἶναι καὶ ἐντελῶς πεπλασμένα δι' ἀνύπαρκτα βότανα. *Θύλακος* καὶ *κολλησόπαρο* καὶ *ἄργητα* ὠνομάσθη ἡ τῶν ἀρχαίων *εὐφροσύνη*, πιστεύεται περὶ αὐτῆς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι προσεχέμεν ἑῖς τὴν τρώπιν τῶν παιδίων ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κρατῇ τὸν πλοῦν αὐτῶν. *Ἀνεμογάμης* ὠνομάσθη εἶδος ἱέρακος, διὰ τὸ ὅποιον ἐπικύπτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς βυζαντινοῖς, καθὼς καὶ εἰς πολλοὺς ἑλλήους λαούς, ὅτι ἐγκυμονεῖ ἐκ τοῦ ἀνέμου. *Θερμασιά* ὠνομάσθη εἶδος ἐντόμου, τὸ ὅποιον πιστεύεται, ὅτι φέρει τὸν πυρετόν. Ἡ γνωστὴ *δεκοχτούρα* ὠνομάσθη οὕτως, διότι ἐκ τῆς φωνῆς αὐτῆς ἐπλάσθη ἡ γνωστὴ παράδοσις, περὶ τῶν δεκαοκτῶ ψωμιῶν· ὁ *γκιώνης*, διότι ἐκ τῆς φωνῆς του ἐπλάσθη ἡ παράδοσις περὶ τοῦ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ του. *Ψωμᾶς* ὠνομάσθη ἡ χελώνη, διότι ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῆς ἐπλάσθη ἡ παράδοσις, ὅτι ἦτο ποτὲ ψωμᾶς, τὸν ὅποιον ὁ Χριστὸς μετέβαλεν εἰς χελώνην διὰ τὴν ἀσπλαγχνίαν αὐτοῦ. *Κερά παπαδιά* ὠνομάσθη τιμητικῶς ἡ νυφίτσα, διότι ἄλλως φοβοῦνται, ὅτι ὀργιζομένη καταστρέφει τὰ ἐνδύματα.

Ἐκ τῶν φυτῶν *σταυράγκαθο* ὠνομάσθη ἄκανθὰ τις, διότι, ἐπειδὴ ὅταν κόπτεται χύνει χυμὸν αἱματώδη, ἐπλάσθη ἡ περὶ αὐτῆς παράδοσις, ὅτι ἐξ αὐτῆς κατεσκευάσθη ὁ ἀκάνθινος στέφανος τοῦ Χριστοῦ. *Δουλούδι τῆς ντροπῆς* ὠνομάσθη ἄνθος τι, διότι, λευκότεον ὄν, ἔχει εἰς τὸ μέσον μελανὸν στίγμα, τὸ ὅποιον ἄλλοτε πιστεύεται, ὅτι ἦτο μεγαλύτερον, βαθμηδὸν δὲ μικρύνεται καὶ ἐξαλείφεται, ὅσο χάνεται ἀπὸ τὸν κόσμον ἡ ντροπή. *Νεραϊδόχορτα* ἢ *νεραϊδορή-*

ματα ὀνομάζονται οἱ ἐπὶ τῶν κορμῶν τῶν δένδρων ἀναπτυσσόμενοι λειχήνες, διότι ἀποδίδονται εἰς νεράϊδες. *Βοτάνι τῆς ἀγάπης* καὶ ἀνδραΐδα λέγεται τὸ *ἡρίγγιον* καὶ τὸ *πόλιον*, διότι πιστεύεται, ὅτι ὁ εὐρὼν τὴν ἀνδρόμορφον ρίζαν αὐτοῦ προσελκύει ἀκατάσχετον τὸν ἔρωτα τῶν γυναικῶν. Ἀτεκνόχορτο ὀνομάσθη τὸ *Biarum tenuifolium*, διότι πιστεύεται, ὅτι τὰ πρόβατα, τρώγοντα ἐξ αὐτοῦ, καθίστανται στείρα· ἀβδελλοχόρταρο ὁ *Racunculus pratensis*, διότι προκαλεῖ εἰς τὰ πρόβατα τὸ καλούμενον ἀβδέλλιασμα, ἥτοι ἀνάπτειν βδελλῶν εἰς τὸ ἥπαρ τῶν προβάτων· κουφολαχανίδα ἢ κουφολάχανο ὁ ἀστεροκέφαλος, διότι πιστεύεται ὅτι ὁ τρώγων προσβάλλεται ὑπὸ κωφώσεως· βεντερουγοχόρταρο, σπληνοχόρταρο, χελωνοχόρταρο, ψειροβότανο, ψωρόχορτο κτλ. ὀνομάσθησαν διάφορα εἶδη χόρτων, δι' ὧν θεραπεύονται αἱ ἀντίστοιχοι νόσοι. Ἀγιοβασιλίτσα ὀνομάσθη ἡ σκίλλα, διότι ἀναρτᾶται εἰς τοὺς ἐξώστας καὶ τὰ ἐπέρθυρα κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, εἴτα ἀνακατείνεται ἐπὶ τῆς ὁροφῆς, ὅπου φύει νέα φύλλα καὶ ἀνθη, καὶ πάλιν αὐτῆς δὲν εἶναι κεχωσμένη. Τ' ἤη Γιωργιοῦ τὸ λεγόμενον ὀνομάσθη τὸ χαμαίμηλον καὶ τὸν κορμὸν τῆς ἀνδρῶσεως· τὸ *ἄρκαδιον* δὲ τὸ *ἀντισ*, ἡματινὴ τις βοτάνη, διότι συλλέγεται τὴν 14^{ην} τοῦ μηνὸς κτλ.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔχομεν ἑκατοντάκις μαγικά ὀνόματα φυτῶν, τὰ ὅποια οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολούμενοι ἐπλαττον. Πολλὰ τοιαῦτα εὐρίσκει τις παρὰ Διοσκουρίδῃ καὶ Πλίνῳ.

Πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα, ὧν παραδείγματα παρεθέσαμεν, δηλαδὴ τὰ ἐκ παραδόσεων, δοξασιῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν προερχόμενα, εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν λαογραφίαν. Πλὴν τούτων ἐνδιαφέροντα λαογραφικῶς εἶναι ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τὰ εἰκονικά καὶ μεταφορικά, τὰ ὅποια δὲν συνάπτονται μὲν ἀμέσως πρὸς παραδόσεις, εἶναι ὅμως συγγενῇ πρὸς αὐτὰς γεννήματα τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ λαοῦ φαντασίας. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ ὀνόματα, τῆς ἀλεποῦς τὸ μετὰξι, ἢ τὰ *μαλλιά τῆς Παναγίας* διὰ τὸ ἐπίθυμον, τῆς παπαδιᾶς ἢ τοῦ παπᾶ τ' αὐτὶ διὰ τὴν κοτυληδόνα, τῆς γριᾶς τ' ἀδράχτι, τῆς πέρικας τὰ μάτια δι' εἶδος ναρκίσσου κτλ.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν παραδειγμάτων, διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τοιούτων ὀνομάτων πλήρης καὶ ἐπιστημονικῶς χρησιμοποίησιμος, πρέπει ὁ συλλογεὺς νὰ μὴ περιορίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν

μόνον ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει γεννᾶται ἡ εὐλογος ἀπορία εἰς τὸν χρησιμοποιοῦντα ἐπιστημονικῶς τὴν συλλογὴν, πόθεν τὸ ὄνομα, ἀλλὰ νὰ προσπαθῇ νὰ ἀνεύρῃ, ὅπου εἶναι δυνατόν, καὶ νὰ σημειώῃ παρὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν δοξασίαν ἢ δεισιδαιμονίαν ἐξ ἧς προῆλθε τὸ ὄνομα. Πλείστα τοιαῦτα ὀνόματα, ἰδίᾳ φυτῶν, δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ φυλλομετρῶν τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν τοῦ Heldreich - Μηλιαράκη καθὼς καὶ τὸ φυτολογικὸν λεξικὸν τοῦ Γενναδίου. Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις ἀκριβῶς τῆς σημειώσεως τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὰ παραδόσεων, δοξασίων καὶ δεισιδαιμονιῶν, ἐλαττώνει πολὺ τὴν λαογραφικὴν αὐτῶν ἀξίαν.

Παρὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐξακριβώνεται, ποῖον εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα τοῦ φυτοῦ ἢ τοῦ ζῴου, διότι ἄλλως καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἀναγνώρισις τῆς ταυτότητος αὐτοῦ. Τὸ πρᾶγμα βεβαίως δὲν εἶναι εὐκόλον, διότι ἀπαιτοῦνται εἰδικαὶ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχῃ ὁ συλλογεὺς μόνον, ὅταν συμπίπτῃ νὰ εἶναι ἐπιστῆμων φυσιοδίφης. Διορθώνεται ὁμοίως τὸ πρᾶγμα, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ φυτά, ἐὰν συνοδεύσῃ τις τὴν συλλογὴν τοῦ καὶ τῆς συλλογῆς κλωναρίων ἐκ τῶν ὀνομαζομένων φυτῶν, πρᾶγμα τὸ ἐλάχιστον κλωνάριον καὶ τὸ ἰδιαιτέρον ὄνομα τοῦ φυτοῦ. Τὸ φυτολογικὸν αὐτῆς τοῦ φυτοῦ κατεστῆκε ἐξεταζομένη ὑπὸ εἰδικῶν βοτανικῶν ἐκτελέσας δώσει τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα ἐκάστου φυτοῦ. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ γίνῃ καὶ διὰ τὰ ζῶα τὰ μικρότερα καὶ ἰδίως τὰ ἔντομα. Διὰ τὰ μεγαλύτερα τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ δυσκολώτερον.

Συλλογὰς γενικὰς ὀνομάτων δημῶδων ζῴων καὶ ἰδίᾳ φυτῶν ἔχομεν ἀρκετάς, ἰδίως ἐντὸς τῶν διαφόρων γλωσσαρίων. Δυστυχῶς αἱ συλλογαὶ αὗται, ἐφ' ὅσον δὲν σημειώνουν τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα, εἶναι ἑλλιπεῖς. *Επιστημονικὴ συλλογὴ ἀξιολογωτάτη ὀνομάτων φυτῶν εἶναι ἡ τοῦ HELDREICH, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον πολλαχῶς συμπληρώσας ἐξέδωκεν ὁ ΣΠ. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ ὑπὸ τὸν τίτλον, Τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν προσδιοριζόμενα ἐπιστημονικῶς, ἐν Ἀθήναις, 1910, ἐν τῇ Ἑπιστημονικῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος. [Ἀξιολογώτατον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ φυτολογικὸν λεξικὸν τοῦ Π. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, ἐνθα πλείστα τοιαῦτα ὀνόματα ἀναγράφονται ὡς καὶ τὸ Εἰκονογραφημένον Βοτανικὸν - Φυτολογικὸν λεξικὸν τοῦ ΔΗΜ. Σ. ΚΑΒΒΑΔΑ, τόμ. I - IX]. Δυστυχῶς τὰ ἔργα ταῦτα διὰ τὴν λαογραφίαν εἶναι ἑλλιπῆ, δι' ὃν ἀνωτέρω εἶπομεν λόγον. Διὰ τὰ ζῶα ἔχομεν ἐπίσης τὸ ἔργον τοῦ HELDREICH, La Faune de la Grèce, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐλάχιστον μέρος τῶν πολυπληθῶν ὀνομάτων τῶν ζῴων περιέχει, ὡς καὶ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τούτου συνταχθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Δ. ΒΙΚΕΛΑ, Sur la nomenclature moderne, Paris 1879 (ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Annuaire de l'Association κτλ. 1878). Ἀρκετὰ ὀνόματα ἐπίσης δύναται νὰ εὕρῃ κανεὶς σποραδικῶς εἰς τὰς Παραομιὰς τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ,

τόμ. Α'-Δ', συλλογαὶ δέ τινες ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν *Λαογραφίᾳ*, τόμ. Δ', σ. 781, τόμ. Ε', σ. 642. Ἐπίσης εὐρίσκει κανεὶς τοιαῦτα καὶ εἰδικὰς πραγματείας, οἷον τοῦ Π. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Πτηνοτροφία, 1915. Δ. ΔΗΜΑΔΟΥ, Ἡ δασικὴ βλάστησις τῆς Ἑλλάδος, 1916. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰτηρογραφίαν. 1919, καὶ εἴ τι ἄλλο.

[Διὰ νεωτέρας συλλογὰς καὶ μελέτας βλ. τὴν βιβλιογραφίαν τῆς σ. 348 τοῦ παρόντος βιβλίου].

ΙΧ. ΕΥΦΗΜΙΣΜΟΙ

Τὰ τῶν εὐφημισμῶν ἐθίζαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ ἀπενχῶν. Εἵπομεν δὲ ἤδη πολλάκις περὶ τῆς πίστεως τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν μαγικὴν ἐνέργειαν τῶν λέξεων. Ἐνεκα τούτου ὁ λαὸς ἀποφεύγει νὰ ὀνομάσῃ ἐπίφοβα πράγματα διὰ τοῦ κυριολεκτικοῦ αὐτῶν ὀνόματος, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο διαφόρους περιφράσεις, μετονομασίας, ἀντιφράσεις κττ. Οὕτως ἀποφεύγει τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν διὰ διαφόρων ἐλλεινιστικῶν ἢ εὐφημιστικῶν ὀνομάτων, οἷον ὅς' ἀποδῶ, ὁ κατὰ τὸν πειρασμὸν κατάρτατος, πειραστικός, Ἐν-Πόντῳ, οἱ καλλικατέρες, καλοῦνται ὡς κληροῖ, ἤτοι καλύτεροι ἡμῶν, αἱ ἀσθένειαι ἐπὶ τῇ παντὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ φέρουν εὐφημιστικὰ ὀνόματα, οἷον *Μελιτάτη* διὰ τὴν εὐλογίαν κτλ. Ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀνεφέραμεν ἄνωθεν, ἡ νυφίτσα καλεῖται *κερὰ παπαδιά*, ὅπως κολακευομένη μὴ ἐπιφέρῃ ζημίαν εἰς τὰ ἐνδύματα. Ἐπίσης ἀποφεύγουν νὰ ὀνομάσουν τοὺς ποντικούς, ἰδίως ὅταν τρέφουν μεταξοσκώληκας (Γκιουμουλτζίνα), καλοῦντες αὐτοὺς *κ'φούς*, ὅθεν καὶ ἐν Αἰγίνῃ τὸ σύνθημα αὐτῶν ὄνομα εἶναι τὰ *κουφά*, τοὺς δὲ μύρμηκας ὀνομάζουν κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν *κουτσοπόδαρα*.

Πλὴν τῶν κυρίως τούτων εὐφημισμῶν, οἱ ὁποῖοι συνδεόμενοι πρὸς τὸν φόβον τῆς λέξεως δεικνύουν τὰ πράγματα, τὰ ὅποια κατ' ἐξοχὴν φοβεῖται ὁ λαός, ἄξιοι περισυλλογῆς καὶ μελέτης διὰ τὸ συναίσθημα τῆς αἰδοῦς παρ' αὐτῷ εἶναι καὶ οἱ εὐφημισμοί, οἱ συνήθως ἐπὶ τὸ ἀστεϊότερον πεπλασμένοι, δι' ὧν ὀνομάζονται τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος ἢ καὶ πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ κυριολεκτικὴ ὀνομασία θεωρεῖται ὡς προσβάλλουσα τὴν αἰδῶ.

Συλλογὰς ἰδιαιτέρας τοιούτων εὐφημισμῶν δὲν ἔχομεν. Πολλοὺς δύναται νὰ εὑρῇ κανεὶς ἐγκατεσπαρμένους εἰς γλωσσάρια, ὡς καὶ εἰς παραδόσεις καὶ παραμύθια.

Χ. ΟΝΟΜΑΤΑ ΟΡΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ,
ΛΕΞΕΙΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΙΔΙΑΖΟΥΣΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΒΙΟΥΣ, ΓΕΩΡΓΙΚΟΝ, ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΤΛ.

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν ζώων καὶ φυτῶν, ἀξιόλογα ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν ὀργάνων καὶ ἐργαλείων, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ διάφορα αὐτοῦ ἔργα, ὥς καὶ αἱ λέξεις αἱ ἐπιτηδευματικαί, διὰ τῶν ὁποίων ἐν ἐκάστῳ ἐπιτηδύματι δηλοῦνται αἱ διάφοροι φάσεις καὶ τὰ διάφορα σημεῖα καὶ στάδια τῆς ἐργασίας, ὥς καὶ αἱ λέξεις, αἱ ἰδιαζούσαι εἰς τοὺς διαφόρους βίους, γεωργικόν, ναυτικόν, κυνηγετικόν κτλ.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη αὐτῶν σπουδαία, διότι οὐ μόνον βεβαιούμεθα περὶ τῆς ὑπάρξεως παρὰ τῷ σημερινῷ λαῷ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐργαλείου καὶ ὄργανου, τοῦ εἶδος καὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ὥς καὶ τῆς ὑπάρξεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐπιτηδύματος καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνασχήσεως αὐτοῦ, τὰ ὅποια πάλαι κατατελοῦν στοιχεῖα ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἡμετέραν καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, οὐ μόνον διασώζομεθα περὶ αὐτῶν τούτων τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐξ αὐτῶν ἐκτείνων, καθόσον εἶναι ἀρχαῖα ἢ νέα, ἑλληνικὰ ἢ δάνεια ἐκ ξένων γλώσσων, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν κατὰ πόσον ἕκαστον ὄργανον ἢ ἐργαλεῖον ἢ ἐπιτήδευμα εἶναι ἀρχαῖον, βυζαντινὸν ἢ νέον, ἐγχώριον ἢ δάνειον ἐξ ἄλλου τόπου καὶ λαοῦ ἢ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν λαοῦ συνοίκου ἢ γειτονικοῦ.

Οὕτω π. χ. ἐνῷ εἰς τὸν ἱστὸν καὶ τὴν ὑφαντικὴν, τὴν πατροπαράδοτον ἐννοῶ καὶ ὄχι τὴν βιομηχανικὴν, οὐδεμίαν ἔχομεν ξένην λέξιν, πολλὰς δὲ ἀρχαίας καὶ βυζαντινὰς, ὥς *ξαίνω, τουλούπα, μιτώνω, ἀντί, ἀδράχτι, στημόνι, βαρίδι, μιτάρι, καρούλι* κτλ., ἐν τῇ ὑποδηματοποιῇ παρὰ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα *καλαπόδι, κατόχι*¹, ἔχομεν πλῆθος ἰταλικῶν λέξεων, ὥς *φαλτσέτα, φόρτια, φορτέτσα, καμαρέτο* κτλ. τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ἀναμφισβητήτως, ὅτι αὕτη, ὥς ἔχει σήμερον, ἀνεπτύχθη ὑπὸ ἐπίδρασιν ἰταλικήν. Ἐν δὲ τῇ σημερινῇ ραπτικῇ τῶν φραγκοραφτάδων ἔχομεν πλείστας γαλλικὰς ὀνομασίας.

Ἐν τῇ ἀμαξοπηγικῇ εὐρίσκει κανεῖς κατὰ τόπους ἀρχαιοτάτας λέξεις διὰ τὰ μέρη τῶν ὀχημάτων, ὥς *νυρμός, παραρύνια, ἀφαλός*²,

1) Τὸ λωρίον δι' οὗ συγκρατοῦν τὸ ὑπόδημα ἐπὶ τῶν γονάτων κατὰ τὴν κατεργασίαν. — 2) Γλασκίοι Γκιουμουλτζίνας (Κομοτηνῆς).

ἀξόνι¹· παρ' αὐτὰ ὅμως καὶ κυρίως εἰς μέρη, ὅπου ἀνεφάνησαν καὶ ἐπεκράτησαν Τούρκοι ἀμαξοπηγοὶ ἀνευρίσκει κανεῖς καὶ τουρκικάς, οἷον *diagil'* (ὁ ἄξων), *ariz'* (ὁ ρυμός), *tasamakts'as*, *giasitik'*² κτλ.

Ὅτι ὅμως δὲν πρόκειται περὶ νέων πραγμάτων, τὰ ὅποια παρέλαβον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν Τούρκων, ὥς ἐν τῇ ὑποδηματοποιίᾳ παρὰ τῶν Ἰταλῶν, δεικνύει ἅφ' ἑνὸς μὲν ἡ παράλληλος ὑπαρξίς εἰς γειτονικά μέρη ἀντιστοιχίων ἐλληνικῶν ὄρων, ἅφ' ἑτέρου δὲ ἡ λέξις ἁπλῆς διὰ τὰ τμήματα ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἡ στεφάνη τοῦ τροχοῦ, ἡ ὁποία νεοελληνιστὶ λεγομένη *avrida* παρελήφθη καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποκληθεῖσα *livit*. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἄροτρον καὶ εἰς ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

Ἐν τῷ ποιμενικῷ βίῳ ἐν Κρήτῃ ἔχομεν κατὰ τὸ μέγιστον πληθος ἐλληνικάς λέξεις, ἀρχαίας, μεσαιωνικάς καὶ νεωτέρας, ἐλαχίστας δὲ λατινικάς καὶ ἰταλικάς, ἐν ᾧ ἐν τῇ Ἑπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἔχομεν ἀρκετὸν πληθος ἄλβανικῶν, σλαβικῶν καὶ γερμανικῶν λέξεων, πρῶγμα, τὸ ὅποιον μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως περὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν τούτων πρὸς τὸν ἐλληνικὸν ἐν τῷ κατὰ τὸν βίῳ. Ἐν τῷ ναυτικῷ βίῳ ἡ ὑπαρξίς μεγάλου πλήθους ἰταλικῶν λέξεων εἶναι ἀναμφισβήτητος ἐπικράτησιν τῶν ἰταλικῶν δημοκρατίων καὶ ἐκείνῃ τῇ Βενετίας καὶ τῆς Γενούης εἰς τὰς ἐλληνικάς θαλάσσας καὶ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Β'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Καὶ ἐνταῦθα διὰ νὰ εἶναι ἡ συλλογὴ πλήρης καὶ χρήσιμος ἐπιστημονικῶς, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀπλὴ τῶν ὀνομάτων ἀναγραφή, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται διὰ μὲν τὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα καὶ τὰ μέρη αὐτῶν οὐ μόνον ἡ περιγραφή, ἀλλὰ καὶ ἡ σχεδιαγράφησις αὐτῶν, ὥστε νὰ παρέχεται καὶ ἡ ὁρατὴ εἰκὼν τοῦ ὀνομαζομένου καὶ περιγραφομένου, διὰ δὲ τὰς ἐπαγγελματικάς λέξεις ἡ ἀκριβής, σαφὴς καὶ ἀπέρριτος περιγραφή τῶν ὀνομαζομένων ἔργων.

Συλλογὰς τοιούτων λέξεων συστηματικὰς δὲν ἔχομεν δημοσιευμένας, εἰ μὴ ἐλαχίστας, πολλαὶ ὅμως εἶναι αἱ περιεχόμεναι εἰς γλωσσάρια δημοσιευμένα καὶ μὴ. Τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῶν συντακτῶν αὐτοῦ ἐπεχείρησεν ἐν Ἀθήναις τὴν περισυλλογὴν τῶν ἐπαγγελμα-

1) Ἀδριανούπολις. — 2) Γκιουμουλτζίνα (Κομοτηνή).

τικῶν λέξεων, ἀλλὰ τὸ ἀποθησαυρισθὲν ὕλικόν δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι. Ἀξιο-
λογωτάτη εἶναι ἡ «Συλλογὴ ποιμενικῶν λέξεων» τοῦ ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΟΥ, δη-
μοσιευθεῖσα εἰς τὸν Ε' τόμον τοῦ *Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου* τοῦ Ἱστορικοῦ
Λεξικοῦ Ν. Ἑλλ., ἡ ὁποία θὰ ἦτο πληρεστάτη, ἂν συνωδεύετο καὶ ὑπὸ τῶν
εἰκόνων τῶν ὀνομαζομένων γαλακτοκομικῶν καὶ τυροκομικῶν ἐργαλείων,
τῶν σκευῶν καὶ ἀγγείων, τῶν ποιμενικῶν οἰκίσεων καὶ τῶν μανδρῶν, καὶ ἡ
τοῦ Π. ΦΟΥΡΙΚΗ τῶν γεωργικῶν καὶ τῶν ταλασιουργικῶν ἐκ Μεγάρων.
[Βλ. καὶ εἰς τὸ περιοδ. Λαογρ., τόμ. ΙΑ', σ. 67 κέ., ΙΔ', σ. 209 - 219,
Μ. Γ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΝΟΥΑΡΟΥ, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β', Ἀθήναι
1934, σ. 13 κέ., τὸ βιβλίον τοῦ ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Γεωργικά τῆς Ρούμε-
λης, ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 19 - 50 κ.ά.].

ΧΙ. ΜΙΜΗΣΕΙΣ ΦΩΝΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΦΘΕΓΜΑΤΑ

Α'. ΜΙΜΗΣΕΙΣ ΦΩΝΩΝ ΖΩΩΝ

Τὸ μιμεῖσθαι εἶναι σύμφυτον τῇ ἀνθρώπινῃ φύσει. ὁ ἄνθρωπος ἐκ παίδων, λέγει
ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ κατὰ τοῦτο φαινομένη ὁ ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζώων,
ὅτι εἶναι μιμητικώτατος καὶ ἐκ τῶν πρώτων ποιεῖται διὰ τῆς
μιμήσεως. Ἐάντι δὲ ἡ μιμητικὴ οὐκ ἀνθρώπινος ἀποκλειστικὸς
κατασκευασμὸς καὶ δικήν τιν' ἔν γένει ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους καὶ ἰδιαίτερος διὰ
τὴν γλῶσσαν, ἔνθα ἀποτελεῖται ἡ ἀνθρώπινος ὑπὸ τῶν γλωσσολόγων
ὀνοματοποιητικὴ ἀρχή, κατὰ τὴν ὁποίαν πλῆθος ἀρχετὸν λέξεων ἐρ-
μηνεύονται ὡς προερχόμεναι ἐκ τῶν μιμήσεων φωνῶν ἢ κρότων, ἰδια-
ζόντων εἰς τὰ ὀνομαζόμενα ζῶα, πράγματα ἢ φυσικὰ φαινόμενα. Οὕτω
π. χ. ὁ *κούκος* δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὀνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς
φωνῆς τοῦ *κούκου*, ὡς καὶ ὁ *κόκορας* ἢ *κουκουρίκος* ἐκ τῆς φωνῆς *κὸ*
κὸ καὶ *κουκουρίκου*· τὸ *μπουμπουνιτὸ* ἐκ τοῦ κύπου *μποὺ μποὺ* τῆς
βροντῆς κτ., ὡς ἐπίσης καὶ τὸ *κακανίζω* ἐκ τῆς φωνῆς *κὰ κὰ* τῶν
ὀρνίθων· τὸ *βακανίζω* ἐκ τῆς φωνῆς *βάκα βάκα* τῶν βατραχῶν κτλ.

Πλὴν ὅμως τῶν μιμητικῶν τούτων λέξεων ἢ, ὅπως συνήθως λέγον-
ται, *ὀνοματοποιημένων* ἔχομεν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα τοὺς κατὰ
φύσιν καὶ αὐτουσίους μιμήσεις φωνῶν ζώων. Τὸ ζῶον διὰ τὸν κατὰ
φύσιν ἄνθρωπον ἔχει, ὡς εἵπομεν, πολλαπλὴν σημασίαν. Ἐν πρώτοις
κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ δὲν εἶναι τι διάφορον τοῦ ἀνθρώπου, εἰμὴ
μόνον κατὰ τὴν μορφήν. Εἶναι πεπρωτισμένον μὲ ὅλας τὰς ἀνθρωπί-
νους ψυχικὰς ιδιότητας, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἀνώτερον τοῦ ἀνθρώπου,
δυνάμενον νὰ γνωρίζῃ πολὺ περισσότερα αὐτοῦ, νὰ προμαντεύῃ τὰ
μέλλοντα καὶ νὰ καθοδηγῇ αὐτὸν διὰ τῶν συμβουλῶν του εἰς τὰς ἐνε-
ργείας του, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ νὰ τὸν βοηθῇ διὰ τῶν ἐξαιρετικῶν μα-

γικῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχει. Αἱ κραυγαὶ τοῦ ἀποτελοῦν τὴν γλῶσσαν τοῦ. Ἐνῷ δὲ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἔννοεῖ ἐκ τῆς γλώσσης ταύτης, τὸ ζῶον ἔννοεῖ οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν τῶν ἄλλων ζῴων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ἐξαιρετικὰς δὲ περιπτώσεις δύναται καὶ ἀνθρωπίνως νὰ ὁμιλῇ. Εἶναι πασίγνωστον τὸ παράδειγμα τῶν ὀμηρικῶν ἱππῶν τοῦ Ἀχιλλέως, οἱ ὁποῖοι, λυθείσης τῆς γλώσσης των δι' ἀνθρωπίνης φωνῆς, προλέγουσιν εἰς τὸν ἥρωα τὸν θάνατόν του. Οἱ αἰσώπειοι μῦθοι τίθενται εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς εἶχον φωνὴν τὰ ζῷα καὶ ὁμίλουν, εἰς δὲ τὰ νεώτερα ἄσματα συνήθως τὰ πουλάκια λαλοῦν ἀνθρωπινῇ λαλίτῃ ἀγγέλλοντα εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα. Ἐνθυμεῖται δ' ὁ καθείς ἀπὸ τὰ παραμύθια, ποίαν σημασίαν ἔχει δι' ἓνα ἄνθρωπον ἢ γνῶσις τῆς γλώσσης τῶν ζῴων. Ἀπὸ τὰ τρία ἀδέρφια τοῦ παραμυθιοῦ ἐκεῖνος, ποῦ εἶχε τὴν ὑπομονὴν νὰ μάθῃ τὴν γλῶσσαν των, σφῆζει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως καὶ γίνεται πλούσιος.

Οὕτως αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος συμπάθειαν πρὸς τὸ ζῶον, ὥς πρὸς ὁμοῖόν του, τὸ συλλαμβάνει, τὸ ἀποκτείνει, τὸ τιθάσσει καὶ τὸ καθιστᾷ οὕτω σύντροφον τοῦ βίου του καὶ προσφιλεῖ συμπαίκτηρα, ἐνῷ ἀπ' ἑτέρου ὥς ὃν ὑπέρτερόν τοῦ ἀποκτείνει καὶ τὸ τιμᾷ. Ἡ δὲ πίστις ἐν τῇ παλαιᾷ διηγήσει αὐτῶν τῶν ζῴων ὡς καὶ ἡ σύγχροτος τοῦ πρὸς τοὺς προγόνους, δὲν ἤρριψαν ἐκ θυμοῦ γρηγορῶν τὴν λατρείαν αὐτοῦ, ἥτις εἴτε ζῶσα καὶ ἐν ἐνεργείᾳ εἴτε εἰς ἡμαυρωμένα ἐγκαταλείμματα ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς λαούς.

Βαθυηδὸν ἐγνώρισεν ὁ ἄνθρωπος νὰ χρησιμοποιῇ τὰ ἐξημερωμένα ταῦτα ζῷα διὰ τὸ γάλα καὶ τὸ κρέας των καὶ τὰ ἄλλα χρήσιμα ὕλικά, τὰ ὁποῖα δύναται ταῦτα νὰ τοῦ παράσχουν. Ἀνεξαρτήτως δὲ τούτου τὸ ζῶον εἴτε ἐξημερωμένον εἴτε ἄγριον ἐχρησίμευσεν πάντοτε καὶ χρησιμεύει καὶ ὥς τροφή εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ πλείστους δὲ λαούς τὸ κυνήγιον ἀποτελεῖ τὸν κυριώτατον πόρον τοῦ βίου.

Ἀναλόγως νῦν πρὸς τὴν πολλαπλὴν ταύτην σημασίαν τοῦ ζῴου, πολλαπλαῖ εἶναι καὶ αἱ ἀφορμαὶ καὶ ἀφετηρίαι τῆς μιμήσεως τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν φωνῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου.

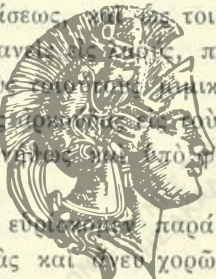
Ἐν πρώτοις ἔχομεν ἀπλᾶς μιμήσεις φωνῶν χάριν παιδιᾶς, ὅπως ἀκούει τις πολλάκις καὶ σήμερον τὰ παιδιά παίζοντα μὲ τὴν μίμησιν τῶν φωνῶν πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου ζῴου, τῆς γαλῆς, τοῦ κυνός, τῆς ὀρνιθός καὶ τοῦ ἀλέκτορος, τοῦ βατράχου καὶ εἰ τινας ἄλλου. Πολλάκις δὲ εἶναι τόσον ἐπιτυχὴς ἡ μίμησις, ὥστε οὐ μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ζῷα δύναται νὰ ἀπατήσῃ. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους συνήθεις ἦσαν

πλανόδιοι θανματοποιοί, οἱ ὅποιοι μιμούμενοι φωνὰς ποικιλωτάτων ζώων ἐξέπληττον καὶ διεσκέδαζον διὰ τῆς τελειότητος τῆς μιμήσεως τοὺς ἀκροωμένους.

Ἐπειτα ἔρχονται αἱ λατρευτικαὶ μιμήσεις, αἱ ὁποῖαι, ἀποτελούμεναι πρωτίστως ἐκ χορῶν μιμικῶν, ἔχουν κυρίως μαγικὴν σημασίαν. Ὁ ἄνθρωπος ἀναπαριστᾷ τὸ ζῶον φορῶν συνήθως καὶ τὴν προσωπίδα αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς μιμήσεως τῶν κινήσεων καὶ τῆς φωνῆς του προσπαθεῖ ἐνσωματῶν τὴν δύναμιν αὐτοῦ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πλήρωσιν πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου ἐπιθυμητοῦ σκοποῦ. Ἄλλοτε πάλιν ὁ χορὸς οὗτος, ὡς ὅταν πρόκειται περὶ χοροῦ προκυνηγικοῦ, ἔχει τὴν δύναμιν ὁμοιοπαθητικῆς μαγείας· ὅπως δηλαδὴ αὐτὸς καταλήγει εἰς τὸν φόνον τοῦ ζῴου, οὕτω καὶ ἡ κατακλείς τοῦ κυνηγίου θὰ εἶναι ἀναγκαίως ὁ φόνος αὐτοῦ. Αἱ μιμήσεις αὗται πολὺ συχνά, ἀπολέσασαι τὴν μαγικὴν αὐτῶν σημασίαν, κατήντησαν εἰς πολλοὺς λαοὺς προσφιλεῖ καὶ ἀστεία μέσα διασκεδάσεως καὶ τοιαῦτα διετηρήθησαν. Ὅθεν καὶ σήμερον ἀνευρίσκει κανεὶς ἀρχαίους, προχωρημένους ὅπως δὴ ποτε εἰς τὸν πολιτισμόν, χοροὺς τοιαύτης μαγικῆς τῶν ζώων, οἷος π. γ. εἶναι ὁ γνωστός χορὸς τῆς προκυνήσεως τοῦ Βουλγάρου. Ὅλοι οὗτοι οἱ χοροὶ ἀναδεδίκαται συνήθως ὄχι ἐπὶ φωνῶν μιμητικῶν τῶν ζώων τοῦ ζῴου.

Πλὴν ὅμως τούτων εὐρίσκονται παρὰ τισι λαοῖς ἐν τῇ λατρείᾳ τοιαύτας μιμητικὰς φωνὰς καὶ ἀπὸ χορῶν. Οὕτως οἱ Ἀπάχαι τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὴν πανσέληνον συναθροίζονται, ἀνάπτουν πυράς, πίνουν μεθυστικά ποτὰ καὶ ἀφ' οὗ ἕκαστος λάβῃ τὴν θέσιν, πού τοῦ ἀρέσει, ἀρχίζουν ἔπειτα μὲ τὴν ἀνατολὴν τῆς σελήνης κοινὴν ὀρυγὴν, μιμούμενοι τὰς φωνὰς ζώων. Ἀρχίζουν μὲ τὰς ὀρυγὰς τοῦ ἀμερικανικοῦ λύκου (Coyot), αἱ ὁποῖαι ὁμοιάζουν μὲ κλαυθμηρισμοὺς βρέφους, ἀκολουθεῖ ἰσχυρότερον τὸ οὐρλιασμα τῶν κυνῶν τῶν λειμώνων, καὶ ταύτην ἡ βραχνὴ κραυγὴ τῶν λυκαινῶν. Αἱ φωναὶ βαθμηδὸν γίνονται ἰσχυρότεραι, ὅλοι ἀνάμεικτοι, μέχρις οὗ ἀπομεμακρυσμένον στίφος λύκων ἀπαντήσῃ καὶ τότε διεξάγεται ἀγὼν ὑπερτερήσεως μεταξὺ διπόδων καὶ τετραπόδων εἰς ἀγριότητα φωνῶν. Αἴφνης γίνεται σιωπὴ καὶ ἀντὶ τῶν λυσσαλέων ὀρυγῶν ἀγρίων ζώων ἀκούεται ἡ ἡλιθία φωνὴ τοῦ ὄνου. Ἐγείρεται ἄσβεστος γέλως καὶ ἡ διασκεδάσις ἀρχίζει ἐκ νέου δι' ὅλης τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς δύσεως τῆς σελήνης.

Ἐπειτα ἔχομεν τὰς μιμήσεις ἐν τῷ κυνηγετικῷ βίῳ καὶ τῷ πολέμῳ. Εἴπομεν ἀνωτέρω (σ. 242) περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἀσκήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλονται οἱ Ἴνδοι ὡς πρὸς τὴν μίμησιν τῶν φωνῶν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Διὰ τοὺς Βοσιμάνους τῆς Ἀφρικῆς οἱ περιηγηταὶ διηγοῦνται, ὅτι ἔχουν καταπληκτικὴν ἱκανότητα εἰς τὴν ἀπόδοσιν καὶ τῶν σπανιωτάτων φωνῶν τῶν πτηνῶν, καθὼς καὶ τῶν βραχνῶν τόνων τῶν τετραπόδων. Τοῦτο δὲ βοηθεῖ αὐτοὺς ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν ἐνέδραν καὶ τὴν σύλληψιν αὐτῶν. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὴν μιμητικὴν τῶν ταύτην τέχνην εἶναι εἰς θέσιν μὲ τὰ ἀπλᾶ τῶν ὄπλα νὰ κυνηγοῦν μὲ ἐπιτυχίαν, καταπληκτικὴν διὰ τοὺς Εὐρωπαίους, τοὺς ἐφωδιασμένους μὲ τὰ τελειότατα ὄπλα.

* * *

Αἱ φωναὶ αὗται τῶν ζώων, τὰς ὁποίας μιμεῖται ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, δὲν εἶναι δι' αὐτὸν ἀπλαῖ φωναὶ ἢ κραυγαὶ ἄνευ σημασίας, ἀλλὰ γλῶσσα πραγματικὴ, ἀδιάφορον ἂν αὐτὸς δὲν τὴν ἐννοῇ πάντοτε. Ὁ Ἑσκιμῶς, ὁ μιμούμενος τὴν γλῶσσαν τῆς φώκης, παραπονεῖται, ὅτι δὲν γνωρίζει ἄρκετὰ καλὰ αὐτὴν, καὶ ὅτι ἂν τὴν ἐγνώριζεν ὅπως ἡ ἄρκτος, τότε ποτὲ δὲν θὰ ἄρκεται εἰς τὸ κυνήγιόν του.

Ἐπειτα ὠρισμέναι κραυγαὶ ἀποδίδονται πρὸς λέξεις καὶ λόγους ἀνθρωπίνους καὶ ἐπλάσθησαν ἐκ τούτων αἱ παραδόσεις τοιαυτάται. Ἐκ τούτων ἄλλα παρουσεύονται ὡς φωναὶ τῶν ζώων ὡς κληρονομήσεις καὶ θρήνους ἀνθρώπων ἀποφθόνου, ἀλλὰ ὡς ἀπομιμήσεις φωνῶν καὶ λόγων ἀνθρωπίνων καὶ ὡς ἀποφθόνου ἰδίᾳ περὶ ἁσμάτων πτηνῶν, μυθολογοῦν ταῦτα ὡς ἐκ θαυμασίας προελθόντα ἢ ἀπλῶς ἀποδίδουν ἀνθρωπογλωσσον εἰς αὐτὰ σημασίαν. Αἱ πλεῖσται τῶν τελευταίων τούτων, ἐπειδὴ ἀκριβῶς πρόκειται περὶ ἁσμάτων, ἔχουν διατυπωθῇ καὶ εἰς ἁσμάτια πολλάκις χαριέστατα, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς πεπολιτισμένους σήμερον λαοὺς ἔχουν περιέλθει εἰς τὸν κύκλον τῶν παιδίων. Μέγα δὲ πλῆθος τέλος ἀποτελοῦν αἱ περὶ μετεμορφώσεων παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἐρμηνεύουν τὰς φωνὰς τῶν ζώων ὡς φωνὰς ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι μετεμορφώθησαν εἰς ζῶα, καὶ περὶ τούτων εἵπομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ παραδόσεων. Ἐπίσης εἰς τὰ παραμύθια ἀνευρίσκει τις φωνὰς ζώων, αἱ ὁποῖαι ἐρμηνεύονται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν.

Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν ἔχομεν τὴν ἀκριβῆ τῶν φωνῶν μίμῃσιν, ὅπως λ. χ. εἰς τὸ κυνήγιον, οὐδὲ κἂν προσπάθειαν πρὸς τελειότεραν ἀπόδοσιν τῶν φωνῶν, ἀλλ' ὅπως διαπλάττει αὐτὰς ἡ πρόχειρος παρατήρησις καὶ ἡ μυθοπλαστικὴ τοῦ

1) Συλλογὴν πλουσίαν τοιούτων παραδόσεων εὕρισκε τις παρὰ OSKAR DÄHNHARDT, *Natursagen*, τόμ. III, σ. 355 κέ.

ἀνθρώπου φαντασία. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ποικιλία αὐτῶν ἐν ταῖς παραδόσεσι. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἐκτὸς τῶν παραδόσεων τούτων αἱ φωναὶ τῶν ζώων διαφόρως ἀποδίδονται καὶ εἰς τὸν αὐτὸν λαὸν κατὰ τόπους, πολὺ δὲ μᾶλλον εἰς διαφόρους λαούς. Οὕτω π. χ. ἡ φωνὴ τῆς γαλῆς, τὴν ὁποίαν οἱ Γάλλοι ἀποδίδουν διὰ τοῦ *miaou*, ὅθεν καὶ ῥῆμα *miaouler*, παρ' ἡμῖν ἀποδίδεται διὰ τοῦ *νιάου*, ὅθεν καὶ ῥῆμα *νιαουρίζω*, διὰ τοῦ *νιάρ*, ὅθεν τὸ *νιαρίζω*, διὰ τοῦ *μάου*, ὅθεν πιθανῶς ἐκλήθη καὶ *μάτσα*. Ἡ φωνὴ τοῦ κυνός, τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν οἱ Πορτογάλοι διὰ τοῦ *béu béu*, οἱ Ἱταλοὶ διὰ τοῦ *bu bu*, οἱ Γάλλοι διὰ τοῦ *ouaou*, παρ' ἡμῖν ἀποδίδεται διὰ τοῦ *γάου γάου* ἢ *γάβ γάβ*, ὅθεν καὶ τὸ ῥῆμα *γαβγίζω*, ὡς καὶ διὰ τοῦ *χάρ χάρ*. Τὴν φωνὴν τοῦ βατράχου ἀπέδωκεν ὁ μέγας κωμικὸς τῆς ἀρχαιότητος Ἀριστοφάνης διὰ τοῦ γνωστοτάτου *βρεκεκεξ κοὰξ κοὰξ*, ἐνῶ σήμερον ἀποδίδεται κατὰ τόπους διὰ τοῦ *βράκ βράκ*, *μπάκ μπάκ*, *βάκα βάκα* καὶ εἴ τι ἄλλο, ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα *βράκακας* καὶ *μπάκακας* καὶ τὸ ῥῆμα *βακανίζω*.

Ἡ διαφορὰ αὕτη ὀφείλεται πρῶτον εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ λαὸς πλὴν τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων πᾶσι καταβάλλει ἐξαιρετικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν μιμήσιν, ὅπως ἐν τῷ ἑστίῳ καὶ τῷ ὄρειον οἱ κατὰ κράτος λαὸν, περιτριζέται ἐκ τῶν εἰδικῶν ἀποδόσεων τῶν κροῦγῶν, ὧν ἡ ἀκριβὴς ἀκουστικὴ ἀνέλιξις καὶ ἡ φωνητικὴ ἀπόδοσις δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐκόλος, ἀπαίρουσα εἰδικὴν πρὸς τοῦτο καὶ πολλὰκις ἐπίμονον προσπάθειαν.

Σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους πεπολιτισμένους λαούς, αἱ μιμήσεις τῶν φωνῶν τῶν ζώων περιηλθον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδίων καὶ μάλιστα τῶν μικροτέρων, εἶναι δὲ πολυάριθμα τὰ παιδικὰ ἄσματα, τὰ ἔχοντα ὡς ὑποκείμενον αὐτῶν τὰς φωνὰς τῶν ζώων, περὶ τῶν ὁποίων εἵπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκτεῖον τόπον.

Μιμήσεις φωνῶν ζώων ἔχομεν καὶ εἰς διαφόρους παιδιάς, εἶναι δὲ γνωστοτάτον τὸ *κούκου*, τὸ ὁποῖον φωνάζουν εἰς τὸ κρυφτό, διὰ νὰ εἰδοποιήσουν, ὅτι ἐκρύβησαν καὶ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ τὸ κυνηγητό.

Β'. ΕΠΙΦΘΕΓΜΑΤΑ

Μιμήσεις φωνῶν ζώων ἔχομεν καὶ εἰς τὰς φωνάς, δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ὁδηγοῦν τὰ ζῷα. Τὰ ἐπιφθέγματα ταῦτα αποτελοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν γλῶσσαν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ὁμιλεῖ πρὸς τὰ

κτῆνη. Διάφορα δὲ κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαούς, δὲν ἔχουν πάντοτε εὐδιάκριτον τὴν ἀρχήν.

Ἐκ τῶν νεοελληνικῶν ἐπιφθεγμάτων ἐν μέρος ὠρισμένως προέρχεται ἐκ μιμήσεως τῶν φωνῶν τῶν ζώων. Οὕτω π. χ. ὅταν προσκαλοῦν τὰς ὀρνίθας διὰ νὰ δώσουν εἰς αὐτὰς τροφήν φωνάζουν *κίτ, κίτ, κίτ*¹, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτὰς φωνῆς *κίτ κίτ κίτ κίτ κίτκιντάκ*.

Ἄλλαι εἶναι προδήλως λέξεις καὶ πολλάκις φράσεις, αἱ ὁποῖαι βαθμυδὸν κατήντησαν ἐπιφωνηματικά. Οὕτω π. χ. ἐν Κρήτῃ φωνάζουν διὰ τὰς αἶγας, *λάσω* = ἔλα ἔσω, διὰ νὰ τὰς μανδρίσουν, *λάξω* = ἔλα ἔξω, διὰ νὰ τὰς ἐκβάλουν τῆς μάνδρας, διὰ τὰ πρόβατα, *στήσω* = στάσου ἔσω, διὰ νὰ τὰ μανδρίσουν, *στήξω* = στάσου ἔξω, διὰ νὰ τὰ ἐκβάλουν τῆς μάνδρας, πρὸς τὸν κριὸν *κρίο* διὰ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ποιμνίου κτλ.².

Τέλος ἔχομεν καὶ διάφορα ἐπιφθεγμὰτα ὁποῖα φαίνονται ὡς ἀπλὰ ἀνθρώπινοι κραυγαὶ ἀπροσδιόριστοι. Οἷον λέγεται πρὸς τοὺς κύνας *οὐς'τ ἢ ὀς'τ* διὰ νὰ ἐλθοῦν ἐπὶ τὸν *κούτσιον*, *κούτσιον* διὰ νὰ πλησιάσουν, *ψιτ* διὰ νὰ ἀπομακρυνθῶν, *πς* διὰ νὰ πλησιάσουν, *ψιτ* διὰ νὰ ἀπομακρυνθῶν, εἰς τὰς ὀρνίθας *ξίτ ἢ ξςςς*³ διὰ νὰ φύγουν, εἰς τὸν κριόν *κοτς*⁴, εἰς τὸν ὄνον *οὐς*⁴, εἰς τὸν ἡμίονον *πρω*⁴, διὰ τὸν αὐτὸν *λέξω*. Τὰς αἶγας ἐλαύνουν διὰ τοῦ *ἡέῖ ἡέῖ*, ἐνῷ τοὺς βοῦς διὰ τοῦ *ῥόου ῥόου*, διὰ τοὺς ὄνους καὶ τοὺς ἡμίονους μεταχειρίζονται τὸ *ὄτς* διὰ νὰ προχωροῦν καὶ τὸ *ςςςς* διὰ νὰ σταματήσουν, ἐνῷ διὰ τὸν ἵππον μεταχειρίζονται τὸ τουρκικῆς προελεύσεως *ντέ* καὶ τὸν δυσπροσδιόριστον καὶ δυσἀπόδοτον κροταλισμὸν *τσ τσ τσ*.

Ὡς δ' ἐκ τῶν φωνῶν τῶν ζώων ἔχομεν λέξεις καὶ ὀνόματα δηλωτικὰ αὐτῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ τῶν ἐπιφθεγμάτων τούτων ἔχομεν ὀνόματα ζώων ἰδίως ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ. Οὕτως ὁ κύων καλεῖται ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ τὸ *κούτσι* καὶ κατόπιν ὁ *κοῦττος*, ἡ γάτα ἡ *ψιρίκα*, ὁ ἵππος τὸ *ντέ* κτλ.

1) Γκιουμουλτζίνα (=Κομοτηνή).

2) ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, Ποιμενικά Κρήτης, ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖοι τόμ. Ε', 1918, σ. 309 - 310. — 3) Γκιουμουλτζίνας (= Κομοτηνῆς). — 4) Ἐξ Ἠπείρου.

Γ'. ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Τὰ ἐπιφθέγματα ταῦτα διαφέρουν, ὡς εἵπομεν, καὶ κατὰ ζῶα καὶ κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαούς. Εἶναι δὲ ἄξια μελέτης καὶ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ διότι οὐχὶ σπανίως ἀπὸ τοῦ ἐνὸς λαοῦ εἰς τὸν ἄλλον μεταδίδονται, ὅποτε βεβαιοῦνται ἡ ξένῃ ἐπίδρασις ὡς πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐν τῷ γεωργικῷ καὶ τῷ ποιμενικῷ ἰδίᾳ βίῳ.

Συλλογὰς τοιούτων δὲν ἔχομεν εἰμὴ τὴν τοῦ ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΟΥ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τῶν ποιμενικῶν τῆς Κρήτης, καὶ τινὰς χειρογράφους. [Ἐκ τῶν νεωτέρων βλ. εἰς Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, 1930, σ. 188, Κ. Ν. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ, Ποιμενικά τῆς Ἡλείας, Λαογρ., τόμ. 12, σ. 281, ΓΙΑΝΝΗ ΜΑΥΡΑΚΑΚΗ, Ποιμενικά Δυτικῆς Κρήτης, 1948, σ. 108 - 109, Γ. Δ. ΖΕΥΓΩΛΗ, Ποιμενικά τῆς ὄρεινῆς Νάξου, Λαογρ., τόμ. 15, σ. 88 - 89 κλπ.].

XII. ΕΠΙΦΘΕΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΑ, ΝΑΥΤΙΚΑ ΚΤΛ.

Πλὴν τῶν ἐπιφθεγμάτων, δι' ὧν ἐκκρίνονται τὰ ζῶα, ἄξια συλλογῆς καὶ μελέτης εἶναι εἰσὶν οἱ διάφορα ὅπλα ἐπιφθεγμάτων ἐργατικά, ναυτικά κτλ., διὰ τῶν ὁποίων συνοδεύουν οἱ ἐργάται ἢ οἱ ναῦται κτλ. τὰς βαρείας τῶν ἐργασιῶν καὶ νὰ συντονίζουσιν καὶ ρυθμίζουσιν δι' αὐτῶν τὰς κινήσεις τῶν. Τὰ τοιαῦτα ἐπιφθέγματα εἶναι αἱ ἀπαρχαί, ἐξ ὧν ἀνεπτύχθησαν τὰ ἐργατικά ἄσματα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἔργα μόλα, ἔργα λέσσα τῶν ναυτῶν, τὰ ὠσοόπ τῶν αἰρόντων βάρη κτλ.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Ἀριστοφάνης μᾶς περιέσωσε τοιαῦτα ἐπιφθέγματα ἐν τοῖς Βατράχοις (208), ὥοπ, ὅπ, ὥοπ ὅπ καὶ ἐν τῇ Εὐρήνῃ (512), ὅπου ταῦτα ἀποτελοῦν ὁλόκληρον στροφὴν.

Ἄγε νῦν, ἄγε πᾶς·

καὶ μὴν ὁμοῦ 'στιν ἥδη.

Μὴ νῦν ἀνῶμεν ἀλλ' ἐπεν-
τείνωμεν ἀνδρικότερον.

Ἦδη 'στι τοῦτ' ἐκεῖνο.

*Ω εἶα νῦν, ὦ εἶα πᾶς.

*Ω εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, εἶα.

*Ω εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, πᾶς.

Τοιούτων επιφθεγμάτων νεοελληνικῶν συλλογὴν οὐδεμίαν ἔχομεν. Διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς εὗρίσκει κανεῖς πολλὰ εἰς τὸ θεμελιῶδες βιβλίον τοῦ K. Bücher, Arbeit und Rhythmus.

XIII. ΜΕΤΑΦΟΡΑΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΙΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ, ΕΜΦΑΙΝΟΥΣΑΙ ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Α'. ΓΕΝΙΚΑ

Ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἄξιαι παρατηρήσεως, συλλογῆς καὶ μελέτης εἶναι καὶ διάφοροι λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν μυθοπλαστικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Πρὸς δῆλωσιν δηλαδὴ τῶν διαφορῶν φυσικῶν ἰδίᾳ φαινομένων, τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων κττ. ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐσχημάτισεν εἰδικὰς λέξεις, ἀλλ' ἐκφράζει ταῦτα διὰ διαφορῶν φράσεων μεταφορικῶν, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἐκ τῶν ἰδιότητων τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν. Οὕτω προσωποποιῶνται τὰ φαινόμενα καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν ἐξανθρωπίζονται, ἐπαναλαμβάνεται τὴν αὐτὴν ἢ αὐτὴ ψυχολογικὴ ἐνέργεια, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψεν καὶ αἱ μεταφορικαὶ εἰς οὐρανὸν ἡμῶν ὅμως ἐκτασίαι. Οὕτω π. χ. λέγεται ὅτι τὸν ἥλιον, ἐξεμύτισε, στέκεται καταμεσημερίς, ἔπεσε, βασίλευσεν, ἐπατούρησε ὁ ἥλιος, ἡλιος μὲ τὰ δόντια ἢ μὲ ποδάρια, ἡλιος παύσεται κτλ.¹. Διὰ τὰ νερά καὶ τὴν θάλασσαν λέγεται κοιμοῦνται τὰ νερά, κοιμᾶται ἡ θάλασσα κτλ.

Αἱ τοιαῦται μεταφορικαὶ ἐκφράσεις πολλάκις ἀπετέλεσαν τὸν πύρην καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς πλάσεως διαφορῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν. Οὕτως ἡ φράσις *γυρίζει ὁ ἥλιος*, λεγομένη διὰ τὴν τροπὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου, ἡμέραν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, παρερμηνευθεῖσα πιθανῶς ἔδωκε τὴν γέννησιν εἰς τὴν δοξασίαν, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην περιστρέφεται ὁ ἥλιος ὡς τροχός². Ἐπίσης αἱ ἀνωτέρω φράσεις κοιμοῦνται τὰ νερά, κοιμᾶται ἡ θάλασσα, ἐλήφθησαν κυριολεκτικῶς καὶ ἐπιστεῦθη, ὅτι πραγματικῶς ὑπάρχουν ὥραι τοῦ ἡμερονυκτίου, καθ' ἃς κοιμῶνται τὰ νερά, εἶναι δὲ τότε ἐπικίνδυνος ἡ διατάραξις αὐτῶν διὰ τὸν διαταράσσοντα.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο γενικεύσαντες γλωσσολόγοι τινὲς ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἅπαντες οἱ μῦθοι προῆλθον ἐκ τοιούτων μεταφορικῶν ἐκφράσεων,

1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Α. Σ., τόμ. Β', σ. 111, 119.

2) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, ἐνθ' ἂν, σ. 118.

καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ μυθολογία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ «*διάλεκτός τις, ἀρχική τις μορφή τῆς γλώσσης*». Ἐκ τῶν σκέψεων δὲ τούτων ὁρμώμενοι ἐπεχείρησαν διὰ τῆς γλωσσικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ἐτυμολογίας νὰ ἐρμηνεύσουν πάντας τοὺς μύθους. Ὅτι διὰ τῆς μεθόδου ταύτης καταντῇ τις εἰς ὑπερβολὰς καὶ εἰς συμπεράσματα παρακεκινδυνευμένα καὶ ἀκροσφαλῇ οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὅμως καὶ ἡ γλωσσικὴ ἔρευνα τῶν τοιούτων φράσεων συμβάλλει πολλαχῶς εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῆς μυθολογίας καὶ τὴν ἐρμηνείαν πολλῶν μύθων δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀμφιβολία.

Β'. ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Συλλογαὶ ἰδιαίτεραι τοιούτων λέξεων, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἔχουν γίνεи. Δύναται ὅμως πολλὰ νὰ ἀνεύρῃ ὁ ἐρευνητὴς ἀναδιφῶν τὰ διάφορα γλωσσάρια, καθὼς καὶ τὰ δημόδια κείμενα, παραδόσεις, παραμῦθια καὶ ἄσματα.

[Βλ. ἐιδικώτερον εἰς τὰ ἀνωτέρω κείμενα, ἰ. ΘΑΛΩΡΗ. Τὰ ἐκφραστικὰ μέσα προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου τοῦ μεσαιωνικοῦ στὴν ἀρχαία, μεσαιωνικὴ καὶ νέα ἐλληνική, Θεσσαλονίκη 1925, ἔκδοσις ΚΩΣΤΑΚΗ. Ἐκδομητικά μέσα γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου στὰ Τσιφλίκια, Λαογρ., τόμ. 20, σ. 40 κλπ.]

XIV. ΛΕΞΕΙΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΘΕΙΣ ΔΙ' ΕΚ ΤΙΝΟΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΩΣ

Τελευταῖον ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἐνδιαφέρουν τὴν λαογραφίαν λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται ἐκ διαφορῶν περιστάσεων, ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν καταστάσεων κττ. Οὕτω π.χ. εἰς τοὺς ἀρχαίους ἔμεινεν ἡ λέξις *σκυταλισμός* ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, καθ' ὃ ὁ δῆμος τῶν Ἀργείων ἐπιτεθεὶς διὰ σκυταλῶν ἐφόνησε τοὺς προύχοντας. Παρ' ἡμῖν αἱ λέξεις *μοσχομάγκα* καὶ *τραμποῦκος*, αἱ ὁποῖαι δηλοῦν τὸν ἐξώλη καὶ προώλη, ἔχουν τὴν ἐξῆς ἀρχήν. *Μάγκα* ἐκαλοῦντο αἱ ὑποδιαρέσεις εἰς τὰ σώματα τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον αἱ ἐνωμοτίαι, καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτὰς ἐλέγοντο *μαγκατζήδες*. Ὑπῆρξε δὲ τις Μόσχος ὀπλαρχηγός, ὅστις ἐγένετο διαβόητος κατὰ τὰς ἐν Ναυπλίῳ ταραχὰς τοῦ 1832 ὡς φίλος τοῦ Κωλέττη. Ἐντεῦθεν ἡ μάγκα αὐτοῦ, ἡ *Μοσχομάγκα*, ἐγίνε διαβόητος. Τὸ ὄνομα ἀκολούθως μετεφέρθη καὶ εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτήν, εἶτα δὲ καὶ εἰς πάντα τοῦ αὐτοῦ ποιοῦ, οὕτω δὲ κατήντησεν ἀπλοῦν προσηγορικόν, δηλοῦν τὸν χειρίστου ἥθους ἄνθρω-

πον. Ἐδόθη δὲ τὸ ὄνομα καὶ ὥς σκωπτικὸν τοῦ φιλογαλλικοῦ κόμματος ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, διότι τὸ κόμμα τοῦτο πρῶτον ἀρχηγὸν εἶχε τὸν Ἰω. Κωλέττην, ὅμοια δ' ἦσαν τὰ σκωπτικά ὀνόματα τοῦ φιλορωσικοῦ κόμματος (*Ναπαῖτοι*) καὶ τοῦ φιλαγγλικοῦ (*Μπαρλαῖτοι*). Τραμποῦκος δὲ εἶναι ἡ μάρκα πούρων. Ἐπειδὴ δὲ τοιαῦτα διενέμοντο εἰς τὰ ἐκλογικὰ σαλόνια τῶν ἄλλοτε ὑποψηφίων βουλευτῶν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὰ κατὰ τὰς παραμονὰς ἐκλογῶν, ἐκλήθησαν *τραμποῦκοι* οἱ ἐξώλεις καὶ προώλεις, οἵτινες περιήρχοντο τὰ ἐκλογικὰ σαλόνια καὶ ὑπισχνοῦντο τὴν ψήφον των μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ καπνίζουσιν τὸν *τραμποῦκο*, ἐπεξετάθη δὲ ἡ χρῆσις καὶ ἐπὶ φιλοδωρημάτων, διδομένων πρὸς διαφθορὰν συνειδήσεων, οἷον *πῆρε τραμποῦκο*.

Α'. ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι τὰς ἐπιχειρῶν νὰ συλλέξῃ τοιαύτας λέξεις πρέπει νὰ ἀναζητῇ, ὅπως νὰ εἴη δυνατόν, καὶ τὸν λόγον τῆς προελεύσεώς των, διότι ἀπὸ αὐτοῦ ἐντελῶς ἀκατανόητοι.

Συλλογὰς ἰδιαίτερος τοιοῦτων ἐστὶν ἡ ἀπὸ τοῦ ὅσον γνωρίζω, δὲν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πολλάκις μέχρι τοῦδε παρατηρήσαμεν, ὅτι πρῶτος καὶ κυριώτατος ὅρος τῆς ἀξίας μιᾶς συλλογῆς εἶναι ἡ πιστὴ καὶ ἀκριβὴς καταγραφὴ τῶν κειμένων. Διὰ τὸ ἔργον βεβαίως τῆς λαογραφίας μία καταγραφὴ, ἡ ὁποία δὲν περιέχει προσθήκας ἢ αὐθαιρέτους μεταβολὰς καὶ τροποποιήσεις τοῦ καταγράφοντος, ἀποδίδει δὲ περίπου τὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνεκτὴ καὶ χρήσιμος. Τελεία ὅμως γίνεται ἡ καταγραφὴ μόνον, ὅταν καὶ γλωσσικὰ εἶναι πιστὴ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ κατὰ τόπους διάφορα λαλοῦνται ἡμετέρα ἰδιώματα, καὶ τὰ λαογραφικὰ τοῦ λόγου μνημεῖα διάφορον ὅσον ὅσον λαμβάνουν γλωσσικὴν μορφήν, τὴν μορφήν τοῦ τοπικοῦ ὀνόματος. Ταύτην πρέπει ἀκριβῶς νὰ καταγράψῃ ὁ καταγράφων καὶ πρῶτος τὸ ἱστορικόν.

Διαφέρουν δὲ τὰ ἰδιώματα κατὰ μέρος τοὺς γραμματικoὺς τύπους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς φθόγγους, ὡς πρὸς τὸν τρόπον δηλαδὴ κατὰ τὸν ὅποιον προσφέρονται τὰ διάφορα σύμφωνα καὶ τὰ φωνήεντα. Καὶ οἱ μὲν διάφοροι τύποι εὐκολώτερον καταγράφονται, ἐνῷ οἱ φθόγγοι ἔχουν τοιαύτας διαφοράς, ὥστε καὶ δυσκολώτερον γίνονται ἀντιληπτοὶ εἰς τὸ οὗς τοῦ μὴ ἔχοντος γλωσσικὴν μόρφωσιν, καὶ δυσκολώτερον ἀκόμη ἀποδίδονται διὰ τῆς γραφῆς. Συνηθέστατα δὲ εἶναι τὰ παραδείγματα συλλογῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν μὲν ἄριστα τοὺς διαφοροὺς διαλεκτικοὺς τύπους, καθυστεροῦν ὅμως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν φθόγγων. Ἐνεκα τούτου ἐθεώρησα ἀναγκαῖον ἐν τῷ ἐπιμέτρῳ τούτῳ νὰ δώσω κατωτέρω μερικὰς πληροφορίας περὶ τῶν φθόγγων, τοὺς ὁποίους παρουσιάζουν τὰ διάφορα νεοελληνικὰ ἰδιώματα, ὅχι ἐννοεῖται πλήρεις, ἀκολουθῶν τὸ φθογγικὸν διάγραμμα, τὸ ὅποιον εἶναι ἐν χρήσει καὶ εἰς τὸ Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

Καὶ πρῶτον τὸ α πλην τῆς κοινῆς καὶ συνήθους ἀνοικτῆς προφῶρας εἰς μερικὰ μέρη (Πόντον, Θράκην) καὶ εἰς τινας περιπτώσεις προφέρεται καὶ κλειστότερον καὶ πλησιάζει πρὸς τὸ ε. Ὁ τοιοῦτος φθόγγος γράφεται διὰ τοῦ *ä*, εἶναι δὲ προῖδον κυρίως συνιζήσεως τοῦ συμπλέγματος *εα* καὶ ἐνίοτε κατ' ἐπέκτασιν καὶ *ια*, ἀντὶ τοῦ κοινοῦ *γιά*,

οἶον ἀχλαδᾶ ἢ ἀχλαδέα, παλαμαρᾶ ἢ παλαμαρέα ἀντὶ ἀχλαδιά, παλαμαριά κτλ.¹

Ἐπειτα τὸ β ἔχει τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ προφοράν. Πλὴν ὁμως τούτου ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, καὶ μάλιστα ἰδιαίτερος εἰς τινὰ ἰδιώματα, ἔχομεν καὶ τὸ ἡχηρὸν b. Τοῦτο δὲν προήλθεν ἐκ τοῦ β, ἀλλ' εἶναι προῖον τῶν συμπλεγμάτων μβ καὶ μπ, οἷον βαίνω (= ἐμβαίνω), βορῶ (= ἡμπορῶ). Τὸ τοιοῦτον b καλύτερον εἶναι νὰ γράφεται ὡς συνήθως διὰ τοῦ συμπλέγματος μπ. Ἐπειδὴ ὁμως συμβαίνει εἰς ἄλλα μὲν μέρη νὰ προφέρεται τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἀπλῶς ὡς b, ὡς π.χ. γαβρός (= γαμβρός), εἰς ἄλλα δὲ διατηρεῖ καὶ τὸν ἡχον τοῦ μ, δηλαδὴ προφέρεται ὡς μb, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις εἰς τὴν γραφὴν.

Ὅπου δηλαδὴ τὸ μβ ἢ τὸ μπ εἶναι ἀπλοῦν b πρέπει νὰ γράφεται $\overline{μπ}$, ὅπου δὲ διατηρεῖ καὶ τὸ μ τὴν προφοράν του νὰ γράφεται ἀπλῶς διὰ τοῦ μπ. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουσιν ἁπλῶς περιπτώσεις, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς μερικὰς ἰδίως ἐκ τῆς προφορᾶς τῆς τουρκικῆς προερχομένας λέξεις, ἕκαστον τῶν γραμμάτων τοῦ συμπλέγματος μπ διατηρεῖ τὴν προφορὰν τοῦ μ, ὡς π.χ. μπαταρτζής (μεταφράτης), πρέπει αὕτη νὰ δηλοῦται πρὸς τὴν ἀκριβεστάτην ἐπὶ τῶν γραμμάτων τοῦ συμπλέγματος ὡς ἐστὶν ἐν τῇ ἀπλῇ δὲ γραφῇ τράμπα, τράμπάτζης. Εἰς τινὰ ἰδιώματα τὸ β εἰσέρχεται δύο φωνηέντων ἐκπίπτει. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει βεβαίως δὲν δα γράφεται.

Τὸ γ ἔχει παντοῦ τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ ὡς τὸ β προφοράν του, πλὴν τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου ἀπέβη ἡχηρὸν, ὡς τὸ λατινικὸν g. Τὸ τοιοῦτον γ τῆς Κάτω Ἰταλίας ἀποδίδομεν διὰ τῆς γραφῆς $\overline{γκ}$. Ἐχομεν ὁμως g καὶ ἐκ τῶν συμπλεγμάτων γγ καὶ γκ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸ ἄλλοτε μὲν διατηρεῖ τὴν ἑρρινον προφοράν, ἄλλοτε δὲ ὄχι, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις εἰς τὴν γραφὴν καὶ νὰ γράφεται ἀπλῶς μὲν γγ ἢ γκ, ὅταν διατηρῆται ἡ ἑρρινος προφορά, οἷον ἀνάγκη, ἀγκαλιά, ἀγγόνι, $\overline{γκ}$ δὲ ὅταν αὕτη δὲν ὑπάρχῃ, τὰ δὲ συμπλέγματα ἰσοδυναμοῦν ἀπλούστατα πρὸς τὸ ἑρρινον ἡχηρὸν g, οἷον $\overline{γκ}$ αστρώων. Πλὴν τούτου τὸ γ, ὅταν ἀκολουθῇ ι ἢ ε, ἢ καὶ εἰς διάφορα συμπλέγματα, εἰς τινὰ ἰδιώματα ἐγινε πολὺ οὐρανικὸν καὶ πλησιάζει πολὺ πρὸς τὸν φωνήεντα φθόγγον ι, ὡς τὸ ἀρχαῖον ἡμίφωνον j. Ἡ οὐρά-

1) Βλέπε ΣΤ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Γλωσσογεωγραφικά σημειώματα, ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ, τόμ. 5', σ. 373.

νωσις (palatalisation) αὕτη τοῦ γ δηλοῦται, ὥς καὶ ὅλων τῶν οὐρανωθέντων φθόγγων, διὰ μιᾶς γ', ὅθεν γράφεται γ', οἷον γ'λυτώνω. Καὶ ὅταν μὲν πρόκειται περὶ τῆς κοινῆς τοῦ γ οὐρανώσεως πρὸ τοῦ ε καὶ ι, ἐφόσον τὰ δύο ταῦτα διατηροῦνται, εἶναι περιττὴ ἡ σημειώσις. Ὅταν ὅμως πρόκειται περὶ συμπλέγματος συμφώνων, καθὼς εἰς τὸ ἄνωτέρω παράδειγμα, ἢ ὅταν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, ἔξη ἐκπέσει τὸ ἀκολουθοῦν ε καὶ ἰδίως τὸ ι, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσεται, οἷον ἀγώγ' τὸ ἀγῶγι καὶ ὄχι ἀγῶγ.

Τὸ δ ἔχει καὶ αὐτὸ τὴν συνήθη μέσσην καὶ διαρκῆ αὐτοῦ προφορὰν. Μόνον ἐν Κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ προσέκυψεν ἐξ αὐτοῦ ἡχηρὸν d, τὸ ὁποῖον καὶ γράφομεν ντ. Τὸν ἡχηρὸν ὅμως τοῦτον φθόγγον ἔχομεν εἰς ὅλα τὰ ἰδιώματα καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἐκ τῶν συμπλεγμάτων νδ καὶ ντ. Ὅτι δὲ παρατηρήσαμεν περὶ τῶν ἄνωτέρω συμπλεγμάτων μπ καὶ γκ, τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ. Ὅτι δηλαδὴ τὰ συμπλέγματα ταῦτα, ἄλλαν μὲν ἀπετέλεσαν ἀπλῶς τὸν ἡχηρὸν φθόγγον d, οἷον ἐν Θράκῃ ἡρα, ἔκτοτε δὲ διατηροῦν τὴν ἑρρινὸν προφορὰν, οἷον ἄντρας. Ἐν τῇ κοινῇ πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ γίνεται διάκρισις. Καὶ ὅπου μὲν ἀκούεται πρὸς αὐτὸν d νὰ γράφεται γ', οἷον ἔντρας, ὅπου δὲ διατηρεῖται ἐν ἑαυτῷ τ, ἄντρας, γ' δὲ ἔκτος δὲ τῆς λέξεως, ὅπου ἕκαστον τῶν συμφώνων διατηρεῖ τὴν ἰδίαν προφορὰν, πρέπει νὰ τίθενται διαλυτικά, ὡς π.χ. πάντατζης (ὁ χαρτοπαίκτης) κτλ. Ὅπου τέλος τὸ δ κατήντησεν εἰς ἄλλους φθόγγους, ὡς λ.χ. ἐν Καππαδοκίᾳ εἰς ρ, θὰ γράφεται διὰ τῶν φθόγγων εἰς τοὺς ὁποίους κατέληξεν, οἷον ρώρεκα ἀντὶ δώδεκα.

Τὸ ε παντοῦ ἔχει τὴν αὐτὴν προφορὰν. Ὅπου ἐξασθενεῖται εἰς ι, καθὼς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, πρέπει νὰ γράφεται διὰ τοῦ ι, οἷον ἔρχιτι ἀντὶ ἔρχεται.

Τὸ ζ πλὴν τῆς κοινῆς αὐτοῦ προφορᾶς παρουσιάζει ἑνιαχοῦ καὶ διαφοράς. Οὕτω προφέρεται δασύ, ὅπως καὶ τὸ δασὺ σῖγμα. Τὸ τοιοῦτον δασὺ ζῆτα δηλοῦμεν διὰ τοῦ ζ ἢ δι' ἑνὸς δασέος πνεύματος ζ'. Ἄλλου πάλιν προφέρεται ἐντελῶς ὀπισθοδοντικόν, ἀκουόμενον λεπτὸν καὶ συριστικόν. Τὸ τοιοῦτον ζῆτα δυνάμεθα νὰ δηλώσωμεν διὰ τοῦ ζ. Ἰδιάζει δὲ ὁ φθόγγος οὗτος εἰς τοὺς ἀλβανοφώνους πληθυσμούς καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τοῦ μακεδονικοῦ Μελενίκου, ἀκούεται κάπως εἰς τὴν Μαρώνειαν, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὅπου τέλος κατήντησεν εἰς ἄλλους φθόγγους, ὡς π.χ. τζ, θὰ γράφεται διὰ τῶν φθόγγων τούτων, οἷον τζῶ ἀντὶ ζῶ.

Περὶ τοῦ η οὐδὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ὅπου ἔχει τὴν

προφοράν τοῦ ε, βεβαίως θὰ γράφεται ὡς ε, ὅπου δὲ ἐκπίπτει, καθὼς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, δὲν θὰ σημειοῦται καθόλου, οἷον ἡ ὁμορφ' ἀντὶ ἡ ὁμορφη.

Τὸ θ ἔχει τὴν κοινήν καὶ συνήθη αὐτοῦ προφοράν. Ὅπου, ὡς ἐν Καππαδοκίᾳ, ἔγινε σ, θὰ γράφεται διὰ τοῦ σ, οἷον σέλου ἀντὶ θέλω.

Τὸ ι πλὴν τῆς κοινῆς αὐτοῦ προφορᾶς, ἔχει εἰς τινὰς ἐκ τῆς τουρκικῆς προελθούσας λέξεις μέσῃν τινὰ προφοράν μεταξὺ ι καὶ ου. Τὸ τοιοῦτον ι δηλοῦται διὰ τοῦ ἱ', ἀκούεται δὲ συνήθως εἰς τὰς τουρκοκρατουμένας ἢ τὰς νεωστὶ ἀπελευθερωθεῖσας χώρας. Ὁ φθόγγος τέλος ι, εἴτε ι εἶναι εἴτε η εἴτε ει εἴτε οι εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη μεταξὺ δύο φωνηέντων εἴτε ἐντὸς τῆς λέξεως εἴτε ἐν συνεπείᾳ ἀναλύεται εἰς ι καὶ τὸ ἡμίφωνον j. Τὸ ἡμίφωνον τοῦτο γράφομεν διὰ τοῦ ,ι οἷον ἡι ὁμορφη, ἡ γριὰ κτλ.

Τὸ κ ἔχει τὴν συνήθη προφοράν, ἡ ὁποία πρὸ μὲν τῶν ἀδρῶν φωνηέντων α καὶ ο εἶναι μᾶλλον ὑπερωϊκή, πρὸ δὲ τῶν λεπτῶν ε, ι, μᾶλλον οὐρανική. Πολλὰκις δὲ καὶ ἐκπίπτει ἐκ τῶν φθόγγων τούτων διατηρεῖ, ὡς τὸ γ, τὴν οὐρανικὴν αὐτοῦ προφοράν, ὁπότε καὶ εἶναι ἰσχυρὰ καὶ δηλοῦται διὰ τοῦ κ' οἷον κ' κ' ἐκ τῶν παιδῶν. Εἰς μερὰ ἰδιώματα εἰς τινὰς λέξεις, ἔχουσαι συνήθη δασυλὸν κκ, συνοδεύεται ἢ ἐκφορὰ καὶ ὑπὸ δασέος πνεύματος κ'. Τὸ τοιοῦτον δασὺ κάππα γράφεται διὰ τοῦ κ' ἢ κκ', οἷον κόκκαλο (κορφ. κόκκηλο). Ὅπου τὸ κ πρὸ τοῦ ε καὶ ι κατέληξεν εἰς τσ πρὸς τὸ νὰ γράφεται διὰ τοῦ τσ.

Καὶ τὸ λ παρουσιάζει κάποιαν ποικιλίαν εἰς τὴν προφοράν. Πρὸ τῶν λεπτῶν φωνηέντων ε καὶ ι προφέρεται οὐρανικώτερον ἢ πρὸ τῶν α καὶ ο. Ἐνίοτε δ' ἡ οὐράνωσις αὕτη προχωρεῖ πολὺ καὶ ἔχομεν τέλειον οὐρανικὸν λ, τὸ ὁποῖον σημειοῦμεν, ὡς συνήθως τὰ οὐρανωθέντα, διὰ τοῦ λ', οἷον κλ'έφτου, λ'ύκου. Ἡ οὐράνωσις αὕτη εἶναι συνήθης εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα. Πρὸ τοῦ α καὶ ο ἡ προφορὰ τοῦ λ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον ὑπερωϊκή, ἐνιαχοῦ δὲ προϋχώρησε καὶ τόσον, ὥστε ἐκ τοῦ λ μᾶς ἔδωκεν ου, ὅπως εἰς τινὰ μέρη τῆς βορείου Θράκης. Ἡ ὑπερωϊκὴ αὕτη προφορὰ, συνήθης εἰς τοὺς Τσάκωνας καὶ πρὸ λεπτῶν φωνηέντων, δηλοῦται διὰ τοῦ λ'. Ὅπου ἔγινε ρ, ὡς εἰς τινὰ συμπλέγματα εἰς τὰ Σφακιά τῆς Κρήτης, θὰ γράφεται διὰ τοῦ ρ.

Τὸ μ δὲν παρουσιάζει ποικιλίαν εἰς τὴν προφοράν καὶ ἐπομένως οὔτε καὶ εἰς τὴν γραφήν.

1) Τὸ τοιοῦτον ἱ ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν διὰ τοῦ λατινικοῦ i.

Τὸ ν καὶ αὐτό, ὡς τὸ λ, δύναται νὰ εἶναι τὸ σύνηδες, δύναται νὰ εἶναι οὐρανικόν, οἶον ν'ύφ', ν'ιρό, κατβαίν', συχνὸν εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, δύναται νὰ εἶναι καὶ ὑπερωϊκὸν γ, ὡς εἶναι εἰς τὰ τσακωνικά γαστεγιά ἢ καστανιά.

Τὸ ξ ὡς τὸ ζ δύναται νὰ εἶναι τὸ κοινόν, δύναται νὰ εἶναι δασὺ ξ, οἶον ξέρου (= ξέρω), δύναται νὰ εἶναι καὶ ὀδοντικὸν ξ.

Τὸ ο πλὴν τῆς κοινῆς προφορᾶς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα ἔγινεν ου καὶ πρέπει νὰ γράφεται ου. Εἰς τὸν Πόντον ὅμως ἔχομεν καὶ τὸ κλειστόν ὄ, μεταξὺ ε καὶ ο, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς συνιζήσεως εο, οἶον σπέλὸν τὸ σπήλαιον.

Τὸ π δὲν ἔχει ποικιλίας εἰς τὴν προφορὰν, πλὴν ὅπου προσέλαβε τὸ δασὺ πνεῦμα, ὅποτε γράφεται π', οἶον κούπ'α (προφ. κούπηα), ἀπ'άρως (προφ. ἀππηαρος) ἐν Κύπρῳ ὁ ἱππος κττ.

Τὸ ρ παρουσιάζει ποικιλίαν εἰς τινὰ συμπλέγματα ἐν τῇ τσακωνικῇ διαλέκτῳ. Οὕτως ἔχομεν τὸ ὀδοντικὸν ρ' (προφ. περίπου ρζ'), οἶον ρ'άτζι (προφ. ρζ'άτζι = οὐάτζι), καὶ τὸ τσακὺ ρ̣ (προφ. ch, ὃ), οἶον ἄτρωπο (προφ. ἄτσωπο). Τὰ τοιαῦτα δύναται νὰ γράφονται καὶ ἀναλελυμένα, τὸ πρῶτον οὐάτζι καὶ τὸ δεύτερον διὰ τοῦ ρ̣ ἢ ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, συμπλῆναι τὴν τελείαν πρὸς τὰ συμπλέγματα ταῦτα. Ἐνιαχοῦ παρουσιάζεται καὶ τὸ ὀδοντικὸν ρ̣, τὸ ὁποῖον πλησιάζει πρὸς τὸ γ καὶ γράφεται διὰ τοῦ ρ̣, οἶον στειρᾶ ἢ στεριά.

Τὸ σ παρουσιάζει τὰς αὐτὰς κατὰ τόπους ποικιλίας, τὰς ὁποίας καὶ τὸ ζ. Ἡ ἔχει δηλαδὴ τὴν κοινὴν μέσσην προφορὰν ἢ εἶναι δασὺ ὣ, ἢ ὀπισθοδοντικόν, συριστικὸν ὄ.

Τὸ τ πλὴν τῆς κοινῆς προφορᾶς, παραλαμβάνει ἐνίοτε καὶ τὸ δασὺ πνεῦμα, καὶ γράφεται τ', οἶον πετ'ερός, μούτ'η ἢ μύτη ἐν Κύπρῳ, ἐπτ'ά κττ.

Τὸ υ ἔχει τὴν κοινὴν τοῦ ι προφορὰν πλὴν ὅπου, ὡς ἐν Ἀττικῇ, Αἰγίνῃ καὶ Πόντῳ, διετήρησε τὴν ἀρχαίαν προφορὰν τοῦ γαλλικοῦ υ, ὅποτε καὶ γράφεται διὰ τοῦ υ, οἶον ἀχῦρα τὰ ἄχυρα.

Τὸ φ ἔχει, καθόσον γνωρίζω, παντοῦ τὴν κοινὴν προφορὰν.

Τὸ χ, ὡς καὶ τὸ κ, πρὸ τῶν λεπτῶν φωνηέντων ε καὶ ι ἔχει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον οὐρανικὴν προφορὰν. Ὅταν αὕτη εἶναι πολὺ ἐντονος ἢ ὅταν ἐξέπεσε κατόπιν ι, πρέπει νὰ σημειώνεται τὸ οὐρανικὸν χ', οἶον ράχ' ἢ ράχη (ἢ προφορὰ ἐγγὺς πρὸς τὸ ράη). Ἐνιαχοῦ (Κάτω Ἰταλία, Καππαδοκία) ἢ προφορὰ τοῦ χ εἶναι δασεῖα πλησιάζουσα ἢ καὶ ταυτιζομένη πρὸς τὸ δασὺ ὣ, οἶον ὀνί, ὄερι. Τὸ τοιοῦτον δύνα-

ταί νά γράφεται διά τοῦ σ. Ἄλλοῦ τέλος εἰς μερικὰς λέξεις τὸ χ πλησιάζει πρὸς τὸ δασὺ πνεῦμα. Τὸ τοιοῦτον δύναται νά σημειώνεται διά τοῦ χ', οἷον χ'άιντι.

Τὸ ψ δύναται νά ἔχη, ὥς τὸ ζ, τριπλὴν προφορὰν, δηλαδὴ τὴν κοινήν, ψ, τὴν δασεῖαν, ψ̣, καὶ τὴν ὀδοντικήν ψ̂.

Τὸ ω ἔχει τὴν προφορὰν τοῦ ο, ὅπου δὲ (ἐν Πόντῳ) ἐκ συνιζήσεως προέκυψε κλειστὸν ὃ γράφεται ὦ, οἷον παλῶ'νω τὸ παλαιώνω.

Πλὴν τῶν φθόγγων τούτων ἔχομεν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν καὶ συνθέτους συμφώνους φθόγγους τσ, τζ, π. χ. ἔτσι, κουλουρτζής. Οὗτοι ἔχουν πολλάκις δασεῖαν προφορὰν, ὁπότε γράφονται διά τοῦ τσ̣ καὶ τζ̣, οἷον κοτζάμπασης, τσαῖρός, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὀπισθοδοντικήν, συριστικήν, ὁπότε δύνανται νά γράφονται τσ̂ καὶ τζ̂. Πολλάκις παρουσιάζουν καὶ ἔρρινον προφορὰν, εἴτε ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ν εἴτε ὄχι, οἷον ἄντζελος, κοντζάμπασης, ὁπότε καὶ πρέπει νά γράφονται διά τοῦ ντσ, ντς, ντζ, ντζ̂.

Τελευταῖον ἔχομεν τὸν ἐκ τῆς ἰταλικῆς ἀποβάνον ἐν Κάτῳ Ἰταλίας φθόγγον ττσ, οἷον ἐπλεττσα τὸ πλεττω.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Τὰ γράμματα καὶ τὰ σημεῖα τῶν φθόγγων, ὅδὲν ἐξαντλοῦν πάσας τὰς φθογγικὰς περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκ τῆς ἐνδεχόμενης νά παρουσιασθοῦν εἰς τὸν συλλογέα. Ὅπως δὴ ποτε τις ἐκ αὐτῶν λαμβάνει τινὰ ἔννοιαν τῆς ποικιλίας τῶν φθόγγων τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων καὶ χρησιμοποιῶν τὰ ἀνωτέρω σημεῖα ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ συμπληρῶν αὐτὰ διά τῆς δημιουργίας νέων δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτεον νά παρουσιάσῃ πιστὴν εἰκόνα τῶν φθόγγων τοῦ ἰδιώματος, εἰς τὸ ὅποιον γράφει. Γράφων δ' οὕτω διπλὴν παρέχει ὑπηρεσίαν. Διότι τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα θέλει παρέχει, καὶ ὥς λαογραφικὰ μνημεῖα θὰ εἶναι τέλεια, ἀλλὰ καὶ ὥς γλωσσικαὶ πηγαὶ θὰ δύνανται νά χρησιμοποιηθοῦν ἀσφαλῶς διά τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων.

Μίαν μόνον τελευταίαν ἐπιφύλαξιν ἔχομεν νά συστήσωμεν. Ἡ γνῶσις ἐνὸς ἰδιώματος νά μὴ παρασύρῃ τὸν συλλογέα νά μεταβάλλῃ ἢ ἀφομοιώνῃ τοὺς φθόγγους κατὰ τὰς γνώσεις τοῦ ἰδιώματος, τὰς ὁποίας ἔχει. Πολλάκις παρουσιάζονται διαφοραί, ἐσημειώσαμεν δὲ ἀνωτέρω τί συμβαίνει μὲ τὰ ἄσματα. Ἡ δὲ μεγίστη ἀρετὴ εἰς τὰς καταγραφὰς ταύτας παραμένει πάντοτε μία καὶ μόνη· ἡ ἀκριβὴς ἀκουστικὴ τῶν ἐκφερομένων φθόγγων ἀντίληψις καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τοῦ ἀκουσθέντος. Τίποτε περισσότερον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Α' ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΟΝΥΜΙΩΝ

Ἀγιος Γεώργιος 373
 Ἀγιό - νταγι 372
 Ἀγίрта 372
 Ἀγκολέμης 371
 Ἀγριάδα 373
 Ἀγρίδι 371
 Ἀδριανούπολις 79, 95, 398
 Ἀετόραχη 373
 Ἀη Βρόσης 372
 Ἀη Γρόσης 372
 Ἀηδόνια 373
 Ἀηδονόραχη 373
 Ἀη Κουρούς 372
 Ἀθήναι 179
 Αἴγινα 59, 74, 115, 255, 397
 Αἶνος 156
 Ἀλεξανδράδες 373
 Ἀλουπόταμος 373
 Ἀλφειώσις 373
 Ἀμμόνιοι 372
 Ἀμπελάκια 373
 Ἀναδεντράδες 373
 Ἄνδρος 315
 Ἀνεμόμυλος 373
 Ἀντίλαλος 372
 Ἀντολίκιοι 372
 Ἀπλίκιν 371
 Ἀράχοβα 371
 Ἀργος 92
 Ἀργυροκάστρον 175
 Ἀρκαδία 157
 Ἀρχάτες 373
 Ἀρμένηδες 372
 Ἀρμενόπετρα 180
 Ἀρμυροπόταμο 372
 Ἀρναουτονία 372
 Αἰνίου 370
 Ἀσπιωτάδες 373
 Ἀσπριά 372
 Ἀσπρόβαλτος 372
 Ἀσπρόκαμπος 372
 Ἀσπρόπυργος 373
 Ἀττική 174, 180
 Ἀυγό 372
 Ἀὐλωνάρι 372
 Ἀφεντισή 371
 Ἀχαΐα 371, 373
 Ἀχαΐδα 374

*Αγλαδόκαμπος 378
*Αγυστ ἀγᾶ 371

Βαθύ 372
Βάρδας 371
Βασιλεώνοικος 315
Βίγλα 371
Βιθυνία 78
Βιωτία 180
Βουλιαγμένη 176
Βροῖτ'α 370

Γαλατῶν 372
 Γαλατῶν ἀρχὸς 374
 Γαλατῶν ἐκκλησία 373
 Γαλατῶν ἐπιστολὴ 373
 Γαλατῶν 371
 Γαλατοὶ 372
 Γαλατοὶ 372
 Γαλατοὶ 221, 225, 313, 397
 Γαλατοὶ 372
 Γαλατοὶ 373
 Γαλατοὶ 223
 Γαλατοὶ 373
 Γυναικὸς κρημνισμός 373
 Γυφτοφῶν 372

Δάλι 370
 Δαμαλάς 316, 317
 Δαφνάτα 373
 Δελφοί 335
 Δερβενάκια 92
 Διαβολάλωνα 202
 Διαβολίτζι 371
 Διαβολοσπηλιά 202
 Διακονιάρης 374
 Διγενήδες 371
 Διμοίρι 371
 Διχάλη 374
 Δούκας 371
 Δρακόλιμνη 185, 374
 Δρακοσπηλιά 185, 374
 Δρακόντυπα 185, 374
 Δράπανος 374
 Λυό άδέρωμα 373

Ἐπισκοπή 371

Ἐπάνησος 187
Εὔβοια 371

Ζαΐμη 373
Ζαχαρίας 371
Ζάχολη 371
Ζευγολατειὸ 371
Ζιγοβίτσι 371

Ἡλεία 322
Ἡπειρος 60, 64, 74, 75, 76, 77, 78,
79, 93, 94, 95, 155, 156, 171,
174, 179, 226, 260, 261, 322,
386, 388

Θεόστρουγκα 179
Θεσπρωτία 342
Θεσσαλία 56, 57, 93, 94, 95
Θήρα 133
Θράκη 75, 78, 94, 111
Θυμανὰ Χίου 260

Ἰθάκη 179
Ἰκαρία 175, 179
Ἰμβρος 140
Ἰόνιοι νῆσοι 94, 102

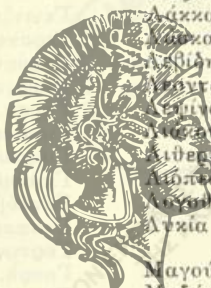
Ἰσταντὺ 372
Ἰσταννίνα 95, 115, 251

Καβοντόρος 371
Καβράδες 371
Καζακλάρ 372
Καϊάφα μνήμα 180
Κάκκαβο 374
Κακοσάλεσι 371
Καλάβρυτα 371
Καλιάνικα 373
Καλλίνικος 371
Καππαδοκία 94, 100, 102
Καραμάνοι 372
Κάρπαθος 53
Καταβόθρα 372
Κάτω Ἰταλία 94
Καρδάμυλα 180
Καστράκι 373
Κάστρο τοῦ Δοξαπατρῆ 373
Κατακάλι 371
Κατουλαίικα 373
Κερασιά 373
Κέρκυρα 221, 307, 312, 371, 373
Κεφαλληνία 58, 75, 359, 373
Κεφαλόβρυσο 372
Κιόνι 373
Κόκκινη Μηλιά 169
Κοκκινιά 372
Κολῶνες 373
Κομιτιτσή 371

Κορακιάνικα 373
Κόρινθος 92
Κουντουράτα 373
Κουνόπετρα 372
Κουρζούας 371
Κρέμμισμαν τοῦ καμήλου 373
Κρήτη 82, 95, 107, 108, 110, 114,
115, 155, 156, 158, 171, 175,
177, 180, 208, 307, 329, 381,
397, 398, 405
Κρουονέρι 372
Κύζικος 65, 74, 307
Κύνθηρα 329, 342
Κύπρος 55, 63, 82, 95, 102, 110,
156, 159, 177, 178, 179, 204,
345, 372, 373
Κῶς 157, 179, 341, 362
Κοσταντινούπολις 174
Κωπαῖς 175

Λαζανιάς 371
Λάκκα 372
Λακαρῆς 371
Λαβύνη τοῦ 373
Λαγκατοὶ 371
Λαμνα 370
Λαμνα (ἄλος) 168
Λαίθεα 372
Λαϊοποῖσι 371
Λαϊοπέτη τοῦ 371
Λακκία 364

Μαγούλα 372
Μαδάρα 373
Μαζαρακάτα 373
Μακεδονία 64, 158, 387. — Νότιος
93, 94, 95
Μαλακάσα 371
Μαλευριάνικα 373
Μάνη 52, 77, 79, 88, 89, 224, 258,
316, 362, 373
Μανιάκι 371
Μανωλιάς λαγκαδι 374
Μαραθῶν 174, 373
Μαραθωνήσι 373
Μαστοράτικα 373
Μελιγαλᾶς 371
Μαυρονέρι 372
Μεροβίγλι 371
Μεσολόγγιον 95
Μεσσηνία 153, 158, 159
Μικρά Ἀσία 93
Μιχαλίτοι 371
Μνήμα τοῦ Δία 180
Μοναστήρι 373
Μοσσυνοῦπολις 371
Μπαγιαμπόλου 372

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΟΗΝΩΝ

Μπίγα 372
Μπουργιάς 372
Μύκονος 200
Μυστράς 370

Νάξος 350
Ναύπλιον 390, 408
Νεζερός 371
Νεοχώριον 315
Νεραϊδάλωνο 374
Νεραϊδοβούνι 195, 374
Νεραϊδόκηποι 159
Νεραϊδολίθι 195
Νεραϊδόραχη 195
Νεραϊδόσπηλιος 195
Νεραϊδοτρόουπα 195
Νικαριά βλ. Ίκαρία
Νίσυρος 54, 387

Ξεροβούνι 373

Όξερὸς 175
Όλυμπος 179, 206
Όμαλὸς 372
Όρτάκιοι Βιθυνίας 75

Παγκράτιον 372
Παλαιοκαστὸν 373
Παντάνασσα 373
Παραμυθιά 359
Πάργα 95
Παρνασσὸς 168, 175, 374
Πάτριαι 373
Πελοπόννησος 93, 260
Πενταδάκτυλον 373
Πεσσάδες 373
Πέτρα τοῦ Διγενῆ 372
Πικέριμι 371
Πόλη 95, 169, 174
Πόντος 94, 100, 102, 133, 225, 226, 387, 388, 397
Πουρνάρι 373
Πραστεῖο Μάνης 200, 371
Πυργί 373
Πύργος 322

Ραφαλάδες 373
Ρέθυμνον 81
Ρογήρον, τὰ 371

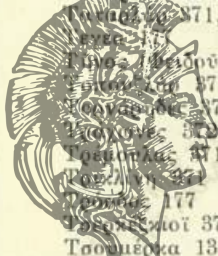
Σάμος 81, 262, 335

Σανταλάριν 371
Σανταμέρι 371
Σαντενί 371
Σατινᾶ, στοῦ 373
Σέρραι 180
Σιδερόπορτα 371
Σίφνος 329, 340
Σκάφη 374
Σμύρνη 372
Σογδιανή 216
Σπαθαρικόν 371
Σπάρτη 346
Στενή 372
Στερεὰ Ἑλλάς 93, 131
Στεφάνη 374
Στριγγλοχώρι βλ. Πραστεῖο Μάνης
Σύμη 99, 285, 340, 341, 381
Συρκανήδες 372

Ταράμπολον 372
Τατάρκοι 372
Τατάρκοι 371, 372
Τατάρκοι 372
Τατάρκοι (Βιθυνία) 175, 290
Τατάρκοι 371
Τατάρκοι 373
Τατάρκοι 371
Τατάρκοι 371
Τατάρκοι 371
Τατάρκοι 371
Τατάρκοι 371
Τατάρκοι 371
Τατάρκοι 371

Φανερωμένη 373
Φικάρδου, τοῦ 371
Φίλιπποι 179
Φωκάδες 371
Φώνισσα 372

Χαλκιδική 74, 93
Χαντριά 372
Χαρκὸς 372
Χαρτσιάδες 373
Χασάν ἀγὰ 371, 372
Χιλιαδὸν 370
Χίλιομόδι 371
Χίος 54, 99, 109, 174, 175, 178, 223, 224, 225, 236, 260, 314, 315, 324
Χωματερό 372
Χωνί 374

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Β' ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ, ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- 'Αβδηρίτης 237, 238
 'Αβεσσαλώμ 251
 'Αβραγίδα' βλ. Νεράϊδες
 αγάπης ἕσματα 82-84
 ἄγγελος φύλαξ 207
 ἀγγελαῖοι ἀνθρώποι 251
 ἀγελᾶς 182
 'Αγελλοῦδες' βλ. Νεράϊδες
 'Αγεραγίδα, ἀγερίκα' βλ. Νεράϊδες
 ἀγερμού ἕσματα 55, 56, 47, 58, 63, 98
 ἁγιασμός 192
 'Αγία Σοφία 174, 181
 ἀγικά 189, 196
 'Αγιοι (παράδοσεις) 180-181
 'Αγιος Βασίλειος (παράδ.) 180
 'Αγιος Γεώργιος 174, 378
 'Αγιος Δημήτριος 181
 'Αγιος Νικόλαος (παράδ.) 181
 ἑορτή 65
 'Αγίου Σπυρίδωνος λείψανον (παράδοσις) 180
 ἄγνοια 217, 223, 224, 226
 ἀγαρριματωσύνη 226, 252
 'Αγριόνια 335
 ἀγροικία 223, 226
 ἀγύρτης 101
 ἀδελφοποιήσις 148
 'Αδης 277
 ἀδηφαγία 273
 ἀδράχτι 178, 206
 'Αδωνις 335
 ἀηδόνος μεταμόρφωσις 185
 ἀθάνατο νερό' βλ. νερό ἀθάνατο.
 'Αθήναιος 10, 152, 366
 'Αθίγαννοι 127
 Αἴλιανός 10
 αἰνίγμα 43, 302, 304, 332-343
 αἶνος 248, 249
 αἶξ 203 — αἰγῶν ὀνόματα 387
 Αἰσώπειοι μῦθοι' βλ. μῦθοι — Αἰσώπης 241, 245, 247, 248, 252, 307 — Βίος Αἰσώπου 263.
 αἰτητικά ἕσματα 55
 αἰτιολογικαὶ παραδόσεις' βλ. παραδόσεις
 'Ακκῶ 227
 ἀκριτικά ἕσματα 94, 100-103, 286
 ἄλατι 153
 ἀλαφροήσκωτος 195
 'Αλβανοὶ 225
 'Αλεκτροπόδα 382
 ἀλεκτρυῶν 247
 'Αλέξανδρος ὁ μέγας 9, 100, 188, 189, 216, 333, 334 — 'Αλεξάνδρου ἱστορία ἢ φυλλάδα 271
 ἄλεπου 243, 245, 258, 262 — μῦθος 256
 ἄλλ' πασ' ᾧς 316, 390
 ἀλκιστῆς 104
 ἀλκιστῆς 11
 ἄλκυονα 251, 302, 347
 ἀλλοπολοῦδα 256
 ἄλλοιωσός 127
 ἀλκυονήτριάρα ψυχωφελῇ 65, 66, 67, 99
 'Αλφάβητος αγάπης 83
 ἀλώνισμα 54
 ἀλώπηξ' βλ. ἄλεπου
 'Αμαδρυάδες' βλ. Νεράϊδες
 'Αμαζόνες (παράδ.) 171
 ἀμάθεια 217, 223
 ἀμανές 46
 ἀμελέτητο 190
 ἀνάθεμα 139, 140, 209 — ἀναθεματοῦριο 140 — ἀνοσθεματοῦριν 140 — ἀναθεματίστρα 140
 ἀναθεματισμένος' βλ. διάβολος
 'Αναξανδρίδης 366
 'Αναράδινα' βλ. Νεράϊδες
 'Ανασκελάδες ἢ 'Αντζουμπάδες 193, 194, 208
 ἀνδρεία 274
 'Ανδρόνικος 101, 103
 'Ανεμικές' βλ. Νεράϊδες
 ἄνεμος (παράδ.) 183
 ἀνεμοστρόβιλος 183, 196
 'Ανεραγίδα, 'Ανεράδα, 'Ανεράϊδα, 'Ανεροῦσα' βλ. Νεράϊδες
 ἀνθράξ (νόσος) 189
 ἀνθρωποθυσία 273 — ἀνθρωπομορ-

βασιλιάδες 176
 βασιλόπουλα 176
 βασκανία 150
 Bastian Ad. 34, 35
 Βατραχομουμαχία 219, 391, 392
 Βέδαι 333, 337
 Bédier 270
 βελόνη 273
 Benfey 241, 282
 βιβλίον λαϊκόν· βλ. δημόδη βιβλία
 βιοί τοῦ λαοῦ 8, 381, 382, 398, 399, 400
 Βισγόνσσαρμάν 251
 βλασφημῖαι 165-167
 Βλάχος 165.
 Βλογιά 205
 βλουκόλακας· βλ. βρικόλακας
 βόες 387, 388
 Βοιωτοὶ 237
 Βουκέφαλος 179
 Βουκολικοὶ ποιηταὶ 9
 Βούλγαρος 165
 βουλιαγμένοι τόποι καὶ πολιτεῖαι 175
 βουρβούλακας, βουρδούλα, βουρδούλακας, βουρολόλακας· βλ. βρικόλακας
 βυζαντινὰ 169, 201, 205
 βρετὰ 340
 βρικόλακας 169, 187, 208, 209, 210, 211
 βρογνὴ (παράδ.) 183
 βωμολογία 223

 Columella 385
 Conte merveilleux 267

 Γαδάρου, λύκον καὶ ἄλεπούς διήγησις 258, 318, 392
 γαρδαβίτσες 123
 Γαλαξίας (παράδ.) 183
 Γαληνός 10
 γάμος 43 — γάμον ἔσματα 84
 Γαστέρα 205
 Γελλῶ 195, 197
 γελοῖα μυμικά 237
 γέλως 215, 217, 219, 221, 250
 Γεροντόβραχος 175
 Γετοὶ 70
 γεφύρι τρίχινο 211
 γεωγραφικοῖστορική ἐρευνα 270
 γῆ 181, 182 — γῆς ἄκρα 273
 γητεῖα, γήτεμα· βλ. ἐπωδαί
 Γαλλοῦδες· βλ. Νεράιδες
 Γιάννης (παράδ.) 183
 Γίγαντες 176, 177, 178, 284
 Γίγγας 277

γκιώνης (παράδ.) 185
 γλείψιμο μετώπου 121
 γλῶσσα 353-415 — αἰνιγματική 345
 - 347 — συνθηματική 347-349
 γλωσσικός τρόπος 329
 γλωσσοῦδεται· βλ. καθαρογλωσσήματα
 γνώμη 295, 296, 298, 299, 304, 305, 307, 310, 311, 320, 321, 323, 324, 330 — ἀλληγορική 299, 300 — μονόστιχος 301 — γεωργική 321 — διδακτική 299 — μονόστιχος 301 — ναυτική 321 — ποιμενική 321 — συνεπτυγμένη 299
 γνωμικά ἄσματα 97-98 — γνωμικόν· βλ. γνώμη
 γνωμολογία 301
 γνωμοτύπος 300
 γόης 120
 γονυκλισία 162
 Γοργόνα (παράδ.) 188, 189, 284, 285 — (ὑβρις) 166
 γοργόνι 187
 γοῦρι 200
 Γορβερ 34
 Γορματικός 238
 Γορπὴ 244, 245, 249
 Γορπασφιστής 333
 Γορπώσις 162
 γυναικὸς ἀρπαγὴ 273 — πονηρία 254
 γυνή 226, 227
 Guslar 84
 Γύφτοι 225

Δαίμονες 172, 186, 187, 194, 199, 206, 211, 273, 277 — ἐνιάλιοι 188, 189 — νεκροὶ 172 — ὀνοκέφαλοι 194 — ποιμενικοὶ 189, 190 — χθόνιοι 186 — δαμόνια 143, 195, 198, 199, 204 — δαιμονικό 190
 Δάνδαλος 316
 δασκαλόπετρα 174
 δαυλὸς 192
 δειλία 274 — δειλὸς 238
 δεῖπνον κοινὸν 153
 Δεκαπενταύγουστο 378
 δεκοχτούρα (παράδ.) 184
 δερβίσις 284
 δεσκαφισκιάτικα ἔσματα 54
 Δευτερονόμιον 302
 Δήμητρα 252
 Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς 301
 δημόδη βιβλία 220, 262
 διαβολομηχανή 203
 διαβολόπουλο 202 — διαβολόσπαρμα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

166, 202 — διαβολόσπορος 202
 διάβολος 190, 201, 202, 231, 374
 διακοπή 288
 Διάκος (παράδ.) 178
 διασκέλις παρθένου 322
 Διγενής 90, 103, 115, 169, 171, 176,
 177, 178, 286, 318, 319
 διδάσκαλος (τύπος κωμικός) 238
 διήγημα 268, 272
 διηγηματικά ἔσματα 49, 51, 90,
 100, 107 — διηγηματικὸν πλάτος
 234, 235
 διήγησις 219, 221, 228-232, 247,
 318 — αἰγυπτιακή 277 — διδα-
 κτική 265 — ἐπεισοδιακή 244,
 245, 248 — εὐτράτελος 144, 215-
 239, 241, 247, 248, 249, 255, 260,
 262, 265, 267, 274, 275, 283, 313,
 317 — θανμαστή 274, 275 — καλ-
 λυτεχνική 267 — μαγική 277 —
 μυθική 267, 274 — παραμυθιακή
 241 — περὶ ζώων 243 — περὶ μα-
 γισσῶν 182 — πλαστή 235 — πα-
 ροιμώδης 240, 247 — σκωπτική
 218, 221, 222, 224, 225, 226, 227,
 228, 234, 235, 236, 237, 241, 244,
 245, 246, 247, 248, 255, 275 —
 τοπική 219, 222, 227, 230, 241,
 255 — φανταστική 265, 278
 Dieterich Albert 22, 27
 Δικαίρχος 8, 9
 δικαίον τοῦ μικροτέρου 273
 Διόδωρος Ἀλεξανδρεὺς 334 — ὁ Σι-
 κελιώτης 9
 Διόνυσος 271 — Διονύσου τεχνίται
 271
 δίστιχα 46, 47, 58, 82, 84, 95, 98,
 158, 325, 367 — γνωμικά 83 —
 κλήδονα 59 — μανέδες ἢ ἀμανέ-
 δες ἢ κοτσάκια 83 — μαντινάδες
 ἢ πατινάδες 83 — παινήματα 83
 — πεισματικά 83 — σκωπτικά 83
 Δονατισταὶ 66
 Δοξάρι τῆς καλογριάς 183
 δοξασία φυσιογνωμική 322
 δόξα τῶν πολλῶν ἀναπόδεικτος,
 ἀρχαία, δημοτική, πάτριος 7
 Δούκες 109
 δράκοντες, δρακοντοκτονία βλ.
 δράκος
 δράκος 185, 186, 273, 280, 284, 374
 δράμα 268
 Δρίμες 380
 Δρυάδες βλ. Νεράϊδες
 δύσκολος (τύπος κωμικός) 238
 Δωδεκαήμερον 191, 192, 193

Ἑβραῖοι 225, 228, 230
 ἔγια μόλα 63
 ἐγκατάλειμμα 7, 127, 163, 269
 ἐγκωμιαστικά ἔσματα 93
 ἐγγελευς 252
 εἰδουλο (ὄνομα χαμοδρακίου) 190 —
 εἰδουλο (ὑβρίς) 166
 εἰμαρμένη 206
 ἐκατόλογα βλ. ἀριθμητικά ἔσματα
 Ἑκκλησίαι (παράδ.) 181
 Ἑκκλησιαστής 302
 ἐλατηρίων ὑποκατάστασις 219
 Ἑλλαδικὴ ποίησις 94
 Ἑλλήνες (παράδ.) 176, 177, 178
 Ἑλλήνισσες 178
 Ἑμπούσα 194, 199, 200
 ἐμπυσμός 149, 162
 ἐναγκαλισμός 161
 ἐντολή 155, 156
 ἐξαιρέτως 126
 ἐξορκισμός 121, 122, 125, 172, 189,
 222, 223 — ἐξορκιστής 120
 ἐπαιτήριον 274
 ἐπαιτήριον, Νεράϊδες
 ἐπαιτήριον βλ. δαίμονες
 ἐπαιτήρια ἔσματα 48
 ἐπαιτήριον βλ. ἐπιδόλαι
 ἐπιδόλαι 45, 46, 48
 ἐπεισοδιακή 211, 272, 274, 279, 280,
 281, 285, 284 — ἐθνολογικά 273
 ἐθνολογικά 273 — μαγικά 273
 — παραμυθίων 233 — ἐπεισοδια-
 κή διήγησις βλ. διήγησις
 ἐπιβίωμα, ἐπιβίωσις 7, 8, 18, 62
 ἐπιμύθιον 250, 261
 ἐπίορκια 148
 ἐπίορκος 148
 Ἐπίσκοπος τοῦ Δαμαλά 316, 317
 ἐπιφθέγματα 53, 404-405 — ἐργα-
 τικά, ναυτικά 406
 ἐπιφάνησις 45, 87
 ἔπος 281 — μυθολογικὸν 277 — πα-
 λαῖον 277 — τῶν ζώων 241,
 248, 258
 ἐπύλλια 49, 286
 ἐπιδόλαι 46, 52, 68, 69, 76, 119-129,
 182, 206, 281, 286, 337 — ἄμεσοι
 122 — historiologiae 124 — μειού-
 μεναι 125
 ἐπώνυμα 360, 362, 363 — νεοελλή-
 νικά 362-364
 ἐργατικά ἔσματα 52-55, 67-68
 ἐργατικότης 274
 Ἑρεθθεῖον κόρες (παράδ.) 179
 ἔρις 246
 ἐρίριον 204, 216

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ἔρμα 186
 ἐρμηνεία φυσική καὶ φιλοσοφική 169
 ἐρωταποκρίσεων βιβλία 335 — ἐρω-
 ταπόκρισις 336, 339
 ἐρωτικά ἄσματα· βλ. ἀγάπης ἄσματα.
 ἐρωτοπαίγνια 83
 ἐστίασις 156
 Εὐστάθιος 10
 εὐτράπελος (τύπος) 238 — εὐτράπε-
 λος παράδοσις· βλ. παράδοσις·
 εὐτράπελος διήγησις· βλ. διή-
 γησις
 εὐχή 119, 121, 130, 131, 132, 133,
 134, 135, 136, 138, 150, 151, 155,
 163 — εὐχετικά ἄσματα 55
 Ἐφιάλτης· βλ. βραχνάς
 ἐχθρὸς 202

Fallmerayer 12, 14, 375
 Fauriel Cl. 12, 112
 Firdusi 334
 Folkeminder 5
 Folklore 5, 15
 Frobenius Leo 28

Ζάγκλη 166
 Ζεφύρος 183
 Ζηρόβιος 327
 Ζήσης 138
 ζῆν 6
 Ζορζόνα· βλ. Γοργόνα
 Ζουγράφω· βλ. Νεράϊδες
 ζούδιο 187
 ζούζουλο 187
 ζουλάπι 190
 Ζούλιαρης 287
 ζούμπερο 187
 ζῶα 72, 73, 74, 76, 184, 218, 219,
 241, 242, 243, 244, 248, 251, 253,
 255, 256, 261 — εὐγνώμονα 284
 — ὀνόματα ζώων, πτηνῶν 72,
 244, 383, 384-388, 394, 395 —
 παρωνύμια ζώων 391, 392, 393
 ζωνάρι τοῦ Θεοῦ 183 — τῆς Πανα-
 γίας 183

Heim R. 121, 128
 historiola· βλ. ἐπφῶδι

Ἡλιότιος 228, 233 — ἡλιθιότης 217,
 223
 ἥλιος 168, 181, 182, 273
 ἡμέραι 133, 137, 201, 376 — ἡμερῶν
 ὀνόματα 380, 381 — ἡμέραι πρῶ-
 τῆς ἑβδομάδος τεσσαρακοστῆς
 381 — Μέρεις τῆς γριᾶς 381

Ἡμεριίου καὶ Μαργαρώνας (μυθι-
 στόρημα) 286
 Ἡρακλείδης 9
 Ἡράκλειτος 304, 335
 Ἡρακλῆς 100, 277
 Ἡρόδοτος 5, 6, 70, 177, 193, 339,
 346, 362
 Ἡσίοδος 176, 251, 301, 339
 ἥσκιος· βλ. βραχνάς
 Ἡταυρος 185

Θάλασσα 181, 182
 Θαλῆς 335
 θάνατος 211, 212
 θαῦμα 266 — θαυματουργοὺς 279
 θέατρον λαϊκὸν 220
 Θεμιστοκλῆς 317
 Θεόγνις 301
 θεοδικία 147
 Θεοὶ καὶ ἥρωες ἀρχαῖοι (παραδ.)
 179

Θεοκρίτος 387
 Θέος ὁδηγός 211
 Θωμάραστος 8
 Θουκύλατος 103
 Θύξ 187
 θρονητικά ἄσματα 205
 θροῖν (ἀσθεν.) 205
 θροῖα 185, 273
 θρησαστροὶ 186, 207
 θρησεὺς 104
 Θουκυδίδης 17
 θρηνητικά ἄσματα 86, 88 — θρηῖνος
 60, 108
 θρησκευτικά ἄσματα 98 — θρησκευ-
 τικοφιλοσοφικά 65
 Θυέστεια δαίπνα 104
 θυμίαμα 192
 θωπεία ἀδέξιος 255

Ἰατρός 238
 Ἰδρωμα εἰκόνης 181
 ἱεραὶ γραφαὶ 318
 Ἰεροκλῆς 220, 236, 237
 Ἰκάρου φυλακὴ 179
 Ἰουδαῖος περιπλανώμενος (παραδ.)
 180

Ἰούδας 313
 Ἰουλιανὸς 251, 252, 377
 ἵπποι 386, 387
 Ἰπποκλείδης 317
 Ἰπποκράτης 6, 10 — Ἰπποκράτους
 σπῖτι 179
 Ἰππὼ 104
 Ἰρις (παραδ.) 183

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ιστορικά ἄσματα 95, 96 — ιστορικὴ
ἐξέτασις 33, 35
Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος 52, 105,
348

Κάβουρας 257

Κάηδες· βλ. Καλικάντζαρος
καθαρογλωσσήματα 157, 351 - 352

Καϊάφας (ὑβρις) 166

Καῖν 182, 313

καιροὶ 183

κακάνθρωπίσματα 190

κάλαντα 50, 55

καλαντζήδικα 347

καλές κυράδες· βλ. Νεράϊδες

Καλικάντζαρος 182, 190, 191, 192,
193, 194

καλιοντζήδες· βλ. Καλικάντζαρος

καλιτσάγγαρος· βλ. Καλικάντζαρος

καλιῶρες· βλ. μεσελέδες

καλλιόπη· βλ. Νεράϊδες

καλλισπούδης· βλ. Καλικάντζαρος

καλόγηρος 111

καλοκυράδες· βλ. Νεράϊδες

καλομοῖρα (εὐχὴ) 138 — καλομοῖ-
ρες· βλ. Νεράϊδες

καλὸς ἄνθρωπος· βλ. δαβόλος

καλομοῖρες· βλ. Νεράϊδες

καλοχρονία 381

κάλυμμα κεφαλῆς 131, 164

Κάλχας 334

καμάρα τοῦ Θεοῦ 183

κάμηλος 247

καμινιὸν ἄσματα 54

κανέλλα· βλ. Νεράϊδες

Καντακουζηνὸς 147, 389

κάπνισμα διὰ δυσωδῶν οὐσιῶν 189

Καρά Ἀλῆς 95

καράβια· βλ. πρόποσις

καράβι πὸν μαριάρωσε 169

Καραγκιόττης 111, 237

Καρακίς (Μαύρη κόρη) 285

καρκάντζαλος, καρκαντζέλια· βλ.

Καλικάντζαρος

καρκίνος 257 — καρκίνου μῦθος 256

Καρτερία (πλοῖον) 96

καρτσάγγαρος· βλ. Καλικάντζαρος

καρῦδι 212

καρφί 273

κασσίτερος 203

καστράκια 340

καταγραφὴ κειμένων 410 - 415

καταδέντρια 340, 341

καταιγίς 183

κατακλείς παραμυθιοῦ· βλ. παρα-
μῦθια

κατακλυσμὸς 57

καταλόγια 83, 307, 340, 341

κατάρα 130, 131, 132, 133, 134, 136,

137, 138, 142, 149, 150, 151, 166,

210, 287 — δευροσία 139 — ἐμμε-
τρος 132

καταραμένος· βλ. διάβολος

καταστερισμὸς 183

καταχανᾶς· βλ. βρικόλακας

κατεβιτὸς (ἄνεμος) 168

Κατελάνος (ὑβρις) 165

κατηχητικά ἄσματα 99

κατουρῶ 125

Κατωῆς Λάμπρος 315, 316

Κάτω κόσμος 211, 273

Κεῖτοι 175.

Κένταυροι 187

κεφαλῆς κατάνευσις 164

Κίνυρος 313

κλάματα (εἰκόνων) 181

Κλειδοχρονία 380

κλέπτικα τραγούδια 50, 70, 90 - 95,

226, 228 — κληρὸς 226,

227 — ἄσματα 65

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

κλῆμα κατὰ τοῦ 153

Κυνοκέφαλοι 185

κυράδες, κυράτες· βλ. Νεράϊδες

κύων 247, 384-386

κωλοβελόνηδες· βλ. Καλικάντζαρος.

Κωνσταντίνος 101, 103

κωπηλάτης 63 — κωπηλατικά ἄσμα-
τα 53

κωφός 226, 233

Λάβωμα 190 — λαβώνω 184, 196

λαγώς 203

Λαζάρου ἄσματα 55, 56

λαῖται ἰδεαί 34

λαμὸς 125

λαλαγγίτες 191

Λάμια 183, 199, 200, 273

Λαμπетία· βλ. Νεράϊδες

Λαμπρή 378

Λαμψάκων κολόννες (παράδ.) 179

Lang 269

λαογραφία: ἱστορία, ἔγνοια καὶ ὁ-
ρισμός, μέθοδος ἐρεῦνης, χρησι-
μότης αὐτῆς καὶ λαογραφικά ἔρ-
ματα 1-43

Λάουρα (ὑβρίς) 166

λατρεία 172

Λεωνίου ἱστίου 59

λεζάνη 106

λέξις 149, 161, 249 — μαγική 266 —

λέξεις εὐχετικάι καὶ καταρατικάι

καὶ 138 — μέσον μαγικὸν 119, 126

— λέξεις ἐμφαίνουσαι μυθοπλα-

στικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερι-

κοῦ κόσμου 407-408 — σχημα-

τισθεῖσαι ἐκ τινος περιστάσεως

408-409· βλ. καὶ φράσις

λεοπαρδαλὶς 218

λέων 218, 262

Λέων ὁ Ἰσαυρὸς 147

λησμονοβότανο 212

ληστρικά ἄσματα 94

Λιβάνιος 105, 106

λιγγίν (παράδ.) 178

λιθοβολία 140

λιμοξήρος 238

λιμπρεττίσται 105

Λιογέννητης (παραμύθι) 286

λόγια (παροιμία) 307

λογοπαίγνια 349-351

λογοποιός 5, 279

λόγος 286, 317 — ἔμμετρος 287 —

(μῦθος) 253 — πατινός (ἐπιμύ-

θιον) 261 — (παροιμία) 307 — τε-

λικός· βλ. πατινός

λογοτεχνία λαϊκὴ 267 — λογοτεχνικὴ

ἐνότις 271

λοιδορεῖται 244

Λουκιανὸς 272

λυκανθρώπια 193

λυκοκάντζαρος· βλ. Καλικάντζαρος

λύκος 202, 203, 216, 218, 243, 245,
258

λυτὰ 340

Μαγεία 43, 247, 266, 273

μαγικός πάπυρος 10

μάγισσα 169, 201

μάγισσαι· βλ. Νεράϊδες

μαγκάνον ἄσματα 54

μάγοι 201, 276, 277

Μάη ἄσματα 57

Μαθουσάλας 313

Μακροβουλῆτης 335

Μανταλέτσιους 313

Μανωλία (λάμια) 374

Μαραθωνοδρόμος 174

μαρδαβίτσες 122, 123

Μάρκος Κράλιεβιτς 103

μαρμαρα ἀρχαία 179

μαρμαρώματα 183

Marsden 267

Μάρτης (μήν) 169, 170

Μάταια (παράδ.) 183

μασάκι (μύθος) 204 — βλ. καὶ μασ-

αλάκι

μασάκι 131

μασθαδία σελήνης 182

μαυρομάνικο μαχαίρι 121

Mauger Georg 40

Μέγας Βασίλειος 120

μέθοδος λαογραφίας 31-35

μέθυσος 238

μεθυστικός καπνός καὶ ποτόν 276

Meier John 18

μειλίγματα 206

μειουμένη· βλ. ἐπῳδαί

Μελισσηνός 101

μελιτένιες· βλ. Νεράϊδες

μελτέμια 378

μελῶν παραλληλισμός 46

Μένανδρος 301, 311

Μενίνιος Ἀγριππας 253

μέρες τῆς γῆρας· βλ. ἡμέραι

μερομήνια 380

μεσελῆδες (εὐτράπελ. καὶ ἄλλαι διη-

γήσεις) 220, 263

Μεσηνῖοι 315

μεταμόρφωσις 273

μετάνοια 164 — κοπιαστικὴ 163

μεταφορὰ 308

μετέωρα 320

Μήδεια 104

Μήλιοι 17

Μιλλιόνης Χρῆστος 390

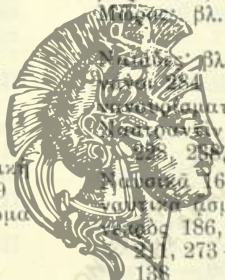

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

μήλον 273
 μιμήσεις φωνῶν ζῳῶν 400-404 —
 μιμικαὶ κινήσεις 246
 μίμοι, οἱ 220, 237, 238
 μιγαλλάγια 380
 μήνες 376 — μηνῶν ὀνόματα : ἐκ
 τῆς βλαστήσεως καὶ τῶν καρ-
 πῶν 379, ἐκ τῆς μετεωρολογικῆς
 καὶ κλιματολογικῆς καταστάσεως
 379, ἐκ τῶν ἀποδημητικῶν πτη-
 νῶν 380, ἐκ τῶν ἐσρτῶν καὶ τῶν
 Ἀγίων 380, ἐκ τοῦ μήκους 380.
 Μίνως 104
 μισογύναιον (κωμικὸς τύπος) 238
 Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος 21
 Μοῖρα 205, 206, 207, 284, 338 —
 μοιραῖνω 206
 μοιρολόγια 50, 60, 86, 87, 88, 89,
 90, 93
 μοιρολογίστρια 87
 Μονοβύζα (παράδ.) 171, 174
 μονομάτηδες 178
 μονόματος· βλ. Καλικάντζαρος
 μονομαχία 147
 μονοπόδαρος· βλ. Καλικάντζαρος
 μοσχομάγκα, ἡ 408
 μουτζα· βλ. μουτζωμα
 μουραμίδες· βλ. μεσελίδες
 μουσικὴ ὁματίων 75, 109 — μουσικὴ
 (ἐν γένει) 267 — μουσικὸς 279
 μουτζωμα 121· βλ. καὶ φασκελλωμα
 Μόψος 334
 Μπαίλος 316
 Μπαλουκλή (παράδ.) 174
 μπαρούτι 196
 Μπαρμπαρέζοι 85
 Μπαστουνόβλαχος (ὑβρις) 165
 μπέης 316
 Μπερτολδίνος 219 — Μπερτόλδος
 219, 238
 μύγα καυτερή καὶ παρδαλή 206
 μυθεύματα γραῶδη 268 — μυθική
 διήγησις· βλ. διήγησις
 μυθιστόρημα 267, 269, 272, 278,
 281, 286
 μυθολόγημα 211 — ἀρχαῖον 285 —
 μυθολογήματα περὶ ψυχῶν 207
 — μυθολογία 240 — μυθολογικαὶ
 ἀντιλήψεις 273 — μυθολογικὴ ἐρ-
 μηνεῖα τοῦ κόσμου 169 — μυθο-
 λογικὴ παράδοσις· βλ. παραδό-
 σεις — μυθολογικοθηρησκευτικὸν
 σύστημα 277
 μυθοπλαστικὴ φαντασία 168, 170,
 172, 173
 μῦθοι 43, 133, 180, 227, 231, 240-
 264, 267, 268, 271, 273, 274, 283,

295, 302, 310, 311, 312, 318, 323,
 328, 338, 339· βλ. καὶ μεσελίδες
 — (αἶνιγμα) 340, — (παροιμία)
 307 — Αἰσώπειοι 212, 216, 244,
 250, 253, 260, 401 — αἰτιολογικοὶ
 311 — διδακτικοὶ 231, 240, 248,
 249, 250, 251, 254, 255, 259, 260-
 262, 283, 295, 299, 301 — Διονύ-
 σου 180 — εὐτράπελοι 296 — ζῳῶν
 241, 255, 261, 262, 309, 312 —
 νεοελληνικοὶ διδακτικοὶ 262 —
 Νιόβης 183 — παροιμιώδεις 240,
 248, 249, 250, 251, 255, 256, 258,
 259, 261, 262, 283, 295, 296, 297,
 309, 312, 315, 320 — σκωπτικοὶ
 296 — τοπικοὶ εὐτράπελοι παροι-
 μιώδεις 312
 μυλικά ἔσματα 53 — μύλος 203
 μυρμητζίλλες· βλ. μαρδαβίτσες
 Μώρα· βλ. βραχνᾶς
 μωροὶ 221, 223
 Μωρὸς· βλ. Ἀράπηδες
 Νεραῖδες· βλ. Νεραΐδες
 Νεραῖδες 169, 172, 183, 184, 191,
 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199,
 200, 202, 284, 374
 νεραϊδιάρικο (ὑβρις) 166
 νεραϊδογεννημένος 198
 νεραϊδόξυλο 197
 νεραϊδοπαρμένος 197
 Νεραΐδος 197
 Νεραΐσσα· βλ. Νεραΐδες
 νερό ἀθάνατο 188, 189, 212, 273
 — ἄρνης 211 — λησμονιάς 211
 νεωτεροποιὸν 21
 Νηρηΐδες· βλ. Νεραΐδες
 νηστεία 276
 Νικήτας ὁ Χωνιάτης 366
 Νιόβη 183
 νοιώσματα 340
 νομάτισμα 123
 Νόννος 345
 ντελεσίμ 187

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ

νύμφες 196, 198
νωθρότης 223, 226, 274

Ξενιτειᾶς ἄσματα 85
Ξενότροπον 217
Ξενοφάνης 7
Ξενοφών 154, 155, 252, 385
ἐφάντωσης (τραγουδία) 51
ξάανον 217 — ξόγανον (ὑβρις) 166
ξόρι· βλ. ἐξορκισμός
ξουθιές· βλ. Νεράιδες
ξούρια 366
ξυλοκόπος 262
ξωνέρια· βλ. Νεράιδες
ξώπασχα ἢ ξώλαμπρα 378
ξωτικές· βλ. Νεράιδες

*Ὀβίδιος 384
*Ὀδυσσεύς 104, 162, 277
ὀζοστόμος 238
οἴνου κοινωνία 153
ὀκηρὸς (κωμικός τύπος) 238
ὀλιγωρία 226
ὀμηριστής 106, 271
*Ὀμηρος 5, 131, 150, 152, 174, 271, 301, 334, 360, 391
ὀμοιοκαταληξία 46
ὀμοιοκαταληξία 46
ὀνειρον 265, 270, 271, 273, 275, 276, 279
ὀνόματα *Ἄγιον 122 — ἀποιρόπαια 354 — βαπτιστικά 353 - 360 — γενικά 357 — διτλά 359 — ἐβδομάδων 380 — ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ βυζαντινῆς παραδόσεως 356, 357 — εὐόκωνα 354 — εὐφημα 354 — ζῶων 72, 244, 253, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 393, 394, 395 — ἡμερονυκτίου 381 — ἡμερῶν 380 — λέμβων 383 — μηνῶν 379, 380 — οἰκίσεων 383, 389 — οἰκογενειακά ἢ ἐπώνυμα 360, 364 — ὄπλων 389, 390 — ὀργάνων καὶ ἐργαλείων ἰδιαίχοντα εἰς τοὺς βίους γεωργικόν, ναυτικόν κτλ. 398, 399, 400 — παροιμιώδη 315 — περιστατικά 355 — πλοίων 383, 389 — πραγμάτων 384 — ποιμενικῶν ἐργασιῶν 381, 382 — προσωπικά 353, 383, 384 — προσωρινά 356, 359 — σκευῶν 383 — φυτῶν 184, 393, 394, 395 — ὥρων 382

ὄνος 203

*Ὀνοσκελίς 194 — *Ὀνοσκελὶς 194

*Ὀνοσκειλῶν· βλ. *Ὀνοσκελίς

ὀξαποδῶς· βλ. διάβολος

ὄπιον 278
ὀπτασία 277
*Ὀρεστιάδες· βλ. Νεράιδες
ὄρκια 142
ὄρκοι 142 - 148, 178, 217 — μαγικοί 144, 145, 217
ὄρνοι 249
ὄρχηστής 105, 271 — ὄρχηστικός 105
ὄρμη δύσδης 192
οὐρά 177, 180, 182
Οὐρανία· βλ. Νεράιδες, 195
οὐρανὸς 181, 182, 277
ὄφεις 185, 186, 257, 258 — ὄφρεως μῦθος 256

Παγανά, παγανός· βλ. Καλικάντζαρος
παιγνίδια διαλογικά 350 — παίγνιον (γενικῶς) 237 — δραματικόν 111 — παιγνιώδης παράδοσις· βλ. παράδοσις

παίγνιον 62
παίγνιό· ἄσματα 61 - 82, 127 — παιγνίον· στίχοι 64
Παιονογράφος διήγησις τῶν τετρακτῶν ζῶων 246, 391, 392
Παιονογράφος 31
Παιονογράφος (παραβ.) 174
Παλῆς, ἱστορίες 174

Παναγία 171, 184 — χελιδονοῦ 180
— Παναγίας χειρ 169, 180

Πανούκλα (ἀσθένεια) 205 — πανούκλα (ὑβρις) 166

παντόμιμος 105

Παντοσάιντρα· βλ. Χιτοπαδίσσα

παραβλήματα 366

παραβολή 254

παραβροντάκια 340

παράγγελμα 319, 322

παράγκουλα 340

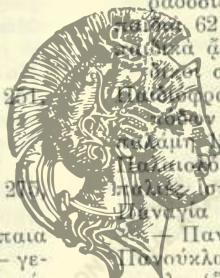
παραγκώμια 366

παράδειγμα 241, 263

παράδεισος 207

παραδόσεις 43, 168 - 214, 246, 247, 267, 268, 273, 274, 284 — αἰτιολογικά 170, 173, 180, 184, 212, 227, 244, 248 — ἀρχαίων 240 — εὐτράπελοι 244 — εὐτράπελοι αἰτιολογικά 244, 247 — ζῶων 255 — πρωτόγονοι ζῶων 219 — θρησκευτικά 173 — ἱστορικά 173 — μυθολογικά 173, 234 — παγνιώδεις 244 — παροιμιώδεις 258 — προσωποποιήσεων 173 — πρωτόγονοι 218 — σκωπτικά αἰτιολογικά 258

παρακαταλογή· βλ. παραλογή

παράλληλισμός 47
 παραλογή 51, 84, 104
 παραμαντέματα 340
 παραμέρισις 162 — ἐκ τοῦ δρόμου 164

παραμύθια 32, 43, 212, 219, 235, 248, 256, 258, 259, 261, 262, 265 - 294, 295, 318 — παραμύθι (αἰνιγμα) 340 — παραμύθι (μῦθος) 254 255 — παραμύθι (παροιμία) 307 — παραμύθια αἰνιγματικά 343 - 345 — διεθνῇ 284 εὐτράπελα 221, 232 - 235, 255 — ζώων 247, 248, 258 — κοινὸς τόπος παραμυθίου 287, 288 — ἑναρεῖς παραμυθίου 287, 288 — τυπικὸν 272 — ὄψος 232 — πολυγενεσία παραμυθίου 269

παραμυθῆς 278, 279, 280, 281, 286, 289, 290, 291, 292 — παραμυθουδὲς 290

παραμυθιακὴ διήγησις· βλ. διήγησις παρανόματα, παρανόμια 366

παραπουλητὰ 340

Παρασκευὴ (ἡμέρα) 201

παρασούνα 315
 παρασούνα (οὐραγική) Π1, 243

παρατσάφαρα 340

παρατσούγκλα 366, 367 — προσωπικά 363

παρμάκι (ὕβρις) σχῆμα 167

Παρμενίδης 7

παρμένος· βλ. νεραῖδοπαρμένος

παροιμία· βλ. παροιμία

παροιμία 43, 139, 227, 240, 247, 254, 255, 256, 258, 263, 276, 295 - 331, 336 342 — (αἰνιγμα) 340 — ἔμμετρος 286 — ἐξ ἁσμάτων 318

παροιμιώδεις διηγήσεις· βλ. διηγήσεις — παροιμιώδεις μῦθοι· βλ. μῦθοι — παροιμιώδεις λέξεις 326 — παροιμιώδη ὀνόματα 315 — παρωνύμια 315 — σκώμματα 315 — παροιμιώδεις στίχοι 76 — φράσεις 304, 326

παροιμιώσεις 295, 308 — τυπικά 241 — παραδειγματικά 240, 241
 παρῳδαί 219, 234 — ἐκκλησιωστικῶν ἁσμάτων 38 — παιδικαί 79 — παραμυθίου 233

παρωνύμια 361, 362, 365, 366 — ἀποτρόπαια 365, 367 — παροιμιώδη 315 — σκωπτικά 365, 367 — χαρακτηριστικά 367 — παρωνύμια ζώων 391 - 393

παρωρίτες· βλ. Καλικάντζαρος

Πάσχα (ἁσματα) 58

Παῦλος (ἀπόστ.) 139

Πανσανίας 10, 302

Πενθεσίλεια 104

πεντάλφα 210

Πεντάμορφη 266

περγαλιό 187

περγάντα 187

περίαπτον 192

περίδρομος· βλ. διάβολος

περιέργεια 274

περιλοιή· βλ. παραλογή

περίπαιγμα 287 — κατοίκων 238 — χωρίων 222, 227, 239, 314

περίστασις 114

περιστατικά ἁσματα 98

περπεριά 57

Perrault Charles 269

Περσεύς 277

πέτρα 132

Πλάτων 201

Πλάτων 179

Πλάτων (ἁσμοί) 166

Πλάτων (ἁσμοί) 162, 163

Πλάτων 305

Πλάτων 305

Πλάτων (ἁσμοί)· βλ. Καλικάντζαρος

Πλάτων (ἁσματα) 103 - 107 — πλασται

Πλάτων (ἁσμοί)· βλ. διηγήσεις

Πλάτων 11, 327

Πλάτων 141, 252, 279

Πλάτων 345

Πλούταρχος 10, 105, 339

ποδαρικό 207

ποιμένες 228

ποιητάρηδες 47, 82, 110

Πολέμων 10

πολιτιστικοὶ κύκλοι 34

Πολυδεύκης 384

Πολυζώης 138

πολυλογία 226, 227

πολυχρονομένος 138

Πολυχρόνης 138

πολύχρονος 138

πομπή, ποιμπιμένος (ὕβρις) 166

πονηρία 234

popular antiquities 15

πορνικὸν γύναιον 238

ποτήρι 155 — κοινὸν 155

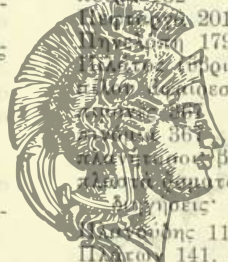
Πορφύριος 101, 103

Πούλια (παράδ.) 183, 378 — (ὄνομα) 382

Πουολόγος 246

Πρίσκος 152

πρόβατα (ὀνόματα) 387

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

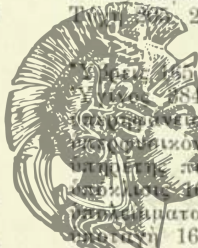
προβλήματα ἀριθμητικά 349
 Πρόδικος 252
 Προκόπιος 362
 προλογικός 18 — πρόλογος ἄστειος
 234 — (παροιμία) 307
 προπώσεις 152 - 160
 προσαγόρευσις 287
 προσευχαί 80 - 81
 προσποιήσις 226
 προσφώνησις 161
 προσωποποιήσις 204 212 — προσω-
 ποποιτα 168, 242
 Προφήτης Ἡλίας 181, 183
 πρωτογονικός 18
 πρωτοχρονιά 55, 207
 πτηνοὶ στρατιῶται 216 — πτηνῶν
 ἄσμα 73
 πτώσις ἐπὶ πρόσωπον 162
 Πυθαγόρας 335 — Πυθαγόρειοι 7,
 67, 335
 πῦρ 192
 Πυργούλα· βλ. Νεράϊδες
 Quintilianus 253, 299
 Ραγίδα· βλ. Νεράϊδες
 Ραμαζάνι 279, 284
 Rassenforschung 29
 Ratzel H. 34
 ραψωδός 278, 279
 ρηγάδες 176
 Ρήγαινας αὐλή, θησαυρός, λουτρός,
 σπήλιος 176
 ρῆσις 318, 323 — γενική 302, 319 —
 μνημονική 325 — πρακτική 322
 Riehl 23, 26
 ριμαδόροι· βλ. ποιητάρηδες
 Ρίμες 107 - 111
 ρινός προστριβή 161
 ρίπτειν χῶμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς 162
 ρόκα 206
 Ρωμανός 147
 Σαβατογεννημένος 195
 Σαμαντίβα· βλ. Νεράϊδες
 σαμάρο (ὑβριστικὸν σχῆμα) 167
 Σαμοβίλα· βλ. Νεράϊδες
 Σαμφών 344
 Σαπφώ 318
 Σαρακηνός 103, 171 — Σαρακηνός
 (ὑβρις) 166
 Σαρακοστή 378
 Σαρανταήμερο 290, 378
 Σαραντάτσοι 177, 178
 Σαρδανάπαλος 313
 σάτυρα 97 — σατυρικά ἄσματα 96,
 97, 215

σβαρχνάς· βλ. βραχνάς
 Schaz - Ismail (τουρκ. παραμῦθι)
 285
 Schmidt Bernhard 13
 σεβασμός 162
 Σειράχ 302, 303
 σειριά 362
 Σειρήνες 189, 200
 Σελήνη· βλ. Φεγγάρι
 σιβότης· βλ. Καλικάντζαρος
 σιδερόχορτο (φυτὸν) 184
 Σιδώνιος 238
 Siedlung (τοπικὴ ἐγκατάστασις) 26
 αἵτης = ἀχοριέρης 292
 Σιμωνίδης 251
 σινιάτικος ἢ σοττεβριάτικος (σκο-
 πός) 54
 Σιντσιρλή (παραμῦθι) 286
 Σίσυφος 273
 Sitte (ἔθιμον) 26
 σιφότης· βλ. Καλικάντζαρος
 Σόλομοι (μῦθος) 256
 Σόλομο 150, 151, 196, 210
 Σόλομος 189
 σόλος πρόσωπος (ὑβρις) 166
 Σοφοκλῆς 215, 216, 217, 218, 219, 221 -
 223, 224, 226, 244, 245 — σοφοί
 μῶδες 316
 σκοπτικά ἀνέκδοτα 223 — σκοπι-
 τικά διηγήσεις· βλ. διηγήσεις —
 σκοπτικά ἄσματα 215, 367 —
 ἱσμάτια 77, 78, 79 — σκοπτικοὶ
 στιχοὶ 76
 σμερδάκια 190
 Σολομών 333, 334 — Σολομώντος
 Παροιμίαι 302, 303
 σουσουμία 366
 Σοφισταί 7
 Σοφοκλῆς 209
 Spamer Ad. 23, 24, 25, 28, 29, 30
 σπανοὶ 234
 σπεροκαθίσματα 291
 Sprache (γλῶσσα) 26
 Staat (πολιτεία) 27
 Stamm (φυλὴ) 26
 Stand (κοινωνικὴ τάξις) 27
 σταυροκόπημα 147
 Σταυρός 180, 192 — σταυρωτά 156
 — σταύρωμα χειρῶν ἐπὶ στήθους
 164 — σταύρωμα ἐπὶ ἐφωδῶν 121
 στάχη 151
 Σταχτοπούτα 261, 273, 284
 Στέρα· βλ. Γαστέρα
 Στεφανίτης καὶ Ἰγνηλάτης 251, 263
 Στίλπιον (φιλόσοφος) 335
 στιχοῦργημα 318 — διηγηματικὸν 107

στοιχεία ἀναβεβηκότα 18 — κατα-
πεπωκότα 18
Στοιχείο 168, 169, 183, 186, 187, 188,
203, 204, 284 — σπιτιού 187 —
φυτῶν 184 — στοιχειωμένος τό-
πος 187, 188 — στοιχείωσις 188
στοιχειώδεις ἰδέαι 34, 35
Στράβων 10
Straparola 269
στράτας (τραγούδια) 51
Στρίγγα (ὄβρις) 166
Στρίγγες· βλ. Στριγγες
Στριγγες 169, 200, 201, 202
Στωϊκοί 9, 10
Συβαρίται 237
συγκριτική ἐξέτασις 33, 35
συμβίωμα 18 — συμβίωσις 18
συμβουλαὶ παραδειγματικά· βλ. πα-
ρομοιώσεις παραδειγματικά
συμφωνία διαβόλου - ἀνθρώπου 203
συναδέλφωσις 153
συναξάριον 180, 185 — Συναξάριον
τοῦ τιμημένου γαδάρου 391
συναπάντημα 162
Συνέσιος 366
συνήχησις 46
σύνεσιν (παρά) 18
συνέσιος ἀλλόθεν 203, 262
Σφιγξ 334
σφιγγμα 203 — σφυρίζω 203 —
σφυρίκτρα 203
σχῆμα 161, 162, 163 — ὄβριστικόν
167
σχολαστικός 238
Σχόλια εἰς τοὺς ποιητὰς 10
Σωκράτης 252 — Σωκράτους φυ-
λακή 179
Τάβλας ἕσματα 51, 114
τάδε· βλ. διάβολος
Τάνταλος 273
ταξίδι ἐναεριο 273 — εἰς τὸν Ἄδην
273 — τῆς ψυχῆς 277
ταπεινότης 274
ταχταρίσματα 71
τεμενάς 164
τέρας 275
Τεύτα 171
τεχνοτροπία 279 — νεοελληνικοῦ
παραμυθίου 286
Thoms William John 15
τιζιτιφκόλικο 64
τηγανίτες 191
Τηλέμαχος 179
Τιθωνός 313
τοπωνύμια 369 - 376
totem 355

Τούρκου 225, 228, 230
τραγῳδὸς 271
Traditions populaires 5 — Tradi-
zioni popolari 5
τραμπούκος 408
τράπεζα κοινὴ 153
τριμάτηδες· βλ. τρίματοι
τρίματοι 178
τρίστρατον 198
τροπάριο 126
τρόπος (μουσικός) 114
τρύγον ἄσματα 54
Τρύφων 317
τσάφαρα 340
τσιλικρωτά· βλ. Καλικάντζαρος
τσοπάνικα ἢ κλέφτικα ἄσματα 51,
114
τσουκάλι 166.
Tylor Ed. 7, 15, 16, 18, 269
τύμπανα 203.
τύπος κωμικός 228
τύπος 207
Τύπος 207 - 167, 216
τύπος 207 - 274
τύπος 207 - 247
τύπος 207 - 229
τύπος 207 - 162, 163, 164
τύπος 207 - 269
τύπος 207 - 162
τύπος 207 - 54
τύπος εὐτροπέων παραμυθίων 234
— πλατὺ διηγηματικόν 288
τύποις δεξιᾷ χειρὸς μέχρι μετώ-
που· βλ. χαιρετισμός
Φαίδρα 104
φαλακρός 238
φάντασμα 203, 204
Φαράλια τῆς Ἀτταλείας· βλ. Λάουρα
φασκέλλωμα (ὄβριστικόν σχῆμα) 167·
βλ. καὶ μούτζωμα
Φεγγάρι 168, 181, 182, 225, 273 —
φεγγάρια παλαιά 217 — φεγγα-
ριοῦ μαυράδια 170
φθονερός 238
φίδι· βλ. ὄφεις
φιλαργυρία 223, 224, 225, 226
Φιλιστίων 238
φίλημα 161
Φιλόγεως 220, 236, 237, 239
φιλοδώρημα 154, 159
φιλόσοφος 252
Φιλόστρατος 101
Φλέγων 211

φλέμονας 124
 φλυαρία 274
 Φλωρίου και Πλατσιαφλώρας (μυθ-
 ιστόρημα) 286
 φούρνος 241
 φράσις ἄσεμνος 192 βλ. και λέξις
 φτύσιμος βλ. ἐμπτυσιμός
 Φυλλάδα τοῦ γαϊδάρου βλ. Γαδά-
 ρου, λύκου καὶ ἀλεπούς διήγησις
 φυλαχτάρι σαρανταβλογημένο 196
 — φυλαχτὸν 198
 φύσημα 121
 φυτῶν (παραδόσεις) 184, 393, 394
 — ὀνόματα 184
 Φωκυλίδης 301
 φωνή 246 — ζῶν 73, 74, 243, 403
 — μιμήσεις φωνῶν ζῶν 400
 Χαιρετισμοὶ (δῶρα) 164 — χαιρετι-
 σμός 161-164 — πελαγοῦ 63,
 64 — τέττιγος 64 — χελιδόνος
 63, 64
 Χαλιμὰ 334
 χαμοδράκια 189, 190
 χαμολὺς 192
 χαρακτήρ αὐθόρμητος ἢ ὀρεκτικὸς
 299
 χαριεντισμός 287
 χαριτωμένες βλ. Νεράιδες
 Χάρος 21, 103, 211, 212, 319
 Χαρσιανὸς 286
 χασίς 278
 χειραψία 161, 163 — χειρὸς ἀπα-
 σμός 164 — κύτπημα ἐπὶ τραπέ-
 ζης 149
 χειρονομία 246
 χελιδονίσματα 56, 63 — χελιδῶν 73,
 185, 252
 χελώνη 258
 Χιόνα 175
 Χιτοπαδάσσα 251, 253, 263

Χολέρα (ἀσθέν.) 205 — (ὄβρις) 166
 χοντροκεφαλιά 274
 χορὸς 267, 276 — χορὸς μαγικός
 121 — χοροῦ ἄσματα 51, 58, 114
 χορησμός 335
 Χριστὸς 171, 180, 202
 Χριστοῦγεννα 55, 378
 Χρονικὸν τοῦ Μωρέως 110
 Χρονογράφος 381
 χρυσαφαντάδοι ἰδὲ Καλικάντζαρος
 Χρυσόπορτα (παράδ.) 169
 Χτικιὸ (ἀσθέν.) 205
 Χῶρες καὶ τόποι (παραδόξ.) 175
 χωρικός 226, 236
 χώσματα 340

Ψαλὶς 206
 Ψελλὸς Μιχ. 11, 308, 335
 ψεύστης 226, 234
 Ψιττακοῦ μυθολογία 254
 ψυχὴ 187, 207, 208, 211
 ψυχολογία τῶν λαῶν 35 — ψυχολο-
 γικὴ ἐξέτασις 35 — ψυχολογικὴ
 37
 ψυαὶ 153, 196
 Ψυαὶ 133, 378, 382 — ψυαὶ 181
 ψυῶν ὁμοιότης ἐκ τῆς ἀπειρίας,
 χερουρανήσεως καὶ δύσεως τοῦ
 ἡλίου 382
 Ψυαὶ 176 — Ψυαὶ κάστρο (παρά-
 δοξίς) 176
 Ψυγένης 120

Volkskulturkunde 27 — Volkskun-
 de 5, 15

Wähler Martin 26, 27
 Wagner 241
 Weber 241
 Wilamowitz 22, 23, 28
 Wundt W. 35

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
Προεισαγωγικὸν σημεῖωμα	ζ' - η'
Πρόλογοι	1 - 3
Εἰσαγωγή	5 - 43
* Ἄσματα	44 - 118
* Ἐπῳδαί	119 - 129
Εὐχαὶ καὶ κατάραι	130 - 138
* Ἀφορισμοὶ καὶ ἀναθέματα	139 - 141
* Ὅρκοι	142 - 148
* Ἀπευχαὶ ἢ ἀποτροπαὶ	149 - 151
Προπόσεις	152 - 160
Χαιρετισμοὶ	161 - 164
* Ὑβρις, βλασφημία καὶ ἑβροιστικὰ σχήματα	165 - 187
Παραδόσεις	168 - 214
Εὐτράπελοι διηγήσεις	215 - 239
Μῦθοι	240 - 264
Παραμύθια	265 - 294
Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις	295 - 331 •
Αἰνίγματα καὶ σχετικὰ	332 - 352
Γλῶσσα	353 - 409
* Ἐπίμετρον	410 - 416
Πίνακες: τοπωνυμίων, κυρίων ὀνομάτων, λέξεων καὶ πραγμάτων	418 - 432

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

σελ. 113,	στ. 7 :	ΣΤ'.	γρ. Ζ'.
» 149,	» 2 :	ΠΡΟΤΡΟΠΑΙ	γρ. ΑΠΟΤΡΟΠΑΙ
» 250,	» 4 :	ἐπιθύμια	γρ. ἐπιμύθια
» 255,	» 14 :	παροικισμοί	γρ. παροικισμοί
» 294,	» 2 :	Ε.Μ.	γρ. ΕΜ.
» 343,	» 5 :	Β'	γρ. Γ'
» 372,	» 1 :	Περὶ τῶν Διγενῶν	γρ. Περὶ τῶν Διγενῶν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Τύποις : Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ, Ψαρόν 41 — Ἀθήναι

318 +

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000104323